

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE DÂHİLİYE VEKÂLETİNİN İÇ GÜVENLİK FAALİYETLERİ (1920-1923)

Doktora Tezi

Ayça YENİLMEZ

Ankara, 2024

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE DÂHİLİYE
VEKÂLETİNİN İÇ GÜVENLİK FAALİYETLERİ
(1920-1923)

Doktora Tezi

Ayça YENİLMEZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mesut ÇAPA

Ankara, 2024

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE DÂHİLİYE
VEKÂLETİNİN İÇ GÜVENLİK FAALİYETLERİ
(1920-1923)**

Doktora Tezi

**Tez Danışmanı:
Prof. Dr. Mesut ÇAPA**

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....(Başkan)

Prof. Dr. Mesut ÇAPA (Danışman)

.....

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi:

Prof. Dr. Mesut ÇAPA

Enstitü Müdürü

ÖZET

TBMM'nin 23 Nisan 1920'de açılmasının ardından kurulan yeni yapılanmada, Dâhiliye Vekâleti oldukça kritik bir konumda varlığını sürdürmüştür. Dâhiliye Vekâleti, yeni kurulan bir kurum olsa da İstanbul Hükümetine bağlı Dâhiliye Nezareti ile oldukça benzer yapılara sahip olmuştur. Öyle ki eski Dâhiliye Nazırları ve görevlileri yeni kurulan düzende Dâhiliye Vekili ya da görevlisi olarak çalışmalarını sürdürmüştür. Bu benzer iki yapının en büyük ayrımı ise Millî Mücadele'ye olan bakışlarında yaşanmıştır. Bu fark, doğrudan iç güvenlik anlayışlarını etkilemiş ve doğal olarak faaliyetlerine yansımıştır.

İç güvenlik, her ülke için anlamı ve içeriği değişen bir kavram olduğu literatürde kabul edilmektedir. Bu zorlu çerçeveyi oluşturabilmek adına yardımcı unsurlar kullanılarak açıklama yapılmakta, oluşan iç güvenlik anlayışı ve buna bağlı olarak hükümetlerin belirlediği politikalar açıklık kazanmaktadır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren içerisinde bulunduğu coğrafya, siyasi ve ekonomik şartlar iç güvenlik anlayışının belirlenmesinde tıpkı diğer devletlerde olduğu gibi büyük rol oynamıştır. Millî Mücadele Dönemi'nde Dâhiliye Vekâleti, iç güvenliği sağlama görevini gerçekleştirmek maksadıyla gerek kendisine bağlı gerekse ilgili ve ilişkili kurumlarla ortak çalışmalar yürüterek süreci noktalamıştır. Diğer vekâletlerle ortaklaşa yürütülen iç güvenlik faaliyetlerinin bir diğer önemli ayağı ise suçun, sorunun ya da iç güvenlik zafiyetlerinin yaşanmadan engellenmesi adına benimsenen önleyici çalışmalarda bulunulmasıdır. Süreç içerisinde çeşitli olay ve durumlarda kullanılan önleyici yöntemler olarak irşat heyetleri, olağanüstü kanunlar, sevk ve iskân uygulamaları, geniş kapsamlı sansür kararları bu kapsamda değerlendirilmiştir.

Dâhiliye Vekâletinin iç güvenliği sağlamak adına yürüttüğü önleyici faaliyetlerin yanı sıra üzerinde hassasiyetle durulan sorunlar ve bu sorunlara karşı yürütülen çalışmalar tam anlamıyla güvenlik esasında değerlendirilmiştir. Bu noktada casusluk çalışmalarının menedilmesi, Gayrimüslimlerin durumu, eşkıyalık sorunları ve Meclis'in varlığını dahi tehdit eder hale gelen iç isyanlara karşı Dâhiliye Vekâletinin faaliyetleri iç güvenlik perspektifinden değerlendirilmiştir. Bu çerçevede tez çalışmasının ana hedefi olan Millî Mücadele'de Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik faaliyetleri, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Osmanlı Arşivi, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı (ATASE) Arşivi belgeleri ışığında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, İç Güvenlik, Dâhiliye Vekâleti, Ankara Hükümeti, İsyandar, Emniyet, Sansür.

ABSTRACT

The establishment of the Grand National Assembly of Turkey (TBMM) on April 23, 1920, marked the inception of a new structure in which the Ministry of Interior (Dâhiliye Vekâleti) occupied a crucial position. The ministry maintained similarities with the former Ministry of Interior (Dâhiliye Nezareti) under the Istanbul Government, with even former ministers and officials seamlessly transitioning into the new order as Ministers or officials of the Ministry of Interior. However, the key distinction between these two similar structures lay in their perspectives on the National Struggle (Millî Mücadele), significantly influencing their approaches to internal security and consequently shaping their activities.

Internal security, acknowledged in the literature as a concept with a scope that is challenging to precisely define, varies in meaning and content for almost every country. To navigate this complex framework, explanatory elements are employed, shedding light on the evolving understanding of internal security and the corresponding policies formulated by governments. The geopolitical, political, and economic conditions within the Ottoman Empire since its establishment played a significant role, much like in other states, in determining the understanding of internal security. During the National Struggle era, the Ministry of Interior concluded its mission of ensuring internal security by conducting collaborative efforts with both its affiliated and relevant institutions. Another vital aspect of the joint internal security activities with other ministries was the adoption of preventive measures to avert crimes, issues, or internal security vulnerabilities before they occurred. Throughout this process, preventive methods such as educational committees, extraordinary laws, relocation practices, and extensive censorship decisions were evaluated within this context.

In addition to the preventive activities conducted by the Ministry of Interior to ensure internal security, the study also thoroughly assessed the issues that were carefully addressed and the corresponding efforts made in the context of security. This included the prohibition of espionage activities, the situation of non-Muslims, banditry issues, and the activities of the Ministry of Interior against internal uprisings that posed a threat even to the existence of the Parliament. In this framework, the primary objective of the thesis, focusing on the internal security activities of the Ministry of Interior during the National Struggle, has been examined through the archives of the Prime Ministry, Ottoman Archives, and the Archives of the General Staff Military History and Strategic Etudes and Inspection Directorate (ATASE).

Keywords: National Struggle, Internal Security, Ministry of Interior, Ankara Government, Rebellions, Security, Censorship.

ÖNSÖZ

Tez çalışmasının başlangıç noktası, salt bir kurum incelemesinden ziyade, sınırları ve ucu bugün dahi tartışmalı olan iç güvenlik kavramı doğrultusunda faaliyetlerin analiz edilmesi olmuştur. İncelenen birçok arşiv belgesi içerisinde oluşturulmaya çalışılan iç güvenlik çerçevesi ve Dâhiliye Vekâletinin benimsediği politikanın tespit edilmesi, konuya uluslararası ilişkiler disipliniyle bağlantılı bakılması, uzun soluklu bir yolculuğun ürünü olarak çalışmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Zorlu geçen süreç içerisinde her daim desteklerini hissettiğim annem Aynur ve babam Önder Yenilmez’e, teyzem Muazzez Aksu’ya; kardeşim ve dostlarım Miray Vurmay Güzel’e, Begüm Çardak ve Gülhan Öz Açık’a, Bahar İzmir’e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Kıymetli hocam Prof. Dr. Mesut Çapa’ya, zorlu yolculuğumda sabırla desteğini esirgemediği için şükranlarımı sunarım. Tüm sürecimde büyük katkılar sağlayan Doç. Dr. Sedef Bulut’a ve akademik yaşamımda büyük öneme sahip Prof. Dr. Bige Sükan’a minnettarlığımı ifade etmek isterim. Tez İzleme Komitesi üyeleri Prof. Dr. Ayten Sezer Arıç’ya, Prof. Dr. Necdet Aysal’a ve Tez Jürisi Üyesi Prof. Dr. Hakan Uzun ile Doç. Dr. Nasrullah Uzman’a ayrıca Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan’a, Enstitü sekreterimiz Gülcan Erkan Atakan’a ve diğer tüm TİTE personeline teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLO LİSTESİ	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
A) Temel Kavramlar	1
B) Kaynak Tahlili ve Yöntem	9
2. DÂHİLİYE VEKÂLETİ KURULUŞ VE TEŞKİLATLANMASI	15
2.1. Osmanlı Devleti'nin İç Güvenlik Teşkilatı: Dâhiliye Nezareti	15
2.1.1. Osmanlı Devleti'nin Yönetim Yapısına Genel Bir Bakış	15
2.1.2. Dâhiliye Nezaretinin Kuruluşu ve Gelişimi	21
2.1.3. Dâhiliye Nezareti ve İç Güvenlik	34
2.2. TBMM Hükümeti Dönemi	37
2.2.1. Dâhiliye Vekâletinin Kuruluşu	38
2.2.2. Dâhiliye Vekilleri	53
2.2.2.1. Cami (Abdülkadir Baykurt) Bey	57
2.2.2.2. Hakkı Behiç (Bayiç) Bey	59
2.2.2.3. Nazım (Öztelli) Bey	65
2.2.2.4. Refet (Bele) Bey	68
2.2.2.5. Ata (Ataullah Atay) Bey	78
2.2.2.6. Ali Fethi (Okyar) Bey	82
2.3. İç Güvenlik Bağlamında Dâhiliye Vekâleti ve İlgili Teşkilatlar	88
2.3.1. Askeri Polis Teşkilatı	88
2.3.2. Emniyet-i Umumiye Müfettişliği	96

2.3.3. Jandarma ve Dâhiliye Vekâleti	102
2.3.4. Emniyet Umumiye Müdürlüğü ve Dâhiliye Vekâleti.....	122
3. DÂHİLİYE VEKÂLETİNİN İÇ GÜVENLİK FAALİYETLERİ.....	132
3.1. Ankara Hükümeti'nin İç Güvenlik Politikası ve Dâhiliye Vekâleti	132
3.2. Dâhiliye Vekâletinin İç Güvenliğe Zarar Verici Durumları Önleyici Faaliyetleri	136
3.2.1. İrşad Heyeti (İrşad/Aydınlatma/Nasihat Heyeti)	138
3.2.2. Olağanüstü Kanunlar ve Uygulamaları: Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve Örfi İdare İlanı	152
3.2.3. Sevk ve İskân	163
3.2.4. Sansür Uygulamaları	174
3.2.4.1. İletişimde Sansür	175
3.2.4.2. Seyahatte Sansür.....	185
3.2.4.3. Millî Mücadele Karşıtı Propagandalara Yönelik Sansür Uygulamaları	200
3.3. Casusluk, İç Güvenlik ve Dâhiliye Vekâleti.....	207
3.4. Ayrılıkçı Gayrimüslimler.....	218
3.5. Eşkıyalık Meselesi	226
4. DÂHİLİYE VEKÂLETİNİN MÜDAHALE ETTİĞİ İÇ İSYANLAR	237
4.1. İç İsyanlar ve Dâhiliye Vekâleti	237
4.2. Kuvayı Milliye'den Düzenli Orduya Geçişte Asayiş Sorunları: Çerkez Ethem Olayı	244
4.3. Bolu Hadisesi (I. ve II. Düzce Ayaklanması)	263
4.4. Yozgat ve Çapanoğulları	273
4.5. Doğu Anadolu ve İç Güvenlik	277
4.6. Konya İsyanı	299
4.7. Pontus İsyanı.....	304
5. SONUÇ	333
KAYNAKÇA.....	338
EKLER	356
EK-1. Dâhiliye Vekâleti tarafından verilen pasaport defteri kapağı	357

EK-2. Dâhiliye Vekâleti tarafından verilen pasaport defteri 2. ve 3. sayfaları	358
EK-3. Dâhiliye Vekâleti tarafından verilen pasaport defteri 11. ve 12. sayfaları	359
EK-4. Dâhiliye Vekâleti tarafından verilen pasaport defteri 13. ve 14. sayfaları	360
EK-5. Cami (Abdülkâdir Cami Baykurt) Bey	361
EK-6. Nazım (Öztelli) Bey	362
EK-7. Ata (Ataullah Atay) Bey	363
EK-8. Seyahat Varakası/Vesikası örneği.....	364
EK-9. Seyahat Varakası/Vesikası örneği.....	365
EK-10. Casusluk Suçu İşlediği Tespit Edilen ve İstiklal Mahkemesi Tarafından Yargılanarak Hakkında İdam Kararı Alınan Tevfik Faik'in Seyahat Varakası	366
EK-11. 367	
EK-12. Hükümete karşı yapılan isyanlar hakkında TBMM'ye hazırlanan rapor.....	368
EK-13. Hükümete karşı yapılan isyanlar hakkında TBMM'ye hazırlanan rapor.....	369
EK-14. İcra Vekilleri Heyeti tarafından, Konya Vilayetine tenvir ve irşat göreviyle 5 kişinin gönderilmesine ve icrasından Dâhiliye Vekâletinin sorumlu, tutulmasına dair kararname belgesi	370
EK-15. Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in 19 Şubat 1923 tarihli İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Celilesine Pontusculuğun imha edilmesine rağmen Rum çetelerinin yine Rum halkı tarafından silah desteği gördüğüne dair bilgi verdiği belge.....	371
EK-16. 12 Eylül 1922 tarihinde Pontus sorunu üzerine tedbir alınması kapsamında Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Dâhiliye Vekâleti tarafından alınan kararların süratle uygulanması, ilgili vekâletlere bilgi verilmesi ve bu konuda 10. Fırkanın görevlendirilmesi üzerine çıkartılan kararname	372
ÖZGEÇMİŞ	373

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. I. Dünya Harbi'nden Dâhiliye Nezareti ilga edilenceye kadar görev yapan Dâhiliye Nazırları.....	31
Tablo 2. Bu doğrultuda ufak değişikliklerle 1922 senesine yani ilga edilene kadar Dâhiliye Nezaretinin merkez teşkilatlanması	32
Tablo 3. I. BMM süresince Dâhiliye Vekilliği görevine asaleten ya da vekâleten atanan isimler.....	54
Tablo 4. Fethi Bey tarafından Meclis'e sunulan İzmit, Adapazarı, Karamürsel, Kandıra, Yalova ve İzmit'i içeren Yunanlıların verdiği zararları sayısal verileri.....	239
Tablo 5. Dâhiliye Vekâletinin raporu	241
Tablo 6. Dâhiliye Vekâletinde Belirtilen isyanlar	242
Tablo 7. Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey Karadeniz gezisi ve bu sırada yürüttüğü Pontus harekâtı neticesi hakkında Meclis'te verdiği bilgilere göre Müslümanlar açısından çıkan sonuçlar	322
Tablo 8. Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey Karadeniz gezisi ve bu sırada yürüttüğü Pontus harekâtı neticesi hakkında Meclis'te verdiği bilgilere göre Pontus eşkıyaları açısından çıkan sonuçlar	323

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Görevleri.....	125
Şekil 2. İsyanlar ve mntıkalarını kroki	243
Şekil 3. Adapazarı Kaymakamı Edhem Şevki Bey'in hazırladığı kroki	271

KISALTMALAR

ATASE	: Millî Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi)
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
vb.	: ve benzeri

1. GİRİŞ

A) Temel Kavramlar

Güvenlik; toplumsal yaşam içerisinde yasal nizamda aksaklık ya da bozukluk oluşmadan yürütülmesi, toplum içerisindeki kişilerin “*korkusuzca*” yaşaması, “*emniyet*” olarak tanımlanmaktadır.¹ Güvenlik kelimesine daha geniş bir açıdan terim olarak bakıldığında, mevcut değerlere karşı hiçbir tehdidin ve bu değerlere yönelik bir saldırı ihtimali korkusunun olmadığı durum ya da beklenmedik/istenmedik durumlar oluştuğunda zarara uğramanın mümkün olmadığı hal biçiminde ifade edilmektedir. Güvenliğin doğal bir parçası olan iç güvenlik ise bir ülkenin sahip olduğu sınırlar dâhilinde kolluk, güvenlik hizmetleri teşkilatlanması, organizasyon, personel, liderlik, donanım gibi kavramların içinde olduğu kapsamı oldukça geniş niteliklere haiz bir kavram meydana getirilmiştir. Güvenlik kavramı her ne kadar literatür bağlamında geniş olarak incelenip değerlendirilse de konu iç güvenliğe geldiğinde başka bir değişim göze çarpmıştır. İç güvenlik kavramı/anlayışı yapı ve işleyiş olarak ulusal kavramların, güvenlik kavramının değişimine göre etkilendiği hatta anlam yitirmeye bile başladıkları gözlemlenmiştir. Dolayısıyla ülkeler açısından güvenlik anlayışı, iç güvenliği de doğrudan etkileyen aktörlerden olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde sınır içi güvenlik anlayışının şekillendirdiği ülkelerin iç güvenlik bakışı, günümüz dünyasında ülke sınırı dışından da sağlanması gereken bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.² Fakat kişilerin ve toplumların güvenliği sağlama biçimleri geleneksel tutumları ya da yasalarla sağlanması adına değişiklik gösterse de insanın güvenli kalmaya olan ihtiyacı hiçbir zaman değişmemiştir. Öyle ki yaşamını idame ettirebilmesi için beslenmek zorunda olan insanın hayatta kalmak için de tehlikeden korunması gerekliliği her daim bir zorunluluk olarak karşısına çıkmıştır. Zaman içerisinde doğa tehlikelerinin yanı sıra insanların birbirileri için tehlike yaratmaları fakat toplu bir biçimde yaşamaları nedeniyle de korunmak zorunda olduklarından yasaların çerçevesini çizdiği güvenlik güçlerini ortaya çıkarmıştır.³

Güvenlik alanında çalışan uzmanların fikir birliklerinin başında, “*güvenlik*” kavramın oldukça tartışmalı olduğu ancak her ne kadar tartışmalı olsa da güvenlik kavramının “tehditlerden azade olunması hali” anlamına geldiği açıklaması üzerinde uzlaş

¹ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Güvenlik”, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim 20.11.2023.

² Tekin Avaner, “İç Güvenlik Yönetiminin Karşılaştırılabilirliği Üzerine”, *Karşılaştırmalı İç Güvenlik Yönetimine Giriş Ülke Örnekleri*, Editör. Tekin Avaner, Cam Umut Çiner, Ankara: Gazi Kitabevi, 2019, 20-21.

³ Ahmet Akın. “Genel Zabitanın Problemleri, Asayiş Şurası ve Müşavirlikleri Kurulması Hakkında Kişisel Görüşler”, *Türk İdare Dergisi*, 48/ 357 (1977): 7.

sağlanmaktadır.⁴ Güvenlik kavramını tanımlamada yaşanan zorluklar ise çeşitli sebeplere dayandırılmaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki güvenlik, teorilerden ortaya çıkarılan bir kavram olması sebebiyle müstakil bir anlama sahip olamamıştır. Böylece güvenliğe ait fikirler, tutumlar, inançlar ve inanışlar farklı teorilerin içeriklerini de taşımak mecburiyetinde kalmıştır. Bu duruma bir de toplumların farklı istek, arzu ve ihtiyaçları eklendiğinde farklı yaklaşımlar farklı beklenti ve tehdit görüşlerini doğurmuştur. Dolayısıyla güvenlik ve tehdit algısı yaşanan coğrafya, ülke ve şartlar altında değişiklik gösterir, bir toplumun tehdit algısı ve onun etrafında şekillenen yaşamı diğerinde aynı biçimi göstermemektedir.⁵

Güvenlik kavramını ve buradan hareketle iç güvenliği başlı başına kesin ve net çizgilere sahip bir tanımının olmayışı, farklı dönemlerde ya da ülkelerin ihtiyaçlarına göre şekil göstermesi kavramın açıklanabilirliğini güçleştirmektedir. Bu zorluğu aşmak adına iç güvenlik kavramına netlik kazandırmak için devlet, güvenlik, iç egemenlik, kamu düzeni, kolluk gibi kavramlara açıklık getirerek genel bir çerçeve oluşturulacaktır. Oluşturulan çerçeve üzerinden 1920-1923 arasında TBMM Hükümeti'nin iç güvenlik anlayışı ve bu anlayış doğrultusunda Dâhiliye Vekâleti'nin faaliyetlerine açıklık getirilmeye çalışılacaktır.

Uzmanlar tarafından güvenliği açıklamada kullanılan yöntemlerden biri kavramın temelini oluşturan 5 sorunun belirlenmesi olmuştur. Bu sorular genel olarak; kim ya da neyin güvenliği? Tehdidin kime ya da neye yönelik olduğu? Meşru zemine sahip güvenlik sağlayıcısı kim ya da nedir? Güvenliği sağlayıcı yöntemler nelerdir? Güvenliğin oluşması için nelerden vazgeçilebilir? Şeklinde sıralanmıştır. Güvenlik tartışmalarının temelinde kimin güvenliği sorusu öncelikli olarak yer almıştır. Güvenlik içeriği belirlenirken neyin korunması gerektiğini, güvenlik hususunda karar verenler tespit etmiştir. Neyin değerli olduğu tartışmaları konusunda farklı yaklaşımlar olsa da tarihsel süreç incelendiğinde en temel korunması gereken unsur “*insan*” olmuş, geleneksel güvenlik çalışmaları da ana nesne olarak devleti belirlemiştir. Böylece güvenliğin odağındaki ana yaklaşım ve genel mana olarak işaret edilen “*milli güvenlik*” anlayışı ve yaklaşımı oluşmuştur.⁶

Türk Dil Kurumu sözlüğü tarafından devlet, toprak bütünlüğüne bağlı kalınarak siyasal bakımdan örgütlenen milletlerin ya da milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel kişiliğe sahip varlık bir diğer anlamda ülke olarak tanımlanmıştır.⁷ Toplumsal düzen içerisinde devlet ve devletin aygıtlarını yöneten bir kesim olduğu gibi bir de yönetilenler mevcuttur. Devleti

⁴ Başar Baysal, “Güvenlik Kavramı ve Güvenliğin Dönüşümü”, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik*, Der. Başar Baysal, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2022, 4-5.

⁵ Ramazan Aslan, “Değişen Uluslararası Güvenlik Algıları ve Ekonomi Politika Etkileri”, *Teoriden Uygulamaya Güvenlik ve Terörizm Çalışmaları*, Ed. Serkan Yenil, Ankara: Nobel Yayınevi, 2021, 89-91.

⁶ Baysal, “Güvenlik Kavramı ve Güvenliğin Dönüşümü”, 4-5.

⁷ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Devlet”, <https://sozluk.gov.tr/> . Erişim 20.11.2023.

yönetenler karar alma, uygulama, toplumsal yapının yönünü tesis etmeye yönelik hem yetkisi hem de zor kullanma gücüne doğal olarak sahip olmuştur. Bu doğrultuda iç ve dış savaş kararları, yaşam hakkına son verme, kamu düzenini sağlamaya yönelik asayiş görevleri üstelenen devlet ve onun yöneticileri, bu sayede kamu düzenini işler hale getirmiştir. Fakat muhakkaktır ki sadece zor kullanmaya dayalı bir devlet yönetimi oluşturmak da mümkün değildir. Bu gücün kullanılmasında da bir düzen ve denge mevcuttur. Zira devlet, toplumsal düzenin aksamadan sürmesini sağlamak istiyorsa kurallar belirlemek, denetlemek, cezalandırmak ya da teşvik etmek gibi işlevleri sağlaması bir gereklilik olarak tarihsel süreç içerisinde insanların karşısına bir zorunluluk olarak çıkmıştır.⁸ Devlet kavramı üzerinde siyaset bilimi ya da uluslararası ilişkiler disiplinleri arasında yapılan tartışmalar neticesinde içerik açısından az da olsa ortak bir paydada buluşma sağlanmıştır. Böylece kavram olarak disiplinlerarası ele alındığında; esasında örgüt olan devlet birbirine ilişkiler sistemi içerisinde bağlanan tek tek insanların bir araya gelmesi halidir. Öyle ki bu örgüt yapısı içerisinde farklı kişiler farklı roller üstlenmiş, kimileri ise otoriteye sahip kişiler olmuştur. Buradan hareketle devletin üç temel unsuru olduğu kabul edilmektedir. Bunlar insan faktörü, sınırları belirli olan toprak, bu topraklarda yaşayan insanlar üstünde otoritesi olan hükümet yani yönetimdir. Tarihsel süreç içerisinde de devletin oluşumunun neredeyse 5.000 yıl öncesine dayandığı kabul edilmektedir.⁹

Devletin bir diğer unsuru ve iç güvenlik kavramının tamamlayıcı ögesi ise “*kamu düzeni*” anlayışı olmuştur. Modern dünyanın başlangıcı olarak kabul edilen 1789 Fransız İhtilali neticesinde ortaya çıkan kamu düzeni, hukukun toplumsal yapı ile ilişkili hale gelmesi sonucunda görülür hale gelmiştir. Hukuk kurallarının oluşmadığı dönemlerde ise ahlakla bağdaştırılan kamu düzeni, ahlakı kaidelerle topluma dayatılan bir düzen unsuru halinde çalıştırılmıştır. Kamu düzeninin sağlanabilmesi için bireyin iradesinin siyasal toplum tarafından kısıtlanacağı kabul edilmiş, hukuk kurallarına uyulması ve bu kuralla aykırı davranışlara müdahale edilmesi bu durumun doğal sonucudur. Şayet toplumsal düzenin bozulması, yeniden işler hale getirilmesi, mevcut işleyen düzenin devamlılığı ve tüm bunlarla ilişkili tedbirlerin alınması kamu düzeninin hem görevlerini hem de işlevlerini oluşturmuştur.¹⁰

Kamu düzenini sağlamak ve yararını gözetmek adına devletin gerçekleştirdiği tüm faaliyetler “*kamu hizmetini*” oluşturmuştur. Genel olarak otoritelerce de kabul gören anlayış uyarınca kamu hizmetleri ve kolluk faaliyetleri devletin temel işlevleri olarak görülmüştür.

⁸ Ozan Zengin, Tekin Avaner, “Türkiye’de İç Güvenlik Yönetimi: Bir Giriş Denemesi”, *Türkiye’de İç Güvenlik Yönetimi*, Ankara: Gazi Kitabevi, 2019, 6-8.

⁹ Tanju Tosun, “Devlet: Nereden Nereye?”, *Uluslararası Politikayı Anlamak ‘Ulus- Devlet’ten Küreselleşmeye*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2007, 13-15.

¹⁰ Zengin, Avaner, “Türkiye’de İç Güvenlik Yönetimi: Bir Giriş Denemesi”, 2-3.

Kolluk kavramı ise devletin meşruiyetini sağlayan kamu gücünün kullanılması olarak ifade edilmektedir. Kolluğun çeşitli türleri de mevcuttur ki bu ayrım idari kolluk ve adli kolluk olarak yapılmıştır. Bir başka kategori de genel kolluk ve özel kolluk biçiminde gerçekleştirilmiştir. Kamu düzeninin korunması amacıyla yapılan çalışmalar idari kolluk kapsamındayken, kamu düzeninin bozularak suç unsurunun oluşmasının ardından adli kolluk görevleri devreye girmiştir. Bir diğer ayrım ise yine kamu düzeni sağlanırken görev ve yetkileri için bir kısıtlama olmaması genel kolluk faaliyetleri içerisinde değerlendirilirken -ki polis ve jandarma burada yer almaktadır- yine kamu düzeni içerisinde belirli toplumsal ihtiyaçları karşılamak için örgütlenen hizmetler özel kolluk olarak -orman kolluğu, gümrük kolluğu vb.- tanımlanmıştır. Her ne kadar aralarında bir ayrım yapılsa da esasında tüm kolluk faaliyetleri birer kamu hizmeti olarak görülmektedir. Ancak kolluk faaliyetleri ve kamu hizmetlerinin ayrı değerlendirilmesi gerektiğini savunan görüşler de mevcuttur.¹¹

Türk Dil Kurumu Sözlüğü'ne göre egemenlik; milletin ve tüzel kişiğe sahip olan devletin yetkilerinin hepsi anlamına gelen hüküm, hükümlanlık, buyruk, hâkimiyet demektir.¹² Devletin işlerliğinin sağlanabilmesi için bir toprak parçası ve bu parçanın üzerinde yaşayan insan topluluğu gereklidir ancak bu işlerlik için yeterli kabul edilmemektedir. Devletin tam anlamıyla oluşması için toprak parçasında yaşayan insan topluluğunun egemen olması ve devletin kamu gücünün kullanılabilir olması gerekliliği mevcuttur. Egemenlik kaynağı ise gücünü nereden aldığına göre değişim göstermiş; şayet tanrıdan alınan bir egemenlik var ise “teokratik” insandan alınıyorsa güç “demokratik egemenlik” olarak tarif edilmiştir.¹³ Bugünün bahsettiğimiz ve kavramlaştırdığımız modern devletin oluşumu 13. yüzyıl ile 17. yüzyıllar arasında gerçekleşmiştir. Devlet yapısındaki bu modern dönüşüm beraberinde egemenlik kavramıyla da yakından ilişkili hale gelmesini sağlamıştır. Bahsi geçen klasik egemenlik yaklaşımında ve Egemen Devlet Modeli uyarınca otorite, birbirini tanıma, özerklik, kontrol yetkisinin yer aldığı bir sistem tanımlanmıştır.¹⁴

Egemenliğin sağlanabilir olması için birkaç metot mevcuttur. Bunlar konvansiyon, sözleşme ve zorlama olarak kategorize edilmiştir. Konvansiyonlar, hükümetlerin bazı konularda başka hükümetlerle imzaladığı ve yapılarının incelemeye açılmasını sağlayan anlaşmalardır. Sözleşmeler; en az iki ya da daha fazla devlet tarafından imzalanan ve birtakım koşullar altında müstakil yapılarını sınırlandırmaya onay verdikleri uzlaşmalardır. Zorlama; çatışmaların akabinde kazanan tarafça dayatılan ekonomik müeyyide, askeri nitelikli müdahale

¹¹ Zengin, Avaner, “Türkiye’de İç Güvenlik Yönetimi: Bir Giriş Denemesi”, 3-6.

¹² Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Egemenlik”, <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim 20.11.2023.

¹³ Alper Bilgiç, Düzenli Karmaşa: İç Güvenlik Yapılanmasında Çoklu Kolluk Sistemi, Ankara: Gazi Kitapevi, 2019, 14-15.

¹⁴ Tosun, “Devlet: Nereden Nereye?”, 21.

gibi faaliyetleri içeren eylemler bütünüdür. Bu adımlar sayesinde egemen devletler oluşmuş ya da ortaya çıkmıştır. Egemenlik anlayışının derinlerinde toplu bir biçimde kendi kaderini belirleme iddiası yer aldığından hem sınırlar içindeki insanlara hem de dış dünyadaki diğer devletlere karşı üstün bir güç savını ortaya çıkarmıştır.¹⁵

Egemenlikle bağlantılı kavramlardan olan ve iç güvenliği tanımlamadaki yardımcı unsurlardan biri de “*iç egemenlik*” olmuştur. İç egemenlik; kendi sınırları dâhilinde devletin hem içerik hem de niteliksel bağlamda en başat güç olmasının tanımıdır. İçerik özellikleri olarak savaş kararı, yasa yapabilmek, vergi koymak, para basmak gibi faaliyetleri içermekteyken, nitelik açısından devredilemeyen, sınırsız, bölünmez en büyük güç manasına gelmektedir. İç egemenlik için belki de en temel unsur kamu gücünü kullanabilme yeterliliğidir. Kamu gücü doğrudan devlete aitken, bu gücü fiilen yasama organı ve hükümet tutmuş, bu yapı ise siyasi iktidarı oluşturmuştur. İç egemenliğe karşılık “*dış egemenlik*” kavramı ise devletin uluslararası hukuk bağlamında bağımsız olmasını ifade etmektedir. Dış egemenliğe sahip olan bir devlet, başka bir devlete tabii olmayan, diğer devletlerden aşağıda görülme ve tam anlamıyla diğer devletlerle eşit olması mealinde kullanılmaktadır.¹⁶

İç güvenlik kavramı ile sık sık dile getirilen bağlantılı bir kavram da “*ulusal çıkar*” olmuştur. Ulusal çıkar denilen kavram, 1789 Fransız Devrimi’nden sonra ortaya çıkmış ve temelinde ulusunun bütüncül bir biçimde ortak çıkara sahip olması manasında kullanılmıştır. Ancak kavramın adı ulusal çıkar olsa da devletin oluşmasından çok daha önce başka isimler altında da kullanılmış ve uygulanmıştır. Örneğin egemenliğin hükümdara ait olduğu sistemlerde, hükümdarın çıkarı devletin çıkarı olarak görülerek bir nevi “*hikmet-i hükümdar*” biçiminde kavram vücut bulmuştur. Hükümdar öncesine gidildiğinde ise egemenliğin insandan ziyade tanrı, ruh gibi metafizik ögelere yükleyen oluşumlarda yine aynı amaçla başka isimler altında kullanılmıştır. Özetle yönetim biçimi ne olursa olsun toplumun ortak bir çıkarının olduğunu ifade etmek en temel özellik olarak çeşitli dönemlerde karşımıza çıkmıştır. Ulusal çıkar kavramı, büyük ölçüde realistler tarafından tanınan ve kullanılan bir kavram olmuş buna karşılık diğer görüşler tarafından da eleştirilere maruz kalmıştır.¹⁷

Güvenlik kavramına iç ve dış güvenlik olarak bakıldığında ise geçmiş ile günümüzde bazı yapısal farklılıklar ortaya çıkmıştır. Zira devletin ilk örgütlenmeye başladığı zamanlardan itibaren güvenlik yaklaşımı sınır güvenliğini merkeze oturtmuşken günümüzde güvenlik çok daha geniş kapsamlı iç veya dış ayrımı yapılmadan ele alınmaktadır. Buna rağmen

¹⁵ Tosun, “Devlet: Nereden Nereye?”, 21-23.

¹⁶ Bilgiç, *Düzenli Karmaşa*, 15-16.

¹⁷ Baskın Oran, “Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği”, *Türk Dış Politikası; Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar C.I: 1919-1980*, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, 34.

uluslararası/dış güvenlik, uluslararası düzeyde anarşizmin hâkim olduğu bir durumda devletlerin uluslararası aktörlerce varlıklarını hem korumak hem de sürdürebilmek için kendilerine yöneltilen iç ve dış tehditleri yok etmesi anlamını taşımaktadır. Uluslararası düzende yaşanan dönüşümler doğrudan güvenlik anlayışını ve kavramsal karşılığını değiştirmeye başlamış, bu değişim ise özellikle 1940’lı yılların sonlarından itibaren ortaya çıkan Soğuk Savaş süreciyle başka bir boyut almıştır.¹⁸

Bahsi geçen tüm kavramlar ışığında iç güvenlik; iç egemenlik kavramının bir gerekliliği ve neticesi olmak üzere, devletin kendi sınırları dâhilinde egemenlik haklarını kullanarak toplumun yaşamı ile düzenine karşı olabilecek tehlikelerden koruma halidir. İç güvenlik, kolluk kavramının da bir yansıması olup devletin milli amaçlarını gerçekleştirmesi için uygulayabileceği askeri, ekonomik, coğrafi, idari siyasi, teknolojik, sosyo-kültürel ve psiko-sosyal yeteneklerinden meydana gelen maddi ve manevi nitelikteki gücü, savaş harici her türlü saldırıdan korunma hali, yasalarla kişilere tanımlanan hak ve özgürlüklerinin kullanılmasını sağlamak, güven hissiyatının oluşumu için gerekli tedbir ve faaliyetlerin hepsi olarak da ifade edilmektedir.¹⁹ Bir devlet, kamu düzenine karşı olası tehlikeleri bertaraf ederek iç güvenliği sağlamak, mevcut düzeni korumak ve sürdürmek hedefiyle kolluğu bir araç olarak kullanmaktadır. İç güvenliği sağlamak için de ilgili kolluk birimleri, kanunların verdiği açık yetki sayesinde belirlenen tehditleri önlemek için görev almaktadır.²⁰

Ülkeden ülkeye farklılık gösteren “iç güvenlik” kavramı Türkiye açısından incelendiğinde, devletçe kabul edilen resmî bir tanımlamasının olmadığı ifade edilmektedir. Ancak yine de genel bir tanımlama yapılırsa iç güvenlik; bir ülkenin sahip olduğu sınırlar içerisinde oluşabilecek tehdit ve tehlikeleri yok etmek, öncelik olarak ülke vatandaşlarının güvenlik ve huzurunu sağlamak daha sonra ise devlete ya da kişilere ait binaların her biçimde gelişebilecek sabotaj tipi tehlikelere karşı korunması olarak açıklanabilmektedir.²¹ “Ulusal güvenlik” ise ulus devletlerin güvenliklerini oluşturma hususundaki endişelerini ifade etmek için kullanılmıştır.²² Basit bir anlatımla bir toplumun dış tehditlere karşı korunması meseleleri “dış güvenlik”, sınır içinde korunma sağlanması ve yasal düzenin uygulanması ise “iç güvenlik” olarak tanımlandığında dış güvenlikten sorumlu güç silahlı kuvvetler, iç güvenlikten sorumlu

¹⁸ Reha Yılmaz, Yiğit Anıl Güzelipek, “Uluslararası Güvenlik Sorunu Olarak Çatışma Kavramı ve Dağlık Karabağ Örneği”, *Güvenliğin Gündeminden Çatışma, Ayrılıkçı Ayaklanmalar ve Terörizm*, Ed. Saadat Rustemova Demirci, Ankara: Nobel Yayınevi, 2015, 41-42.

¹⁹ Bilgiç, *Düzenli Karmaşa*, 30.

²⁰ Bilgiç, *Düzenli Karmaşa*, 35.

²¹ Sefer Yılmaz, “Türkiye’nin İç Güvenlik Yapılanmasında Değişim İhtiyacı”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21/3 (2012), 20.

²² Çağrı Erhan, “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 56/4 (2001), 78, https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001871.

tutulan yapı ise zabıta kuvvetleri biçiminde tanımlamalar yapılmıştır.²³ Ancak bu denli keskin çizgilerle bu ayrımı yapmak esasında oldukça güçtür.

I. Dünya Harbi ve sonrasında yaşananlar Osmanlı'yı etkilediği gibi tüm dünya devletlerini, imparatorluklarını kısaca tüm mevcut düzenleri derinden etkilemiştir. Hatta uluslararası ilişkiler disiplini bile I. Dünya Harbi sonrasında ve idealizm düşüncesi etrafında şekillenerek dünyaya gelmiştir.²⁴ Buradan hareketle uluslararası ilişkileri, politikaları, devletlere olan bakışları etkileyen I. Dünya Harbi öncesi, sırası ve sonrasında çeşitli ideolojiler ortaya çıkmış ve devletlerce benimsenmiştir. Söz konusu dönemde uluslararası ilişkilere hâkim olan ve güvenlik, tehdit, devlet gibi kavramları derinden etkileyen 4 görüş bulunmaktadır. Bunlar; idealizm, realizm, komünizm ve faşizm olmuştur.²⁵

Osmanlı döneminde ise iç güvenlik kavramına genelde can ve mal güvenliğinin sağlanması biçiminde değerlendiren bir bakış açısı mevcuttur. Öyle ki Osmanlı Devleti padişahları başta olmak üzere can ve mal güvenliğini sağlama hususu üzerinde yakinen durulmuştur. 16. yüzyıldan itibaren Celali İsyanları, eşkıyalık, soygunculuk, asker kaçaklarının dağa çıkışı veya savaşlar iç güvenliğe oldukça zarar vermiştir.²⁶ Osmanlı Devleti, kuruluşundan 19. yüzyıla kadar güvenliğini yerel yöneticiler, ordu ve yeniçeri teşkilatı üzerinden sağlamış fakat bu tarihten sonra yaşanan değişimler devletin hem güvenlik anlayışında hem de yönetim biçiminde bazı değişiklikleri zorunlu kılmıştır. 1826 senesinde Yeniçeri Ocağının kapatılması her ne kadar “hayırlı” addedilse de Anadolu’da otorite açısından bir güç kaybının yaşanmasına neden olmuştur. Bu gücün yerini doldurmak için çeşitli birlikler ve teşkilatlar kurulsa da tam anlamıyla istenen sonuç alınamamıştır. Zorlu sürece yabancı devletlerin müdahaleleri, azınlıkların hak talepleri, devletten ayrılma isteklerinin eklenmesiyle Osmanlı yöneticileri bir başka yol aramak mecburiyetinde kalmışlardır. Neticede Gülhane Hattı Hümayunu ilan edilmiş ve halkın namus, can ve mal güvenlikleri devlet tarafından güvence altına alınmıştır. Devletin iç güvenlik anlayışında yaşanan bu değişiklik beraberinde teşkilatlanma hususunda yaşanan bazı gelişmeleri de getirmiştir. Bu nedenle merkeze bağlı güvenlikten sorumlu Zaptiye birliklerinin oluşturulması yönünde karar alınmıştır. Bugünün modern dünyasında yine iç güvenlikten sorumlu polis ve jandarmanın temeli de buradan gelmektedir.²⁷ Osmanlı

²³ Akın, “Genel Zabitanın Problemleri”, 7.

²⁴ Gökhan Koçer, “Savaş ve Barış: Temel Seçenekler”, *Uluslararası Politikayı Anlamak ‘Ulus-Devlet’ten Küreselleşmeye*, Ed. Zeynep Dağı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2007, 80-81.

²⁵ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Bursa: MKM Yayıncılık, 2013, 41.

²⁶ Musa Çadircı, “Tazminatın İlanı Sırasında Anadolu’da İç Güvenlik”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 13 (1980), 45, https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000029.

²⁷ Ali Sönmez, “Tanzimat Fermanı’nın İlanı Sonrasında Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi ve 1846 Tarihli Asâkir-i Zaptiye Nizamnamesi”, *Miras ve Değişim: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Jandarma*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan, Yücel Yiğit, Ankara: Berikan Yayınevi, 2018, 3-10.

Devleti'nin 19. yüzyıl sonrası iç güvenlik konusuna bakışı ile Dâhiliye Nezareti arasında bu nedenle derin bir bağ bulunmaktadır. Zira Dâhiliye Nezaretinin teşkilatlanması neticesinde iç güvenlikle ilgili kurumların bu yapıya bağlanması, daha sonra benzer niteliklerle Dâhiliye Vekâletinin hayata geçirilmesi, doğrudan bir aktarım yapıldığı sonucuna ulaşılmasını sağlayabilir. Buradan hareketle Dâhiliye Vekâletinin ki bugünün “İçişleri Bakanlığı”nın doğrudan iç güvenliği sağlamada önemli bir yere sahip olmasına neden olmuştur.

Millî Mücadele Dönemi'nden ülke genelinde kanunu hâkimiyette yaşanan sorunlar, mülki amirlerin yeteri idare becerisini gösteremeyişi, Ankara Hükümeti'nin kendisini fazla anlatamamasından kaynaklı otorite boşluğu yaşaması iç güvenliği zora sokan hususlardan sayılabilmektedir.²⁸ Bu tespitler ışığında iç güvenlik faaliyetlerine bakıldığında da meselenin doğrudan Dâhiliye Vekâletiyle de bağlantılı olduğu açıkça görülmektedir.

Belirtmek gereklidir ki çalışma içerisinde belediyelere ayrı bir yer verilmemiş, belediye bağlamında bir inceleme yapılmamıştır. Bunun en önemli nedenleri Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik faaliyetleri araştırılırken belediyelere dair önemli adımlarına rastlanmadığı gibi Dâhiliye Vekâleti ve belediyeler arasında en belirleyici unsurun vali olması, bunun haricinde belediyelerin kendilerine ait faaliyetleri yürütmeleri olduğu ifade edilebilir. Hatta Ankara Belediyesiyle ilgili bir hususta dönemin Dâhiliye Vekili Fethi Bey'e sual takriri verilmiş, bunun üzerine Fethi Bey önemli açıklamalarda bulunmuştur. Fethi Bey, belediyelerin Meclis'te de görüşüldüğü üzere Nevahi Kanunu ile müstakil bir hale getirilmek istendiğini, hükümet müdahalesinden uzak tutularak bağımsız davranmalarının istendiğini bu nedenle inzibat, sıhhiye, nezafet, adliye ve orman bekçiliği görevini nasıl nevahiye de görev bölünmesi yapılıyorsa belediyelerinde aynı şekilde bu hükümet işlerinden ayrı, kendi işleriyle doğrudan doğruya ilgilensin esasının kabulüne doğru bir dönüşüm yaşandığını belirtmiştir. Ayrıca meclis tarafından kabul edildiği halde yine belediye icraatlarından dolayı Dâhiliye Vekiline soru sorulursa Dâhiliye Vekilinin aynı zamanda belediyelere müdahale etmesi de isteniyor gibi bir sonucun ortaya çıkabileceğini hatırlatmıştır.²⁹

Çalışmada Dahiliye Vekâletinin iç güvenlik faaliyetleri üzerinde çalışılırken adi suç niteliğine haiz olan hırsızlık vs gibi suçlara yönelik işleyiş incelenmemiştir. Bunun yerine devlete ve devlet otoritesine yönelik olan, iç güvenlik sorunu yaratabilecek nitelikteki siyasi suçlar üzerinde durulmuştur. Bu nedenle eşkıyalık, cinayet gibi suçlar daha çok toplum

²⁸ Mehmet Evsile, “Millî Mücadele Sırasında Cephe Gerisinde Güvenlik Problemleri”, *Osmanlı'dan Günümüze Terör, Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Editör: Osman Köse, Samsun: İlkadım Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, 2017, 502-498.

²⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt:15, İçtima:2, 29.12.1921, 253.

huzurunu bozan ve TBMM'nin otoritesini sarsacak ölçüye gelmesi üzerinden değerlendirilmiştir.

Bir diğer belirtilmesi gereken husus ise çalışmanın odak noktası Dahiliye Vekâletinin iç güvenlik faaliyetleri olmasına rağmen dönemin olağanüstü şartları gereği güvenlik meselesinde görev alan tek bir vekâlet olmaması bu nedenle diğer kurumlarada değinme zorunluluğudur. Zira alınan tüm güvenlik tedbirleri, olağanüstü şartlar altında ve işgal halinde olan bir ülkenin varlığını sürdürmek için alınmıştır. Yetersiz kaynaklar, sınırlı personel mevcudu ve yetki sorunları arasında Dahiliye Vekâleti varlık gerekçesi olan iç güvenliği sağlamaya yönelik adımlarında diğer vekâletler ve kurumlarla ortaklaşa hareket etmek mecburiyetinde kalmıştır.

B) Kaynak Tahlili ve Yöntem

Arşiv belgelerinin temel alındığı bu çalışmada, daha önce yapılmış araştırma çalışmalarından da faydalanılmıştır. Esasında önceki yıllarda ayrı ayrı olmak üzere Dâhiliye Vekâleti özellikle kurumsal olarak, iç güvenlik kavramı ise uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi ana bilim dalları doğrultusunda detaylı bir biçimde çalışılmıştır. Ancak tez, belgeler üzerinden farklı bir bakış açısıyla incelenerek ortaya çıkarıldığından, daha önce kaleme alınmış diğer eserlerden de sıklıkla faydalanılmıştır. Bu nedenle tezin temelini oluşturan Dâhiliye Vekâleti hakkında yazılan bazı eserlerle ilgili bilgi verilmesi uygun görülmüştür.

Dâhiliye Vekâletiyle ilgili olarak Edip Semih Yalçın'ın *İçişleri Bakanlığı'nın Cumhuriyet Dönemi Teşkilatlanması (1920-1946)* isimli doktora tezi esas olarak Dâhiliye Vekâletinin içyapısına ve işleyişine dair önemli eserlerin başında gelmiştir. Çalışma içerisinde teşkilat yapısı açıklanmış, ona bağlı kuruluşlar tespit edilmiş ve iç güvenlikle olan bağlantının kurulmasında önemli katkı sağlamıştır. Yine Edip Semih Yalçın'ın, "Dâhiliye Vekili Nazım Bey'in İstifası Meselesi" adlı makalesi dönemin Dâhiliye Vekili olan Nazım Bey'in siyasi görüşüne ve vekillik sürecine iç güvenlik açısından önemli bir açıklama getirilmesini sağlamıştır.

Dâhiliye Vekâletiyle ilgili bir diğer önemli ve kapsamlı eser Şafak Başa'nın *Kurumsallaşma Bağlamında Dâhiliye Nezareti'nden Dâhiliye Vekâleti'ne Geçiş (1920-1923)* isimli doktora tezi ve yine kendisine ait aynı isimli kitabı temel eserlerden biri olmuştur. Detaylı bir biçimde Dâhiliye Vekâleti ve vekillerinin incelendiği bu iki eser sayesinde, iç güvenlik faaliyetlerinin belirlenmesi daha kolay bir hale gelmiştir.

Bir diğerk büyük ölçüde faydalanılan eser ise Rıdvan Akın'ın, *TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare* adlı eseri olmuştur. Eser sayesinde Ankara Hükümeti'nin iç güvenlik anlayışı, Dâhiliye Vekâletinin bu husustaki politikası ve güvenli sorunu olarak görülen hadiselerin belirlenmesi kolaylaşmıştır.

İç güvenlik kavramının siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinleri aracılığıyla açıklanması ve buradan hareketle bir çerçeve oluşturulması için kullanılan kaynakların başında Alan Collins'in *Çağdaş Güvenlik Çalışmaları* adlı eseri önemli bir yer tutmuştur. Söz konusu çalışma sayesinde güvenlik kavramının tarihsel süreç içerisinde açıklanması sağlanmıştır. Güvenlik kavramını açıklamada kullanılan başlıca diğerk kaynaklar ise şöyledir; Tayyar Arı'nın *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği* isimli eseri, editörlüğünü Tekin Avaner ve Cam Umut Çiner'in üstlendiği *Karşılaştırmalı İç Güvenlik Yönetimine Giriş Ülke Örnekleri*, Alper Bilgiç'in *Düzenli Karmaşa: İç Güvenlik Yapılanmasında Çoklu Kolluk Sistemi*, Serkan Yenal editörlüğünde *Teoriden Uygulamaya Güvenlik ve Terörizm Çalışmaları*, Emre Çıtak ve Osman Şen tarafından derlenen *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik-Teorik Değerlendirmeler* adlı eseri.

İç güvenliği sağlamakla görevli olan dönemin kolluk güçlerinin yapılarının açıklanmasında Halim Alyot'un *Türkiye'de Zabıta Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum* isimli kitabı ve Hikmet Tongur'un *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi* kitabı çalışma açısından oldukça kıymetli eserler arasında yer almıştır. Kolluk güçleriyle ilgili olmak üzere faydalanılan diğerk eserler ise şöyledir; Derviş Okçabol, *Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi*, Necdet Koparan'ın yüksek lisans tezi olan *Türk Jandarma Teşkilâtı (1908-1923)*, Süleyman Tekir, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)*. Söz konusu eserler özellikle kolluk güçlerinin tarihsel süreç içerisindeki değişimi ve evrimi açıklanmasına büyük katkılar sunmuştur.

Bahsi geçen çalışmaların yanı sıra resmî yayınlardan da büyük ölçüde faydalanmaya gayret edilmiştir. Bu eserlerden bazıları ise şunlardır; ayın Komitesi: Nafi Demiröz, Naci Babacan, Zakeriya Çelikkilekli tarafından hazırlanan *Cumhuriyetin 50. Yılında İçişleri Bakanlığı*; Fahri Çoker'in Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları tarafından çıkartılan *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınlarından *TBMM Albümü 1920-2010*, Genelkurmay Basımevinde yayımlanan; *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*, *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, *Türk İstiklâl Harbi II. Cilt Batı Cephesi V. Kısım I. Kitap Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921* ve aynı basımevinden Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, Jandarma Genel Komutanlığı

yayınlarından Jandarma *Genel Komutanlığı Tarihi: Asayiş ve Kolluk Tarihi İçerisinde Türk Jandarma Teşkilatı*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları *Birinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1920-1922)*.

İç güvenlik kavramının açıklanması ve kavramın Millî Mücadele Dönemi'nin Ankara Hükümeti gözündeki algılanışını belirlemek konunun incelenmesi açısından belki de en mühim sınırlılığı oluşturmuştur. Zira her ne kadar iç güvenliği açıklamaya yönelik yayınlar yapılsa da resmî belgelerde yer alan ifadelerin incelenmemiş olması, iç güvenlik politikalarının uygulayıcısı olan Dâhiliye Vekâletinin rolü tam anlamıyla ortaya konamamıştır. Bu nedenle önce iç güvenlik kavramı yardımcı unsurlarla açıklanmış ardından iç güvenliği referans alan anahtar kelimeler belirlenerek dönemin iç güvenlik anlayışı ve faaliyetleri ortaya konabilmiştir. Bahsi geçen tüm çalışmalar ışığında tarih disiplini içerisinde Millî Mücadele Dönemi Dâhiliye Vekâletinin sadece iç güvenlikle bağlantılı adımları incelenmiş ve bu hususun üzerinde durulmuştur.

İç güvenlik kavramının günümüzde dahi içeriği, niteliği ve kapsamı tartışma konusuyken 1920-1923 yılları arasında hem dünya açısından hem de mikro düzeyde Ankara Hükümeti gözünden bu alanda bir çerçeve oluşturmak çalışmanın öncelikli tartışma alanlarından birini oluşturmuştur. İstanbul Hükümeti'nin de bir iç güvenlik sorunu olduğu hipotezinden yola çıkılarak, nelerin iç güvenlik sorunu olduğu ya da olmadığı belirlenmesi esas hedefi doğrultusunda analizler yapılmıştır.

Çalışmada Dâhiliye Nezareti ile yakından ilgili ve ilişkili olan Dâhiliye Vekilleri üzerinden bütüncül bir bakışla Dâhiliye Vekâleti incelemesi yapılmıştır. Bu noktada görülmüştür ki Dâhiliye Vekâleti her ne kadar esas mesuliyeti ülke sınırları içerisinde emniyetli ve güvenli bir ortam yaratmak olsa da tek başına bunu karşılayacak maddi imkânları olmadığından diğer ilgili vekâlet ve kurumlarla iş birliği yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Dolayısıyla çalışma içerisinde daha bütüncül bir bakış açısıyla diğer kurumlardan da bahsedilmiş ve Dâhiliye Vekâletinin bu ortaklıktaki payına ağırlık verilmiştir.

İç güvenlik kavramı üzerinden Millî Mücadele'yi inceleyen çalışmaların ana noktasını genellikle iç isyanlar oluşturmuş fakat diğer hadiseler, önleyici çalışmalara, kurum ve kuruluşların faaliyetlerine yer verilmemiştir. Literatürdeki bu açıklığın giderilmesi gerekliliği üzerinden çalışmada resmî belgelerden iç güvenlik algısını incelemeye yönelik hususlar üzerinde durulmuştur. Böylece hem dönemin güvenlik algısı hem de bu hususta Dâhiliye Vekâletinin faaliyetleri tartışılmıştır.

Aşağıda belirtilen soru ve hipotezler, tezin ana çıkışını oluşturmuştur. Yapılan araştırma neticesinde elde edilen belge, bilgi ve kaynaklar uyarınca belirlenen sorular çerçevesinde

konunun analiz edilmesi hedeflenmiştir. Buna göre; İç güvenlik kavramının ne olduğu ve söz konusu dönem içerisinde nasıl algılandığı, Dâhiliye Vekâletinin temelini oluşturan Dâhiliye Nezaretinin genel yapısı ve işleyişi nasıl gerçekleştiği ile Dâhiliye Vekâletine etkisinin ne olduğu, Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik algısının ne olduğu, Dâhiliye Vekili olarak 1920-1923 yılları arasında görev yapan kişilerin kimler ve faaliyetlerinin neler olduğu, Dâhiliye Vekillerinin siyasi düşünceleri ve Mustafa Kemal Paşa ile kurdukları ilişkinin çalışmalarına etki edip etmediği, 1920 ve 1923 yılları arasında iç güvenliğe zarar verici durumların neler olduğu, Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik faaliyetlerini yürütürken hangi teşkilatlarla ortak çalıştığı, Kurulan iç güvenlik teşkilatlarının faaliyet alanları ve çalışmalarının ne olduğu, Ankara Hükümeti'nin iç güvenlik politikasının ne olduğu ve Dâhiliye Vekâleti bu politikanın uygulanmasında hangi noktada durduğu, Dâhiliye Vekâletinin iç güvenliğe zarar verici durumları önleyici nitelikteki faaliyetlerinin olup olmadığı, Önleyici faaliyetleri mevcut ise bunların neler olduğu, İç isyanların iç güvenliği nasıl etkilediği, İç isyanlara karşı TBMM'nin tepkisi ve bu tepkinin Dâhiliye Vekâletine yansımalarının nasıl olduğu sorularına cevap aranmıştır.

Çalışma konusunun özgün olması, daha önce bakılmamış ya da eksik kalmış bir noktadan yola çıkılması hedefiyle başlanılan araştırmalar neticesinde, Millî Mücadele Dönemi'nin en yoğun safhalarını içeren 1920-1923 yılları arasında Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik faaliyetlerinin belirlenmesi tez konusunu oluşturmuştur. Konunun saptanması ve Tez İzleme Komitesince kabul görmesi üzerine kaynaklar tespit edilmiş ve bu kaynakların temini süreci başlamıştır. Çalışmanın ana unsurunu arşiv belgeleri oluşturmuştur. Bu noktada T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA) ve Osmanlı Arşivi (BOA), daha önce Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE) olan ancak tezin yazım sürecinde yine Devlet Arşivleri bünyesine taşınan ve araştırmaya açılan kısımları çalışmaya dâhil edilmiş, TBMM arşivi, Türk Tarih Kurumu (TTK) arşivi koleksiyonları ve süreli yayınları taranmış; ikinci el kaynaklara da bu yolla ulaşılmıştır. İçişleri Bakanlığı arşivine dilekçeyle başvuru yapılmış ancak herhangi bir geri dönüş alınamamıştır.

Tezin araştırılması kısmında her ne kadar tüm kaynaklara ulaşmaya çalışılsa da öncelikli olarak iç güvenlik kavramının tespit edilmesi, Millî Mücadele Dönemi'nin Ankara Hükümeti Dâhiliye Vekâletinin sahip olduğu iç güvenlik anlayışı ve politikalarının belirlenmesi başlı gerekliliği ortaya çıkmıştır. Söz konusu zorluğu aşmak ve uygun tasnifi yapmak maksadıyla iç güvenlik kavramının uluslararası ilişkiler disiplini üzerinden anlatısından yola çıkılarak arşiv belgelerinde; “*emniyet-i umumiye*”, “*inzibat*”, “*asayiş*”, “*asayiş-i dâhiliye*”, “*dâhili emniyet*” ya da “*emniyet-i dâhili*” gibi kelimeler anahtar olmak üzere, konuyla doğrudan

bağlantılı ve iç güvenliği bozucu ya da iç güvenliği sağlayıcı olarak kullanılan yardımcılardan “teşevvüş”, “tedabir”, “ifsadat”, “usat”, “asî”, “şakî”, “eşkıya”, “casus”, “tenkil”, “heyet-i irşadiye”, “teksif-i nüfus”, “dâhili isyan”, “propaganda” gibi sözcüklerin sıklıkla tekrar edildiği tespit edilmiştir. Mikro düzeyde Ankara Hükümeti’nin iç güvenlik anlayışını, sorunlarını, bunlara karşı alınan tedbir ya da önleyici faaliyetlerini tespit etmekte kullanılan bu kelimelerden yola çıkılarak tüm arşiv belgeleri tasnif edilmiştir.

Bahsi geçen bu aşamaların ardından tez planı çerçevesinde bölümlerin yazılışına geçilmiştir. Tezin birinci bölümünde, Osmanlı Devleti’nin bir parçası olan Dâhiliye Nezaretinin kuruluş öncesine ve kurulması sonrasındaki düzenine değinilmiştir. Zira Osmanlı Devleti’nin geleneksel yönetim yapısı ve bu yapının bir yansıması haline gelen Dâhiliye Nezareti, 23 Nisan 1920 tarihinde TBMM’nin açılmasıyla ortaya çıkan Dâhiliye Vekâletinin de çekirdeğini oluşturmuştur. Bu iki yapı arasındaki derin benzerlik ve iç güvenliğe olan farklı yaklaşımlarının karşılaştırılabilmesi açısından öncelikli olarak Dâhiliye Nezaretine yer ayrılmıştır. Daha sonra Millî Mücadele’nin başlatılmasıyla ete kemiğe bürünen Dâhiliye Vekâletinin kuruluş aşamalarına değinilmiş, genel yapısından ve işleyişinden bahsedilmiştir. Akabinde 1920- 1923 tarihleri arasında yani I. Meclis Dönemi’nde faaliyet gösteren Dâhiliye Vekilleri incelenmiştir. Bu sırada vekillerin kişilik özelliklerine, siyasi eğilimlerine, Mustafa Kemal Paşa ile ilişkilerine ve çalışmalarına yer verilmiştir. Birinci bölümün sonunda iç güvenliği sağlamak adına Dâhiliye Vekâletine bağlı olan ya da bağlı olmasa da ilgili olan teşkilatlar açıklanmış, faaliyetleri incelenmiş ve iç güvenliği sağlamak adına incelenen olaylar karşısında burada açıklanan teşkilatların çalışmalarına ışık tutmaya gayret gösterilmiştir. Tüm bu açıklamaların temelinde ise açık bir biçimde ortaya konamayan iç güvenlik anlayışına ve Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik faaliyetlerinin neler olduğuna dair adımlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde belgeler üzerinden belirlenen ve seçilen Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik faaliyetleri çeşitli kategoriler altında incelenerek bir çerçeve oluşturulmuştur. Öncelikli olarak Ankara Hükümeti’nin iç güvenlik politikası incelenmiş, bu politikanın Dâhiliye Vekâleti tarafından üstlenilen noktalarına açıklık getirilmiştir. Ardından devletlerin iç güvenliği sağlamak adına sıklıkla uyguladığı ve başvurduğu önleyici faaliyetlerin Dâhiliye Vekâleti tarafından nasıl tatbik edildiğine dair yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen verilerden bir bütün oluşturulmuştur. Sorunların büyümeden önce ya da sorunların baş göstermesinin önüne geçmek için uygulanan bu yöntemlere açıklık getirilirken bir yandan da Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik algısı belirlenmiştir. Önleyici faaliyetlere değinilmesinin ardından casusluk, Gayrimüslimlerin güvenlik sorunu olmasındaki etkenler ve eşkıyalık hususlarına değinilerek Millî Mücadele süresince başlı başına bir iç güvenlik sorunu olarak

görülen ve Dâhiliye Vekâletinin içerisinde yer aldığı hususlardaki faaliyetleri detaylandırılmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde ise Millî Mücadele Dönemi'nin iç güvenlik açısından belki de en sorunlu noktası olarak tarif edilebilecek iç isyanlara değinilmiştir. Ankara Hükümeti bu süreçte sayısız iç isyan ve isyanların olumsuz etkileriyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Tezin içerisinde incelenen iç isyanların seçilmesindeki en büyük etken Dâhiliye Vekâleti ve adı geçen isyanlara dair arşiv belgelerinin yeterli düzeyde bulunması olmuştur. Zira bütün isyanlara değinmek hem mümkün değil hem de Dâhiliye Vekâletinin iç isyanlar hususunda yürüttüğü faaliyetleri açıklayacak yeterli düzeyde belge mevcut değildir. Bu nedenle Çerkez Ethem Hadisesi, Bolu Hadisesi, Yozgat Olayları, Doğu İlleri, Konya İsyanı ve Pontus İsyanı detaylı bir biçimde incelenerek bu sorunlar karşısında Dâhiliye Vekâletini iç güvenlik faaliyetleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Millî Mücadele Dönemi'nde ülke yönetiminde söz sahibi olduğunu ileri süren ikili bir yapı mevcuttur. Bunlardan biri Padişah ve İstanbul Hükümeti'yken bir diğeri TBMM ve Ankara Hükümeti olmuştur. Tez çalışması Ankara Hükümeti'ne bağlı Dâhiliye Vekâleti gözünden iç güvenlik algısına açıklık getirdiğinden, İstanbul Hükümeti ve Dâhiliye Nezareti ile aralarında doğal bir iç güvenlik politika çatışması olduğu açık bir biçimde meydana çıkmıştır. Olayları inceleme ve yaklaşım biçimleri taban tabana zıtlık gösteren İstanbul Hükümeti ve Ankara Hükümeti iç güvenlik olaylarında iki karşıt grup haline gelmiştir. Dâhiliye Vekâleti bu doğrultuda sıklıkla İstanbul Hükümeti ve ona bağlı kurumlarla da çatışma yaşamış ve iç güvenliğe yönelik adımları bu yapılarak rağmen atmak mecburiyetinde kalmıştır.

Sonuç olarak Dâhiliye Vekâleti, tek başına yetersiz personel sayısı ve imkânlarıyla işgal altında olan, olağanüstü koşulların hüküm sürdüğü bir dönemde iç güvenliği sağlamak adına ciddi çalışmalar içerisinde yer aldığı göz önüne alınarak değerlendirme yapılmasına özen gösterilmiştir. Ayrıca her ne kadar Dâhiliye Vekâleti odak noktası olsa bile iç güvenliği sağlamak için ortaklaşa çalıştığı diğer vekâletler ve kurumlarla arasındaki bağlara da değinmek mecburiyeti doğmuştur.

2. DÂHİLİYE VEKÂLETİ KURULUŞ VE TEŞKİLATLANMASI

2.1. Osmanlı Devleti'nin İç Güvenlik Teşkilatı: Dâhiliye Nezareti

Osmanlı Devleti'nde Dâhiliye Nezaretinin kuruluşu, pek çok alanda yenilikleri takip etmek üzere başlatılan modernleşme adımlarıyla paralel bir dönemde gerçekleşmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin klasik yönetim biçimi, nezaretlere ayrılma ve ihtisaslaşma kararlarından önce de sağlam temellere inşa edilmiş ve uzunca bir süre ihtiyaçlara cevap verebilen idari yönetim sistemine sahip olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin idare yönetim sistemini “*merkez*” ve “*eyalet*” biçiminde ayırarak inceleyen İlber Ortaylı, böylece kurumlar arasındaki ilişkinin ve hiyerarşik yapının daha rahat kavranabileceğini belirtmiştir. Ortaylı, Osmanlı Devleti'nin merkez örgütünü oluşturan yapıları şu biçimde; 1- Saray ve Padişah, 2- Divan-ı Hümayun, 3- Vezir-İ Azam (Sadrazam) ve Bab-ı Ali, 4- Bab-ı Fetva ve İlmiye, 5- Defterdarlık ve Maliye, 6- Ordu ve Donanma olarak tasnif etmiştir.³⁰ Osmanlı Devleti'nin yönetiminden sultan ya da padişah denilen kişi sorumlu tutulmuştur. İdari sistemde ülke bir aile gibi düşünülmüş, aile reisi sultan olarak konumlandırılmıştır ki sultanın yetkileri de bu sebeple oldukça geniş tutulmuştur.³¹

2.1.1. Osmanlı Devleti'nin Yönetim Yapısına Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti'nde doğrudan padişaha karşı sorumlu olarak devlet işlerinin görüşülüp onun adına kararlar alan, padişaha yardımcı olan organa Divan-ı Hümayun adı verilmiştir. 18. yüzyıldan itibaren Divan-ı Hümayun görüşmelerinin önemi azalmaya başlamıştır. Çünkü Divan-ı Hümayun memurları, görev alanlarında ihtisaslaşmış ve bir araya gelmeleri gittikçe zorlaşmıştır. Fonksiyonunu zamanla yitirmesi nedeniyle Sultan II. Mahmud, Divan-ı Hümayunu kaldırmış ve divan üyeleri kendi uzmanlık alanındaki işler için ayrı meclislerde görüşmeler yapmaya başlamıştır ki bu yapı modern bakanlık teşkilatının da temelini oluşturmuştur.³²

Doğrudan padişaha sorumlu olarak çalışan ve sadrazamların işlerini yürütmekle görevli olan makama Paşa Kapısı, Bab-ı Asafi gibi isimler verilmiş, 18. yüzyıldan sonra özellikle I. Abdülhamid hükümdarlığından itibaren Bab-ı Âli denilmeye başlanmıştır.³³ Bab-ı Ali

³⁰ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2008, 169

³¹ Carter V. Findley, *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform: Babıali, 1789-1922*, Çev. Ercan Ertürk, İstanbul: Alfa Tarih, 2019, 35.

³² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1988, 30-50. Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 209-211.

³³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez* 249. Findley, *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform*, 32.

görevlilerinden ve sadrazama bağlı biçimde çalışanların başında “sadaret kethüdası” yer almıştır. Sadaret kethüdası tüm iç işlerinden sorumlu olarak çalışmıştır.³⁴ Kethüda, Farsça kökenli “ked” yani ev ile “hüdâ” sahip anlamındaki kelimelerden meydana gelmiştir. Dolayısıyla kelime anlamı, evin sahibi, büyüğü, aile/köy/aşiret/kabile reisi manasına gelmektedir. Her ne kadar farklı zaman ve mekânlarda anlamı değişse de “kethüda” bir yerin işini yapan, idaresinden sorumlu olan, vekil-i umur biçiminde kullanıldığı belirtilmektedir. Osmanlı yönetiminde kethüdalık önemli bir yer teşkil etmiş ve neredeyse her idari birimin kendine ait kethüdası olmuştur.³⁵ Ancak belirtmek gerekir ki Osmanlı Devleti’nin idari teşkilatlarında görev alan kethüdalar içerisinde en nüfuzlu ve itibarlı olanı sâdaret kethüdası olmuştur. Sâdaret kethüdasına; vezir kethüdası, kehüda bey, sahib-i devlet kethüdası gibi isimlerde verilmiş fakat yabancılar sıklıkla kâhya bey ya da vezir kâhyası isimleriyle hitap etmiştir.³⁶ Sadaret kethüdası ve yapılanış biçimi daha sonraki yıllarda Dâhiliye Nezaretinin/Nazırının temelini oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinde idari yönetim birimleri “sancak” olarak tasarlanmıştır. Daha sonraki yıllarda “eyalet” biçiminde örgütlenmenin oluşmasına rağmen 19. yüzyıla kadar sancak şeklindeki yönetim biçimi ve geleneği sürdürülmüştür. Tanzimat’ın ilanından sonra, taşradaki örgütlenme artık eyalet yani “vilayet” şekline getirilmiştir.³⁷ Sancakların başında yönetiminden sorumlu “Sancak Beyi” yer almıştır. Beylerbeyinin valiye karşılık geldiği ifade edilebilirken, beylerbeyinin yönetimi altındaki yerlere eyalet adı verilmiştir.³⁸ Eyaletler sancaklara ayrılarak yönetilmiş, Beylerbeyi bu sancaklardan birinde yaşayarak bölgesini idare etmiştir. Beylerbeyi, vilayetinden elde ettiği gelirle asker çıkarmış, halkı beslemiş ve kendisi de servet sahibi olmuştur. Eyalet teşkilatlanmasındaki en mühim unsur askeri düzen ve işlerdir ki 19. yüzyıla kadar da bu önemini korumuştur. Bu önemin altında yatan temel neden Osmanlı Devleti içerisinde eyalet ordusunun en yüksek askeri güce ve miktara sahip olmasıdır. Fakat zamanla eyalet ordusunun yapısı bozulmaya başlamış, önemi yarattığı sorunlardan daha az hale gelmiştir.³⁹

Bu noktada belirtmek gerekir ki yönetsel bağlamda ülkelerin benimsediği 2 çeşit sistem bulunmaktadır. Bu sistemlerden biri “merkeziyetçilik/merkezden yönetim/merkezcilik” bir diğeri “âdem-i merkeziyetçilik/yerinden yönetim” olarak adlandırılmaktadır. Merkeziyetçi

³⁴ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 222.

³⁵ Mustafa Doğan, *Sâdaret Kethüdâlığı (1780-1836)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, 15.

³⁶ Doğan, *Sâdaret Kethüdâlığı*, 15-16.

³⁷ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 251.

³⁸ *Cumhuriyetin 50. Yılında İçişleri Bakanlığı I. Kitap*, Yayın Komitesi Nafi Demiröz, Naci Babacan, Zakeriya Çelikkilekli, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1973, 5.

³⁹ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 253-255.

yönetim anlayışında tüm güç merkezde toplanmakta, kararlar ve görevlere tayinler merkezden yürütülmektedir. Âdem-i merkeziyette ise merkezden atanan yöneticiler olduğu gibi bir de yerel halk tarafından seçilen ya da bu kişilerin seçtiği heyet tarafından tayin edilmektedir.⁴⁰ Osmanlı Devleti de çeşitli dönemlerde, zamanın ruhuna ve ihtiyaçlara uygun olarak bazen merkezi yönetim biçimini bazen de âdem-i merkeziyete kayacak yetki genişliklerini içeren uygulamalara yer vermiştir.

18. yüzyılın ortalarında merkez yöneticilerinin gücü, çevre yani taşra üzerinde git gide azalmaya başlamıştır. Ayanlar bulundukları bölgelerinde sürekli yöneticilik yapmaları, devletin tımar ve iltizam sisteminden elde edilen gelire ihtiyaç duyması yerel yöneticilerin gücünü artırmaya başlamıştır. Bu artışa bir de ayanların yaşadıkları müddetçe mültezim olmaları hakkı verilmesi eklendiğinde yerelle kurdukları bağın boyutu büyümüştür. Bununla birlikte ayanların halk üzerinde büyük etkilerinin olmasının en önemli sebeplerinden biri olarak, yereldeki idari yöneticilerin/mülki amirlerin baskıcı bir yönetim metodu uygulamaları ve güçlerini suistimal edici nitelikte davranışlar sergilemeleri olduğu iddia edilmektedir. Bu baskı ve zoraki yönetimden kaçan halk güçlü gördükleri ayana sığınmış, bunun neticesinde ayan tarafından istenmeyen vali/mülki amirlerin şehirlere dahi giremedikleri gözlemlenmiştir. Yerelde gücünü valiler üzerinden artırmaya/göstermeye çalışan devlet yönetimi, bir müddet sonra bu dengeyi kaybederek ayanların yükselişini seyretmeye başlamıştır.⁴¹ Bu güç dengesindeki dengesizlik beraberinde asayiş sorunlarını, merkezin çevreden uzaklaşmasını ve devletin yerele müdahale gücünü yitirmeye başlamasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde yetki genişliği içerisinde hareket eden yerel yönetimler zaman içerisinde merkezle arasındaki bağı kaybetmeye başlamıştır. Yerel yönetimlere verilen yetki genişliği beraberinde idari sorunları, devlet nüfuz alanında yaşanan zafiyetleri ve idarede düzensizliği getirmiştir. İdari temelde yaşanan sorunlar, merkezileşmeyi zorunlu kılmış bu mecburiyete bir de “Avrupa’ya ayak uydurma” çabaları eklenmiş ve neticede idari teşkilatlanmada yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu değişikliğin ana unsurunu Tanzimat Fermanı’nın ilanı sağlamıştır.⁴²

Böylece Osmanlı Devleti yapılanması 19. yüzyıldan itibaren ciddi değişim ve dönüşümler geçirmeye başlamıştır. Değişim için önemli adımlardan biri -ki idari yönetim açısından da mühimdir- Ekim 1808 tarihinde önemli vali, ayan ve dönemin ileri gelen aile

⁴⁰ Ekrem Buğra Ekinci, “Osmanlı İdaresinde Âdem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyaletler”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 6 (2008), 8.

⁴¹ Abdullah Teyfur Erdoğan, *Dâhiliye Nezareti Teşkilatı Tarihi (1836-1922)*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, 5.

⁴² *Cumhuriyetin 50. Yılında İçişleri Bakanlığı I. Kitap*, 5.

liderlerinin katılımıyla bir toplantı gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu toplantı neticesinde ortaya Sened-i İttifak denilen belge çıkmıştır. Böylece 1808'e kadar Osmanlı Devleti'nin merkez yönetimi ile taşra yönetimi arasında yaşanan ayrılıkçı hareketler ve mücadelelere son verilmeye çalışılmış ve Senetle kalkınma için bir anlamda merkezle yerelin birlik olma sözü verilmiştir.⁴³ Bu adımın ardından Osmanlı idare sistemini düzenleyen en önemli gelişmelerden bir olan "Tanzimat Fermanı"nın ilanı gerçekleştirilmiştir. 3 Kasım 1839 tarihinde, halka "*Gülhane Hattı*" okunmuş, böylece devlet ve toplum yapısında resmi bir değişim sürecine girilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bozulan, yetersiz hale gelen kurumları elden geçirilmeye ve merkezi otoritenin yeniden tesis edilmesine yönelik çalışılmıştır. Tanzimat Fermanı ilkeleri, daha önce ilan edilen hatt-ı hümayunlardan içerdiği ilkeler itibarıyla ayrı bir özellik sergilemiştir. Zira Tanzimat Fermanı ile Osmanlı Devleti'nin tüm unsurlarına/tebaasına adalet ve refah gibi ilkeler vaat edilmiştir.⁴⁴ Mustafa Reşit Paşa liderliğinde hazırlanan Tanzimat Fermanı içeriği kısaca; tüm Osmanlı tebaasının ırz, can ve mal güvenliğinin temini, devlete gelir sağlamak için uygulanan iltizam usulünün kaldırılması ve tüm tebaanın gelirine oranla vergi ödemesi, asker alımının devamlı hale getirilmesi, herkese eşit biçimde yargılanma hakkının tanınması olarak özetlebilir.⁴⁵

19. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti içerisinde pek çok isyan ortaya çıkmış bunun da en ağır hissedildiği yer Balkan toprakları olmuştur. Tanzimat Fermanı da ülkenin içinden geçtiği bu zorlu koşullara bir çare olmak amacıyla Osmanlı Devleti'nin yurttaşları arasında "*eşitlik*" sağlamak gayesiyle ilan edilen bir belge olmuştur. Bir bakıma pratik gayelerle ilan edilen Tanzimat Fermanı, her din ve gruba yönelik olarak eşik haklar vermeyi amaçlayan ve güvenlik unsurunu öne çıkaran bir vaadin ilanı niteliğine de sahiptir. Genel olarak incelendiğinde Tanzimat Fermanı maddelerinde Osmanlı Devleti tebaasının hukuki yönden eşit olduğu bununla birlikte adli ve mali ıslahatlarla yeni bir düzenin oluşturulacağı vurgusu en önemli unsurlarından olmuştur. Dolayısıyla devletin Ferman ilanı ile, mali, hukuki, adli hususlarda ıslah yapması gerekliliği açıklanmış bu da Osmanlı Devleti merkez teşkilatı ve eyalet idaresinde de büyük değişiklikler yapılması anlamını taşımıştır.⁴⁶

Ayrıca Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanı ile daha önce geniş yetkilere sahip olan valilerin güçleri sınırlandırılmıştır. Böylece valilerin kısıtlı yetkileri yanında mülki idare meclisleri hayata geçirilmiş, halkın yönetime katılımı sağlanmıştır. Ancak valilerin yetkilerinin

⁴³ Halil İnalçık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu", *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ed. Emre Yalçın, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, 92.

⁴⁴ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 401. İnalçık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu", 99-102.

⁴⁵ Fatih Sadık Torun, "Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 32 (2012), 81-82.

⁴⁶ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 402-407.

daraltılması bu kez yerelde asayiş ve idare sorunlarının baş göstermesine neden olmuştur.⁴⁷ 1849 senesinde Meclis-i Vâlây-ı Ahkâm-ı Adliye tarafından hazırlanan bir yönetmelik ilan edilmiştir. Bir anlamda Vilayet Nizamnamesi olarak kabul edilen bu yönetmelik “Eyalet Meclislerine verilecek Talimât-ı Seniyye” adını almış ve merkezin yerel yönetimden sorumlu valiler üzerinde “yerel meclisler” yoluyla denetim altına alması sağlanmıştır. 1849’da yayınlanan bu düzenlenme sayesinde yöneticilerin görevleri ilk kez oldukça ayrıntılı olarak ifade edilmiştir.⁴⁸

Tanzimat Dönemi’nin başında eyalet teşkilatında değişikliklere gidilerek iltizam usulü kaldırılmış ve idari yapılanma tek bir teşkilatlar merkezi şemsiyesi altında olacak biçimde yeniden düzenlenmiştir. Fakat aşırı merkezileşmenin zararlarının ortaya çıkmasıyla, tekrar yetki genişliği ilkesi benimsenmesi yönünde bir eğilim sergilenmiştir. Bu doğrultuda 28 Kasım 1852 Fermanı yayınlanmış ve valiler, vilayetlerin idaresinden sorumlu tutularak yetkileri artırılmıştır.⁴⁹ 1856 senesinde ise Islahat Fermanı’nın ilan edilmesiyle Osmanlı Devleti’nin eyalet yönetimini derinden etkilemiştir. Zira 1856 Islahat Fermanı ile vilayet, liva ve nahiyelerde halkın -ki esasında Gayrimüslimlerin- idari yönetime katılımlarının önü açılmıştır.⁵⁰

İdari taksimatla ilgili gelişmeler sürerken 1860 yılında Cebel-i Lübnan’da Dürziler ve Marunîler karşı karşıya gelerek, kanlı bir mücadele içerisine girmişlerdir. Bunun üzerine bölgeye; Fransızlar Marunîleri, İngilizler ise Dürzileri “korumak” ve “güvenliklerini” sağlamak amacıyla asker çıkarmıştır. Bölgede istikrarın sağlanması için askeri metotların yanında, idari sistemlerini düzenlemek için bir de komisyon kurulmuştur. 9 Haziran 1861 tarihinde İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve Osmanlı uyruklu kişilerden oluşturulan komisyon, “*Cebel-i Lübnan Nizamnamesini*” hazırlamıştır. Nizamname ile bölgenin yönetimi için merkezden Hristiyan bir mutasarrıfın tayin edilmesi, yanına her cemaatten olmak üzere birer vekil atanması ile merkezi meclis oluşturulması planlanmıştır. Böylece Cebel-i Lübnan yarı müstakil konuma sahip, cemaat üyelerinin yönetimde yer aldığı bir yapıya kavuşmuştur. Bu yeni düzenin Avrupalı devletler tarafından Balkanlarda da uygulanması yönündeki baskılarını ve tutumlarını hisseden Osmanlı Devleti yöneticileri, hızlı bir düzenlemeyle giderek dış müdahaleleri önlemeyi amaçlamıştır.⁵¹ Ancak bu yarı müstakil sistemin Osmanlı Devleti’nin tüm yönetim birimlerine yayılması, Avrupa ile Osmanlı yönetimi arasında yaşanan sürtüşme nedeniyle

⁴⁷ Kazım Sarıkavak, *Merkez ve Taşra Teşkilatlarıyla Dâhiliye Nezâreti (1836-1922)*, Türk İdari Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2021, 103.

⁴⁸ Torun, “Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci”, 91.

⁴⁹ *Cumhuriyetin 50. Yılında İçişleri Bakanlığı I. Kitap*, 6.

⁵⁰ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 497.

⁵¹ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayınları, 1987, 120-121.

sekteye uğramıştır. Olumsuz koşullara rağmen Osmanlı Devleti'nin yerel yönetim biçimi 1864'te çıkartılan “*İdare-i Vilayet Nizamnamesi*” ile netlik kazanmıştır.⁵²

1864 Vilayetler Nizamnamesi/Kanunu ile öngörülen tıpkı kanunun alındığı Fransa'daki gibi vilayetler sancaklar, kazalar ve nahiyeler biçiminde taksim edilmiş, bütün idari birimler ve organlar yönetici olan valinin idaresine bırakılmıştır. Yerel birimlerde meclislerin oluşturulmasına karar verilmiş ve bu meclislerde yerel yönetim birimlerinden seçimle gelen azaların yer alması öngörülmüştür. Meclisin yanında mahkemelerinde kurulmasına karar verilmiştir. Böylece yerel halkın hem meclisini hem de mahkemesini kurup seçimle üye sahibi olması ve haklarının yönetim katında savunulması hakkına sahip olmaları tasarlanmıştır. Bu yönetim biçimine Müslümanların dâhil olduğu gibi Gayrimüslimler de eşlik etmiştir. Ancak bu yönetim serbestîsi için merkezi yönetim biçimin gevşetilmesi zorunluluğu da ortaya çıkmıştır.⁵³ 1864 Nizamnamesi ilk kez Tuna vilayetinde uygulanmış ardından 1867 yılında çıkarılan “*Vilâyet-i Umumiye Nizamnamesi*” ile tüm Osmanlı Devleti idari birimlerinde uygulanmaya başlanmıştır.⁵⁴

Buna rağmen Osmanlı Devleti gelişen ve değişen yenedünya düzenine ayak uydurmaya çalışırken, zaman içinde merkeziyetçi idari örgütlenme yapısını tesis etmeye yönelik adımlarını sıklıkla atmaya başlamıştır. 22 Ocak 1871 tarihinde İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ilan edilmiş ve vilayetlerin yönetilmesinde düzenlemelere gidilmiştir. Hatta bazen yerel yönetimlerde otoritesini kaybettiğini düşünen yöneticiler/güçler tarafından, devletin bu merkeziyetçi adımlarına karşı ciddi direnç gösterilmiş, ayaklanmalar⁵⁵ yaşanmaya başlamıştır. Taşra eşrafi otoritelerini kaybetme korkusu gütmüş olsa da yeni düzen sayesinde meydana getirilen idare meclislerine, mahkemelere ve belediyelere girerek bir biçimde nüfuz alanlarını sürdürmeye devam etmişlerdir.⁵⁶ Çıkarılan 1871 Nizamnamesi ile Anadolu'da 16 vilayet ile 74 sancak, Afrika'da 1 vilayet ile 5 sancak, Rumeli'de ise 10 vilayet ile 44 sancak yeniden tasarlanmıştır. Nizamname sayesinde merkezi yönetimin, yerel idarede hem etkisi hem de denetim mekanizması artırılmaya başlanmıştır.⁵⁷

⁵² Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 497.

⁵³ Tayyip Gökbilgin, “Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri”, *Belleten*, 31 (1967), 110.

⁵⁴ Torun, “Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci”, 93.

⁵⁵ Tanzimat Fermanı ile getirilen ilke ve uygulamalar Osmanlı Devleti'nin belirlenen noktalarında uygulanmaya başlanmıştır. Ancak bu uygulama sırasında isyan eden, direnç gösteren pek çok bölge olmuştur. Bunlardan biri örneğin Cizre ve Hakkâri bölgesinde yaşanmıştır. Burada Cizre ve Hakkâri'nin yönetiminde söz sahibi olan ailelerden birine mensup olan Bedirhan Bey, Cizre ve Midyat'ın Musul vilayetine bağlanmasına büyük tepki göstermiştir. Bunun üzerine Bedirhan Bey isyan hareketi başlatmıştır. Ancak Hakkâri'de yaşayan Nasturuiler/Nesturiler de vergi ödememek için bu kez Bedirhan Bey'e karşı isyan edince bölge kargaşa içerisine düşmüştür bkz. Torun, “Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci”, 83-84.

⁵⁶ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 430.

⁵⁷ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 498.

1864 ve ardından 1871 senesinde çıkartılan bu nizamnamelerin uygulanışına kadar esasında vilayet yönetimi için bir reform adımı daha önce atılmamıştır. Bu nizamnameler de Fransızların merkezi yönetim modellerinden esinlenerek hazırlanmıştır. 1864 Nizamnamesi ile valilerin yerel de kullanacakları yetkiler artırılmış, 1871’de ise bu yetkilere yenileri eklenmiştir. Yetki genişliğiyle esas hedeflenenin hem İstanbul’dan doğrudan atanan valilerin merkezileşme politikasını sürdürmelerini sağlamak hem de sınırlı yetkilerin yarattığı sorunları önlemek olduğu ileri sürülebilir. 1871 Nizamnamesi 1913 senesine kadar yürürlükte kalmıştır. Kanunun varlığı sayesinde; modern yerel yönetim birimleri ortaya çıkmış, sivil bürokrasinin idari rolü ve sorumluluğu Babıali sınırı dışına taşmış, halkın siyasi katılım göstermeye başlaması bir noktada teşvik edilmiştir.⁵⁸

2.1.2. Dâhiliye Nezaretinin Kuruluşu ve Gelişimi

Dâhiliye Nezaretinin oluşum süreci her ne kadar Tanzimat Fermanı’nın ilanı ile başlamış olsa bile aslında bu gelişimin kökenleri 18. yüzyılda kadar uzanmaktadır. Bugün Dâhiliye Nezaretinin de temelini oluşturduğu ifade edilen “sadaret kethüdalığı” Padişah III. Ahmed hükümdarlığı sırasında yaratılmıştır. 1730 senesinde sadaret kethüdalığı, sadrazama bağlı olarak oluşturulan bir üst makamdır. Zamanla önemini artıran sadaret kethüdalığı makamının başına Sadaret Kethüdası denilmiştir. Kethüda, sadrazamla birlikte payitahtta aynı dairede görev yapmış ve devlet içi işlere yardımcı olmuştur. Sadaret kethüdasının görev tanımı ve sorumlulukları oldukça geniş tutulmuş bu sebeple emrine yaklaşık olarak 30 memur verilmiştir. Kethüda, devletin mülki ve siyasi işleri başta olmak üzere, sadrazamın buyrukları, padişah fermanları, talimatlar, devletin tüm askeri, siyasi, mali planlarında söz hakkına sahip yetkili kişisi olmuştur. Bu yetkili makam sayesinde Sadaret Kethüdası ya da Kethüda Bey, devletin en yüksek nüfuza ve itibarına sahip görevlisi olarak çalışmıştır. Sadaret kethüda, görev yaptıkları dönemde sadrazam tarafından mekteplerden ya da ocaklardan, iyi yetişmiş kişiler arasından seçilmiştir. Bu yetkinlikleri neticesinde de devletin tüm dâhili meselelerinden sorumlu devlet memuru olarak çalışmıştır. Ancak divanın üyesi sayılmadığından divan görüşmelerine girmemiş, sadece sadrazam divana gidene kadar kendisine eşlik etmiş ve divan kapısından geri dönmüştür. Buna rağmen devlet kademesindeki sürekli nüfuz artışları sayesinde zamanla sadaret kethüdalığı makamından, sadrazam olarak atanan pek çok isim olmuştur. Örneğin; Yirmisekiz Çelebizade Mehmet Sait Paşa, Tiryaki Mehmet Paşa vb.⁵⁹

Sadaret kethüdalığı altında çalışan memurların üstünde “*kethüda kâtibi*” yer almıştır. Kethüdalık makamının altında çalışan bu memurların esas görevleri, vilayetlere yazılan ve

⁵⁸ Findley, *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform*, 301- 302.

⁵⁹ Sarıkavak, *Merkez ve Taşra Teşkilatlarıyla*, 33-34.

karşılık olarak gelen evrakların takibi olmuştur. Bu memurlar ayrıca sadrazamın verdiği emirlerle valilere yazılan tamimlerin kayıtlarını tutmuş, bu kayıtların defterlere geçirilmelerini sağlamışlardır. Bu sebeple devletin iç işleri için müracaat edilen yer ve karşılığında verilen cevapların merkezi “kethüda dairesi” haline gelmiştir. 1737 senesinden beri Sadaret kethüdalığı makamından vilayetlere gönderilen yazıların olduğu toplamda on bir defter yazılmıştır.⁶⁰

Osmanlı Devleti’nin merkezi teşkilatı ise Padişah II. Mahmut’tan itibaren değişim geçirmeye başlamıştır. Bu doğrultuda 19. yüzyılın ilk yarısında kaldırılan Divan-ı Hümayun’un yerine nezaretler kurulmuş, bunlardan en bilinenleri de Umur-u Hariciye ve Umur-u Dâhiliye nezaretleri olmuştur.⁶¹ 1839’da kaldırılan Divan-ı Hümayun esasında daha önceki yıllardan itibaren fonksiyon ve görevini Meclis-i Vükela’ya vermiştir.⁶² Umur-u Dâhiliye Nezareti ise Sadaret Kethüdalığının sorumluluk ve görevlerini üstlenmiştir. Kurulan bu nezaretlerin yapısı, bir icracı bir de teşrii organdan meydana getirilmiştir. İcracı kısmı nazır, teşrii kısmı ise yani istişare görevlerini meclis yerine getirmiştir. Umur-u Dâhiliye Nezaretinde, her eyalet yönetimini bir “kapı kethüdası” temsil etmiştir. Ayrıca her nezaret altında faaliyet gösteren ve yazışma, teftiş, özlük işleri gibi hususları sürdüren ofisler oluşturulmuştur.⁶³ Burada belirtmek gerekir ki Osmanlı Devleti’nin idari teşkilatlanmasında dâhili ve harici yani işlerle ilgilenen birimler kesin çizgilerle birbirinde ayrılmamış ve bu nedenle ihtisaslaşmaya gidilmemiştir. Bahsedildiği üzere kethüda dâhili, reisülküttaplık harici meselelerle ilgilense bile tam bir ayırım yapılamamış, memurlarda hem dâhili hem de harici meselelerle meşgul olmuştur. Ancak dâhiliye ve hariciye olarak iki ayrı teşkilat yapısının kurulmasıyla her iki kurumun kendisine ait kalemlere ve yetiştirilmiş memurlara ihtiyacı duymaya başlamıştır.⁶⁴

Tanzimat Fermanı’nın ilanı sonrasında valilerin askeri yetkileri ellerinden alınarak bu yetki, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde belirlenen altı ordu müfettişine devredilmiştir. Valilerle birlikte vilayetlerde artık, maarif müdürleri, nafia müdürleri, baytar, defterdar, zaptiye kumandanı gibi devlet memurları çalışmaya başlamıştır. Bununla birlikte yerli ahaliden Müslim ve Gayrimüslim olmak üzere iki üye seçilerek belirtilen memurlarla birlikte Vilayet İdari Meclisi meydana getirilmiş, bu meclise her cemaatten ruhani liderler katılım göstermiştir. Vilayetlerin alt birimlerini ise liva, kaza, nahiye ve köyler oluşturmuştur. Livalar mutasarrıflar tarafından idare edilmiş, yanında tıpkı vali gibi devlet memurları yer almıştır. Kazalar da kaymakamlar tarafından idare edilmiştir. Nahiyelerin durumu ise 1871 Nizamnamesi ile

⁶⁰ Sarıkavak, *Merkez ve Taşra Teşkilatlarıyla*, 34-35.

⁶¹ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 408.

⁶² Gökbilgin, “Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine”, 100.

⁶³ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 409.

⁶⁴ Ali Akyıldız, *Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Reform (1836-1856)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, 1992, 60.

belirlenmiş ve mahalli bir yönetimle idareleri öngörölmüştür. Nahiyei yönetecek olan kişi müdür olmuş ve müdürlerin, Valinin önerisiyle Dâhiliye Nezareti tarafından memuriyetinin tasdik edilmesi kuralı getirilmiştir. Ancak nahiye statüsü Osmanlı Devleti'nin yönetiminde yaygınlaşma şansı bulamamış, hükümet tarafından uygulanmasına sıcak bakılmamıştır. Zira Bab-ı Ali, nahiyelerin yönetimiyle Balkanlardan gelen milliyetçi hareket dalgasının yayılmasından korkulmuştur. Ancak yine de nahiye statüsü Doğu bölgesindeki aşiretlerin merkeze bağlanması ve kontrol edilebilmeleri için uygulanmıştır. Mahalle ve köyler, Osmanlı Devleti'nin ilk kurulduğu zamanlardan itibaren idari birim olarak varlığını sürdürmüştür. 1871 Vilayet Nizamnamesi ile bu yerleşim birimleri tekrar düzenlenmiş ve 19. yüzyıldan itibaren kurulan merkezîyetçi devlet yapılanmasında yerini almıştır. Örneğin 1871 Vilayet Nizamnamesi doğrultusunda köyde seçilen 1 muhtarı ve 20 haneden büyük ise seçilen 2. muhtarı, seçimden sonra kaymakam tarafından memuriyetinin tasdik edilmesi uygulaması getirilmiştir. Merkezi yapılanmaya sert bir biçimde gidiş Osmanlı Devleti'nin asayişî üzerinde de derin etki yaratmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti, kabiliyetleri ve teknik imkânları kadar mahalli idarede neredeyse her alana hâkim olmaya çalışmıştır. Ancak devletin imkânı ve gücü yeterli gelmediğinde bu kez köyler bir anlamda kaderine terk edilmiştir. Bu terk ediş beraberinde soygunları ve en nihayetinde asayiş bozukluklarını getirmiştir.⁶⁵ Zira merkezîleşme çabaları beraberinde işi bilen kadro sorununu da getirmiş, valiler bu süreçte günlük işleri yürütecek memuru bulmakta zorluk yaşamıştır.⁶⁶

Osmanlı Devleti'nde modernleşmenin öncüllerinden sayılan Padişah II. Mahmud, Dâhiliye Nezaretine giden yolda önemli önemli adımlar atan hükümdarlardan belki de en önemlisi olmuştur. Padişah II. Mahmud, 1836 yılında sadrazamına gönderdiği bir Hatt-ı Hümayun ile Sadaret Kethüdalığı makamını Umur-ı Mülkiye Nezareti haline getirmiştir.⁶⁷ Sadaret Kethüdası unvanı da değiştirilmiş ve “*Mülkiye Nazırı*” adını almıştır.⁶⁸ 13 Mart 1836'da Sadaret Kethüdası olan Mehmed Said Pertev Efendi, yaşanan bu değişimle ilk Umur-ı Mülkiye Nazırı olma özelliğini kazanmıştır.⁶⁹ Ayrıca Umur-ı Mülkiye, Umur-ı Hariciye, Asakir-i Mansure ve Darbhane Nezaretlerine yüksek rütbelerin kişilerin atanması sebebiyle Mülkiye ve Hariciye Nazırlarına -grubun en seçkin kurumlarının balı olduklarından- “*müşirlik*” yani “en

⁶⁵ Ortaylı, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, 432-434.

⁶⁶ Ortaylı, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, 495.

⁶⁷ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), 774-36324. Sarıkavak, Merkez ve Taşra Teşkilatlarıyla, 41.

⁶⁸ Cumhuriyetin 50. Yılında İçişleri Bakanlığı I. Kitap, 5. Şafak Başa, Kurumsallaşma Bağlamında Dâhiliye Nezareti'nden Dâhiliye Vekâleti'ne Geçiş (1920-1923), Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, 161-162.

⁶⁹ Şafak Başa, “Dâhiliye Vekâleti Kuruluşu ve Kurumsallaşma Dönemi:1920-1920”, T.C. İçişleri Bakanlığı Tarihi (1920-2014), Ed. Mehmet Çelik, Ankara: Türk İdari Araştırmaları. Erdoğan, Dâhiliye Nezareti Teşkilatı, 13.

yüksek memur” unvanı bahşedilmiştir.⁷⁰ Umur-ı Mülkiye Nezaretinde, Nazıra yardımcı olması göreviyle bir müsteşarlık da kurulmuştur. Umur-ı Mülkiye Nezareti Müsteşarlığı adıyla kurulan bu birime müsteşar sıfatıyla Halil Şerif Bey atanmıştır.⁷¹

Sadâret kethüdâlığının, Umur-ı Mülkiye Nezaretine dönüştürülmüş olması esasında yapısında büyük değişikliklere neden olmamış sadece ihtisas alanlarında uzmanlaşmayı getirmiştir. Zira sadâret kethüdasının üstlendiği görevler oldukça çeşitlilik göstermiştir. Ancak yeni dönüştürülen mülkiye nezareti yapısı ile bu birimin ilgilendiği işlere bir sınır çekilmiş, sorumlulukları belirgin hale gelmiştir.⁷²

Bakanlıklar oluşturulurken iç işleriyle ilgili teşkilata neden “mülkiye” ismi verildiğine dair açık bir bilgi olmamakla birlikte bu konuda çeşitli fikirler uzmanlar tarafından ileri sürülmüştür. Mülkiye isminin seçilme nedenlerinden biri olarak toprak mülkiyetine atıf yapıldığı belirtilmiş ve Dâhiliyenin yerel yönetimlerle ilgilenen kalemiiyle memurlarının sorumluluğunu almasıyla bir bağlantı kurulmuştur. Bir başka görüş ise mülkiyenin, “vilayet idaresi” anlamına gelecek biçimde kullanılması olmuştur. Zira mülkiye nezaretinde görev yapan memurların büyük bir kısmı vilayetlerde görev yapmıştır. Tüm bu kullanımların ışığında “mülkiye” kelimesi sadece nezareti ya da çalışanlarını tanımlamak için değil “sivil bürokrasi” manâsında da zaman zaman kullanılmıştır. Özetle Osmanlı Devleti, modern bakanlıkların oluştuğu süreçte mülkiye teriminden çeşitli anlamlara karşılık gelecek biçimde istifa etmeyi sürdürmüştür.⁷³

Osmanlı idari sisteminde yaşanan bu değişimin bir gereği olarak, padişahın mutlak vekili/yardımcısı sıfatlarına sahip sadrazamlık makamı da dönüşüme uğramıştır. Nezaretler arasında paylaştırılan yetkileriyle sebebiyle güç kaybeden sadrazamın görevlerini kendi memurlarıyla yürütmeye başlaması, bu makamın önemini devlet içerisinde azalmasını beraberinde getirmiştir. Bu sebeple yeni düzenlemeye gidilerek kaybettiği gücü toplaması için tüm vekillerin başı anlamına gelen başvekil ismini almıştır. Ancak başvekâlet bağımsız bir memuriyet gibi oluşturulmamış, durumun gerektirdiği şartlarda hangi nezaret uygun olursa ona bağlanarak idare edilmesine karar verilmiştir.⁷⁴

Ancak bu değişimlerden 1 sene sonra yani 1837 senesinde Umur-ı Mülkiye Nezareti isim değiştirerek “Dâhiliye Nezareti” adını almıştır.⁷⁵ Böylece 1837 yılında Padişah II. Mahmud

⁷⁰ BOA, 479-23465. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Merkez*, 259. Doğan, *Sâdaret Kethüdâlığı*, 25.

⁷¹ Sarıkavak, *Merkez ve Taşra Teşkilatlarıyla*, 44.

⁷² Doğan, *Sâdaret Kethüdâlığı*, 25.

⁷³ Findley, *Osmanlı İmparatorluğunda*, 127-128.

⁷⁴ Akyıldız, *Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Reform (1836-1856)*, 6.

⁷⁵ Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Dâhiliye Nazâreti Tarihi*, Ankara: Türk İdari Araştırmaları Vakfı, 2015, 150. Doğan, *Sâdaret Kethüdâlığı*, 26. Akyıldız, *Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Reform*, 48.

tarafından yapılan bu değişiklikle mülkiye nazırı, “Dâhiliye Nazırı” unvanını almıştır.⁷⁶ Umur-ı Mülkiye Nezaretinin başında bulunan Pertev Paşa ise görevinden ayrılmış⁷⁷ ve yerine Akif Paşa “nazır” unvanı ile tayin edilmiştir.⁷⁸ Yeni nazıra ve defterdarına ise hem yüksek rütbeliler hem de maaşlar bahsedilmiştir.⁷⁹ Teşkilatın nihayetinde Dâhiliye Nezareti haline dönüşmesiyle şu görevler de üstlenilmiştir; mutasarrıf, mektupçu, kaymakam, vali ve mülkiye müfettişi gibi görevlilerin tayin edilme iş ve işlemleri, koordinasyonları, bütçe ve idari işler gibi.⁸⁰

30 Mart 1838’de ise hastalığı nedeniyle Dâhiliye Nazırı Akif Paşa⁸¹, nazırlık görevinden ayrılarak yerine Başvekâletin Dâhiliye Nezaretine eklenmesiyle Sadrazam Mehmed Rauf Paşa’ya nazırlık görevi verilmiştir.⁸² Mehmet Rauf Paşa, bu sayede hem Dâhiliye Nazırı hem de Başvekil unvanlarına sahip olmuştur.⁸³ Belirtmek gereklidir ki sadrazamın yerini alan başvekilin görevleri oldukça dar kapsamda tutulmuş, padişah bu yolla nazırların arasından seçilen bir başvekil neredeyse tamamen kendisine bağlı bir hale getirmiştir.⁸⁴ Padişah II. Mahmud, sadrazamlığı kaldırdığı gibi Dâhiliye Nazırına ek görev biçiminde başvekillik vererek görev alanını daraltmış böylelikle sadrazamın padişahın temsilcisi olma vasfını yok etmiştir. Sadece sadrazamın varlığını kaldırmakla kalmayan II. Mahmud, divanın müzakere işlerini de elinden alarak, ufak danışma meclisi tipinde yeni yapılanmalar oluşturmuştur. Örneğin dini teşkilatın merkezi olarak Bab-ı Meşihafa, askeri ve hukuki meseleleri için Dar-ı Şura-yı Babıali ve Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye bu biçimde hayata getirilmiştir. Bu ufak danışma meclisleri esasında ileride oluşturulacak olan Bakanlar Kurulunun temellerini atmıştır. Ancak II. Mahmud’un vefatı ile bu idari teşkilatlanma biçimine son verilmiştir.⁸⁵

II. Mahmud’un vefatından sonra Başvekâlet kaldırılarak Sadrazamlık makamı tekrar getirilmiştir. 2 Eylül 1839’da Dâhiliye Nezareti, Sadarete bağlanmış ve Dâhiliye Kalemi biçiminde çalıştırılmaya başlanmıştır.⁸⁶ Bu değişimin temel nedeni ise Padişah II. Mahmud’un

⁷⁶ Findley, Osmanlı İmparatorluğunda, 240.

⁷⁷ Esasında 12 Eylül 1837’de Mehmet Said Pertev Paşa, azledilmiştir. Azledilişinin ardında yatan temel etmen ise Akif Paşa olmuştur. Pertev Paşa, azledildikten sonra Edirne’de yaşaması zorunlu tutulmuş ve nihayetinde azledildiği yıl olan 1837’de “yay kırıyla” boğularak öldürülmüştür. Halkın “Tuğsuz Padişah” olarak adlandırdığı ve II. Mahmud’un gözdese olarak kabul edilen Pertev Paşa’nın boğdurulması, devlet kademesinde görevli olanlarca büyük etki yaratmıştır. Nitekim Tanzimat Fermanı ile devlet adamlarının can güvenlikleri temin edilmişse de Pertev Paşa siyasi nedenlerle yay kırıyla boğdurulan son devlet adamı olmuştur bkz. Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2012, 163.

⁷⁸ Umur-ı Hariciye Nazırı Hacı Mehmed Akif Bey’e vezirlik ve müşirlik rütbesi verilmiş ve Umur-ı Mülkiye Nezaretine atanmıştır bkz. BOA, HAT, 1609-15. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında, 150. *Cumhuriyetin 50. Yılında İçişleri Bakanlığı I. Kitap*, 5.

⁷⁹ Findley, Osmanlı İmparatorluğunda, 240-241.

⁸⁰ Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında, 150.

⁸¹ BOA, HAT, 470-23003. Erdoğan, *Dâhiliye Nezareti Teşkilatı*, 15

⁸² Akyıldız, *Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Reform*, 49. Doğan, *Sâdaret Kethüdâlığı*, 26.

⁸³ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2012, 164.

⁸⁴ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2012, 165.

⁸⁵ Findley, Osmanlı İmparatorluğunda, 241-242.

⁸⁶ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2012, 165.

1839'da vefat etmesi ve genç yaşta tahta çıkan Abdülmecid'in tecrübesizliğinden faydalanarak Mehmet Emin Rauf Paşa'nın Sadrazam mührünü alıp kendisinin Sadrazam olarak atanmasını sağlayan Hüsrev Paşa olduğu ileri sürülmektedir. Hüsrev Paşa'nın etkisiyle Dâhiliye Nezareti Müsteşarlığı kaldırılmış ve 2 Eylül 1839'da Sadaret-i Uzma Müsteşarlığı haline getirilmiştir. Sadaret-i Uzma Müsteşarlığı bu unvan ise ilk kez Padişah Abdülmecid zamanında uygulanmıştır. Umur-ı Dâhiliye Müsteşarı görevini sürdüren Sârim Efendi ise bu kez Sadaret-i Uzma Müsteşarlığına atanarak görevini sürdürmeye devam etmiştir.⁸⁷ Kurulan Sadaret Müsteşarlığı, esasında Dâhiliye Nezaretinin yerini almış ve devletin iç meseleleriyle meşgul olmaya devam etmiştir. Protokol açısından ise devlet yönetimi katında her daim önemli bir pozisyona sahip olmuştur.⁸⁸ Dâhiliye Nezaretinin üstlendiği görev ve sorumluluklar ise; Sadaret Müsteşarlığı, Sadaret Mektubi Kalemi, Dâhiliye Kitabeti ve Dâhiliye Kalemi olmak üzere alt birimlere ayrılarak dağıtılmıştır.⁸⁹ Sadaret Mektûbi Kalemi konum ve görev itibarıyla hem Sadaret Müsteşarlığının en mühim dairesi olmuş hem de sadrazamın özel kalemligi görevini yürütmüştür. Önceleri Mektub-i Kalem görevinde bulunabilmek için önemli meziyetler aranırken, zamanla bu dairede çalışanların oğullarına sultan onayı olmadan da mülazım olarak atanma hakkı tanınmıştır. Sadaret Mektubi Kalemin ana görevi Sadarettten çıkan iç ve dış yazışmaların sürdürülmesi, kaydedilmesi olmuştur. Aynı zamanda diğer daireler için adeta bir okul görevi gören bu kalem, başka kalemlerin memur ihtiyacını karşılamıştır. Ancak zaman içerisinde iltimas geçilerek alınan kişilerin fazlalaşması genel düzeni bozduğu gibi kalemde çalışanların sayısının ciddi bir oranda artmasına neden olmuştur.⁹⁰ Dâhiliye Nezaretinin hem Sadarete bağlı hem de bağımsız olarak çalıştığı dönemlerde de kendisine bağlı dairelerin varlığı, sayısı, yapısı sürekli bir değişim göstermiştir.⁹¹

Bu değişimin ardından uzunca bir süre Dâhiliye Nezareti tekrar kurulmamıştır. Fakat iş yükünün artmasıyla 18 Şubat 1869'da ise Sadrazam Ali Paşa tarafından Dâhiliye Nezareti, Sadarettten ayırılmış ve yeniden nezaret haline getirilmiştir. Ali Paşa, bu teşkilat ayrımı sonrasında Dâhiliye Nazırı olarak Sadaret müsteşarı görevini yürüten Şirvânî-zâde Rüşdi Paşa'nın (1869-1871) atanmasını sağlamıştır.⁹²

28 Şubat 1869 tarihi ise Dâhiliye Nezareti açısından önemli bir değişimin ilk adımı olmuştur. Zira bu tarihte ilk kez Dâhiliye Nezareti teşkilat yapısını düzenleyen kararname

⁸⁷ Sarıkavak, *Merkez ve Taşra Teşkilatlarıyla*, 54. Akyıldız, *Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Reform*, 49. Doğan, *Sâdaret Kethüdâlığı*, 26.

⁸⁸ Sarıkavak, *Merkez ve Taşra Teşkilatlarıyla*, 51.

⁸⁹ Doğan, *Sâdaret Kethüdâlığı*, 26.

⁹⁰ Sarıkavak, *Merkez ve Taşra Teşkilatlarıyla*, 51.

⁹¹ Sarıkavak, *Merkez ve Taşra Teşkilatlarıyla*, 58-64.

⁹² BOA, A. MKT. MHM., 441-64. Erdoğdu, *Dâhiliye Nezareti Teşkilatı* 18. Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında*, 194-195. Akyıldız, *Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Reform*, 49.

yayınlanmıştır. Bu düzenlemenin adı “*Dâhiliye Nezâretinin Vezâif-i Kanuniyesini Hâvî Kararnâme*”dir.⁹³ 1869’da çıkartılan bir başka kararnamede ise Dâhiliye Nezaretinin iş, işlem ve sorumluluklarına açıklık getirilmiştir. Bu kararnameye göre Dâhiliye Nezaretinin görev ve sorumlulukları şunlardır⁹⁴;

- Şûrây-yı Devlet ile Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye makamlarından sadarete gönderilen mazbata ve görüşmelerin muâmelâtı Dâhiliye Nezareti aracılığı ile yapılır.
- İstanbul ve diğer tüm vilayetlerin zabıta işleri hususunda Zabtiye Müdüriyeti, Dâhiliye Nezaretine başvurur.
- Belediye, Dâhiliye Nezaretine bağlıdır ki görevleri dâhilindeki her konuda nezaretle iletişim halinde çalışır.
- Mısır, Tunus, Memleketeyn ve Sırbistan’dan meydana gelen eyâlât-ı mümtaze haricindeki tüm vilayetlerin valileri ve mülkiye memurları nezaretle irtibat kurar.
- Mutasarrıflar, kaymakamlar, vilayet mektupçuları ve yardımcıları ile diğer mülki memurların seçilmesi valiler tarafından teklif edilir, Dâhiliye Nezareti tarafından onaylanır.
- Dâhiliye Nezareti, devletin ve milletin refahını artırmaya yardım edecek, elde edilen bilgileri sadarete sunacaktır.
- Emniyet sandıklarının yeniden açılması ve idareleri, sanayinin gelişimi, hapishaneler, gümrükle ilgili meselelerin idaresi ve müracaat merci Dâhiliye Nezaretidir.
- Türkçe, Rumca, Ermenice yayınların usulüne uygun yapılması ve bu hususta esaslara uyulmasında Dâhiliye Nezareti yetkilendirilmiştir.
- Dâhiliye Nezareti, sadaretle ve diğer makamlarla içişleri hususlarında iletişim halinde olacak, tüm Dâhiliye memurlarının ve kalemlerinin uyumlu çalışmalarını sağlayacaktır.

Şirvanizade Mehmed Rüşdi Paşa⁹⁵, Dâhiliye Nazırı olduktan sonra zaman içerisinde Sadrazam Ali Paşa ile arası açılmaya başlamıştır. Şirvanizade Mehmed Rüşdi Paşa, Mehmed Rüşdi Paşa, Hariciye Nazırı Raşid Paşa ve Serasker Hüseyin Avni Paşayla yakın ilişki

⁹³ Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında, 189.

⁹⁴ Mehmed İpsirli, “Dâhiliye Nezareti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, 8(1993): 414. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında Dâhiliye Nazâreti Tarihi, 194.

⁹⁵ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani* 5, Yay. Haz. Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, 1406.

geliştirirken Ali Paşa ile arasına mesafe girmiştir. Bu soğuklukla birlikte Şirvanizade Mehmed Rüşdi Paşanın bağımsız hareket ettiği, sarayla direkt ilişki kurduğu, Sadrazam Ali Paşa'dan ayrı hareket ettiği iddiaları eklenmiş ve neticede bu soğuk savaşı Sadrazam Ali Paşa kazanmıştır. Bunun neticesinde Şirvanizade Mehmed Rüşdi Paşanın yerine, Mehmed Said Efendi Dâhiliye Nazırlığı görevine atanmıştır.⁹⁶

8 Eylül 1869'da Sadaret Müsteşarlığı kaldırılarak görevlerinin Dâhiliye Nezaretine aktarılması sağlansa da bu uygulama uzun sürmemiştir.⁹⁷ 7 Eylül 1871 tarihinde Sadrazam Ali Paşa'nın vefat etmesi, idare teşkilatı açısından da değişiklik yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde Padişah Abdülaziz, güçlü bir figür olan Ali Paşa'nın sadrazamlık makamını boşaltmasıyla gücünü artırmış ve hemen 8 Eylül'de Mahmud Nedim Paşa'yı sadrazam ilan etmiştir. Ali Paşa'nın vefatının ardından adeta özgürlüğünü ilan eden Padişah Abdülaziz, hızla Dâhiliye Nezaretini tekrar Sadarete bağlamış ve bağımsız bir nezaret olmaktan çıkartmıştır. Böylece Dâhiliye Nezareti tekrar Sadaret makamına eklenmiştir. Bu dönemde Dâhiliye Nazırı olarak görev yapan Mehmed Said Efendi ise Sadaret Müsteşarı olarak çalışmalarını sürdürmüştür.⁹⁸ Dâhiliye Nezaretinin tarihsel süreci incelendiğinde her Dâhiliye Nezareti kaldırıldığında seçenek olarak müsteşarlığın oluşturulduğu tespiti yapılabilir. Bu yolla Dâhiliye nazırının olmadığı dönemlerde, sadrazamın iç işlerinden sorumlu olup yanına atanan sadrazam müsteşarıyla Dâhiliye işleri için birlikte çalışmalar sürdürmeye devam ettikleri gözlemlenmiştir.⁹⁹

1870'li yılların ortaları Balkanların kaynayan bir kazan haline gelişi, ayaklanmalar ve günümüzde “terör” olarak ifade edebileceğimiz kavramların ortaya çıkış aşaması olmuştur. Bir yandan yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışma çabaları/girişimleri bir yandan isyan dalgası Osmanlı Devleti'ni daha fazla reform hareketini sürdürmeye itmiştir. Bu doğrultuda 1876 Kanun-ı Esasi ilan edilmiş, dönemin meşhur bürokratlarından sayılan Midhat Paşa idari düzen için gerekli adımları atmaya başlamıştır. Ancak toplumsal huzursuzluk ve bu huzursuzluğun doğrudan sebebinin Padişah Abdülaziz olarak görülmesi nedeniyle padişah tahttan indirilmiş ve yerine V. Murad çıkartılmıştır. Böylece 1871-1877 tarihleri arasında Dâhiliye Nezareti, Sadaret makamına bağlı olarak çalışan bir daire olarak kalmıştır.¹⁰⁰ Dâhiliye Nezaretinin olmayışı, Dâhiliye nazırının sorumluk ve işlerinin sadrazam bünyesinde birleştirilmesi Babıalının önemli iki yönetim aygıtının tek elde toplanmasına ve idari sisteme tamamen nüfuz edebilmesini/hâkimiyet kurmasını sağlamıştır. İdari yapıdaki bu güç dengesi,

⁹⁶ Erdoğan, *Dâhiliye Nezareti Teşkilatı*, 19. Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında, 194-197.

⁹⁷ Akgündüz, Arşiv Belgeleri Işığında, 194.

⁹⁸ Erdoğan, *Dâhiliye Nezareti Teşkilatı Tarihi*, 20. Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2012, 168.

⁹⁹ Findley, *Osmanlı İmparatorluğunda*, 284.

¹⁰⁰ Erdoğan, *Dâhiliye Nezareti Teşkilatı Tarihi*, 20-21.

padişahın zayıflık göstermesiyle birleşince Osmanlı bürokratik sisteminde yeni seçkin liderlerin, devlet adamların, bürokratların ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹⁰¹ Dâhiliye Nezareti teşkilatının tam anlamıyla gelişmemesi ise beraberinde idari yapının yetersizliğini, bu durum da merkez yönetimin yerele yani taşraya nüfuz etmesini güçleştirmiştir. Bu güçlük Osmanlı Devleti yöneticilerinin reformist adımlarının vilayetlerde ve taşrada yayılımını engellemiştir. Zira reformların taşraya yansımalarının en önemli adımı vilayetlerde uygulamaların başlatılmasıyken, Osmanlı Devleti bu alana yeteri kadar ulaşamamış ve yenilikleri yansıtmakta zorlanmıştır.¹⁰² 1871 Dâhiliye Nezaretinin gelişimi için önemli bir adım olsa da teşkilat açısından idari ve yetki problemleri sürmeye devam etmiştir. Öyle ki Osmanlı Devleti'nin sınırları oldukça büyümüş bu büyüme beraberinde idari sorunları ve merkezin yerele hâkim olamamasını getirmiştir. Bu idari probleme bir de başta Ermeniler olmak üzere Anadolu'da 1890'dan itibaren yaşanan asayiş sorunları ve saray yönetiminin neredeyse tamamen içişlerine müdâhil olmasını, Dâhiliye Nezaretinin kadrolar üstünde bile pek bir otorite oluşturamaması sonuçlarını doğurmuştur.¹⁰³

Tanzimat Fermanı ilanı sonrasında Osmanlı Devleti yönetiminde söz sahibi olan ana kurum Bab-ı Ali (Babîâli) olmuş hatta neredeyse bu dönem “bürokrasinin diktatörlüğü” olarak nitelendirilmiştir. Diktatörlük olarak adlandırılmasının temelinde ise bürokratların idarede yoğun hâkimiyet kurmaları ve bu süreçte Sultan Abdülmecid'in yönetime fazlaca uyumlu yaklaşımıyla pasif kalması yer almıştır. Dâhiliye Nezareti açısından Tanzimat Dönemi'nin önemi, bu süreç sonucunda ihtisaslaşmanın başlaması ve devlet organlarının oluşarak nezaretlerin ortaya çıkmaya başlaması olarak ifade edilmektedir. Nezaretlerin başlangıcını Tanzimat süreci içerisinde Divan-ı Humayunu da ortadan kaldıran Meclis-i Ali-yi Tanzimat ve Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliyye gibi organların oluşturulmasıdır. Bu organlar neredeyse bir vekâlet gibi çalışmış hatta bu meclisler uzmanlar tarafından 1877 yılında ilk Osmanlı parlamentosu çekirdeği olarak nitelendirilmiştir.¹⁰⁴

V. Murad'ın kısa iktidarı sonrasında yerine uzun seneler hüküm sürecek II. Abdülhamit, padişah olarak tahta çıkartılmıştır. Bu değişiklikten gelen Kanun-i Esasi ve parlamenter düzenin bir neticesi ise Dâhiliye Nezaretinin yeniden müstakil hale getirilmesi olmuştur. 5 Şubat 1877'de Dâhiliye Nezareti bağımsız yapıya kavuşmuş, yeni Dâhiliye Nazırı makamına Ahmed Cevdet Paşa atanmıştır.¹⁰⁵ 1877'de Ahmed Cevdet Paşa, Dâhiliye Nazırlığı görevini bırakmış yerine Ahmed Hamdi Paşa getirilmiştir. 1878'e gelindiğinde bu kez Ahmed Hamdi Paşa'nın yerine Mehmed Said

¹⁰¹ Findley, Osmanlı İmparatorluğunda, 259-260.

¹⁰² Findley, Osmanlı İmparatorluğunda, 300.

¹⁰³ Findley, Osmanlı İmparatorluğunda, 403.

¹⁰⁴ Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 482.

¹⁰⁵ Erdoğan, *Dâhiliye Nezareti Teşkilatı Tarihi*, 21. Sarıkavak, *Merkez ve Taşra Teşkilatlarıyla*, 49.

Paşa atanmıştır.¹⁰⁶ Ancak bu tarihte Osmanlı-Rus Harbi, Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanmış ve hükümet yetkilileri hakkında muhalefet, ciddi bir baskı uygulamaya başlamıştır. 3 Şubat 1878’de muhalif kanat mebusları Sadrazam Ahmed Hamdi Paşa ve Dâhiliye Nazırı Mehmed Said Paşa’nın da içinde bulunduğu Heyet-i Vükela’nın 5 üyesi hakkında savaş sorumlusu olarak istifa etmelerini talep eden gensoru vermiştir. Bu karışıklıkta tepki çekmek istemeyen Sultan Abdülhamid Sadaret makamını, Ahmet Vefik Paşa’ya teklif etmiştir. Bu teklifi kabul etmesi karşılığında Ahmet Vefik Paşa, Sultan Abdülhamit’e bazı şartlar öne sürmüştür, bu şartlarından biri de Said Paşa’nın Dâhiliye Nazırlığı görevinden el çektilmesi ile Dâhiliye Nezareti ve Seraskerliğin Başvekâlet tarafından yürütülmesi yani Sadaretin başvekâlet haline getirilmesi olmuştur. Padişah Abdülhamit, Ahmet Vefik Paşa’nın şartlarını kabul etmiş ve 5 Şubat 1878’de Sadaret kaldırılarak Başvekâlet kurulmuştur. Paşanın bir diğer isteği olan Dâhiliye Nezaretinin, Başvekâlete eklenmesi hususunda gerçekleştirilmiş ancak Dâhiliye Nezareti bağımsızlığını koruyan bir vekâlet olmaya devam etmiştir. Bu sebeple Ahmed Vefik Paşa bir yandan Başvekil olurken bir yandan da Dâhiliye Nazırlığı görevini yürütmüştür.¹⁰⁷

II. Abdülhamid iktidarı ve sonrası Dâhiliye Nezaretinin hızlıca teşkilatlandığı, kurumsal kimliğini oluşturduğu dönem olmuştur. Bu dönemde Dâhiliye Vekâletine bağlı olarak İdare-i Muhacirin Komisyonu, Matbuat idaresi, Sicill-i Ahval Komisyonu gibi önemli dairelerin çalışmalarıyla merkeziyetçi yapıyı sağlamlaştırma amacı güdülmüştür.¹⁰⁸ Bir müddet aralıklı olarak Dâhiliye Nazırları değişmiş, ancak 1895-1908 seneleri arasında Dâhiliye Nazırlığı görevini üstlenen Memduh Paşa ile teşkilat ve yapı istikrarlı bir hale gelmiştir. Kurulan bu düzen 1908 senesinde II. Meşrutiyet’in ilanı ile bozulmuş ve Dâhiliye Nazırları sık sık değişmeye tekrar başlamıştır.¹⁰⁹ Aynı yaklaşım 1877-1910 seneleri arasında Dâhiliye Nezareti bünyesinde faaliyet gösteren kalemler yani daireler içinde ifade edilmektedir. Bu dönemde 100 küsur kadar kalem kurulmuş, kaldırılmış veya adı değiştirilmiştir.¹¹⁰

II. Meşrutiyet’in ilanın ardından Dâhiliye Nezaretinin yapısında önemli değişikliklere neden olan 21 Aralık 1913¹¹¹ tarihli “Teşkilat Nizamnamesi”ni yayınlamıştır. 17 maddeden oluşan “Dâhiliye Nezareti Teşkilatı Hakkında Nizamname” ile Dâhiliye Nezareti teşkilat yapısı belirlenmiştir. Bu doğrultuda teşkilat müsteşarlık, hususi kalemler ve 11 müdüriyetten oluşturulmuştur. Bu müdüriyetler şöyledir; Muhasebe Müdüriyeti, Emniyyet-i Umumiyye

¹⁰⁶ Sarıkavak, *Merkez ve Taşra Teşkilatlarıyla*, 98.

¹⁰⁷ Erdoğan, *Dâhiliye Nezareti Teşkilatı Tarihi*, 22-23.

¹⁰⁸ Akgündüz, *Dâhiliye Nezareti*, 205.

¹⁰⁹ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2012, 171. Sarıkavak, *Merkez ve Taşra Teşkilatlarıyla*, 70.

¹¹⁰ Akgündüz, *Dâhiliye Nezareti*, 206, Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2012, 173, İpşirli, “Dâhiliye Nezareti”, 415.

¹¹¹ Bazı kaynaklarda 23 Aralık olarak ifade edilirken bazılarında 21 Aralık olarak açıklanmış esasında 22 Muharrem 1332 tarihlidir bkz. *Cumhuriyetin 50. Yılında İçişleri Bakanlığı I. Kitap*, 7. Akgündüz, *Dâhiliye Nezareti*, 206.

Müdüriyeti, İdare-i Umumiyye Müdüriyeti, Umur-ı Mülkiyye-i Vilayat Müdüriyeti, Umur-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti, Me'murin Müdüriyeti, Sicill-i Ahval Müdüriyeti, Hapishaneler Müdüriyeti, Evrak Müdüriyeti.¹¹²

I. Dünya Harbi'nden Dâhiliye Nezareti ilga edilenceye kadar görev yapan Dâhiliye Nazırları şu isimler olmuştur¹¹³;

Tablo 1. I. Dünya Harbi'nden Dâhiliye Nezareti ilga edilenceye kadar görev yapan Dâhiliye Nazırları

Dâhiliye Nazırı	Görev Tarihi
Mehmed Talat Bey	1913-1918
Mustafa Arif Bey	1918-1918
Ali Fethi Bey (Okyar)	1918-1918
İsmail Bey	1918-1918
Mustafa Arif Bey	1918-1919
Ahmed İzzet Paşa	1919
Artin Cemal Bey	1919
Ahmed Reşid Bey	1919
Mehmed Ali Bey	1919-1919
Ali Kemal Bey	1919-1919
Hacı Adil Bey	1919-1919
Mehmed Şerif Paşa	1919-1920
Ebubekir Hazım Bey	1920-1920
Ahmed Reşid Bey	1920-1920
Reşid Mümtaz Paşa	1920-1920
Ahmed İzzet Paşa	1920-1921
Mustafa Arif Bey	1921-1921
Şerif Mehmed Rauf Paşa	1921-1921
Ali Rıza Paşa	1921-1922
Salih Hulusi Paşa	1922-1922

¹¹² Akgündüz, *Dâhiliye Nezareti*, 206-207. İpşirli, “Dâhiliye Nezareti”, 415-416.

¹¹³ Akgündüz, *Dâhiliye Nezareti*, 215-216. Sarıkavak, *Merkez ve Taşra Teşkilatlarıyla*, 98-100. Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2012, 601-602. Sinan Kunalalp, *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricâli (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İstanbul: İsis, 1999, 3-4.

1913 yılında çıkarılan Dâhiliye Nezaretini düzenleyen nizamname sonrası, teşkilat yapısı büyük ölçüde genişletilen merkezi bir yapı halini almıştır.¹¹⁴ Bu sebeple Nezaret yapılanmasında köklü değişikliklere gidilmeden I. Dünya Harbi başlamış ardından Millî Mücadele sürecine girilmiş ve TBMM'nin açılıp Dâhiliye Vekâleti kurulduğu sıralarda da benzer teşkilatlanma süreci Dâhiliye Nezareti için sürdürülmüştür.¹¹⁵

Bu doğrultuda ufak değişikliklerle 1922 senesine yani ilga edilene kadar Dâhiliye Nezaretinin merkez teşkilatlanması şu biçimde gerçekleşmiştir;¹¹⁶

Tablo 2. Dâhiliye Nezaretinin merkez teşkilatlanması

Dâhiliye Nazırı (Bakan)	
1- Müsteşar	A- Müsteşarlık Kalem B- Nezaret Hukuk Müşavirliği C- Hukuk Müşavirliği Kalem
2- Kalem-i Mahsusa	A- Muhaberat Odası B- Şifre Kalem C- Haremeyn-i Muhteremeyn Tercümanlığı D- Tercüme Kalem
3- Muhasebe Müdüriyeti	
4- Emniyet-i Umumiyye Müdüriyeti	
5- İdare-i Umummiyye-i Dâhiliye Müdüriyeti	
6- Umur-ı Mahalliyye-i Vilayat Müdüriyeti	
7- Umur-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti	
8- Memurin Müdüriyeti	
9- Sicill-i Ahval Müdüriyeti Umumiyyesi	
10- Nüfus Müdüriyet-i Umumiyyesi	
11- Hapishaneler Müdüriyeti	
12- Evrak Müdüriyeti	
13- Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyyesi	
14- Heyet-i Teftiş-iye Müdüriyeti	

¹¹⁴ Düstur II. Tertip, C.6, 130. Sarıkavak, *Merkez ve Taşra Teşkilatlarıyla*, 64-66. Findley, *Osmanlı İmparatorluğunda*, 505.

¹¹⁵ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2012, 194.

¹¹⁶ *Cumhuriyetin 50. Yılında İçişleri Bakanlığı I. Kitap*, 7-8.

21 Aralık 1913 tarihinde çıkartılan Dâhiliye Nezareti Teşkilatı Hakkındaki Nizamname 'de daire ve müdüriyetler ile bu yapıların görev sahalarına açıklık getirilmiştir.¹¹⁷ Buna göre belirtilen makam ve müdüriyetler kısaca şu görevleri üstlenmiştir;

Müsteşar; Nezarete karşı sorumlu, nazıra yardımcı ve nazır tarafından kendisine verilecek bütün işleri nazır adına idareyle mükellef kişidir. Nezaret hukuk müşaviri görev olarak müsteşar yardımcılığını üstlenir, müşavirlik kalem ise ek olarak müsteşarlık kalem vazifesini görmekle mükelleftir. Kalem-i Mahsusa; nazırın iç ve dış ilerini ve özel yazışmalarını yapmakla görevlidir. Ayrıca Nazırla görüşme ve ilişkilerin zamanı ya da icrasını belirler. Nezaretin şifre kalemıyla Haremeyn-i Muhteremeyn Tercümanlığı yani Mekke ve Medine'nin işlerini takip eden daire Kalem-i Mahsusaya bağlıdır ve nezaretin tercüme işleri de buraya eklenmiştir. Muhasebe Müdüriyeti; Nezaretin, Sadaretle Şûrây-ı Devletin bütçelerine ilişkin işleri ifa eder ve harcama işlerini inceler, kaydeder ayrıca genel muhasebeye ait işleri idare ve icra etmekle yükümlüdür. Emniyet-i Umumiyye Müdüriyeti; asayiş ve inzibatı ülkeye ve tüm zabıtaya ilişkin her nevi işi ve faaliyeti takip ve icra etmekle yükümlü olan birimdir. Bu işlerle ilgili iletişimi idare ve uygulamayla mükellef olup Polis Teşkilatı ve gücüyle Polis Mekteplerinin idarisi dâhil olmak üzere bu müdüriyete aittir. Emniyet-i Umumiye müdüriyetinin teşkilatı ve görevi ayrıca bir Nizamname ile de belirlenmiştir. İdare-i Umummiyye-i Dâhiliye Müdüriyeti; kanun ve kurallarla Mülkiye-i Dâhiliye memuru olan, nezaretin tüm vazife ve genel idarenin işlerinin icra edilmesini tetkik ve takip etmekle görevlidir. Ayrıca gerekli tayin ve icrayla nezaretin diğer nezaretlerle ve vilayetlerle resmi iletişimini idare etmekle yükümlüdür. Umur-ı Mahalliyye-i Vilayat Müdüriyeti; vilayet bütçelerinin tetkik ve tasdik edilmesinde görevlidir. Ayrıca mali hususlarda nezaretin mali icraatları ile ilgili olarak hem icracı hem de diğer nezaret ve vilayetlerle iletişim kurmak, idare etmekle yükümlüdür. Umur-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti; aşâ'irin ihtiyaçlarını tetkik ve bir yere yerleştirmek, dışarıdan gelen muhacirin sevk ve iâşesini, iskânını sağlamak, içeriden dışarıya gideceklerle karşı tedbir almak ve icracı olmakla mükellef olan birimdir. Ayrıca nezaret adına bu hususlardaki iletişimi sağlar. Memurin Müdüriyeti; tüm mülkiye memurlarına ait esas kayıtları ve ana tanzimi, bunlara ait tercüme-i hal dosyalarını hazırlama, vukuatlarını takip etme ve memur hakkında bilgi ve iletişimi idare ile icra etmekle yükümlüdür. Sicill-i Ahval Müdüriyeti Umumiyyesi; tüm devlet memurlarının tercüme hallerinin tescili, vukatlarının takibi, devlet salnamelerinin terdip ve tanzimi ile görevlidir. Nüfus Müdüriyet-i Umumiyyesi; devletin nüfus işlerini ve nezaretin bununla ilgili olan iletişimini idare ve icra etmekle yükümlüdür. Ayrıca nüfus istatistiklerinin düzenlenmesi, tanzimi, nüfus hakkında lazım gelen

¹¹⁷ *Düstur* II. Tertip, C.6, 130-135.

tedbirleri uygulamak, tetkik etmekle de görevlidir. Hapishaneler Müdüriyeti; hapishanelerin durumunu muhafaza etmek, idaresini sağlamak, inşa ve tamirini yaptırmakla görevlidir. Ayrıca hapishanelerle ilgili iletişimi sürdürmekle de yükümlüdür. Evrak Müdüriyeti; tüm gelen ve giden evrakı sevk etmek ve bunların kaydını yapmak, dosyalarını yapmak ve muhafaza etmekle görevlidir.¹¹⁸ Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyyesi; teşkilatlanması ve görevleri nizamname ile belirlenmiştir. 12 Haziran 1909 tarihinde “*Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye*” adıyla kurulmuş, Sıhhiye-i Umumiye adıyla 1911 senesinde Dâhiliye Nezaretine bağlanmıştır. Ülkenin genel sağlık işlerinden mesul olan idari teşkilattır.¹¹⁹ Heyet-i Teftiş-iye Müdüriyeti; teşkilatlanması ve görevleri nizamname ile belirlenmiştir. Bu nizamname 4 Aralık 1913 tarihinde yayınlanan “Umur-ı Mülkiye Müfettişleri Nizamnamesi” dir. Esasen II. Meşrutiyette kurulmuş ve mülkiye müfettişlerinin başvuru merci olarak faaliyet göstermiştir. Nizamnamesinin yayınlanmasının ardından Dâhiliye Nezareti Nizamnamesi’nde de adı geçmiştir. Dâhiliye Nezaretinin işlerini denetleme görevine sahip olan mülkiye müfettişlerinin müdüriyeti olarak faaliyet göstermiştir.¹²⁰

2.1.3. Dâhiliye Nezareti ve İç Güvenlik

1913 senesinde Dâhiliye Nezaretini düzenleyen nizamnamenin çıkarılmasının sebepleri esasında ülkenin yaşadığı problemlerin bir sonucu olduğu ifade edilebilir. Şöyle ki; daha önce bahsi geçen 1869 senesinde çıkartılan ve Dâhiliye Nezaretini düzenleyen nizamname ile nezarete geniş yetkiler tanınmış, büyük sınırları içerisine bu yetkileri kullanma hakkına kavuşmuştur. Bu yetki artırımı ve büyük sınırın genişletilmesi II. Abdülhamit döneminde de sürdürülmüştür. Zira Dâhiliye Nezaretine verilen geniş görev ve yetkilerle ülkenin yaşadığı sorunların genel olarak “iç problem” olarak görülmesi ve nezaretin faaliyetleriyle bu iç sorunların giderilmesi amaçlanmıştır. Ancak iç sorunların ve dış etmenlerin etkisiyle ülke idaresinin sürekli bir sorun yumağı haline gelmesi beraberinde Dâhiliye Nezaretinin tekrar düzenlenerek, sorunlara çare olabileceği fikrini büyütülmüştür. II. Abdülhamit iktidarında katlanarak sürdürülen ve daha sonra İttihat ve Terakki yönetiminin devlet dağılışını önlemek için uyguladığı merkezileşme çabalarıyla Dâhiliye Nezareti yapısı yeni ihtiyaçlar doğrultusunda tekrar düzenlenmiş ve 22 Aralık 1913 tarihinde söz konusu nizamname yayınlanmıştır. Öyle ki nihayetinde Dâhiliye Nezaretinin temel misyonu ve görevi neredeyse devletin parçalanmasının önüne geçmek ve devletin devamlılığını sağlamak için faaliyet

¹¹⁸ Akgündüz, Dâhiliye Nezâreti Tarihi, 519-521. Sankavak, *Merkez ve Taşra Teşkilatlarıyla*, 217-220.

¹¹⁹ Ayten Altıntaş, “Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı)”, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sihhiye-ve-muavenet-i-ictimaiye-vekaleti-saglik-ve-sosyal-yardim-bakanligi/> Erişim 30.04.2022.

¹²⁰ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2012, 189.

göstermek olmuştur. Kurulduğu günden itibaren “iç işlerini” ilgilendiren pek konuda yetki ve güç sahibi olan Dâhiliye Nezaretinin en önemli görevlerinden biri şüphesiz ki “iç güvenliği sağlamak” olmuştur. Dâhiliye Nezaretinin görev tanımı içerisinde dâhil edilen iç güvenlikle ifade edilmek istenen ise ülke genelinde halkın asayişinin sağlanması, yolların emniyetli hale getirilmesi, eşkıyalık faaliyetlerinin engellenmesi ve sonlandırılması, huzurun tesis edilmesi, kanun dışı davranışlarda bulunan devlet aleyhine hareket edenlerin yakalanması olmuştur. İç güvenliği sağlama hususunda Osmanlı Devleti’nde Dâhiliye Nezareti, mülki memur ve amirlerle ortak çalışarak, emniyet, jandarma, bekçiler ve milis güçlerle düzeni korumaya yönelik çalışmıştır.¹²¹

Valilere görevli oldukları bölgelerde asayiş sağlamaları hususunda önemli yetkiler verilmiş, merkez teşkilatını da bu hususta sıklıkla bilgilendirmeleri istenmiştir. Ayrıca asayiş hususunda faaliyet gösteren valiler, mutasarrıflar ve kaymakamların yanı sıra müfettişler görevlendirilmiş ve asayiş meselesinde görev almaları sağlanmıştır.¹²²

Dâhiliye Nezaretinin iç güvenliği sağlama amacını gerçekleştirmek üzere kendisine bağlı olarak faaliyet gösteren kolluk güçleri; polis, jandarma, zabtiye askeri, bekçi ve milis güçler olarak sayılabilir. Söz konusu güvenlik güçlerinin kanun ve nizamnamelerle belirlenen yetkilerini direkt kullanma hakları olduğu gibi bir de idari amirler eliyle de kamu düzeni ve iç güvenliği sağlamakla görevlendirilmişlerdir. Dolayısıyla mülki amirlerden olan vali, kaymakam, nahiye müdürü ve mutasarrıfın emrinde kendi güvenlik güçleri de bulundurulmuş ve bu güçlerin amiri pozisyonunda görev yapmışlardır.¹²³ Dâhiliye Nezaretine bağlı olarak çalışan en mühim asayiş ve düzen sağlama araçları polis ve jandarma olarak genel bir biçimde ifade edilebilir. Bu iki “kolluk gücü” Dâhiliye Vekâleti kurulduktan sonra da Ankara’da varlıklarını ve görevlerini sürdürmeye devam etmiştir. Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik faaliyetleri açısından mühim bir yere sahip olan bu iki yapı tarihsel süreç içerisinde Dâhiliye Nezareti içinde zaman zaman da dışında önemli bir gelişim göstermiştir.

1914 senesinde I. Dünya Harbi sebebiyle ilan edilen umumi seferberlik tüm ülkenin iç güvenliğini derinden sarsan bir süreçinde başlangıcı olmuştur. Sadece Havza’da bile nüfusun 4’te 1’i maddi imkânlarının ise neredeyse yarısını orduya vermiş bu sebeple Havza ve çevresini koruyacak genç insan gücü azalarak, Rumların eşkıyalıklarına alan açılmıştır. Öyle ki 1917 ve sonrasında bölgedeki Rum eşkıyaları üzerine takibat yapan Jandarmalar şehit edilmiş, bölge kumandanları bile tehdit edilir hal almıştır. Takibatların başarısızlığa uğramasındaki en büyük

¹²¹ Erdoğan, *Dâhiliye Nezareti Teşkilatı*, 1 224-248.

¹²² BOA, Y.PRK. UM, 51-33.

¹²³ Erdoğan, *Dâhiliye Nezareti Teşkilatı*, 1248-249.

neden ise kolluk güçlerinin eşkıyalar kadar sessiz hareket edememesi ve geldiklerini fazlaca belli etmelerine bağlanmıştır.¹²⁴ I. Dünya Harbi'nin sonunda 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi ile işgal toprağı haline gelen Osmanlı Devleti, bu tarihten itibaren resmen yok olana kadar iç güvenlik hususunda Mondros Mütarekesi ve Sevr Barış Antlaşması hükümlerini tatbik etmeye özen göstermiştir. Bu yolla kurtuluş olacağı inancıyla hareket eden İstanbul Hükümeti, onun temsilcileri ve Padişah, Millî Mücadele liderlerini yıkıcı unsur olarak görmüş adeta düşmanlaştırmıştır.

Mütareke'nin imzalanması halk nezdinde önce heyecan ve neşe yaratmış olsa da sonraki süreçte can ve mal güvenliklerinin kalmadığını gördüklerinde bu duyguları hızlıca kaybolmuştur. Zira işgal güçleri, Türkleri hapishanelere göndermeye başlamış, limanlar dâhil olmak üzere Anadolu içlerine kadar işgal sahalarını genişletmiş, Gayrimüslimlerin de büyük desteğiyle hapishanelerde tutuklu bulunan Rum ve Ermeni asıllı suçlular tahliye edilerek yerlerine Türkler konulmuş ve genel af ilanı neticesinde sırtında silahı olan eşkıyalar diledikleri gibi dolaşmaya başlamışlardır. Eşkıyaların özellikle de Rum asıllıların Müslümanlara yönelik canice addedilebilecek tutumu yerelde de ülke genelinde de gözle görülür bir hal almıştır. Örneğin bu sebeple Havza'da Müslüman ahali devlet tarafından güvenlikleri sağlanmadığı için sabaha kadar nöbetleşe birbirlerini beklemiş ve korunmaya çalışmıştır. Bu güvensizlik hâkimiyeti üzerine İzmir'in işgali eklenmiş ve Havzalılar kendilerini korumak için 18 Mayıs 1919'da Redd-i İlhak Cemiyeti'ni kurmuştur. Cemiyetlerin haricinde de Millî Mücadele yanlısı kaymakam veya valiler doğrudan eşkıya takibi yapmış, iç güvenliği sağlamaya gayret göstermiştir.¹²⁵ İç güvenlik sorunu yalnızca Havza ya da yerelle sınırlı kalmadığından memleket sathında düşman taarruzundan esas olarak da öldürülmekten korunmak için direniş örgütleri kurulmaya başlanmıştır.

Mondros Mütarekesi ve sonrasında İstanbul Hükümeti, önce Millî Mücadele yanlısı gruplara, TBMM'nin açılmasının ardından ise Meclis'e yönelik oldukça sert bir tutum takınmıştır. İstanbul Hükümeti nazırları ve bürokratları eliyle bu politikayı uygulamaktan çekinmeyen yetkililer ve padişah, zaman zaman beyanlarıyla da kendilerini kamuoyuna açıklamıştır. Örneğin Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, 16 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e çıkışı ve sonrası için belirledikleri politikayı açık yüreklilikle ifade etmekten çekinmemiştir. Ali Kemal Bey, Yunan işgali kötü olsa da buna karşı direnilmemesi gerektiğini, ülke kurtuluşunun sadece diplomatik kanallarla sağlanabileceğini, Osmanlı Hükümeti'nin yolundan ayrılanların ise suçlu olacaklarını duyurmuştur. Hatta 25 Temmuz 1919 tarihinde Damat Ferit

¹²⁴ Mehmet Fuad Zübeyirzade, *Yurdumuz*, İstanbul: Vatan Matbaası, 1341, 27.

¹²⁵ Fuad, *Yurdumuz*, 27-44.

Paşa ÷lkedeki t÷m idarecilere yayınladığı bildirisiyle sakin olmaları gerektiğini ifade etmiştir.¹²⁶

Ankara’da Büyük Millet Meclisi açılmadan yerel direnişlerle parça parça yapılmaya çalışılan mücadele karşısında İstanbul Hükümeti tepkilerini açıklamaktan da geri durmamıştır. Örneğin 24 Haziran 1919’da İstanbul Hükümeti’nin Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, çeşitli vilayetlere işgal kuvvetleri ve Yunanistan’la harp etmemelerini, sakince beklemlerini bildiren yazılar göndermiştir. Bir başka yazısında ise Ali Kemal Bey, 27 Haziran 1919’da Sivas’a - Mustafa Kemal Paşa’nın orada bulunduğu sırada- Paşa’nın azledildiğini, bu kişiyle hiçbir resmi iş ve isteğinin yapılmamasını bildiren tamim yayınlamıştır.¹²⁷ Söz konusu şartlar altında Millî Mücadele’nin bir zorunluluk haline geldiğini gören Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, yurdun farklı bölgelerinde bağımsız olarak yapılan direniş hareketlerini birleştirerek işgallere karşı direnme yolunu seçmiştir. Böylece Ankara’da milli niteliklere haiz bir Meclis kurularak, bir yandan bağımsızlık için çalışılırken bir yandan da sınırlar dâhilinde iç güvenliği sağlama çabası yürüt÷lm÷şt÷r. Millî Mücadele sürecinde, Mustafa Kemal Paşa’nın başını çektiğı milli güçlerle dönemin Dâhiliye Nazırları arasında zaman zaman gerilim ve tansiyon yükselmiş, Millî Mücadele karşıtı olan nazırların tutumları bu ortamı oluşturmuştur.

İç işlerinin iki karşıt güç arasında sürdür÷lmeye çalışılması ise oldukça uzun sürm÷şt÷r. Dâhiliye Nezareti varlığı, 30 Ekim 1922 tarihinde Büyük Millet Meclisi tarafından çıkartılan “*Osmanlı imparatorluğunun inkıraz bulup Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti teşekkül ettiğine dair*” ve “*Türkiye Büyük Millet Meclisinin, hukuku hâkimiyet ve hükümrâninin mümessili hakikisi olduğuna dair*” kararlarıyla tıpkı Osmanlı Devleti gibi son bulmuştur.¹²⁸

2.2. TBMM Hükümeti Dönemi

I. Dünya Harbi’nden yenik olarak çıkan Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalamıştır. Fakat söz konusu imza, Osmanlı Devleti için I. Dünya Harbi’ni bitirirken, İstiklal Harbi için ise bir başlangıç noktası olmuştur. Galip devletler arasında yapılan anlaşmalar gereğince Osmanlı Devleti topraklarını kendi aralarında önce masa başında paylaşılmaya, daha sonra da aktif bir biçimde işgallere başlamışlardır. İşgallerin hukuksuz olduğu, vatanın parçalanamayacağı, bağımsızlığın bir gereklilik olduğu fikrine inanan ahali, sivil direnişler başlatarak bu haksız sürecin durdurulmasına çalışmıştır. Bu noktada Mustafa Kemal Paşa, gerekli hazırlıklarını yapmış ve halkı örgütleme amacı

¹²⁶ Ergun Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Ankara: Bilgi Basımevi, 1975, 28.

¹²⁷ Cevdet Kerim İncedayı. *Türk İstiklâl Mücadelesi Konferansları*. Haz. Yusuf Kodaz, Konya: Palet Yayınları, 2021, 91.

¹²⁸ Erdoğan, *Dâhiliye Nezareti Teşkilatı*, 125.

doğrultusunda kongreler düzenlemiştir. 27 Aralık 1919 tarihinde çalışma arkadaşlarıyla birlikte Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa, bu tarihten itibaren Ankara'yı Millî Mücadele döneminin merkezi haline getirmiştir. Fakat 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal edilmesi ve mebusların tutuklanması Ankara'nın da kaderinin değiştirmesine neden olmuştur.

2.2.1. Dâhiliye Vekâletinin Kuruluşu

16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal edilmesiyle Mebusan Meclisinin faaliyet gösterebilme imkânı ortadan kaldırılmış, seçilen mebuslar tutuklanmış, bir kısmı sürgüne gönderilmiş, kaçabilenler Anadolu'ya geçmeye başlamıştır. 19 Mart 1920'de ise Mustafa Kemal Paşa, memleketteki tüm vilayet, kolordu ve bağımsız vilayetlere seçim talimatı göndermiştir. Talimat uyarınca Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip yeni bir Meclisin toplanmak üzere olduğu bunun için de mebus seçimlerinin yapılması gerektiği bildirilmiştir.¹²⁹ Bu kararın ardından ülke genelinde seçim yapılmış, İstanbul Mebusan Meclisinin üyeleri doğal üye kabul edilmiş, neticede seçilerek Ankara'ya gelen mebusların sayısı günden güne artmaya başlamıştır.¹³⁰

Bu süreç içerisinde, İstanbul'un işgal edilmesi yerel idarelerin yönetimini ve iç güvenliklerini karmaşaya sürüklemeye tehlikesi yaratmıştır. Karmaşayı önlemek adına bazı yerel yöneticiler veya askeri yetkililer tedbirler almış, halk da bu konuda aydınlatılmıştır. Örneğin Birinci Kolordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar Bey, 16 Mart'ta İstanbul'un haksız işgali sebebiyle, hilafetin serbestliği ve itimat edilen bir kabine ile hükümet kurulana kadar Edirne vilayetinin mülki idare ve askeriyeyle ortaklaşa, İstiklal harekâtını muhafaza ve milli gayeyi gerçekleştirmeyi amaç edindiklerini açıklamıştır. Amaç doğrultusunda, “*emn-i asayiş*”, “*vifak*” ve toplumsal barışın temini için vilayet dâhilinde “*idare-i örfiye*” ilan etmiş ayrıca vatandaşlardan, silah arkadaşlarından ve görevli memurlardan asayişin temini ile muhafazası için dikkatli olmalarını, buna aykırı davranışların idare-i örfi kararnamesi gereği haklarında takibat uygulatacağını ilan etmiştir.¹³¹ Bahsi geçen örnekte de olduğu gibi Mütareke Döneminde iç güvenliği sağlamak adına yerelde askeri yetkililer idareye el koymuş ya da Dâhiliye Nezaretine bağlı mülki amirler benzer şekilde Kuvayı Milliye güçlerinin başına

¹²⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk C.I 1919-1920*, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul, 1970, 420-422.

¹³⁰ Osmanlı Mebusan Meclisi'nin mebusu olanlardan Ankara'ya gelebilenler doğal üye olarak kabul edilmiştir. Ancak bu mebusların yanı sıra 1876'da çıkartılan “İntihabı Mebusan Kanunu” uyarınca yeni bir seçim yapılması kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda livalar seçim çevresi olarak belirlenmiş ve memleketteki her livadan 5 mebus seçileceği belirtilmiştir. Seçim, iki dereceli ve gizli oy şeklinde yapılacağı, mebus adaylığının serbest olduğu böylece her cemiyet ya da fırkanın aday çıkartabileceği ancak 15 gün içerisinde seçimlerin bitirilerek Ankara'da Meclis'in açılmasının sağlanması gerektiği ilkeleri kabul edilerek, ilan edilmiştir bkz. Tarık Zafer Tunaya, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasî Karakteri”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 23 (1958), 228-229.

¹³¹ *Ahali Gazetesi*, 17 Mart 1920, 54. Sayı.

geçerek bizzat asayişî sağlama görevini yerine getirmekten çekinmemiştir. Örneğin Afyonkarahisar livasına bağlı Aziziye kazasında asayiş sorunlarının görülmesi üzerine Karahisar Kuvayı Milliye Kumandanı sıfatıyla Kaymakam Arif Bey idaresindeki kuvvetler eşkıyalara karşı başarılı bir karşılık vermiştir.¹³² Böyle bir uzlaşî ya da fedakârlık ortamı oluşmadığında ise Kuvayı Milliye kuvvetleri tarafından, yerel yöneticilerin Millî Mücadele taraftarı olup olmadıkları hususunda sorgulama yapmak üzere harekete geçtikleri görülmektedir. Örneğin daha önce de bahsi geçtiği üzere Edirne'nin yerel yönetici boşluğunu doldurmak adına Dâhiliye Nezareti tarafından bir vali gönderilmiştir. Fakat Vali Uzunköprü'de Kuvayı Milliye güçleri tarafından tutuklanmış ve kendileriyle çalışması şartıyla memuriyetinin kabul edileceği aksi halde İstanbul'a gönderileceği ifade edilmiştir. Bu karşılamanın üzerine Edirne vilayeti ikinci kez İstanbul ile resmi ilişkinin tamamen kesildiğini ilan etmiştir.¹³³

İstanbul'da yaşanan işgal sürecine bir de Salih Paşa'nın İngilizlerin baskısı neticesinde istifası eklenmiş ve iktidara tekrar Damat Ferit Paşa getirilmiştir.¹³⁴ Millî Mücadele yanlısı mebuslar ise Ankara'da toplanmaya başlamış, “*Meclis-i Milli-i Fevkalâde*” olarak adlandırılan yapıya kavuşmak üzere gelen azaların sayısına göre 10 güne kadar açılış yapılacağı ilan edilmiştir.¹³⁵ Nihayetinde 23 Nisan 1920'de cuma günü öğlen vaktinde Hacı Bayram Camisi'nin önünde toplanılmıştır. Hacı Bayram Camisi'nde öğlen namazının kılınmasının ardından bugün Ulus'ta bulunan Ankara'nın ilk Meclis Binası önüne gelinmiş, kurban kesilip dua edilmesinin akabinde binaya girilmiş ve Meclis açılmıştır.¹³⁶

23 Nisan'da açılmasının ardından 24 Nisan 1920'de Meclis ikinci toplantısını yapmak üzere toplanmıştır. Bu toplantı icra organlarının oluşturulmasının bir basamağı olmuş, Mustafa Kemal Paşa tarafından yapılan bir konuşma ile Millî Mücadele süresince uygulanacak hükümet şeklinin esasları açıklanmıştır. Konuşmasının içeriğinde de Büyük Millet Meclisinin üzerinde herhangi bir güç olmadığı vurgusu yapılmış, “*güçler birliği*” ilkesine dayanılarak çalışmaların yürütüleceği ifade edilmiştir. Konuşmasının ardından da hükümet kurulması hususunda bir teklifte bulunmuştur. Paşa'nın teklifi Meclisçe kabul edildiği gibi aynı gün içerisinde 110 oyla kendisi Meclis Başkanı seçilmiştir.¹³⁷ 25 Nisan'da gerçekleştirilen toplantıda ise Meclis işlerini yerine getirebilmek için Layiha Encümeni ve İcra Encümeni¹³⁸ seçimleri yapılmıştır. 6 kişiden

¹³² *İrade-i Milliye*, 22 Nisan 1920, 3.

¹³³ *Ertuğrul Gazetesi*, 13 Mayıs 1920, 2.

¹³⁴ *İrade-i Milliye*, 19 Nisan 1920.

¹³⁵ *İrade-i Milliye*, 19 Nisan 1920.

¹³⁶ Enver Behnan Şapolyo, *Kemâl Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, Rafet Zaimler Yayınevi: İstanbul, 1958, 395-396.

¹³⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt:1, İctima Senesi: 1, 24.04.1336, 8-39.

¹³⁸ İlk İcra Encümeni şu isimlerden meydana gelmiştir; Mustafa Kemal (Meclis Başkanı), İsmet Bey (Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi), Celalettin Arif Bey (Meclis İkinci Başkanı), Cami Bey, Bekir Sami Bey, Fevzi Paşa, Abdullah Suphi Bey, Hakkı Behiç Bey bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt:1, İctima Senesi: 1, 25.04.1336,

oluşturulan İcra Encümeni esasında ilk hükümet olma özelliğine de sahip olmuştur.¹³⁹ İcra Encümeni 25 Nisan'dan 2 Mayıs'a kadar yani 1 hafta kadar bir süreyle İlk Meclis Hükümeti'nin kurulmasını sağlamaya yönelik çalışmalarda bulunmuştur.¹⁴⁰

26 Nisan 1920'te bu kez Bursa Mebusu Muhiddin Baha Bey ve arkadaşları tarafından "On Encümen Teşkiline Dair Teklif" yapılmış ve Meclis bu teklifi kabul etmiştir. Böylelikle 1- Umuru Şeriye-Evkaf, 2- Dâhiliye, Emniyeti Umumiye-Posta Telgraf, 3- Hariciye, 4- Maliye Rûsumat, 5- Ticaret Ziraat Orman Maadin Umuru İktisadiye, 6- Adliye ve Mezahip, 7- Maarif, 8- Müdafaa-i Milliye, 9- Nafia, 10- Sıhhat ve Muaveneti İçtimaiye Encümeni kurulmuştur.¹⁴¹ Daha sonra kurulacak olan vekâletler hem bu yapılardan hem de bu isimlerden teşkil edilmiştir.¹⁴²

4 Mayıs 1920 tarihinde ise Meclis'e "Dâhiliye Encümeni'nin Reisi Mazbata Muharirliği ve Kâtipliğine Yapılan İntihaba Dair Mazbata" sunulmuştur. Mazbataya göre yapılan seçimle Dâhiliye Encümeni Riyaseti Tokat Mebusu Nazım Bey, Mazbata Muharir olarak İzmit Mebusu Sırrı Bey, Kitabete Esat Bey tayin edilmiştir. Böylece Tokat Mebusu Nazım Bey Dâhiliye Encümeni Başkanı olduğu gibi, Dâhiliye Encümeni 26 üye sayısı ile görevine başlamıştır.¹⁴³

Görevlerine hızla başlayan Layiha Encümeninin İcra Vekillerinin kurulması ve yapısına dair hazırladıkları layiha tasarısı, 1 Mayıs 1920'de Meclis'e sunulmuştur.¹⁴⁴ Tartışmaların ardından 2 Mayıs'ta layiha tasarısı kabul edilmiş ve 11 kişiden oluşturulan İcra Vekilleri Heyeti'nin kuruluşu düzenlenmiştir. 4 maddeden meydana getirilen bu kanun sayesinde İcra Vekilleri Heyetinin bir parçası olan "Dâhiliye" içerisinde "Emniyeti Umumiye, Posta ve Telgraf" işlerini barındırmak üzere kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁴⁵ İcra Vekili Heyeti'nin belirlenmesinden sonra 4 Mayıs 1920'de bu kez de İcra Vekilleri Heyeti'nin ilk üyeleri seçilmiştir. 96 oy ile ilk Dâhiliye Vekili olma sıfatını Aydın Mebusu Cami (Baykurt) Bey kazanmıştır.¹⁴⁶ Meclis adına oluşturulan, Meclis'in işlerini yürütmeleri nedeniyle Meclis'in vekili kabul edilen ve yine Meclis'e karşı sorumlu tutulan heyet üyelerine "nazır" yerine "vekil"

59. Edip Semih Yalçın, *İçişleri Bakanlığı'nın Cumhuriyet Dönemi Teşkilatlanması (1920-1946)*, Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990, 90.

¹³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:1, İçtima Senesi: 1, 25.04.1336. Yalçın, *İçişleri Bakanlığı'nın Cumhuriyet Dönemi Teşkilatlanması*, 90.

¹⁴⁰ Şafak Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında Dâhiliye Nezareti'nden Dâhiliye Vekâleti'ne Geçiş (1920-1923)*, Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2013, 297.

¹⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:1, İçtima Senesi: 1, 26.04.1336, 73-78.

¹⁴² Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 298.

¹⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:1, İçtima Senesi: 1, 04.05.1336, 212. Yalçın, *İçişleri Bakanlığı'nın Cumhuriyet Dönemi*, 90.

¹⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:1, İçtima Senesi: 1, 01.05.1336, 156.

¹⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:1, İçtima Senesi: 1, 02.05.1336. Yalçın, *İçişleri Bakanlığı'nın Cumhuriyet Dönemi* 91. Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 300.

¹⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:1, İçtima Senesi: 1, 04.05.1336, 200.

denilmiştir.¹⁴⁷ Ayrıca kanunlar açısından da Osmanlı Devleti'nin kanunları geçerliliğini sürdürdüğünden, 1913 senesinde Dâhiliye Nezaretini yaratan nizamnameler Dâhiliye Vekâleti açısından da varlığını sürdürmüştür. Ufak değişiklikler yapılarak bakanlığın teşkilat yapısında değişikliğe gidilmiş ancak nezaretin genel yapısı, vekâlet içinde sürdürülmeye devam edilmiştir.¹⁴⁸ Bugünün “bakanlık” olarak tarif edilen, teşkilatının yöneticisini tanımlamak için kullanılan “bakan” yani “vekil” kelimesinin seçilme nedenini ise I. TBMM'nin bir dönem Dâhiliye Vekilliğini de üstlenmiş olan Ali Fethi (Okyar) Bey bir konuşmasında açıklamıştır. Ali Fethi Bey, İstanbul'da “nazır” olarak adlandırılan nezaretin başının Ankara'da “vekil” olarak ifade edilme nedeninin Meclis'in yapısıyla ilgili olduğunu çünkü Ankara'daki Meclis'in hem yasama hem de yürütme erklerinin bir arada kullanılma yetkisi olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁹ Vekâlete vekil olarak seçilme usulü ise şu şekilde olmuştur; Meclis, vekil adayları olarak gösterilenler için bir oylama yapmış, gizli usulle yapılan oylama neticesinde vekil ilgili vekâlete seçilmiştir. Fakat bu dönemde de görüleceği üzere -ki Dâhiliye Vekâletiyle ilgili de yaşanmış hadiseler mevcuttur- olması istenmeyen adaylarda bazen vekil olarak seçilmiştir.¹⁵⁰

Dâhiliye Vekâletinin merkez teşkilatlanması ile Dâhiliye Nezareti karşılaştırıldığında da genel olarak bir paralellik olduğu görülmektedir. Öncelikle Dâhiliye Vekâletinin içine Emniyeti Umumiye ile Posta ve Telgraf birimleri dâhil edilmiştir. Belirtmek gereklidir ki Emniyeti Umumiye, Dâhiliye Nezaretine bağlı olarak çalıştırıldığı gibi Dâhiliye Vekâleti aynı biçimde kendi bünyesinde barındırmaya devam etmiştir. Ancak Posta ve Telgraf birimi Osmanlı Hükümeti'nde müstakil bir nezaret olarak yer almış, Ankara Hükümeti'nde ise Dâhiliye Vekâletine bağlanmıştır.¹⁵¹ Bu gelişmeye rağmen 25 Aralık 1920'de alınan kararla posta ve telgraf işlerinden sorumlu olmak üzere Matbuat ve Umum Müdürlüğünün Hariciye Vekâletine bağlanmasına karar verilmiş, böylelikle Dâhiliye Vekâletinin merkez teşkilatından çıkarılmıştır.¹⁵² Teşkilatlanmada yer almasa da posta ve telgraf işlerinin iç güvenlikle doğrudan bağlantısı olması sebebiyle Dâhiliye Vekâleti ile aralarındaki gayri resmi bağ sürdürülmüştür.

Osmanlı Dönemi'nde Dâhiliye Nezaretine bağlı olarak çalışan Sıhhiye birimi, Ankara Hükümeti'nde ayrı bir bakanlık olarak teşkil edilmiştir. Mecliste sıhhiye teşkilatının Dâhiliye Vekâleti'ne bağlı olması gerektiğine dair tartışmalar gerçekleştirilse de neticede “Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekâleti” adıyla yeni bir nezaret teşkil edilmiş, sıhhiye işleri Dâhiliye

¹⁴⁷ Yalçın, *İçişleri Bakanlığı'nın Cumhuriyet Dönemi*, 92-93.

¹⁴⁸ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 312.

¹⁴⁹ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, Yayına Hazırlayan Cemal Kutay, İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980, 293.

¹⁵⁰ Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, 294.

¹⁵¹ *TBMM Zabut Ceridesi*, Devre: I, Cilt:7, İçtima Senesi: 1, 25.12.1336. Yalçın, *İçişleri Bakanlığı'nın Cumhuriyet Dönemi*, 93-94. Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 313.

¹⁵² Yalçın, *İçişleri Bakanlığı'nın Cumhuriyet Dönemi*, 94.

Vekâletinin görev sahasından çıkartılmıştır. 2 Mayıs'ta kurulan vekâletlerden biri de böylece Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti olmuştur.¹⁵³

Dâhiliye Vekâleti içerisinde kurulduğu anlarda Jandarma Teşkilatının konumu, 3 sayılı Kanun ile açık bir biçimde ifade edilmemiştir. Bu nedenle esasında Jandarma Teşkilatının tam manasıyla Mili Mücadele Dönemi'nde Dâhiliye Vekâletine bağlı olup olmamasıyla ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Ancak Dâhiliye Nezaretine bağlı olarak faaliyet gösteren Jandarma teşkilatının aynı biçimde Dâhiliye Vekâleti içerisinde yer alacağı doğal olarak kabul edilmiştir. Bu doğal kabul edişin kanıtı hem Meclis konuşmaları hem de Vekâletin bütçe giderleri olmuştur. 16 Mart 1919'da da zaten “Jandarmanın Dâhiliye Nezaretine Raptı Hakkında Kararnamesi” ile Umum Jandarma Kumandanlığı tamamen Dâhiliye Nezaretine bağlanmış, Osmanlı yönetimine ait pek çok kanunda Millî Mücadele sürecinde yürürlükte kalmaya devam etmiştir.¹⁵⁴

Dâhiliye Vekâleti, teşkilat yapısı ile de kanunen aslında 23 Aralık 1913 tarihinde çıkarılan “Dâhiliye Nezareti Teşkilatı Hakkında Nizamname”sine bağlıdır. Millî Mücadele müddetince açıkça kaldırılmadığından bu nizamnameye bağlılık sürdürülmüştür. Buna göre 2 Mayıs 1920 tarihinden itibaren Dâhiliye Vekâletinin Merkez Teşkilatı şu biçimdedir; Müsteşar, Kalem-i Mahsus, Muhasebe Müdüriyeti, İdare-i Umumiye-i Dâhiliye Müdüriyeti, Umur-ı Mahalliye-i Vilayet Müdüriyeti, Umur-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti, Nüfus Müdüriyeti, Umumiyesi, Hapishaneler Müdüriyeti, Evrak Müdüriyeti, Heyet-i Teftişiyeye Müdüriyeti, Posta ve Telgraf Teşkilatı, Jandarma Umum Kumandanlığı.¹⁵⁵

Dâhiliye Vekâletin teşkilat biçimi büyük oranda Osmanlı Devleti ile benzerliğine sahip olduğu gibi, yerel yönetim basamakları açısından da Osmanlı Devleti'nde uygulanan kanun ve örgütlenme biçimi kabul edilmiştir. Bu doğrultuda 26 Mart 1913 tarihinde çıkartılan “*İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunu*” kabul edilerek kanunun 1. maddesinde belirtilen vilayetlerin livalara, livaların kazalara, kazaların nahiyelere, nahiyelerin ise karyelere ayrılarak yönetileceği kabul edilmiştir. Vilayetler günümüzde “il” olarak tarif edilen büyük yerleşim birimi örgütlenmesini anlamına gelmiştir. Vilayetleri yönetmekle mükellef olan en büyük mülki amir “vali” olarak adlandırılmıştır. Livalar¹⁵⁶ ise vilayetlerle kazalar arasında bulunan bir idari yapılanmadır. Livaların en büyük mülki amiri ise mutasarrıflar olmuştur. Belgelerde ya da

¹⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:1, İçtima Senesi: 1, 02.05.1336. Altıntaş, “Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti”. Yalçın, *İçişleri Bakanlığı'nın Cumhuriyet Dönemi*, 94. Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 313.

¹⁵⁴ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 314.

¹⁵⁵ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 315.

¹⁵⁶ Livalar 20 Ocak 1921 tarihinde çıkartılan 85 numaralı Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 10.maddesi ile 20 Nisan 1924'te 491 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 89.maddesi doğrultusunda Cumhuriyet döneminde kaldırılmıştır bkz. Kâmil Erdeha, *Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1975,41.

yazımda zaman zaman livalara mutasarrıf denilmesinin nedeni de esasında buradan kaynaklanmıştır. Hatta 1864 senesinde çıkartılan Vilayet Nizamnamesinde livalara sancak denmesi nedeniyle liva/sancak/mutasarrıflık aynı anlama gelecek biçimde kullanılır olmuştur. Bu ana idari birimler haricinde vilayetlere bağlı livalara “mülhak livalar” ve doğrudan Dâhiliye Vekâletine/nezaretine bağlı olanlara “müstakil livalar” adını taşımıştır. Kazalar bugünün ilçe adı verilen yapılanması olmuş, nahiyeler bugünün bucağı, karyeler ise köylere verilen isimdir. Mondros Mütarekesi neticesinde Osmanlı Devleti’nin yönetimine verilen/bırakılan toplamda 15 vilayet, 35 mülhak liva ve 17 müstakil liva yer almıştır.¹⁵⁷

5 Mayıs 1920 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti, Ankara’da Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığında ilk toplantılarını gerçekleştirmiştir. İcra Vekilleri Heyeti’ne yer olmadığı için Ankara Hükümet Konağı’nda birer tane oda verilmiş ve orada çalışmaları sağlanmıştır.¹⁵⁸

İcra Vekilleri Heyeti aldıkları kararlarla birlikte bir hükümet programı hazırlayarak Meclis’e bu programı sunmuşlardır. Söz konusu programda Dâhiliye Vekâletinin politikaları da belirlenmiş, bir nevi yol haritası çizilmiştir. Program Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey tarafından 9 Mayıs 1920’de Mecliste okunmuştur. Programda “*siyaseti dâhiliye*” olarak ifade edilen kısımda tüm çalışmalarının ortak hedefinde milletin birlik ile beraberliğini muhafaza etmek ve emniyeti Umumiyenin tesis edilmesini sağlamak olduğu açık bir dille belirtilmiştir. Ayrıca hariciye ve Dâhiliye eliyle yaratılan hain vukuatlarını etkili bir biçimde imha edilmesiyle asayişin her yerde acilen teminin en büyük “*vazife-i vataniye*” olarak gördüklerini açıklamıştır. Bunun haricinde hariciye siyaseti ve Dâhiliye durumunun gerektireceği askeri tedbiri uygulamak için Kuvayı Milliye Teşkilatı düzenli güçlere eklenerek resmi bir yapıya dönüştürülmesi tedbiri alındığı ilan edilmiştir.¹⁵⁹ Hükümet programında da belirtildiği üzere asayişin temini, Kuvayı Milliye’nin düzenli hale getirilmesi doğrudan Dâhiliyenin görev ve sorumluluğunda olduğu, bu amaçlarla atılacak adımların Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik faaliyetlerinden saymanın doğal bir sonuç olduğu ifade edilebilir.

Dâhiliye Vekâletinin iç güvenliği sağlamaya yönelik faaliyetlerinin yanında çok daha geniş bir görev sahası kendisine verilmiştir. Örneğin 10 Mayıs 1920’de çıkarılan bir kararname neticesinde ihracat serbest bırakılmış, kararın uygulaması ise Dâhiliye Vekâletine bırakılmıştır. Kararnamede imzası bulunan Dâhiliye Vekili Cami Bey olmuştur.¹⁶⁰ Dâhiliye Vekâletine geniş

¹⁵⁷ Erdeha, *Millî Mücadelede Vilâyetler*, 41-44.

¹⁵⁸ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 316.

¹⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, C.1, İctima Senesi:1, İctima:13, 09.05.1336, s.241. *İrade-i Milliye*, 24 Mayıs 1920, 3.

¹⁶⁰ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, İstanbul: Milliyet Matbaası, 1929, 9. Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 319.

görevler yüklenilse de bazen var olan teşkilat birimlerinde ihtiyaç artışı nedeniyle değişikliğe gidilmek mecburiyetinde kalınmıştır. Örneğin 26 Mayıs 1920’de Dâhiliye Vekâlet’inin görev sahasından Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi çıkarılmış ve Umuru Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye Vekâletine bağlanması yönünde karar alınmıştır.¹⁶¹ Söz konusu karar neticesinde Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi, Dâhiliye Vekâletinden alınarak, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâletine bağlanması planlansa da yeni bir vekâlet kuruluncaya kadar bu birim Dâhiliye Vekâletinin teşkilatında kalmaya devam etmiştir.¹⁶² 21 Temmuz 1920 tarihinde ise Heyeti Vekilenin “*Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesinin Sıhhiye Vekâletine Raptı Hakkında Kanunun Layihası*” okunmuştur. Kanun layihasında önerilen Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesinin, Dâhiliye Vekâletiyle ilişkisinin kesilerek Sıhhiye Vekâletine bağlanması istenmiştir. Ancak layihanın tartışmasına geçilmeden önce encümene sevk edilmesi gerektiği üzerine bir tartışma yaşanmış bunun üzerine encümenlere gitmesi için oylama yapılmış ve kabul edilmiştir. Böylece kanun layihası ilgili encümenlere gönderilerek incelenip, görüş bildirmeleri istenmiştir.¹⁶³ 11 Mayıs 1921 tarihinde Dâhiliye Vekâletine bağlı olan Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi, İcra Vekilleri Heyeti’nin aldığı karar doğrultusunda Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiyye Vekâletine bağlanması üzerine kararname çıkarılmıştır. Kararda imzası olan Dâhiliye Vekili sıfatı ile Ata Bey’dir.¹⁶⁴

TBMM’nin açılışıyla birlikte oluşturulan İcra Vekilleri Heyeti, Millî Mücadele sürecindeki çalışmaları yürüten çekirdek teşkilatı oluşturmuştur. Ancak hem TBMM’nin hem de İcra Vekilleri Heyeti’nin çalışmaya başladıkları andan itibaren ilk faaliyet alanları ülke genelinde siyasi ve idari otoritenin tesis edilmesi ve güvenliğin geniş alanlara yayılmasını sağlamak olmuştur. Genel olarak incelendiğinde ise güvenliği ve otoriteyi tesis edebilmek adına alınan tedbirler; yeniden oluşturulan askeri ve mülki örgütlenme biçimleri, yeni ceza yasaları ve uygulayacak mahkemelerin oluşturulması, propaganda ve istihbarat sağlayacak örgütlerin kurulması olarak ifade edilebilir.¹⁶⁵ Bu noktada Büyük Millet Meclisinin ilk döneminde hakkında en çok soru önergesi verilen, 147 ile Dâhiliye Vekâleti olmuştur. Dâhiliye Vekâletinin ardından 92 soru önergesiyle Müdafaa-yı Milliye Vekâleti gelmiştir.¹⁶⁶

¹⁶¹ Şule Perinçek, *Atatürk’ün Bütün Eserleri 23 Nisan-7-8 Temmuz 1920, C.8*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004, 245.

¹⁶² Şule Perinçek, *Atatürk’ün Bütün Eserleri 8 Temmuz-30 Eylül 1920, C 9*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004, 59.

¹⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İctimai Senesi:1, 21.7.1336, 370-371.

¹⁶⁴ T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1/3-19-8.

¹⁶⁵ Rıdvan Akın, *TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021, 289.

¹⁶⁶ Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi (Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923)*, C.I, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1994, 782.

Bu amaçlar doğrultusunda 6 Temmuz 1920 tarihinde Dâhiliye Vekili Cami Bey'in de imzasının olduğu İcra Heyeti tarafından alınan “*Askeri ve Mülki Memurların Vatan Müdafası için Yerine Getirecekleri Vazifeler*” isimli karar kabul edilmiştir. Söz konusu kararda mahalli livaların en büyük mülkiye memurunun yönetimi altında birleşerek; idare meclisi, belediyeler, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti heyeti idareleri, askeri yetkililer, vilayet encümenlerinin neler yapacakları 5 maddede belirlenmiştir. Buna göre ilk maddede; idare meclisi, belediyeler, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti heyeti idareleri, askeri yetkililer, vilayet encümenleri görev alanlarında çalışan en büyük askeri kumandanın gerekli görmesi üzerine vatani savunmak için gerekli vasıta vs. unsurları temin etmekle sorumlu tutulmuştur. İkinci maddede de ulemadan, fazilet sahiplerinden, yörenin ileri gelenlerinden, eşraftan belirlenen kişilerden oluşturulacak heyetlerle halkın aydınlatılması ve Millî Mücadele'ye silahlarıyla katılmalarının sağlanması ile görevlendirilmişlerdir. Üçüncü maddede; ülke savunmasına katılamayacak olanların ellerindeki silah ve cephaneleri orduya vermelerinin sağlatmaları istenmiştir. Dördüncü maddede; silahaltında olanların ve askerlik çağı gelmiş kişilerin doğrudan kıtaya sevk edilmelerinin hızlandırılması ancak kanuni olmayan hiçbir uygulamaya müsaade edilmemesi, bu tarz uygulamaların şiddetle cezalandırılacağı açıklanmıştır. Beşinci maddede ise alınan bu kararların bütün mülki ve askeri memurlara, Müdafaa-i Hukuk heyetlerine ve belediye heyetleri reislerine tebliğ edildiği belirtilmiştir.¹⁶⁷ Burada Dâhiliye Vekâletini ilgilendiren mühim nokta, bölgedeki en yüksek mülki amirin vatan müdafası için yerine getireceği vazifelerin sıralanmasıdır ki bu maddeler bir nevi iç güvenliği sağlayıcı niteliklere sahip oldukları ifade edilebilir.

Büyük Millet Meclisinde 12 Temmuz 1920 tarihinde Konya mebusu Refik Bey ve arkadaşlarının daha önce vermiş olduğu önerge hakkında, Mustafa Kemal Paşa bizzat açıklamalarda bulunmuştur. Bu konuşmasında ordunun durumundan hatta “harbi sagir” olarak adlandırılan “gerilla” çalışmalarından bahsetmiştir. Ancak açıklamasında Dâhiliye Vekâleti açısından mühim husus Dâhiliye işlerinde mevzu edilen aksaklık hali ve memurların durumu olmuştur. Konuşmasında Mustafa Kemal Paşa, Dâhiliye işlerini idare etmekte istenildiği kadar başarı gösterilemediğinden bahsetmiş, bunun en büyük sebebi olarak da istenilen “muktedir” memurların bulunamamasını göstermiştir.¹⁶⁸ Sorunu tespit ederek açıklayan Mustafa Kemal Paşa, soruna çözümü de bulmuştur buna göre iki usul belirlenerek iyi memur (burada memurdan kasıt mülki amir) tayin edilecek ya da memur azletme usulü kaldırılacaktır. Paşa burada idare ile ilgili mühim bir hususu işaret etmiştir, o da hükümetin halkın yönetiminde olması yani halk Hükümeti'nin yaratılması ve bu sebeple de memur kadrosunda olanların

¹⁶⁷ BCA, 30-18-1-1 / 1-3-17/38-2. Perinçek, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.8, 401-402.

¹⁶⁸ Perinçek, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.8, 40.

muhtak bir yere atanması için uğraşılması gerektiği ve memur sınıfı yaratmaya çalışmanın yanlış olduğu vurgusudur. İdarenin halka teslim edilmesini burada tek çare olarak gördüğünü ifade eden Mustafa Kemal Paşa, Dâhiliyenin bu sorunu ile yakından alakadar olacağını da konuşmasında ilan etmiştir.¹⁶⁹ Meclisin ülke genelinde otoriteyi sağlamaya çalıştığı Temmuz 1920 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat Dâhiliye Vekâletinin işleyişi hakkında verdiği bu beyanat ve ilerideki açıklamalı göstermiştir ki vekâlet ile kendisi bu süreçte yakından ilgilenmiş, büyük önem vermiştir. Mustafa Kemal Paşa, Meclis gizli oturumunda yapılan toplantıda gerçekleştirdiği bir başka konuşmasında da Dâhiliye Vekilinin Ankara Hükümeti için esas görev tanımını açıklamıştır. Paşaya göre Dâhiliye Vekili, ülkenin tamamının ve her noktasının asayişinden mesul olan kişidir, şayet bir yerde isyan varsa bunu bastırmak için de bizzat emir verme hakkına doğal olarak sahiptir. Burada Mustafa Kemal Paşa, Bulgaristan'dayken Sofya'da buna benzer bir hadiseye tanık olduğunu da ifade etmiştir. Bulgaristan'da çıkan bir isyanda Dâhiliye Vekilinin bizzat emir verdiğine şahit olduğunu açıklamıştır. Buradan hareketle Paşa, Dâhiliye Vekilinin "asli" vazifesinin iç güvenliği sağlamak ve ondan beklenin de genel emniyeti tüm memlekette tesis etmek olduğunu vurgulamıştır. Bu sebeplerle de Dâhiliye Vekili Refet Bey'in Konya'da çıkan isyanı bastırmak üzere bizzat bölgeye gitmesini emretmiştir. Ayrıca Dâhiliye Vekilinin mülki salahiyeti olması hasebiyle, valilerin, kaymakamların, mutasarrıfların, Jandarmanın ve polisin yani tüm hükümet vasıtalarının sorumluluğu kendisinde olduğundan isyanı çok daha kolay bastırmasının mümkün olduğunu tasarlamıştır.¹⁷⁰

Meclis'te Dâhiliye Vekâleti ve faaliyetleriyle ilgili neredeyse tartışma hiç eksik olmamıştır. İç güvenliğe yönelik adımlarının içeriği sıklıkla görüşülmesinin yanı sıra teşkilatın mevcut kaynaklarına yönelik olarak da eleştiriler yapılmıştır. Örneğin 12 Temmuz 1920 tarihli Meclis oturumunda Konya Mebusu Refik Bey, Vekâletin fazla memura sahip olması üzerine eleştirilerini açıklamıştır. Bu eleştirisine ise Muş Mebusu Osman Kadri Bey cevap vermiştir. Osman Kadri Bey, Dâhiliye Vekâletinin fazlaca memurunun bulunduğu iddiasının doğru olduğunu bunun nedeninin ise vekâlete bağlı çok fazla vilayet, bağımsız mutasarrıflık olduğunu ve Dâhiliye Vekilinin tek başına bu kadar idari yapıyı yönetmesinin mümkün olmadığını söylemiştir.¹⁷¹

¹⁶⁹ Perinçek, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.8, 41.

¹⁷⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, s.277.

¹⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 2, İçtima Senesi: 1, 12.7.1336, 278.

28 Temmuz 1920’de ise tüm Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şubelerinin yörelerinde bulunan en yüksek dereceli mülki amirin, Kuvayı-ı Milliye birliklerinin ise yine yörelerinde bulunan Jandarma komutanlarının emrine dâhil olmaları istenmiştir.¹⁷²

Dâhiliye Vekâleti ve bağlı kuruluşları açısından önemli bir gelişme de iki mühim iç güvenlik örgütünün birleştirilmesi için Heyet-i Vekile tarafından hazırlanan kanun tasarısı olmuştur. 12 Aralık 1920 tarihinde Heyet-i Vekile tarafından hazırlanan bu kanun tasarısı “Emniyet-i Umumiye Müdiriyyetiyle Umum Jandarma Kumandanlığının Tevhidine Dair Layiha-i Kanuniye” adını almıştır. Kanun tasarısı 15 maddeden oluşturulmuştur. Tasarıda Jandarma Kumandanlığı ve Emniyet Müdüriyeti birleştirilerek Dâhiliye Vekâletine bağlı olmak üzere “İnzibat Müdüriyyet-i Umumiyyesi” teşkil edilmesi planlanmıştır. Kurulması tasarlanan İnzibat kuvvetinin, polis ve jandarma olmak üzere iki sınıftan meydana gelmesi, bu sınıfların talim, terbiye ve hazır hale getirilmelerinden İnzibat Müdür-i Umûmisi mesul tutulmuştur. Kanun tasarısında Jandarma personelinin %60’ı mükellef olması planlanmışken, %40’ının gönüllü efrattan oluşturulması öngörülmüştür. Mükellef personel Dâhiliye Vekâletinin belirleyeceği ihtiyaca göre Müdafaa-i Vekâleti tarafından kura çekilerek belirlenecek efrattan takviye edilmesi planlanmıştır. Jandarma teşkilatında “alay, tabur, bölük ve takım kumandanı” unvanları ise tasarı uyarınca kaldırılmıştır. Bunların yerine alay ve tabur kumandanlarına “*inzibat müdürü*” unvanı verilmiş, bölük ve takım kumandanları ise “*kaza ve mıntika inzibat muavinliği*” adını almıştır. Tasarı sadece Jandarma Teşkilatını düzenlememiş, Polis Teşkilatı unvanları açısından da değişiklikler planlanmıştır. Buna göre Polis Müdüriyeti ve Merkez Memurlukları kaldırılması öngörülmüştür. Ayrıca polis serkomiseri, Birinci ve İkinci sınıf komiserler “*İnzibat Müdüriyetleri Muavinliklerinde*”, Polis Komiseri muavinleri ise “*Mıntika İnzibat Muavinliklerinde*” istihdam edileceği belirlenmiştir. Jandarma ve polislerin üniformaları ise yeni bir düzenleme yapılana kadar kullanılacağı ifade edilmiştir.¹⁷³

Kanun tasarısına göre yeni oluşturulan İnzibat müdürü ve muavinleri direkt bulundukları bölgenin en büyük mülki amirinin emrine verilmiştir. Ancak emri idare, talim, terbiye ve otorite açısından kendi üstlerine karşı da mesul olacakları açıklanmıştır. Tasarıda yeni kurulması öngörülen inzibatların eğitimi hususuna da değinilmiş, inzibat müdür ve muavinlerinin “mekteb-i mahsusundan” yetiştirilmeleri planlanmıştır. Ancak yeterli memur yetişinceye kadar orduda iki sene istihdam edilmiş piyadeler ve süvarilerden alınarak ihtiyacın giderilmesi amaçlanmıştır. Yetişen vilayet inzibat müdürlerine ve muadil mevkilere yapılacak tayinler İnzibat-i Müdür-i Umumisinin dâhil olduğu Dâhiliye Encümen-i Müdiranınca

¹⁷² Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, 290.

¹⁷³ BCA, 30-18-1-1/2-22-17/87-1.

seçilmesi, Dâhiliye Vekâleti tarafından önerilmesi, nihayetinde Büyük Millet Meclisi Riyaseti tarafından onaylanarak yüksek mevkilerine atamaları sağlanması belirlenmiştir. Bu kişilerin memuriyetleri ise İnzibat Müdiriyet-i Umumiyesinin önerisi ve Dâhiliye Vekâletinin uygun görmesi ile icra edileceği de eklenmiştir. İnzibat müdür ve muavinlerinin geçici olarak işten el çektirilmeleri ya da mevkilerinin düşürülmesi valilerin kararına bağlanmıştır. Ancak kesin kararı verici olarak Dâhiliye Vekâletinin onayı ve tasvip etmesi gerekliliği belirlenmiştir. Belirlenen personelin vilayetlere dağılımından Dâhiliye Vekâleti sorumludur. Valiler mıntika memuriyetleri içindeki kuvveti, gerekliliği ve ihtiyacı gerçek görülecek biçimde geçici olarak gönderme yetkisine sahiptir. Kanun tasarısında tüm memurların yeterli olanlarının gerekli görüldüğünde Dâhiliye Vekâleti tarafından ya da asaleten idare memurluklarında istihdam edilmeleri uygun görülmüştür. Jandarmanın ise 13 Ekim 1920 ve 15 Mart 1919 tarihli kanunlarına bağlı oldukları açıklanmıştır. Bu yapının tahsisatının ise Emniyet-i Umumiye bütçesinden verileceği de belirlenmiştir. Kanun tasarısında imzası bulunan Dâhiliye Vekâleti adına Dr. Adnan Bey'dir.¹⁷⁴

Millî Mücadele Dönemi'nde mülki amirler ve onların mücadeleye bakışı başarının en mühim anahtarlarından biri olmuştur. Zira iç güvenliğin sağlanmasından, BMM'nin hâkimiyet alanını genişletmesine kadar mülki amirler oldukça kritik görevleri ifa etmiştir. Bu nedenledir ki 28 Ekim 1920'de ise Heyeti Vekile tarafından Dâhiliye Memurin Nizamnamesi'nin kaymakamlığa tayin edilecek kişilerle ilgili olan 11. maddesi değiştirilmiştir. Buna göre, kaymakam olarak görev yapabilecek kişilerin şu özelliklere sahip olmasına karar verilmiştir: *“Kaymakamlar, Mekteb-i Mülkiye'den veyahut idadi tahsili görmüş Mekteb-i Hukuk mezunlarından olup Nahiye Müdiriyetinde veya ana muadil Dâhiliye memuriyetinde bulunanlardan bila-imtihân naklen veya terfian veyahut İdadi ve Sultani veya diğer mekâtib-i aliyeye mezunu olup üç sene Nâhiye Müdürlüğünde bulunanlardan ve İdari mezunu olmayub beş sene Nahiye Müdürlüğünde veya ana muadil ve anın fevkinde maaş alan Me'muriyet-i Dâhiliyyeden bil-imtihan isbât-ı liyâkat ve ehliyyet idenlerden Encümen-i Müdirân'ın kararı ve Dâhiliye Vekilinin intihabı ve Büyük Millet Meclisi Reisinin tasdiki ile tayin olur.”*¹⁷⁵ Kararda imzası bulunan Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey olmuştur.¹⁷⁶

Heyet-i Vekile tarafından onaylanan “Emniyeti Umumiye ile Jandarma Umum Kumandanlığının Tevhidine Dair Kanun Lâyihası” 20 Aralık 1920'de Büyük Millet Meclisine sunulmuştur.¹⁷⁷ Ancak kanun teklifi uzun bir süre kuvvetle muhtemeldir ki Dâhiliye

¹⁷⁴ BCA, 30-18-1-1/2-22-17/87-1.

¹⁷⁵ BCA, 30-18-1-1/1-16-10.

¹⁷⁶ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, Milliyet Matbaası: İstanbul, 1929,111.

¹⁷⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 6, İçtima Senesi: I, 20 Aralık 1920, 427.

Encümenliğinde kalmış ve herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Bu dönemde basının da meseleye ilgi göstermiş hatta dönemin Dâhiliye Vekili Ata Bey, 25 Mayıs 1921’de Hâkimiyet-i Milliye’ye verdiği bir mülakatta kendisine sorulan soru üzerine bahsi geçen kanun layihasının hazırlandığını, Heyet-i Umumiyye tevdi olunmasının akabinde müzakerelere geçileceğini ifade etmiştir.¹⁷⁸

10 Nisan 1922 tarihinde ise Emniyet ve Jandarma Teşkilatlarının birleştirilmesine dair tekliflerin tekrar görüşülmesi için Genç Mebusu Ali Vasıf Bey ve diğer mebus arkadaşları önerge vermiştir.¹⁷⁹ Meclis yapılan görüşmede önergeyi kabul etmiş ancak yine Meclis gündemine alınarak iki kurumun birleştirilmesi tartışmasına uzun süre başlanamamıştır.¹⁸⁰ Emniyet ve Jandarma Teşkilatlarının birleştirilmesi üzerine hazırlanan bu layiha Meclis’te tartışılmamış ve bu sebeple yasa olma şansı elde edememiştir. Bunun nedenlerinin layihayı hazırlayan isimlerin başına yer alan Refet Paşa’nın bu dönemde Dâhiliye Vekili olmaması ve Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey’in birleşmeye olumlu bakmamasıyla birlikte yaşanan maddi sorunlar olduğu ifade edilmektedir. Böylece iki kurum birleştirilerek bir “İnzibat Müdüriyeti Umumisi” oluşturulamamıştır.¹⁸¹

23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisinin açılışından itibaren hem Mustafa Kemal Paşa hem de Meclis üyeleri için mühim konuların başında asayiş meselesi gelmiştir. Bu doğrultuda gerek Meclis tarafından onaylanan kanunlar, Heyeti Vekilenin çıkardığı kararnameler, Mustafa Kemal Paşa’nın yayınladığı beyannameler asayiş hususunun memleket için oldukça hayati görüldüğünün kanıtı olmuştur. Asayiş hususunda da doğrudan ilgili vekâlet Dâhiliye Vekâleti olmuş, oldukça aktif olarak çalışan vekâletlerin başında gelmiştir. Zira Dâhiliye Vekâleti, memleketin birlik ve beraberliğinin muhafazası, memleket çapında emniyet ve asayişin tesis edilmesi hususlarında görevli olan Vekâlet olmuş, bu doğrultuda atılan adımların takipçisi ve uygulayıcısı konumunu Millî Mücadele sürecinde korumuştur.¹⁸²

Millî Mücadele sürecinde asayiş konularına önem verilmesinin tek nedeni memleketin düşman kuvvetleri tarafından işgal edilmesi olmamıştır. Bu noktada bir diğer asayiş sorunları; düşman kuvvetleriyle iş birliği yapan idareciler ve iç ayaklanmalardır. Memleket sathında asayişsizlik ve emniyetsizlik halinin oldukça yüksek olduğu bu dönemde Meclis ve dolayısıyla Heyeti Vekile, genel otoritenin tesisi, kamu düzeninin sağlanabilmesi ve güven ortamının kurulabilmesi için mücadele etmiştir. Örneğin 11 Nisan 1920’de İstanbul’da bulunan Damat

¹⁷⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mayıs 1921, 1.

¹⁷⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 19, İçtima Senesi: 3, 10 Nisan 1920, 81.

¹⁸⁰ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2012, 272.

¹⁸¹ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2012, 274.

¹⁸² Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 329.

Ferit hükümeti Anadolu'daki hareketin halifeye karşı olduğunu ve buna katılanların öldürülmesi gerektiğini ilan eden fetvası bile bir “iç savaş çağrısı” olarak kabul edilebilir. Bu açıklamanın ardından da 1919'dan itibaren Anadolu'da Ankara Hükümeti'ne karşı pek çok ayaklanma meydana gelmeye başlamıştır. Bir diğer Mili Mücadele karşıtı eylem Süleyman Şefik Paşa'nın başında yer aldığı, Damat Ferit Paşa tarafından İngilizlerle birlikte kurdukları Kuva-yı İnzibatiye'dir (Hilafet Ordusu). 18 Nisan 1920 tarihinde “*Kuva-yı İnzibatiye Kararnamesi*” ile düzenlenen bu kuvvete İstanbul Hükümeti tarafından Anadolu'daki asileri yok edebilmesi adına büyük bir tahsisat ayrılmış ve göreve gönderilmiştir. 14 Haziran 1920'de Ali Fuat Paşa'nın başında bulunduğu Kuva-yı Milliye kuvvetleri Gevye civarında, Kuvayı İnzibatiye'nin saldırısını durdurarak yenmiştir. Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümeti ile mücadele ederken 22 Haziran 1920'de Yunan kuvvetleri taarruza geçmiş ve Batı Anadolu'nun büyükçe bir kısmını ele geçirmişlerdir.¹⁸³

20 Ocak 1921'de Teşkilâtı Esasiye Kanunu kabul edilmiştir. Kanunun 10. maddesinde Türkiye'nin vilayetler biçiminde idaresi öngörülmüş, vilayetlerin kazalardan, kazaların ise nahiyelerden oluşturulması öngörülmüştür.¹⁸⁴ 24 Ocak 1921 tarihinde ise İcra Vekilleri Heyetinin toplantısında İcra Vekilleri Heyeti Reisi olarak Müdafaa-i Milliye Vekili Ferik Fevzi Paşa seçilmiştir. Burada imzası olan kişi “*Dâhiliye Vekili Namına*” sıfatı ile Dr. Adnan Bey olmuştur.¹⁸⁵

6 Nisan 1922 tarihinde ise Heyeti Umumiye tarafından valilerin maaşlarının tayininde Dâhiliye Vekâletinin serbest bırakılmasına karar verilmiştir.¹⁸⁶ 31 Ağustos 1922 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından hazırlanan kanun layihasıyla 1922 senesi Dâhiliye Vekâleti harcırahına 30.000 lira eklendiği, kanunun icrasından da Dâhiliye Vekâletinin sorumlu olduğuyla ilgili düzenleme yapılmıştır. Kanun layihasının altında Dâhiliye Vekâleti Vekili Mehmet Ata Bey'in imzası bulunmaktadır.¹⁸⁷ Memurlar açısından bir diğer mühim gelişme ise 5 Eylül 1922'de çıkarılan kararname ile gerçekleştirilmiştir. Zira bu kararname ile işgal bölgesinde memuriyetlerine devam eden, memuriyet kabul eden ya da işgal sırasında İstanbul Hükümeti tarafından tayin edilenlerin işgalden kurtarılmaya sonrasında istihdam edilmeyecekleri ilan edilmiştir. Kararname de Dâhiliye Vekâleti Vekili namıyla Mehmet Ata Bey'in de imzası yer almıştır.¹⁸⁸

¹⁸³ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 330-332.

¹⁸⁴ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, Milliyet Matbaası: İstanbul, 1929, 197.

¹⁸⁵ *BCA*, 30-18-1-1/2-32-2.

¹⁸⁶ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.3, 8 Mart 1338-28 Şubat 1339, Milliyet Matbaası: İstanbul, 1929, 46.

¹⁸⁷ *BCA*, 30-18-1-1/5-26-16.

¹⁸⁸ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.3, 122.

Dâhiliye Vekâleti, asayişî temin için faaliyet gösterirken düşmanın bu savaşı kaybetmesinin neticesinde yaşanan olumsuz hadiselerin önüne geçmek için de çalışmalarını sürdürmeye devam etmiştir. Örneğin 14 Eylül 1922 tarihinde Yeni Yozgat gazetesinde, doğrudan Dâhiliye Vekâleti tarafından 10 Eylül 1922’de gönderilen telgraf basılarak, bu kez halktan düşmanın çekilmesi sırasında yakıp yıktığı ve yok ettiği köylerin, insanların ihtiyaçları için yardım istenmiştir. Telgrafta bu yardımların Hilal-i Ahmer şubelerine ve şubelerinin olmadığı yerlerde belediye veya ticaret odalarına yapılması istenmiştir.¹⁸⁹

14 Eylül 1922 tarihinde yine aynı gazetede yine Dâhiliye Vekâletinden gelen bir karar ilan edilmiştir. 4 maddeden oluşan bu karar dizisinde Dâhiliye Vekâleti, fevkalade tedbirler kapsamında dışarıya karşı set olunan Meclis hudutlarının 4 Eylül 1922 tarihinin sabah saatlerinden itibaren eski haline getirileceği bu nedenle seyrüsefer, ulaştırma işleri, denizcilik, telgraf ve yazılı haberleşmelerin kanuna uygun bir biçimde hükümet dairesinde yapılacağı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra yabancıların telli ya da telsiz faaliyetlerinin kesileceğinden, sefirlikler ve yurtdışında bulunanlarla Türkiye telli ve telsiz hattıyla görüşmeler sağlanacağı, ajanslarda ve matbuatta resmi tebliğlerden hariç hiçbir askeri haber yayınlanmayacağı, Başkumandanlık tarafından verilen bu emirlere harfiyen uyulması emredildiği ilan edilmiştir.¹⁹⁰

30 Ekim 1922’de Osmanlı İmparatorluğu’nun sona erip Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin teşekkül ettiğine dair Heyeti Umumiye Kararı alınmıştır. Karar doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu yerine ve onun milli sınırları içerisinde “*yeni varisinin*” olduğu Teşkilatı Esasiye Kanunu ile hukuki hükümranının Büyük Millet Meclisi olduğu ilan edilmiştir. Bununla birlikte İstanbul’daki padişahlığın masum olduğu, tarihe mâl olduğu, İstanbul’da meşru hükümet bulunmadığı, İstanbul ve çevresinin Büyük Millet Meclisine ait olduğu, buraların idaresinin de TBMM memurlarına teslim edilmesine ve halifelik makamının esir olduğu yabancıların elinden kurtarılmasına karar verilmiştir.¹⁹¹ 18 Kasım 1922 tarihinde de Heyeti Umumiye Vahdettin Efendinin hilafetten ayrılması kararını almıştır.¹⁹²

4 Kasım 1922 tarihinde çıkarılan kararname ile Maliye Vekâletine Vekillik eden Karesi Mebusu Vehbi Efendinin izin alması sebebiyle yerine Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey’in geçişine kadar ki süreçte Maliye Vekâletine, Dâhiliye Vekili Fethi Bey’in vekâleten idare etmesine İcra Vekilleri Heyeti tarafından karar verilmiştir. Kararda imzası bulunan Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey’dir hatta aynı kararnameye Maliye Vekâleti Vekili sıfatı ile yine kendisi

¹⁸⁹ *Yeni Yozgat*, 14 Eylül 1922.

¹⁹⁰ *Yeni Yozgat*, 14 Eylül 1922.

¹⁹¹ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.3, 8 Mart 1338-28 Şubat 1339, 149.

¹⁹² *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.3, 8 Mart 1338-28 Şubat 1339, 164.

imza atmıştır.¹⁹³ 10 Aralık 1922’de ise İcra Vekilleri Heyeti tarafından onaylanan kanun layihasına göre Dâhiliye Vekâleti bütçesinde 30.000 liralık bir ek ödenek konulmasına karar verilmiştir. Kanun layihasında imzası olan Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey’dir.¹⁹⁴

Millî Mücadele içerisinde Dâhiliye Vekâletine ya da Dâhiliye Nezaretine bağlı olarak çalışan mülki amirler yani valiler, kaymakamlar ve mutasarrıfların genel olarak hal ve tutumları 3 biçimde seyretnmiştir. Bunlardan ilki Ankara Hükümeti’nin doğrudan taraftarı olanlar, ikincisi hem İstanbul Hükümeti hem de Ankara Hükümeti yanlısı gibi görünerek çalışanlar, üçüncüsü ise görünür biçimde Ankara Hükümeti karşı olanlar biçiminde sıralanabilmektedir. Dolayısıyla mülki amirlerin tutum ve davranışları bölgesel faaliyetlerde mücadele açısından oldukça mühim ve kritik özellik taşımıştır. Mühim görevi ifa eden Millî Mücadele sırasında vali ve vali vekili olarak çalışanların sayısı ise neredeyse 100 kişi civarında seyretnmiştir. Belirtmek gerekir ki bu mülki amir olarak görev yapan bu kişilerin hatırı sayılır bir kısmı Ankara Hükümeti yanlısı bir tutum benimsemiş ve buna uygun davranmıştır.¹⁹⁵ Bu bağlamda Meclisin otoritesini sağlamakta zorlandığı, Ankara Hükümeti’nin güvenlik tesis etmek adına aldığı önlemlere rağmen sükûneti tam anlamıyla tesis edemediği süreçte Milli Mücadele yanlısı mülki amirlerin varlığı ve onların doğrudan Dâhiliye Vekâletine bağlı çalışıyor olmaları bile başlı başına iç güvenlik faaliyeti olarak sayılmalarına zemin hazırlamıştır.

Kritik görevleri ifa eden ve Dâhiliye Vekâletine bağlı olarak çalışan mülki amirlerin içerisinde, Osmanlı Mebusan Meclisi eski mebusları da yer almış, Millî Mücadele’ye destek vermekten çekinmemişlerdir. Örneğin Antalya Mutasarrıfı Hilmi Bey, esasında uzun seneler Dâhiliye Nezareti bünyesinde kaymakamlık, mülkiye müfettişliği gibi görevlerde bulunduktan sonra 1920 senesinde Mentеше Mebusu olarak Osmanlı Mebusan Meclisine seçilmiştir. Ancak Mebusan Meclisi’nin 16 Mart 1920’de dağıtılmasının ardından Milas’a yerleşmiş, 1921 senesinin eylül ayına kadar burada ticaretle uğraşmıştır. Ardından Dâhiliye Vekâleti tarafından önce Ardahan Mutasarrıflığına atansa da daha sonra karar değiştirilerek Antalya Mutasarrıfı olarak atanmasına karar verilmiştir.¹⁹⁶ 11 Ekim 1921 senesinde İcra Vekilleri tarafından çıkartılan kararnamede de Antalya Mutasarrıfı Fahrettin Bey ile Ardahan Mutasarrıfı Hilmi Bey’in yer değiştirmesine karar verilmiş, kararda Dâhiliye Vekâleti Vekili Refet Bey’in imzası yer almıştır.¹⁹⁷

¹⁹³ BCA, 30-18-1-1/6-34-15.

¹⁹⁴ BCA, 30-18-1-1/6-40-15.

¹⁹⁵ Erdeha, *Millî Mücadelede Vilâyetler*, 31-32.

¹⁹⁶ *Yeni Hayat*, 16 Ocak 1922.

¹⁹⁷ BCA, 30-18-1-1/3-33-11/71-45. Antalya halkı Hilmi Bey’e duydukları sevgi ve saygılarını çıkardıkları yerel gazetelerinde belirtmişlerdir. Hatta Hilmi Bey, Antalya’da Muallime ve Muallimler Cemiyeti’nin kurulmasına da yardım etmiştir bkz. *Yeni Hayat*, 16 Ocak 1922.

2.2.2. Dâhiliye Vekilleri

I. Meclis açılması ardından kurulan vekâletlerle, esas hedef olan düşman işgalinden kurtulmaya yönelik sıkı bir çalışma temposu oluşturulmuştur. Bu vekâletlerden belki de süreçle en derinden bağlantısı olan ve kurtuluşa giden yoldaki politikaları hayati olarak kabul görülen Dâhiliye Vekâleti oldukça kritik görevler üstlenmiştir. Süreç içerisinde vekâletin kendisinin olduğu kadar vekillerinin de sorumluluk ve görevleri oldukça fazladır.

İşgal altında olan bir ülkenin iç güvenliğini koruması ya da sağlamasının oldukça güç olduğu bilinen bir gerçektir. Bu nedenle Dâhiliye Vekâletinin üstlendiği kritik görevlerin bir yansıması da vekiller için olmuştur. Öyle ki özellikle Mustafa Kemal Paşa tarafından iç güvenliğe aykırı faaliyetlerde bulunabileceğine inandığı mebusların Dâhiliye Vekili olmasına şiddetle karşı çıkmıştır. İlk BMM'nin Dâhiliye Vekâletinde, Vekâletin kurulduğu 2 Mayıs 1920'den seçim için 16 Nisan 1923'te çalışmalarına son vermesine kadar toplamda vekâleten atananlar da dâhil olmak üzere 17 Dâhiliye Vekili görev yapmıştır. Büyük bir kısmı yüksek tahsile sahip olan bu kişiler, dönemleri süresince yoğun bir tempo altında çalışmışlardır. Aralarında Dâhiliye Nazırı olmuş kişilerin de yer alması yönetimde güdülen süreklilik anlayışının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. I. Meclisin çalıştığı sürede toplamda 6 mebus asil olarak Dâhiliye Vekilliği yapmışken, 9 mebus vekâleten bu görevi sürdürmüştür. İçlerinde Adnan Bey hiç asaleten Dâhiliye Vekilliği yapmamışken iki kez vekil olarak, Refet Bey iki kez asil iki kez de vekâleten, Ali Fethi Bey ise iki kez asaleten sorumluluk üstlenmiştir. Aralarında en kısa süre Dâhiliye Vekilliği yapan isim ise Nazım Bey olmuştur. Dâhiliye Vekilliğini asil ya da vekâleten yürüten mebusların büyük bir kısmı mülkiye mektebinden mezunken, harbiye, tıbbiye, hukuk ve öğretmen olan da mevcuttur. Dâhiliye Vekilliğini asaleten ya da vekâleten yürüten mebusların görevleri bitse de vekâletle olan bağlarını kesmedikleri tespit edilmiştir. Bu kişiler ya genelde tekrar vekil olarak atanmış, Dâhiliye Encümeninde görev almış ya da Vekâletin diğer birimlerinde çalışmaya devam etmişlerdir.

I. TBMM süresince Dâhiliye Vekilliği görevine asaleten ya da vekâleten atanan isimler şu şekildedir¹⁹⁸:

Tablo 3. I. TBMM Dönemi'nde Dâhiliye Vekilliği görevine asaleten ya da vekâleten atanan isimler

Dâhiliye Vekilleri ve Vekâleten Vekilleri	Görev Tarihleri	Meslekleri	Vekil Olduklarında Yaşları
1- Cami (Abdülkadir Baykurt) Bey (Aydın Mebusu)	3 Mayıs-13 Temmuz 1920	Harbiye mezunudur. Mülki amirlik, Askeri Sansür Müfettişliği gibi görevlerde yer almıştır.	43
2- Abdülhak Adnan (Adivar) Bey ¹⁹⁹ (İstanbul Mebusu-Vekâleten)	14 Temmuz-17 Temmuz 1920	Mülki Tıbbiye Mektebi mezunudur. Doktordur.	38
3- Hakkı Behiç (Bayiç) Bey (Denizli Mebusu)	17 Temmuz- 6 Ağustos 1920	Mülkiye Mektebi mezunudur. İdari görevlerde yer almıştır.	38
4- Abdülhak Adnan (Adivar) Bey (İstanbul Mebusu-Vekâleten)	7 Ağustos-5 Eylül 1920		38
5- Nazım (Öztelli) Bey (Tokat Mebusu)	4 Eylül-6 Eylül 1920	Mülkiye Mektebi mezunudur. Çeşitli mülki görevlerde yer almıştır.	49
6-Refet (Bele) Bey (İzmir Mebusu)	6 Eylül 1920- 18 Mart 1921	Harbiye mezunudur. Bir dönem Jandarma Genel Komutanı olarak da görev yapmıştır.	40
7- Hafız Mehmet Bey ²⁰⁰ (Trabzon Mebusu-Vekâleten)	8 Mart-12 Mart 1921	İstanbul Hukuk Mektebi mezunudur. Ceza Hâkimi olarak görev yapmıştır.	47

¹⁹⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, *TBMM Albümü 1920-2010, 1. Cilt 1920-1950*. TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara: Korza Yayıncılık, 2010.

¹⁹⁹ Abdülhak Adnan (Adivar) Bey, 1882 senesinde Gelibolu'da dünyaya gelmiştir. Babası Behai Bey, annesi ise Sabihe hanımdır. Tıbbiye Mektebinden mezun olmuş, Berlin Tıp Fakültesi İç Hastalıkları kürsüsünde ihtisasını tamamlamıştır. Fransızca, İngilizce ve Almanca bilen Adnan Bey, Hilal-i Ahmer Cemiyeti Genel Sekterliğini bir süre yürütmüş ve müfettişliğini yapmıştır. Tıp fakültesinde çeşitli görevler almış, Osmanlı Mebusan Meclisi'nde 4.Dönem İstanbul Mebusu olarak seçilmiş ve çalışmıştır. Ardından Millî Mücadele'ye dahil olarak Ankara'ya gelmiş yine İstanbul Mebusu olmuş, Sıhhiye Vekilliği gibi görevleri üstlenmiştir bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri*, 34.

²⁰⁰ Hafız Mehmet Bey (Mehmet Ahmet Baştımar) 1874 senesinde Sürmene'de dünyaya gelmiştir. Annesinin adı Behiye, Babasının adı Ahmet'tir. İstanbul Hukuk Mektebi mezunu olan Hafız Mehmet Bey, az düzeyde Fransızca bilgisine sahiptir. Mezuniyeti sonrası dava vekilliği, Samsun Bidayet Mahkemesi Ceza Hâkimliği gibi çeşitli görevlerde yer almıştır. Ayrıca II. ve III. Dönem Trabzon Mebusu olarak seçilerek Osmanlı Mebusan Meclisi'ne dâhil olmuştur. Millî Mücadele saflarında yer almaya karar vermesinin ardından TBMM I. Dönem Trabzon Mebusu olarak faaliyet göstermiştir bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri*, 60.

8- Ahmet Muhtar (Mollaoğlu) Bey ²⁰¹ (İstanbul Mebusu-Vekâleten)	13 Mart-21 Nisan 1921	Mülkiye ve Hukuk Mektebi mezunudur. Elçi vekilliği, büyükelçilik, katiplik gibi görevlerde yer almıştır.	51
9- Ata (Ataullah Atay) Bey (Niğde Mebusu)	21 Nisan-30 Haziran 1921	Mülkiye Mektebi Mezunudur. Mülki amirlik görevlerinde yer almıştır.	39
10- Refik Şevket Bey ²⁰² (Saruhan Mebusu- Vekâleten)	12 Haziran-5 Temmuz 1921	Selanik Hukuk Mektebi mezunudur. Dava vekilliği, adli müşavirlik gibi görevlerde yer almıştır.	37
11- Refet (Bele) Bey (İzmir Mebusu)	30 Haziran-5 Ağustos 1921		40
12- Refet Bey (Bele) (İzmir Mebusu-Vekâleten)	5 Ağustos-10 Ekim 1921		40
13- Ali Fethi (Okyar) Bey (İstanbul Mebusu)	10 Ekim 1921- 4 Ekim 1922	Harbiye mezunudur. Askeri ateşelik, elçilik, Jandarma subay okulu komutanlığı gibi görevlerde yer almıştır.	41
14- Mehmet Vehbi (Bolak) Bey ²⁰³ (Karesi Mebusu- Vekâleten)	12 Şubat-27 Mart 1922	Mülkiye Mektebi mezunudur. Mülki amirlik görevlerinde bulunmuştur.	41
15- Ata (Ataullah Atay) Bey ²⁰⁴ (Niğde Mebusu-Vekâleten)	10 Temmuz-18 Eylül 1922		40

²⁰¹ Ahmet Muhtar Bey (Mollaoğlu), 1870 senesinde Çanakkale’de dünyaya gelmiştir. Babasının adı Hasan Tahsin, annesinin adı ise Zehra’dır. Mülkiye ve Hukuk Mektebi’nden mezun olmuştur. Fransızca ve İngilizce bilgisine sahiptir. Diploması alanında çalışan Ahmet Muhtar Bey, Sadaret Tercümanlığı yaptığı gibi Atina Elçisi, Ukrayna Elçisi, katiplik ve başkâtiplik gibi çeşitli görevlerde yer almıştır. Osmanlı Mebusan Meclisi 4. Dönem İstanbul Mebusu olarak seçilmiş, Millî Mücadele’den taraf olduğunda yine İstanbul Mebusu olarak TBMM’ ye katılmıştır bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri*, 99.

²⁰² Refik Şevket Bey (Mehmet Refik İnce) 1884 senesinde Midilli’de dünyaya gelmiştir. Annesinin adı Ümmü Gülsüm, babasının adı Mustafa Şevket’tir. Selanik Hukuk Mektebi mezunu olan Refik Şevket Bey, Fransızca bilmektedir. Mezuniyeti sonrası Dava vekilliği yapmış, I. Dünya Harbi sırasında 135. Alay İaşe Subayı ile 21. Kolordu Adli Müşavirliği görevlerini üstlenmiştir. Millî Mücadele’ye katılmış ve Saruhan Mebusu olarak seçilerek Meclis’e dâhil olmuştur bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri*, 55.

²⁰³ Mehmet Vehbi Bey (Bolak), 1881 senesinde Balıkesir’de dünyaya gelmiştir. Babasının adı Yahya Nefi, annesinin adı ise Habibe’dır. Mülkiye Mektebinden mezun olduktan sonra mülki idare amiri, Bursa İl Maiyet Memuru, İlköğretim Müfettişi gibi çeşitli görevler almıştır. Ankara, Bala, Kızılkilise, Çarsancak ve Eskişehir’in ise Kaymakamlığını yapmıştır. Osmanlı Mebusan Meclisi’nde 2. ve 3. Dönem Karesi Mebusluğu görevini ifa etmiştir. Millî Mücadele sırasında ise yine Karesi Mebusu olarak TBMM bünyesinde çalışmalarını sürdürmüştür bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri*, 40.

²⁰⁴ Ata Bey (Ataullah Atay), 1882 senesinde Nevşehir’de dünyaya gelmiştir. Annesinin adı Şerife, babasının adı Mehmet Hilmi’dir. Mülkiye Mektebi mezunu olan Ata Bey, Rumca ve Fransızca bilmektedir. Mezuniyeti sonrası Mülki İdare Amirliği ile Karaağaç, Karaman, Aziziye, Ürgüp, Karaman’da Kaymakamlık yapmıştır. Yozgat ve Maraş’a ise Mutasarrıf olarak atanmıştır. Osmanlı Mebusan Meclisi’ne 4. Dönem Niğde Mebusu olarak seçilmiştir. TBMM saflarına katıldığında yine Niğde Mebusu olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. TBMM’de çeşitli

16- İsmail Safa Bey ²⁰⁵ (Mersin Mebusu- Vekâleten)	20 Eylül-3 Ekim 1922	Şam İdadisi tarih coğrafya öğretmenidir. Aynı zamanda gazetecilik, Adana valiliği gibi görevlerde de yer almıştır.	35
17- Ali Fethi (Okyar) Bey (İstanbul Mebusu)	4 Ekim 1922- 29 Ekim 1923		42

I. Meclis Hükümeti'nin I. İcra Vekilleri Heyetinde (3 Mayıs 1920-24 Ocak 1921) görev yapan Dâhiliye Vekilleri Cami Bey, Hakkı Behiç Bey, Nazım Bey ve Refet Bey; II. İcra Vekilleri Heyetinde (24 Ocak 1921-9 Temmuz 1922) görev yapan Dâhiliye Vekilleri Refet Bey, Ata Bey iki kez atanmış, tekrar Refet Bey ve Ali Fethi Bey; III. İcra Vekilleri Heyetinde (12 Temmuz 1922- 4 Ağustos 1923) ise sadece Ali Fethi Bey Dâhiliye Vekili olarak yer almıştır.²⁰⁶ Göreve gelen icra vekilleri heyetleri içerisinde sıklıkla vekil değişikliğine uğrayan vekâletlerden biri Dahiliye Vekâleti olmuştur. Öyle ki sadece I. İcra Vekilleri Heyetinin 2. Dahiliye Vekili Hakkı Behiç Bey, hakkında verilen soru önergeleri ve nihayetinde gensoru sebebiyle istifa etmiş arkasından seçilen Nazım Bey iki gün vekillik yapabilmıştır. Hatta büyük olasılıkla Nazım Bey sebebiyle 4 Kasım 1920 tarihinde çıkartılan kanun sayesinde TBMM Reisi tarafından Meclis azalarından gösterilen kişiler içerisinde İcra Vekillerinin oluşturulması sağlanmıştır. Böylece vekillerin seçiminde bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın belirleyiciliği sayesinde istenilen üyelerden bir yürütme organının oluşturulması hedeflenmiştir.²⁰⁷ Dâhiliye Vekâleti, vekil açısından en düzenli hale ancak III. İcra Vekilleri Heyeti Dönemi'nde ulaşmış ve Ali Fethi Bey uzunca bir süre bu görevi değişmeden sürdürmüştür. Her ne kadar istifa eden vekillerin istifa gerekçeleri çoğunlukla hastalık, yorgunluk ya da iş yoğunluğu olarak resmi bir biçimde ilan edilse de arka planda başka gerekçeler yer aldığı bir gerçektir. Bu süreçte Dâhiliye Vekilleri arasında en genci 38 yaşındayken göreve gelen Hakkı Behiç Bey, vekâleten görev alanların içerisinde en genci ise İsmail Safa Bey olmuştur. Dâhiliye Vekillerinden yaşı en fazla olan Nazım Bey, vekâleten görev yapanlar içerisinde yaşı en yüksek olan Ahmet Muhtar Bey olmuştur. Dâhiliye Vekili olarak asil ya da vekâleten görev yapanlar Aydın, İstanbul, Denizli,

görevler almış, bir süre Dâhiliye Encümeni Reisliğini de sürdürmüştür bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri*, 53.

²⁰⁵ İsmail Safa Bey (İsmail Sefa Özler), 1887 senesinde Adana'da dünyaya gelmiştir. Babasının adı Ali, annesinin adı ise Hava'dır. Mülkiye Mektebinden mezun olan İsmail Bey Fransızca bilmektedir. Şam İdadisi Tarih Coğrafya Öğretmeni, özel okul müdürlüğü, Adana Valiliği gibi çeşitli görevlerde yer almıştır. TBMM'ye Mersin Mebusu olarak dâhil olmuştur bkz. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri*, 52.

²⁰⁶ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950)*, Haz. İrfan Neziroğlu- Tuncer Yılmaz, Ankara: TBMM Basımevi, 2013, 37-56.

²⁰⁷ Hakan Uzun, "Birinci İcra Vekilleri Heyeti Üzerine Genel Bir Değerlendirme (3 Mayıs 1920-24 Ocak 1921)", *Millî Mücadele 1920*, Edt. Umut Karabulut-İbrahim Bozkurt, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, 32-33.

Tokat, İzmir, Trabzon, Niğde, Balıkesir, Mersin illerinin mebusları olmuştur. Dolayısıyla seçim bölgesi açısından bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Vekillerin eğitim durumları göz önüne alındığında ise idareci olarak yetiştirilen mülkiye mezunlarının yanında neredeyse eşit düzeyde askeri okullardan mezun mebusların görev alması dikkat çekici bir başka unsur olmuştur. Buradan hareketle iç güvenliği sağlamada asker ve sivil yapının ortak hareket etmesi gibi Dâhiliye Vekâletinin yönetiminde de benzer bir yaklaşımın sürdürüldüğü çıkarımı yapılabilir.

2.2.2.1. Cami (Abdülkadir Baykurt) Bey

1877 senesinde İstanbul'da dünyaya gelen Abdülkadir Cami Bey, Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi ardından Kuleli Askeri İdadisi ve son olarak da Harbiye Mektebi'nden mezun olmuş askerlik, vali yaverliği, yazarlık gibi meslekler sürdürmüştür. Osmanlı Mebusan Meclisi I. ve II. Dönem Fizan Mebusu olarak da görev yapmıştır. Esasında adı Abdülkadir olmasına rağmen teğmen rütbesiyle Trablusgarp Süvari Alayına atandığı sırada komutanı Müşir Recep Paşa, bilgisini ve edepi halini Molla Cami'ye benzettikten "Câmi" lakabını takmış ve kendisi de bir müddet sonra bunu ismi olarak kullanmaya devam etmiştir.²⁰⁸

Cami Bey, 3 Nisan 1920'de işgal güçlerinin elinden kurtularak İstanbul'dan Ankara'ya ulaşan ilk mebus kafilesinin içinde yer almıştır. Ankara'ya gelen mebus grubunun içinde Cami Bey'le birlikte Yunus Nadi, Hüsrev, Abdullah Azmi, Vehbi, Adnan, Sırrı, Avni, Necati, Zihni, Beyler gelmiş ve Ankara'ya gelişlerinde bu mebus grubunu Heyet-i Temsiliye ile mülki ve askeri yetkililer karşılamıştır.²⁰⁹ TBMM'de yapılan oylamada ise 96 oy ile Cami Bey Dâhiliye Vekili seçilmiştir.²¹⁰ Bu sebeple Dâhiliye Vekâletinin ilk Vekili olma özelliğine sahip olmuştur. 3 Mayıs 1920 tarihinde Dâhiliye Vekili olan Cami Bey'in vekillik süresi oldukça kısa olmuştur.

Meclisin açılması ve iç isyanların sıklıkla görüldüğü bu ilk aylarda Dâhiliye Vekilliği görevini üstlenen Cami Bey, eleştirilerin de hedefinde yer almıştır. Örneğin 12 Temmuz 1920 tarihinde TBMM görüşmesi sırasında söz alan Konya mebusu Refik Bey, sert sözlerle Müdafaa-i Milliye Vekâletini ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiyyeyi eleştirmiştir. Bu teşkilatların vatan müdafaasında görevlerini yapmadığını öne süren Refik Bey, benzer bir eleştiriyi sürecin idare edilmemesi noktasında Dâhiliye Vekâletine ve Vekil Cami Bey'e yöneltmiştir. Refik Bey, Babıali teşkilatının doğrudan doğruya alınıp yeni kurulan Meclisin yapısı haline getirmenin zamanın ruhuna uygun olmadığını, bu yolla kurulan ve adını dahi söyleyemediği ve çalışmaları etkili olmayan masaların olduğunu ifade etmiştir. Refik Bey, Dâhiliye Vekâletini ve onu

²⁰⁸ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri*, 13. Erdal Yılmaz, "Câmi Bey (Baykurt) (1877- 1949)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cami-bey-baykurt-1877-1949/> Erişim 21.10.2023.

²⁰⁹ *İrade-i Milliye*, 8 Nisan 1920.

²¹⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt:1, İçtima Senesi:1, 03.05.1336.

yöneten Cami Bey'i, ellerinde bulunan memurları tanımamak, gereksiz çalışma alanları oluşturmak, yanlış insanları yanlış yerlere atamak hususlarında vazifelerini yapamadıklarını belirtmiştir. İşleri yürütemeyen mülki amirlerin atanması nedeniyle örneğin Yozgat isyanını körükleyenin mutasarrıf olduğunu, diğer isyanlarda da hadiseleri körükleyenin bu mülki amirler olduğunu iddia etmiştir.²¹¹

Destek ve eleştiri konuşmalarından sonra ise Cami Bey söz alarak cevap vermiştir. Öncelikli olarak Cami Bey, uygulanan tüm kanunların eskiden var olan kanunlar olduğunu, aksi yönde değişiklik yapılmadıkça bunların yürürlükte kalacağını ve merkezi teşkilatlanmanın da bu kanunlara uygun yapıldığını anımsatmıştır. Bu açıklamasının ardından, valilerin atama usullerine yönelik bilgi vermiştir. Buna göre; İdare-i Umumiye Vilayat Kanunun 8. Maddesi uyarınca valilerin tayinleri doğrudan Vekiller Heyeti'ne bırakılmış, memurların azil ve atamaları noktasında Dâhiliye Vekâletinin elinde mevcut bilgi ve Meclisten oluşturulan heyetlerin tavsiyeleri üzerine harekete geçildiğini belirtmiştir. Cami Bey, Dâhiliye Vekâletinin bütün birimlerinin kurulmadan, ellerinde sicil dosyaları olmadan, tavsiyeler doğrultusunda hareket etmenin hataya sebebiyet verebileceğini de kabul etmiştir. Ancak içinde bulundukları günlerde teşkilatın yapılanmasının tamamlandığını buna rağmen eldeki kanunların yeniden düzenlenmeden, usullerin düzeltilmesinin imkânı olmadığı uyarısında bulunmuştur.²¹² Cami Bey'in konuşmasından bir sonraki gün de tartışmaya devam eden Meclis içtimasında bu kez Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey söz almıştır. Ali Şükrü Bey, Dâhiliye Vekâletiyle ilgili iddiaların ortaya atıldığını, buna Vekilin yeterli ölçüde cevap verdiğini ifade etmiştir. Şükrü Bey'in ifadesine göre memurlar hakkında bilgilerin yer aldığı siciller İstanbul'da kalmış, buna rağmen TBMM'nin izni ve bilgisi dâhilinde memurların atama ve azilleri yapılmaya devam edilmiştir. Şükrü Bey, kendilerinin onayıyla yapılan bu tarz atama ve azilleri yapmakta hata ettiklerini, bu yüzden Dâhiliye Vekâletini eleştirirken kendilerini de eleştirmelerinin daha doğru olacağı çağrısında bulunmuştur.²¹³

Konya Mebusu Refik Bey'in önergesi için yapılan görüşmenin akabinde²¹⁴ Cami Bey Dâhiliye Vekâleti Vekilliğinden, 13 Temmuz 1920 tarihinde TBMM'de Kâtip Haydar Bey tarafından okunan istifasıyla ayrılmıştır. Cami Bey'in 14 Temmuz 1920'de Meclis'e sunduğu istifası şöyledir: *"T.B.M.M. Riyaseti Celilesine Dâhiliye Vekâletinden affımla diğer birinin intihabu lüzumunun Meclise arzını ve yeni vekilin intihabına kadar Umuru Dâhiliyenin*

²¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 2, İçtima Senesi: 1, 12.7.1336, 271-272.

²¹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 2, İçtima Senesi: 1, 12.7.1336, 279.

²¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 2, İçtima Senesi: 1, 13.07.1336, 292.

²¹⁴ Hakan Uzun, "Birinci İcra Vekilleri Heyeti Üzerine Genel Bir Değerlendirme", 33.

*temsiyetini temin buyuracak zatın da Vekiller Heyetince tayinini rica ederim efendim.”*²¹⁵ 14 Temmuz'daki Meclis celsesinde Mustafa Kemal Paşa bizzat istifa eden Cami Bey'in yerine vekâleten İstanbul Mebusu Dr. Adnan Bey'in tayin edildiğini ifade etmiştir.²¹⁶ Adnan Bey'in vekâleten yürüttüğü Dâhiliye Vekilliği görevi 17 Temmuz 1920'de son bulmuştur.²¹⁷

Cami Bey'in 13 Temmuz'da istifasını sunduğu gün, vali atama ve azil usulleri eleştirilerin hedefinde olsa da 13 Temmuz 1920'de Hüdavendigar (Bursa) Valisi Hâcım Bey²¹⁸, Heyeti Vekile kararıyla azledilmiş, kararın icrası da Dâhiliye Vekiline bırakılmıştır. Kararda imzası olan Dâhiliye Vekili ise Dr. Adnan'dır.²¹⁹ Cami Bey resmi olarak 13 Temmuz'da istifa etmiş olsa da resmî belgede de görüldüğü üzere belki de çok daha önceden ayrılışı bilinmiş ve yerine Adnan (Adıvar) Bey vekâleten atanmıştır. Ayrıca mebuslar tarafında eleştiriler yapılırsa da İcra Vekilleri Heyeti tarafından dönemin şartları itibariyle atanma ve azil usullerinde değişikliğe gitme eğilimi gösterilmediği aşîkârdır. Zira yeni kurulan Meclis, otoritesini sağlamaya çalışan Ankara Hükümeti ve Dâhiliye Vekâletine bağlı çalışan mülki amirlerin bu yapıya olan bağlılıkları Millî Mücadele açısından kritik öneme sahip olmuştur. Burada yaşanan herhangi bir aksilik, gecikme ya da ihmal ciddi kayıplara yol açmış, iç güvenliği sarsan bir hal almıştır.

2.2.2.2. Hakkı Behiç (Bayiç) Bey

Hakkı Behiç Bey, 1882 senesinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Mülkiye Mektebini bitirmiş olan Hakkı Bey, Fransızca ve İngilizce bilmektedir. Mezun olduktan sonra maliyeci, mülki idare amiri, Maliye Nezareti Muhasebe Kâtibi, mülkiye müfettişi gibi çeşitli görevler üstlenmiştir. Ayrıca Nablus, Akkâ ve Bilecik Mutasarrıfı olarak atanmıştır. Osmanlı Mebusan

²¹⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 2, İçtima Senesi:1, 14.07.1336, 310. Cami Bey, 1922 senesinde izinsiz olarak uzunca bir süre Meclis oturumlarına katılmadığı ve çalışmalara devam etmemesi nedeniyle 21 Ekim 1922'de istifa etmiş sayılmıştır bkz. Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923 III. Cilt I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1995, 18.

²¹⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 2, İçtima Senesi:1, 14.07.1336, 314.

²¹⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 2, İçtima Senesi:1, 17.07.1336, 354.

²¹⁸ 16 Mayıs 1920 tarihinde Hüdavendigar Valisi olarak Karesi Mebusu Hâcım Bey atanmıştır bkz. BCA, Kararlar Daire Başkanlığı, 30-18-1-1/1-1-9-71-3. Hacı Bey'e yönelik şikâyetler ve hakkaniyete uymayan çalışmaları nedeniyle Ankara Hükümeti çeşitli kararlar da almak mecburiyetinde kalmıştır. Bu doğrultuda 16 Eylül 1920'de de İcra Vekilleri Heyeti tarafından daha önceden Karamürsel, Çuha ve Şayak Kumaş fabrikaları ürünlerine el konularak askerlere dağıtılan kumaş bedellerinin hükümet tarafından ödenmeyip, bunlara el koyan Hacı Bey'e müracaat edilmesi kararı alınmıştır bkz. BCA, 30-18-1-1/1-12-3-42-2.

²¹⁹ BCA, 30-18-1-1/1-4-12-71-7. Perinçek, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.9, 42. Hacı Bey'in azledilme kararının alındığı gün bölgeyle ilgili önemli bir karar daha verilerek Bilecik livasının, Hüdavendigar vilayetinden ayrılarak bağımsız bir liva haline getirilmiştir. Bu kararında icrası Dâhiliye Vekili olmuştur. Burada da Dâhiliye Vekili imzası Dr. Adnan'a aittir bkz. Perinçek, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.9, 43. Hatta 13 Temmuz'da Mardin sancağının da bağımsız liva olmasına İcra Vekilleri Heyeti tarafından karar verilmiştir. Dâhiliye Vekili namına Dr. Adnan imzalamıştır bkz. Perinçek, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.9, 45.

Meclisine 4. Dönem Denizli Mebusu olarak dâhil olmuş aynı şekilde BMM’de de Denizli Mebusluğunu sürdürmüştür.²²⁰

23 Nisan 1920’de açılan ve 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilanına kadar geçen süreçte TBMM’de uygulanan Meclis Hükümetleri sistemi uyarınca toplamda 5 kez İcra Vekilleri Heyeti/ Heyeti Vekile kurularak faaliyet göstermiştir. I. İcra Vekilleri Heyetinde Dâhiliye Vekâleti Vekili görevini çeşitli tarihlerde toplamda 4 mebus üstlenmiştir. İlk seçilen Dâhiliye Vekili Cami Bey’in istifasının ardından ikinci olarak koltuğa 17 Temmuz 1920’de Hakkı Behiç Bey 112 oyla seçilerek oturma şansı elde etmiştir.²²¹ Ancak Hakkı Behiç Bey’in Dâhiliye Vekili olması fikri yapısı ve ilişkileri nedeniyle başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere pek çok mebusu rahatsız etmiş, Meclis’te tartışmalara neden olmuştur. Bunun nedeni ise Hakkı Behiç Bey’in sol ideolojiye ve Yeşil Ordu²²² ile bağlantısıdır.

Anadolu’da kurulan Yeşil Ordu 1920 yılının mayıs²²³ ayında Ankara’da resmi olmayan bir biçimde kurulmuş ve komünizm yanlısı bir cemiyet olarak hayata gelmiştir. Bu dönemde Ankara ve Millî Mücadele yanlısı çevreler içinde manda fikrinin var olduğu gibi komünizm/Bolşevizm fikri taraftarları da çoğalmıştır. 14 mebus tarafından kurulan Yeşil Ordu Cemiyeti bir müddet sonra, içinden 3 tane vekil çıkartan önemli bir ideolojik aygıt haline gelmiştir. Cemiyeti kuran mebuslar; Tokat Mebusu Nâzım, İzmir Mebusu Yunus Nadi, Saruhan Mebusu Reşit -ki Çerkez Ethem’inde ağabeyidir- Bursa Mebusu Muhittin Baha, Bursa Mebusu Şeyh Servet, İzmit Mebusu Hamdi Namık, Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya, Eskişehir Mebusu Hüsrev Sami, Eskişehir Mebusu Eyüp Sabri, İzmir mebusu Sırrı, Kozan Mebusu Mustafa, Hakkı Behiç, Adnan Adıvar’dır. Cemiyetin kuruluş amacı İstanbul’da Millî Mücadele aleyhine faaliyet gösteren gizli cemiyetlere -Cemiyet-i Ahmediye, Askeri- Nigâhban, Kızıl Hançer gibi- karşı mücadele etmek, Millî Mücadele aleyhine propagandaları engelleyerek halkı mücadele yanlısı hale getirmektir.²²⁴ Cemiyetin Merkez-i Umumi yapılanması haricinde Ankara ve Eskişehir’de birer tane olmak üzere Heyet-i Merkeziye oluşturulmuş ve Kâtip-i

²²⁰ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri*, 21.

²²¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 2, İçtima Senesi: 1, 17.07.1336, 354. Edip Semih Yalçın, “Dâhiliye Vekili Nazım Bey’in İstifası Meselesi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11 (1995), 408.

²²² “Yeşil Ordu” 1920’li yılların başında Rusya’da Karadeniz’in doğusunda bulunan Soçi ve Suhumi bölgelerinde, Ukrayna civarında ortaya çıkan küçük köylü hareketine verilen isim olmuştur. Sovyet Rusya’nın Yeşil Ordusu ile Millî Mücadele sırasında Anadolu’da büyüyen Yeşil Ordu’nun bir bağlantısı bulunmamaktadır. Ancak Rusya’nın Yeşil Ordu’su haricinde, Müslüman Türkler tarafından Kırım, Kafkasya, Azerbaycan ve Türkistan’da oluşturulan Yeşil Ordular olmuştur. Bu yapıların “yeşil” rengini seçmesindeki amaç Müslümanların yeşili dini bir sembol olarak görmeleri ve bu sayede Bolşevizm’e yakınlık duymalarını sağlamak ve Rus generallere karşı savaşta destek görmek olduğu ileri sürülmektedir bkz. Necip Hablemitoğlu, *Millî Mücadele’de Yeşil Ordu Cemiyeti*, İstanbul: Bir Half Yayınları, 2006, 35-40.

²²³ Kaynaklarda kuruluş ayı ile ilgili tutarsızlık mevcuttur örneğin Fethi Tevetoğlu kuruluş ayının Haziran ve temmuz ayları olduğunu ileri sürmektedir bkz. Fethi Tevetoğlu, *Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Fââliyetler (1910-1969)*, Ankara, 1967, 144.

²²⁴ Hablemitoğlu, *Millî Mücadele’de Yeşil Ordu*, 46-47.

Umumisi sıfatıyla Tokat Mebusu Nâzım Bey²²⁵ çalışmaya başlamıştır. Yeşil Ordu'nun hem nizamnamesi hem de talimatnamesi oluşturulmuştur ki bu belgelerde de teşkilatın İslamiyet ve komünizm sentezi bir yapısı benimsediği açıklanmıştır.²²⁶ Ancak Yeşil Ordu Cemiyeti, içinde aşırı milliyetçi, ittihatçı, Bolşevik gibi pek çok farklı ideolojiyi barındıran bir yapıya bürünmüştür.²²⁷

Ankara'da sol içerikli yapılanmalara karşın, Mustafa Kemal Paşa'nın Millî Mücadele'nin başından itibaren komünizm aleyhinde düşüncelere sahip olduğu iddia edilmektedir. Ancak komünizm hakkındaki fikirlerini aleni bir biçimde ifade etmemiş ya da eyleme dökmemiştir. Bunun nedeni ise Millî Mücadele için gereken finansal destek ihtiyacı, cephanе eksiklerinin giderilmesi, bir cephede daha savaşacak düşmanı yaratmamak ve bu süreç atlatılana kadar Bolşeviklerle iyi ilişkiler götürmek biçiminde özetlenebilir.²²⁸ Mustafa Kemal Paşa'nın Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kurulduğu günden itibaren dikkatle takip ettiği, kontrol altında tutmak maksadıyla güvendiği bazı isimleri cemiyetin içerisine bizzat koyduğu da ileri sürülmektedir. Bu isimlerden iki tanesi Hakkı Behiç Bey ve Dr. Adnan Bey olduğu belirtilmektedir.²²⁹ Hatta Celal Bayar'ın da bu gruba Mustafa Kemal Paşa tarafından dâhil edilmek istendiği ancak kendisinin cemiyete mesafeli durduğu buna rağmen sol fikirlere de soğuk bakmadığı iddialar arasında yer almıştır.²³⁰ Mustafa Kemal Paşa da TBMM'nin açılışının ardından kurulan Yeşil Ordu isimli cemiyetin ilk kurucularının “*pek yakın ve malûm arkadaşlar*” olduğunu dile getirmiştir.²³¹ Bu yakın arkadaşların Mustafa Kemal Paşa'ya muntazam ordu kurma hususunda yardım etmek maksadıyla ve kendisini yormamak fikriyle ortaya çıkarak harekete geçmek istediklerini ve teşebbüslerinin mahiyetini anlattıklarını fakat kendisi çok meşgul olduğundan bu arkadaşlarının bu teşebbüsleriyle ilgilenemediğini belirtmiştir.²³² Mustafa Kemal Paşa, yeni kurulan bu teşkilattan haberi olduğunu fakat tam olarak ilgilenemediğini açıklasa da Hakkı Behiç Bey başta olmak üzere, Ankara'da bulunan heyeti idarenin hızla çalışmalara başladıklarını, nizamnamelerini ve görevlilerini her tarafa gönderdiklerini hatta kendisinin de bilgisi olduğunu söyleyerek daha hızlı yapılandıklarını ifade

²²⁵ Mustafa Kemal Paşa ise Nutuk adlı eserinde Yeşil Ordu Cemiyetinin Katib-i Umumisinin Hakkı Behiç Bey olduğunu ifade etmektedir bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk C.II 1920-1927*, Milli Eğitim Basımevi: İstanbul, 1969, 468.

²²⁶ Erden Akbulut, Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2007, 11-12.

²²⁷ Hablemitoğlu, *Millî Mücadele'de Yeşil Ordu*, 54.

²²⁸ Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist*, 124.

²²⁹ Hablemitoğlu, *Millî Mücadele'de Yeşil Ordu*, 51.

²³⁰ Zübeyir Uzun, *Millî Mücadele'de Çerkez Ethem ve Kuva-yı Seyyare'nin Faaliyetleri (1919-1920)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı, 2008, 82. Ancak Fethi Tevetoğlu Celal Bayar'ın Yeşilordu üyelerinden olduğu iddiasının tamamen yanlış hatta yalan olduğunu iddia etmiştir bkz. Tevetoğlu, *Türkiye'de Sosyalist ve Komünist*, 146-147.

²³¹ Kemal Atatürk, *Nutuk C.II*, 467.

²³² Kemal Atatürk, *Nutuk C.II*, 468.

etmiştir. Ancak bu çalışmaların bir süre sonra teşkilatın ilk gayesi olan “*milli müfrezeleri oluşturmanın*” ötesinde daha genel bir amaca yöneldiğini eklemiştir.²³³

Dağınık halde bulunan sol düşünce taraftarlarını mobilize etmeye başlayan Yeşil Ordu Cemiyeti, kuruluşunun ardından hızlıca giriştiği çalışmalar neticesinde özellikle Ankara ve Eskişehir’de ciddi bir teşkilatlanma sağlamıştır. Bu sürece Çerkez Ethem’in Yeşil Ordu Cemiyeti’ne dâhil olmasıyla birlikte daha da dikkat çekici hal almıştır. Bazı mebusların açıktan komünizmi destekleyici söylemleri ve ordu içinde propaganda faaliyetlerine ağırlık vermeleri nedeniyle Mustafa Kemal Paşa cemiyetin tehlike arz eder hale gelmeye başladığını fark etmiştir.²³⁴ Bu dönüşümü Mustafa Kemal Paşa Nutuk’ta da dile getirerek Çerkez Reşit Bey, Çerkez Ethem ve Tevfik Bey’in Yozgat isyanını bastırmak için gidip geldikleri sırada teşkilata dâhil olduklarını, Ethem ve Tevfik Bey’in tüm müfrezelerinin de Yeşil Ordu’nun “*esasını*” teşkil eder hale geldiğini söylemiştir.²³⁵ Yeşil Ordu ve ifade ettiği anlam Anadolu halkı üzerinde de günden güne etkisini artırmış ve bu yapı Meclis kürsülerinden anlatılır hale gelmiştir. Örneğin Konya Mebusu Refik Bey, 12 Temmuz 1920’de Meclis kürsüsünden yapmış olduğu konuşmasında Yeşil Ordu’yu memleket lehine propaganda yapan, Rusya’daki “*din kardeşimiz*” olan Müslümanlar tarafından bir isim altında toplananların önce kendilerini daha sonra bizi kurtarmak üzere düşmanların karşısına dikileceklerini çeşitli dillerde ilan vs. yoluyla yayan bir yapı olarak tanıtmıştır. Hatta yurt içindeki gazetelerin ve ajansların bunu yazıp yaydıklarını, halkında bu fikre koşmak istediğini iddia etmiştir. Öyle ki Mustafa Kemal Paşa ve çevresini eleştirirken yurtdışından uzatılan bir elin neden tutulmadığını, hiç değilse Yeşil Ordu mensubu 5-10 bin kişi ile yan yana Yunanlılarla mücadele edilmediğini sorarak bu zarardan geri dönülmesini temenni etmiştir.²³⁶ Bu dönemde Anadolu halkı için adeta bir mit/efsane haline gelen Yeşil Ordu ve muhtemel kahramanlıkları, hızla dilden dile anlatılarak kendilerine taraftar bulmaya devam etmiştir.

Yeşil Ordu bir yandan yapılanırken bir yandan da Dâhiliye Vekilliği görevinden istifa eden Cami Bey’in yerine bir mebusun seçilmesi için Meclis’te oylama yapılmıştır. 17 Temmuz 1920 tarihinde yapılan oylama neticesinde Hakkı Behiç Bey, mevcut mebuslardan 112 oy alarak Dâhiliye Vekâleti Vekili olmuştur.²³⁷ Dâhiliye Vekâleti Cami Bey’in istifası sonrasında da, mebuslar tarafından Meclis gündemine getirilmeye devam edilmiştir. Örneğin 2 Ağustos 1920’de de Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey tarafından; Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey’in Siirt Mutasarrıflığına tayin edilmesi ve Adliye Müsteşarıken

²³³ Kemal Atatürk, *Nutuk C.II*, 468.

²³⁴ Tevetoğlu, *Türkiye’de Sosyalist ve Komünist*, 154. Erden Akbulut- Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun*, 13.

²³⁵ Kemal Atatürk, *Nutuk C.II*, 468-467.

²³⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 2, İçtima Senesi: 1, 12.7.1336, 272-273.

²³⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 2, İçtima Senesi: 1, 17.7.1336, 354.

yolsuzluk ettiği iddialarının araştırılmama nedeni hakkında, Adliye ve Dâhiliye Vekâletlerine yönelik istizah tavrı yani soru önergesi vermiştir.²³⁸ Mehmet Şükrü Bey'in Abdülkadir Bey'e yönelik iddiaları arasında; dilekçesini bizzat vermeyen bir memurun tayin işini görüşmesi, Adliye Müsteşarıyken Dr. Nizamettin Bey'in davasını kabul ederek dava vekilliğini üstlenmesi ve tüm ünvanlara sahipken ücret karşılığı bunu yapması, 13-14 yaşlarında bir kişiyi memur tayin etmesi, eniştesi Ali Rıza Bey'i sicil müdürü olarak ataması gibi çeşitli suçlamalar yer almıştır.²³⁹ Önce Adliye Vekili Celâlettin Arif Bey, kendisi tarafından Adliye Müsteşarı olarak atanan Abdülkadir Bey'le ilgili iddialara cevap vermiştir. Atanmasından itibaren Abdülkadir Bey'in evrakları bile kâtip olamaması nedeniyle sabahdan akşama kadar kendisinin düzelttiğini, çok çalıştığını, iddialar noktasında Abdülkadir Bey'in bir kusuru olmadığını ve Abdülkadir Bey'in sorumluluğunu üstüne aldığını açıklamıştır.²⁴⁰ Yaşanan tartışma ortamı nedeniyle Adliye Vekili Celâlettin Arif Bey, kendisine itimat reyi yani güvenoyu yapılmasını istemiş, şayet güvenoyu alamazsa Adliye Vekilliği vazifesine devam etmek istemediğini ve çekileceğini ilan etmiştir.²⁴¹

Meclis oturumu sırasında Meclis Reisi görevini de bir yandan yürüten Celâlettin Arif Bey, kendisi hakkında yapılan güven oylaması neticesinde Mecliste hazır bulunan 169 mebus olduğunu ve bu mebuslardan 166 güvenoyu aldığını bu nedenle Meclise teşekkür ettiğini oturumun 3. celsesini açmadan önce söylemiştir.²⁴² Bu açıklamanın ardından Dâhiliye Vekili Hakkı Behiç Bey'in istifası ve açıklaması okunmuştur. Hakkı Behiç Bey, oldukça uzun bir izahat yazmış ve bu istifa yazısı açıklamalarıyla birlikte Mecliste okunmuştur. İstifasının başına Hakkı Behiç Bey bir süredir Mecliste, Vekillerin mevkiini ve başarısını sarsmak amacıyla faaliyet yürütüldüğünü, kendisinin göreve başlamasından itibaren sadece 15 gün geçtiğini ve bu süre içerisinde hakkında 7-8 soru önergesi verildiğini ve 4 kez açıklamada bulunduğunu bununda kendisi ve konumu üzerinde ciddi güç kaybına neden olduğunu iddia etmiştir. Bu güç kaybının ise “siyaseti dâhiliyeden”, “emniyetten” ve “asayişten” sorumlu Dâhiliye Vekâleti için ne derece kötü bir durum olduğunu hatırlatmıştır. Ayrıca kendisine devamlı surette memurların atama, azil ve tayin işleriyle ilgili olarak sual sorulması ve izahat istenmesinin vazifesine engel olduğunu belirten Hakkı Behiç Bey, maddeler halinde hem suallere genel olarak cevap vermiş hem de içinde bulunduğu koşullara açıklık getirmeye çalışmıştır. Hakkı Behiç Bey'in 6 maddeden oluşan bu istifa/açıklama metnin 1. maddesinde Dersim'e tayin edilen memurlar, Musul valisinin tehiri azimet, Yozgat ve Düzce çevresine heyet izamı gerekliliğine dair olan

²³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 2.08.1336, 42.

²³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 2.08.1336, 43-44.

²⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 2.08.1336, 47-48.

²⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 2.08.1336, 58.

²⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 2.08.1336, 60.

takrirlerin sadece Dâhiliye Vekâletine ait olmadığından Heyeti Vekilenin doğrudan politikasını içerdiğinden Meclisin de bu açıklama taleplerini uygun bulmayacağını düşündüğünü, 2. maddede Vekâletin mebuslara ait mektupların sansür edilmesinin uygun olamayacağına dair görüşme ve kararlar alındığını ancak keyfiyetin Heyeti Vekileye ait olduğunu, sansür olarak ise damga yerine kurşun kalemle sansür edildiği belirtilen 4 adet mektup açıldığını, 3. maddede Alucra Kaymakamı Sakıp Bey'in Karahisarı Şarkı Mutasarrıfı tarafından işten el çektirildiğini, Sivas Vilayetinin de bunu onayladığını tahkikat neticesinde de gereğinin yapılacağını, Hüdavendigâr Valisi Hacim Bey'in Divanı Harbe gönderilmemesinin nedenin Yunan istilasına asla destek vermemesi olduğunu, 5. maddede Kastamonu Mebusu Abdülkadir Kemali Bey'in Adliye Müsteşarlığı sırasında üstün hizmetleri olan namuslu biri olarak tanıdığını ve hiçbir kötü hareketine şahit olmadığı bu kişinin Meclis tarafından çirkin bir biçimde münakaşaya konu olmasını tahmin edemediğini, 6.maddede ise Vekâlete ait olan harcırah miktarına dair kendisinin hakkaniyetle çalıştığını ve çaba harcadığını, idaresi süresince üstlendiği bütün işlerin ise her zaman tetkik ve teftiş edilebileceğini ifade etmiştir.²⁴³

Son olarak ise Hakkı Behiç Bey; *“lüzumundan çok fazla yorulmuş, taabı dimağı, zaafi umumi ve sui hazımdan çok muzdarip olmuş bir haldeyim. Bu esbabı mühimmenin tesiri altında ifayi vazifede sebata iktidarım yoktur”* diyerek sözlerine son vermiş ve istifasını Meclise sunmuştur.²⁴⁴ Hakkı Behiç Bey istifasına neden olarak *“şiddetle muhtaç olduğum tedavi”* diyerek hastalığını mazeret göstermiştir.²⁴⁵ Fakat istifa mektubunun sert bir üslupla yazıldığını, kendisinin hasta olmadığını, Meclise gelerek hakkında verilen sorulara yüz yüze cevap vermesi gerektiğini, yazılı olarak verdiği bu cevabın kabul edilemeyeceğini söyleyen pek çok mebus Mecliste sesini yükseltmiş, söz almış tartışmalar uzunca bir süre devam etmiştir.

7 Ağustos 1920’de ise bu kez Meclise istifasını sunan Hakkı Behiç Bey için 114 mebus tarafından imzalanan takrir Meclis oturumunda okunmuştur. Takrire göre Hakkı Behiç Bey’in izahatına itimat edilerek istifasının kendisine iade edilerek görevine devam etmesinin oya sunulması teklif edilmiştir.²⁴⁶ Bu teklif üzerine bu kez mebuslar kendi aralarında tartışmaya başlamıştır. Kimi mebuslar Cami Bey gibi Hakkı Behiç Bey üzerine de fazla gelindiğini, üst üste soru önergeleri verilerek bu insanlara saldırıldığını söylerken kimileri Dâhiliye Vekilinin gerekli icraatları yapamadığını, soru sormanın Meclisin en tabii hakkı olduğunu belirtmiştir. Tartışmalar öyle şiddetlenmiştir ki Oturum Başkanı Celâlettin Arif Bey, 114 mebus imzalı takriri reye koymak istemiş, tartışmalar nedeniyle müzakerenin yeterli olduğuna karar vererek

²⁴³ TBMM Zabut Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 2.08.1336, 61-63.

²⁴⁴ TBMM Zabut Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 2.08.1336, 63.

²⁴⁵ TBMM Zabut Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 2.08.1336, 64.

²⁴⁶ TBMM Zabut Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 7.08.1336, 112-114.

görüşmeleri 5 dakika ertelemek mecburiyetinde kalmıştır.²⁴⁷ Dâhiliye Vekâleti ve Vekili meselesi ise bu sıralarda Mecliste bulunmayan Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın döneceği vakit görüşülmek üzerine ertelenme kararı alınmıştır.²⁴⁸ Bu ara dönemde Meclis zabıtlarından ve arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere Dâhiliye Vekâleti Vekili sıfatı ile Dr. Adnan Bey görev almıştır.²⁴⁹

2.2.2.3. Nazım (Öztelli) Bey

1871 senesinde Erzincan'da dünyaya gelen Nazım Bey'in annesinin adı Fatma, babasının adı Kamil'dir. Mülkiye Mektebinden mezun olmasının ardından mülki idare amirliği, kalem kâtipliği gibi çeşitli görevlerde yer almıştır. Van Vali vekilliği ve Elaziz vali vekilliği yapmış ardından Elaziz velisi olmuştur. BMM'ye Tokat Mebusu olarak seçilmiş ve çalışmıştır. Çalıştığı dönemde Dâhiliye Encümeni Reisliği görevini de üstlenmiştir.²⁵⁰

Hakkı Behiç Bey'in istifası sonrası Dâhiliye Vekâleti koltuğu bir sonraki oylamaya kadar Dr. Adnan Bey tarafından yürütülmüştür. Bu geçici duruma son vermek adına 4 Eylül 1920 tarihinde Mecliste Dâhiliye Vekili için oylama yapılmıştır. 187 mebus oylamaya katılmış ve bu sayının bir fazlasını alanın Dâhiliye Vekili koltuğuna oturacağı ifade edilmiştir. Yapılan ilk oylamada mebusların hiçbirisi bu şartı sağlayamadığından sonuca ulaşamamıştır. İkinci oylamada; 98 oy Tokat Mebusu Nazım Bey, Refet Bey 65, Hamit Bey 6, Sırrı Bey 2, 14 çekimser oy kullanmış ve neticede Tokat Mebusu Nazım Bey Dâhiliye Vekili olmuştur.²⁵¹

Burada kritik olan nokta ise bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından Dâhiliye Vekilliğine aday gösterilen ismin Refet Bey olması ve buna rağmen seçilememesidir. Nazım Bey, Meclisin siyasi partisi gibi çalışan gruplarından Halk Zümresi'nin adayı olarak seçime dâhil olmuştur. Ayrıca Ankara Hükümeti'nin seçilen ilk 3 Dâhiliye Vekili olan Cami Bey, Hakkı Behiç Bey ve Nazım Bey ile ilgili komünist eğilimleri, bu hareketin önderleri oldukları, Sovyet Rusya ile iş birliği içinde çalıştıkları gibi ciddi iddialar ortaya atılmıştır.²⁵²

Mustafa Kemal Paşa, yeni seçilen Dâhiliye Vekili Nazım Bey'in hiç vakit kaybetmeden hızla Dâhiliye Vekâleti makamına giderek görevine başladığını, Heyeti İcraiye Reisi olduğundan kendisini de ziyaret ettiğini belirtmiştir. Ancak kendisini ziyarete gelen Dâhiliye

²⁴⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 2.08.1336, 114-117.

²⁴⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 9.08.1336, 137. Yalçın, "Dâhiliye Vekili Nazım Bey'in İstifası Meselesi", 408.

²⁴⁹ Dâhiliye Vekâleti Vekili sıfatıyla Dr. Adnan Bey'in adının yer aldığı Meclis'teki ilk ifadesi 4 Ağustos 1920 tarihli bir mebusun takririne cevabı ile olmuştur. Bu cevap 14 Ağustos'ta Meclis'te okunmuştur bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 14.08.1336, 203-204.

²⁵⁰ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri*, 59.

²⁵¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 4.09.1336, 518.

²⁵² Yalçın, "Dâhiliye Vekili Nazım Bey'in İstifası Meselesi", 408.

Vekili Nazım Bey'i, Mustafa Kemal Paşa görüşmek için kabul etmemiş, bunun uygun bir hareket olmadığını bildiği halde böyle davranmaya mecbur kaldığını ileri sürmüştür. Mustafa Kemal Paşa, daha Sivas Kongresi'nden itibaren Nazım Bey'i yeterli görmediğini, Meclis açıldıktan sonra da aykırı hareketlere giriştiğini, yeni siyasi faaliyetlerle bulduğunu ve “*her hizbi siyasi ile temas fırsatını kaçırmadığını*” iddia etmiştir.²⁵³

Mustafa Kemal Paşa, Nazım Bey'in bu dönemde yurtdışı kaynaklı kişilerle temaslarda bulunduğunu ve Halk İştirakiyyun Fırkası²⁵⁴ adında bir siyasi yapılanma içerisinde olduğunu belirtirken bu yapıyı da gayrı milli faaliyet sevdasında olmakla suçlamıştır. Oldukça olumsuz gözle baktığını açık bir biçimde ifade eden Mustafa Kemal Paşa, Nazım Bey'in Dâhiliye Vekili olması sağlayanların muhalefet hazırlığında olanlar olduğunu iddia etmiştir. Öyle ki Nazım Bey'in Ankara Hükümeti'nin tüm dâhili idare sisteminin başına geçerek, halk için değil “*paralı uşağı*” olduğu kişilerin isteğine hizmet edeceğini oldukça sert bir dille ileri sürmüştür. Bu nedenler ışığında Paşa, Nazım Bey'i Dâhiliye Vekili olduktan sonra kabul etmediğini ve istifaya mecbur ettiğini bizzat kendisi açıklamıştır.²⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa, Nazım Bey'i istifa etmeye ikna ettiğini Nutuk'ta açıklamış ancak Çerkez Ethem anılarında istifaya bizzat kendisinin etki ettiğini iddia etmiştir. Çerkez Ethem Ankara'da bulunduğu sıralarda Nazım Bey'in Dâhiliye Vekili seçilmesinin ardından, Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü Bey ile Mustafa Kemal Paşa'nın kendisini ziyarete geldiğini açıklamıştır. Bu ziyareti sırasında Paşa'nın üzgün görüldüğünü belirten Çerkez Ethem, Nazım Bey'in Dâhiliye Vekilliği gibi önemli bir görevi oldukça kritik dönemden geçerken elde etmesinden rahatsız olduğunu hatta gerekirse kendisinin Meclis Başkanlığı görevinden istifa edebileceğini söylediğini iddia etmiştir. Bunun ardından görüşme sırasında orada bulunanların çoğunun Mustafa Kemal Paşa gibi düşünmesi neticesinde Çerkez Ethem, Hacı Şükrü Bey ile

²⁵³ Kemal Atatürk, *Nutuk C.II*, 500-501.

²⁵⁴ 15 Ağustos 1922 tarihinde Ankara'da Halk İştirakiyyun Fırkasının I. Kongresini gerçekleştireceği Mersin'de çıkartılan Doğru Söz isimli gazetede duyurulmuş ve gündem maddeleri ilan edilmiştir. Bu maddeler şöyledir;

“1- Merkez-i umûminin şimdiye kadar olan fa'âliyetlerine dâir raporu.

2- Fırkâ program ve nizâmnâmesinin ta'dil veyâ tatbiki.

3- Şark'da komünist fırkâlarının millî cereyânlara 'aid nokta-i nazarlarıyla ittihâzı lâzım gelen vaz'îyyetin tesbiti.

4- Komünist Enternasyonal'in dördüncü kongresine i'zâm idilecek murahhasların intihâbı.

5- Anadolu'nun dâhili ve hârici siyâseti hakkında izâhat.

6- Sosyalist ve halkçılar ile müştereken, emperyalizme karşı birlik cebhesi teşkîli.

7- Anadolu'da san'at birlikleri mes'elesi.

8- Komünist Enternasyonal'in son fa'âliyeti hakkında ma'lûmat.

9- Köylü ve 'amele ve münevverler arasında fa'âliyet irşâdât tarzlarıyla arâzi mes'eleleri.

10-Fırkâ matbû'atının tarzı nasıl olmalıdır.

11-Yeni merkez-i umûmi ve mâliye tetkik komîsyonu ve hâkem he'yeti intihâbı

12-Fırkâ beyânnâmesinde musarrah olan (Yunan ordusunu inhilâl itdirmek için Yunan halkına ve 'askerlerine hitâben yazılacak beyânnâme)'nin kongrece te'yîdi.” Ayrıca gazetede yine Sovyet Rusya'nın mazlum olan doğu milletlerinin gerçek kardeşi olduğu, onlar için büyük emperyalist devletlerle mücadele ettiği, bu nedenle Ankara Hükümetinin de bu ülkü etrafında yer alması gerektiği ileri sürülmüştür bkz. *Doğru Söz*, 17 Temmuz 1922.

²⁵⁵ Kemal Atatürk, *Nutuk C.II*, 501.

selamını Nazım Bey'e göndererek, görevi kabul etmeyip ileride daha üstün görevlerde bulunmasını arzu ettiğini iletmesini istediğini belirtmiştir. Bir süre sonra Hacı Şükrü Bey'in kendisine Nazım Bey'in istifa kâğıdını getirdiğini ve bunu derhal Mustafa Kemal Paşa'ya götürmesini istediğini, akabinde de Mustafa Kemal Paşa'nın Dâhiliye Vekili olmasını istediği Refet Bey için Meclis'te tekrar görüşmelerin başladığını ifade etmiştir.²⁵⁶

Böylece 4 Eylül 1920'de Dâhiliye Vekili seçilen Nazım Bey, 5 Eylül'de istifasını yazmış ve 6 Eylül'de istifası Mecliste okunmuştur. İstifa gerekçesi olarak sağlık durumunu gösteren Nazım Bey için derhal oylama yapılmış ve Meclis tarafından istifası kabul edilerek onaylanmıştır. İstifa oylamasının ardından ise vakit kaybetmeden derhal Refet Bey'in Dâhiliye Vekili olması hususu gündeme getirilmiştir.²⁵⁷

İstifasının ardından Nazım Bey, sol hareket yönünde tüm hızıyla faaliyet göstermeye başlamıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa, daha önce olduğu gibi bu hareketin kontrollü ve güvenli seyretmesi amacıyla 18 Ekim 1920'de "görünür hale getirerek" Türkiye Komünist Fırkası'nın kurulmasını sağlamıştır. Ancak sol görüş çizgisindeki her mebus bu oluşuma dâhil olmamıştır. Bu nedenle 7 Aralık 1920 tarihinde Nazım Bey ve arkadaşları önderliğinde Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası hayata getirilmiştir. Kendilerine ait Emek isimli yayın organına da sahip olan fırka, bu yolla propaganda faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır. 1920'nin sonunda başlayan Çerkez Ethem isyanı ve Yeşil Ordu bağlantısı sol fikirlerin hedefe alınmasına neden olmuş bunu hisseden Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası yöneticileri, 1 Şubat 1921 itibariyle firkanın çalışmalarını durduğunu ilan etmiştir. Ancak bu önlem yeterli olmayacak ki Tokat Mebusu Nazım Bey ve faaliyetleri rahatsızlık yaratmış olduğundan Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa, Ankara İstiklal Mahkemesince Nazım Bey ve birlikte çalıştığı isimlerin yargılanması için Mecliste görüşme yapılmasını, izin alınmasını talep etmiştir. Meclis görüşmeleri neticesinde Bursa Mebusu Şeyh Servet, Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü ve Tokat Mebusu Nazım Bey'in dokunulmazlıkları kaldırılarak yargılanmaları kararı çıkmıştır. Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından 12 Nisan 1921 tarihinde tutuklu olarak yargılamalar başlamış, 9 Mayıs 1921'de Nazım Bey "*Hafî Kominist Partisi teşkili suretiyle taklib-i hükümet cürmünü irtikab etmek*" suçundan Kayseri Hapishanesinde 15 yıl kürek cezası almıştır.²⁵⁸ 12

²⁵⁶ Çerkes Ethem, *Anılarım*, Berfin Yayınları, 1993, 75-77. Yalçın, "Dâhiliye Vekili Nazım Bey'in İstifası Meselesi", 410.

²⁵⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 6.09.1336, 589-592.

²⁵⁸ *TBMM Arşiv*, İstiklal Mahkemeleri, Rumuz: T2, Kutu No:28, Dosya No:522-1, Gömlek No:1, Sayfa No:3.

Mayıs 1921 tarihinde ise hükümeti devirme girişimi gerekçesiyle mebusluğu düşürülmüştür.²⁵⁹ Ancak 29 Eylül 1921’de af kanunu²⁶⁰ ile serbest bırakılmıştır.²⁶¹

2.2.2.4. Refet (Bele) Bey

İbrahim Refet Bey, 1881 senesinde Selanik’te Mehmet Servet Bey’in oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Selanik ve İstanbul’da ilkokul ve ortaokul eğitimini tamamlamış ve 13 Mart 1896 tarihinde Harbiye Mektebi’ne girmeye hak kazanmıştır. 26 Aralık 1898 tarihinde ise Piyade Teğmen rütbesiyle Harbiye Mektebi’ni tamamlayarak 3. Ordunun emrinde görevine başlamıştır. 29 Aralık 1903’te Üsteğmen rütbesini almış, 12 Ocak 1904’te Selanik Merkez Jandarma Taburunun Vodine Bölüğüne tayin edilmiştir. 10 Şubat 1906’da Yüzbaşılığa yükselmiş, 1909’un Ekim ayında ise Erkân-ı Harbiye Mektebine başlamıştır. 1912’de Trablusgarp Harbi’nin başlamasıyla 3. sınıftayken önce Trablus’a sonra Balkan Harbi’ne katılmıştır. 1 Kasım 1912’de Kurmay olmuş, 7 Ocak 1913’te Binbaşı rütbesini almıştır. 5 Eylül 1913 tarihinde Edirne Jandarma Alay Komutanlığında göreve başlamış, 30 Aralık 1913 senesinde Alman Askeri Islah Heyeti Kurmayına verilmiş, 5 Şubat 1914’te 2. Ordu Müfettişliği Kurmayına tayin olmuştur. I. Dünya Harbinin başlamasıyla 3 Ağustos 1914’te 4. Ordu Haber Alma Şubesi Müdürü olarak ataması gerçekleştirilmiştir. 28 Şubat 1915 tarihinde Yarbay olan Refet Bey, çeşitli yerlerde Tümen Komutanı olarak görevlendirildi. 13 Aralık 1916’da Albay rütbesini almış, 17 Ekim 1918’de ise Jandarma Genel Komutanlığına getirilmiştir. 17 Mayıs 1919’da ise 3. Kolordu Komutanlığı görevini üstlenmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile Samsun’a giden ekibin içinde yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa ile olan faaliyetleri sebebiyle 13 Temmuz 1919’da görevinden alınmıştır. 23 Temmuz 1919’da Erzurum Kongresi sırasında seçilen Temsil Heyeti üyelerinden biri olmaya hak kazanmıştır. 23 Ekim 1919’da Batı Anadolu’da koordinasyon sağlamak, durumu incelemek ve görevli komutanlar arasında birlik oluşturmak üzere Temsil Heyetince görevlendirilmiş, 10 Aralık 1919’da ise Nazilli’de Aydın Kuvayı Milliye Komutanı görevine getirilmiştir.²⁶²

²⁵⁹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi III. Cilt*, 38.

²⁶⁰ Ankara İstiklal Mahkemesi yargılaması neticesinde Tokat Mebusu Nazım Bey ile Baytar Binbaşı Salih, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Memurini Zinetullahınuşirevan’da 15 sene kürek cezasına, Emek Gazetesi Müdürü Abdülkadir, Tüccar Hilmi, Bakkal Ahmet, Sivrihisar İdadi Müdürü Behram Lütfi, Gazeteci Mustafa Nuri 3 sene mahkûmiyete, Gazeteci Nizamettin Bey ise 8 sene mahkûmiyet cezaları almışlardır. 29 Eylül 1921’de çıkartılan Af kanunu ile hepsinin cezası affedilmiştir. Kanunun icrasından Adliye Vekili sorumlu tutulduğu gibi Dâhiliye Vekili de sorumlu olarak gösterilmiştir bkz. *Düstur*, Üçüncü Tertip, Cilt 2, 10 Mart 1337-28 Şubat 1228, 145.

²⁶¹ Yalçın, “Dâhiliye Vekili Nazım Bey’in İstifası Meselesi”, 411-415.

²⁶² Çoker, *Türk Parlamento Tarihi III. Cilt*, 519-520. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, *TBMM Albümü 1920-2010*, 1. Cilt 1920-1950, 6.

Refet Bey, TBMM'nin açılmasından önce ve sonra çıkan iç isyanların bastırılmasında ön saflarda yer alarak, kritik görevlerde bulunmuştur. Bastırılmasında görev aldığı ayaklanmalardan biri TBMM açılmasından kısa bir süre önce çıkan Bolu İsyanı olmuş ve burada Çerkez Ethem kuvvetleriyle birlikte mücadele etmiştir. Bir diğeri 14 Haziran 1920'de çıkan Yozgat Ayaklanması'dır. Ayaklanmanın bastırılmasının ardından 18 Ağustos 1920'de Ankara'ya gelerek İzmir Mebusu sıfatı ile TBMM'ye tanıtılmıştır.²⁶³

Mustafa Kemal Paşa'nın Tokat Mebusu Nazım Bey'in seçilmesi ve kısa süre sonra istifasıyla sonuçlanan süreç neticesinde Refet Bey, 6 Eylül 1920'de 187 mebusun katıldığı oylamada 131 oyla Dâhiliye Vekili seçilmiştir.²⁶⁴ Refet Bey'in Dâhiliye Vekili olduğu sıralarda Ankara Hükümeti tam anlamıyla idareye hâkim olamadığı, hükümet etmekle ilgili güçlükler yaşadığı bununla birlikte Yunan işgal güçlerinin çıkarmalarında yavaşlama gözlemlendiği bir süreçten geçmektedir. Bu karmaşıklık içerisinde Refet Bey'in Dâhiliye Vekili olması, hükümeti daha etkin kılabilmek adına yapılan bir hamle olarak değerlendirilmiştir.²⁶⁵

İç isyanların, düzenli olmayan ordu güçlerinin, İstanbul Hükümeti'nin ve işgal güçlerinin Milli Mücadele aleyhine faaliyetlerinin artarak sürdürüldüğü bu zamanda Meclis'te “*inzibat ve asayişî dâhili*” hususlarında birtakım tartışmalar yaşanmıştır. Bu nedenle 25 Eylül 1920 tarihli Meclis oturumunda yeni Dâhiliye Vekili Refet Bey'den “*dâhili vaziyet*” hakkında izahat vermesi istenmiştir. Refet Bey, dâhili vaziyet hakkında izahat istenmesini önce şaşkınlıkla karşılamış zira böyle bir usulü daha önce görmediğini belirtmiş, ardından Dâhiliye Vekili olduğu günden içtima zamanına kadarki süreci hazırlıksız olmasına rağmen izaha gönüllü olduğunu beyan etmiştir. Refet Bey, Dâhiliye Vekili olarak seçildiği 6 Eylül 1920 öncesinde Diyarbakır civarında çıkan “*millî aşiret hareketine*” karşı harekât düzenlendiği ve göreve başladığı sırada bu harekâtın neredeyse bitmek üzere olduğunu ifade etmiştir. Refet Bey millî aşiret ayaklanmasının nedenini şu cümleyle tanımlamıştır: “*Bu hareketin saiki, diyebilirim ki, alelade, mahallin her vakit yarattığı haleti ruhiye idi. Az çok bir şekavet meselesi, az çok bir intifa meselesi ve bunun içerisi ne, uzaktan, yakından karışmış, İngiliz propagandası.*” Bu cümlelerle tanımladığı karışıklığın çözüldüğünü ve şarkta bir hareketlilik olmadığını açıklamıştır.²⁶⁶ Refet Bey tarafından bir anlamda önemsiz olarak kategorize edilen Milli Aşiret Ayaklanması, Urfa ve çevresinde yaşayan aşiretlerle Fransız ve İngilizlerin ortak hareket etmeleri neticesinde bağımsız bir Kürt devleti kurma isteği doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Bu amaçla İsmail, Mahmut, Bahur ve Abdurrahman adındaki Milli Aşiret liderleri, Siirt-Tunceli

²⁶³ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi III. Cilt*, 520.

²⁶⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 6.09.1336, 592.

²⁶⁵ Mehmet Özdemir, *Refet Bele*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 1992, 63.

²⁶⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 4, İçtima Senesi:1, 25.09.1336, 342.

arasında bulunan aşiretlerin yöneticileri oldukları ve bölgeyi onların yöneteceği iddiasıyla ortaya çıkmışlardır. Haziran 1920’de başlayan isyan dalgası sırasında bir yandan Fransızlar Urfa’ya saldırırken bir yandan da yerel isyancılar TBMM kuvvetleriyle çarpışmıştır. Doğu Anadolu’nun bir kısmına yayılan hareketlilik 7-8 Eylül 1920’de isyancıların sıkıştırılıp Suriye tarafına kaçmalarıyla son bulmuştur.²⁶⁷ Milli Aşiret tarafından Viranşehir, Siverek, Urfa, Diyarbakır gibi geniş bir alanda iç isyanın yaşanması bölge halkını ve devlet görevlilerini de etkilemiştir. Olayın etki alanını bilen Ankara Hükümeti Milli Aşiret tarafından eşyaları gasp edilen ve “*tese’ül*” yani dilenme derecesine kadar gelmiş olan Viranşehir memurlarına ve askerlere ikişer aylık avans verilmesine karar vermiştir. Kararnamede imzası bulunan Dâhiliye Vekili Refet Bey’dir.²⁶⁸

Refet Paşa’nın Dâhiliye Vekâletinin faaliyetleri hususunda bir diğer izah konusu ise Düzce’de yaşanan karışıklıktır. Düzce’de genel olarak meselenin yatıştırıldığını ancak Düzce-Hendek hattı arasındaki dağlara çekilerek burada yaşayan insanlar olduğunu açıklamıştır. Buradaki mühim husus, Refet Bey’in ve dolayısıyla Dâhiliye Vekâletinin dağdaki insanlarla mücadele yöntemine dair açıklamalarda bulunmuş olmasıdır. Sözlerine “*biz*” diyerek başlayan Refet Bey, dağa çıkanlara kendilerini affettiklerini, kusurlarının çok önemli olmadığını, asıl suçluların cezalandırıldığını söylediklerini fakat buna rağmen biraz “*ürkek*” davrandıklarını ifade etmiştir. Sözlerinin devamında ise dağa saklanan kişilerin ikna olduğunu, silahlarını bırakarak bir kısmının evlerine döndüğünü bir kısmının ise Yunan kuvvetlerine karşı savaştığını açıklamıştır. Açıklamasında en ilginç olan husus ise ikna edilenlerin, Dâhiliye Vekâletinin çabaları ya da çalışmalarıyla olmadığını açık yüreklilikle Refet Bey’in söylemesi olmuştur. Refet Bey, bu insanlarla bizzat kendisinin gidip bu konuşmaları yaptığını, halkın inanmadığını hatta halkın çok sözden bıktığını fakat ne zaman düşmanın yakına geldiğini gördüklerinde silahlarını onlara doğrulttuğunu belirtmiştir.²⁶⁹

Bolu Mebusu Fuat Bey’in isyancıların evlerine dönmediklerini çünkü evlerinin kalmadığını söylemesi üzerine Refet Bey, isyan sürecine de açıklık getirmiştir. Refet Paşa, “*esasen isyan acı bir felakettir*” demiş ve isyanın hiçbir zaman günler içinde bastırılamayacağını, isyanı bastırmakla görevli olanların doğrudan isyancıları günler içinde yola getirmek isterse daha fazla zayıat verileceğini, buralarda suçlu insanlara karşı “*tedibat*” da yapıldığını ve bugün bu insanların işgalcilere karşı Ankara hükümetiyle birlikte hareket ettiklerini ifade etmiştir. Dağda bulunanlara karşı da kuvvet istenmeyerek kendi kendilerine

²⁶⁷ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974, 134-135. Atatürk, *Nutuk C.II*, 448-449.

²⁶⁸ BCA, 30-18-1-1/1-13-3/25-5.

²⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 4, İçtima Senesi:1, 25.09.1336, 342-343.

teslim olmaları için beklendiğini ve bu politika neticesinde kuvvet kullanılamamasına rağmen teslim olduklarını açıklamıştır.²⁷⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere bu dönemde Dâhiliye Vekâletinin isyancılara karşı uyguladığı politikanın büyük bir parçasını ikna ve doğrudan güç kullanmama olduğu, bu politikanın da içinde bulunulan şartlar altında işler hale geldiği ifade edilebilir.

Dâhiliye Vekili Refet Bey'in izahat verdiği 3. konu ise mayıs-haziran civarında başlayan Yozgat, Zile, Sivas ve Yenihan civarında çıkan isyan dalgası üzerinedir. Bu isyanında askeri harekâtla bastırıldığını, sebebinin ise doğrudan İstanbul'dan kaynaklandığını açıklamıştır. Yozgat isyanı üzerine yaptığı açıklamasında oldukça önemli bir noktaya değinen Refet Bey, bu alanı dolaştığını ve bölgeye gittiğinde bir mıntikanın dikkat çektiğini burasının Ökre Dağları olarak adlandırılan sarp-sağlık bir arazi olduğunu ve her türlü idari teşkilattan mahrum kaldığını tespit etmiştir. Bu bölgede kaza ya da nahiye olmadığını, telgraf ya da telefon hattı bulunmadığını, uzun süreden beri de yüksek mevkide ya da rütbede bir idarecinin uğramadığını, hükümet adına sadece jandarmaların çok az bildiğini açıklamıştır. Bölgenin devlet idaresinden uzak olması nedeniyle daima şekavet eden aileler varlıklarını sürdürmüş ve bu ailelerin köylüleri diledikleri gibi kullandıklarını, köylülerinde bu ailelerden korkarak karşı gelemediklerini belirtmiştir. Nihayetinde İstanbul'dan gelen bazı “*kundakçıların*” çevredeki zengin yerlerden olan Zile'yi yağmalamalarını, zengin olacaklarını vaat etmeleri üzerine halkı etkileri altına almışlardır. Neticede Zile'yi yapma edemeyip yakmış, çevre köylerden bazıları ise yağmalamışlardır. Ankara Hükümeti güçlerinin bölgeye girmesi üzerine baskı altında yaşayan halk, ordu güçlerine yardım etmeye başlamış ve bu sayede isyan sonlandırılmıştır. Fakat Refet Bey, bölgede isyan bastırılrsa da dağların iç kesimlerinde ya da ormanlık alanlarda ufak çaplı çetelerin halen var olduğunu ve büyük kuvvetlerin bu çeteleri takip etmesine imkânı olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle Dâhiliye Vekili, bundan sonraki süreçte yerel hükümet güçlerinin ve jandarmaların ufak takip kolları oluşturarak derinlerde saklanan çeteleri yakalamaları gerektiğini, yakalanmadıklarında tekrar etraflarını kışkırtmaya devam edeceklerinin altını çizmiştir.²⁷¹

Refet Paşa'nın Dâhiliye Vekili olduğu tarihte Konya ayaklanması baş göstermiştir. Vekillik öncesi olduğu gibi Refet Bey, askeri kıtalara önderlik ederek Konya Ayaklanmasına müdahale etmiş ve 23 Ekim 1920'de Ankara'ya geri dönmüştür.²⁷² Dâhiliye Vekili Refet Bey'in Ankara'ya gelmesinin üzerinden kısa bir süre geçmişken 9 Kasım 1920'de Batı Cephesi

²⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 4, İçtima Senesi:1, 25.09.1336, 343.

²⁷¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 4, İçtima Senesi:1, 25.09.1336, 344.

²⁷² TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt: 1, İçtima Senesi: 1, 29.12.1336, 277. Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele III. Cilt*, 520. Halit Kaya, *Refet Bele'nin Askeri ve Siyasi Hayatı (1881-1963)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008, 64.

ikiye ayrılarak Batı Cephesi ve Güney Cephesi adını almıştır. Refet Bey ise Dâhiliye Vekili olmasının yanında Güney Cephesi Komutanlığına atanmıştır.²⁷³ Böylece Refet Bey'in Konya'daki isyanı bastırmasının avantajından faydalanılarak burada askeri bir teşkilat oluşturulması ardından başka bir komutanın bu cepheye atanması planlanmıştır. Şayet Güney Cephesinin başına bir kumandan bulunamazsa, Refet Bey'in Dâhiliye Vekilliği görevinden istifa etmesi ve Dâhiliye Vekili görevinde bir başkası tarafından yürütülmesi tasarlanmıştır.²⁷⁴ Atama nedeniyle iki görevi beraber yürüten Refet Bey, 11 Aralık 1920'de ayaklanarak düzenli orduya dâhil olmakta direnen Demirci Mehmet Efe ayaklanmasını bastırarak, aynı amaçla isyan eden Çerkez Ethem ve güçlerini dağıtmıştır. 10 Ocak 1921'de ise Tümgeneral rütbesine layık görülmüştür.²⁷⁵ Uzunca bir süre hem Dâhiliye Vekilliği hem de Güney Cephesi Komutanlığı yapmak mecburiyetinde kalan Refet Bey, bir müddet sonra Dâhiliye Vekilliği görevinden planlandığı gibi uzaklaşma sürecine girmiştir.

Refet Bey'in sorunların belki de en yoğun olduğu dönem aralıklarından birinde üstlendiği Dâhiliye Vekâleti Vekilliği görevinden mart ayının başından itibaren el çekmeye başlamıştır. Bu dönemde -belgelerden anlaşıldığı üzere- Dr. Adnan Bey Dâhiliye Vekâletini vekâleten idare etmiştir. Ancak Dr. Adnan Bey'in Büyük Millet Meclisi Riyasetine seçilmesi üzerine Meclis tarafından, Dâhiliye Vekâleti Vekilliğine bir kişinin seçilmesine kararlı süre için Adliye Vekâleti Vekili Hafız Mehmet Bey'in Dâhiliye Vekâletini yönetmesine 8 Mart 1921 tarihinde gerçekleştirilen İcra Vekilleri Heyeti'nin toplantısında karar verilmiştir. Kararnamede son kez Dâhiliye Vekili Namına sıfatı ile Dr. Adnan Bey imza atmıştır.²⁷⁶

Refet Bey resmi olarak ise 18 Mart 1921'de BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya istifasını sunmuştur. Refet Bey: “*Memleketin vaziyeti dâhilî işlerin bu kadar uzun zaman vekâleten ifasına müsait olmadığı kanaatindeyim*” diyerek istifa gerekçesini açıklamıştır. İstifası, 21 Mart 1921'de Mecliste okunarak kabul edilmiştir.²⁷⁷ İstifasında da belirttiği üzere Refet Bey 6 Eylül 1920'den 21 Mart 1921 tarihine kadar Dâhiliye Vekili görevini yürütmüştür ki bu süre dönemin şartları düşünüldüğünde oldukça uzun ve yıpratıcı olduğu aşıkardır. Bu zaman aralığı içerisinde isyanlara da bizzat gidip müdahale eden Refet Bey muhtemeldir ki hem askeri görevlerini yürütmek hem de belki de en çok sorumluluk yüklenen teşkilatlardan olan Dâhiliye Vekâletini yönetmek oldukça zor olmuştur.

²⁷³ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi III.*, 520.

²⁷⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 277.

²⁷⁵ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi III. Cilt*, 520.

²⁷⁶ BCA, 30-18-1-1/2-38-19.

²⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 9, İçtima Senesi:2, 21.03.1921, 169.

Refet Bey'in istifasının ardından Trabzon Mebusu Hafız Mehmet Bey 12 Mart 1921'e kadar vekâleten Dâhiliye Vekâletini idare etmiş ancak 13 Mart 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti yeni bir kişi seçilene kadar Hariciye Vekâleti Vekili Ahmet Muhtar Bey'in vekâleten Dâhiliye Vekili olarak görev yapması yönünde karar almıştır.²⁷⁸

Dâhiliye Vekilliği görevinden istifa etse de Refet Bey, araştırmalar neticesinde görülmüştür ki Dâhiliye Müsteşarı olarak yine de teşkilat içerisinde çalışmaya devam etmiştir.²⁷⁹ Bu süreçte asıl bir Dâhiliye Vekilinin olmaması, Vekâletin halen "namına" yürütülmesi mebuslar tarafından eleştiri konusu olmuştur. Zira Yunan kuvvetlerinin ilerleyişi tartışılırken İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey Dâhiliye Vekâletinin "muvakkat" yani geçici vekillerle yönetilmesinin doğru olmadığını bir an önce yeni vekil seçilmesi gerektiğini hatırlatmıştır.²⁸⁰

3 Mayıs 1921 tarihinde ise daha önce birbirinden ayrılan Batı Cephesi ve Güney Cephesinin tekrar birleştirilmesine karar verilerek cephe komutanlığına İsmet Paşa tayin edilmiştir. Söz konusu gelişmenin ardından 5 Mayıs 1921'de Refet Bey Güney Cephesi'nden ayrılmıştır.²⁸¹ Dâhiliye Vekilliği görevini yürüten Mehmet Ata Bey'in istifası neticesinde ise 30 Haziran 1921'de Mecliste yapılan oylamayla 226 mebustan 139'un oyunu alarak Refet Paşa tekrar Dâhiliye Vekili seçilmiştir.²⁸² Refet Bey'in Dâhiliye Vekili olması basında da kendisine yer bulmuş ve övgüyle bahsedilmiştir.²⁸³ Ankara basını tarafından da Refet Bey'in Ankara'ya gelişi²⁸⁴ ve görevine başlayışı adım adım takip edilmiştir.²⁸⁵

Refet Bey'in tekrar Dâhiliye Vekil olduğu sırada Yunan kuvvetleri, taarruz hazırlıklarına başlamış ve vakit kaybetmeden saldırıya geçmişlerdir. 10 Temmuz 1921'de Yunan güçleri, Eskişehir-Kütahya-Afyon-Seyitgazi hattına taarruza başlamıştır. Batı Cephesi birlikleri karşılık vermek için yoğun bir mücadeleye girişse bile Yunan ordusunun cephane ve insan üstünlüğü karşısında tutunmakta zorluk çekmiştir.²⁸⁶ Ankara'ya oldukça yakın bir noktada sıcak çatışmanın yaşanması, Meclis'in varlığını tehdit ettiğinden 22 Temmuz 1921'de

²⁷⁸ BCA, 30-18-1-1/2-39-1.

²⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 9, İçtima Senesi:2, 7.4.1921, 383.

²⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 9, İçtima Senesi:2, 7.4. 1921, 384.

²⁸¹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi III. Cilt*, 520-521.

²⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 11, İçtima Senesi:2, 30.6.1921, 85.

²⁸³ "...dün BMM gösterilen namzedler arasında askerlikteki kumandanlığı kadar idareciliğiyle de vukuf...bulunan Refet Paşa hazretlerini intihab eylemiştir." bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 1 Temmuz 1921.

²⁸⁴ "Dahiliye Vekaletine intihab edilen Refet Paşa dün Ankara'ya muvasalat ile ifayı vazifeye mübaşeret eylemişlerdir." bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 3 Temmuz 1921.

²⁸⁵ "Refet Paşa Hazretleri Şehrimize muvasalat eylemişler ve dün Dâhiliye vekâletine gelerek vazifelerine mübaşeret eylemişlerdir." bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 7 Temmuz 1921.

²⁸⁶ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi II. Cilt Batı Cephesi V. Kısım I. Kitap Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1995, 1-2.

İcra Vekilleri Heyeti tarafından Hükümetin ve Meclis'in Ankara'dan Kayseri'ye nakledilmesi için birtakım tedbirler hazırlamıştır. Kayseri'ye taşınmak için alınan kararlar uyarınca tüm vekâletler, Meclis Divan Riyasetinden, Ankara Belediye Reisi ile Müdafaa-i Hukuktan birer temsilciden oluşturulacak “*nakliye komisyonu*” Müdafaa-i Milliye Müsteşarı başkanlığında toplantı yapması ve Dâhiliye Vekâletinden talimat alması esası kabul edilmiştir. Komisyon, pazartesi gününden itibaren nakliyata başlanması, Kayseri'de mebuslar ve diğerleri için yerleri hazır etmek, yollarda emniyet ve iaşeyi temin etmek için şimdiden Ankara, Kırşehir, Kayseri ve diğer yol üstü kasabaların arabaları için tertibat hazırlamakla görevlendirilmiştir. Karada imzası bulunan Dâhiliye Vekili Refet Bey'dir.²⁸⁷ 23 Temmuz 1921'de Meclis gizli oturumunda Yunan taarruzu sebebiyle Meclisin Kayseri'ye taşınma hususu görüşülmüş fakat bir karara varılamamıştır.²⁸⁸ Ancak böyle hassas ve mühim bir mevzu üstünde Dâhiliye Vekâletine hem büyük sorumluluk yüklenildiği gibi hem de Müdafaa-i Milliye Vekâleti ile ortak çalışmaları emredilmiştir.

Bu sıralarda kayıpların önüne geçmek için başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere ilgili komutanlar önemli bir karar alarak Batı Cephesi birliklerinin 25 Temmuz 1921'de Sakarya'nın doğusuna çekilmesi emrini vermiştir. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri adı verilen bu savaş neticesinde Meclis güçlerinin geri çekilişi, ülke genelinde yoğun bir hayal kırıklığı ve moral bozukluğuna neden olmuştur. Memleket sathında hem dağılmayı önlemek hem de tekrar Yunan kuvvetlerinin tüm güçleriyle saldırdığında tümüyle kaybetmemek adına olağanüstü tedbirlere başvurulması gerekliliği ortaya çıkmıştır.²⁸⁹ Olağanüstü önlemlerden biri BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın başkumandan/başkomutan olması hakkında hazırlanan kanun teklifinin Sinop Mebusu Rıza Nur ve arkadaşları tarafından Meclis'e sunulması olmuştur. 5 maddeden meydana gelen kanun teklifinde TBMM'nin kendi bünyesinde bulunan başkumandanlık yetkisini sürdürmesi için Mustafa Kemal Paşa'nın tayin edileceği, ordunun maddi ve manevi kuvvetini hızla artırmak için Meclis adına başkumandanın yetkili olduğu ve başkumandanlık sıfatının 3 ay müddetle kendisine verilebileceği öngörülmüştür. Kanun teklifinin derhal oylamasına geçilmiş ve bu sırada orada bulunan 184 mebustan 184'ü de teklifi kabul ederek kanunlaşmasını sağlamıştır. Böylece Mustafa Kemal Paşa, Meclis tarafından Başkumandan yetkilerine haiz olmuştur.²⁹⁰ Zorlu mücadelelerin yaşandığı sırada Refet Bey'in Müdafaa-i Milliye Vekili olması sebebiyle Dâhiliye Vekilliği tekrar bir sorun haline gelmiştir. Bu nedenle Mustafa

²⁸⁷ BCA, 30-18-1-1/3-30-17/101-2. Belgede derkenar biçiminde; kararın Meclis tarafından aynen kabul edilmedi, sadece ailelerle eşyaların şimdiden Kayseri'ye gönderileceği, Meclis ve hükümetin ise yeni bir karar alınana kadar Ankara'da vazifesine devam edeceği yazılmıştır.

²⁸⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt: 2, İçtima Senesi:2, 23.07.1337.

²⁸⁹ T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi II. Cilt Batı Cephesi V. Kısım I. Kitap*, 1-3.

²⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 12, İçtima Senesi:2, 5.8.1921, 18-19.

Kemal Paşa'nın Başkumandan olduğu 5 Ağustos 1921 tarihli Meclis celsesinde, uygun kişinin seçilmesine kadar Refet Bey'in "vekâleten" Dâhiliye Vekilliği görevini sürdürmesini önermiş, Meclisçe bu teklif kabul edilmiştir.²⁹¹ Bu hamle Erkan-ı Harbiye Riyasetine Fevzi Paşa, Müdafaa-i Milliye Vekâletine Refet Paşa -ki aynı anda Dâhiliye Vekâletini vekâleten yürütmüştür- İsmet Paşa ise Garp Cephesi Kumandanı olarak çalışmaya devam etmiştir.²⁹² Gazetelere bu değişim süreci de cepheye ait görevlerinin büyük önem kazanması sebebiyle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden İsmet Paşa'nın ayrıldığı belirtilerek, yerine Fevzi Paşa'nın geçtiği, Fevzi Paşa'nın yerine Müdafaa-i Milliye Vekâletine Dâhiliye Vekil Refet Bey'in geldiği belirtilmiştir.²⁹³

7-8 Ağustos 1921'de ise Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, topyekûn seferberlik başlatarak muhtemel Yunan saldırısı karşısında bir an evvel ordunun gücünü artırmaya yönelik olarak Tekâlif-i Milliye Emirlerini yayınlamıştır.²⁹⁴ 22 Ağustos 1921'de ise Meclis'in Kayseri'ye taşınması tekrar gündeme getirilmiş fakat mebuslar tarafından teklif kabul görmeyerek Ankara'da Meclis'in çalışmalarını sürdürmesinin devamına karar verilmiştir.²⁹⁵

Refet Bey'in bu kritik dönemde vekâleten yürüttüğü Dâhiliye Vekâletine 10 Ekim 1921'de asil olarak vekil seçilmesi için Mustafa Kemal Paşa tarafından 2 aday önerilmiş bunlardan biri İstanbul Mebusu Fethi Bey iken bir diğeri Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit Bey olmuştur.²⁹⁶ Yapılan oylama neticesinde Fethi Bey 184 mebusun 95'inin oyunu alarak yeni Dâhiliye Vekili olmuştur.²⁹⁷ Uzunca bir süre Müdafaa-i Milliye Vekilliği yapan Refet Bey, 10 Ocak 1922 tarihinde "lumbago hastalığı"²⁹⁸ nedeniyle görevine devam edemeyeceğini, bir süre tedaviye ve istirahate "muhtaç olduğunu" bu nedenle Müdafaa-i Milliye Vekâletinden de affını

²⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 12, İçtima Senesi:2, 5.8.1921, 21.

²⁹² Serpil Sürmeli, *Millî Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri*, Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara, 1998,52.

²⁹³ Hakikat, 8 Ağustos 1921, 2.

²⁹⁴ Sürmeli, *Millî Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri*, 61-72. Mehmet Kayıran, "Tekâlif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 5 (1989): 639-664. Mehmet Serhat Yılmaz, "Tekâlif-i Milliye Emirlerinin Uygulanması: Kastamonu Örneği", *Mütarekeden İstiklâl 1921 Yılında Millî Mücadele*, Yay. Haz. Cezmi Eraslan, Nilüfer Erdem, Umut Dere, Özlem Arslan, İstanbul: Türk Ocağı Yayınlar, 2021, 141-142.

²⁹⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt: 2, İçtima Senesi:2, 22.08.1337. Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti'ne*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992, 250. Turgut İleri, "Lozan Konferansı Öncesinde TBMM'nin Ankara Dışına Taşınmasına İlişkin Meclis'te Yapılan Tartışmalar, *Atatürk Yolu Dergisi* 69 (2021), 336, <https://doi.org/10.46955/ankuayd.1028403> .

²⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 13, İçtima Senesi:2, 10.10.1921, 133.

²⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 13, İçtima Senesi:2, 10.10.1921, 136.

²⁹⁸ Lumbago, vücudun bel kısmında yaşanan ağrıyı ifade etmektedir. Ağrı hafif ya da şiddetli olabildiği gibi 3 aydan fazla yaşanması durumunda ani, yoğun ve kronik bir rahatsızlığa dönüşmektedir. Lumbago; fazla fiziki efor harcanması, vücudun aşırı ısınması, aşırı ısınan vücudun aniden soğuması gibi nedenlerle meydana gelmektedir. Lumbagonun şiddetli hale gelmesiyle yoğun ağrı oluşması, spazm yaşatarak sırtı eğri hale getirmesi, yürürken topallatmaya başlanması, sırtta karıncalanma gibi belirtiler vermektedir bkz. Milliyet, <https://www.milliyet.com.tr/pembenar/lumbago-nedir-neden-olur-lumbago-belirtileri-nelerdir-tedavisi-nasil-yapilir-6465351> ,Erişim 26.08.2023.

istediğini belirterek görevinden istifa etmiştir.²⁹⁹ 14 Ocak 1922’de Refet Paşa’nın yerine Müdafaa-i Milliye Vekâletine Kazım Paşa seçilmiştir.³⁰⁰

3-11 Ekim 1922’de nihayet TBMM güçlerinin mücadelelerini bir sonuca bağlamanın ilk adımı olan Mudanya’da işgal güçlerinin temsilcileriyle yapılan görüşmeler sonucunda Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma sayesinde Doğu Trakya bölgesi askeri yöntemlere başvuru gereksinimi olmadan teslim alınması kararlaştırılmıştır.³⁰¹ Mudanya’da varılan antlaşma neticesinde Doğu Trakya’nın TBMM Hükümeti adına teslim alması için Başkumandanlık tarafından 9 Ekim 1922’de Mirliya Refet Paşa görevlendirilmiştir. Görevlendirme kararnamesi uyarınca; her yerde idari birimler hükümete geçer geçmez hükümet memurları İdare-i Umumiyye-i Vilayat Kanunu gereğince resmi makamlara müracaat etmeleri, devir teslim muamelatına ait hususlarda geçişin sağlanmasına kadar “*asayiş ve inzibatın sür’at te’sisi*” için “*ittihaz-ı tedabirde*” Vali-i Vilayet Refet Paşa’nın emrinde bulunacağı kabul edilmiştir.³⁰² 11 Ekim’de Doğu Trakya’yı teslim almak için İzmir mebusu Refet Paşa’nın memur tayin edildiğine dair İcra Vekilleri Heyeti tezkeresi Mecliste görüşülmüş ve mebuslarca tezkere kabul edilmiştir.³⁰³ 14 Ekim 1922’de ise Trakya’ya tayin edilen memurlar hakkında görüşme yapmak için Refet Paşa, Ankara’ya geleceğini telgraf ile bildirmiştir.³⁰⁴ Nihayetinde 19 Ekim 1922’de Refet Paşa, İstanbul’a 200 Jandarma eşliğinde giriş yapmıştır.³⁰⁵ 20 Ekim’de Refet Paşa tarafından İstanbul’daki durumu izah eden bir telgraf yazılmış, telgrafta Padişah ve Veliâhdın tebriklerini ilettiğini bu tebrikleri “*Hilafet adına*”, İstanbul’daki diğer tebrikleri ise “*şahsen*” kabul ettiğini bildirmiştir.³⁰⁶ Refet Bey’in Hilafet adına kabul ettiğini bildirmesinin muhtemel nedeni ise kendisi daha İstanbul’a gitmeden Padişaha nasıl hitap edileceği konusunun gündeme gelmesi ve “*Halife*” olarak hitabının uygun olduğu görüşünde bulunulması olduğu ileri sürülebilir.³⁰⁷

4 Kasım 1922’de Refet Paşa tarafından İstanbul’un teslim alınma süreci hakkında İcra Vekilleri Heyeti’ne detaylı açıklamaların bulunduğu “*Türkiye büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Başkumandan namına Trakya’yı tesellüme memur Mirliya Refet*” adıyla bir telgraf

²⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 16, İçtima Senesi:2, 12.01.1338, 16.

³⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 16, İçtima Senesi:2, 14.01.1338, 49.

³⁰¹ İhsan Güneş, “Mudanya Mütarekesi”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://atatürkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mudanya-mutarekesi/> Erişim 26.08.2023.

³⁰² BCA, 30-18-1-1/5-30-15/245-1.

³⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 23, İçtima Senesi:3, 11.10.1338,341-342.

³⁰⁴ BCA, 30-10-0-0/204-392-24/245.

³⁰⁵ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi III*. Cilt, 521. Cengiz Mutlu, "Refet Paşa'nın TBMM Hükümeti Adına Yönetimi Devralmak İçin İstanbul'a Gelişi ve Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 37 (2021), 1-34, <https://doi.org/10.33419/aamd.926253>.

³⁰⁶ BCA, 30-10-0-0/ 204-392-25/245.

³⁰⁷ Cengiz Mutlu, "Refet Paşa'nın TBMM Hükümeti Adına", 6-7.

göndermiştir.³⁰⁸ 6 Kasım 1922’de ise İcra Vekilleri Heyeti tarafından, Refet Paşa’nın bir yandan Trakya’nın teslim edilmesi için generallerle görüşmeleri idare etmesi ve İtilaf Devleti temsilcileri ile TBMM Hükümeti ile Başkumandanlık adına temaslarda bulunması bir yandan da İstanbul’da Milli Hükümet’in kanun ve düzeninin tesisine en üst noktadan nezaret etmek vazifelerini icra etmesi için karar alınmıştır. Kararnamede imzası bulunan Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey’dir.³⁰⁹ Aynı gün Mecliste gizli biçimde yapılan celsede İstanbul Hükümeti’nin istifası üzerine İstanbul’un idare şekli hakkında görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelere başlarken Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey, 4 Kasım 1922’de “*Hükümetiniz ve Başkumandan namına tesellüme memur olan*” Refet Paşa’dan telgraf aldığını açıklamaya çalışırken diğer mebuslar Başkumandan namına mı, şahsı namına mı görevlendirdiğini, Heyeti Vekilenin yetkili olup olmadığı hususlarında ciddi tepkiler göstermiştir.³¹⁰

Ankara’da mebuslar Refet Paşa’ya yönelik tepkilerini günden güne artırmaya devam ederken yurt genelinde İstanbul’un TBMM idaresine geçtiği haberi büyük sevinçle karşılanmıştır. Örneğin Refet Bey, İstanbul’un TBMM idaresine geçmesi sebebiyle İstanbul halkının büyük bir sevinç duyduğunu, bugünün gecesinde fener alayları düzenlediklerini Ankara’ya iletmiştir.³¹¹ Yozgat’ta ise halk sevinç gösterileri yaparak her tarafı bayraklarla süslemiş, tüm ahali birbirini tebrik edip kucaklaşmış, fener alayları düzenlenerek Mustafa Kemal Paşa ve TBMM adına tezahüratlarda bulunulmuştur.³¹²

Halk büyük sevinç gösterileri düzenlerken Refet Paşa’nın İstanbul ve Trakya’nın yönetiminin verilip verilmediği, yönetim yetkisinin ne olduğu ve halktan toplanan vergilerin nereye harcandığı, yetkisini aşan faaliyetlerde bulunarak müdahale ettiği gibi adeta suçlamaya varan soru önergeleri mebuslar tarafından Meclis’e verilmiştir. Refet Paşa ve İstanbul’u yönetmesi için elinde bulunan yetkileri hakkında 13 Kasım’da önce Kangırı (Çankırı) Mebusu Neşet Bey,³¹³ 14 Kasım’da İstanbul Mebusu Habip Bey³¹⁴, 15 Kasım’da Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü Bey,³¹⁵ 19 Kasım’da Beyazid Mebusu Şevket Bey ve arkadaşları³¹⁶ ayrı ayrı soru önergeleri vermiştir. Soru önergelerinin verilmeye başlandığı 13 Kasım’da Refet Paşa’nın İstanbul’dan ayrılarak Doğu Trakya’yı teslim almaya gitmesinin sorun yaratabileceği fikrinden

³⁰⁸ BCA, 30-18-1-1/6-34-16.

³⁰⁹ BCA, 30-18-1-1/6-34-18/245-2.

³¹⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:3, 6.11.1338, 1009.

³¹¹ BCA, 30-18-1-1/6-34-16.

³¹² Yeni Yozgat, 9 Kasım 1922, 3-4.

³¹³ BCA, 30-10-0-0/ 5-29-4/6. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 24, İçtima Senesi:3, 13.11.1338, 471.

³¹⁴ BCA, 30-10-0-0/5-29-6/6.

³¹⁵ BCA, 30-10-0-0/5-29-8/6. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 24, İçtima Senesi: 3, 16.11.1338, 529.

³¹⁶ BCA, 30-10-0-0/5-29-9/6.

hareketle, Doğu Trakya’da görev yapacak Jandarma kıtasının idaresinde ve sevkinde yer alabilecek bir subayın tayin edilmesini teklif etmiştir.³¹⁷

Mebusların neredeyse ortak bir biçimde Refet Bey ve İstanbul’u idaresi sırasında sahip olduğu yetkiler hakkında İcra Vekilleri heyeti Reisi Rauf Bey başta olmak üzere, Hariciye, Maliye ve Dâhiliye Vekillerine verdikleri soru önergeleri 22 Kasım 1922’de Meclis gizli celsesinde tartışılmaya başlanmıştır. Tartışmalar uzunca bir süre devam etmiş ilgili yetkililer söz alıp durumla ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Uzun izahatlar neticesinde İstanbul’un durumu ve Refet Paşa’nın çalışmaları hakkında Bitlis ve Diyarbakır mebusları Yusuf Ziya ile Hacı Şükrü Bey’in verdiği soru önergeleri Mecliste hem Refet Paşa’ya hem de hükümete yönelik bir güven oylamasına dönüştürülmüştür. Görüşme neticesinde ise beyanatların itimadına yönelik tahrir oylamaya sunulmuş ve güvenoyu verilerek bir anlamda hükümetin ve tabii Refet Bey’in faaliyetlerine devam etmesi sağlanmıştır.³¹⁸

7 Aralık 1922’de ise Trakya’nın TBMM güçlerine tesliminin gerçekleştiği, askeri birliklerin ve teşkilatın oluşturulması için Refet Paşa’nın görevlendirildiği ve bu hususta ihtiyaç duyulan askeri cephane vs.nin tespit edildiği, Refet Paşa’nın yerine İstanbul’da görev yapmak üzere Adnan Bey’in tayinin gerçekleştirildiği açıklanmıştır.³¹⁹ 16 Aralık’ta Trakya Komutanı görevine başlamış, 8 Ekim 1923’te komutanlığın kaldırılması nedeniyle Ankara’ya Meclis’e geri dönmüş ve siyasi yaşamına devam etmiştir.³²⁰

2.2.2.5. Ata (Ataullah Atay) Bey

Ata Bey, 1882 senesinde Nevşehir’de dünyaya gelmiştir. Babası Kadı Mehmet Hilmi Efendi annesi Şerife Hanım’dır. Asıl adı Ataullah olmasına rağmen Mecliste hem resmi hem de gayri resmi bir biçimde “Ata” adını kullandığından Ata Bey olarak anılmıştır. Eğitimini Nevşehir İbtidai Mektebi’nde tamamlamış ardından Karaman Rüştîyesi’ne devam etmiştir. Rüştîyeden mezun olmasının akabinde İstanbul Mercan İdadisine geçmiş buranın ardından da Mülkiye Mektebine girip 1905 yılının temmuz ayında mezun olmuştur. Önce Konya İl Maliyet Memurluğunda staj yaparak iş hayatına adım atmış, 1908 senesinde ise Ürgüp Kaymakamlığı görevini üstlenmiştir. Kariyerinde yükselişini sürdürmüş, kaymakamlıklarının ardından Yozgat ve Maraş Mutasarrıflığı yapmıştır. Osmanlı Mebusan Meclisine Niğde Mebusu olarak girmiş, İstanbul’un işgaliyle Ankara’ya gelerek 3 Temmuz 1920’de Niğde Mebusu olarak Meclis’e katılmıştır. TBMM’ ye katılmasının ardından Dâhiliye, Maliye ve Bütçe komisyonlarında

³¹⁷ BCA, 30-10-0-0/204-393-10/245.

³¹⁸ BCA, 30-10-0-0/13-77-5/12. TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:3, 22.11.1338, 1123.

³¹⁹ BCA, 30-10-0-0/204-393-27/245.

³²⁰ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi III. Cilt*, 521.

görev almıştır. Komisyon üyeliğinin yanı sıra Dâhiliye Komisyonu Başkanı olmuştur. Refet Bey'in istifasının ardından aday arayışı sürecinde öne çıkan isim haline gelmiştir.³²¹

Dâhiliye Vekâletinin bir süredir geçici isimler tarafından yönetiliyor olması mebuslar tarafından ciddi eleştirilere konu olmuştur. Buna son vermek adına TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından Meclis Riyasetine gönderilen tezkereyle Dâhiliye Vekâletine vekil olarak mebus seçilmesi istenmiştir.³²² 21 Nisan 1921 tarihinde yapılan oylama neticesinde 205 mebusan 112'sinin oyuyla Niğde Mebusu Ata Bey, Dâhiliye Vekili seçilmiştir.³²³

Ata Bey'in Dâhiliye Vekili olmasının üstünden 1 aya yakın bir süre geçmesinin ardından 16 Mayıs 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa istifa etmiş ve 19 Mayıs'ta yeni bir İcra Vekilleri Heyeti kurulmak zorunda kalınmıştır. Yeni kurulan heyetin Dâhiliye Vekili yine Ata Bey olmuş, görevini kısa bir süre daha devam ettirmiştir.³²⁴ Ata Bey, hızlıca çalışmalarına başlamış hatta bu dönemde Dâhiliye Vekili sıfatıyla basına mülakatlar vermiştir. 25 Mayıs 1921'de verdiği bir mülakatında Teşkilat-ı Esasiye Kanununa³²⁵ ve mülki taksimatın nasıl yapılacağına, idari yönetimin nasıl olacağına dair açıklamalarda bulunmuştur. Beyanatında kanunun tam olarak uygulanmaya başlanmadığını belirtmiş, bunun nedenini ise başka kanunların hazırlanması gerekliliği olduğunu ifade etmiştir. Zira kanuna göre her müstakil sancağın vilayet olması öngörülmüş fakat müstakil sancakların büyük bir kısmının idari yapılanması olamayacak kadar ufak olduklarına dikkat çekmiştir. Kanun haricinde Ankara Hükümeti'nin “*siyaset-i dâhiliyesine*” açıklık getiren Ata Bey, benimsedikleri politika uyarınca vilayetlerin hukuk ve vazifelerini genişletmek, mahalli işlerde vilayetlere geniş yetkiler tanımak, birbirine yakın ve ufak köyleri birleştirerek bir nahiye haline getirmek için kanun layihası yapıldığını, Meclis'e verildiğini, konunun Dâhiliye encümeninde olduğunu da eklemiştir.³²⁶

14 Haziran 1921 tarihinde ise İcra Vekilleri Heyeti'nin toplantısında ilerleyen günlerde Dâhiliye Vekâletinin başına geçecek olan Ali Fethi Bey için önemli bir karar alınmıştır. Çıkarılan bir kararname ile Malta'ya sürgüne gönderildikten sonra orada serbest bırakılıp

³²¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, *TBMM Albümü 1920-2010, 1. Cilt 1920-1950*, 53. Çoker, *Türk Parlamento Tarihi III. Cilt*, 809-810.

³²² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 10, İçtima Senesi:2, 21.04.1921, 42

³²³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 10, İçtima Senesi:2, 21.04.1921, 64.

³²⁴ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi III. Cilt*, 810.

³²⁵ Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 20 Ocak 1921 tarihinde TBMM tarafından kabul edilen ve 24 maddeden oluşan anayasadır. Kanun sayesinde ülke vilayetlere bölünmüş, kazalar vilayetlere, nahiyeler ise kazalara bağlanarak bir yönetim taksimatı yapılmıştır. Vilayetler ve nahiyeler kanun uyarınca bir nevi muhtariyet olmaları öngörülmüş, bu sayede dış-iç politika, şer'i, adli, askeri meselelerde, uluslararası ve iktisadi konular hariç olmak üzere diğer konularda vilayetlere geniş yetkiler tanımlanmıştır bkz. İhsan Güneş, *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Anayasa)*, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/teskilat-i-esasiye-kanunu-anayasa/> Erişim 02.06.2023,

³²⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 25 Mayıs 1921, 1.

İtalya'ya geçen eski Dâhiliye Nazırı Ali Fethi Bey'in Anadolu'ya dönebilmesi için Müdafaa-i Milliye Vekâleti tahsisatından 500 bin liranın Hariciye Vekâleti tarafından Roma temsilcisi Cami Bey vasıtasıyla gönderilmesine, bu kararında Müdafaa-i Milliye, Maliye ve Hariciye Vekâletlerine tebliğ edilmesine karar verilmiştir. Çıkarılan bu kararnamede imzası olan Dâhiliye Vekili Ata Bey'dir.³²⁷

İcra Vekilleri Heyeti 25 Haziran 1921 tarihindeki toplantılarında Dâhiliye Vekâleti açısından mühim bir karar almışlardır. Çıkartılan kararname ile Dâhiliye vekili Ata Bey'in devam eden sağlık sorunları sebebiyle Dâhiliye Vekâleti Vekilliği görevine Adliye Vekili Refik Şevket Bey görevlendirilmiştir. Kararnamede imzası olanda Dâhiliye Vekili Namına sıfatı ile Refik Şevket Bey olmuştur.³²⁸ Ata Bey'in istifası 30 Haziran 1921'deki Meclis celsesinde TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın takriri ile ilan edilmiştir. Paşa'nın takririne göre Ata Bey'in sağlık durumu nedeniyle istifa ettiği, kendisinin yerine birinin seçimi için çalışma yapılmasını rica etmiştir.³²⁹ Ata Bey'in istifası basında da kendisine yer bulmuş ve Dâhiliye Vekilliğinin boşalan koltuğunu bir süre Adliye Vekili Refik Şevket Bey'in vekâleten idare edeceği bilgisi verilmiştir. Ayrıca Ata Bey'in Dâhiliye Vekilliğinden istifasından üzüntü duyulduğu, kendisinden büyük hizmetler ve başarılar ümit edildiği yazılmıştır.³³⁰

Meclis tarafından 30 Temmuz 1921'de Ata Bey'in vatani hizmet gerekçesiyle izinli sayılması kararı alınmıştır. 17 Eylül 1921'de Meclise geri dönen Ata Bey Dâhiliye başta olmak üzere çeşitli vekâlet ve komisyonlarda çalışmaya devam etmiştir.³³¹ Öyle ki Ata Bey'in Dâhiliye Vekâletiyle ilişkisi I. TBMM Dönemi'nde yakın bir biçimde sürmüştür. Ayrıca Meclis gündeminde vekil olmadığı zamanlarda dahi Dâhiliye Vekilliği dönemine ait konularda ismi geçmiştir. Örneğin Maraş Mebusu Tahsin Bey, Maraş Mutasarrıfı Refet Bey hakkında ağır iddiaların yer aldığı ve dönemin Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'i hedef alan bir istizah takriri vermiştir. Bunun üzerine 10 Haziran 1922 tarihindeki Meclis içtimasında istizah takriri görüşülmüş, Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey de cevap vermiştir. Ali Fethi Bey, takrirden adı geçen Refet Bey'in Isparta Mutasarrıfı olarak 9 Ağustos 1920 senesinde tayin edildiğini ancak Aralık 1920'de azledilmiş olduğunu, Maraş Mutasarrıflığına ise 23 Haziran 1921'de tayin edildiğini söz konusu atamalarında kendisinin Dâhiliye Vekilliğinden Ata Bey'in Vekil olduğu sırada yapıldığını hatırlatmıştır. Bahsi geçen kişiyle ilgili soruların da Ata Bey'e sorulması gerektiğini belirten Ali Fethi Bey, kendisinin yapabileceği hususun Refet Bey hakkında soruşturma

³²⁷ BCA, 30-18-1-1/3-24-15/245-28.

³²⁸ BCA, 30-18-1-1/3-25-4.

³²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 11, İçtima Senesi:2, 30.6.1921, 79.

³³⁰ İrade-i Milliye, 29 Haziran 1921, 2.

³³¹ Çoker, *Türk Parlamento Tarihi III. Cilt*, 810.

yapmak olduğunu ve yapacağını belirtmiştir. Neticede Maraş Mebusu Tahsin Bey'in istizahı hakkındaki müzakerenin yeterli olduğu yapılan oylama sonucunda ortaya çıkmıştır.³³²

6 Temmuz 1922 tarihinde Dâhiliye Vekili Fethi Bey, 2 ay süreyle izne ayrılmıştır.³³³ İzne ayrılarak Avrupa'ya gidiş gerekçesi ise sıhhi durumu olmuş, tedavi olmak için Avrupa'ya gideceği ilan edilmiştir.³³⁴ Bu nedenle de vekâleten Dâhiliye Vekili olacak bir mebus seçilmesi zorunluluğu doğmuştur. 8 Temmuz'da TBMM Reisi Mustafa Kemal tarafından Meclise izin almış olan Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in yerine vekil seçilmesi için tezkere vermiştir.³³⁵ Ancak mebuslar Dâhiliye Vekâleti vekili oylamasının 10 Temmuz oturumunda yapılmasına karar vermiş ve 10 Temmuz'da yapılan oylama neticesinde 188 mebustan 160 oy alarak Niğde Mebusu Ata Bey, Ali Fethi Bey'e vekâlet etmek üzere Dâhiliye Vekâleti Vekilliğine seçilmiştir.³³⁶ Ata Bey'in vekâleten Dâhiliye Vekili oluşu hususunda tüm vilayetlere gönderdiği tamimde Dâhiliye Vekili Fethi Bey'in tedavi nedeniyle Avrupa'ya gittiğini bu nedenle kendisinin göreve başladığını belirtmiş ayrıca ülkenin ihtiyaç duyduğu "asayiş ve emniyetin idamesi" için hukukun hızlı bir biçimde uygulanmasını ve kanun hâkimiyetinin oluşturulmasına önem verilmesini istemiştir. Aynı gün çıkan bir diğer haberde ise Fethi Bey'in Avrupa'ya gitmek üzere Adana'ya geldiği yazılmıştır.³³⁷

17 Eylül 1922'de Niğde Mebusu Ata Bey Dâhiliye Vekâleti Vekilliğinden istifasını sunmuş, istifası 18 Eylül'de Meclis oturumunda okunmuştur. İstifa gerekçesi olarak ise sağlık durumunu göstermiştir.³³⁸ Ata Bey'in istifası neticesinde boş kalan Dâhiliye Vekilliği koltuğunu doldurmak için Meclis, tekrar seçim yapmak mecburiyetinde kalmıştır. 17 Eylül'de Ata Bey'in istifasının ardından vekâleten bir vekil seçilmeye çalışılmış ancak oy yetersizliği ve tartışmalar nedeniyle başarılı olunamamıştır. 20 Eylül'de tekrar oylamaya başlanmadan önce Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in Avrupa'dan memlekete döndüğü bu nedenle seçim yapılmaması gerektiğini savunan mebuslar olsa da bu bilginin resmi olmaması nedeniyle seçime gidilmiştir. Yapılan seçim neticesinde 197 kişi oylamaya katılmış, Mersin Mebusu İsmail Safa Bey, 100 oy alarak Dâhiliye Vekâleti Vekilliğine seçilmiştir.³³⁹

³³² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt: 2, İçtima Senesi:3, 10.06.1338, 332-333.

³³³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 21, İçtima Senesi:3, 6.07.1338, 270.

³³⁴ Hâkimiyeti Milliye, 6 Temmuz 1922.

³³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 21, İçtima Senesi:3, 8.07.1338, 338.

³³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 21, İçtima Senesi:3, 10.07.1338, 349. Güzel Trabzon, 15 Temmuz 1922.

³³⁷ Hâkimiyeti Milliye, 12 Temmuz 1922.

³³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 23, İçtima Senesi:3, 18.09.1338, 98.

³³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 23, İçtima Senesi:3, 20.09.1338, 130.

2.2.2.6. Ali Fethi (Okyar) Bey

Ali Fethi Bey, 1881 senesinde Yugoslavya'nın Pirlepe şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası İsmail Bey, annesi Fatma Hanımdır. 13 Mart 1898 tarihinde Harbiye Mektebi'ne girmiş ve 1900 yılında piyade Teğmen olarak mezun olmuş, Kurmay sınıfına seçilmiştir. 4 Ocak 1904 tarihinde ise Kurmay Yüzbaşı rütbesiyle 3. Ordu'da çalışmaya başlamıştır. Edirne Harbiye Ders Nazırı Yardımcılığı, Selanik Demiryolu Müfettişliği, Selanik Jandarma Subay Okulu Komutanlığı görevlerini üstlenmiştir.³⁴⁰ Ali Fethi Bey, İttihat ve Terakki mensubu olarak Rumeli bölgesinde II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi amacıyla çalışmalar yapmıştır. Bir müddet sonra ise Paris Sefaretine ateşemiliter olarak atanmış, Trablusgarp Savaşı'nın patlak vermesi üzerine cephede görev alıp İtalyan işgal güçlerine karşı mücadele etmiştir. Hemen akabinde çıkan Balkan Savaşı'na katılmış, savaş sonrası askerlikten istifa etmesi neticesinde Bulgaristan Sofya Sefaretine atanmıştır. Bu dönemde Sofya Ateşemiliter görevini yürüten Mustafa Kemal Paşa ile de birlikte çalışmışlardır. I. Dünya Harbi sonunda İstanbul'dan seçimi kazanarak Osmanlı Mebusan Meclisine girmiştir. Mondros Mütarekesi süresince İzzet Paşa Hükümeti'nin Dâhiliye Nazırı olarak çalışmıştır. İzzet Paşa istifa etmiş, Damat Ferit Paşa hükümeti kurmuş ve nihayetinde İngilizler tarafından tutuklanarak Malta'ya sürülmüştür.³⁴¹

Ali Fethi Bey, Malta'da sürgünde bulunduğu sırada bir kışlada da ikamet etmiş, burada biraz daha özgürce hareket etmiş hatta Fransız ve İngiliz gazetelerini günlük okuyabilmiştir. Bu sırada Malta sürgünlerinin aileleri kendilerine elbise ya da yiyeceklerin olduğu paketler göndermiştir. Ali Fethi Bey eşi Galibe Hanım ile sürekli mektuplaşıırken arada Mustafa Kemal Paşa ile de görüşmelerini sürdürmüştür. Tutuklu bulunduğu sırada İngilizce öğrenmeye başlamış, iktisat, tarih ya da siyaset konularında kitaplar okumuş, yabancı dilden çeviriler yapmıştır. 28 Nisan 1921'de ise beklediği tahliye haberi nihayet gelmiş ve zaman kaybetmeden Milli Mücadele'ye dâhil olabilmek için yola çıkmıştır.³⁴²

Malta'da tutuklu bulunan eski Dâhiliye Nazırı Fethi Bey'in Ankara'ya gelebilmesi için hükümet özel bir çaba sarf etmiştir. Bu doğrultuda 14 Haziran 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti Malta'da tutukluymken tahliye edilip İtalya'ya geçen “*Dâhiliye Nazır-ı esbaki*” Fethi Bey'in Anadolu'ya gelebilmesi için Müdafaa-i Milliye Vekâletinin tahsisatından 500 liranın

³⁴⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, *TBMM Albümü 1920-2010*, 1. Cilt 1920-1950, 34. Çoker, *Türk Parlamento Tarihi III*. Cilt, 502.

³⁴¹ Mesut Çapa, “Pontusçu Çetelerle Mücadele Günlerinde Dâhiliye Vekili Fethi (Okyar) Bey'in Karadeniz Gezisi (28 Ocak-25 Mart 1922)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 26 (2019): 348, <https://doi.org/10.18220/kid.562281>.

³⁴² Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye Fethi Okyar'ın Anıları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, 22-23.

Hariciye Vekâleti tarafından Roma Temsilcisi Cami Bey ile Fethi Bey'e gönderilmesine karar vermiştir.³⁴³ 9 Ağustos 1921'de ise Fethi Bey Ankara'ya ulaşmıştır.³⁴⁴

Böylece Refet Bey'in bir süredir vekâleten yürüttüğü Dâhiliye Vekilliği makamına 10 Ekim 1921'de yapılan oylama ile Ali Fethi Bey seçilmiştir.³⁴⁵ Ali Fethi Bey, Dâhiliye Vekili olarak Meclis tarafından seçildiği günlerin oldukça zor zamanlar olduğunu, Kütahya-Eskişehir Savaşı'nın kaybedilerek Eskişehir ve Afyon'un düştüğü bu dönemde Mecliste ciddi bir hayal kırıklığının hâkim olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinden kurmaylık özellikleriyle ancak sivil bir yaşam içinde hem eski Dâhiliye Nazırı olarak hem de işgal güçlerini iyi tanıması sayesinde Meclise açık bir biçimde ülke durumunu izah etmesini rica etmiştir. Bu nedenledir ki Ali Fethi Bey, sadece Dâhiliye Vekili olarak değil dönemin bir tanığı olarak da Mustafa Kemal Paşa'nın rica ettiği gibi Meclis'e oldukça açık yüreklilikle bilgi vermekten çekinmemiştir. Ali Fethi Bey'in zor bir süreçten geçen Meclis ve Ankara Hükümetinde oldukça kritik öneme sahip olan Dâhiliye Vekâleti Vekili olmasını bizzat Mustafa Kemal Paşa istemiştir. Bunun da nedeni olarak Mustafa Kemal Paşa'nın yakın arkadaşı olan Ali Fethi Bey'i iyi tanıması ve güvenmesi olduğu öne sürülmektedir.³⁴⁶ Ayrıca Ali Fethi Bey, İzzet Paşa Hükümeti'nin de Dâhiliye Nazırlığını zorlu bir dönemde yürütmüş tecrübeli bir asker ve siyaset insanı olması muhakkaktır ki Ankara Hükümeti için de tercih edilme nedenlerinden birini oluşturmuştur. Bir başka mühim nokta ise eski bir Dâhiliye Nazırının, yeni Dâhiliye Vekili olması da bir geleneğin sürdürüldüğünün, çok farklı olmayan yapıların bir noktada devam ettirildiğinin de göstergesi sayılabilir.

Fethi Bey'in Ankara'ya ulaşıp Dâhiliye Vekili olmasının ardından Malta'da tutuklu bulunup daha sonra çıkmalarına izin verilen kişiler için alınan kararlarda imzası yer almıştır. Örneğin 2 Kasım 1921'de İcra Vekilleri tarafından çıkarılan kararnameyle Malta'dan terhis edilen ve muhtaç durumda olanlara kişi başına 100 kira olmak üzere toplamda 1.200 liranın Maliye bütçesinden verilmesi emredilmiştir. Kararnamede Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in imzası bulunmaktadır.³⁴⁷

Pontus sorunun bir iç güvenlik meselesi haline gelmesi Ankara Hükümeti'ni yeni önlemler almaya sevk etmiştir. Bu nedenle bizzat Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in Karadeniz'e giderek bölgede inceleme yapması ve meselenin hem askeri hem de mülki yönden çözülmesi hedeflenmiştir. Ali Fethi Bey alınan karar gereğince Samsun ve çevresinde inceleme yapmak

³⁴³ BCA, 30-18-1-1/3-24-15.

³⁴⁴ “Şehrimize vürûd edeceğini haber verdiğimiz esbak Dâhiliye Nazırı Fethi Beyefendi dün şehrimize gelmişlerdir.” bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 9 Ağustos 1921.

³⁴⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 13, İctima Senesi:2, 10.10.1337, 136.

³⁴⁶ Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, 295-294.

³⁴⁷ BCA, 30-18-1-1/3-35-4.

üzere hareket ettiğinde, Dâhiliye Vekilliği görevini Ankara’da vekâleten sürdürmek üzere Maarif Vekili Vehbi Bey seçilmiştir. Bu husustaki kararı İcra Vekilleri Heyeti 12 Şubat 1922 tarihinde almış, 18 Şubat 1922’de ise hazırladıkları tezkereyi Meclise sunmuşlardır. Söz konusu tezkerede Ali Fethi Bey’in görevi şu cümlelerle açıklanmıştır: “*Samsun ve havalisinde ittihaz olunan tedabiri inzıbatıyeye yakından temas ve nezaret etmek üzere mahalli mezkûre azimet eden Dâhiliye Vekili Fethi Beyefendi.*”³⁴⁸ Nisan ayının ortasında ise Dâhiliye Vekâleti Müsteşarlığına Erzurum Valisi Münir Bey atanmıştır. Bu dönemde Ali Fethi Bey’in Kalem-i Mahsusa Müdürü görevini ise Raşid Bey yürütmüştür.³⁴⁹

Sakarya Muharebesi’ni başarıyla sonuçlandıran Mustafa Kemal Paşa ve ekibi, nihayetinde son vuruşu yapacak hazırlığa girişmeye karar vermiştir. Hazırlıkların büyük bir gizlilik içinde yapılmasına oldukça özen gösteren Mustafa Kemal Paşa, bu süreçte bir yandan da barış yollarını denemeyi sürdürmüştür. 1922 senesinin yaz aylarında³⁵⁰ Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey ve Mustafa Kemal Paşa bir görüşme yapmıştır. Görüşmede Paşa, Büyük Taarruz için emir verdiğini ve hazırlıkların gizlice devam ettiğini fakat en büyük endişesinin düşman kuvvetlerinin bu hazırlıktan kuşkulandıkları olduğunu bu nedenle Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey Fransa’da görüşmeler sürdürürken, Ali Fethi Bey’den de Londra’ya giderek İngilizlerin Eylül’e kadar kuşkulandıklarını önlemesini ve zaman kazanmasını istemiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın amacı, Misak-ı Milli esaslarınca bir barış yolunun olup olmadığını hem dünyaya hem de ülkeye ispat etmek olduğunu da açıklamıştır. Şayet sulh, istenilen şartlar altında düşman kuvvetlerince kabul edilirse kan dökülmeden esas gayeye ulaşılacağını ancak karşıdaki tutumun Ankara’yı oyalamak ve yeni bir Sevr Anlaşması için masaya oturtmak olduğunu bildiğini de söylemiştir. Bu bilginin sadece kendileri tarafından bilinmesinin yeterli olmadığını belirten Paşa, sulh olmasının tek şartının Yunan ordusunun yok edilmesiyle mümkün olduğunu, bunu sağlamak içinde eylül ortasına kadar özellikle İngilizlerin fiilen müdahale etmeyeceklerinden emin olunmasının hayati görüldüğünü vurgulamıştır. Ali Fethi Bey, bu açıklamaların üzerine elinden geleni yapacağını ve İngilizlerin fiilen müdahale etmelerini engellemek için her yolu deneyeceğinin teminatını vererek hızlıca Londra’ya gidiş hazırlıklarına başlamıştır. Böylece Ali Fethi Bey İtalya Başvekili Kont Sforza ile görüşmek için Antalya’dan Roma’ya gitmek üzere Ankara’dan ayrılmıştır.³⁵¹ Ali Fethi Bey’in ağustos ayında Mustafa Kemal Paşa ile bu konuşmayı gerçekleştirdiği iddia edilse de esasında 3 Temmuz 1922 tarihinde gerçekleştirilen

³⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 17, İçtima Senesi:2, 18.2.1338, 5.

³⁴⁹ Hâkimiyyet-i Milliye, 13 Nisan 1922.

³⁵⁰ Ali Fethi Bey’in anılarının derlendiği kitabında görüşmenin ağustos ayı başında yapıldığı ifade edilmişse de Fethi Bey bu görüşme sonucunda Londra gazine temmuz ayında başlamıştır. Dolayısıyla ağustos olmasına imkân yoktur. Ayrıca Ali Fethi Bey’in gezisinin tarihleri üzerinde de yapılan çalışmalarda tam bir fikir birliği mevcut değildir.

³⁵¹ Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, 300-301. Okyar, Seyitdanlioğlu, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili*, 25.

Meclis içtimasında, sıhhi nedenlerle Avrupa'ya gitmek zorunda olduğunu belirttiği izin isteği oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir.³⁵²

Meclisten izin alan Ali Fethi Bey, önce İtalya'ya geçip çeşitli temaslarda bulunmuş, 18 Temmuz 1922'de Fransa'ya geçmiş ve temmuz sonu 1922 ağustosunun ilk günlerinde Londra'ya varmıştır. Londra'da ağustos ayının ortalarına kadar bazı yetkililerle temaslarda bulunmuş, İngiliz basınıyla konuşmuş ve beyanatlar vermiştir. 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruz'un istenilen başarıya ulaşması, Ankara Hükümeti'nin ve dolayısıyla Ali Fethi Bey'in elini güçlendirmiş, bu zaman diliminde Londra'da diplomatik temaslarda bulunmayı sürdürmüştür. Ali Fethi Bey Eylül ayının başında Londra'dan ayrılarak 8 Eylül'de önce Roma'ya ulaşmış ve 18 Eylül'de Roma'dan Ankara'ya gitmek üzere ayrılmıştır.³⁵³ Londra'da bulunduğu sürede her ne kadar maddi imkânlarla zorlanılarak Savoy Hoteli'nde kalması sağlansa da mütevazı giyinmiş, Millî Mücadele taraftarı olduğunu Babıali'nin temsilcisi olmadığına vurgu yapmak için fes yerine kalpak takmıştır.³⁵⁴ Roma'da bulunduğu süreçte verdiği beyanatlar ve temaları Türk basınında da yer almış ve ilan edilmiştir. Örneğin 14 Eylül 1922'de Roma'da İtalyan gazetelerine, kazanılan olağanüstü zafer sayesinde sulh müzakeresinin ve idare hakkını Mustafa Kemal Paşa'ya bahşedildiğini bu nedenle sulh esaslarının görüşülmesi için yapılacak konferansın İzmir'de toplanmasının lüzumunu ifade etmiştir.³⁵⁵ Ali Fethi Bey'in izinli sayıldığı sürede 10 Temmuz³⁵⁶-18 Eylül³⁵⁷ 1922 arasında Niğde Mebusu Ata Bey vekâleten Dâhiliye Vekilliği görevini üstlenmiştir. 20 Eylül'de ise Mersin Mebusu İsmail Safa Bey vekâleten atanmıştır.³⁵⁸ 25 Eylül'de Ali Fethi Bey yurtdışından ülkeye dönüş yapmış, 4 Ekim'de ise Vekil seçimi kanununda yapılan değişiklik gerekçesiyle

³⁵² “Mazereti sıhhiyeme binaen berayı tedavi Avrupa'ya azimet ihtiyacında bulunduğumdan iki ay müddetle terhisim hususunda Heyeti Celilenin lütfunu istihsale vasatâtı Aliyelerini arz ve istirham eylerim efendim” bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 21, İçtima Senesi: 3, 242.

³⁵³ İrşat Sarıaloğlu, “Büyük Taarruz Öncesi Diplomasi: Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in Londra Misyonu”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24/2 (2022), 636-661, <https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.1101899>. İhsan Sabri Balkaya, “Büyük Taarruz Öncesi İngiltere Nezdinde Barış Girişimleri ve Türk Bağımsızlık Mücadelesinin Avrupa Kamuoyuna Duyurulması”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19 (2003), 1115-1131. Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, 312-316. Sadi Borak, “Mustafa Kemal Büyük Taarruz Gününü Bütün Dünyadan Nasıl Gizli Tuttu?”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6 (1990), 381-390. Resul Babaoğlu, “Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in (Okyar) Londra Misyonu Örneğinde Millî Mücadele'nin İkili Diplomasi Boyutu”, *Dördüncü Uluslararası Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Sempozyumu (11-12 Eylül 2019)*, Yay. Haz. Temuçin Faik Ertan- Hasan Dinçer, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2021, 347-366. Okyar, Seyitdanlioğlu, *Atatürk, Okyar ve Çok Partili*, 25-26.

³⁵⁴ Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, 302.

³⁵⁵ *Yeni Yozgat*, 21 Eylül 1922, 2.

³⁵⁶ *TBMM, Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 21, İçtima Senesi: 3, 10.07.1338, 349.

³⁵⁷ *TBMM, Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 21, İçtima Senesi: 23, 18.9.1338, 98.

³⁵⁸ *TBMM, Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 21, İçtima Senesi: 23, 20.9.1338, 130.

Dâhiliye Vekilliği görevinden istifa ederek ayrılmıştır.³⁵⁹ İstifasının hemen ardından 5 Ekim’de tekrar Dâhiliye Vekilliği için aday olmuş, kazanarak koltuğuna geri oturmuştur.³⁶⁰

1922 senesinin eylül ortasından ekim başına kadar ateşkesin nasıl olacağı, düşmandan boşaltılan yerlerin BMM idaresine nasıl geçeceği, bu alanların iç güvenliğinin tesisi gibi meseleler baş göstermiştir. Türk basınında da yer alan haberlerde örneğin Eylül ortasından itibaren İstanbul’da bulunan Fransız kumandanının karışıklık halinde İstanbul’da “*asayişin teminini*” üstleneceklerini müttefik ülkelere bildirdiği bu nedenle Çatalca’dan istenen kuvvetleriyle Fransız garnizonunun İstanbul’da takviye edildiği belirtilmiştir. İşgal güçleri olası bir iç güvenlik sorunu karşısında müdahale hazırlığı yaparken, İstanbul Polis Müdürleriyle Jandarma ve Merkez Kumandanları da “*asayişin muhafazası*” için çeşitli emirler yayınlamışlardır. Bu doğrultuda gerektiği zaman polis, jandarma ve inzibat kuvvetlerinin Polis Müdürü emrinde birleşecekleri, İstanbul’da devriye gezdirilmesi ve yangın çıkması/çıkarılması ihtimaline karşı Jandarma kuvvetleri oluşturulmuştur.³⁶¹ Böylece resmi olarak Dâhiliye Vekâletine bağlı olmasalar da İstanbul’da bulunan kolluk güçleri de iç güvenliği sağlamak adına birleşerek ortak faaliyet göstermeye, halkı korumaya çalışmıştır.

4 Kasım 1922 tarihinde “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Başkumandan Namına Trakya’yı Tesellüme Memur” sıfatı ile Mirliva Refet Bey tarafından İcra Vekilleri Heyeti Riyasetine gönderilen evrakta İstanbul’un teslim alınış sürecinden bahsedilmiştir. Refet Bey 4 Kasım 1922 tarihinden itibaren İstanbul Belediye ve Meclis-i İdare Heyetlerine, Jandarma ve Merkez Kumandanlıklarına, Polis Müdüriyetlerine, İstinaf Umumiliğine, İcra Memurluğu ile Cinayet Mahkemesine 4 Kasım 1922 tarihinden itibaren TBMM namına görevlerini yürütmeleri üzerine bir tebligatta bulunmadığını, bu hususta Hükümet’ten bir talimat almadığını ancak Hükümetin “Fevkal-âde Mümessili” sıfatıyla kendisinin sorumluluk alarak İstanbul Hükümeti idaresi yerine TBMM idaresinin başlamış olduğunu bildirmiştir.³⁶²

Mirliva Refet Bey, İstanbul’un idaresinin TBMM’ye geçişi ile ilgili durumu 4 Kasım 1922’de Generaller toplantısında ifade etmiştir. Generaller toplantısında İngiliz Generali Harington durumun açıklanmasından memnun olduğunu ifade etmiştir. Fransız General Şarpi ise memnuniyetini ifade ettiği gibi komiserlerine ve hükümetine durum hakkında malumat vermesi gerektiğini açıklamıştır. Refet Bey, İstanbul’un nasıl bir biçimde idare edileceği hakkında kendisine yöneltilen sorulara cevaben, Ankara’dan alınacak talimatlardan sonra tekrar

³⁵⁹ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 21, İçtima Senesi: 23, 4.10.1338, 256.

³⁶⁰ TBMM, *Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 21, İçtima Senesi: 23, 4.10.1338, 287. Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2012, 482.

³⁶¹ *Sinop*, 6 Ekim 1922, 2.

³⁶² BCA, 30-18-1-1/6-34-16.

görülebileceğini, bu hususlarında Mudanya Ateşkesi'ne istinaden tamamen anlaşma zeminine sahip bir biçimde yapılabileceğini ifade etmiştir.³⁶³

4 Kasım 1922'de Refet Bey'den gelen bu telgrafı görüşmek üzere 4/5 Kasım 1922'de İcra Vekilleri Heyeti bir toplantı yapmış ve İstanbul vilayetinin genel idaresini belirleme hususundaki maddeleri kararlaştırılmıştır. Bunun neticesinde Büyük Millet Meclisi adına Şehremini Ziya Bey, İstanbul vilayetine vali atanmıştır. İstanbul'da mevcut bulunan tüm polis ve Jandarma güçleri İstanbul vilayetine bağlı olarak her zamanki asayiş ve inzibat görevlerini yerine getirmekle görevlendirilmişlerdir. Üsküdar, Beyoğlu, Çatalca Mutasarrıflıkları İstanbul vilayetine bağlanmıştır. Merkez daireleri tatil olacak, bu dairelerde çalışan memurların durumları hakkında ayrıca talimat verilecektir. Merkez dairelerine ait evrak, eşya vs. muhafaza altına alınmasından her dairenin müsteşarı ya da en büyük memuru şahsen sorumludur. Bu kişilerin isimleri belirlenerek, açıklanacaktır. Talimatnamenin diğer maddelerinde ise işler belirlenerek ilgili Vekâletler görevlendirilmiştir. Kararlarda imzası olan Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey olmuştur.³⁶⁴

6 Kasım 1922 tarihinde de İcra Vekilleri Heyeti tarafından Refet Paşa, bir yandan Trakya'yı teslim almak üzere generallerle müzakereleri idare etmekle bir yandan da TBMM ve Başkumandanlık namına İstanbul'un durumu ile ilgili olarak İtilaf Devletleriyle görüşmelerde bulunarak İstanbul'u idare etmekle görevlendirilmiştir. Kararda imzası olan Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'dir.³⁶⁵ İstanbul'un idaresi ile ilgili görüşmeler sürerken, Pınarhisar, Babaeski ve Kırkkilise mülkiye memurları ve Jandarmalar tarafından teslim alınmıştır.³⁶⁶

Refet Bey'in İstanbul'un idaresi hususuyla ilgili olarak ise hakkında mebuslarca soru önergeleri verilmiştir. 22 Kasım 1922'de soru önergeleri görüşülürken Söz alanlardan biri de açıklama yapması istenen Dâhiliye Vekili Fethi Bey olmuştur. Fethi Bey, Refet Bey'in üstlendiği sorumluluğun İcra Vekillerine ait olduğunu belirtirken, müstakil olarak Dâhiliye Vekâletinin İstanbul'da yönetsel hususlarda Refet Bey ile ilgili olarak bir sorumluluğu bulunmadığını ifade etmiştir. Kendisinin ne izahtan ne de cevap vermekten korktuğunu fakat Dâhiliye Vekilinden ayrıca açıklama yapmasını istemenin maksadının vekili sıkıştırmak, istizaha çekmek olduğunu iddia etmiştir. Fethi Bey, cevap vermekten kaçınmadığını tekrar hatırlatarak, cevap vereceği zamanın tayin edilmesi gerektiğini kendinin ona göre açıklama yapacağını ifade etmiştir.³⁶⁷ Böylece bir önceki Dâhiliye Vekili Refet Bey'i destekleyen

³⁶³ BCA, 30-18-1-1/6-34-16.

³⁶⁴ BCA, 30-18-1-1/6-34-16.

³⁶⁵ BCA, 30-18-1-1/6-34-18/245-2.

³⁶⁶ BCA, 30-18-1-1/204-393-5/245.

³⁶⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt: 3, İctima Senesi:3, 22.11.1338, 1116.

sorumluluğun ortak paylaşıldığını ifade eden bir yaklaşımla yeni Dâhiliye Vekili Fethi Bey hükümette bir çatlak oluşmasına da mahal vermemiştir. Ali Fethi Bey, I. TBMM Hükümeti'nin son Dâhiliye Vekili olmuştur.

2.3. İç Güvenlik Bağlamında Dâhiliye Vekâleti ve İlgili Teşkilatlar

İç güvenlik, mülki idareden ve genel asayişten sorumlu olan Dâhiliye Vekâleti, bu mühim görevlerini ifa edebilmek için çeşitli teşkilatlar kurmuş, onlar aracılığıyla çalışmış ya da diğer vekâletlere bağlı teşkilatlarla sıkı ilişkiler kurmak mecburiyetinde kalmıştır. Millî Mücadele Dönemi'nin olağanüstü şartlarında, kadro ve bütçe yetersizlikleriyle kısaca kıt kaynaklarla hayati işleri yürütmeye çalışan Dâhiliye Vekâleti, pek çok kurum, vekâlet, gizli örgüt ve kişilerle de ortak hareket etmiştir. Bazı teşkilatlar ise bu süreçte yetki sorunlarının yaşandığı, karmaşa haline gelirken bazılarının görev alanları ve Dâhiliye Vekâletine olan kanuni bağları çok daha açık tarif edilmiştir.

2.3.1. Askeri Polis Teşkilatı

TBMM'nin açılmasının ardından iç ve dış kaynaklı tehditlerle mücadele edebilmek için farklı teşkilat yapıları ve çeşitli tedbirler hayata geçirilmeye başlanmıştır. İç güvenliği sağlayabilmek adına oluşturulan teşkilatlardan biri de Askeri Polis Teşkilâtı olmuştur. Askeri Polis Teşkilatı (AP) 1920 Temmuz³⁶⁸ ayında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne bağlı bir biçimde kurularak faaliyetlerine başlamıştır.³⁶⁹ Askeri Polis Teşkilatı zaman zaman "A.P." "P" ya da "Ayn-Pe" olarak da kısaltmalarıyla isimlendirilmiştir.³⁷⁰ Teşkilatın şube yapılanması ise; şube reisi, yaver subay, şifre memuru, tercüman, istihbarat müdürü, siyasi bölüm amiri, asker ve sivil taharri memuru, tahkik personeli, yazıcı, kurye, posta memuru biçiminde düzenlenmiştir. Ancak her teşkilat şubesinin eleman sayısı bölgenin genişliği, çalışma yükü gibi nedenlerle değişiklik göstermiştir.³⁷¹

Askeri Polis Teşkilatı, düşman hattına gönderilecek kişilerin belirlenmesi, istihbarat teşkilatlarına ve emniyete yardımcı olacak kişilerin tespit edilmesi gibi genel anlamda istihbarat

³⁶⁸ Teşkilatın kuruluş ayı hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Bazı uzmanlar şubat ayında kurulduğunu ifade ederken bazıları temmuz olduğu belirtir. Ancak Serdar Yurtsever bir arşiv belgesinde açıkça 20 Temmuz 1920 yazıldığını açıklamıştır bkz. Serdar Yurtsever, *Millî Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri- Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, 72. Buna karşılık örneğin Erdal Şimşek, teşkilatın 18 Şubat 1920 olduğunu belirtmiştir bkz. Erdal Şimşek, *Türkiye'de İstihbaratçılık ve Mit*, Kum Saati Yayıncılık, 2004, 209.

³⁶⁹ Mesut Aydın, "Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da Giriş ve Çıkışları kontrol Altında Tutan Kuruluşlar", Ankara Üniversitesi, *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2/5(1990), 27. Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, 291.

³⁷⁰ Yurtsever, *Millî Mücadele Dönemi*, 71.

³⁷¹ Yurtsever, *Millî Mücadele Dönemi*, 74.

alışmaları üzerine yoğunlaşmıştır. Teşkilat bünyesinde istihbarat faaliyetlerini yürütmek üzere de şubeler ve merkezler oluşturulmuş, buralara zabıt, taharri memuru, inzibat memuru, polis memuru ve komiser tayin edilmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda teşkilat, İnebolu, Bartın, Kastamonu, Akçaşehir, Düzce, Sinop, Ereğli, Cide, Samsun, Geyve, Eskişehir, Bilecik, Kütahya, Afyon’da yapılandırılmıştır.³⁷² Belirlenen yerlerden anlaşılacağı üzere iç güvenlik açısından dönem itibariyle tehlike görülen yerler olduğu, bir kısmında zaman zaman isyan faaliyetine rastlandığı ifade edilebilir. Dolayısıyla Meclis açıldıktan neredeyse 3 ay sonra yani kısa bir müddet akabinde kurulan Askeri Polis Teşkilatı hem asayişsizliği önleyici çalışmalar yapmak hem de mevcut iç güvenlik sorunlarını çözmek üzere kurulduğu aşıkârdır.

Askeri Polis Teşkilatları kuruldukları yerlerdeki kumandanlıkların emrinde çalışmaya başlamışlardır. Bu nedenle Askeri Polis Teşkilatı Bartın Şubesi Zonguldak Müfrede Kumandanlığına, Askeri Polis Teşkilatı Sinop Şubesi Sinop Mevki Kumandanlığına, Askeri Polis Teşkilatı İnebolu Şubesi Kastamonu Kumandanlığına, Askeri Polis Teşkilatı Düzce, Ereğli ve Akçaşehir Şubeleri ise Bolu Mıntıka Kumandanlığına bağlanmıştır. Her bir şube ise önemine göre kategorize edilmiştir. Örneğin Kastamonu ve İnebolu Teşkilatları I. sınıfken, Ereğli ve Düzce II, Bartın-Akçaşehir-Cide III. sınıf olarak belirlenmiştir.³⁷³ İnebolu’nun Anadolu’nun adeta dışa açılan kapısı olması³⁷⁴ ve buranın Millî Mücadele açısından oldukça stratejik bir noktayı teşkil etmesi nedeniyle I. sınıf olarak kategorize edilmesi makul bir önlem olduğu yorumu yapılabilir.

Askeri Polis Teşkilatı ile iş birliği yaparak iç güvenlik faaliyetlerini yürüten diğer birimler ise; İstihbarat Zabıtlıkları, Hat Komiserlikleri ve Sansür Heyeti Müdüriyetleri olmuştur. Dolayısıyla da “Askeri Sansür Müdüriyetinin Vezaifinin Tarzı Cereyanına Dair Talimatname” bahsi geçen kurumların çalışma biçimini belirleyen kurallar bütünü olarak yayınlanmış ve bu talimatnameye göre işlemler yürütülmüştür.³⁷⁵

İçeriden ve dışarıdan harekete geçirilen Millî Mücadele karştı faaliyetleri önleyebilmek için Meclisin ihtiyaç duyduğu istihbarat örgütü olarak kurulan Askeri Polis Teşkilatı, önce Batı Cephesi tarafında oluşturulmaya başlanmıştır. Zira Garp Cephesi, düşmanın yoğunlukla çalıştığı ve her tarafında büyük tehlikelerin hâsıl olduğu bir alan olduğundan Askeri Polis Teşkilatının önce burada oluşturulmasına karar verilmiştir.³⁷⁶ Böylece

³⁷² Aydın, “Millî Mücadele Dönemi’nde Anadolu’da”, 27.

³⁷³ Aydın, “Millî Mücadele Dönemi’nde Anadolu’da”, 28.

³⁷⁴ Rahmi Çiçek, “Ankara Hükümeti’nin Dünya’ya Açılan Kapısı İnebolu-Ankara Yolu”, *Atatürk Yolu Dergisi* 5/20 (1997):400-413, https://doi.org/10.1501/Tite_0000000148.

³⁷⁵ Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, 291.

³⁷⁶ Hamit Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1992,11.

Garp Cephesi'nin merkezi olan Eskişehir, Askeri Polis Teşkilatının da genel merkezi olarak seçilmiş ve buradan hareketle Anadolu'nun belirlenen noktalarına şubeleri oluşturulmaya başlanmıştır. Teşkilatın kurucu babası ise Fevzi (Çakmak) Paşa'dır. Paşa'nın girişimiyle kurulan teşkilatın en temel hedefi; ordu mıntıkası veya gerisinde düşman kuvvetlerinin casusluğunu, propaganda yapmasını ya da gizli teşkilatlar yaratmasını engellemek ve “*karşı tedbirler almak*”, ayrıca ülke içine gelen giden kişilerin araştırılması, uygun görülmeyenlerin tutuklanması, seyahat vesikaları ile mahkemeye sevk edilmeleri biçiminde özetlenmiştir.³⁷⁷ Askeri Polis Teşkilatının Başkanlığını ise Binbaşı Hakkı Bey yürütmüştür.³⁷⁸

20 Aralık 1920'de ise Fevzi Paşa tarafından teşkilatın “*Teşkilat, İrtibat, Vazife ve İcraat Esasları*” adından bir talimatname yayınlamıştır. Böylelikle Fevzi Paşa, kurulan ve çalışan teşkilatın aksaklık/eksikliklerini gidermeye çalışmıştır.³⁷⁹ Askeri Polis Teşkilatının belirlenen görevlerini, Dâhiliye Vekâleti ile çatışmadan yürütebilmesi adına belirli sınırlamalar oluşturulmuştur. Buradaki sınır harp mıntıkası içi ve harp mıntıkası dışı biçiminde belirlenmiş, harp mıntıkası içi olarak kabul edilen alanda Emniyet-i Umumiye görevlerinden kabul edilen hususlardan da Askeri Polis Teşkilatının sorumlu olduğu kabul edilmiştir. Örneğin, seyahat edenlerin araştırılması, gerekli görülen kişilerin tutuklanması, teşkilatlara emir ve talimat verilmesi bunlardan bazıları olarak ifade edilebilir. Şayet belirlenen noktalarda Askeri Polis Teşkilatı kurulmamış ise orada bu görevlerden sorumlu olan yine Dâhiliye Vekâletinin parçası Emniyet-i Umumiye olmuştur. Dâhiliye Vekâleti 27-28 Aralık 1920 tarihinde Kütahya, Bilecik, Geyve, Eskişehir, Afyon ve Bolu Livasının Düzce, Mudurnu, Akçaşehir kazalarını harp mıntıkası olarak belirlemiştir. Daha sonra harp mıntıkasına Maraş, Adana ve Antep de dâhil edilmiş fakat bu bölgelere belirtilen tarihte Askeri Polis Teşkilatı kurulmadığından açıklanmamıştır.³⁸⁰

Askeri Polis Teşkilatı, Dâhiliye Vekâleti ve Emniyet-i Umumiye ile yakın temasta çalışmalarını yürütmüştür. Örneğin şubeleri kurulurken Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine bağlı kuruluş olduğundan subay ve inzibatlar kendi personellerinden seçilmişken, diğer personel ihtiyacını Dâhiliye Vekâleti kuruluşlarından temin etmiştir. Dâhiliye Vekâleti bünyesinden temin edilen personeller içinde polisler, komiserler ve taharri memurları yani sivil

³⁷⁷ Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında*, 12.

³⁷⁸ Şimşek, *Türkiye'de İstihbaratçılık*, 209.

³⁷⁹ Yurtsever, *Milli Mücadele Dönemi*, 71.

³⁸⁰ Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında*, 17-18. Yurtsever, *Milli Mücadele Dönemi İstihbarat*, 71.

polisler³⁸¹ yer almıştır.³⁸² Personel ihtiyacını Dâhiliye Vekâletine bağlı kurum ve mülki amirlerden karşılamaya çalışan Askeri Polis Teşkilatı şubeleri bu hususta tam başarıya ulaşamamış, kurumlar arasında sorunlar baş göstermiştir. Dâhiliye Vekâletinden istenen polis, komiser ve taharri memurlarının alınamadığı hususunda şikâyetler doğmuş olsa da söz konusu dönem içerisinde Dâhiliye Vekâletinin kendi ihtiyacını dahi karşılayacak polis gücünün olmadığı ilgili makamlara iletilmiştir.³⁸³ Dâhiliye Vekâleti ve Askeri Polis Teşkilatı arasındaki ilişki bazen olumlu bazen de olumsuz hava içinde sürdürülmüştür. Bu süreçteki sorunlar Askeri Polis Teşkilatı personelinin polislerle görev tanımları üzerinden çatışma yaşamaları, görev dışına çıkmakla birbirlerini suçlamaları, polislerin görevlerinde lakayt davrandıkları hususunda Askeri Polis Teşkilatı personelinin iddiaları, mülki amirler ve Askeri Polis şubeleri arasında yaşanan tartışmalar olarak özetlenebilir.³⁸⁴

Askeri Polis Teşkilatının faaliyetleri incelendiğinde genel olarak karşı istihbarat yapılanması olarak çalıştığı saptanmıştır. Millî Mücadele sürecinin başından itibaren casusların, milli yapılanma karşılığını halka aşlamak maksadıyla çeşitli çalışmalar sürdürdüğü bilindiğinden Ankara Hükümeti, Askeri Polis Teşkilatı ile stratejik noktalarda sıkı tedbirler alma yoluna gitmiştir.³⁸⁵ Askeri Polis Teşkilatının görev ve sorumlulukları belirlenerek bir sınır çizilmiş olursa da zaman içerisinde bu sınırı aşan çalışmalarda bulunduğu iddiaları gündeme gelmiştir. Özellikle mülki ve askeri amirlerin telefonlarının dinlenmesi, mebusların takip edilmeleri gibi meseleler Mecliste bile tartışma konusu edilmiştir. Örneğin Eskişehir’de Hakkı Behiç Bey’in Askeri Polis Teşkilatı tarafından takip ettirildiği 9 Aralık 1920’de Meclis gizli görüşmelerinde tartışılmıştır. Hatta Mustafa Kemal Paşa, Garp Ordusu Kumandanlığına sorduğunu ve açık bir cevap alamadığını ifade etmiştir.³⁸⁶ Askeri Polis Teşkilatı, yapısı, işleyişi ve bütçesi konularında Meclis görüşmelerinde adından söz ettirmiştir. Zabıt ceridelerinde “(P) teşkilatı” olarak ifade edilen Askeri Polis Teşkilatı konusunda mebusların genellikle eleştirel bir tavır takındıkları tespiti yapılabilir.

Örneğin 18 Ocak 1921 tarihli Meclis oturumunda İzmit Mebusu Sırrı Bey, “*Demiryolları Müdüriyeti Umumiyesinin Ankara’ya nakline dair sualine*” dönemin Nafia Vekili Diyarbakır Mebusu Feyzi Bey şifahi bir cevap vermiştir. Demiryollarından bahseden

³⁸¹ Osmanlı Devleti’nin polis teşkilatında görevli olarak çalışan sivil polisler taharri memuru olarak isimlendirilmiştir. 18 Nisan 1907 tarihinde çıkartılan Polis Nizamnamesinde de taharri memurlarının istihdamı 166.madde ile düzenlenmiştir bkz. İbrahim Yılmaz, “Osmanlı Polis Teşkilatında Taharri Memurları: Sivil Polisler”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2022), 24, <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1070644>.

³⁸² Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında*, 75.

³⁸³ Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında*, 76-77.

³⁸⁴ Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında*, 80-83.

³⁸⁵ Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, 291.

³⁸⁶ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Devre: I, Cilt:1, İçtima:1, 9.12.1336,259. Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında*, 14.

Nafia Vekili, şimendifer merkezinin tek yerinin Eskişehir olduğunu ancak Eskişehir Yunanlılar tarafından istila edildiği için Konya'ya naklettiklerini ifade etmiştir. Ancak Eskişehir şimendiferlerin tek tamirhane yeri olduğundan buranın merkez olması, hatların ve lokomotiflerin tamirinin burada yapılması da oldukça elzem bir hal almıştır. Bu nedenle Nafia Vekili, Demiryolu Müdüriyeti Umumiyesi'nin Ankara'ya nakledilmemesi gerektiğini, Eskişehir'de kalmasının hayırlı olduğunu beyan etmiştir. Bu görüşün ardından İzmit Mebusu Sırrı Bey söz almıştır. Sırrı Bey, Demiryolu Müdüriyeti Umumiyesinin taşınmasının zararlı olduğunu açıkladıktan sonra, demiryolu istasyonları sorunları hakkında görüş bildirmiştir. Sırrı Bey, demiryolu istasyonlarının karanlık olduğunu ve bu durumun bir güvenlik sorunu olduğuna işaret etmiştir. Zira Sırrı Bey, istasyonların karanlık olması nedeniyle kimin gelip gittiğinin bilinemediğini, istihbarat daireleri ve Askeri Polis Teşkilatının bu konuda neler yaptığını sorgulamıştır. İstihbarat kuruluşlarının, ülkeye kötü niyetli kişilerin gelmesini engellemek ve Millî Mücadele'ye zarar verici fikirleri yaymalarını önlemek için var olduklarını ancak bu kişilerin esasında ülke içine şimendifer vasıtasıyla yayıldıklarını söylemiştir. İstasyonlarda yolcuların birbirini göremediğini de ekleyen Sırrı Bey, bu durumu Vekil Bey'e ilettiğini - kuvvetle muhtemel Nafia Vekili- kendisinin tahsisat ve emir verdiğini açıklamıştır. Bunun üzerine Beyazıt Mebusu Şevket Bey, (P) teşkilatından memnun olup olmadığını sormuş Sırrı Bey ise memnun olmadığını, verilen emirleri yerine getirmediklerini iddia etmiştir.³⁸⁷

26 Ocak 1921 tarihli Meclis oturumunda ise bu kez İsmail Fazıl Paşa konuşmasına başlarken “*Bir (P) teşkilatımız var, bir de Emniyeti Umumiyesimiz var*” dediğinde, Sivas Mebusu Rasim Bey kendisini “*(P) teşkilatı Dâhiliyenin değildir*” biçiminde sözünü düzelmiştir. Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü Bey ise “*Onlar hafife teşkilatı*” diyerek konuya açıklık getirmiştir. Ancak İsmail Fazıl Paşa'nın eleştirisi (P) teşkilatı, jandarma, Dâhiliye Vekâletine bağlı emniyet gibi kurum ve kuruluşlar varken gece evlerinden güvenle ayrılmadıklarını, buna rağmen bu teşkilatlara büyük bütçeler ayrıldığı eleştirisini yapmıştır.³⁸⁸

17 Şubat 1921 tarihinde Mecliste gerçekleştirilen bütçe görüşmeleri sırasında “*masarifi mesture*” yani örtülü ödenek başlığı altında tartışma başlamıştır. Tartışmaların içerisinde bir noktadan sonra Askeri Polis Teşkilatı ve yapısı açıklanır olmuş, örtülü ödenekle ilişkisi açıklanmıştır. Zira Hükümet “*masarifi mesture*” adı altında bütçede 200.000 liralık bir masraf göstermiştir. Erzurum Mebusu Nusret Efendi, böyle bir bütçenin nasıl ve ne şekilde kullanıldığını, hükümet yetkililerinin açıklama yapmasını istemiştir. Bunun üzerine Maliye Vekili Ferit Bey, söz alarak her vekâletin ya da dairenin örtülü ödeneği olmadığını, bu hakkın

³⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:26, İçtima:3, 18.1.1339, 410-411.

³⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:7, İçtima:1, 26.1.1337, 391.

sadece Hariciye, Müdafaa-i Milliye ve Dâhiliye Vekâletine tanındığını ifade etmiştir. Ferit Bey, tahsisatı mesturenin yani örtülü ödeneğin Meclis tarafından kabul edilmesi üzerine diğer kalemler gibi bunlarında Maliye tarafından ödemesinin yapıldığını ancak diğerlerinden en büyük farkının bir evrak düzenlemesi yapılmadan ilgili Vekâleti vekilinin mesuliyetinde para alımı sağlandığını açıklamıştır. Bu harcama kaleminde kırtasiyecilik bulunmadığını ve verilen tahsisatın vekilin kendisine verildiğini, bu usulünde pek çok ülkede uygulandığını hatırlatmıştır. Ferit Bey, vekil harcama yaparken alabildiği bazı harcamaları için senet aldığını, alamadıkları için ise senet alma zorunluluğu aranmadığını fakat her bir harcamasını vekilin bir deftere kaydettiğini kendisinden sonra gelen vekile de bu defteri teslim ettiğini söylemiştir. Şayet vekil hakkında örtülü ödenek harcamalarıyla ilgili bir itimat sorunu ortaya çıkarsa ilgili dairesinde tahkikat için parlamentoda oylama yapıldığını, oylama sonucunda vekâlete ya da vekile itimat devam ettiği sonucu çıkarsa örtülü ödenekle ilgili bir soru ya da cevap olamayacağını, uygulamanın sadece bundan ibaret olduğunu belirtmiştir. Yaşanan hararetli tartışmalara rağmen bütçe oylanmaya devam edilmiştir.³⁸⁹

Örtülü ödenek tartışmasının ardından Meclis “*Nev’i muhassasat*” isimli bütçe kalemini görüşmeye başlamıştır. Bu kalemin altında cephe ve seferi zammı, Seyyar Jandarma Birinci Ve İkinci Kuvayı Seyyare, Telsiz Telgraf Ecnebi Memurların Muhassasat Vesairesi ve (P) Teşkilatı -Askeri Polis Teşkilatı bu biçimde ifade edilmiştir- sıralanmış, hükümet tüm kalemlerin toplamı için 265.384 lira, sadece (P) Teşkilatı için ise 50.770 lira teklif etmiştir. Bu teklifler üzerinde tartışma başlamış ve Ertuğrul Mebusu Necib Bey, (P) Teşkilatı olarak ifade edilen Askeri Polis Teşkilatının ülke genelinde maddi ve manevi kötü sonuçlara neden olduğunu hatta “*ahlaksızlık tohumu saçtığını*” ileri sürerek gelecek sene içinde kaldırılmasını teklif etmiştir. Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey de teşkilatı “*memleketin ahlakını kemirmekle*” suçlamıştır. Zira Mehmet Şükrü Bey’e göre “*memleketimizde elim bir jurnalcilik devresini açtığı*” iddia edilmiş ve bunun da hem milletin hem de zabitanın ahlakını bozan unsur olarak değerlendirmiştir. Mehmet Bey, teşkilatın kurulurken esas amacının ordudaki casus gibi kişilerin yakalanması için gerekli bilgileri toplamak olduğunu ancak amacından saptığını³⁹⁰ belirtmiştir.³⁹¹ Meclis görüşmelerinden anlaşıldığı üzere 17 Şubat 1921 tarihine kadar Askeri Polis Teşkilatının faaliyetlerinin ordu içindeki görevliler hakkında bilgi toplamak üzerine yoğunlaştığıdır ki bu durum mebuslar üstünde genel bir hoşnutsuzluk yaratmıştır.

³⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:8, İçtima:1, 17.II.1337,289.

³⁹⁰ Mehmet Şükrü Bey, konuşmasında şöyle bir ifade kullanmıştır “*Söylemesine teeddüp ederim. Eskişehirde bir takım kadın mesaili arkasında (P) teşkilâtı tarafından birçok şeyler yapılmıştır. Bunu bilen arkadaşlarımız vardır.*” Kendisi bu hususta başka bir açıklama yapmamıştır. Bu sebeple “kadın mesailisi arkasında” diyerek bilgi toplama faaliyetinde kadınların kullanıldığını mı yoksa başka bir şeyi mi ima etti meçhuldür bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:8, İçtima:1, 17.II.1337,291.

³⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:8, İçtima:1, 17.II.1337,291.

Eleştiriler üzerine Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa söz alarak, teşkilatla ilgili çeşitli bilgiler vermiştir. Fevzi Paşa, Polis teşkilatının öneminin anlaşılamadığını ya da vazifesini daha geniş tutmuş olunabileceğini, teşkilatın esas görevinin ordu içinde casusluk etmek değil orduya düşmanların casusluk faaliyetlerini önlemek üzerine kurulduğunu açıklamıştır. Fevzi Paşa, içinde bulundukları dönemde memleketi ve orduyu yok edebilmek için hem ülkeye hem de ordu içine bazı kişilerin sokulmaya çalışıldığını bunların 2 temel gayesi olduğunu bildirmiştir. Bu gayelerden biri ordunun önemli hususlarda ya da harekâtları hakkında elde ettikleri gizli bilgileri düşmanlara vermeye çalışmaları ki Paşa bunu “*casusluk teşkilatı*” olarak nitelendirmiştir; bir diğer metodun ise düşmanın parayla bazı kişileri tutup ordu içine sokmaları olmuştur. Fevzi Paşa, ordunun içine işleyen bu kişilerin zabitan ve efradı sözleriyle zehirlediklerini bu sebeple pek çok sorun yaşandığını, bunu yapanların ise İstiklal Mahkemesine sevk edilerek cezalarını çektiklerini bildirmiştir. Ancak buna rağmen orduda inzibatsızlık ve genel bir gevşeklik görüldüğünü de eklemiştir. Buna rağmen Paşa, bahsi geçen casus şebekesinin ülkenin “*bilumum emniyeti umumiyesini*” tehdit edecek bir yapının bulunmadığını, büyümeye çalıştığını ancak tedbirlerle bunu engellediklerini eklemiştir.³⁹²

Fevzi Paşa’nın konuşmasına Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey tekrar itiraz etmiş ve ordu içinde bu işi ayrıca yürütecek bir teşkilattansa bunu zabitanlara doğrudan yaptırabileceklerini önermiştir. Bunun üzerine Fevzi Paşa, ordu mensuplarının bu gibi kişileri tespit edip ilgili birimlere teslim etmekle görevli olduklarını fakat suçluların zaten kendilerini açık etmediklerini ve gizli çalıştıklarını hatırlatmıştır. Bu sebeple gizli işlerini ortaya çıkarmakla uğraşacak özel seçilmiş zabitan ve adamların görevlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Fevzi Paşa, örtülü ödenekten Askeri Polis Teşkilatının giderlerinin karşılandığını çünkü teşkilatın amacı itibariyle kadrosunun da açıklanamayacağını ifade etmiştir.³⁹³ Fevzi Paşa tartışmalar sonunda kendisinin Askeri Polis Teşkilatının gerekliliğine inandığını açıklamış, görüşme sonucunda teşkilatın lağvı hakkında bir oylama yapılmış ve oylama sonucunda teşkilatın kaldırılmamasına karar verilmiştir.³⁹⁴ Meclis bütçe görüşmelerinde örtülü ödenekten başlayan bu görüşme Askeri Polis Teşkilatının kaldırılıp kaldırılmayacağını oylandığı bir sürece evrilmiştir. Bunun sonucunda ise özellikle Fevzi Paşa’nın açıklamalarından teşkilatın esas gayesi, faaliyetleri, varlık gerekçesi açıklığa kavuşturulmuş ancak buna rağmen teşkilat çalışmalarının sorun yarattığı bir noktada kabul edilmiştir.

³⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:8, İçtima:1, 17.II.1337, 292.

³⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:8, İçtima:1, 17.II.1337, 292.

³⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:8, İçtima:1, 17.II.1337, 293.

Dâhiliye Vekâletine bağlı olmayan Askeri Polis Teşkilatı hem bu bağımsızlığı hem de Emniyet Teşkilatı ile olan iç içe geçmişliği nedeniyle Meclis görüşmelerinin konusu olmaya kaldırılana kadar devam etmiştir. Örneğin 7 Kasım 1921 tarihindeki Meclis oturumunda Lazistan Mebusu Osman Bey, Dâhiliye Vekâletinin “*umuru idarei devletten ve asayişten mesul*” olduğunu ancak diğer askeri nitelikli idari yapıların Dâhiliye Vekâletinin görev sahasına girdiğini, teşkilatlarına müdahale ettiğini ileri sürmüştür. Osman Bey, Dâhiliye Vekâletinin bazı bölgelerde teşkilatlanmakta zorluk yaşadığını, buralarda ordunun derhal teşkilatlanma sağladığını bu nedenle ordu kumandanlarının, mülki idare amirlerine müdahale etmeyi kendilerinde hak gördüklerini belirtmiştir. Aynı sorun tetkik işlerini üstlenen Askeri Polis Teşkilatı için de geçerli olduğunu ifade eden Osman Bey, Emniyet teşkilatı varken Askeri Polis şubelerine ihtiyaç olmadığını, bu yapının hem Dâhiliyeye müdahale ettiğini hem de memlekete zarardan başka bir katkısının olmadığını sert bir dille iddia etmiştir. Bu konuşmanın ardından yükselen tansiyona Mustafa Kemal Paşa şu sözlerle müdahale etmiştir: “*Dâhiliye Vekâleti memleket dâhilinde, memleketin her noktasında bütün mânasiyle asayiş ve inzibatın teessüsünün temini mesuliyetini kabul ettikçe ve buna muktedir olduğunu ifade ettikçe, ordular ve ordu kumandanları Dâhiliye Vekâletinin yapmaya mecbur olduğu hiçbir işe müdahale etmeyecektir.*”³⁹⁵ Mustafa Kemal Paşa’nın da ifadesinden anlaşılabacağı üzere, Milli Mücadele sırasında Dâhiliye Vekâletinin tam manasıyla güçlü olmadığı, memleket sathında iç güvenliği sağlayabilmekte muktedir olamadığı bilinmektedir. Bu nedenledir ki Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik görevini sağlamasında kuruma destek verecek teşkilatlar oluşturulması yönünde adımlar atılmıştır.

Meclis gündeminde de sıklıkla eleştirilerin odağında olan Askeri Polis Teşkilatı görevlilerinin; iyi çalışılmaması, gizlilik ilkesine riayet etmedikleri, yetkilerini aşar biçimde faaliyetlerde bulundukları gibi gerekçelerle 1 Nisan³⁹⁶ 1921 tarihinden itibaren lağvedilmiştir. Ancak bu teşkilat yapısının tamamen ortadan kaldırılması anlamına gelmemiş, Askeri Polis Teşkilatı şubelerinin yeni adı “Tetkik Heyeti” olmuş ve çalışmalarını sürdürmeye devam etmiştir. Askeri Polis Teşkilatı memurlarının görevlerini büyük bir gizlilik içinde yürütmek kaydıyla Tetkik Heyetleri Amirliği kurulmuş ve çalışmalarına başlamıştır. Bu değişikliğe rağmen yazışmalarda Askeri Polis Teşkilatı adı kullanan şubeler olmaya da devam edilmiştir.³⁹⁷ Şubeler aynı ismi kullanmaya devam ettiği gibi Askeri Polis Teşkilatı, Meclis görüşmelerinde

³⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:14, İçtima:2, 7.11.1337, 123.

³⁹⁶ Bazı yazarlar tarafından yıl aynı kabul edilmekle birlikte teşkilatın kapatılma ayının 21 Mart olduğu da ileri sürülmektedir bkz. Erdal İlter, *Millî İstihbarat Teşkilâtı Tarihçesi- Milli Emniyet Hizmetleri Riyâseti (M.E. H./MAH) (1927/1965)*, Ankara: Millî İstihbarat Teşkilâtı Basım Evi, 2002, 15.

³⁹⁷ Şimşek, *Türkiye’de İstihbaratçılık*, 211-212. Pehlivanlı, *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında*, 182. Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, 291.

de daha önceleri olduğu gibi “(P) Teşkilatı” biçiminde adından söz ettirmeye ve sert eleştirilere maruz kalmaya devam etmiştir. Dâhiliye Vekâleti, Emniyet Teşkilatı ve Askeri Polis Teşkilatı üçgeninde gerçekleşen bu mücadele süreci zabıtlara da açık bir biçimde yansımıştır.

8 Şubat 1922 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından Emniyet Teşkilatı ile ilgili mühim bir karar alınmıştır. Çıkarılan kararnameye göre kadrolarında yeterli polis olmayan vilayetlerde ve bağımsız yerlerde polis divanı kuruluncaya kadar polislerle ilgili tahkikatların yapılmasından memurin-i zabıta sorumlu olup, en büyük mülki amir tarafından onay verilmesi kuralı getirilmiştir. Ancak bölgenin ya da yerin en büyük zabıta memurunun uygun olmadığı hallerde soruşturmayı en büyük mülki amir yürütmekle görevlendirilmiştir. Soruşturma sonucunda verilecek karar ise Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından kabul görüp, Dâhiliye Vekâleti tarafından da onaylandığı takdirde uygulanmasına karar verilmiştir. Böylece Polis Nizamnamesinin 63. ve 64. Maddesine ek düzenleme getirilmiştir. Kararda imzası olan Dâhiliye Vekili Namına Mehmet Vehbi Bey’dir.³⁹⁸ Ancak alınan bu önlem de yeterli gelmemiş ve Mustafa Kemal Paşa, 22 Haziran 1922 tarihinde bizzat Tetkik Heyeti Amirliğini de kaldırmıştır.³⁹⁹

Askeri Polis Teşkilatı, istihbarat faaliyetlerini yürütmek, casusluğu önlemek, ordunun dirliğini ve düzeni bozacak faaliyetleri engellemek ve Millî Mücadele aleyhine yapılan propagandayı yok etmek için kurulan kuvvetlerden biri olmuştur. Bu doğrultuda faaliyet gösteren yapı hakkında dönemin Vekilleri tarafından destek görmüş, faydalı olduğu ileri sürülmüştür. Ancak buna karşılık mebuslar tarafından teşkilat yapısına aynı sempatiyle yaklaşılmadığı aşikârdır. Buna rağmen Dâhiliye Vekâletinin iç güvenliği sağlamakta kullandığı önleyici unsurlardan biri olduğu ifade edilebilir.

2.3.2. Emniyet-i Umumiye Müfettişliği

Sınırlar, bir devletin belki de en mühim ve meşru varlık unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. İç güvenlik kavramı ile de sınır arasında ciddi bir bağ kurulmaktadır. Bir devletin sınır güvenliğini sağlaması belki de iç güvenliğini oluşturmadaki en kritik adımlardan birini teşkil etmektedir. İç güvenliğin mühim basamaklarından olan sınırların denetimi, kontrolü ve güvenliğinin sağlanmasının önemini bilen Osmanlı Devleti modern bir Polis Teşkilatı kurduktan sonra bu hususla ilgilenecek birimler, şubeler ve uzmanlar oluşturmuş/yaratmıştır. Bu birimlerden biri de Emniyet-i Umumiye Müfettişliği oluşturmuştur.

³⁹⁸ BCA, 30-18-1-1/4-47-15/87-6. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.2 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, Milliyet Matbaası: İstanbul, 1929, 220.

³⁹⁹ Şimşek, *Türkiye’de İstihbaratçılık*, 211-212.

Emniyet-i Umumiye Müfettişleri, Osmanlı Devleti sınırlarından içeri giren ya da çıkan kişilerin durumlarını incelemek ve denetlemek maksadıyla memleket sathında görevlendirildikleri noktalarda faaliyetlerine başlamış ve sürdürmüşlerdir. Emniyet-i Umumiye Müfettişleri, doğrudan Dâhiliye Nezaretine bağlı ve Dâhiliye Nazırına sorumlu olacak bir yapıya sahip olmuştur. Böylece Dâhiliye Nazırı, kendi seçtiği Emniyet-i Umumiye Müfettişlerini tayin ederek, bu denetim mekanizmasının işlemlerini sağlamıştır. Emniyet-i Umumiye Müfettişliğinin, yerel memurlara ya da idari birimlere bağlanmadan doğrudan Dâhiliye Nezaretine bağlanması şüphesiz pratik bir nedenden kaynaklanmıştır. Şöyle ki mahalli memurlar, sınırlı sorumluluk alanlarına gelen yolcuları polisin genel görev tanımları dâhilinde denetleme yapma yetkisine sahiptir. Ancak memlekete gelen ya da giden bazı yabancı uyruklu yolcular ya da ihraç edilen kişilerin pasaportları nizamı uygun ve eksiksiz görünse de Osmanlı Devleti sınırlarından içeri girmeleri yasak ya da sakıncalı görüldüğünden; kanunların iyi uygulanması, ihraç edilen kişilerin kimlik bilgilerinin kaydedilmesi ve saklanması devamlı olarak bu alanda soruşturma yapılmasına bağlı bulunduğu genel kolluk gücünden ayrı bir yapıya ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin genel düzenini bozma maksatlı faaliyetlerde bulunma ihtimali olan kişiler ile şüphe uyandıranların ayrılarak, yurda girişlerinin önünü kesmek müstakil bir iş yükü ve uzmanlık gerektirmiştir.⁴⁰⁰

Emniyet-i Umumiye Müfettişliği'nin araştırmalarında belki de en önemli noktayı “pasaportlar” oluşturmuş, seyahat edenlerin pasaportlarının incelenmesi müfettişliğin uzmanlığını oluşturmuştur. Osmanlı Devleti çeşitli dönemlerde pasaport düzenlemesi için uyguladığı hükümleri içeren nizamnameler yayınlamıştır.⁴⁰¹

Osmanlı Devleti'nde pasaportların verilmesi ya da vize işlemlerinin yapılmasından sorumlu idari birimler, Dâhiliye Vekâletine bağlı çalışan Dâhiliye memurları ve şehbenderler tarafından gerçekleştirilmiştir. Ancak pasaportlar her ülke için başka formlarda düzenlendiği

⁴⁰⁰ Hikmet Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2006, 243-244.

⁴⁰¹ Bunlar şöyledir; 14 Şubat 1867 tarihli Pasaport Odası Nizamnamesi, 12 Ocak 1884 Pasaport Nizamnamesi ve ardından bunu tadil eden 6 Aralık 1894 tarihli Pasaport Nizamnameleridir. 6 Aralık 1894 Pasaport Nizamnamesi uyarınca Osmanlı Devleti sınırları dışına giden ve sınır dışından Osmanlı Devleti topraklarına gelenlere pasaport taşıma mecburiyeti getirilmiştir. Bu pasaportlarda ise kişinin tabiiyeti, ülkesi, oturma yeri, yaşı, babasının adı, gideceği yerin adı, birlikte seyahat ettiği eşi, çocuğu, hizmetçisi mevcutsa bu şahısların adı ve neden beraber olduklarının açıklamaları işlenmiştir. Kişilere verilen bu pasaportların geçerlilik süresi ise 1 yıl olarak sınırlandırılmıştır. Pasaport harcı 50 kuruş olarak belirlenmiş ancak kişinin fakir olduğunu ispat etmesi durumunda pasaportun karşılıksız olarak verilmesi usulü kabul edilmiştir. Pasaportlara verilen vize harcı bedeli ise 20 kuruş olmakla birlikte yine fakirliğin ispat edilmesi halinde Mekke, Medine ve Kudüs'e gidecek olanlardan vize bedeli alınmamıştır. İstanbul'da bulunan Zaptiye Nezareti pasaport vermekle mükelleftir fakat taşra, vilayet, liva ile Dâhiliye Nezareti tarafından yetkilendirilen ilçe ve bucaklarda en yüksek mülki amir pasaport verme yetkisine sahip olmuştur. Pasaportunu taşımayan yolcular ile hüviyetini ispat edemeyenlerin ülkeye giriş yapamayacakları kabul edilmiştir bkz. Musa Çadircı. “Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri”. TTK Belgeler. 15/19 (1993): 170-181. Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Akademisi Türk Polis Tarihi Araştırmaları Merkezi, 2008, 212-213.

ve kişilerin kullanımına verildiğinden, standart bir form mevcut olmamıştır. Bu nedenle Millî Mücadele süresince pasaportların sahteleri yapılmış ya da üzerinde oynama/düzenleme yapılarak kullanmaya çalışanlar olduğundan, pasaportlar hakkında işlem ve denetim yapmak uzmanlık bilgisinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu nedendir ki Emniyet-i Umumiye Müfettişleri ve burada çalışan memurlar konu hakkında geniş bilgiye sahip, uzmanlaşmış ve yabancı dil bilgisine sahip kişilerden seçilmesine özen gösterilmiştir.⁴⁰² Pasaportların kanuna uygun olup olmadığı kontrol ve denetimini yapacak Emniyet-i Umumiye Müfettişliği bulunmayan noktalar olması durumunda ise bu görev yerel kolluk güçlerine verilmiştir.⁴⁰³

Müfettişliğin çalışma ve denetim alanlarından biri de demiryolları ve durakları olmuştur.⁴⁰⁴ Demiryolları, ulaşım için TBMM açısından oldukça kritik görüldüğünden, iç güvenliği sağlamak adına 18 Temmuz 1920’de işgal kuvvetlerinden kurtarılabilen hatlara parça parça da olsa el koymuş ve idare devralınmıştır. Bu kararın ardından demiryollarının işletmesine devam edilebilmesi için Nafia Vekâletine bağlı olarak çalışan, Anadolu-Bağdat Demiryolları Müdüriyet-i Umumiyyesi kurulmuştur. Eskişehir’de kurulan müdüriyetin başına ise Genel Müdür olarak Miralay Behiç (Erkin) Bey atanarak, hatların işlemesi sağlanmıştır.⁴⁰⁵

Demiryolu⁴⁰⁶ hatları, güzergâhları ise Emniyet-i Umumiye Müfettişliğinin önemli denetim noktalarından birini teşkil etmiştir. Zira demiryolları, ulaşım noktalarını birbirine

⁴⁰² Tongur, *Türkiye’de Genel Kolluk Teşkil*, 243-244.

⁴⁰³ Tongur, *Türkiye’de Genel Kolluk Teşkil*, 245.

⁴⁰⁴ Osmanlı Devleti, modern Polis teşkilatına kavuşmasının ardından teşkilata bağlı çalışan şubeler teşkil edilmeye başlanmıştır. Osmanlı Devleti sınırlarına gelen ya da gidenlerin seyahatlerini kontrol etmek amacıyla bir şube oluşturmak için 1915 Emniyet-i Umumiye Müdürlüğüne bağlı Seyrüsefer Şubesi 1915’in mart ayının sonlarına doğru kurulmuştur. Kurulan Seyrüsefer Şubesi Müdüriyetinin başına Adana eski Polis Müdürü Hüsnü Bey, yardımcılığına ise Seferihisar Kaymakamı Hacı Ahmet Esad Bey atanmıştır. Seyrüsefer şubesi, Emniyeti Umumiye Müfettişlikleriyle de birlikte çalışmıştır. Zira şubenin esas görevi ülkeye girip çıkan kişilerin takip edilmesinden çok, Emniyet-i Umumiye Müfettişliklerinin gönderdiği yolcu listeleri ile kimliklerini karşılaştırarak kontrol etmek, şüpheli görülenlerin gidecekleri noktaları yerel polis müdüriyetlerine haber vermek, sakıncalı görünen kişi-evrak ya da eşyanın ülke sınırlarına girmesini önlemek olmuştur. Bunlara ek olarak Emniyet-i Umumiye Müfettişlerinin ve ona bağlı çalışan memurların görevlerini yapıp yapmadıkları hususunda da rapor hazırlamakla da mükellef tutulmuştur. Mondros Mütarekesi sonrası ise Osmanlı Devleti’nin Seyrüsefer Şubesi, İstanbul Polis Müdüriyet-i Umumiyesine bağlanarak çalıştırılmıştır. Esas olan ise Seyrüsefer Şubesi ve Emniyeti-i Umumiye Müfettişliklerinin ortak bir biçimde çalışmalarını ortaklaşa sürdürmeleri olmuştur bkz. Nureddin Van, İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmiyyesi; Kuruluşu, Teşkilâtı ve Faaliyetleri (1909-1918), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012, 78-79.

⁴⁰⁵ Nuray Özdemir, “Türkiye’de Demiryollarının Millileştirilmesi ve Şimendifer Mektebi”, *XVII. Türk Tarih Kongresi 15-17 Eylül 2014*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, 72.

⁴⁰⁶ Demiryolu ve bu hatların işleyebilir olması daha TBMM açılmadan önce Temsil Heyeti için hem bir sorun hem de büyük önem arz etmiştir. Zira demiryollarında çalışan görevlilerin büyük bir kısmı azınlıklardan meydana geldiğinden, işgal kuvvetleriyle birlikte hareket etmeye başlamışlardır. İşgal güçlerinin emirleri doğrultusunda çalışan demiryolu görevlileri aniden işi bırakarak, görev yerlerini terk etmiş ve Millî Mücadele’yi zora sokmuşlardır. Bu durumu engellemek adına Ankara’da bulunan 20. Kolordu Komutanlığı, “Şömendüfer Hututu Askeri Müfettişliğine” bir emir göndererek, Anadolu ve Bağdat Demiryollarının işletmesinden Kumpanyaların sorumlu olduğunu fakat askeri makamların gözetimi altında hareket edeceklerini, görevlilerin uyuğuna bakılmaksızın güvenle çalışmalarının sağlanmasını, görevini bırakarak işleyişte sorun yaratanların ise cezalandırılacaklarını ilan etmiştir. 23 Mart 1920’de gönderilen bu emre rağmen görevlilerden bazıları İngilizlerle birlikte kaçmış ve taşıma işlerini zora sokmuştur bkz. Ziya Gürel, *Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011, 4-5. Demiryollarında gayrimüslimlerin çalıştırılmalarının sakıncalı olduğu

bağladığından bu noktalarda trenlere inen ve binen yolcular çeşitli güzergâhlardan geçmekte, bu alanlarda kitleler halinde birbirine karışarak -ya da gizlenerek- yol alma imkânı bulmakta, aralarına yabancı uyruklu kişilerde dâhil olmaktadır. Bu denli hareketli bir kitlenin yerel kolluk birimleri tarafından takip ve kontrol edilmeleri mümkün olmadığından trenlerde Emniyet-i Umumiye Müfettişliği aracılığıyla merkezi idareye tabi tutulan “Emniyet Polis Memurları” görev yapmıştır.⁴⁰⁷ Demiryolları haricinde, sınır kapıları ve iskelelerde Emniyet-i Umumiye Müfettişliği kurulmuştur. Kurulan her müfettişlik biriminde 1 müfettiş, gerekli görülen yerlerde de yardımcı istihdam edilmiştir. Belirlenen bölgelerinde müfettişler, düzeni korumak maksadıyla gerekli tedbirleri almak ve suç işlenmesi durumunda yerel kolluk kuvvetleri ve görevlileri gelene kadar adli kolluk görevlerini yapmakla sorumlu tutulmuştur. Esasında Bu geniş denetleme görev, sorumluluk ve yetkileri ise 5 Temmuz⁴⁰⁸ 1915 tarihli “*Hudut Kapıları ile Demir Yol Mevkîflerinde ve İskelelerde Emniyet Müfettişliği Teşkilat ve Vezâifine Dair Nizamname*” ile düzenlenmiştir.⁴⁰⁹ Pasaport kanunlarını yolculara uygulamak ve yolcuları denetlemekle görevlendirilen Emniyet Müfettişliği, Dâhiliye Nezaretine bağlanmış ayrıca sınır kapıları, tren istasyonları ve limanlarda da görevlendirilerek yakaladıkları kişileri yerel kolluk birimlerine teslim etmekle sorumlu tutulmuşlardır. Bu nedenle mıntıkalara ayrılmış alanlarda bölgelerinin asayişinden de mesuldürler.⁴¹⁰ Osmanlı Devleti tarafından çıkartılan nizamnamelerin aksi karar alınmadığı ya da düzenleme yapılmadığı müddetçe TBMM tarafından da uygulanmaya devam etmesi eğilimi neticesinde Emniyet-i Umumiye Müfettişlikleri ve ona ait kanun ve nizamnamelerde varlığını sürdürmüştür.

23 Mart-1 Nisan 1921’de Türk Ordusu, II. İnönü Muharebesi’ni zaferle taçlandırmış ve bu başarı ülke genelinde yeni umutların doğmasına neden olmuştur. Yunan ordusu geri çekilirken yol üstlerindeki durakları yok etmeye devam ederken, Anadolu’da da yaşanan Koçgiri isyanı kuvvetlerin bölünmesine ve iç güvenliğin tehlikeye düşmesine neden olma ihtimali doğmuştur.

Mayıs başından itibaren ise Ankara Hükümeti, Millî Mücadele’yi sürdürmek adına askeri hazırlıklarını devam ettirmiş hatta 1-2 Mayıs 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Batı Cephesi’ne gitmek için Ankara’dan ayrılmış, Eskişehir’de İsmet Paşa ardından Güney Cephesi

ve Türk asıllı memurların yer alması gerektiğine dair II. Meşrutiyet ilanı sonrasında görev yapan Selanik-Dedeâğaç demiryolu hattının askeri komiseri Behiç Bey (Erkin), Babıali’ye raporlar göndermiş fakat bir sonuca ulaşılamamış hatta Balkan Harbi sırasında gayrimüslim demiryolu memurları nedeniyle sorunlar yaşanmıştır bkz. Özdemir, “Türkiye’de Demiryollarının Millileştirilmesi”, 68.

⁴⁰⁷ Tongur, *Türkiye’de Genel Kolluk Teşkil*, 244.

⁴⁰⁸ Resmi Kaynaklarda Hicri 21 Şaban 1333 yani 4 Temmuz 1915 olarak yer alırken bazı kaynaklar 5 Temmuz olduğunu ileri sürmüştür.

⁴⁰⁹ BOA, 1320-8. BOA, 241-17. Tongur, *Türkiye’de Genel Kolluk Teşkil*, 245.

⁴¹⁰ İbrahim Yılmaz, “Osmanlı Demiryollarında Alınan Asayiş Tedbirleri”, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13/3(2002), 1129.

Komutanı Refet Paşa ile görüşerek iki cepheyi birleştirip Batı Cephesi oluşturmaya ve İsmet Paşa'nın başına geçmesine karar verilmiştir.⁴¹¹ 14 Mayıs 1921'de ise Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, Emniyet-i Umumiye Müfettişliği hakkında Dâhiliye Vekâletinden sual takriri vermiştir. Sual takriri Dâhiliye Vekâletine havale edilmiş, cevap alındığında okunacağı ifade edilmiştir.⁴¹² Ancak araştırmalar neticesinde sual takririne Dâhiliye Vekâletinin cevap verip vermediği, verdiyse cevabının ne olduğuna ulaşamamıştır.

Ankara Hükümeti'nin askeri hazırlıkları sürerken iç güvenliği sağlayıcı önlemler almak bir zorunluk haline gelmiştir. Bu doğrultuda İcra Vekilleri Heyeti, 1 Mayıs 1921 tarihinde yaptıkları toplantı neticesinde Trabzon, Samsun, İnebolu, Zonguldak, Söke, Antalya ve Ulukışla'da kurulan Emniyet Müfettişliklerinin, mahalli hükümet mülkiyesine bağlanmasına karar vermiştir. Ayrıca Emniyet Müfettişliklerine ait olan vazife ve yazışmalar tamamen yereldeki mülkiye memurlarına ait olup, Emniyet Teşkilatının kadrolarıyla yerel polis kuvvetlerine eklenmiştir. Söz konusu kararların da Seyrüsefer Talimatnamesi'ne eklenmesi emredilmiştir. Kararda imzası olan Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey'dir.⁴¹³ Belirlenen yerleşim yerlerinin Millî Mücadele Dönemi içerisinde kritik öneme sahip olan, memleket içine giriş-çıkış noktalarından olduğu ve iç güvenliği sağlamak açısından önem verildiği aşikârdır. Emniyet-i Umumiye Müfettişliğine ait alanların büyütülmesi de muhtemeldir ki güvenlik ihtiyacından kaynaklanmıştır.

11 Haziran 1922 tarihli Meclis celsesinde mebuslar arasında, Emniyet-i Umumiye Müfettişliğinin bütçeden çıkarılması ve kaldırılması hususunda tartışma yaşanmıştır. Antalya Mebusu Halil İbrahim Bey tarafından Meclis Riyaseti Celilesi'ne verilen takrirden “*emniyet ve asayişin*” bir elden idaresi ve bütçeden tasarruf edilmesi için merkezde sadece polis müdürleri tarafından sorumluluk üstlenilerek, emniyet müfettişlerine ait olan 3. maddenin bütçeden çıkarılmasını istemiştir.⁴¹⁴ Bu hususta söz alan İstanbul Mebusu ve Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, konuşmasında Antalya bölgesinde bulunan Emniyeti Umumiye müfettişinin görevini yeterince yerine getirmediğine bizzat kendisinin yerinde şahit olduğunu ancak buna rağmen tüm memlekette Emniyeti Umumiye müfettişlerinin gereksiz olduğuna inanmanın doğru olmadığını ifade etmiştir. Konuşmasında Trabzon, Samsun, İnebolu, İzmit, Antalya ve Mersin gibi bölgelerine gelen ve gidenlerin gerektiği gibi tetkik edilmeleri hususundaki eksiğin Dâhiliye Vekâletinde olduğunu fakat memleket içindeki asayişten sorumlu polis müdürlerinin

⁴¹¹ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III (Açıklamalı Kronoloji) TBMM'den Sakarya Savaşı'na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, 517.

⁴¹² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt:10, İçtima:2, 14.5.1337, 292.

⁴¹³ *BCA*, 30-18-1-1/3-18-11. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.2 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, Milliyet Matbaası: İstanbul, 1929, 41.

⁴¹⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt:20, İçtima:3, 11.6.1338, 352-353.

aynı zamanda bu alanda çalışmalarının mümkün olmadığını hatırlatmıştır. Bu nedenle İstanbul'dan gelenleri daha iyi tahlil edebilecek kişilerden oluşan 6 kişilik bir heyet oluşturduklarını, bu mevkide de Emniyeti Umumiye müfettişlerinin bulundurulmasını gerekli gördüklerini açıklamıştır. Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, söz konusu dönemde ülke içine gelen gidenlerin takip edilmesinin oldukça kritik bir husus olduğunu, bu nedenle de belirlenen önemli noktalarda Emniyeti Umumiye müfettişlerinin bulunmasının gerekli görüldüğünü yinelemiştir.⁴¹⁵

Karahisarı Sahib Mebusu Nebil Efendi, Ali Fethi Bey'e belirttiği yerlerde Emniyeti Umumiye müfettişlerinden başka reis, kısmı idare reisi, kısmı siyasi reis unvanlarıyla 3 komiser daha istihdam edilip edilmediğini ve bu kişilerin müfettişlerin işini üstlenip üstelenemeyeceklerini sual etmiştir. Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, bu 3 kadronun şehir içlerinde görevlendirildiklerini bu yüzden idari ve siyasi memuriyetlere gerek duyulduğunu, esas görevlerinin ise “*dâhilde asayişin temin etmek*” olduğunu açıklamıştır. Ancak Emniyeti Umumiye müfettişlerinin temel görevinin, dışarıdan gelenlere dikkat etmek olduğunu o yüzden diğer memurlardan ayrıldığını belirtmiştir.⁴¹⁶

Meclis oturumunda Emniyeti Umumiye müfettişleri hakkında tartışmalar hararetli bir biçimde sürerken Dâhiliye Vekili Fethi Bey, neden müfettişlere ihtiyaç duyulduğu konusunda tekrar söz almıştır. Fethi Bey, ülkenin harp halinde olduğunu mebuslara hatırlatmak zorunda kalmıştır. Ardından bu haldeyken ülkeye her noktadan casus ya da “*müfsit*” yani ortalığı karıştırma niteliğine sahip kişilerin girebileceğini, bu kişilerin Millî Mücadele'ye zarar verici çalışmalar yapabileceklerini bu sebeple güzergâh olarak kullanılan limanlarda 6 tane Emniyeti Umumiye müfettişinin olduğunu ve oldukça faydalı işler yaptıklarını söylemiştir. Örneğin Dâhiliye Vekili konuşmasında, Zonguldak'ta görevli bulunan Emniyeti Umumiye müfettişinin İngilizlerin içinde bulunduğu bir casusluk şebekesini ortaya çıkardığından ve bu kişilerin tutuklanarak mahkemeye sevk edildiklerinden bahsetmiştir.⁴¹⁷

Bu açıklama üzerine Karahisarı Sahib Mebusu Mehmed Şükrü Bey, Zonguldak'taki bu görevi bir polis müdürünün de ifa edip edemeyeceğini Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'e sual etmiştir. Ali Fethi Bey, bu görevi polisinde yapabileceğini ancak Emniyeti Umumiye müfettişlerinin görevinin casuslarla ve onların faaliyetleriyle uğraşmak olduğunu, ayrıca memlekete gelen gidenler hakkında Emniyeti Umumiyeyi haberdar etmekle mükellef olduklarını da bildirmiştir. Ancak Fethi Bey, bu müfettişlerin müstakil memur özelliğine sahip

⁴¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:20, İçtima:3, 11.6.1338, 353.

⁴¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:20, İçtima:3, 11.6.1338, 353.

⁴¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:20, İçtima:3, 11.6.1338, 357.

olmadığını bu sebeple de mülki amirden emir almadan iş yapan görevlilerden sayılmadıklarını, gördükleri ve bildikleri hakkında bilgi vermekten sorumlu olduklarını, şüpheli görülen kişiler hakkındaki emri ise mahallinin en yüksek mülki amirinin verebileceğini ifade etmiştir. Ali Fethi Bey, konuşmasında üstüne basarak Emniyeti Umumiye müfettişlerinin icra yetkilerinin olmadığını, icracı konumunda sadece mülki amirlerin bulunduğunu bildirmiştir.⁴¹⁸ Ali Fethi Bey'in açıklamasından da anlaşılacağı üzere Dâhiliye Vekâletine bağlı Emniyeti Umumiye Müfettişleri şüphelileri tespit ve takip etmekte uzman kişiler olmuşken yine bu şahısların yakalanmasında Dâhiliye Vekâletine bağlı mülki amirlerin kararları esas olmuştur. Dolayısıyla iç güvenliği sağlamadaki temel kurum olan Dâhiliye Vekâleti kurulan bu sistemle iki aşamalı olarak hem sorunları önleme hem de sorunlara hızlı müdahale etme şansı elde etmiştir.

Fethi Bey, zaten az miktarda olan Emniyeti Umumiye Müfettişlerinin kaldırılmamasına taraftar olduğunu, müfettişlerden alınan bilgilerden sadece Dâhiliye Vekâletinin değil Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinin de faydalandığını, diğer yapılardan en büyük farklarının ise vekâletler ile doğrudan ilişki kurabilmelerinde olduğunu da Meclis'e beyan etmiştir.⁴¹⁹ Emniyeti Umumiye müfettişleriyle ilgili görüşmelerin ve soruların devam etmesi üzerine Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey müfettişleri yüksek özelliklere sahip -iyi huylu, cesur, faal, iyi görünümlü- kişiler arasından, dil bilen ve polise lazım olan diğer özelliklerin bulunduğu kişilerin tercih edildiğini bu konuda oldukça özenli davrandıklarını, mevcut memurlar içinden de bu tarz dakilerin seçilmesi nedeniyle aslında “en iyileri” olduklarını duyurmuştur.⁴²⁰ Görüşmelerin ardından Emniyeti Umumiye müfettişlerinin lağvedilerek bunlardan elde edilen bütçenin diğer livalara aktarılması hususundaki Antalya Mebusu Halil İbrahim Bey'in takriri oylamaya sunulmuş, neticede takrir kabul edilmeyerek müfettişlerin çalışmalarına devam etmesi sağlanmıştır.⁴²¹ Buradan hareketle iç güvenliği sağlama hususunda Ankara Hükümeti ve onun bir parçası olan Dâhiliye Vekâleti, Emniyet-i Umumiye Müfettişliği teşkilatının varlığını sürdürmesini gerekli görmüş ve savunmasında başarılı olmuştur. Bu sayede Emniyet-i Umumiye Müfettişliği hem önleyici kuvvet olarak hem de iç güvenliği sağlama aracı olarak Dâhiliye Vekâletinin iç güvenliği sağlayıcı faaliyet araçlarından biri haline gelmiştir.

2.3.3. Jandarma ve Dâhiliye Vekâleti

19. yüzyılda dünyayı etkisi altına alan Fransız devrimi neticesinde yine Fransa'da ortaya çıkan jandarma teşkilatı, pek çok devlet tarafından da uygulanan kolluk gücü örneklerinden biri

⁴¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:20, İçtima:3, 11.6.1338, 357.

⁴¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:20, İçtima:3, 11.6.1338, 358.

⁴²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:20, İçtima:3, 11.6.1338, 359.

⁴²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:20, İçtima:3, 11.6.1338, 360.

olmuştur. Başta Osmanlı Devleti olmak üzere Rusya, İtalya, Avusturya-Macaristan gibi pek çok ülke Jandarma Teşkilatı yapısını benimsemiş, benzer görev alanları tanımlamış ancak kendilerine has kanunlarla düzenlemeler yapmış hatta ismini değiştirmiştir.⁴²² Jandarma Teşkilatının kuruluşu ise Osmanlı Devleti'nin merkezi otoriteyi sağlamaya çalıştığı önemli gelişmelerin başında gelen Gülhane Hattı Hümayunu'nun ilanına dayanmaktadır. Güvenli bir ortam yaratma amacıyla devlet, 16 Şubat 1840 tarihinde alınan karar doğrultusunda “zaptiye” birliklerinin oluşturulmasına karar vermiştir. Yapılan uzun çalışmaların ardından 7 Kasım 1846'da “Zaptiye Askerine Dair Nizâmât” adında nizamname çıkarılmış ve zaptiyelerin teşkilatlanmasındaki hukuki çerçeve belirlenmiştir. Böylece günümüzün Jandarma Teşkilatlarının temeli atılmıştır.⁴²³ Bu tarihten itibaren ise devletin bozulan iç güvenliğini tesis edebilmek, genel asayiş sorunlarını giderebilmek adına zaptiye teşkilatıyla ilgili çeşitli hukuki düzenlemeler yapılmaya devam edilmiştir.⁴²⁴ Hukuki düzenlemelerin yanı sıra Jandarma personelinin eğitimi hususunda da reformlar yapılmaya, iç güvenlik teşkilatının bilgi ve beceri düzeyi yükseltilmeye çalışılmıştır.⁴²⁵ Osmanlı Devleti, ülkenin dağılmasını, Balkan Harbi'nin yarattığı tahribatı önlemeye çalışırken I. Dünya Harbi patlak vermiş böylece hem harp öncesi hem de harp sırası ve sonrasında iç güvenliğin önemli unsurlarından olan Jandarma Teşkilatı üzerinde çeşitli düzenlemeler yapılmaya devam edilmiştir.

Kelime anlamı olarak “Jandarma” incelendiğinde ise yapısı ile de paralellik gözlemlenmektedir. Fransızca “Gene” ve “D'arme” kelimelerinden meydana gelmiş, manası da silahlı adam ya da silah adam olarak ifade edilmektedir. Kullanım açısından anlamı; ülke çapında emniyeti sağlamakla mükellef, asker olan özel kuvvet olarak açıklanmaktadır.⁴²⁶

Jandarma Teşkilatının Millî Mücadele'de sırasında bağlı olduğu kanunlar ise 15 Mart 1919 tarihinde yayınlanan kararname ve 13 Ekim 1917 tarihli “*Jandarmanın Vezâif ve Teşkilatı Esasîyesiyle Ciheti Merbutiyeti Hakkındaki Kararname*” olmuştur. Sayılanların haricinde yeni bir kanun, nizamname ya da talimatname yayınlanmamıştır. Bu sebeple söz konusu kararname

⁴²² Ahmet Özcan, “Osmanlı Devleti'nde jandarma teşkilatı kurulmasının gündeme ilk defa gelişi (1839)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32 (2013), 176-177, https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000539.

⁴²³ Sönmez, “Tanzimat Fermanı'nın İlanı Sonrasında”, 3-12. Ali Sönmez, “Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi (1840-1869)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi* 25 (2006), 201, https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000227.

⁴²⁴ 13 Haziran 1869'da “Asâkir-i Zaptiye Hakkında Nizamname” yayınlanmış ve iç güvenliği tesis etmekle görevlendirilen zaptiyelerin, vilayet ve kazalarda mülki amirlerinin emri altında çalışmaları kuralı getirilmiştir bkz. Onur Güven, “Doğu Anadolu'da Jandarma Birliklerinin Asayiş Sağlama Çabaları (1890-1915)”. *History Studies*, 12/5 (2020), 2675, DOI:10.9737/hist.2020.937.

⁴²⁵ Balkanlar da yaşanan reform sürecinin bir adımı da jandarma özelinde gerçekleştirilmiş ve 1904 senesinde Selanik'te Zabitan ve Posta Kumandanları Mektebi ile Jandarma Efrad-ı Cedide Mektebi, ardından Üsküp'te Jandarma Karakol Kumandanları Mektebi açılmıştır bkz. İsmail Hakkı Demircioğlu, Onur Güven, “Osmanlı'dan Günümüze Jandarmada Okuma Yazma Faaliyetleri”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 38/106 (2022), 267. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ebru Demircioğlu, Onur Güven, Özgür Kaan Kayıcı, “Türk Jandarma Teşkilatı'nda Hukuk Eğitiminin Tarihsel Gelişimi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 39 (2023), 1-38, <https://doi.org/10.33419/aamd.1301721>.

⁴²⁶ Derviş Okçabol, *Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi*, Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2016, 61.

ve maddelerine Ankara Hükümeti'nin Jandarma Teşkilatı da kanunen bağlı kabul edilmiştir.⁴²⁷ 1917 tarihli Jandarma Kanunu uyarınca Jandarmanın askeri esaslara dayanan bir inzibat heyeti olduğu, ülkenin “güvenliği”, “asayişini muhafaza” ve kanunlarla nizamların uygulamasını temin etmekle mükellef bir yapı olduğu ifade edilmiştir.⁴²⁸

Çeşitli kanun ve düzenlemelerle Jandarma Teşkilatı güçlendirmeye ve dolayısıyla özellikle görev bölgesi olan kırsalda iç güvenliği tesis yönelik düzenlemeler yapılsa da hedeflenen sonuca ulaşıldığını söylemek oldukça güçtür. I. Dünya Harbi sırasında da ciddi kayıplara uğrayan teşkilat, özellikle personel açısından ciddi bir dar boğaza girmiş ve bu yetersizlik asayiş sorunlarını beraberinde getirmiştir. Ayrıca Mondros Mütarekesi'nin ardından İstanbul Hükümeti'nin Jandarmaya yönelik tutumu ve faaliyetleri teşkilatın hızla güçten düşüşünü hızlandırıcı etki göstermiştir.⁴²⁹

Damat Ferit Hükümeti tarafından 15 Mart 1919'da “Jandarmanın Dâhiliye Nezaretine Raptı Hakkında Nizamname” yayınlanarak Jandarma Teşkilatının, Dâhiliye Nezareti'ne bağlı olarak hareket etmesi esası kabul edilmesi bu noktada atılan adımlardan biri olmuştur. 15 Mart 1919 tarihinden itibaren Dâhiliye Nezaretine bağlı olarak hareket eden Jandarma Umum Kumandanlığı 5 şubeden oluşturulmuştur. Bu şubeler şöyledir; Tekaüt Sandığı Duyun Şubesi, Emniyet ve Asayiş Şubesi, Levazım ve Harbiye Şubesi, Talim ve Terbiye Şubesi ve Sevk Memurluğu olmuştur.⁴³⁰ Damat Ferit Paşa Hükümetince, Jandarmanın Dâhiliye Nezaretine bağlanmasının nedenin bu teşkilatı kendi istek ve politikaları doğrultusunda kullanmak arzusu

⁴²⁷ Alyot, *Türkiye'de Zabıta Tarihi*, 329.

⁴²⁸ Alyot, *Türkiye'de Zabıta Tarihi*, 291. Kanun açısından bakıldığında Milli Mücadele'ye de önemli yansımaları olan bir diğer gelişme “Jandarma Mıntika Müfettişliği” adı verilen idari birim olmuştur. Osmanlı Devleti idari teşkilatı içerisinde yer alan mıntika müfettişliği, Jandarma Umum Kumandanlığının denetlenmesi ve modernleştirilmesi araçlarından biri olarak kullanılmıştır. İdari açıdan Osmanlı Devleti toprakları 6 mıntıkaya ayrılmış ve her mıntikanın idaresine mirliva (tuğgeneral) rütbesinde bir yönetici getirilmiştir. Ayrılan bu bölgeler; İstanbul, Selanik, Trabzon, İzmir, Beyrut ve Bağdat'tır. Mıntika Müfettişlikleri; sorumlu oldukları mıntikaların modernleşme hususlarındaki kararları, faaliyetleri, tebliğleri bu kurum aracılığıyla tatbik eder hale gelmiştir. Mıntika Müfettişleri, subayları görevden alma ya da jandarma mensuplarına kendi amirleriymiş gibi ceza verebilme yetkisi ne sahip olmuşlardır. Ancak 13 Ekim 1917'de Jandarmanın yapısını düzenleyen kararnamenin çıkartılması beraberinde mıntika müfettişliklerinin de teşkilat ve görev yapılarının değiştirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu nedenle 28 Ekim 1917'de 1537 sayılı bir padişah fermanıyla İstanbul Jandarma Mıntika Müfettişliği ikiye ayrılmış buna ek olarak Jandarma Mıntika Müfettişlerinin denetleme, soruşturma ve araştırmalarını nasıl yürütecekleri bu çıkartılan ferman/talimatname ile düzenlenmiştir. Talimatname uyarınca Osmanlı Devleti'nin belirlenen müfettişlik bölgeleri şöyledir; İstanbul Birinci Mıntika Müfettişliği, İstanbul İkinci Mıntika Müfettişliği, İzmir Mıntika Müfettişliği, Trabzon Mıntika Müfettişliği, Suriye İkinci Mıntika Müfettişliği, Elâzığ Mıntika Müfettişliği, Irak Mıntika Müfettişliğidir bkz. Necdet Koparan, *Türk Jandarma Teşkilâtı (1908-1923)*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2007, 22-23.

⁴²⁹ Murat Köylü, “Mondros Mütarekesi Sonrası ve Milli Mücadele Dönemi'nde Jandarma Teşkilatı”, *Miras ve Değişim: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Jandarma*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan, Yücel Yiğit, Ankara: Berikan Yayınevi, 2018, 50-51.

⁴³⁰ Alyot, *Türkiye'de Zabıta Tarihi*, 287.

olduğu ileri sürülmektedir. Jandarmanın Dâhiliye Nezaretine bağlayan 15 Mart'taki kararname ise bu noktada bir ilki teşkil etmiştir.⁴³¹

Dâhiliye Nezaretine bağlanan Jandarma Teşkilatının personel eksikliğini giderilmeye yönelik 1919'dan itibaren çeşitli adımlar atılmaya başlanmıştır. Böylece İstanbul Hükümeti'nin Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, 2 Mayıs 1919'da 20.000 kişiden oluşan Jandarma personelini artırarak 27.000'e çıkarmıştır. Ayrıca İstanbul Hükümeti, jandarmasının maddi durumunun da iyileştirileceği müjdesini vermiştir. 26 Temmuz 1919'da Dâhiliye Nazırının müjdesi gerçekleştirilmiş ve yüzbaşı rütbesine kadar olan Jandarma personeline yüzde yüze varan oranda maaş zammı yapılmıştır. Bu hamle ile Dâhiliye Nezareti ve ona bağlı çalışan Umum Jandarma Kumandanlığı Anadolu'da teşkilatlanmaya başlamıştır.⁴³² Dâhiliye Nezaretinin, Jandarma kadrolarında böylesi bir artışa gitmelerinin en önemli nedeni memleketin pek çok sathında milli güçlerin harekete geçmeye başlaması ve hızlıca direniş örgütlerinin hayata geçirilmesi olmuştur. Dâhiliye Nezareti, oluşan isyan dalgasını önlemek adına Jandarma Umum Kumandanlığına dayanarak, sorunu çözmeyi hedeflemiştir. Böylece Dâhiliye Nezareti bir müddet sonra hem personel maaşlarına zam yapmış hem de Jandarma Umum Kumandanı Kemal Bey'in miralay rütbesinden mirlivalığa terfiini sağlamıştır.⁴³³

İstanbul Hükümeti ve Dâhiliye Nezareti, Jandarma Umum Kumandanlığı aracılığıyla Millî Mücadele'yi baskılayıcı faaliyetlerini sürdürme amaçlı bir politika izlemiştir. Örneğin daha 1919 yılının yaz aylarında Uşak Kaymakamı, Kuvayı Milliye mensubu oldukları bilinen Yüzbaşı Süleyman Sururi ile arkadaşını tutuklayarak İstanbul'a göndermek istemiştir. Bu hamlesine karşılık Uşak Jandarma Kumandanı Yüzbaşı İsmail Bey ve Kuvayı Milliye taraftarları Uşak'ta idareye el koymuş ve Yüzbaşayı özgürlüğüne kavuşturmuştur.⁴³⁴

Kırsal bölgelerde iç güvenliği sağlamak Ankara Hükümeti ve Dâhiliye Vekâleti için hayati öneme sahip sorunlardan biri olmuştur. Ancak belirtmek gereklidir ki Jandarma teşkilatının Millî Mücadele Dönemi'nde hangi vekâlete bağlı olarak faaliyet gösterdiği hususunda tam anlamıyla bir açık bir bilgi bulunmamaktadır. Bazı araştırmalarda Jandarma teşkilatının tıpkı Dâhiliye Nezaretinde olduğu gibi Dâhiliye Vekâletine bağlı olarak çalıştığı

⁴³¹ Koparan, *Türk Jandarma Teşkilatı*, 70.

⁴³² *Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi: Asayiş ve Kolluk Tarihi İçerisinde Türk Jandarma Teşkilatı*, C.I, Ankara: Jandarma Genel Komutanlığı Yayınları, 2002, 196.

⁴³³ Haluk Selvi, "İstanbul Hükümeti'nin Kuvâyı Milliye Hareketini Bölme Teşebbüsü: Jandarma Umum Kumandanı Ali Kemal Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15(44):1999, 549-550.

⁴³⁴ Selvi, "İstanbul Hükümeti'nin Kuvâyı Milliye", 551-552.

ifade edilirken⁴³⁵ bir başka bakış açısına göre ise Jandarmanın, Müdafaa-i Milliye Vekâletinin bir parçası olduğu iddia edilmektedir.⁴³⁶

Cumhuriyet Arşivi belgeleri incelendiğinde doğrudan Jandarmanın, Dâhiliye Vekâletine ya da Müdafaa-i Milliye Vekâletine bağlı olduğu ifade edilmemiş ancak her iki yapının da aynı husus üzerinde ilişkili olduğu görülmüştür. Örneğin 19 Ekim 1920 yılında çıkartılan bir kararnamede; Dâhiliye Vekâletinin 20 Eylül 1920’de 1939/684 sayılı tezkeresinde bildirdiği üzere Jandarmanın personel sıkıntısı yaşadığı bu nedenle 1306,1307,1308,1309 tarihinde doğanlar arasından Jandarma Dairesinin istediği kişileri teşkilata alması hususunda izin istenmiş ve yapılan görüşme neticesinde Heyeti Vekile personel alımına müsaade vermiştir. Dönemin Dâhiliye Vekili (Namına) Dr. Adnan Bey imzası bulunan belgede ilgili kurum olarak sadece Dâhiliye Vekâleti sorumlu tutulmuştur.⁴³⁷ 15 Ocak 1921 tarihli bir başka belgede Umum Jandarma Kumandanlığının 1920 yılı bütçesinden bir miktarın kuruma aktarılması yönünde hazırlanan kanun layihasında, kanunun icracısı olarak Dâhiliye Vekili ve bütçe işleri nedeniyle Maliye Vekili sorumlu tutulmuştur. Kanun layihasında imzası bulunan ve icracı konumunda görülen, Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey olmuştur.⁴³⁸ 28 Şubat 1921’de bu kez Jandarma Teşkilatında görev yapan piyade ve süvari başçavuşlarından ahlaklı, yetenekli ve kıdemli olanların subaylığa yükseltilmeleri hususunda bir nizamname kabul edilmiştir. Nizamnamenin icrasından tek sorumlu tutulan ise yine Dâhiliye Vekili olmuştur.⁴³⁹ Ayrıca Dâhiliye Vekillerinin sadece Jandarmanın asayişini sağlama meseleleriyle de ilgilenmemiş oldukları, kurumun mektepleriyle de alakadar oldukları görülmüştür. Örneğin 12 Mayıs 1922’de çıkan bir habere göre Dâhiliye Vekili Fethi Bey ve Umum Jandarma Kumandanı Miralay Galip Bey ile Ankara Etlik’te bulunan Jandarma Karakol Kumandanları Mektebini 11 Mayıs’ta teftiş ve ziyaret etmiştir.⁴⁴⁰

20 Temmuz 1922 yılına ait bir başka kararnamede ise bu kez hem Dâhiliye hem de Müdafaa-i Milliye Vekâleti bir arada yer almıştır. Ancak 13 Temmuz 1920’de Dâhiliye Vekâleti ve Umum Jandarma Kumandanlığı Şube 1- Kısım 6939/1421572701 numaralı tezkeresinde cepheye askerlerin sevk ve teslimi sırasında onlara nezaret etme vazifesini yürütmekle Jandarma Teşkilatının görevlendirildiği fakat Jandarma kadrosunun yetersizliği

⁴³⁵ *Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi*: C.I, 196. Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2012, 232. Yalçın, *İçişleri Bakanlığı’nın Cumhuriyet Dönemi*, 95.

⁴³⁶ Süleyman Tekir, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2020, 297. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1984, 389.

⁴³⁷ BCA, 30-18-1-1/1-16-3/106-4.

⁴³⁸ BCA, 30-18-1-1/2-27-8/106-6.

⁴³⁹ BCA, 30-18-1-1/2-37-7/106-8.

⁴⁴⁰ *Hâkimiyeti Milliye*, 12 Mayıs 1922.

nedeniyle esas görevi olan “inzibat” işlerinin dahi yapılamadığı bu nedenle Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesinden Jandarma bütçesine 288 bin liranın nakledilmesi istenmiştir. Dâhiliye Vekâletinin bu tezkeresi 20 Temmuz 1922’deki İcra Vekilleri Heyeti toplantısında görüşülmüştür. Neticede istenen hususlarda bir kanun layihası hazırlanarak Meclise sunulmasına, ayrıca Müdafaa-i Milliye ve Dâhiliye Vekâletleri arasında nasıl bir uygulama yapılacağına tespit edilmesine karar verilmiştir. Kararnamede imzası bulunan dönemin Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Bey ve Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey’in imzası yer almıştır.⁴⁴¹

Resmî belgelerin dışında Meclis zabıtlarına yansıyan mebus konuşmalarında her ne kadar açıklıkla söylenmese de Jandarmanın Dâhiliye Vekâletinin bir parçası olduğu vurgusunun daha yoğunlukta olduğu ifade edilebilir. Örneğin Meclisin açılmasının ardından Heyeti İcraiye’nin yapısının nasıl olacağı konusunda tartışmaların yaşandığı 1 Mayıs 1920 tarihli Meclis oturumunda mebuslar tarafından çeşitli takrirler verilmiştir. Örneğin İçel Mebusu Ali Haydar Bey ve arkadaşlarının önerisinde Dâhiliye Vekâleti tarif edilirken Jandarma da eklenmiş ancak Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey’in takririnde Jandarma Teşkilatının Müdafaa-i Milliye Vekâletinin altında yer aldığı görülmektedir. Mebuslar arasında da Jandarmanın yeri ve yapısı hakkında kafa karışıklığı olacak ki İzmit Mebusu Hamdi Bey, Dâhiliye Vekâletinin altında yer alan “Emniyeti Umumiye” teşkilatının sadece “polis” anlamına geldiğini bu nedenle Jandarma Teşkilatını açıklamak üzere “umuru inzibatiye” denilmesini teklif etmiştir. Fakat mebusların jandarmanın yerini açıklamayı hedefledikleri bu takrirleri oylama neticesinde kabul edilmemiş, Dâhiliye Vekâleti altında emniyeti umumiye, posta ve telgraf sayılmıştır.⁴⁴²

7 Haziran 1920’de ise bu kez Seyyar Jandarma Birliklerinin kurularak Müdafaa-i Milliye Vekâletine bağlanmak istenmesi üzerine Mecliste tartışmalar yaşanmış Lazistan Mebusu Ziya Hurşid Bey, “asayiş vazifesinin” Dâhiliye Vekâletinin sorumluluğunda olduğunu, asayiş sağlama görevi olan jandarmaların Müdafaa-i Milliye Vekâletine verilemeyeceğini şayet asayiş sağlamada sorun varsa Dâhiliye Vekâletinin kendi Jandarma kadrolarını artırmasının daha uygun olacağını ifade etmiştir ancak tartışmalarda meselenin askeri bir gereklilik olduğu ileri sürülerek Seyyar Jandarmalar Müdafaa-i Milliye Vekâletine bağlanmıştır.⁴⁴³

Bu tartışmalardan bir ay sonra 6 Temmuz 1920’de İzmit Mebusu Hamdi Namık Bey ve arkadaşları tarafından bu kez Jandarmaların tamamen mülki amirlerin emrine verilerek

⁴⁴¹ BCA, 30-18-1-1/5-21-7/106-15.

⁴⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:1, İçtima Senesi:1, 1.5.1336, 168-170.

⁴⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 2, İçtima Senesi: 1,7.6.1336.

bölgelerindeki Jandarmalara diledikleri gibi yer değiştirme, emir verme vs. yetkisine sahip olmalarını öngören taktırir verilmiştir. Taktirri destekleyen mebuslardan bazıları memleketin asayiişinden hem valilerin hem de Jandarmaların mesul olduğunu bu nedenle ikisinden birinin birbirine bağlanmasının doğru olduğunu ileri sürmüşlerdir. Tartiişmalar neticesinde taktirir Dâhiliye Encümenine havale edilmiştir.⁴⁴⁴ Jandarmanın mülki amirlerin emrine verilmesi hususundaki taktiririn müzakere edilmesi mümkün olmamiiş zira Dâhiliye Vekilinin rahatsız olduğu açıklanmiiştir.⁴⁴⁵ Seyyar Jandarma Müfrezelerinin kaldırılması hususun görüşülmesi sırasında da diğer jandarma kuvvetlerinden bahsedilmiş hatta Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, kendisinin kadro encümeninde daha önce görev yaptığını ve Dâhiliye Vekilinin bilgisi altında “dâhili asayiişi” temin etmek için yeterli miktarda Jandarma personeli alımı yaptıklarını açıklamiiştir.⁴⁴⁶ Milli Mücadele sonrasında teşkilatın yapısını düzenleyen ve hangi vekâlete nasıl bağlı olduğuna açıklık getiren Jandarma Kanunu kabul edilmiş fakat 1930 senesinde çıkarılan bu kanuna kadar teşkilatın tam anlamıyla nereye bağlı olduğu konusu resmi bir biçimde açıklanmamiiştir.⁴⁴⁷

Jandarma Teşkilatının nereye bağlı olduğu tartiişması bir yana esasında Millî Mücadele Dönemi’nde teşkilatın durumu oldukça yetersiz, personel sayısı az, subay sayısı açısından kısıtlı bir durum içerisinde vatan müdafaasında yer almiiştir. Ankara Hükümeti her ne kadar Jandarma Teşkilatı üzerinde çalışmalar yapmayı denese de ülkenin içinde bulunduğu durum ve şartlar esaslı bir değişime müsaade etmemiiştir.⁴⁴⁸

Büyük Millet Meclisinin 23 Nisan 1920’de açılmasının ardından Ankara Hükümeti’nin emrinde bir Umum Jandarma Kumandanlığı oluşturulmuştur. Bu sebeptendir ki Millî Mücadele neticelendirilene kadar hem Ankara Hükümeti’nin hem de İstanbul Hükümeti’nin kendisine ait Umum Jandarma Kumandanlığı varlığını sürdürmüştür. Her iki Jandarma Teşkilatı yasa açısından incelendiğinde neredeyse hiçbir farkları olmayan, oldukça birbirine benzeyen kolluk güçlerini oluşturmuştur. Personel açısından da aslında İstanbul Hükümeti Dâhiliye Nezaretine bağlı olarak çalışan jandarma personelleri -ki görev yeri olarak İstanbul bölgesi ile sınırlı kalmiişlardır- Ankara Hükümeti lehine çalışmiiştir.⁴⁴⁹ Diğer kanun ve talimatnamelerde olduğu

⁴⁴⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 2, İçtima Senesi: 1, 6.7.1336, 199-200.

⁴⁴⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 2, İçtima Senesi: 1, 24.7.1336.

⁴⁴⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 8, İçtima Senesi: 1, 10.2.1337, 164.

⁴⁴⁷ 22 Haziran 1930 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren Jandarma Kanunun 2.maddesinde vazife ve hizmet yönünden mercii Dâhiliye Vekâleti olarak kabul edilmiş, askeri talim ve terbiye açısından Erkan-ı Harbiye Reisliğine, silah/mühimmat ile seferberlik ve savaş halinde ordu emrine alınmaları durumunda ordudaki gibi Müdafaa-i Milliye Vekâletine, emniyet ve asayiiş işleri ile diğer tüm muamelelerde ise Dâhiliye Vekâletine bağlı olduğu açıklanmiiştir bkz. Resmî Gazete, Sayı:1526, 22.06.1930. Tekir, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Jandarma*, 363.

⁴⁴⁸ Alyot, *Türkiye’de Zabıta Tarihi*, 328.

⁴⁴⁹ *Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi*: C.I, 196.

gibi mıntika müfettişliği hususunda da Ankara Hükümeti, Osmanlı Devleti tarafından 28 Ekim 1917’de çıkarılan talimatnameyi kabul etmiştir. Bu doğrultuda Ankara Hükümeti Umum Jandarma Kumandanlığına bağlı Mıntika Müfettişlikleri; İstanbul, İzmir, Ankara, Konya, Sivas, Adana, Trabzon ve Bitlis olmak üzere 8 bölge biçiminde taksim edilmiştir. Ayrıca oluşturulan 8 bölge müfettişliği ve onlara bağlı 1 ile 4 arasında jandarma alayı, 1 ile 3 arasında bağımsız jandarma taburu olarak toplamda 17 Jandarma alayı ile 13 bağımsız Jandarma taburu Ankara Hükümeti’nin emrinde yer almıştır.⁴⁵⁰

Zorlu koşullar altında iç güvenlik sorumluluklarını yerine getirmeye gayret gösteren Ankara Hükümeti’nin Umum Jandarma Kumandanlığı, toplamda 25.272 personele sahip olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu rakam ülke geneli açısından düşünüldüğünde oldukça yetersiz olduğu, zaman zaman personel sayısını arttırmaya ya da teşkilatta yeni yapılanmalar oluşturulmaya çalışılmıştır.⁴⁵¹ Bu sebeple karşılaştırma yapıldığında 1918 yılında Jandarma Genel Komutanlığı bütçesi 2.168.000 lirayken, 1920 senesinde Ankara Hükümeti tarafından Jandarma Teşkilatına 9.485.000 civarında ciddi bir artış yapılmış, 1921’de bir miktar bütçe kısıtlamasına gidilerek 4.266.00 liraya tahsisatları düşürülmüş, 1922’de 9.250.000 lira civarında bir yekünün olduğu hatta buna 3.000.000 lira daha eklenerek 12.289.250 lira daha zam yapılması gerekliliği Meclis görüşmelerinde açıklanmıştır. Hatta Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey Meclis görüşmesinde Jandarma Teşkilatına bu kadar yüksek bütçe verilmesine de taraftar olmadığını ifade etmiştir.⁴⁵² 1923 tarihinde Ankara Hükümeti’nin Jandarma Genel Komutanlığına ayırdığı pay 9.485.000 liraya ulaşmıştır. Kuşkusuz ki bütçede yaşanan bu yüksek artışın en temel nedeni iç güvenlik ihtiyacının bu süreç dâhilinde günden güne hızla artış göstermesi olmuştur.⁴⁵³

Büyük Millet Meclisi, Jandarma Teşkilatı için içinde bulunulan şartlar el vermediğinden kalıcı bir düzenleme yapamamıştır. Bu sorunu çözebilmek adına da İcra Vekilleri Heyeti tarafından “Seyyar Jandarma Müfrezelerinin” kurulması için bir kanun layihası hazırlanmıştır. 20 Mayıs 1920 tarihinde İcra Vekilleri tarafından hazırlanan kanun layihası ile 9 maddeye dayanan Seyyar Jandarma birliklerinin oluşturulması öngörülmüştür. Birinci maddede Seyyar Jandarma Müfrezelerinin, ülkenin savunmasını temin etmek ve genel asayiş-i ki buna iç güvenlik denebilir- iyi derece tesis edilebilmesi için Müdafaa-i Milliye Vekâletine bağlı olmak üzere kuruldukları açıklanmıştır. Süvari ve piyadelerden oluşturulacak bu müfrezelerin iaşe, teçhizat ve diğer ihtiyaçlarının hükümet tarafından tesis edilmesi ancak süvarilerin hayvanlarını

⁴⁵⁰ Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi: C.I, 196-197.

⁴⁵¹ Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi: C.I, 200.

⁴⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:27, İçtima Senesi: 3, 31.01.1339, 88-89.

⁴⁵³ Akın, TBMM Devleti (1920-1923), 297.

kendilerinin tedarik etmesi, şayet askerî harekât sırasında hayvanlar telef olduğunda ya da sakat kaldığında muadil ölçüde bir hayvan verilmesi de öngörülmüştür. Seyyar Jandarma Müfrezelerinin piyadelerine aylık 800 kuruş, süvarilerine aylık 1000 kuruş verilmesi ancak aylık alacakları maaşa ek olarak, firarilerin derdest edilmesi ve eşkıya takibatı gibi fevkalade durumlarda hizmetlerinin derecelerine göre ayrıca nakit olarak ödül verileceği açıklanmıştır. Onbaşılara efrat maaşından fazla olarak 100 kuruş, Çavuşlara 200 kuruş, Başçavuşlara ise 300 kuruş verileceği bildirilmiştir. Bu müfrezelere girecek kişiler muvazzaf askerlik hizmetinde olanlar hariç bir sene süresiyle gönüllü olanlardan seçileceği ve 1 sene içinde vazifelerini terk etmeyecekleri kuralı konmuştur. Seyyar Jandarma Müfrezeleri merkezden uzakta ya da seyyar bulundukları zamanlarda iaşelerini gidermek için ayrıca 40 kuruş yevmiye alacakları da bildirilmiştir. Kanun layihasının altında imzası bulunan Dâhiliye Vekili Cami Bey olmuştur.⁴⁵⁴

İcra Vekilleri Heyeti tarafından hazırlanan “*Seyyar Jandarma Müfrezeleri Teşkili Hakkında Kanun Layihası*” 2 Haziran 1920 tarihinde Mecliste tartışmaya açılmıştır.⁴⁵⁵ Meclis görüşmeleri sırasında kanun layihasının, Dâhiliye Encümenine mi? Yoksa Müdafaa-i Milliye Encümenine mi? Gönderileceği hususu üzerinde durulmuştur. Mebusların bir kısmı Dâhiliye Encümeni derken, bir kısmı da Müdafaa-i Milliye Encümenine gönderilmesini istemiş ve neticede Seyyar Jandarma ile ilgili İcra Vekilleri tarafından hazırlanan kanun layihasının Müdafaa-i Milliye Encümenine gönderilmesine karar verilmiştir.⁴⁵⁶ Görüldüğü üzere jandarmalarla ilgili bir mevzunun Dâhiliye Vekâletinin işi olup olmadığı konusunda tam anlamıyla bir fikir birliği ya da fikir ayrılığı mebuslar arasında bile oluşmamıştır. Dolayısıyla Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlikle ilgili faaliyetleri açısından Jandarma Teşkilatını incelemek/dâhil etmek yanlış olmayacaktır.

7 Haziran 1920 tarihinde Seyyar Jandarma ile ilgili kanun ve Müdafaa-i Milliye Encümeninin mazbatasını Meclise sunulmuştur. Meclis Genel Kurulunda önce Müdafaa-i Milliye Encümeni mazbatasını, Kâtip Haydar Bey tarafından okunmuştur. Encümen tüm maddeleri aynen kabul ettiklerini ancak kanun layihasına 2 madde daha ekleme yaptıklarını ifade etmiştir. Bu maddelerden biri -esas layihada 9. madde olarak yazılan kanun maddesi encümen müdahalesiyle 11. madde haline getirilmiştir- 9. maddedir ve şu biçimde eklenmiştir: “*İşbu müfrezelerin gittikleri mahallerde ahaliden parasız ve kıymetinden dun bir şey almaları katiyen memnudur, aksi hal vukuunda zabitan ve efrat şiddetle tecziye edilir.*”⁴⁵⁷ Eklenen 10. madde ise şu şekildedir: “*İşbu müfrezelere kayıt ve kabul olunacak efradın hüsnühal ve ahlâk*

⁴⁵⁴ BCA, 30-18-1-1/1-1-19/106-1.

⁴⁵⁵ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2012, 343.

⁴⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:1, İçtima:22, 02.06.1336, s.40.

⁴⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:1, İçtima: 25, 07.06.1336, s.100.

ashabından olanları tercih ve tefrik edilir.”⁴⁵⁸ Müdafaa-i Milliye Encümenliği tarafından bu maddelerin ekleniş gerekçesi de açıklanmıştır. Encümenliğe göre I. Dünya Harbi sırasında benzer amaçlar doğrultusunda oluşturulan takip müfrezeleri köylülere yük olmuş ve halk üzerine hoşnutsuzluk yaratarak şikâyet oluşmasına neden olmuşlardır. Bundandır ki Seyyar Jandarma Müfrezelerinin gittikleri yerlerde parasız bir şey almalarının yasaklanması öngörülmüştür.⁴⁵⁹ Ayrıca parasız bir şey almaya çalışan zabitan ve efradın şiddetle cezalandırılması istendiği gibi yine bu hususla bağlantılı olarak Seyyar Jandarma Müfrezelerine alınacak efradın tavırları ve ahlakları açısından iyi olanlarının tercih edilmesi maddesinin eklenmesinde yarar olacağı ifade edilmiştir.⁴⁶⁰

Kanun layihası tartışmaya açıldıktan sonra ilk sözü Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Bey almıştır. İsmet Paşa Seyyar Jandarmaların kurulmasını öngören layihanın sunulmasındaki temel amacın; memleketin asayişini sağlamak için uygun zeminin oluşturulması olduğunu ancak ellerinde bulunan Jandarma personelinin ülke genelinde asayiş sağlamak adına yeterli gelmediğini belirtmiştir. Bu açığı gidermek için de şimdiye kadar usulün askeri kıtalardan doğrudan doğruya personel istifade etmek olduğunu, ancak askeri kıtalara asayiş hususunda yaptırmak istenilen vazifenin ciddi bir teşkilatlanmayla Seyyar Jandarma kıtası tarafında ifa edilmesinin hedeflendiğini açıklamıştır.⁴⁶¹ İsmet Bey’in konuşmasındaki mühim husus ise herkesin kanaatinin şehir haricinde asayişin bozuk olduğu ve asayişin devlet elinde olabilmesi için Jandarma, Polis gibi kurumların vazifelerini ifa etmesi fakat diğer Jandarmalardan farklı olan “*takip kıtaatı*” olarak planlanan Seyyar Jandarmalara esas asayiş görevlerinin yüklenmesi gerektiği yönünde görüş bildirmeleri olmuştur.⁴⁶² İsmet Paşa’nın açıklamasındaki bir diğer mühim husus, takip kıtaatı olması ve diğer Jandarma ya da Polis birliklerinden farklı olması sebebiyle Seyyar Jandarmaların zabıtaya, adliye ile ilgili dairelere ya da Dâhiliye Vekâletine bağlamadıklarını, doğrudan doğruya Müdafaa-i Milliye Vekâletinin emrine verdiklerini ifade etmiş olmasıdır. Bu sayede şehir haricinde az ya da çok sayıda olan, “kanundan kaçmak için her türlü aracı kullanmaya kalkışacak adamlara” karşı takip için özellikle başlangıç olarak hünerli kişilere ihtiyaç duyulduğunu, tam da bu sebeple doğrudan askeri kurallara uymayı vazife olarak gören bir teşkilat planlandığını ifade etmiştir. İsmet Paşa, ana hedeflerinin ise ordunun takip vs. işlerinin yükünden kurtarılarak sadece düşman için kullanılmalarını sağlamak olduğunu eklemiştir.⁴⁶³

⁴⁵⁸ TBMM Zabut Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:1, İçtima: 25, 07.06.1336, s.100.

⁴⁵⁹ TBMM Zabut Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:1, İçtima: 25, 07.06.1336, s. 99.

⁴⁶⁰ TBMM Zabut Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:1, İçtima: 25, 07.06.1336, s.100.

⁴⁶¹ TBMM Zabut Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:1, İçtima: 25, 07.06.1336, s.100.

⁴⁶² TBMM Zabut Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:1, İçtima: 25, 07.06.1336, s.101.

⁴⁶³ TBMM Zabut Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:1, İçtima: 25, 07.06.1336, s.101.

İsmet Paşa konuşmasında, oluşturulacak Seyyar Jandarma Müfrezelerinin yapısı ve işleyişinin nasıl olacağı hakkında da bilgi vermiştir. Buna göre müfrezeler hızlıca teşkil edilecek, vazifeleri sırasında halk ile mümkün olduğunca az temas edecek, toplu bir biçimde ve zabıt kumandasında birliklerin sevk edilmesi planlanmıştır. Böylece memleket savunması için silahaltına alınan efradın yorulmaması sağlanması hem de “*dâhili asayîşi*” yani iç güvenliği bozmaya çalışanlara karşı kuvvetli bir dayanak elde edilmesi tasarlanmıştır. İsmet Paşa, dağlarda ve şehir haricindeki yerlerde her türlü asayişin sağlanması halinde şehirlerde her şekilde zabitanın mükemmel bir biçimde çalışabileceğini, bu sebeple “asayiş kıtaatının” esaslı bir biçimde var edilmesini ve “*memleketin hayatı addettiğimiz asayîşi temin*” için Seyyar Jandarma Müfrezelerinin kurulmasını kabul ettiklerini açıklamıştır.⁴⁶⁴

İsmet Paşa’ya müfrezelerin nerede konuşlanacağı ve sayılarının ne olacağı hususlarında mebuslar tarafından çeşitli sualler yöneltilmiştir. Bunun üzerine İsmet Paşa, kurulmasının hemen ardından düşündüklerinin memleket ortasında iki merkezde olmak üzere teşkilata başlanması, bu merkezlerden birinin Ankara birisinin de Sivas olacağını bildirmiştir. Alınacak tüm tedbirlerinin sebebinin asayiş olduğunu ve bu iki yer haricinde ihtiyaca göre başka yerlerde de teşkilatlanma yapılacağını anlatmıştır.⁴⁶⁵

İsmet Bey’e, mebuslar sorular yöneltmeye devam etmiştir. Bu sorulardan biri de mülkiye memurlarının asayişten sorumlu olduğu, bu vazifeyi de Jandarmanın esasen yürüttüğü ancak yeni oluşturulan seyyar birliklerinin jandarma olarak anılması bir yana bir de Müdafaa-i Milliye Vekâletine bağlı olmalarının bir sorun yaratıp yaratmayacağı üzerine olmuştur. İsmet Paşa, kurulması planlanan Seyyar Jandarmaların, mülkiye memurlarıyla bir temaslarının olmayacağını, bu yapının adeta bir kıta gibi olacağını, makineli tüfeklerinin, topunun olacağını açıklamıştır. Örneğin mülki amir bir yerde eşkıya toplandığını, ellerindeki zabıta kuvvetlerinin yetersiz kaldığını ve asker sevk edilmesini istediğinde, kendilerinin asker sevk etmeyip Seyyar Jandarma Müfrezelerini sevk edeceklerini ifade etmiştir. Özetle İsmet Paşa, iç güvenlik hususunu sağlamak için asker gerektiği durumlarda hazır bir kıta olarak Seyyar Jandarma Müfrezelerinin gönderileceğini, askerın bu işlere dâhil edilmeyeceğini söylemiştir.⁴⁶⁶

İsmet Bey konuşmasında memleketin asayişinin sağlanmasının en temel husus olduğuna da değinmiştir. Öyle ki Kuvayı Milliye teşkilatını muntazam hale getirmek için memleketin asayişini gerekli görmüş, asayişe bugünden itibaren hâkim olunduğu takdirde her türlü ıslahatın ve teşebbüsün rahatlıklar yapılabileceğini öne sürmüştür.⁴⁶⁷ Dolayısıyla söz

⁴⁶⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:1, İçtima: 25, 07.06.1336, s.101.

⁴⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:1, İçtima: 25, 07.06.1336, s.101.

⁴⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:1, İçtima: 25, 07.06.1336, s.102.

⁴⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:1, İçtima: 25, 07.06.1336, s.104.

konusu dönemde atılacak bütün mühim adımların sağlam temel üzerine kurulabilmesinin başat aktörü olarak “*dâhili asayiş*” görülmüş, bu hususta güven ortamı yaratabilmek için seri, kesin ve sonuç odaklı adımlar atılmaya çalışılmıştır.

İsmet Paşa’nın Seyyar Jandarma Müfrezelerinin kuruluş gerekçesini “*asayışı dâhili*” olarak açıklaması üzerine, Lazistan Mebusu Ziya Hurşid Bey tepki göstermiştir. Ziya Hurşid Bey Meclisteki konuşmasında, Dâhiliye Vekâletinin asayişle görevli olduğunu ancak asayışı dâhiliyi sağlamak için kurulan Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Müdafaa-i Milliye Vekâletine bağlandığını, şayet iç güvenliği sağlama gerekliliği varsa bunu yapmakla mükellef olanın Dâhiliye Vekâleti olduğunu ve Vekâletin kendi Jandarma kadrolarını tanzim etmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Buradan hareketle Ziya Hurşid Bey’e göre Dâhiliye Vekâleti, kadrolarını büyütmeli, ıslah etmeli, dışarıdan oluşturulacak benzer bir yapıya daha fazla para verilmemelidir. Ziya Hurşid Bey, oluşturulmaya çalışılan müfrezelerin bir nevi ücretli asker olduğunu fakat cephede harp edenlerden daha fazla para verilmesinin doğru olmadığını da eklemiştir. Ziya Hurşid Bey konuşmasını şu cümleyle tamamlamıştır: “*Asayışı dâhili vazifesi Dâhiliye Vekâletine bırakılsın. Bendenizin fikrim budur*”.⁴⁶⁸ Ziya Hurşid Bey’in konuşmasının ardından maddelerin tek tek oylanmasına ve tartışılmasına geçilmiş, kimi mebuslar teklifler vermiş, oylamalar yapılmış ve nihayetinde kanun kabul edilmiştir.⁴⁶⁹

Tartışmalar bir yana 7 Haziran 1920’de 5 sayılı “Piyade, Süvari Sınıfından Mürekkep Olmak Üzere Jandarma Müfrezeleri Teşkilî Hakkında Kanun” çıkarılarak ülkenin iç güvenliğinden ve asayişinden sorumlu olan Jandarma Müfrezeleri kurulmuştur. Kurulan Jandarma Müfrezeleri Müdafaa-i Milliye Vekâletine bağlanmıştır. Vekâlete bağlı olan bu müfrezelerin teçhizatı, iâşeleri gibi ihtiyaçları ise Ankara Hükümeti tarafından giderilmiştir. Jandarma müfrezelerinin maaşları da diğer ordu mensuplarından fazla verilmiştir.⁴⁷⁰

Ankara Hükümeti’ne bağlı Jandarma teşkilatına yönelik hukuki düzenlemeler yapılarak verimli çalışması sağlanmak istense de yerelde görev yapan teşkilat komutanlarının tutumları, verimliliği ve mevcut kanunlara uygunluğu belirleyici unsur olmuştur. Örneğin 2 Haziran 1920 tarihinde gerçekleştirilen Meclis Genel Kurulundaki görüşmeler sırasında Kastamonu Valisi Cemal Bey tarafından, Dâhiliye Vekâletine gönderilen bir telgraf okunmuştur. Kastamonu Valisi Cemal Bey, Zonguldak’a⁴⁷¹ özel talimatla gönderilen Şevket Turgut Bey’den alınan

⁴⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:1, İçtima: 25, 07.06.1336, s.108.

⁴⁶⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:1, İçtima: 25, 07.06.1336. *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 344.

⁴⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:1, İçtima: 25, 07.06.1336, 110. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, Milliyet Matbaası: İstanbul, 1929, 13-14. Alyot, *Türkiye’de Zabıta Tarihi*, 329.

⁴⁷¹ İşgal güçlerinin Mondros sonrası Osmanlı topraklarına gelmelerinin ardından paylaşılan noktalardan biri de Zonguldak ve çevresi olmuştur. Fransızlar Zonguldak’ı ele geçiren kuvveti oluşturmuştur. Kritik noktalardan biri

telgrafa göre; Zonguldak’a İstanbul’dan gönderilen polislerin ve memurunların Kuvayı Milliye emrine girdiğini, İstanbul’da bulunan Ferit Paşa Hükümetini tanımadıklarını, Mutasarrıf Vekili Kadir Bey’e bildirdiklerini açıklamıştır. Ayrıca Şevket Bey telgrafında, Kuvayı Milliye taraftarı olan polislerin ve memurların, Kuvayı Milliye karşıtı olan Mal Müdür Mevlüd Lutfi ve İstanbul’dan gelen İnzibat Zabiti, Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Cemil Efendiyi tutuklamış ve gözetim altında olacak biçimde Devrek’e göndermişlerdir. Mutasarrıf refakatinde bulunan mülkiye müfettişleriyle görüştürülen bu kişiler, sonuç olarak istifa etmiş ve daha önceden mutasarrıf Vekâletine tayin edilen Cevdet Bey Mutasarrıf işlerinden sorumlu kılınmıştır. Ayrıca Kastamonu Valisi Cemal Bey, Mutasarrıf Kadri Bey ve mülkiye müfettişlerinin de firar etmelerini engellemek için derdest edilerek tutuklanmaları emrini verdiğini ve “Zonguldak meselesinin” bu biçimde son erdiğini ifade etmiştir.⁴⁷²

9 Eylül 1920 tarihinde ise Heyeti Vekile tarafından bir kanun layihası daha hazırlanarak Meclise sunulmuştur. “Seyyar Jandarma Kanununa Zeyil Kanun Layihası” adını taşıyan bu taslakta emsali silahaltında bulunanlardan isteyenlerin, Seyyar Jandarmaya gönüllü olarak kabul edileceği ve kanun layihâsından Müdafaa-i Milliye ve Maliye Vekillerinin sorumlu olduğu maddeleri eklenmiştir. Kanun layihâsının altında imzası bulunan Dâhiliye Vekili Refet Bey olmuştur.⁴⁷³ Kanun layihâsı 14 Eylül 1920’de Meclise gelmiş ve Mecliste alınan kararla layihânın Dâhiliye Encümenine gitmesine karar verilmiştir.⁴⁷⁴

16 Eylül 1920’de ise Heyeti Vekilenin toplantısında, Kuvayı Milliye’nin kaldırılması üzerine Birinci ve İkinci Kuvayı Seyyare adıyla iki müfrezesin oluşturulması hakkında Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetisin başvurusu ve bu yeni kuvvetlerin Seyyar Jandarma adıyla maaşlarının Seyyar Jandarma Kanuna göre verilmesi hakkında Müdafaa-i Milliye Vekâletinin

olarak görülen Zonguldak’ın düşmanın elinden alınması için şartların olgunlaşması beklenmiş, az sayıdaki kuvvetin zayi edilmemesi için zemin hazırlanmıştır bkz. İncedayı, *Türk İstiklâl Mücâhede*, 154.

⁴⁷² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:1, İçtima:22, 02.06.1336, s.51. Bu dönemde Zonguldak, Fransız işgali altında bulunduğundan güç dengesinin Ankara Hükümeti lehine değişmesi ve Karadeniz’de önemli bir noktaya nüfuz edebilmek önem arz etmiştir. Bu amaç doğrultusunda İcra Vekilleri Heyeti, 1 Mayıs 1921 tarihinde çıkardıkları kararname ile Zonguldak mutasarrıfının değiştirilmesini ve bölgeye Jandarma kuvvetinin takviye edilmesi bu kararların ise Fransızların bölgeyi tahliye etmeye başlamaları itibarıyla bu kararların uygulanmasına karar verilmiştir. Kararda imzası olan Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey’dir bkz. BCA, 30-18-1-1/3-18-13. Böylece adım adım Jandarma kuvvetlerinin de desteğiyle Zonguldak’ın düşman işgalinden kurtarılması yönünde çalışmalara başlanmıştır. Nihayetinde Ankara Hükümetine bağlı ordu güçleri Zonguldak’ta harekete geçmiş ve 20/21 Haziran 1921 tarihinde Fransızlar, Zonguldak’tan çekilmek zorunda kalmıştır bkz. İncedayı, *Türk İstiklâl Mücâhede*, 154-155. 28 Nisan 1921 tarihinde ise Dâhiliye Vekâleti ve Umum Jandarma Kumandanlığının 3130/21780 numaralı tezkeresinde, Zonguldak merkezinde yaşanan olağanüstü durumdan ötürü memura verilecek zamlı maaşın, Jandarma mensuplarına da verilmesinin gerekli olduğu ifade edilmiştir. Dâhiliye Vekâletinin bu tezkeresi üzerine 29 Haziran 1921 tarihinde toplantı yapan İcra Vekilleri Heyeti, Zonguldak’ta verilen zamlı maaştan, Jandarma efradının da yararlanmasına karar vermiştir. Kararda imzası olan Dâhiliye Vekâleti Namına Refik Şevket Bey’dir bkz. BCA, 30-18-1-1/3-27-17/104-11. Böylece bölgede Ankara Hükümeti lehine önemli katkılarda bulunan Zonguldak’ta görevli Jandarma personeli bir anlamda ödüllendirilmiştir.

⁴⁷³ BCA, 30-18-1-1/1-11-11/106-3.

⁴⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.4, İçtima Senesi:1, İçtima: 65, 14.09.1336, s.135.

14 Eylül 1920 tarihindeki tezkeresi üzerine görüşme sağlanmıştır. Neticede Heyeti Vekile tezkereyi kabul etmiş, 18 Eylül 1920’de çıkarılan kararnameyle oluşturulan yeni müfrezelerin Kuvayı Seyyare adıyla, Seyyar Jandarma gibi maaş almalarına karar vermiştir. Kararnamede imzası olan Dâhiliye Vekili Rafet Bey olmuştur.⁴⁷⁵ Hatta çıkarılan bu kararname neticesinde 17 Kasım 1920 tarihinde yayınlanan kararname uyarınca Yörük Ali ve Demirci Mehmed Efe müfrezelerinin maaşlarının Seyyar Jandarma Kanunu’na göre verilmesine karar verilmiştir. Bu kararnamede de imzası olan “Dâhiliye Vekili Namına” sıfatıyla Dr. Adnan Bey olmuştur. Kararnamede ilginç olan husus ise Müdafaa-i Milliye Vekâletine bağlı olan Seyyar Jandarma müfrezeleri ile ilgili olan bu hususla ilgili alınan kararın Müdafaa-i Milliye, Maliye ve Dâhiliye Vekâletine bildirilmesine karar verilmesi olmuştur.⁴⁷⁶

Jandarma Teşkilatının açık bir biçimde Dâhiliye Vekâletine bağlı çalışıp çalışmadığı hususu karanlıkta kalsa da vekâlet jandarma sorunlarıyla yakından ilgilenmeyi ihmal etmemiştir. Örneğin cephelerde görev yapan askerler için yapılan zamlardan Jandarma ümera ve zabitanın faydalanması adına Dâhiliye Vekâleti, Heyet-i Vekile’den talepte bulunmuştur. Ancak yapılan araştırma ve öneriler neticesinde Jandarmaların “*hatt-ı harbe*” dâhil olmadıkları, ayrıca mevzuat yönünden de Jandarma subaylarının cephe zamlarından istifa etmelerinin mümkün olmadığına Heyet-i Vekile tarafından 23 Ocak 1921 tarihinde karar verilmiştir. Söz konusu kararda imzası olan “Dâhiliye Vekili” sıfatı ile Dr. Adnan Bey olmuştur.⁴⁷⁷

Tahsisat açısından bakıldığında ise Umum Jandarma Kumandanlığının 1921 senesinin bütçesinin içerisinde, toplu olarak Süvari Jandarma Alaylarının teşkil edileceği de dikkate alınarak tahsisat düzenlemesi yapılmıştır. Ancak Jandarma alaylarından oluşturulan kuvvetten bin neferin Ma’muretü’l- Aziz (Elâzığ), Erzincan ve Muş livalarını kapsayan istihdamının acil görülmesi sebebiyle bin hayvan için 80.000 liranın Jandarmanın 1921 senesi ilk kısım bütçesinden tahsisat verilmesini Dâhiliye Vekâleti, İcra Vekilleri Heyeti’nden istemiştir. Bunun üzerine 26 Şubat 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti’nin toplantısında Dâhiliye Vekâletinin isteği görüşülerek tahsisat ayrılmasına onay verilmiştir. Kararname’de imzası olan “Dâhiliye Vekili Namına” sıfatı ile Dr. Adnan Bey olmuştur.⁴⁷⁸ Buradan da anlaşıldığı üzere Dâhiliye Vekâleti, hem Süvari Jandarma Alaylarının kuruluşuyla yakından ilgilenmiş hem de Erzincan, Muş ve Elâzığ civarında iç güvenlik unsuru üzerinden bir yapılanmaya gitme ihtiyacı duymuştur.

⁴⁷⁵ BCA, 30-18-1-1/1-12-1.

⁴⁷⁶ BCA, 30-18-1-1/1-20-12/38-9.

⁴⁷⁷ BCA, 30-18-1-1/2-31-20/106-7.

⁴⁷⁸ BCA, 30-18-1-1/2-37-1.

Jandarma Süvari Alayları için ek tahsisat sağlanması adına Mart 1921’de yeni bir kanun çıkarılmıştır.⁴⁷⁹ Ek tahsisata olan ihtiyacın ortaya çıkma nedeni ise yine Erzincan ve Muş’ta görev yapacak 1000 personellik Jandarma süvari alayının kurulmaya başlanması olmuştur. Ankara Hükümeti, bu süreçte toplamda 7000 civarında bir Jandarma kuvveti yaratmayı tasarlamış bu doğrultuda da 1921 senesinin bütçe görüşmelerinde Jandarma Umumum Kumandanlığına ayrılan pay %7.6 kadar yani 4.858.976 lira olarak belirlenmiş, bunun %64’lük kısmı yani 3.162.804 lirası da Jandarma kıtalarının maaşı olarak ayrılmıştır.⁴⁸⁰ Her ne kadar bütçede böyle bir oran ayrılrsa da Jandarma personelinin maaşları kendilerine düşük gelmiş, bu durum genel bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Oluşan bu hoşnutsuzluk hali halka yansımış, bazı kötü niyetli kişiler halka zulmetmeye ya da kaynaklarını kullanmaya girişmiştir. Yaşanan bu talihsiz durumu Afyon Mebusu İsmail Şükrü Efendi sert bir dille Mecliste dile getirmiştir.⁴⁸¹ 27 Şubat 1921 tarihinde Meclis’te Jandarma Umum Kumandanlığı bütçesi için yapılan görüşmeler sırasında da jandarma ile ilgili olumsuz iddialar mebuslar tarafından dile getirilmiştir.⁴⁸² Sorunları giderebilmek için Dâhiliye Vekili Refet Paşa, Bölge Müfettişi Umumiliğinin kurularak asayişin yeniden tesis edilmesi önerisini Meclis gizli oturumunda yapılan görüşmelerde açıklamıştır.⁴⁸³

Meclis açık ya da kapalı oturumları sırasında bütçe dışı konu olsa da mebuslar, jandarmalar ve iç güvenlik/asayişle ilgili görüş ve önerini sıklıkla açıklamıştır. Örneğin Kütahya Mebusu Besim Atalay Bey, Sivas’tan ötesinin ciddi bir asayiş sorunu olduğunu hatta kendisinin Zara bölgesinde bulunan Sansar deresi isimli bir yerden geçebilmek için jandarmalara yüklü miktarda rüşvet vermek zorunda kaldığını iddia etmiştir. Söz konusu bölgede asayişin olmadığını belirten Besim Bey, verdiği ücret karşılığında eşkıyalardan korunduğunu bu sebeple jandarmalara daha fazla maaş verilerek memleket güvenliğinin sağlanması gerektiğini ileri sürmüştür. Besim Bey konuşmasında “*Bugün jandarma teşkilatı*

⁴⁷⁹ “MADDE 1-Bin üç yüz otuz yedi senesin de teşkil edilecek jandarma süvari alaylarına mürettep kuvvetten Mamuretülâziz Vilâyeti ile Erzincan ve Muş livaları dâhilinde istihdam edilecek bin nefer için lâzım olan maatakim bin hayvan bedelinin taviz suretiyle tediyesine muktazi seksen bin liranın senei mezkûre bütçesindeki faslı mahsusunda mahsubu icra edilmek züire sarfına mezuniyet verilmiştir. MADDE 2- İşbu kanunun icrasına Dâhiliye ve Makiye Vekilleri memurdur.” Bkz.TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 9, İçtima:2, 10.III. 1337, 52. Akın, TBMM Devleti (1920-1923),294.

⁴⁸⁰ Akın, TBMM Devleti (1920-1923), 294-295

⁴⁸¹ “Paşa Hazretleri beyanatında bazı tarafta milletin askere geleceğine emin olduğunu beyan ettiler. Harp ve darpten çekinmeyeceğini ve buna karşı Jandarma teşkilâtına kaydolundığını beyan buyurdular. Ben deniz buna karşı şeyler arz edeceğim. Vakıa Jandarma Kanunu müzakere olundu. Bendeniz yoktum. O kanunun tatbiki nasıl oluyor? Birde onu gözden geçirelim. İlanları duvarlara çaktı, kimse kaydolunmadı. Sonra bir tellâl ile ilân edildi, kaydolunanlar katil, canı, cünha ile mahkûm olanlar cezamızı affederseniz kaydolacağız diyorlardı. Sonra serseri, şuradan buradan ka çanlar geldiler kaydoldular. Efendiler bunlardan ne hizmeti vataniye beklersiniz?” TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt:2, İçtima:2, 11 Ağustos 1337, 202.

⁴⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.8, İçtima Senesi:1, İçtima: 1, 27.II.1337,482.

⁴⁸³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt:2, İçtima:2, 4 Ekim 1337, 262. Akın, TBMM Devleti (1920-1923), 295-296.

*memleketin asayiş ve inzıbatı için elzem ve vacip derecesindedir*⁴⁸⁴ ifadesini kullanmıştır. Böylece mebusların bir kısmı jandarma personeline daha fazla maaş ödemesini ve iç güvenlik sorunlarını bu yolla ortadan kaldıracabileceklerini ileri sürmüştür. Aynı oturumda jandarmaya yönelik eleştirilere cevap vermek zorunda kalan Dâhiliye Vekâleti Vekili Dr. Adnan Bey, Ankara Hükümeti'nin oluşturulması sonrasında Jandarma Kumandanlığının teşkilinde epey bir zaman geciktiklerini hatta Jandarma okullarından olan biri zabıt diğeri ise efradı cedide ve karakol kumandanı mekteplerinin bile bu sebeple açılmadığını ancak gelecek yıl için yani 1922 senesinde eğitime başlayarak jandarma yetiştireceklerini açıklamıştır. Ayrıca Adnan Bey, çıkarılmasını planladıkları Jandarma Kanunu ile bu teşkilatın sadece “*asayişle*” görevlendirilecek bir güç olacağını da belirtmiştir.⁴⁸⁵ Meclis görüşmeleri sırasında pek çok mebus söz almış ve jandarmayla ilgili olumlu ya da olumsuz fikirlerini beyan etmişlerdir.

Dâhiliye Vekâleti Vekili Dr. Adnan Bey'in Meclis'in gizli celsesinde jandarma okulları ve yetiştirilecek personelle ilgili hedeflerinden bahsetmesinin ardından İcra Vekilleri Heyeti de harekete geçmiştir. İcra Vekilleri Heyeti bu görüşme sonrasında 4 Mayıs 1921 tarihinde hazırladıkları bir kanun taslağında, yeniden Süvari Alaylarının teşkili ile Jandarma, Zabıt ve Efrad Mekteplerinin açılışı için genel bütçeden pay verilmesi önerilmiştir. Ayrıca kanunun icrasında Dâhiliye Vekâleti ve Maliye Vekâletinin sorumlu tutulması da istenmiştir. Kanun taslağında Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey'in imzası bulunmaktadır.⁴⁸⁶

Eleştiriler ve Seyyar Jandarma Müfrezelerinin Müdafaa-i Milliye Vekâletine bağlı olmasında yaşanan aksaklıklar sebebiyle Meclis gündemine mebuslar tarafından Seyyar Jandarmalar konusu defalarca getirilmiştir. Nihayetinde Bolu Mebusu Yusuf İzzet Paşa, Konya Mebusu Vehbi Bey, Konya Mebusu Hacı Bekir Bey, Kastamonu Mebusu Doktor Suad ve Mersin Mebusu Salâhaddin Bey tarafından Seyyar Jandarma teşkilatının lağvı hakkında kanun teklifi yapılmış ve bu teklif 7 Şubat 1921 tarihinde Mecliste tartışmaya açılmıştır. Kanun teklifinde ordunun hem cephede hem de ülke içinde görevini yerine getirmesinin artık mümkün olduğu, Seyyar Jandarma Müfrezelerinin maliyeye ağırlık oluşturduğu gibi gerekçeler sıralanmıştır.⁴⁸⁷ Mebuslar arasında yapılan oylamayla da konunun Meclis gündemine alınmasına karar verilmiştir.⁴⁸⁸ 10 Şubat 1921 tarihinde kanun teklifi Meclis gündeminde görüşülmeye başlanmıştır.⁴⁸⁹ Görüşme sırasında Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa, memleketin iç güvenliğine dair önemli açıklamalarda bulunmuştur. Paşa, Şubat 1921'e kadar

⁴⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.8, İçtima Senesi:1, İçtima: 1, 27.II.1337,484-485.

⁴⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.8, İçtima Senesi:1, İçtima: 1, 27.II.1337,488.

⁴⁸⁶ BCA, 30-18-1-1/3-18-18.

⁴⁸⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.8, İçtima Senesi:1, İçtima:1, 07.II.1337, s.112.

⁴⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.8, İçtima Senesi:1, İçtima:1, 07.II.1337, s.113.

⁴⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.8, İçtima Senesi:1, İçtima:1, 10.02.1337, s.163.

ki süreçte cephelere düşmanın taarruz etmeye devam ettiğini, cephe gerisinde isyan faaliyetlerinin düzenlendiğini, bu tarz durumlarda ise Jandarmanın gücünün yeterli olmaması nedeniyle cepheden kuvvet ayırarak isyanı bastırmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Yaşanan bu güç takviyesi nedeniyle cephelerin zayıfladığını, düşmana karşı koyamayarak geri çekilmeye mecbur kaldıklarını ve bu durumu engellemek için Seyyar Jandarmanın teşkil edildiğini hatırlatmıştır. Ancak bugün için ordunun teşekkül edildiği, cephe gerisinde Jandarmaların sayısının arttırıldığı ve bu gelişmeler ışığında Seyyar Jandarmalara daha fazla Müdafaa-i Milliye Vekâletinin ihtiyaç duymadığı ileri sürmüştür. Dâhiliye Vekâleti tarafından ise Jandarmaların sayısının arttırılmasıyla cepheden kuvvet çekmeye gerek kalmadığından “*asayişî dâhilinin*” yani iç güvenliğin tamamı, Jandarma kadrosunun da ikmali sebebiyle Seyyar Jandarma kıtaatının kaldırılmasında bir sorun olmadığı yönünde görüş belirtmiştir.⁴⁹⁰

Meclis görüşmeleri sırasında Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey de önemli bir açıklamada bulunmuştur. Süleyman Sırrı Bey, herkesin bildiği üzere Jandarma kuvvetlerinin yetersiz kaldığı durumlarda “*asayişî temin eden kuvvetin*” Kuvayı Milliye olduğunu, bu kuvvetinde orduya alınarak, ordu efradı haline getirildiğini, onların asayiş görevini ise Seyyar Jandarmaların devraldığını söylemiştir. Hatta konuşmasının devamında içinde bulundukları mevsimin kış olması sebebiyle her tarafta kar olduğunu, eşkıyaların oldukları yerde uyuduklarını ancak ilkbahar geldiğinde bu eşkıyaların tekrar hareketleneceğini de eklemiştir.⁴⁹¹ Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey ise kendisinin Kadro Encümeninde görev yaptığını, Dâhiliye Vekâletinin rahatlıkla “*dâhili asayişî*” sağlayacak kadar Jandarmayı aldıklarını ve teşkilata kattıklarını, dolayısıyla Seyyar Jandarmalara ihtiyaç olmadığını açıklamıştır.⁴⁹² Meclis görüşmeleri sırasında mebuslar tarafından Dâhiliye Vekâletinin konuya dâhil olması istense de görüşmeler çoğunluk tarafından yeterli görülmesi neticesinde Seyyar Jandarma Müfrezelerinin kaldırılmasına karar verilmiştir.⁴⁹³

Ankara Hükümeti memleket sathında Jandarma teşkilatını toparlamaya çalışırken İstanbul Hükümetine bağlı Jandarmaların, İstanbul halkının tepkisini çektiğine dair haberler basında yer almıştır. Örneğin 27 Temmuz 1921 tarihli bir haberde İstanbul Üsküdar Jandarma Taburu tarafından, Alemdağ çevresinde Rumların genelde yaşadığı Paşa köyüne ufak bir müfreze gönderildiği fakat köylülerin ateş etmesi neticesinde birkaç Jandarma efradının şehit olduğu bilgisi verilmiştir. Üsküdar Jandarma Taburu yanında bulunan İngiliz heyetinden bir zabıt ve bir neferin refakat ettiği ikinci müfreze bölgeye tekrar gönderilmiş, yine ateş açılınca

⁴⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.8, İçtima Senesi:1, İçtima: 148, 10.02.1337, s.164.

⁴⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.8, İçtima Senesi:1, İçtima: 148, 10.02.1337, s.164.

⁴⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.8, İçtima Senesi:1, İçtima: 148, 10.02.1337, s.164.

⁴⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.8, İçtima Senesi:1, İçtima: 148, 10.02.1337, s.165. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, Milliyet Matbaası: İstanbul, 1929, 211

İngiliz zabıt yaralanmıştır. Bunun üzerine İngilizler tarafından “*kundak ve dinamitle*” karye patlatıldığı ve İstanbul’daki İngiliz polisi de çeşitli bahanelerle halktan nakdî para cezasının sokak üstünde toplatıldığı yazılmıştır.⁴⁹⁴

Millî Mücadele Dönemi’nde Jandarma güçleri, Anadolu’nun çeşitli noktalarında asayiş sağlamaya çalıştığı güvenlik çemberinin belki de en mühim sağlayıcılarından olan Jandarma teşkilatı ve teşkilata zarar verici faaliyetler, İstiklal Mahkemeleri tarafından ciddiyetle incelenerek ağır cezalar verilmesine neden olunmuştur. Örneğin Yeni Yozgat Gazetesindeki habere göre; Hasan oğlu Ahmed ve İsmail oğlu Alaaddin, asker firarisi olduklarından karyelerinin muhtarı tarafından Jandarma’ya ihbar edilmişlerdir. Bu ihbar nedeniyle bahsi geçen iki asker firarisi önce Muhtar İskender’i öldürmüş, ardından Jandarmalarla çatışmış ve nefer Mehmed’i yaralamışlardır. Kayseri İstiklal Mahkemesi’ne konu taşınmış ve neticede suçları sabit bulunduğundan 2 firarinin idamına karar verilmiştir.⁴⁹⁵

Vekiller tarafından Jandarma teşkilatının yeterli derecede güçlendirildiği iddia edilse de yaşanan mali sorunlar ve personel açısından daralma zaman zaman mebuslar tarafından Meclis gündemine getirilmeye devam edilmiştir. Öyle ki süreç içerisinde Jandarmaya ayrılan kaynaklarda yaşanan azalma, zabitanlarının 3/2’sinin kadro dışında bırakılmasına neden olmuş, Zabıt ve Efradı Cedide ve Karakol Kumandanlığı Mektepleri dahi kaynak yetersizliğinden kapatılmak zorunda kalmıştır. Elde var olan bütçe kaynağı büyük ölçüde Müdafaa-i Milliye Vekâletine ayrılmak zorunda kalınması nedeniyle, Jandarma karakollarının sayısında da azalmaya gidilmiştir. Yaşanan bu darboğazın neticesinde Yozgat, Erzincan, Tokat ve Canik sancaklarında asayişsizlik yaşanmaya başlanmıştır.⁴⁹⁶ Kaynak aktarımının sebebi muhakkaktır ki bu dönemde yaşanan Yunan taarruzu ve cephelerde ortaya çıkan efrat ihtiyacı olmuştur. Ancak bu olağanüstü şartların gerekliliği giderilmeye çalışılsa da yaşanan asayiş sorunlarının önüne geçilemediği aşîkârdır.

Jandarmanın teşkilat yapısı ve personellerinin durumu Meclisin gizli oturumlarında da sıklıkla görüşülen hususlardan biri olmuştur. Dâhiliye Vekâleti, Jandarma ve asayiş üçgeninin önemli ayağını oluşturan personellerin sayısı ve kalitesi 11 Ağustos 1921 tarihli Meclis gizli oturumunda Karahisar-ı Şarki Mebusu İsmail Şükrü Efendi tarafından eleştirilmiştir. İsmail Şükrü Efendi, Jandarma teşkilatına alımların nasıl yapıldığından ve katılım oranlarından bahsetmiştir. Buna göre Jandarma efradına alım için ilanlar önce duvarlara asılmış, teşkilata

⁴⁹⁴ Hakikat, 27 Temmuz 1921, 2.

⁴⁹⁵ Yeni Yozgat, 1 Aralık 1921.

⁴⁹⁶ Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, 295.

girmek isteyen “gönüllüler” gelerek kayıtlarını yaptırmıştır. Ancak İsmail Şükrü Efendi, bu ilanlara halkın katılımının neredeyse olmadığını, bu sorunun aşılması için tellal yoluyla bu kez kayıt ilanı yapıldığını belirtmiştir. Ancak bu kez kayıt yaptıranların suçlular olduğunu ve cezalarının affedilmesi şartıyla teşkilata kayıt yaptırdıklarını iddia etmiştir. Memleket dâhilinde asayişin sağlamak için para toplanarak Jandarmanın iyileştirilmesi için harcanacağını da ileri süren İsmail Şükrü Efendi, teşkilatın düzenlenme ihtiyacının nedeni olarak ahalinin kendilerine karşı oldukça olumsuz baktığını çünkü yolsuzluğun çok yüksek oranlarda seyrettiğini söylemiştir. Ayrıca mülki idarede yaşanan sorunların çözümü içinde mülki amirlerin jandarmayla ilgili vazifelerini tam anlamıyla bilmediklerini, kendilerinin bilgilendirilmesi gerekliliği önerisinde bulunmuştur.⁴⁹⁷

13 Temmuz 1922 tarihinde ise Dâhiliye Vekâleti ve Jandarma Umum Kumandanlığı tezkeresinde İcra Vekilleri Heyetine bir konuyu iletmiştir. Tezkerede orduya gerekli ölçüde takviye asker gönderilmesi için cepheye sevk edilecek askerlere nezaret etmek, firarileri ve asker kafilelerini sevk etmekle Jandarmanın, Müdafaa-i Milliye Vekâleti tarafından görevlendirildiği ifade edilmiştir. Ancak sevk görevini yerine getirmekle yükümlü hale getirilen Jandarma kadrosunun asıl vazifesi olan inzibat işleri için yeterli miktarda kuvvet ve bütçesi olmadığı, bu durumda inzibat hizmetlerini daha da zor hale getirmesinden kaynaklı asker alma şubelerinden 4.000 kadar neferin Jandarma emrine verilmesi, neferlerin 8 aylık tahsisatı olan 288.000 liranın Müdafaa-i Milliye Vekâleti bütçesinden, Jandarma bütçesine nakledilmesini Dâhiliye Vekâleti önermiştir. 20 Temmuz 1922 tarihli İcra Vekilleri toplantısında da tezkere görüşülmüş ilgili kanun teklifinin hazırlanarak Meclise sevk edilmesine ve Müdafaa-i Milliye ve Dâhiliye Vekâletleri arasındaki uygulamanın tespit edilmesine karar verilmiştir. Kararnamede imzası olan Dâhiliye Vekâleti Vekili sıfatıyla Mehmet Ata Bey’dir.⁴⁹⁸ Buradan da anlaşılacağı üzere Müdafaa-i Milliye Vekâleti altında görev yapan Jandarma teşkilatının iç güvenlikle bağlantılı sorunlar yaşaması nedeniyle Dâhiliye Vekâleti müdahale etmekten geri durmamıştır. Bu açıdan Jandarma Teşkilatı ve Dâhiliye Vekâletinin ilişkileri oldukça iç içe bir yapı sergilediği ifade edilebilir.

1923 senesinin ocak sonunda yapılan Meclisteki bütçe görüşmelerinin bir kalemini ise Jandarma Teşkilatı oluşturmuştur. Maliye açısından Jandarma teşkilatı incelenirse de konuşmalar sırasında Jandarmanın genel yapısı ve işleyişi hakkında bilgi de verilmiştir. Örneğin Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey konuşmasında, Jandarmanın personel yapısından bahsetmiştir. Buna göre Jandarmanın personelinin 2 türlü olduğu, bir kısmının gönüllü bir kısmının da mükellef

⁴⁹⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt:2, İçtima:2, 11.08.1337, 202-203.

⁴⁹⁸ BCA, 30-18-1-1/5-21-7/106-15.

askerlerden oluşturulduğu ifade edilmiştir. Mükellef askerler ordu hizmeti görmüş ve ordu efradıyla aralarında hiçbir hak farklı olmamıştır fakat sadece bu askerlere iâşe bedeli verilmesi öngörülmüştür. Buna karşılık gönüllü efradın ise durumu farklı olmuştur. Sulh döneminde Jandarmaya ayrılacak tahsisatın 3.000.000 daha artırılmasının İcra Vekilleri Heyeti tarafından teklif edilmesini ise Maliye Vekili uygun bulunmadığını belirtmiştir. Zira bu dönemde Trakya Jandarması olarak ifade ettikleri ayrı bir teşkilat yapılanması olduğu ve sulh edilmesiyle birlikte bu yapının da “Anadolu Jandarması”na eklenmesi mecburiyetinin ortaya çıkacağı, oysa öngörülen masrafın oldukça yüksek olduğu ve karşılanamayacağı belirtilmiştir. Mebusların, Jandarma teşkilatı için büyük bütçe ayrılmasına karşı çıkmaları hatta “*birkaç aç adamı doyurmak*” maksatlı olduğundan gerekli görmediklerini ifade etmeleri üzerine Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, meseleye müdahale ederek, “*aç olan*” Jandarmanın doyurulmasının esas hayati nitelik taşıdığını, önemli olanın bu olduğunu ve ıslahat adımlarının ilkinin oluşturduğunu ifade etmiştir. Fethi Bey’e göre önce Jandarmanın karnı doyurulmalı sonra büyük teşkilatın kurulması için çalışmalara başlanması gerektiğini ifade etmiştir. Zira aç kalan Jandarmanın, köylere saldırdığını bunun da ciddi bir güvenlik bir sorunu olduğunu ancak daha fazla maaş verilerek bu sorunun ortadan kaldırılabilceğini vurgulamıştır.⁴⁹⁹

Meclis içtimalarında hatırı sayılır bir süre boyunca Jandarma efradına verilecek maaşlardaki artış meselesi görüşülmeye kanun teklifi konuşulmaya devam edilmiştir.⁵⁰⁰ Öyle ki 7 Şubat 1923 tarihli oturumda Umum Jandarma Kumandanı Miralay Galip Bey bile söz alarak açıklama yapmak mecburiyetinde kalmıştır. Miralay Galip Bey, Jandarmanın vazifesinin karakollar aracılığıyla yürütüldüğünü, buradaki düzenin ise karakol kumandanları tarafından sağlandığını, bu kişilerin küçük zabitan kategorisinde yer aldığını ve onlara verilen zammın da oldukça düşük olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle zam artışı istendiğini ve düzenleme yapıldığını eklemiştir. Zam artışının bütçeye ek külfet yaratacağını iddia eden mebuslara karşılık Umum Jandarma Kumandanı Miralay Galip Bey, karakolların toplam sayısının 2.500 kadar dahi olmadığını ve büyük bir miktar kaybına neden olmayacağını açıklamıştır. Bu görüşmede daha önce kanun layihasında geçen 5. Maddenin “İşbu kanunun tarihi neşrinden muteberdir.” şeklindeki cümlesi “İşbu kanunun Dersaadet ve mülhakatında Kânunuevvel 1338

⁴⁹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 27, İctima Senesi: 3, 31.01.1339.

⁵⁰⁰ “Jandarma efrat ve küçük zâbitanının tezyidi muhassessatı hakkında kanun lâyihası ve Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası”nın görüşüldüğü 31 Ocak 1923 tarihli Meclis oturumunda, oturumun ana konusunu İcra Vekilleri Heyetinin Jandarma bütçesinin tadilini konu alan kanun layihası oluşturmuştur. Söz konusu layiha 6 maddeden meydana getirilmiştir. Buna göre tüm Jandarma efradının maaşları 500 kuruşa çıkartılmış, Onbaşılara 600, çavuşlara 700, başçavuşlara 800 kuruş maaş verileceği belirlenmiştir. Jandarma efradına verilen iâşe bedeli her vilayet veya liva merkezindeki rayiç bedele göre 1000 kuruşu aşmamak üzere verileceği taahhüt edilmiştir. Gönüllülerin evli olanlarına belirlenen iâşe bedelinin bir katı daha verilmesi kararlaştırılmış, karakol kumandanlıklarında bulunan küçük zabitanların maaşları haricinde 50 kuruş ikramiye, 200 kuruşa çıkartılmıştır. Kanunun uygulanmasından ise Dâhiliye Vekili ve Maliye Velili memur tutulmuştur bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 27, İctima Senesi: 3, 31.01.1339, 84.

bidayetinden ve sair mahallerde 1339 Martından itibaren tatbik olunur” biçiminde düzenlenerek Jandarmalarla ilgili verilen kanun layihası kabul edilmiştir.⁵⁰¹

Bahsi geçen Meclis içtimalarındaki bu tartışmalar sayesinde Jandarma Teşkilatının yıllar içindeki sahip olduğu gücü, personel sayısı, karakol miktarı gibi çeşitli bilgilerin elde edilmesi sağlanmıştır. Ayrıca son kanun layihası tartışmasında da incelendiği üzere Trakya, İzmir ve İstanbul’un bir anlamda ülke topraklarına tekrar katılması, iç güvenlikten sorumlu birimlerin hem sorumluluk sahalarını genişletmiş hem de güçlerinin yeterli olmadığı gözler önüne serilmiştir. Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey’in de aslında konuşmasında değindiği “aç oldukları ve doyurulmaları gerektiği” ifadesi olası bir iç güvenlik sorununu önleme maksadı taşımaktadır. Zira daha önceki Meclis içtimalarında da olduğu üzere Jandarmaların sıklıkla başıboş davrandığı, halktan uygun olmayan biçim ve şekilde iase topladığı mevzu edilmiştir. Yeni yerlerin TBMM’nin kontrolüne geçmesiyle büyüyen güç sahasını idare etmek ve ülke genelindeki asayişin sağlamak ellerinde bulundurdıkları şartlar gereği oldukça güç olduğu için alınacak ufak önemlerle meselelerin büyümeden aslında önü kesilmek istenmiştir. Ayrıca resmi olmasa da Dâhiliye Vekâletine bağlı çalıştığı görüşünün güçlü olduğu Umum Jandarma Kumandanlığı, ülke genelinde kırsal alanda gerçekleştirdiği iç güvenlik faaliyetleriyle Millî Mücadele Dönemi’nde oldukça kritik vazifeler üstelenmiştir. Dolayısıyla bu teşkilatta yaşanabilecek büyük çaplı bir buhranın memleket açısından iyi sonuçlar doğurmayacağı da aşîkardır.

2.3.4. Emniyet Umumiye Müdürlüğü ve Dâhiliye Vekâleti

Günümüzde “kolluk kuvveti” olarak adlandırılan polis, jandarma, bekçi gibi güvenlik güçleri bu tanıma tarihsel süreç içerisinde sahip olmuştur. Kolluk kelimesinin genel kullanım manası da güç kullanımı ve suç işlemekten caydırıcılığı içeren iç güvenlik örgütlenmesi olarak ifade edilmektedir. İnsanların topluluk/toplum olarak yaşamaya başladıkları ilk zamanlardan itibaren kendilerini ve ülkelerini korumaya yönelik içeriye ve dışarıya karşı olmak üzere devletlerin savunma mekanizması geliştirmesi bir zorunluluk olmuştur. Bu zorunlu devlet düzeni gereği olarak yaşayanların huzurunu sağlamak üzere güç oluşturulmaya başlanmış ve bu güç unsuru önceleri askeri örgütler olurken zamanla çeşitli sebeplerle uzmanlaşma zorunlu hale gelmiştir. Bu zorunluluk neticesinde askeri örgütlerle birlikte görevinin sadece “içeride güvenliği sağlamak” olan güvenlik güçleri oluşturulmuştur. Ancak bu örgütler bugün bile iç ve dış güvenlik kesin çizgilerle ayrılamadığından zaman zaman birlikte/ iç içe hareket etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Genel anlamda da bakıldığında bu sebeple “*kolluk gücü*” askeri

⁵⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 27, İctima Senesi: 3, 07.02.1339, 201-224.

kuruluşların dışında, sivil makamlara bağlı olarak faaliyet gösteren güç unsuru olarak tanımlanmaktadır. Bahsi geçen iç güvenlik kuvvetleri denildiğinde genelde akla ilk “polis” gelse de esasında polis yapılanmasından da eski iç güvenlik örgütü jandarma olmuştur.⁵⁰²

Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan itibaren devlet düzenini ve asayiş tesis etmek mühim meselelerden biri olmuştur. Osmanlı Devleti’nin kurulduğu ilk vakitlerde hem güvenlik meseleleriyle ilgilenen hem de belediye zabıtası gibi faaliyet gösterenlere “Subaşı” adı verilmiştir. Subaşılar bu yönleriyle ilk zabıta amiri olarak da kabul edilmektedir. Her şehrin kendisine ait Subaşıları, güvenlik ve askeri meselelerle ilgilenen kumandanlar olarak da tanımlanabilmektedir. Subaşıların astı olarak; “yasakçılar”, gece güvenliğinden mesul bekçi olarak tanımlanabilecek “asesler” ve aseslerin bağlı olduğu üst amirleri “asesbaşları” şeklinde bir düzen meydana getirilmiştir.⁵⁰³ Osmanlı Devleti’nde asayiş ve düzenden sorumlu tutulan Yeniçerilerin, zaman içerisinde teşkilat yapısında bozulmalar ortaya çıkmış neredeyse kendisi bir düzen problemi haline gelmiştir. Padişah II. Mahmut tarafından, her kesimi rahatsız eden bu yapının 17 Haziran 1826’da kaldırılması sağlanmış, hatta bu hadise tarihte “*Vak’a-i Hayriyye*” yani “Hayırlı Olay” olarak anılmaya başlanmıştır.⁵⁰⁴ Ancak Yeniçerilerin kaldırılmasından sonra asayiş ve düzen işleri idari yönden de bir karmaşa haline gelmiş, zabıta işlerinden pek çok makam ve merci sorumlu tutulmuştur. Bu kaotik düzeni ortadan kaldırıp yeni bir teşkilatlanma oluşturulması için 30 Mart 1845’te İstanbul’da Polis Teşkilatı kurulmuştur. İstanbul’da “*ahalinin emniyeti ve beldenin zabıta işlerinin temini amacıyla*” kurulan bu teşkilat, Tophane-i Âmire Müşiri Devletlü Mehmet Ali Paşa’nın emrine verilmiş ancak bu gücü idare edebilmek için bir meclis, bir reis ve aza memurları tayin edilmiştir.⁵⁰⁵ Polis karakolu biçiminde tasarlanan bu yapılanma süreç içerisinde tüm eyalet ve sancaklara kurulmuştur. Ayrıca ilk polisler teftiş memuru olarak anılmış, esas görevleri ise adli ve idari soruşturmalarla ilgilenmek olmuştur.⁵⁰⁶

30 Mart 1845’te İstanbul’da kurulan polis teşkilatının 30 Nisan 1845’te bu kez “*Polis Nizamnâmesi*” yayınlanmıştır. Böylece yeni kurulan zaptiye teşkilatının görevleri, sorumlulukları ve vazifeleri 17 madde ile açıklığa kavuşturulmuştur. Nizamnamenin ilk maddelerinden anlaşıldığı üzere Tophane-i Âmire Müşiriyetine bağlı olmak üzere polis meclisinin kurulmasına karar verilmiştir. Polis Nizamnamesinde polis meclisinin görevleri, iç

⁵⁰² Fikret Toksöz, “Kolluk Kuvvetleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, 1626.

⁵⁰³ *Türkiye Cumhuriyeti’nin 50. Yılında İçişleri Bakanlığı*, II. Kitap, Emniyet Genel Müdürlüğü, 1973, 4. Toksöz, “Kolluk Kuvvetleri”, 1626.

⁵⁰⁴ Kemal Beydilli, “Vak’a-i Hayriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 42 (2012), 454.

⁵⁰⁵ Alyot, *Türkiye’de Zabıta*, 75-77.

⁵⁰⁶ Orhan Erbuğ, “50. Yılda Türk Polisi”, *Cumhuriyet Polisi*, Polis Magazin Dergisi, Yörük Matbaası: İstanbul, 1974, 52.

güvenlik açısından önemli bir yer teşkil etmiştir. Polis meclisi Nizamnamede yazıldığı üzere “memleketin iç güvenlik ve asayişine taalûk eden gerekli kanun ve nizamnameleri ittihaz ve bunların icrasında nezaret edecektir” ayrıca “meclis amme nizam ve asayişinin korunması hususunda karakolhanelerde bulunan nizamiye askerlerini celp ve istihdam etmek yetkisine mâliktir” denilerek memleketin iç güvenliğinden polis teşkilatının sorumlu olduğu ifade edilmiştir.⁵⁰⁷ 1880’ de ise Teftiş memurlukları kaldırılarak Gülhane-i Hattı Hümayun sayesinde geniş kadro imkânına sahip polis teşkilatı hayata geçirilmiştir. Zaptiye Müşiriyeti adı alan bu yapı 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi’nin başlamasıyla sivil bir nazır olan “Zabtiye Nazırına” bağlanarak çalışması öngörülmüştür. İlk Zaptiye Nazırı da İlafız Mehmet Paşa olmuştur. Zaptiye Nazırları dönemin en büyük polis amiri olarak kabul edilmiş, hukuk, mülkiye ya da askeri eğitim görmüş kişilerden seçilmiştir.⁵⁰⁸ 1909’da Zaptiye Nezareti kaldırılmış, yerine jandarma ile ayrılarak Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti kurulmuş ve Mehmet Galip Bey müdür olarak tayin edilmiştir.⁵⁰⁹

Osmanlı Devleti Polisin vazifelerini ve sınırlarını belirlemede kullanılmak üzere nizamnameler çıkartmayı sürdürmüştür. Millî Mücadele Dönemi Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinin de tabi olduğu kanuni düzenlemeler 17 Ağustos 1907 yılında çıkartılan Polis Nizamnamesi ve 21 Mayıs 1913 yılında yapılan Polis Nizamnamesi olmuştur. Nihai düzenleme olan 21 Mayıs 1913 Polis Nizamnamesine göre polisin temel vazifesi; yerleşim yerlerinde genel emniyet ve asayişin sürdürülmesi, istikrarın sağlanması için gereken tedbirleri almak, ahalinin canı/malı/ırzını muhafaza etmek, huzuru sağlamak biçiminde tarif edilmiştir. Asayişin teminle görevlendirilen Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine 2 görev tanımlanmıştır. Bunlar idari zabıta ve adli zabıta biçiminde kategorize edilmiş ve yine kendi içlerinde ayrılmışlardır.⁵¹⁰ 9 Aralık 1913 Dâhiliye Nezareti Teşkili hakkındaki Nizamnamede de Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinin asayişten sorumlu her türlü iş ve işlemi takip eden, iletişimi sağlayan, polis

⁵⁰⁷ Alyot, *Türkiye’de Zabıta*, 77. Polis Nizamnamesinde doğrudan polislere verilen görevlerde yazılmıştır. Nizamnameye göre bu görevler genel olarak şöyledir; Ülke içi seyahat eden Osmanlı ya da yabancıların giriş-çıkışlarına nezaret etmek ve tezkerelerini vermek, Dışarıdan-vilayetten gelen kişilerin pasaport veya tezkerelerini saklayarak yerine ikamet tezkeresi vermek, Ateşli silah kullanmak isteyen avcılara ruhsat düzenlemek, devlet binaları ve çevrelerinin korunmak, Çalışabilecek vaziyette olanların dilenerek halka rahatsızlık vermesini önlemek, Hapishaneden yeni çıkanların ya da ihtiyacı olanların memleketlerine dönmelerini sağlamak, Misafir kabul eden yerlerin (otel, han, lokanta vs.) kurallara uygun olup olmadığını denetlemek, Kumarhanelerin artmasını önlemek, İşçileri isyana sevk eden cemiyetlerin kurulmasını önlemek, Ahlakı ihlal edecek yazıların basımını/satılmasını önlemek dışarıdan gelen yayınların gözden geçirilerek gerekirse toplatılmalarını sağlamak, Ruhsatlı tiyatro vb. eğlence yerlerinin düzenini ve güvenliğini sağlamak, Tacirlerin borsa olarak adlandırdıkları yerlerin nizamını sağlayarak ruhsatsız olanların çalışmalarını engellemek, Bayram ve tatil günlerinde uygulanacak kanun vs. ilgililere bildirmek, Gerekli görülür veyahut ihbar edilirse ölen bir kişinin eceliyle ölüp ölmediğini ya da hastalandığını tespit etmek şayet polis meclisi bu gibi olaylarda işinin ehli olan kimyager, hekim ve cerrah tayin edebilme yetkisi verilmiştir bkz. Alyot, *Türkiye’de Zabıta*, 77-78.

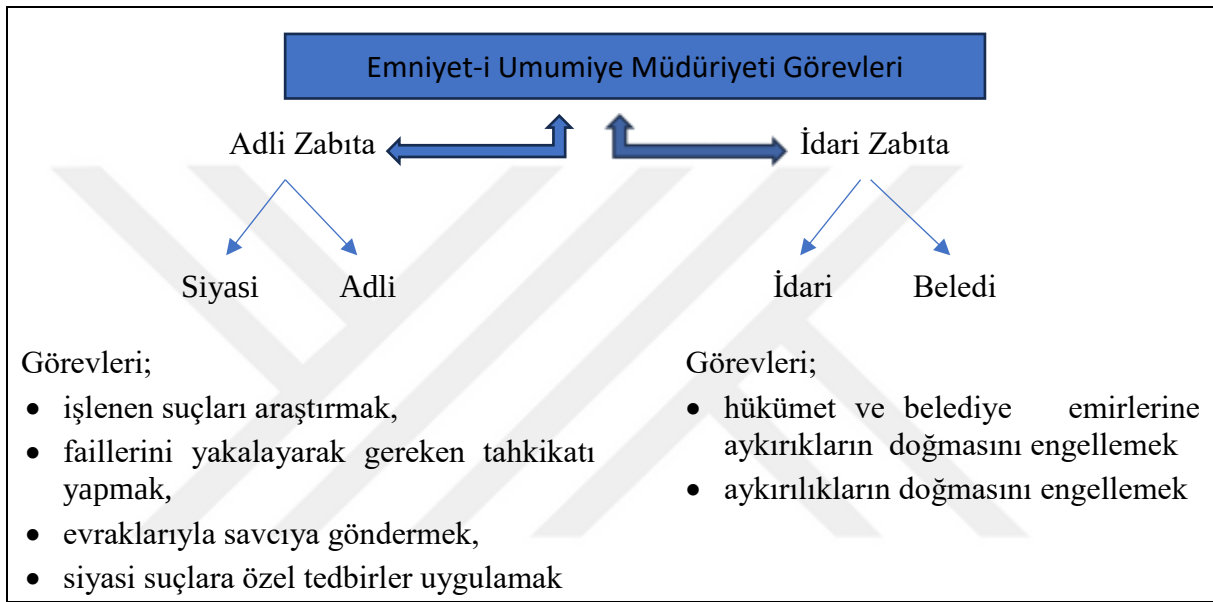
⁵⁰⁸ Okçabol, *Türk Zabıta Tarihi*, 73-75.

⁵⁰⁹ Okçabol, *Türk Zabıta Tarihi*, 98.

⁵¹⁰ Alyot, *Türkiye’de Kolluk*, 407-604.

teşkilat ve bütçesiyle polis mekteplerinin idaresinden sorumlu olduğu ifade edilmiştir.⁵¹¹ Buradan da anlaşıldığı üzere Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Dâhiliye Nezaretinin bir parçası olarak tasarlanmıştır.

Polis teşkilatının göreviyle ilgili genel bir tanımlama yapıldığında ise kurulmasından Millî Mücadele sırasında ve sonrasında da ülke çapında asayiş ve emniyeti tesis etmek, bu görevini gerçekleştirirken kamu düzeni ile kişi hak ve hürriyetlerine olası saldırıları önlemek olmuştur.⁵¹²

Şekil 1. Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Görevleri

Mondros Mütarekesi sonrası İstanbul’da ki yönetime gayri resmi de olsa ele geçiren işgal kuvvetleri bir müddet sonra şehirde asayişin bozulduğu gerekçesiyle bu kez resmi olarak güvenlik işlerini üstlenmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. 17 Ocak 1919’da İngiliz General Wilson, Harbiye Nezaretine Osmanlı Zabıtasının kontrolünden sorumlu olduklarını bildirmiştir. Bu bildirimin akabinde İstanbul, İngiliz, Fransız ve İtalyan polislerden oluşan hem kuvvet hem de komisyon oluşturulmuştur. Yeni düzenleme neticesinde İstanbul’un asayiş ileri tamamen işgal güçlerinin eline geçmiş, kurulan Müttefik Polis Organizasyonunun yönetimine Fransız asıllı General Fuller getirilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti’ne bağlı polislerin güçleri ciddi ölçüde azaltılmıştır.⁵¹³ Polis ve jandarmanın kurtuluşa oynayacağı kritik rolü bilen Mutafa Kemal Paşa ve silah arkadaşları daha Sivas Kongresi’nde özellikle güney bölgelerinde

⁵¹¹ Okçabol, *Türk Zabıta Tarihi*, 100.

⁵¹² Erbuğ, “50. Yılda Türk Polisi”, 57.

⁵¹³ Ali Dikici, “Millî Mücadele Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polisi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 23 (2007), 349-350.

olası iç karışıklık ihtimali nedeniyle jandarma ve polis teşkilatlarına sadece Türklerin alınması kararını vermişlerdir.⁵¹⁴

Osmanlı Devleti'nde çalışmalarını sürdüren Emniyeti Umumiye Müdüriyeti, Millî Mücadele Dönemi'nde de bu kez Ankara Hükümeti içinde aynı amaçlar doğrultusunda faaliyetlerine devam etmiştir. 2 Mayıs 1920'de Ankara Hükümeti'nin ilk İcra Vekilleri Heyeti kurulmuş ve görev dağılımları yapılmaya başlanmıştır. Böylece Dâhiliye Vekâletine bağlı olarak çalışacak Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü görevine 19 Mayıs 1920'de Mustafa Durak Bey'in⁵¹⁵ ataması yapılmıştır.⁵¹⁶ Jandarma teşkilatında olduğu gibi Emniyet için de ikili bir yapı ortaya çıkmış, 24 Haziran 1920'de Ankara'da çalışmalarına başlayan Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti ülke çapında Millî Mücadele için faaliyet gösterirken İstanbul Hükümetine bağlı Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti İstanbul ve çevresiyle çalışma alanı sınırlı kalmıştır.⁵¹⁷ Ancak personel açısından ciddi bir dar boğazla göreve başlayan Ankara'nın Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinin şube teşkilatlanması bile yapılamamış, tüm ilgili dosyalar İstanbul'da kaldığından ciddi zorluklar yaşanmıştır. Bu nedenle yerelden çok öncelik merkez teşkilatının kuvvetlendirilmesine verilmiştir.⁵¹⁸

Dâhiliye Vekâletinin iç güvenliği sağlamada önemli teşkilatlarından olan Emniyeti Umumiye, Millî Mücadele döneminde Jandarmaya nazaran vekâlete bağlılığı çok daha aşikâr olmuş ve sadece “emniyet” noktasında görev yapmamışlardır. Özellikle dönemin emniyet müdürleri gerekli görüldüğünde doğrudan İcra Vekilleri Heyeti tarafından mülki amir olarak dahi görevlendirilmiştir. Örneğin 23 Mart 1921 tarihli İcra Vekilleri Heyeti tarafından hazırlanan kararname ile Diyarbakır Valisi Mazhar Bey'in emekliye ayrılması nedeniyle yerine Ankara Valisi İhsan Bey'in geçmesi, Ankara Vilayetine ise müdüriyete bağlı kalmak kaydıyla Emniyet-i Umumiye Müdürü Esat Bey'in 10 bin kuruş maaşla vekâleten tayini uygun görülmüştür. Kararname Dâhiliye Vekili Namına Ahmet Muhtar Bey tarafından imzalanmıştır.⁵¹⁹

BMM içtimalarında Polis Teşkilatı için de -tıpkı Jandarma gibi- çeşitli görüşmeler yapılmış ve bu konuşmalar sayesinde dönemin polis yapısının özellikleri ortaya çıkmıştır.

⁵¹⁴ Doğan Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi 1938'den 1945'e III. Kitap*, Tekin Yayınevi: İstanbul, 1983, 1274. Dikici, “Millî Mücadele Döneminde”, 359.

⁵¹⁵ Mustafa Durak Bey, 7 Ekim 1908'de Erzurum'a ikinci komiser olarak atanmıştır. Ardından Anadolu'nun çeşitli yerlerinde polis müdür, Milis Tabur komutanı, alay komutanı gibi görevleri sürdürmüştür. Büyük Millet Meclisi'nin açılmasının ardından 19 Mayıs 1920'den 13 Haziran 1920'ye kadar Emniyet Genel müdürlüğü görevini sürdürmüştür bkz. *Belgelerle Türk Polis Tarihi C.8*, Emniyet Genel Müdürlüğü Belge Yönetimi ve Koordinasyon Daire Başkanlığı: Ankara, 2021, 3.

⁵¹⁶ *Belgelerle Türk Polis Tarihi C.8*, 3.

⁵¹⁷ Alyot, *Türkiye'de Zabıta*, 605.

⁵¹⁸ Erbuğ, “50. Yılda Türk Polisi”, 14.

⁵¹⁹ BCA, 30-18-1-1/2-40-15.

Örneğin Elaziz Mebusu Hüseyin Bey’in Meclis’e sunduğu “*İstanbul Vilâyeti Kanununun dördüncü ve beşinci maddelerinin tadiline dair kanun teklifi*” görüşmesi 14 Mayıs 1921 tarihinde Meclis oturumunda gerçekleştirilmiştir. Kanun teklifiyle ilgili okunan Layiha Encümeni mazbatasında Emniyeti Umumiye açısından neden önemli bir yanı olduğuna bir açıklık getirilmiştir. Elaziz Mebusu Hüseyin Bey, Osmanlı Devleti’nin emniyet, asayiş ve vilayet polislerinin terfi, tebdil ile idare-i umumiyeleleriyle ilgilenmek için Emniyeti Umumiye Müdüriyeti ve İstanbul vilayetinin inzibatiyesiyle ilgilenmek için doğrudan Dâhiliye Vekâletine bağlı “İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi” adında ayrı müdüriyet oluşturulmasını teklif etmiştir. Teklif, Layiha Encümenine gönderilmiş ve incelenmiştir. Encümen, 1920 tarihinde vilayet polis memurunu sorumluluğunu da alan Emniyeti Umumiye Müdüriyetinin kurulduğunu, düşman işgali altında olan İstanbul için ayrıca bir İstanbul Vilayeti Polis Müdüriyetinin oluşturulmasını doğru bulmadıklarını, dolayısıyla kanun teklifini reddettiklerini Meclis’te beyan etmişlerdir. Encümeni oluşturan isimler; Layiha Encümeni Reisi Lâzistan Mebusu Esad Bey, Mazbata Muharriri Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey, Kâtip Ertuğrul Mebusu Necib Bey olmuştur. Layiha Encümeninin kanun teklifini reddetmesi üzerine Elaziz Mebusu Hüseyin Bey, söz alarak kanun teklifini açıklamaya başlamıştır. Hüseyin Bey’in konuşmasından anlaşıldığı üzere polis ve polislerin bağlı olduğu kurumların işleyişi açısından bir farklılık olduğu göze çarpmaktadır. Hüseyin Bey, iki ayrı yapı olarak Emniyeti Umumiye Müdüriyeti ve Polis Müdüriyeti olarak kurumlardan bahsetmiştir. Kendisinin iddiasına göre Polis Müdüriyeti hem Dâhiliye Vekâletine hem de yerel yönetimlerin başını çeken valilere bağlı olarak çalışmıştır. Bu nedenle polis müdürlerinin istediklerinde vali emrindeyim, istediklerinde Dâhiliye Vekâletine bağılım dediğini bunun bir karışıklığa yol açtığını, Emniyeti Umumiyenin ise esas vazifesinin vilayetlerdeki polislerin işlerini yürütmek, idare etmek ve elbiselerini tanzim etmek olduğunu ileri sürmüştür. Kendisinin de bir dönem polis müdürlüğü yaptığını söyleyen Hüseyin Bey’in bu beyanatına, Meclis oturumunda bulunan diğer Mebuslar böyle bir ikili yapının söz konusu olmadığı gerekçesiyle itiraz etmişlerdir.⁵²⁰ Mardin Mebusu Necip Bey ise polise ihtiyaç olmadığını söylemiş, bunun üzerine Hüseyin Bey eğer ihtiyaç yoksa hepsinin kaldırılabilceğini ancak memleketin polise çok ihtiyaç duyduğunu, yapılması gerekenin Emniyeti Umumiye ve polisin ıslah edilmesi olduğu cevabını vermiştir. Ancak Meclis oturumuna reislik eden Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Bey konuşmaların yeterli olduğunu, layiha encümeninin teklifinin oylanması gerektiğini ifade ederek layiha encümeninin, kanun teklifinin reddedilmesi üzerine verdiği mazbatayı oylatmış, neticede mebuslar kanun teklifini reddetmiştir.⁵²¹

⁵²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.10, İçtima Senesi:2, 14.05.1337, 290.

⁵²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.10, İçtima Senesi:2, 14.05.1337, 291.

15 Mayıs 1921 tarihinde ise bu kez İcra Vekilleri Heyeti tarafından, Ankara Polis Müdüriyetinin adli ve idari işlerindeki yetkisi yanında bazı siyasi meseleler ve önemli hususlarda da Dâhiliye Vekâletine bağlanması hususlarını içeren bir talimatname yayınlanmıştır. Dâhiliye Vekili Ata Bey'in de imzasının yer aldığı talimatname 3 maddeden meydana getirilmiştir. İlk maddede Ankara Polis Müdüriyetinin kasabanın vaziyeti, inzibatiyesin ve siyasiyesi nedeniyle önem arz ettiğinden adli ve idari işlerde eskisi gibi Ankara Vilayetine bağlı olmasına ancak siyasi, acil ve özel işlerde doğrudan doğruya olmak üzere Dâhiliye Vekâletine Emniyet Umum Müdürlüğü aracılığıyla bağlı olmasına karar verilmiştir. İkinci maddede vilayet makamı vasıtasıyla takip edilmesi veya doğrudan doğruya Ankara Polis Müdüriyetine, gerekli hususlarda ise takdir hakkının Dâhiliye Vekâletine bırakılması kabul edilmiştir. Üçüncü maddede ise Dâhiliye Vekâletinin, Ankara Polis Müdüriyetine tevdi ya da tebliğ edeceği emirleri Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti vasıtasıyla icra edileceği ifade edilmiştir.⁵²² Böylece Ankara'nın diğer vilayetlerden farkı ve arz ettiği öneme uygun olarak hızlı, acil veya gerekli durumlarda müdahale edilebilmesi için Dâhiliye Vekâleti yetkilendirilmiş fakat idari düzen bozulmaması açısından da Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti ile de bir senkron tutturulmaya çalışılmıştır. Söz konusu kararın arkasında da emniyeti sağlamakla görevli olan polis teşkilatının, İstanbul ve işgal kuvvetleri tarafından hedef gösterilen Ankara'da olası bir tehlike durumunu önlemedeki yeri ve Dâhiliye Vekâleti arasındaki bağ olduğu muhakkaktır.

1921 senesinin sonlarında Ankara Hükümeti ile Fransa arasında anlaşmanın sağlanmasıyla Adana ve çevresi boşaltılmaya başlanmıştır. Bu gelişme nedeniyle bir başka iç güvenlik gerekliliği olan, Ankara'ya bağlı faaliyet gösterecek Adana ve civarında görev yapacak emniyet kuvvetlerinin yeniden yapılandırılması gündeme gelmiştir. Şehir merkezinde polisin görev yapması düşünülürken, kırsal alanda jandarma kuvvetlerinin çalışması planlanmıştır. Fransızlardan boşalan Adana ve çevresini yeniden yapılandırmak adına merkez ili Kozan olan Adana Vilayeti oluşturulmuştur. Kurulan Adana Vilayetine, daha önce Yunan kuvvetlerine esir olmamak için Ankara'ya gelen Bilecik ve Karahisar polis memurları tayinle buraya gönderilmiş ayrıca Sivas Vilayetinden de 30 0kişiye yakın polis kadrosunun da aktarılması görüşülmüştür. Adana Vilayetinin şehir merkezleri için Polis Teşkilatı oluşturulurken, kırsalda görev yapması adına 1102 personelden oluşan Jandarma kuvveti bölgeye getirilmiş ve Jandarma bütçesine ek tahsisat bağlanmıştır.⁵²³

⁵²² BCA, 30-18-1-1/3-19-18/87-4. Belgelerle Türk Polis Tarihi C.8, 9.

⁵²³ Akın, TBMM Devleti (1920-1923), 296

Millî Mücadele Dönemi'nde güçlü bir Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden söz etmek pek mümkün değildir. Teşkilat ciddi bir personel kaybı yaşamış ve bu kayıp bir türlü engellenemediği gibi yeni alımlarla da eksik giderilememiştir. Öyle ki personel eksikliğinden bazı yerlerde polis divanları dahi kurulamayacak hale gelinmiş ve bu nedenle Ankara Hükümeti yeni yasal düzenlemelere giderek sorunu aşmayı amaçlamıştır.⁵²⁴ Bu doğrultuda 8 Şubat 1922'de Polis Nizamnamesinin 63. ve 64. Maddelerine ek yapılmasına karar verilmiştir. Buna göre, kadrolarında yeterli personelin olmaması halinde, Polis Divanının teşkili mümkün olmayan vilayet ve vilayete bağlı olmayan müstakil sancaklar da divanın oluşturulmasına kadar “memurin-i zabıtaya” ilişkin tahkikat yerelin en büyük mülkiye memuru tarafından onaylanmasına karar verilmiştir. Mahallinin en büyük zabıta memurunun ceza gerektiren bir hali olduğunda ise tahkikat en büyük mülkiye memuru tarafından icra ettirilmesi öngörülmüştür. En büyük mülki amir tarafından verilen karar Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından tasvip edilir ve Vekâletin onayı ile uygulanacağı belirtilmiştir. Kararda imzası bulunan Dâhiliye Vekili Namına Mehmet Vehbi Bey'dir.⁵²⁵ Memleket çapında yapılanmakta ciddi zorluk içinde kalan polis teşkilatının personel eksikliği yaşamasının bir nedeni de işgal güçlerinin polislere yönelik tutumları olmuştur. Zira işgal güçleri lehine çalışmayı reddeden ya da Ankara yanlısı tutumu benimseyen polisler ya görevlerinden el çektilirilmiş ya da Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. İşgal güçlerince Anadolu direnişine katkı sağladıkları veyahut Ermeni Tehcirinde suçlu oldukları gerekçesiyle çeşitli vakitlerde Malta'ya sürgüne gönderilenlerden bazıları şunlar olmuştur; Kars Polis Müdürü Musa Bey, Polis Siyasi Kısım Müdürü Tevfik Hadi Bey, İstanbul Polis Siyasi Kısım Müdürü Mehmet Muammer Bey, Polis Müdürü Ahmet Bey, Eski Polis Müdürü Hacı Ahmet Bey, Eski Polis Müdürü Hacı Ahmet Bey ve Sivas Eski Polis Müdürü Rifat Bey'dir. İşgal kuvvetleri, her ne kadar polislerin yerlerini değiştirip, görevden el çektilirip, sürgün edip kadrolara kendi politikalarına uygun isimler getirmeye çalışsa da her daim bu planlarını uygulama şansları olmamıştır. Bu yüzden zaman zaman politikalarını sürdürebileceğine inandıkları isimleri de görevlerinde bırakmaya devam etmişlerdir.⁵²⁶

Millî Mücadele sırasında İstanbul'dan Anadolu'ya insan ve cephane kaçırılmasına, kurulan gizli cemiyetlerde çalışarak destek veren polisler olmuştur. Örneğin 2 Haziran 1920 tarihli Meclis içtimasında Kastamonu Valisi Cemal Bey tarafından gönderilen bir telgraf okunmuştur. Telgrafta, İstanbul'dan Zonguldak'a gelen polis ve memurların Kuvayı Milliye tarafında geçerek Ferit Paşa Hükümetini tanımadıklarını Mutasarrıf Vekili Kadri Bey'e tebliğ etmişlerdir. Akabinde Kuvayı Milliye karşıtı olan Mal Müdürü Mevlit Lütfi, İstanbul'dan gelen

⁵²⁴ Tongur, *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil*, 311.

⁵²⁵ BCA, 30-18-1-1/4-47-15/87-6.

⁵²⁶ Dikici, “Millî Mücadele Döneminde”, 360-361.

İnzibat Zabiti ile Jandarma Bölük Kumandanı Yüzbaşı Cemil tutuklanarak Devrek'e gönderilmiştir. Mutasarrıfın gözetiminde bulunan mülkiye müfettişleriyle de görüşüldükten sonra mutasarrıf istifa etmiş yerine Millî Mücadele taraftarı Cevdet Bey mutasarrıf olmuştur. Mutasarrıf Kadri ve mülkiye müfettişlerinin kaçmalarını engellemek için tutuklanma emirleri verilmiş ve Zonguldak olayı sonlandırılmıştır. Kastamonu Valisi Cemal Bey'in bu telgrafı Meclis tarafından da mutlulukla karşılanmıştır.⁵²⁷ Ancak Kastamonu ve civarı isyan süreci açısından da kritik noktalardan olduğundan, polislerin desteğiyle sağlanan Millî Mücadele lehine olan mülki idare değişiminin sürdürülebilir olması çok güçtür.⁵²⁸

Polislerle ilgili olarak tıpkı Jandarma Teşkilatıyla da olduğu gibi çeşitli zamanlarda uygun olmayan davranışları Meclis'teki görüşmelere yansımıştır. Hatta Biga Mebusu Mehmet Bey, Hacıbayram Karakolunda görev yapan polisler tarafından hakarete ve saldırıya uğradığına dair hazırladığı tezkeresiyle konuyu TBMM Riyasetine taşımış⁵²⁹ ve mülki makamlar tarafından önceden yapılan tahkikatın evrakı ile adliyenin raporu ve iddianamesi İcra Vekilleri Heyetinin toplantısında görüşülerek incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde polis efradının, Mehmet Bey'in mebus olduğunu söylemesine rağmen cebren karakola getirdiği anlaşılmıştır. Hadiselerden sorumlu olan polis memurları hakkında mahkeme sürecinin yürütülmesi için evrakların İstiklal Mahkemesine sevk edilmesine karar verilmiştir. Konuyla ilgili evrakların Dâhiliye Vekâletine tebliğ edilmesine ve kararın Meclis Riyasetine bildirilmesi istenmiştir. 25 Temmuz 1922 tarihli kararnamede imzası bulunan Dâhiliye Vekâleti Vekili Mehmet Ata Bey'dir.⁵³⁰

Emniyet teşkilatının asayişî sağlama görevinin içeriği oldukça geniş tutulmuştur. Bu doğrultuda Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, yankesicilik, hırsızlık, fuhuş gibi toplumsal huzuru bozan adli suçları engellemek veya faillerini yakalamak üzerine de faaliyet göstermiştir. Özellikle bir iç güvenlik sorunu haline gelen asker firarileri meselesi bu elim hadiselerin kökenini oluşturmuş, asker firarilerini belirlemek ve yakalamak da polisin sorumluluk sahasına dâhil olmuştur. Zira Jandarma Teşkilatının büyük çoğunluğunun cephelere gönderilmesi ya da

⁵²⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt:2, İçtima Senesi:1, 02.06.1336, 51. Dikici, "Millî Mücadele Döneminde", 365-361.

⁵²⁸ Mülki idarededeki el değişimi Meclis tarafından mutlulukla karşılsa da bölgenin iç güvenliğinin sağlanması ve kalıcı hale getirilmesi için İcra Vekilleri Heyeti tarafından 21 Haziran 1920'de önemli bir karar alınmıştır. Kararname uyarınca Kastamonu Mıntıka Kumandanlığı ile 4. Fırkadan kurulan ve Kastamonu Vilayeti, Sinop Kengiri, Bolu livalarını ihtiva etme amacıyla "Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanlığı" oluşturulmuştur. Bu kumandanlığın başına Muhiddin Paşa tayin edilmiş, Paşa mıntıkasında bulunan vilayet ve bağımsız livaların mülki memurlarına "müstakil kolordu kumandanı" yetkisiyle "asayişî dâhili" ve askeri konularda doğrudan doğruya emir ya da talimat vermeye yetkilendirilmiştir. Alınan bu kararın Müdafaa-i Milliye, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine ve Dâhiliye Vekâletine tebliğ edilmesi emredilmiştir. Kararnamede imzası bulunan Dâhiliye Vekili Refet Bey'dir bkz. *BCA*, 30-18-1-1/ 1-12-12/38-6.

⁵²⁹ *BCA*, 30-10-0-0/88-579-5/87.

⁵³⁰ *BCA*, 30-18-1-1/5-21-12/7-1.

doğrudan isyan vb. gibi hadiseleri bastırmakla görevlendirilmeleri üzerine onlardan boşalan yerlerde de asayişî sağlama görevi polis teşkilatına düşmüştür.⁵³¹

Millî Mücadele'nin başarıyla neticelenerek İstanbul idaresinin TBMM'ye geçmesinin ardından İstanbul Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti kaldırılmıştır. 24 Şubat 1923'te ise İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi de lağvedilmiş ve yerine herhangi bir vilayet müdürlüğü vasfı taşıyan İstanbul Polis Müdüriyeti kurulmuştur.⁵³² Söz konusu dönemde büyük özveriyle çalışan Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, eksik kadrosuna rağmen sürece eşlik etmiş ve destek vermiştir. İç güvenliği sağlamaya yönelik faaliyetlerinin yanında adli nitelikli işlerle de ilgilenen teşkilat ancak Cumhuriyet'in ilanı sonrasında ciddi bir teşkilatlanma sürecine sahip olabilmıştır.

⁵³¹ Dikici, "Millî Mücadele Döneminde, 366-368.

⁵³² Alyot, *Türkiye'de Zabıta*, 606.

3. DÂHİLİYE VEKÂLETİNİN İÇ GÜVENLİK FAALİYETLERİ

Tarihi süreçte iç güvenlik kavramı her ülke ve devlet için farklı anlamlar taşımıştır. Ülkelerin güvenlik anlayışını şekillendiren şartlar, bunlara karşı alınan tedbir ve faaliyetler iç güvenlik kavramını da belirlemiştir.

Millî Mücadele Dönemi'nde Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik algısına değinmeden önce ülkenin içerisinde bulunduğu “güvenlik” durumundan kısaca bahsetmek gerekmektedir. I. Dünya Harbi ve sonrasında Osmanlı Devleti toprakları yabancı devletlerin uğrak noktası haline gelmiştir. Mondros Mütarekesi sonrası hızlı bir biçimde başlayan işgallerle birlikte İtilaf devletleri kuvvetleri, Osmanlı Devleti topraklarının neredeyse her noktasına çeşitli şekillerde nüfuz etmeyi başarmıştır. Böylece Osmanlı Devleti topraklarının doğusunda Ermeni kuvvetleri, batısında Yunan orduları, Güneydoğu Anadolu ve İstanbul'da ise İngiliz ile Fransız güçleri konuşlanmıştır. Bütün bunların yanı sıra özellikle İngiliz asıllı memur ile subaylar ülkenin her yanına dağılmış ve gerekli bilgileri merkezlerine göndermekle sorumlu tutulmuşlardır.⁵³³ Böyle bir tablo içerisinde türlü mücadelelerle açılan TBMM, iç güvenliği sağlamak açısından en büyük sorunu işgal güçlerinin ülke sınırlarından çıkartılması olarak görmüştür. İç güvenliği sağlamak açısından Dâhiliye Vekâletinin üstlendiği iç güvenlik faaliyetlerinin odağı, işgallerin son bulması ve Millî Mücadele'nin başarıyla nihayete erdirilmesi olmuştur.

İç güvenlik kavramı ile Dâhiliye Vekâleti arasında bağlantı kurulurken; resmî belgeler, yetkili kişilerin açıklamaları ve faaliyetleri üzerinden yapılan analiz neticesinde çalışma için genel bir çerçeve çizilmiştir. Bu çerçeveden yola çıkılarak da Dâhiliye Vekâletinin iç güvenliği sağlama amacına etki eden ya da yardımcı olan faktörler belirlenmiştir.

3.1. Ankara Hükümeti'nin İç Güvenlik Politikası ve Dâhiliye Vekâleti

Ankara Hükümeti ve ona bağlı olarak faaliyet gösteren Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik anlayışının temel hususlarını, Meclis konuşmalarında bulmak mümkündür. Burada gerçekleştirilen konuşma ve görüşmelerde, ülkenin içinde bulunduğu “asayiş” yani güvenlik sorunlarının yanı sıra bu sorunlar karşısında alınacak önlem ve taktikler ortaya konmuştur. Tüm bunların toplamında ortaya Ankara Hükümeti'nin dolayısıyla da Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik anlayışı bir çerçeve halinde ortaya çıktığı görülmektedir.

Bu bağlamda 23 Nisan 1920'de, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis açılışında yaptığı konuşma iç güvenlik politikasını ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Mustafa

⁵³³ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 27-28.

Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919’da Samsun’a ayak bastığında neler düşündüğünü ve ülkenin içinde bulunduğu asayiş halinin hızla harekete geçmeyi mecbur kıldığını, Rumların Karadeniz bölgesine hâkim olarak Samsun başta olmak üzere bir Pontus Hükümeti kurmak istediklerini bunlara karşı tedbirler alındığını ancak İtilaf Devletleri’ne karşı da mücadele edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere 19 Mayıs 1919’dan itibaren Mustafa Kemal Paşa’nın da aklını kurcalayan en mühim mesele “asayiş” olmuştur. Esasında Paşa, 1919 yılının iç güvenlik sorunlarını; Karadeniz sahillerinde Atina, İstanbul Hükümeti ve İtilaf Devletleri tarafından yürütülen haksız uygulamalara müdahale etmek ve güvenliği ülke çapında sağlamak olarak sıralamıştır. Ancak asayiş sorununun sadece bu bölgeyle sınırlı olmadığını belirten Mustafa Kemal Paşa, memleketin her noktasında İtilaf kuvvetlerinin desteğini alan kesimlerin haksız uygulama ve tecavüzlerine karşı harekete geçilmesi gerektiğini de önemle vurgulamaktadır. Bu uygulamalara dur diyecek ve asayişi sağlayacak mekanizma olarak da milli cemiyetlerin kurulduğunu ifade etmiştir.⁵³⁴

İç güvenlik kavramını açıklayabilmek için kullanılan kavramların başında gelen “egemenlik” daha açık bir ifadeyle “sınırlar dâhilinde devletin egemenliği” Millî Mücadele Dönemi’nde TBMM için de mühim anahtarlardan biri olmuştur. Egemenlik kavramının en önemli unsurlarından birisi “sınırlar” ve bu sınırlara muktedir olan güçtür/siyasi erktir. Bu sınırlara karşı gerçekleştirilen herhangi bir tehdit unsuru, doğal olarak güvenlik sorununa zemin oluşturmaktadır. Bu açıdan sınır güvenliği, egemenlik iç güvenlik kavramıyla iç içe geçmiştir. Mustafa Kemal Paşa Meclis’in ilk oturumlarında yaptığı bir konuşmasında devletin doğal sınırlarına açıklık getirmiştir. Paşa, Erzurum Kongresi’nde I. Dünya Harbi sonrası memleketin işgale uğraması nedeniyle milletin maddi gerçeklik, hakikatler ve kendi gücüyle temin edebileceği yeni bir hudut çizildiğini hatırlatmıştır. Ayrıca Memleketin yeni çizilen bu sınırını “hududu millî” olarak nitelendirmiş, 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi’ndeki hududun kabul olunduğunu belirtmiştir.⁵³⁵ Paşa açık ifadelerle de “milli hudut” şu şekilde belirtmiştir:

*“Şark hududuna Elviyei Selâseyi dâhil ederek: tasavvur buyurunuz. Garb hududu 'Edirne'den bildiğimiz gibi geçiyor. En büyük tebeddülât Cenub hududunda olmuştur. Cenub hududu İskenderun cenubundan başlar. Haleble Katıma arasından Cerablüs köprüsüne müntehi olur bir hat ve şark Parçasından da Musul vilâyeti, Süleymaniye ve Kerkük havalisi ve bu iki mintakayı yekdiğerine kalbeden hat.”*⁵³⁶

⁵³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.1, İçtimai Senesi:1, İkinci İçtima, 24.4.1336, 9. İncedayı, *Türk İstiklâl Mücâhedesi*, 89.

⁵³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi Devre, I, C.1, İçtimai Senesi:1, İkinci İçtima, 24.4.1336, s.16.

⁵³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi Devre, I, C.1, İçtimai Senesi:1, İkinci İçtima, 24.4.1336, s.16.

Paşa'nın da detaylı bir biçimde açıkladığı bu sınırlara diğer devletler tarafından yapılan her izinsiz müdahale ve eylem doğal olarak bir iç güvenlik sorunu haline gelmiş, sınırı ihlal edilen, egemen olamayan devlet doğal olarak iç güvenliğini sağlayamaz duruma düşmüştür.

Mustafa Kemal Paşa, ülke sınırlarının sadece askeri görüş ve düşüncelerle çizilmediğini de belirterek hududu milli içerisinde yaşayanların kimliklerine de değinmiştir. Paşa hudut içinde yaşayan Türk, Çerkez ve diğer Müslüman unsurların var olduğunu, birlikte yaşayan bu insanların her birinin özellikleri de tüm samimiyetle kabul edilmiş olduğunu da belirtmiştir.⁵³⁷ Bu konuşmadan anlaşıldığı üzere sınır ve sınırın içinde yaşayan “*anasırı İslamiye*” ülkenin doğal vatandaşı olarak kabul edilmiştir. Bu doğrultuda atılan iç güvenlik içerikli faaliyetlerin temelinde hem sınır güvenliği hem vatandaşların güvenliği hem de devleti egemen kılma çabası olduğu çıkarımı yapılabilir. Dolayısıyla sınırı sadece askeri düşünceyle çizmemiş, içinde yaşan unsurların aidiyetiyle belirlemiştir. Böylece Mustafa Kemal Paşa ve millet anlayışı⁵³⁸ daha ilk günden itibaren onun düşüncelerinin doğal olarak yansıdığı ülke politikalarında kendisini açık bir biçimde göstermiştir. Paşa'nın konuşmalarının haricinde hükümet programları da iç güvenliği açıklamada önemli yer tutmuştur. Bu doğrultuda İcra Vekilleri Heyetinin hazırladıkları hükümet programı Meclis'e sunulmuş, programda Dâhiliye Vekâletinin politikaları da belirlenmiş, bir nevi yol haritası çizilmiştir.⁵³⁹ Programın can alıcı noktası ise Dâhiliye Vekâletinin görev sahasının ne olduğu sorusuna cevap niteliğini taşıması olmuştur.

Program Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey tarafından 9 Mayıs 1920'de Meclis'te okunmuştur.⁵⁴⁰ Bu program içerisinde Dâhiliye Vekâletinin yürüteceği genel politikaya açıklık getirilerek; Dâhiliye siyasetinde benimsenen ana husus milletin birlik ve dayanışmasının muhafaza edilmesi, genel emniyetin yani bir nevi iç güvenliğin sağlanması ayrıca iç ve dış etkenlerle ortaya çıkan kötü olayların yok edilerek asayişin her yerde tesis edilmesi en büyük vatani görev olarak kabul edilmiştir. Böylece Dâhiliye Vekâletinin en mühim vazifesinin olarak iç güvenliği tesis etmek olduğu bu doğrultuda faaliyet göstereceği ilan edilmiştir.⁵⁴¹ Programın devamında ise Dâhiliye Vekâletinin işlerinden şu biçimde bahsedilmiştir: “*Gerek siyaseti hariciye ve gerek vaziyeti dâhiliyemizin istilzam edeceği tedabiri askeriye bir mecrayı salimde*

⁵³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi Devre, I, C.1, İçtima Senesi:1, İkinci İçtima, 24.4.1336, s.16.

⁵³⁸ Mustafa Kemal Paşa, Osmanlı Devleti'nde milliyetine ana unsurların sarılmadığını ne zaman ki diğer kavimlerin kendi milliyetleri için Osmanlı'ya karşı mücadele ederek koptuklarını böyle kendimize ait bir milliyetçiliğimizin ve milletimizin olduğunu hatırladığımızı ifade etmiştir. Öyle ki bu husustaki en büyük suçumuzun kendimizi unutmak olduğunu da belirtmiştir bkz. Mustafa Keskin, *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, 9-10. Mustafa Kemal Paşa, daha sonra açıkladığı üzere Türkiye Cumhuriyeti'ni var eden, kuran Türkiye halkına Türk milleti/ulusu deneceğini de ifade etmiştir bkz. Nuran Tezcan, *Atatürk'ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri*. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1997, 13.

⁵³⁹ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 317.

⁵⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, C.1, İçtima Senesi:1, İçtima:13, 09.05.1336, s.241.

⁵⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, C.1, İçtima Senesi:1, İçtima:13, 09.05.1336, s.241.

cereyan edebilmek için Kuvayi Milliye Teşkilâtı muntazamaya ilhak edilerek resmî bir mahiyete konmak üzere tedabiri muktaziyeye tevessül edilmiştir.”⁵⁴² Belirtildiği üzere Kuvayi Milliye kuvvetlerinin, düzenli ordu birlikleri haline getirilmesi İcra Vekilleri Heyeti tarafından iç güvenlik işleri açısından oldukça gerekli görülmüştür. Böylece denilebilir ki Kuvayi Milliye güçlerinin düzenli ordu haline getiriliş sürecinde Dâhiliye Vekâleti tarafından alınan tedbirler, faaliyetler ve kararlar ülkenin iç güvenliğini sağlamaya yönelik adım ve eylemlerin içerisinde kabul edilebilir.

Özetlemek gerekirse Programda Dâhiliye Vekâletinin öncelikli politikası olarak; birlik ve beraberliğin korunması ile memleketin her noktasında emniyetin ve asayişin sağlanması yer almıştır.⁵⁴³ Bu hususlar ışığında Millî Mücadele Dönemi’nde Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik faaliyetlerinin alanı genel hatlarıyla belirlenmiş olduğu ifade edilebilir.

Bunun yanı sıra yerel asayişin sağlanması da Millî Mücadele süresince önemli güvenlik unsurlarından biri olmuştur. Bu doğrultuda İcra Vekilleri Heyeti tarafından 25 Haziran 1920’de çıkartılan kararnameyle “asayiş mahallinin” temini maksadıyla 1894-1899 (1310-1315) tarihli doğumluların silahlaltına alınmasına karar verilmiştir. Kararnamede 1.000.000 liranın masraf olarak iki ay içerisinde Meclis’ten alınmak üzere Müdafaa-i Milliye Vekâletine fevkalade tahsisat olarak ödenmesi emri verilmiştir. Dâhiliye Vekili Cami Bey’in de imzası bulunan kararnamenin icrasından Müdafaa-i Milliye Vekili sorumlu tutulmuştur.⁵⁴⁴ Kararnameden yola çıkılarak ifade edilebilir ki Ankara Hükümeti iç güvenliği sağlamada tek kurum olarak Dâhiliye Vekâletini görmemiş, bu hususta diğer vekâletleri de sorumluluğa dâhil etmiştir.

Ankara Hükümeti’nin ve Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik anlayışını belirlemede çıkartılan kararname, beyanname ve kanun teklifleri önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin 25 Aralık 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, bütün liva, vilayet, kaza ve nahiyelerin üst seviyedeki mülki ve askeri memurlarına, belediye ve müdafaa-i hukuk cemiyetlerine gönderilmek üzere bir beyanname yayınlamıştır. “*Asayiş Hakkında Beyanname*” adını taşıyan bu belgeye göre; hiç kimsenin hiçbir sebeple Ankara Hükümeti’nin bilgisi olmadan kuvvet toplamasına izninin olmadığı, bu teşebbüste bulunmuş olanların hangi amaçla bunu yaptıklarını derhal kendisine bildirmesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşaya bilgisi verilmeyen bu tarz hareketlere sahip kişilerin “asayiş-i umumiye”yi ihlal etmek, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetini zarara uğratmak, memleket ahalisini aldatmak suçlamalarıyla karşılanacaklarını ilan

⁵⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, C.1, İçtima Senesi:1, İçtima:13, 09.05.1336, s.241.

⁵⁴³ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 318.

⁵⁴⁴ *Düştur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 25.

etmiştir.⁵⁴⁵ Beyannameden de anlaşılacağı üzere iç güvenliği ülke çapında sağlamak için Ankara Hükümeti dolayısıyla TBMM, egemen güç olabilmek adına bilgileri olmadan bir eylemde bulunulmasını yasaklamıştır. Başına buyruk davranacak kişilerin ise ciddi suçlamalarla karşı karşıya kalacakları açıklanmış, böylece mücadelenin tek elden ve tek meşru güç üzerinden yapılarak iç güvenliğin sağlanmasına çalışılmıştır.

28 Haziran 1921 tarihinde ise İcra Vekilleri Heyeti tarafından yapılan toplantı neticesinde çıkartılan bir kararname ile “*yabancı devletlerin iç işlerimize karışması*” hususunda Ankara Hükümeti’nin oldukça hassas davrandığı görülmüştür. Hariciye Vekâleti tarafından 28 Mayıs 1921 tarihli bir tezkerede Isparta’da yaşayan bir Rum ailesinin Rodos’a gitme izinleri ile ilgili önemli hususlar açıklanmıştır. Buna göre Rodos’a gidebilmesi için Antalya’da bulunan Farelli’nin aracılık etmesini hatta kendilerine iltimasta bulunmasını sağlamıştır. Ancak Hariciye Vekâletinin tezkeresinde bu tip durumların sık sık tekrarlandığı, İtalya ile henüz barış anlaşması imzalanmamasına rağmen kendi tebaaları hakkında bu tip kararlar aldıkları ve bu tarz izinlere ya da hukuki kararlara yabancı ülkelerin karışmasının “*Dâhiliyeye müdahale*” anlamına geldiği ifade edilmiştir. Bu uygulamaların artmasını önüne geçmek ve yabancı ülke temsilciliklerinin iç işlerine en ufak bir hususta müdahalesini önleyebilmek için İcra Vekilleri Heyeti, Farelli’nin müracaatına ret verilmesi kararını Dâhiliye Vekâletine ve Hariciye Vekâletine yazı ile bildirilmesine karar vermiştir. Kararda Dâhiliye Vekili namına Refik Şevket Bey’in imzası yer almıştır.⁵⁴⁶ Tezkere Hariciye Vekâleti tarafından verilmiş olursa da konunun Dâhiliye Vekâletine de bildirilmesine karar verilmesi meselenin bir iç güvenlik konusu olarak görüldüğünün de bir kanıtı sayılabilir.

3.2. Dâhiliye Vekâletinin İç Güvenliğe Zarar Verici Durumları Önleyici Faaliyetleri

Devlet kavramının ortaya çıkışından itibaren varlık sebebi ve belki de sağlaması gereken en önemli unsuru “güvenlik” olarak görülmüştür. Devletin ve onun aygıtlarından olan hükümet, vekâletler/bakanlıklar ve onların izlediği güvenlik politikalarının odağında da kamu düzenini sağlama yer almıştır. İç güvenliği bozan faaliyetleri engellemek, düzeni sağlamak, asayiş tesis etmek ise Dâhiliye Vekâletinin görev esaslarını oluşturmuştur. Ancak devlet ve aygıtları iç güvenliği bozan ya da bozabilecek unsurları önceden tespit edebilme ya da olaylara

⁵⁴⁵ Şule Perinçek. *Atatürk’ün Bütün Eserleri (1 Ekim 1920—31 Ocak 1921)*, C.10. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004, 25-26, 188.

⁵⁴⁶ BCA, 30-18-1-1/3-27-4/114-3.

büyümeden müdahale edebilmek üzerine de tarihsel süreç içerisinde sürekli bir çaba harcamıştır.

Toplumsal düzene ihtiyaç duyan devletler varlıklarını sürdürebilmek için yine toplumsal düzeni saptamakla yükümlüdürler. Toplumsal düzenin sağlanması için belki de en etkili güç modern dünyanın gelişimiyle birlikte hukuk kuralları olmuştur. Modern yapılı devletlerden beklenen en temel görev temel hak ve özgürlükleri sağlamak olmuş ki bunun da yine öne koşulu kamu düzeninin sağlanması olarak görülmüştür. Kamu düzeni kavramı içerisinde ise geniş açıyla bakıldığında içerisinde güvenlik, dirlik, esenlik ve sağlık gibi gerekliliklerin yer almıştır. Bu doğrultuda devlet ve devlet mekanizmalarının kullandığı idari kolluk faaliyetleri kamu düzenini korumayı ve sağlamayı amaçlayan “önleyici” bir niteliğe kavuşmuştur. İdari kolluk güçleri ve faaliyetleri; kamu düzenini korumak, bozulan bu düzeni yeniden işler hale getirmek, söz konusu amaçlar doğrultusunda gerekli tedbiri almakla yetkili aynı zamanda da görevli yapılar olarak tarif edilmektedir.⁵⁴⁷ Modern kamu güvenliği anlayışının bir sonucu ve günümüz kavramlarından biri gibi görülen suç önleme stratejilerinin doğuşu 1960’lı yıllarda başlamış ancak gelişimi çok daha öncesine dayanmaktadır.⁵⁴⁸ Ancak devletin bir güç olarak ortaya çıkışından itibaren günün ve dönemin şartları doğrultusunda toplumsal düzeni ve asayiş bozucu faaliyet ya da suçları önleyici çalışmaları her daim var olmuştur. Örneğin Osmanlı Devleti, belirledikleri noktalara yeniçerileri görevlendirdikleri karakollar kurmuş ve yeniçerileri suç önleyici unsur olarak kullanmıştır.⁵⁴⁹

Millî Mücadele Dönemi’nde ise Mustafa Kemal Paşa, Bursa’nın Yunan ordusu tarafından işgal edilmesinin ardından gerçekleşen bir Meclis konuşmasında “*Felaket başa gelmeden evvel, onun esbabı mâni ve müdafaası düşünülmek lâzımdır. Geldikten sonra teellümün faydası yoktur.*”⁵⁵⁰ diyerek önleyici iş güvenlik tedbirlerinin alınmasının memleket için hayati olduğunu hatırlatmıştır. Ankara Hükümeti de Millî Mücadele sürecinde iç güvenliği tehdit edici unsurları önceden sezip ya da iç güvenlik sorunu yaratabilecek hadiselerin daha da büyümesini önlemek adına bazen sert bazen yumuşak güç içerikli çeşitli yöntemler benimsemiştir. Bu yöntemler her zaman istenilen sonucu vermese de Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik sorunlarını çözmede önleyici niteliğe sahip oldukları ifade edilebilir.

⁵⁴⁷ Hakan Ayyıldız, “Kolluk Faaliyetlerinin Denetimi Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 32/143 (2019): 146.

⁵⁴⁸ Naci Akdemir, “Suç Önlemenin Teorik ve Kavramsal Çerçevesi”, *Dünya Örnekleri ile Suç Önleme Stratejileri ve Güvenlik*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu-Naci Akdemir-Can Ozan Tuncer, Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı, 2021, 19.

⁵⁴⁹ Hayrettin Eren, *Önleyici Kolluk Hizmetleri Bakımından Kolluğun Zor ve Silah Kullanma Yetkisi*, Kolluğun Genel Sorunları, Çözüm ve Öneriler, YYüksek Lisans Tezi, Melikşah Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2015,6.

⁵⁵⁰ Atatürk, *Nutuk C.II*, 1969, 463.

3.2.1. İrşat Heyeti (İrşad/Aydınlatma/Nasihat Heyeti)

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İstanbul Hükümeti, işgal kuvvetlerine karşı ılımlı bir tutum takınırken, eski İttihat ve Terakki üyelerine karşı oldukça sert bir politika izlemiştir. Bu doğrultuda parti mensuplarına yönelik ağır suçlamalarda bulunulduğu gibi ileri gelenleri hakkında da yakalama kararları çıkartılmıştır. Böylece I. Dünya Harbi yenilgisinin faturası İttihatçılara çıkartılmış ve savaş suçluları olarak hedef gösterilmişlerdir. Ülke içinde adeta bir av ve avcı ilişkisine çevrilen “ittihatçı avlama” halinin meşru zemini ise hem savaşa girilmesine neden olmaları hem de ülke içinde yaşayan toplulukları birbirine düşman ettikleri fikri üzerine inşa edilmiştir. Damat Ferit Paşa Hükümetleri de ahali arasındaki bu bölünmüşlüğü gidermek, düşmanlık duygularını yok etmek amacıyla içinde Gayrimüslim üyelerin de yer aldığı “nasihat heyetlerini” kurmuştur. Kurulan bu heyetler, Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerine gönderilerek çalışmaya başlamıştır.⁵⁵¹ Heyetler nasihat-irşad veyahut irşat olarak da adlandırılmışlardır. İrşad ya da İrşat kelime anlamı olarak ise doğru yolu işaret etme, uyarma manasına gelmektedir.⁵⁵² Heyetler isminden de anlaşılacağı üzere, hangi hükümete bağlı olarak harekete geçiyorlarsa kendilerinin “doğru yolunu” halka telkin etmek amacını güdmüşlerdir.

İstanbul Hükümeti, azınlıkların -ki başta Rumlar gelmiştir- silahlı çeteler oluşturarak yönetim boşluğundan faydalanıp Müslümanlara saldırmaya başlamalarının ardından topluluklar arası bağ tesis etme hedefiyle de nasihat heyetleri oluşturmaya başlamıştır. Zira Anadolu'nun pek çok noktasında asayiş sorunlarının baş gösterdiği bu dönemde, örneğin 1919'un şubatında Söke ve çevresindeki Rumlar isyan çıkartmış, Müslümanların gittiği kahvehanelere ateş açmış, İstanbul'a çok yakın bir noktada bulunan Şile'de Müslümanlara saldırıp buradan göç etmelerini sağlamış ve yerlerine yeni gelen Rumları yerleştirmeye başlamıştır. Asayiş sorunlarının yaşandığı bölgelerde “ikna” ile olayları yatıştırmaya çalışan İstanbul Hükümeti, önce Şile'ye 20 Mart 1919'da bir heyet göndererek Rumların sakinleşmesini sağlamaya çalışmıştır. Aynı günlerde Meclis-i Vükela'da Şile'ye gönderilen heyetlerin geniş kapsamlı bir biçimde Anadolu ve Rumeli'ye de gönderilmesine karar verilmiştir. Gönderilecek nasihat heyetlerin birinin başına Şehzade Abdülhalim Efendi bir diğerinin başına ise Şehzade Abdürrahim Efendi'nin geçirileceği ilan edilmiştir.⁵⁵³ Nasihat heyetlerinin gündeminde halka ittihatçıların kötü olduğunun anlatılmasının yansısı, Damat

⁵⁵¹ Mevlüt Çelebi, *Heyet-i Nasîha Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, İzmir: Akademi Kitapevi, 1992, 1.

⁵⁵² Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “İrşat”, <https://sozluk.gov.tr/> . Erişim 02.07.2023. Mustafa Eski, *Kastamonu Basınında Millî Mücadele'nin Yankıları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995, 42.

⁵⁵³ Çelebi, *Heyet-i Nasîha*, 5.

Ferit Paşa'nın da mensubu olduğu Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın⁵⁵⁴ politikalarının ön plana çıkarılması ve yeni Hürriyet ve İtilaf kulüplerinin açılması yer almıştır. Bununla birlikte Anadolu'da ortaya çıkan ve İstanbul Hükümeti'nin İttihatçıların devamı olarak ileri sürdükleri Millî Mücadele hareketinin hızını kesmek ayrıca kendilerine taraftar taban yaratmak hedeflenmiştir.⁵⁵⁵

Bu nedenledir ki aydınlatma-nasihat-irşat adları verilen heyetler ve onların İstanbul Hükümeti lehindeki faaliyetleri Ankara Hükümeti için oldukça yıkıcı etkiye sahip olmuştur. Zira İstanbul Hükümeti'nin, Millî Mücadele karşısı propaganda yapmak için kullandığı silahlarından biri de Anadolu'nun çeşitli noktalarına gönderdikleri İrşat/Nasihat Heyetleri olmuştur. Öyle ki bir süre sonra bu faaliyetler sonucunda ekilen tohumlar büyümüş ve Düzce, Bolu, Adapazarı, Yozgat, Konya gibi yerlerde ayaklanmalar yaşanmaya başlamıştır.⁵⁵⁶ Böylece Yunanlılar İzmir'e henüz çıkarma yapmamışken Anadolu'ya gönderilen nasihat heyetleri, amaçları doğrultusunda dini, siyasi ya da geleneksel güçlerini işgal güçleri lehine kullanmaktan çekinmemişlerdir.⁵⁵⁷ İstanbul Hükümeti tarafından görevlendirilen bir başka nasihat heyeti ise Mustafa Kemal Paşa ile Ankara'da görüşme yapmak üzere şehre gelmiştir.⁵⁵⁸ Görüşmeler

⁵⁵⁴ Millî Mücadele sırasında özellikle işgal güçleriyle olan yakınlığı ve dönemin İstanbul Hükümeti temsilcileri arasındaki taraftarları nedeniyle Hürriyet ve İtilaf Fırkası adından sıkça söz ettirmiştir. Esasında fırka, II. Meşrutiyet Dönemi'nden itibaren İttihat ve Terakki Fırkası karşısında kendisini konumlandırmış ve 21 Kasım 1911'de resmi olarak kuruluşundan itibaren bu politikasını ısrarla sürdürmüştür. Fırka, Osmanlıcılık, Adam-i Merkeziyetçilik, Meşrutiyetçilik, Liberalizm gibi temel ilkeler etrafında kendisini şekillendirmiştir. Güçlü bir muhalefet tabanına sahip olan Hürriyet ve İtilaf Fırkası kuruluşundan kısa bir süre sonra 11 Aralık 1911'de İstanbul ara seçimlerinde eski Sadrazam Tunuslu Hayrettin Paşa'yı aday göstermiş, İttihat ve Terakki Fırkası ise Dâhiliye Nazırı Memduh Bey'i karşısına çıkartmıştır. Seçim sonucunda Dâhiliye Nazırı 195, Tunuslu Hayrettin Paşa ise 196 oy alarak muhalefetin ara seçimleri kazanmasını sağlamıştır. İttihat ve Terakki Fırkasının önemli figürü Mahmut Şevket Paşa'nın suikasta uğraması üzerine, Hürriyet ve İtilaf Fırkası üyeleri hadiseden sorumlu tutularak yargılanmış ve neticede Sinop'a sürülenler, ağır cezalar alanlar, idam edilenlerin yanı sıra yurtdışına kaçabilenler ülke dışında faaliyet göstermeyi sürdürmüştür. 1913 senesinden sonra ise ta ki Mondros Mütarekesine kadar Hürriyet ve İtilaf Fırkası sessizliğe gömülmüştür bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler CİLT I İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988, 263-283. 14 Ocak 1919 tarihinde ise Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Ali Kemal Bey, Müşir Nuri Paşa, Zeki Paşa, Rıza Tevfik Bey gibi isimler tarafından tekrar canlandırılmıştır. Önce İstanbul'da örgütlenmeye başlayan fırka, Anadolu'da Kürt Teali Cemiyeti ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti aracılığıyla hızla yayılım göstermiştir. Böylece doğrudan fırka kendisini Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri karşısında yapılandırmıştır. İngilizlerle yakın ilişki halinde olan fırka, Mütareke süresince kurulan 12 İstanbul Hükümetinin 5 tanesinde Damat Ferit Paşa sayesinde aktif hareket etmiştir ancak yine de tamamen bu kabinelerde yer aldı söylenememektedir. Hürriyet ve İtilaf taraftarlarının Millî Mücadele yanlısı kişi ve kurumlara karşı; İttihatçılıkları, Bolşevik oldukları, Turancılığı savunmaları nedeniyle Doğu toplumu Batı toplumuna tercih ettikleri tüm bu nedenlerle ne gerçek Türkçü ne de Müslüman oldukları iddiaları ileri sürülmüştür. Millî Mücadele'nin başarıyla nihayete erdirilmesinin ardından Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın taraftarlarının büyük bir çoğunluğu ülke dışına kaçmıştır. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler CİLT II Mütareke Dönemi 1918-1922*, Hürriyet Vakfı Yayınları: İstanbul, 1986, 265-307.

⁵⁵⁵ Çelebi, *Heyet-i Nasiha*, 10.

⁵⁵⁶ Erkan Fincan. *Heyet-i Nasiha'dan İrşat Heyetlerine: Millî Mücadele'de Halkı İkna Çalışmaları*. Yüksek Lisans Tezi, Millî Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2020, 45.

⁵⁵⁷ Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, 27.

⁵⁵⁸ Mustafa Kemal ve TBMM temsilcileriyle Anadolu'da başlatılan harekete son vermelerini telkin edecek bir heyet gönderme fikri esasında İstanbul'da görev yapan İtilaf kuvvetlerinin Yüksek Komiserleri tarafından istenmiş, konu Osmanlı Hükümetinin içinde tartışma yaratmış Damat Ferit Paşa'nın başında olduğu grup kesinlikle bir görüşmeden yana olmadıklarını ifade etmiştir. Bunun üzerine İtilaf kuvvetlerinin Yüksek Komiserleri Padişah Vahdettin'e baskı yaparak Damat Ferit Paşa'nın istifa etmesini sağlamışlardır. 21 Ekim

neticesinde heyetin amacının Kemal Paşa'yı ve ekibini işgal güçlerine karşı gelmemeleri hususunda ikna etmek olduğu anlaşılmıştır. Zira heyet, Mustafa Kemal Paşa ve milli hareketin; Osmanlı Devleti ve padişah karşısı, halifelik makamına uygun olmayan davranışlar içinde bulunduğunu düşündüğü fark edilmiştir.⁵⁵⁹ Ancak Paşa ile sık sık görüşen heyet, işleri bitip İstanbul'a dönme sözü verdikleri için dönmek istediklerinde bu kez Mustafa Kemal Paşa engel olmuştur. Afet İnan, böylece Ankara'ya gelen İstanbul'un nasihat heyetleri, Millî Mücadele'nin bir parçası haline geldiğini ifade etmiştir.⁵⁶⁰

İstanbul Hükümeti'nin Millî Mücadele karşısı olarak tasarladıkları nasihat heyetlerine karşı Ankara Hükümeti de kurulduktan sonra hızla harekete geçmiş ve benzer bir yapıyı ancak Mili Mücadele lehine çalışacak biçimde kurmaya başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa Meclis açılmadan önce bölgelerin ileri gelenleriyle görüşmeler yapan, heyetler oluşturulan ve halkla Millî Mücadeleyi anlatmakla görevlendirmiştir.

25 Nisan 1920'de yani Meclis açıldıktan 2 gün sonra yapılan celsede görüşülen hususlardan biri de iç güvenlik meseleleri olmuştur. Antalya Mebusu Hamdullah Subhi (Tanrıöver) Bey yapmış olduğu konuşmasında memleketin içinde bulunduğu asayiş sorunlarına değinmiştir. Bu sorunların başlangıç noktalarını iki kola ayırarak açıklamış, bunlara karşı alınacak önlemlerle ilgili de bilgi vermiştir. Hamdullah Suphi Bey'e göre 25 Nisan günlerinde geçerli olan ve kendisini belli eden iki hareket ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Bandırma, Mudanya civarından Bursa'ya doğru devam eden bir hareket bir diğeri ise İzmit'ten başlayıp Adapazarı, Düzce ve oradan diğeri yerlere sirayet eden dalgadır. Bu bölücü özellikteki isyan ve kargaşa hareketiyle Hamdullah Bey esas planın İstanbul'un işgalinde görüldüğü üzere ülkede düşünen ve memleket insanına rehberlik edebilecek kişileri yok ederek bir "imha siyaseti" güdüldüğünü ifade etmiştir. Bu siyaseti güden kuvvetlerin hedefinde ise cehaletinden faydalanılan köylüler ve onlara anlatılan yalan yanlış bilgiler olduğunu açıklamıştır. Millî Mücadele karşısı propagandaya değinen Hamdullah Bey bu düzen bozucu hareketlerin

1920'de Ahmet Vefik Paşa hükümetin başına getirilmiş ve Kuvayı Milliye'ye ılımlı bakan Ahmet İzzet Paşa Dâhiliye Nazırı olmuştur. Neticede heyet oluşturulmuş ve 5 Aralık 1920'de Bilecik'te İstasyon Binasında İzzet Paşa Heyet Başkanı olmak üzere, Rasathane Müdürü Fatin (Gökmen) Bey, İsviçre Elçisi Cevat Bey, Babıali Hukuk Danışmanı Münir (Ertegün) Bey, Topçu Binbaşı Hasan, Yaver Naci Ali, Yaver Yüzbaşı Hükmet Bey'i yer aldığı heyet ile Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Celal Bey, Bursa Mebusu Muhittin Baha Pars ile görüşme başlatılmıştır. Görüşmelerde bir öneriden çok nasihat hissedilmesinin ardından Mustafa Kemal Paşa, heyet üyelerinin İstanbul'a dönmelerine izin vermemiş ve 6 Aralık 1920'de Ankara'ya beraberinde getirmiştir. Zira gelen heyetle barış yapılmadığının halk arasında duyulması moral bozukluğuna sebep olacağı düşünülerek gelenlerin Ankara'ya katıldıkları ilan edilmiştir. Aslında üyelerin büyük kısmı İstanbul'a geri dönmek istediklerini sıklıkla belirtmişler ve nihayetinde 7 Mart 1921'de dönmelerine izin verilmiştir. Nasihat heyetinden sadece Münir Bey dönmeyerek Millî Mücadele için Ankara'da kalmayı gönüllü istemiştir bkz. Oğuz AYTEPE, "Millî Mücadele de Bilecik Görüşmesi". Atatürk Yolu Dergisi 9/33(2004), 23-31, https://doi.org/10.1501/Tite_0000000095. Atatürk, Nutuk Cilt II, 524-525.

⁵⁵⁹ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Yayına Hazırlayan Arı İnan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara, 2009, 112-114.

⁵⁶⁰ İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar*, 112-114.

temelindeki faaliyetlerinden bahsederken Adapazarı'ndan yeni gelen bir arkadaşının oradaki karışıklık için halkın neler söylediğini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Halk arasında şu sözler işaa ediliyor. Bulaşıklar (Bolşevikler) geliyor! Hükümeti, Allah'ı, mâbudu tanımıyorlar. Ahaliyi kesip, herkesin mallarını yağma ediyorlar. Köylü baltasını alıp nerede bulaşıklar, diye soruyorlar. Kimsenin bir şeyden haberi yok, kesiyorlarmış, soyuyorlarmış, bize de böyle dediler, diyorlar.*” Hamdullah Suphi'nin de üstünde durduğu ana mesele Anadolu'da vücuda getirilen ve Meclisle taçlandırılan milli kuvvetlerin padişahı tanımadıkları, hilafeti tanımadıkları, Bolşevik oldukları gibi iddialarla halkı galeyana getirerek bu hareketin yok edilmeye çalışılması olmuştur. Halkın bu surette yanlış yönlendirilmesiyle Anadolu hareketinin bastırılması, ülkenin esir edilmesi işgal kuvvetleri tarafından yürütülen önemli bir plan olduğu açıklanmış esas tehlikenin de bu olduğu üzerinde durulmuştur.⁵⁶¹

İşgal kuvvetleri eliyle halkın yanlış bilgilerle yönlendirilmesinin kötü neticeler getireceği üzerinde görüş belirten Meclis, bu sorunu çözebilmek amacıyla “Büyük Millet Meclisinin Memleketine Beyannamesi” başlığıyla bir açıklama yayınlamıştır. Beyannamede Meclis'in padişaha isyan etmek için değil vatanı kurtarmak için kurulduğunu, İngiliz casusların yalanlarına inanmamaları gerektiği vurgusu yapılmıştır.⁵⁶² Oysa görülmektedir ki işgal kuvvetlerinin kötü etkisinde kalan sadece yerli halk olmamıştır. Mustafa Kemal Paşa, beyannamenin okunduğu oturumda bu husustan bahsetmiş, Bolu, Düzce, Hendek ve Adapazarı'nda Meclisin açıldığı sıralarda gerçekleşen olaylara açıklık getirmiştir. Konuşmasındaki mühim noktalardan biri milli güçlere karşı hareket edenlerin bir kısmının İngilizlerin etkisinde olduğunun farkında olmadıkları zira aralarında askerlerinde bulunduğunu belirtmiştir. Paşanın konuşmasındaki bir diğer husus ise karışıklığı yatıştırmak üzere bölgeye Adapazarı'ndan oluşturulan “*heyet-i nasihanın*” gittiği ancak Hendek ve Düzce'de 3 kişilik bu

⁵⁶¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.1, İçtimai Senesi:1, 25.4.1336 Cumartesi, s.50.

⁵⁶² “Anadolu'nun her köşesinden gelen vekillerinizin teşkil ettiği Büyük Millet Meclisi olanı biteni dinleyip anladıktan sonra millete hakikati söylemeye lüzum gördü. İngilizler tarafından satın alınan ve milleti birbirine düşürmek maksadını güden bâzı hainler sizi aldatmak için türlü türlü yalanlar söylüyorlar. İzmir vilâyetinin, Antalya'nın, Adana'nın, Anteb'in ve Maraş ve Urfa havalisinin düşmanlar tarafından işgali üzerine silâhına sarılan milletdaş ve dindaşlarınızı yine size mahvettirmek için Padişah ve Halifeye isyan sözünü ortaya atıyorlar. Millet Meclisi Halife ve Padişahımızı düşman tazyikinden kurtarmak, Anadolu'nun şunun, bunun elinde parça parça kalmasına mâni olmak, payitahtımızı yine anavatana bağlamak: için çalışıyor. Biz vekilleriniz Cenabıhak ve Resulüekremi namına yemin ederiz ki Padişaha ve Halifeye isyan sözü bir yalandan ibarettir ve bundan maksat vatanı müdafaa eden kuvvetleri aldatılan müslümanların elleriyle mahvetmek ve memleketi sahipsiz ve müdafaasız bırakarak elde etmektir. Hind'in, Mısır'ın başına gelen halden mübarek vatanımızı kurtarmak için İngiliz casuslarının sizi aldatmak üzere uydurdukları yalana inanmayın! İzmir'ini, Adana'sını, Urfa ve Maraş'ını elhâsıl vatanın düşman istilâsına uğramış kısımlarını müdafaa edenleri din ve 'milletlerinin şerefi için kan döken kardeşlerinizi arkadan size vurdurmak istiyen alçakları dinlemeyin ve onları Millet Meclisinin kararı üzerine cezalandıracak olanlara yardım edin. Tâ ki, din Son yurdunu kaybetmesin. Tâ ki, milletimiz 'köle olmasın. Biz birlik oklukça düşman üzerimize gelmiyeceğini resmen ilân etti. Onun candan özlediği aramızda nifak ve şikaktır. Allahın laneti düşmana yardım eden hainlerin üzerine olsun ve tevfiği, Halife ve Padişahımızı, millet ve vatanı kurtarmak için çalışanların üzerinden eksik olmasın.” TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.1, İçtimai Senesi:1, Üçüncü İçtima, 25.4.1336 Cumartesi, s.60.

heyetin isyancılar tarafından şehit edildikleri ve bunun üzerine Adapazarı ile Düzce ve Hendekliler arasında gerginliğin başladığıdır.⁵⁶³ İsyân hareketinin büyüyerek Bolu'nun asiler tarafından işgal edilmesi üzerine sığınmaya mecbur kalan fakat görevinin başına dönmesi gereken Ahmed Recai Bey'in masrafı olan 80 liranın karşılanmasına 8 Haziran 1920'de Heyeti Vekile tarafından karar verilmiştir.⁵⁶⁴

Benzer bir hareket tarzıyla aynı gün Mustafa Kemal Paşa konuşmasında Beypazarı civarında yaşanan isyan hareketini yatıştırmak için müfreze kumandanı ve birkaç kişinin isyan eden halka “nasihat” etmek için gönderildiklerini, bu kişilerin daha fazla kuvvet buraya yollanmazsa olayların yatışmayacağını söylemeleri üzerine kuvvet yollandığını ifade etmiştir.⁵⁶⁵ Dolayısıyla gönderilen nasihat etme amaçlı kişiler hem mevcut durumu yatıştırmaya hem de olayların nasıl yatıştırılabileceği yönünde bilgi vererek hadiseleri yoluna koymaya çalışmıştır. Buradan da anlaşıldığı üzere İstanbul Hükümeti'nin propaganda ve destek amaçlı kullandığı irşat faaliyeti ve heyetlerinden Millî Mücadele Dönemi'nde Ankara Hükümeti de yararlanılmak istenmiştir.

Meclis'in yeni açıldığı günlerde -ki meseleye verilen öneminde bir göstergesi olarak kabul edilebilir- Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi'nin irşat faaliyetleriyle ilgili verdiği takdir gündeme alınarak tartışılmıştır. 27 Nisan 1920 tarihinde yapılan Meclis oturumunda Şeyh Servet Efendi'nin “umuru irşadiye şubesi” kurulması hususundaki takriri açıklanmış ve kendisi konu hakkında açıklama yapmıştır. Hatta konuşmasında şube yerine irşat yani halkı aydınlatmakla görevli, propaganda faaliyetleri yürütecek “İrşat Umumi Heyeti Vekâleti” isminde müstakil bir vekâlet kurulmasını önermiştir. Kurulacak olan bu vekâlet sayesinde hedeflenenleri şöyle açıklamıştır; düşmanların halkı yalan bilgilerle Millî Mücadele karşıtı haline getirmelerini engellemek, memleket dâhilinde çalışan asker, jandarma ve polis efradına manevi destek vererek Millî Mücadele taraftarı kalmalarını sağlamak son olarak ise memleketin eşraf ve ayanlarını aydınlatmaktır.⁵⁶⁶ Kısa bir görüşmenin ardından Reis Mustafa Kemal Paşa, Servet Efendi'nin takririni oylamaya sunmadan önce irşat heyetleri için şöyle bir açıklamada

⁵⁶³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, C.1, İçtimai Senesi:1, Üçüncü İçtima, 25.4.1336 Cumartesi, s.60. Meclis'in açıldığı sıralarda büyük tehlike arz eden isyanların başında Düzce İsyânı gelmiştir. Zira Abaza ve Çerkez asıllı isyancılar meydana getirilen bu kuvvet önce Düzce'yi basmış, 23 Nisan 1920'de Düzce'ye harekât düzenleneceği sırada Hendek'te isyan etmiştir. Adapazarı asilerin eline geçmiş, 24. Fırka Komutanı Kaymakam Mahmut Bey olaylara müdahale etmeye çalıştığı sırada 25 Nisan günü pusu sonucu şehit edilmiştir. İsyân dalgasının büyümesi, Adapazarı'nda bir hilafet ordusunun oluşturulmasıyla bölgeye Çerkez Ethem'de dâhil olmak üzere pek çok kuvvet gönderilmiştir. İsyân yaklaşık 3 ay sürmüş, bu süre sonunda bastırılabilmiştir bkz. Mazhar Müfit Kansu, *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber II. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002, 575-577.

⁵⁶⁴ *BCA*, Kararlar Daire Başkanlığı, 30-18-1-1/1-2-6/237-2.

⁵⁶⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi* Devre: I, C.1, İçtimai Senesi:1, Üçüncü İçtima, 25.4.1336 Cumartesi, s.47.

⁵⁶⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, C.1, İçtimai Senesi:1, 27.4.1336, 94-95.

bulunmuştur: “Zannediyorum ki, *Garp lisanında propaganda heyetidir.*”⁵⁶⁷ Mustafa Kemal Paşa’nın da açıklamasını yaptığı İrşat heyeti ve faaliyetleri esasında bir propaganda aracı olarak görüldüğünü ifade etmek yanlış olmayacaktır. Zira hazırlanan ve belirlenen bölgelere gönderile heyetler -hepsi aynı amaçla olmasa da- Ankara Hükümeti politikalarını yayma amaçlı kullanması hedeflenmiştir. Dolayısıyla irşat heyetleri hem asayiş sağlama, halkı yatıştırma amaçlı kullanılması planlanmış hem de Millî Mücadele hususunda halkı aydınlatmak, bilgilendirmek ve meşru bir zemin oluşturmaya çalışılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa’nın Meclis’te Şeyh Servet Efendi’nin tavrını “irşadiye encümeni” kurulmasını kabul edenler/etmeyenler biçiminde oylamaya sunmuştur. Mebusların oylaması neticesinde irşat encümeninin kurulmasına karar verilmiştir.⁵⁶⁸ Kurulan İrşat Encümeninde; Şeyh Seyfi (Kütahya), Şeyh Servet (Bursa), Abdülhalim Çelebi (Konya), Rıfat Bey (Konya), Halil Bey (Burdur), Hüseyin Mazlum Baba (Denizli) üye olarak yer almıştır. 10 Mayıs 1920 tarihinde İrşat Encümenine yeni isimler eklenerek mevcut yapı büyütülmüştür. Yeni eklenen isimler; Mesut Bey (Karahisar-ı Şarki), Hafız İbrahim Bey (Isparta), Muhittin Baha Bey, Mehmet Şükrü Bey (Karahisar-ı Sahib)’dir.⁵⁶⁹ 13 Mayıs 1920’de ise Yunus Nadi Bey, Mahmut Celal Bey, Sıddık Bey (Çorum) ve Emin Bey (Erzincan) encümen bünyesine dâhil edilmiştir.⁵⁷⁰ Sonraki günlerde ise bu sayı daha da arttırılmıştır.

İrşat Encümeninin kurulmasına rağmen, mebuslar arasında propaganda ve istihbarat çalışmalarının yeterli olmadığı düşüncesi hâkim olmuş olacak ki 4 Mayıs 1920’de Karahisarı Sahib Mebusu Mehmed Şükrü Bey, Amasya Mebusu Hamdi Bey ve Çorum Mebusu Sıddık Bey Meclis’e bir tavrı vermiştir. Bu tavrı göre mebuslar istihbarat konusunun içinde bulundukları dönem için “*en mühim*” konu olduğunu, istihbarat meselelerini idare etmek için uzman kişilerden oluşturulacak 7 kişilik bir “istihbarat şubesinin” kurulmasını ve üyelerinin Heyeti Umumiyyeden seçilmesini teklif etmişlerdir. Hatta oturum başkanı olan Reissisani Celâleddin Ârif Bey, “*İstihbarat meselesi en mühim bir şeydir*” diyerek konuyu tartışmaya açmıştır. Bunun üzerine ilk söz olan Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey olmuştur. Tunalı Hilmi Bey, istihbarat hususunda verilen bu tavrın hem Osmanlı Mebusan Meclisi’nde hem de Büyük Millet Meclisi’nde görüşmeye açıldığını hatırlatmıştır. Kendisinin üstünde durduğu en mühim mevzu ve memleketin en ihtiyaç duyduğu husus olarak adlandırdığı nokta “*propagandacılık*” olmuştur. Hatta öz eleştirisi yaparak asla bu işin üstesinden gelemediklerini de sözlerine

⁵⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.1, İçtimai Senesi:1, 27.4.1336, 96.

⁵⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.1, İçtimai Senesi:1, 27.4.1336, 94-95. Fahri Sakal, “Millî Mücadele’de ve Cumhuriyetin ilk Döneminde Propaganda ve Tanıtım Çalışmaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19(2003), 93, 19(2003):83-103.

⁵⁶⁹ Sakal, “Millî Mücadele’de ve Cumhuriyetin ilk Döneminde Propaganda”, 93.

⁵⁷⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.1, İçtimai Senesi:1, 13.5.1336, 280.

eklemiştir. Tunalı Hilmi Bey Venizelos ve diğer düşmanların Ankara'yı sadece propaganda yaparak mağlup ettiklerini, meselenin bu kadar önemli olmasına rağmen Meclis'in bu konuda başarı gösteremediğini sert bir dille ifade etmiştir. Bu başarısızlığı da psikolojik olarak tahlil ederek, kendimizi büyük bir millet olarak gördüğümüzü bu nedenle ağzımızı açmaya tenezzül etmek istemediğimizi ileri sürmüştür. Bu hususta birkaç örnek vererek, ülke müdafaasını açıklayan fetvaların yerele ulaştırılamadığından, halkın bu nedenle habersiz kaldığından, verilen fetvalardan hiç kimsenin haberi olmadığından bahsetmiştir. Bu noktada da İrşat Encümenine değinen Tunalı Hilmi Bey, kendisinin bu encümene dâhil olduğunu ve kendi içlerinde 4 kişilik bir grup oluşturduklarını ancak faaliyet yapmak için toplanamadıklarından aktif olarak meseleyle mücadele edemediklerini adeta itiraf etmiştir. Bu nedenle kendisi encümenlerin etkili bir çalışma ortaya koyamadıklarını bunu aşmak içinde ayrı bir teklif sunarak “neşriyat heyeti” kurulmasının çok faydalı olacağını ileri sürmüştür.⁵⁷¹

Bu konuşma üzerine Reis Celâleddin Ârif Bey, teklifin kabul edilmesi durumunda encümenlerde istihbarat hususunda ilgilenecek kişilerin belirlenerek Heyeti Umumiye'ye arz edilmelerini, encümenlerinde aralarından birkaç kişiyi vererek yeni bir yapı ortaya çıkarabileceklerini böylece encümene devam etmeyen kişilerden de yerine yenilerinin gelebileceğini önermiştir. Bunun üzerine teklifi oylamaya açmış, mebuslar teklifi kabul etmiştir.⁵⁷²

İrşat Encümeni çalışmalarına başlamış ve nihayetinde teşkilatlanma sağlamak adına bir kurum ortaya çıkartmışlardır. Bu doğrultuda encümen, 7 Temmuz 1920'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesinin teşkili için hazırladıkları layihayı Meclis'te okumuşlardır.⁵⁷³ Söz konusu layihada, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesinin iki önemli amacının olduğu, bunlardan birinin yabancı ülkelere karşı milli gayelerin anlatılması ve tanıtılması, diğeri ise ülke içinde milletin hedefini aynı noktada buluşturmak üzere her araçtan istifade edilerek devamlı tenvir ve irşat ile ilgilenmek olarak açıklanmıştır. Hatta sadece matbuatın idari işleriyle meşgul olan bir yapıdansa daha aktif bir teşkilatın hayata geçirilmesinin İcra Vekilleri Riyasetince uygun görüldüğü de hatırlatılmıştır. İrşat Encümeni

⁵⁷¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, C.1, İçtimai Senesi:1, 04.5.1336, 213.

⁵⁷² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, C.1, İçtimai Senesi:1, 04.5.1336, 213-214. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, Milliyet Matbaası: İstanbul, 1929, 6.

⁵⁷³ Matbuat ve İstihbarat Müdürü Galip Bahtiyar Bey, 28 Eylül 1920 tarihinde Meclis'te yaptığı konuşmasında Matbuat idaresinin esasında 19 Haziran 1920'de kurulduğunu ve başına Vali Nuri Bey'in getirildiğini, kendisinin bu görevi 4-5 gün civarında sürdürdüğünü ifade etmiştir. Nuri Bey'in görevi bırakmasından sonra idarenin başına 18 Haziran 1920'de Mirliya Kâzım Paşa'nın tayin edildiğini ve 1 ay kadar görevde kaldığını ifade etmiştir. 19 Temmuz-20 Ağustos arasında ise idarenin Hamdullah Suphi Bey tarafından yürütüldüğünü, görevi bıraktığı anda da yerine Necati Bey'in getirildiğini ifade etmiştir. 11 Eylül 1920'de görevi bırakan Necati Bey'in yerine ise kendisinin yani Galip Bahtiyar Bey'in geldiğini belirtmiştir bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, C.4, İçtimai Senesi:1, 28.09.1336, 387-388.

layihalarında kurulacak matbuat müdüriyetinin programına da açıklık getirmiştir. Programa göre müdüriyet;

- Avrupa matbuatında milli ve meşru hukukumuzu savunan neşriyatta bulunmak.
- Dünya matbuatını daima tetkik ve takip ederek dünyanın “*cerayanlarını*” anlamaya çalışmak.
- Ülke içinde zamanın şartların uygun fikri ve ruhi “*vahdeti*” yani birliği temin etmek için her araçtan istifade edilerek neşriyat ve irşatta bulunmaktır.
- Anadolu’nun belirli noktalarında gazeteler yayınlatmak, şeklen mükemmel ve “*manen sürekli bir dikkat altında*” bulunmalarını temin etmek.
- Türk ve İslam âlemini ilgilendiren meseleler hakkında herkes tarafından kolay anlaşılacak tarzda risaleler yazdırarak yayınlatmak.
- Memleketin her yanına muhabirler göndermek ve “*hususî muhabirler*” dolaştırmak
- İrşat heyetleri izam etmek, okullardan ve hocalardan bu hususta yararlanmak adına çareler aramak başlıca görevleri olarak sayılmıştır.⁵⁷⁴

İrşat Encümeni, oluşturulacak matbuat müdüriyetinin canlı ve işler kalabilmesi içinde zaman içerisinde çalışılıp, başarı sağlandıkça kadrosunun arttırılmasına bağlamıştır. Bununla birlikte kurulacak müdüriyetin ve üstlendiği işlerin büyük öneme sahip olduğu hatırlatılmıştır. İrşat Encümeni layihasında imzası olan isimler şunlardır; İrşat Encümeni Reisi Yunus Nadi, Kâtip Mehmet Şükrü, Aza Mazlum Baha, Aza Mehmet Tevfik, Mazbata Muharriri Barayi İrşat Konayda, Aza, Refet Hacı Hüseyin, Aza Isparta (adı okunmadı), Aza Mir Hüseyin, Aza Mesut (Karahisar-ı Şaki)’dir.⁵⁷⁵ İrşat Encümeninin layihasının ardından Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi Teşkiline Dair Kanunun Lâyihası okunmuştur. 4 maddeden oluşan kanun layihasında Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin dâhili ve harici “neşriyat”, “irşadat” ve “istihbarat” işleriyle meşgul olması öngörülmüş, Vekilleri Heyetinin tüm müdüriyet

⁵⁷⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtimai Senesi:1, 7.6.1336, 126.

⁵⁷⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtimai Senesi:1, 7.6.1336, 126.

teşkilatından istifade edebileceği belirtilmiş, 1.250.000 kuruşluk⁵⁷⁶ bir tahsilat ayrılması istenmiştir.⁵⁷⁷

Kanun layihasında göze çarpan husus olan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin - İstanbul Hükümeti'nde aynı müdüriyet Dâhiliye Nezaretinin altında yer almıştır- Dâhiliye Vekâleti ya da Hariciye Vekâletinin altında yer almayıp, İcra Heyeti Riyasetine raptı öngörülmüştür. Bu değişikliğe ilk tepki Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey'den gelmiştir. Refik Bey İrşat Encümenini eleştiren bir konuşma yaparak posta müdüriyeti, emniyet müdüriyeti için kanun yapmadıklarını mevcut kanunları kabul ettiklerini ayrıca diğer müdüriyetler gibi Dâhiliye ya da Hariciye Vekâletinin emrinde çalışmasının daha doğru olacağını ifade etmiştir.⁵⁷⁸

Refik Şevket Bey'in eleştirilerine derhal İrşat Encümeni Reisi İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey cevap vermiştir. Yunus Nadi Bey, içinde bulundukları dönemde ordu gücü kadar mühim hususun fikir gücü, dâhili ve harici propaganda ile mücadeleyi kazanmanın önemli olduğunu hatırlatmıştır. Ayrıca herkesin istihbarat hususunda eksik olduğu hususunda uyarılarda bulunduklarını bu yüzden müstakil bir müdüriyetin oluşturulması için tartışmanın bile abes olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte İstanbul Hükümeti ile Ankara Hükümeti Matbuat Müdüriyetinin karşılaştırılması konusunda da açıklamalarda bulunmuştur. Yunus Nadi Bey, İstanbul Hükümeti'nin elinde olanın matbuat ve matbaalar kanunu olduğunu, bu kanunun bir gazetenin nasıl çıkacağını, nasıl kapatılacağını, matbuatın nasıl idare edileceğini belirlediğini hatırlatmıştır. Teşkilat açısından ise İstanbul Hükümetine ait Matbuat Müdürlüğünün sadece kanunda sayılan hususlarla ilgilenen bir heyet gibi çalıştığını da eklemiştir. Son olarak amaçlarını Yunus Nadi Bey şöyle ifade etmiştir: *“Bizim maksadımız, esbabı mucibede sarahat ten söyledığımız veçhile, bir İdare heyeti vücuda geçirmek ve bu gibi teşkilatla meşgul olmak değildir. Bunun fevkinde bir şeydir. Harice karşı menafîi meşruamızı, davamızı ispat etmek, Avrupa ve cihan efkârın da ve dâhilde efkârı umumiye meşru olan bir fikir, bir maksat etrafında toplamaktan ibarettir.”*⁵⁷⁹

⁵⁷⁶ Millî Mücadele süresince kullanılan para Osmanlı kaimeleri olmuştur. I. Dünya Harbi'nden önce 40 para 1 kuruşa denk gelirken, 1 Osmanlı lirası 100 kuruş olarak hesaplanmıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde 1914 senesinde kişi başına milli gelir payı ortalama 1.072 kuruş olarak belirlenmiştir. Alım gücü açısından incelendiğinde ise yine aynı sene 1 kilo ekmeğin fiyatı 1.46 kuruş olmuştur. I. Dünya Harbi'nin sonunda reşat altını 472 kuruş, dolar 107 kuruş olmuştur. Millî Mücadele yıllarında altın ve döviz yükselişe geçmiştir bkz. Feridun Ergin, “Birinci Dünya Savaşı'nda ve Atatürk Dönemi'nde Fiyatlar ve Gelirler”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 3/7 (1986), 59-84. 1921 yılına gelindiğinde ise ekmeğin kilosunun unun kalitesine göre 15 ile 23 kuruş arasında değişkenlik gösterdiği tespit edilmiştir bkz., Oktay Gökdemir, “Belediye Meclisi Kararlarına Göre İşgal Yıllarında Akhisar'da Fiyatlar (1920–1922)”, “Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi”, 1/1(1991), 188.

⁵⁷⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtimai Senesi:1, 7.6.1336, 127.

⁵⁷⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtimai Senesi:1, 7.6.1336, 127.

⁵⁷⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtimai Senesi:1, 7.6.1336, 127-128.

Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey ise dönem itibariyle neden irşat ve propaganda faaliyetlerine fazlasıyla ihtiyaç durduklarını açıklamıştır. Mustafa Bey, ülkenin İstanbul'dan ve Avrupa'dan gelen bazı etkilere maruz kaldığını bu durumu tersine çevirmek için “karşı tedafüi” yani karşı savunma yapmaya mecbur olduklarını bu savunma ve tedbirin de ancak propaganda teşkilatıyla mümkün olabileceğini iddia etmiştir. Zira Yunanlıların savaşa girmeden önce propagandaya başladığını bu sayede cephelerde büyük başarılar kazandıklarını bizlerinde aynı yolu izleyerek cephelerde büyük güç kazanabileceğimizi ileri sürmüştür.⁵⁸⁰

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi hakkında Meclis'te yapılan görüşmeler neticesinde mebuslar tarafından yapılan oylamayla müdüriyet kurulmuştur.⁵⁸¹ Mebusların söylemlerinden anlaşıldığı üzere İrşat Heyeti, İrşat Encümeni ve kurulması planlanan Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğüne, memleketin içinde bulunduğu yanlış haberlerin yayılmasını önlemek, doğru bilginin yayılmasını sağlamak, halkı aydınlatmak ve bilgilendirmek, Milli Mücadele'ye halk desteği sağlamak, Büyük Millet Meclisi faaliyetlerini meşru bir zemine oturmasını sağlamak, istihbarat toplamak ve tedbir almak gibi önemli misyonlar yüklenmiştir. Bu doğrultuda sayılan teşkilatlar ve uzantısı olan irşat heyetleri hem önleyici hem de olay olduktan sonra yatıştırıcı faaliyet gösteren yapılar olarak tasarlanmıştır.

Oylama ile müdüriyetin kanunu kabul edilip kurulmasına izin verilse de tartışmalar bitmemiştir. Bu kez Matbuat Müdüriyetinin Dâhiliye Vekâleti ya da Hariciye Vekâletine bağlanması yönünde eleştirel sesler gelmeye devam etmiş bunun üzerine yine İrşat Encümeni Reisi Yunus Nadi Bey, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesini önce Dâhiliye Vekâletine raptetmeği düşündüklerini ancak tetkikleri sırasında müdüriyetin görev sahasına giren konuların Dâhiliyeyi ilgilendirdiği kadar Hariciyeyi ya da Müdafaa-i Milliyyeyi ve diğer başka vekâletleri alakadar ettiğini fark ettiklerini söylemiştir. Bu sebeple müdüriyetin müstakil olmasını ve İcra Vekilleri Riyasetine bağlanmasını tasarladıklarını bildirmiştir.⁵⁸²

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesinin kurulması ve işleyiş tartışmalarının yanı sıra, Ankara Hükümeti karşıtı olarak çıkartılan iç karışıklıklar ve asayiş bozukluğu sebebiyle İrşat Encümeni ve İrşat Heyeti faaliyetlerini memleketin çeşitli noktalarında Dâhiliye Vekâletiyle iç içe sürdürmeye devam etmiştir. Örneğin Konya Vilayetine Büyük Millet Meclisi tarafından belirlenen 5 üyeden oluşan bir İrşat Heyetinin gönderilmesine İcra Vekilleri Heyeti tarafından karar verilmiştir. 23-24 Mayıs 1920 tarihinde çıkartılan bu kararname 2 maddeden meydana getirilmiştir. Kararnamede Konya Vilayetinde yerel yönetimin gerekli gördüğü

⁵⁸⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtimai Senesi:1, 7.6.1336, 128.

⁵⁸¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtimai Senesi:1, 7.6.1336, 131-132.

⁵⁸² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.2, İçtimai Senesi:1, 7.6.1336, 132.

yerlere halkı “*tenvir ve irşad vazifesiyle*” Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen 5 kişiden oluşan bir heyetin gönderilmesine karar verilmiştir. Kararnamenin icrasından ise Dâhiliye Vekili sorumlu tutulmuştur. İrşat Heyeti ise şu isimlerden oluşturulmuştur; Antalya Mebusu Hamdullah Subhi Bey, Mehmet Akif Bey, Antalya Mebusu Hoca Rasih Efendi, Balıkesir Mebusu Abdulgafur Efendi, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey. Kararnamede imzası bulunan ve sorumlu tutulan Dâhiliye Vekili Cami Bey olmuştur.⁵⁸³

10 Ağustos 1920’de Osmanlı Hükümeti temsilcileri tarafından, oldukça ağır maddeler içeren ve âdete Osmanlı Devleti’ni yok eden Sevr Antlaşması imzalanmıştır.⁵⁸⁴ Osmanlı Devleti’ni yok oluşturan bir adım daha yaklaştıran bu antlaşma muhakkak ki Ankara’da bulunan TBMM tarafından da büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Bu doğrultuda 14 Ağustos 1920 tarihli Meclis oturumunda İrşat Encümeni ve faaliyetleri tekrar gündeme gelmiş/getirilmiştir. Zira Bolu mebusu Tunalı Hilmi Bey ve Biga Mebusu Hamdi Bey, ayrı ayrı Meclis’e imzalanan Sevr antlaşmasıyla ilgili olarak İrşat Encümeninin millete karşı bir hitabe yazarak yayınlamasını teklif etmiştir. Bunun üzerine söz alan Karahisar Şarki Mebusu Ali Süruri Efendi, Meclis tarafından daha önce iki kez halifenin esir oluşu, Damat Ferit Hükümeti’nin icraatları ve Meclis’in neden kurulduğu hususlarını içeren beyannamenin yayımlandığını, isteyenlerin maksatlarını istedikleri biçimde anladıklarını, İstanbul Hükümeti’nin sulh anlaşmasını imzalamasının bu noktada bir değişiklik yaratmayacağını hatırlatmıştır. Bu nedenle Ali Süruri Efendi, irşat işlerinin zamanının geçtiğini artık yapılması gerekenin asker, silah ve para toplayarak harekete başlanması olduğunu ileri sürmüştür. Bunun üzerine Tunalı Hilmi Bey, Ali Bey’e katılmadığını ve daha önceki oturumlarda İrşat Encümenine mebus atamaktansa isteyenlerin dâhil olarak çalışmaları gerektiğini söylemiştir. Bu nedenle Tunalı Hilmi Bey, İrşat Encümenine eleştiri oklarını yönelterek kendilerinin kaç kez toplandıklarını, neyi belirlediklerini ve bu hususlarda ne faaliyet gösterdiklerini sormuştur.⁵⁸⁵

Tunalı Hilmi Bey, eleştirilerinde daha da ileri giderek mevcut halini korursa İrşat Encümeninin hiçbir başarı gösteremeyeceğini ifade etmiştir. Meclis’te bahsedilen “imkânsızlıklar” üzerine de konuşan Tunalı Hilmi Bey, telgrafhanenin her saat emre hazır olduğunu, kısa bir beyanname ile memlekete her saat hitap edilebileceğini, buna karşılık İrşat Encümeninin neden bunu zor bir uğraşmış gibi gösterdiğini sorgulamıştır. Bunun üzerine Ali Süruri Efendi “*şahsiyattan bahsediyorsunuz*” diyerek esasında meseleyi kişiselleştiriyorsunuz iddiasında bulunmuştur. Tunalı Hilmi Bey, kesinlikle meselenin kişisel olmadığını, daha önce

⁵⁸³ BCA, Kararlar Daire Başkanlığı, 30-18-1-1/1-1-14/237-1. Perinçek, *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C.8, 238. Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 320.

⁵⁸⁴ Şayan Ulusan. “Sevres (Sevr) Antlaşması (10 Ağustos 1920)”, *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sevres-sevr-antlasmasi-10-agustos-1920/>. Erişim 25.06.2023.

⁵⁸⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, C.3, İctimai Senesi:1, 14.8.1336, 214.

de bu hususta görüş bildirdiğini ancak kişisel yeterliliklerinde önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Konuşmaların yeterli görülmesi neticesinde oylama yapılmış ve kanun teklifinin İrşat Encümenine gönderilmesine karar verilmiştir.⁵⁸⁶

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin işleyişi ve görevleri TBMM açısından her daim büyük önem arz etmiştir. 18 Ağustos 1920’de de Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey Matbuat Müdürü Umumiyesinin Meclisten seçilmesine dair verdiği kanun teklifi ve Layiha Encümeni mazbatası, Meclis’in gündemine girmiştir. Bu hususta önce Layiha Encümeni Mazbatası okunmuştur. Encümen tarafından teklifin reddine kadar verilmiştir. Bunun üzerine Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey söz alarak Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesinin sorumluluğunun son derece önemli olduğunu, memleket içinde yazacağı bir bilgiyle istediği havayı estirebileceğini, bu sebeple kendisine bir bütçe ayrıldığını hatırlatmıştır. Bu nedenler ışığında Meclisten oluşturulacak ve Meclise karşı sorumlu tutulacak bir müdürün idaresine verilmesinin daha uygun olacağını iddia etmiştir. Mustafa Bey’in konuşmasının ardından söz olan Layiha Encümeni Reisi Kırşehir Mebusu Müfit Efendi, meseleyi encümen adına açıklamak istemiştir. Müfit Efendi, teşkilat kurulurken istihbarat biriminin oluşturulması sırasında kadrolar için maaş koyulduğunu, idarenin mesuliyetinin de kendilerine verildiğini ayrıca İcra Vekillerince de belirlenen sayıda tayin yapıldığını, bu husustaki bir değişikliğin kanun maddesinde tadil anlamına geldiğini, esasında bununda gerekli olmadığını daha önce yapılan kadronun bozulmasını uygun görmediklerini belirtmiştir.⁵⁸⁷ Encümenin olumsuz beyanına rağmen bir mebus tarafından Matbuat ve İstihbarat müdüriyetinin idare edilmesi önerisi diğer mebuslar tarafından da desteklenmiştir. Kanun teklifine destek verenlerden birisi de Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey olmuştur. Tunalı Hilmi Bey, içinde bulundukları dönem itibariyle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ne ise, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesinin de aynı önem derecesinde olduğunu ancak konunun çözümünün Hukuku Esasiye Encümenince çözülmesi daha doğru olacağı önerisinde bulunmuştur. Görüşmeler neticesinde müzakerenin yeterli görülmüş, teklifin Kanun Esasiye Encümenine gönderilmesi için oylama yapılmış fakat bu fikir reddedilmiş, ardından Layiha Encümeninin kanun teklifinin reddedilmesine yönelik mazbatası oylanmış ve bu kabul olunmuştur.⁵⁸⁸ Böylece kanun teklifi reddedilerek mevcut yapısıyla Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin çalışmalarına devam etmesine karar verilmiştir.

25 Aralık 1920’de ise bu kez TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından, TBMM Riyaseti Celilesine, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesinin Hariciye Vekâletine

⁵⁸⁶ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, C.3, İçtimai Senesi:1, 14.8.1336, 215.

⁵⁸⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, C.3, İçtimai Senesi:1, 18.8.1336, 300

⁵⁸⁸ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, C.3, İçtimai Senesi:1, 18.8.1336, 302.

bağlanması ve Matbuatı Dâhiliye Umuruna ait işlerde müdüriyetin doğrudan doğruya Dâhiliye Vekâletiyle “*temas etmesi*” Heyeti Vekile tarafından uygun görüldüğü bu nedenle konunun Meclis’te müzakere edilmesini teklif etmiştir. Kanun teklifinin okunmasının ardından Dâhiliye Vekâleti Vekili Dr. Adnan Bey izahat vermek için söz almıştır. Adnan Bey, daha önce Matbuat Müdüriyeti ile ilgili görüşmeler olduğunu hatta Dâhiliye Vekâletine bağlanması hususunda görüşler belirtildiğini ancak matbuat işlerinin hariciye ile daha fazla temasta bulunduğunu bu yüzden Hariciye Vekâletine raptını uygun gördüklerini açıklamıştır. Ayrıca Dâhiliye Vekâletine hem bağlanan çok yapı olduğunu hem de çok fazla iş yoğunluğu bulunduğundan Hariciye Vekâletine bağlanmasının kendileri için daha iyi olacağını da eklemiştir. Ancak Matbuat Müdürlüğünün “matbuatı Dâhiliye” işlerinin olduğunu, bunun kapsamının ülkedeki gazetelere “nazaret etme” yani bir nevi kontrol etme görevinin bulunduğunu bu görevi Hariciye Vekâletinin üstlenmesinin mümkün olmadığından bu hususta Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin Dâhiliye Vekâletiyle doğrudan doğruya temas etmesi şartını getirdiklerini -ki İstanbul’un da böyle çalıştığını- belirtmiştir. Oylama neticesinde de Matbuat Müdüriyeti Umumiyesinin Hariciye Vekâletine bağlanması fakat matbuatı Dâhiliye işlerinde müdüriyetin doğrudan Dâhiliye Vekâleti ile temas etmesi şartıyla kanun teklifi kabul edilmiştir.⁵⁸⁹

İrşat Heyetlerinin yanı sıra yine propaganda amaçlı heyetler oluşturularak, işgal kuvvetlerinin Anadolu insanına yaptığı mezalimlerin kayıt altına alınıp tüm dünyaya duyurulması için çalışmalar yapılmıştır. Belirtilen amaç doğrultusunda heyetlerin çalıştırılmasına Meclis’in erken dönemlerinde başlanmış, Dâhiliye Vekâleti de bu faaliyetlerin başında yer almıştır. Bu savı destekleyici konuşmalardan biri ise 7 Nisan 1921 tarihinde Bolu Mebusu Fuat Bey ve arkadaşları tarafından verilen Meclis’ten bir heyet seçilip Yunan mezaliminin tespit edilerek Avrupa’ya bildirilmesine dair verdikleri takririn görüşmelerinde yaşanmıştır. Yunan kuvvetlerinin insanlık dışı muamelesinin olduğuna dikkat çeken mebuslar heyet oluşturulmasına genel olarak olumlu yönde bakarken, Kütahya Mebusu Cemil Bey, Dâhiliye Vekâletinde tesadüfen yer aldığı bir dönemde Vekâletin zaten cepheye memur, fotoğrafçı gönderdiğini tekrar mebus göndermenin lüzumsuz olduğunu ifade etmiştir. Cemil Bey’in ardından kısa süre önce Dâhiliye Vekilliğinden istifa eden ancak Dâhiliye Müsteşarı olarak görev yapmaya devam eden Refet Bey bu sıfatı ile söz almıştır. Dâhiliye Müsteşarı Refet Bey, Dâhiliye Vekâletinin bir heyet hazırladığını, gerekli bilgilerin oluşturulduğunu hatta mümkün olursa bir sonraki gün olan 8 Nisan’da yola çıkacaklarını açıklamıştır.⁵⁹⁰

⁵⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.7, İçtimai Senesi:1, 25.12.1336, 10-11. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, Milliyet Matbaası: İstanbul, 1929, 171.

⁵⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 9, İçtima Senesi:2, 7 Nisan 1921,383.

Refet Bey'in açıklaması üzerine Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit Bey, Bilecik'te bütün yerlerin yandığı, halkın açıkta kaldığı haberlerini aldıklarını, fotoğraf çekmek vs. gibi çalışmaların iyi olduğunu ancak evsiz kalan bu insanlara Dâhiliye Vekâletinin ne yaptığını ve yapacağını sormuştur. Sual üzerine Refet Bey, meselenin vekâlet tarafında 3 şekilde ele alındığını ve 3 safhaya ayırarak çözüm planı oluşturdıklarını belirtmiştir. Dâhiliye Vekâletinin bu planına göre önce evsiz kalan ve iaşeleri olmayanlar için Muhacirin Müdürü Umumisinin harekete geçeceğini, Eskişehir Mutasarrıflığına emir verilerek ilk trenle ahaliye un ve buğday gönderildiğini zira ilk düşünülenin “iaşe meselesi” olduğunu, bu meseleyi diğerlerinden ayrı planladıklarını ifade etmiştir. Bir sonraki aşamada ise Yunan kuvvetleri tarafından yapılan mezalim olduğunu, bunun tespit edilmesi için ayrıca bir heyet gideceğini ilan etmiştir. 3. aşamada ise evsiz kalanlar için yeniden köyler kurulacağını, bu kişilere tohumluk, hayvan vs. temin edileceğini belirterek bu meselenin ayrıca tahlil edileceğini belirtmiştir.⁵⁹¹

İrşat ve Tenvir hususundaki çalışmaların genelde heyet biçiminde gerçekleştirilmesi sağlansa da yerel yöneticilerin de bu noktada inisiyatif alarak halkı etkileyecek grupları önce “aydınlattığı” olmuştur. Örneğin Yozgat Mutasarrıfı İbrahim Bey, köy imamlarının irşadı için Mekteb-i Sultani binasında dersane açtırmış, 2 kez imam kabilelerine tenvir ve irşat edilmesini sağlamıştır.⁵⁹² Söz konusu örnekte de görüldüğü gibi Dâhiliye Vekâletine bağlı yerel yöneticilerin faaliyetleri irşat hususunda da büyük önem arz etmiştir.

İrşat heyetlerine çeşitli kritik dönemlerde sıklıkla başvurulmuş, önemli faaliyetlerde bulunmaları üzerine seçilen kişiler belirlenen noktalara gönderilmiştir. 23 Ağustos 1921'de başlatılan Sakarya Savaşı'nda 1 gün önce yani 22 Ağustos 1921 tarihinde İstiklal Mahkemesi'nin emri doğrultusunda İrşat Heyetleri oluşturulmuştur. Üç gruba ayrılan heyet üyeleri şu şekildedir; 1.grupta Kazzazzade Mehmet Efendi, Eski Mutasarrıf Lütfi Bey, Şemsizade Şükrü Bey, 2. grupta Şeyh Ata Efendi, Bahattin Efendi, Abdülehad Nuri, 3. grupta ise Müderriszade Zühtü Efendi, Tahir Çelebi Efendi ve Kerim Refik Bey yer almıştır. Kışlaya her gün giden irşat heyetleri askerlerle görüşerek neden savaştıklarını, durumun ne kadar zor olduğunu ve görevlerinin ne kadar ulvi bir unsur içerdiğini anlatmışlardır.⁵⁹³ Böylece askerlere moral verilmiş, manevi duyguları ve vatan sevgileri perçinlenmeye savaşma hususundaki motivasyonları artırılmaya gayret gösterilmiştir.

⁵⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 9, İçtima Senesi:2, 7 Nisan 1921,383-384.

⁵⁹² İrade-i Milliye, 14 Temmuz 1921, 2.

⁵⁹³ Eski, *Kastamonu Basınında*, 42.

3.2.2. Olağanüstü Kanunlar ve Uygulamaları: Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve Örfi İdare İlanı

Hıyanet-i vataniye günümüz Türkçesi ile vatana ihanet, düşmanla mücadele eden ve başarı kazanmaya çalışan bir yandan da iç güvenliğini tesis etmeye büyük gayret sarf eden TBMM için büyük önem arz etmiştir. Öyle ki Meclis açıldıktan 4 gün sonra Karahisarı Sahip mebusu Mehmed Şükrü Bey tarafından verilen “*Hıyaneti vataniyeye ceza tâyini hakkındaki teklifi kanunisi*” görüşülmeye başlanmıştır.⁵⁹⁴ Müzakereler ve incelemeler neticesinde Hıyaneti Vataniye Kanunu 29 Nisan 1920’de Meclis tarafından kabul edilmiştir.⁵⁹⁵ 14 Maddeden oluşan bu kanun vatana ihanet suçunu tanımlamakla kalmamış, bu suçu işleyenlere öngörülen cezaları da belirlemiştir. 1. madde uyarınca Büyük Millet Meclisine sözlü, yazılı ya da eylem biçiminde “*ıfsadatta*” yani karışıklık çıkarma amacıyla hareket edenlerin “*haini vatan*” oldukları ilan edilmiştir. 2. madde ile bu suçu işleyenlerin asılarak yani “*salben*” cezalandırılacakları, 3.maddede vaiz ve hitabet şeklinde alenen sözlü ya da yazılı olarak hıyaneti vataniye suçunu işlemeye teşvik ta da tahrik edenlerin kürek⁵⁹⁶ cezasına çarptırılacağı şayet teşvikleri nedeniyle “*maddei fesat*” oluşursa bu kişilerinde idam edileceği öngörülmüştür. 4. maddeyle, bu suçu işleyen kişilerin mahkeme yerinin suçun işlendiği mahaldeki ceza mahkemesi olduğu buna ek olarak kişinin tutuklandığı yerdeki yerel mahkemenin yetkili olduğu kabul edilmiştir. Hıyaneti vataniye sanıklarının muhakemeleri ceza mahkemelerinden verilecek tutuklu yargılama kararı üzerine devam ettirilebileceği 5. madde ile saptanmıştır.⁵⁹⁷

Hıyaneti Vataniye Kanunun 6. maddesine göre ise adliyenin zabıtalı tarafından hazırlanacak tahkikat evrakının yerelin en büyük mülki amirine gönderilerek, mülki amir tarafından 24 saat içinde mahkemeye verilmesi şartı konulmuştur. Madde 7’de ise Hıyaneti vataniye sanıklarına ait yargılamanın mücbir bir sebep olmadıkça azami 20 gün içinde hüküm verileceği ilan edilmiştir. Mahkemenin verdiği kararın kati olduğu kabul edilmekle birlikte Büyük Millet Meclisi’nin onaylanması Madde 8 ile zorunlu tutulmuştu fakat Meclis’in onaylamadığı takdirde Meclis’in vereceği karar mahkeme kararı yerine uygulanacağı belirtilmiştir. 9. maddeyle mahkeme emri için celp ya da davet olmaksızın şahsın mahkemeye getirilmesi istemiştir. Şayet isyana katılmayan kişiler hakkında yalan beyanda bulunanlara olursa 10. madde uyarınca isnat ettikleri suça öngörülen ceza kadar ceza verileceği ilan edilmiştir. 11. maddede ise haklarında gıyaben hüküm verilen kişilerin tutuklanmaları halinde

⁵⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.1, İçtimai Senesi:1, 27.4.1336, 99.

⁵⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.1, İçtimai Senesi:1, 29.4.1336, 137-145.

⁵⁹⁶ Klasik zamanlardan itibaren Osmanlı Devleti’nde de sıklıkla uygulanan kürek cezası, hapis cezasının Osmanlı donanmasında kürek çektirilerek suçlu kişiye uygulanması olarak tanımlanmaktadır ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Kılınç, “Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili”, Belleten,79(2015), 531-558, <https://doi.org/10.37879/belleten.2015.531>.

⁵⁹⁷ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, Milliyet Matbaası: İstanbul, 1929,4.

yeniden ve yüzlerine karşı muhakeme edilecekleri kabul edilmiştir.⁵⁹⁸ Kanunun 12. maddesi ile Dâhiliye Vekâletine bağlı olarak çalışan mahalli idare amirlerine de görev yüklemiş ve kanunun nahiye, kaza, liva, vilayet merkezlerine ve köy ihtiyar heyetlerine bildirilerek imzalarıyla kayıt tutularak kendilerine bildirilmekle sorumlu tutulmuşlardır. Kanunun 13. maddesi ile Büyük Millet Meclisi icra makamı olarak belirlenmiş, 14. maddede ise her mahalde tebliğ ve ilan tarihinden 48 saat sonra yürürlüğe girmiş kabul edileceği belirtilmiştir.⁵⁹⁹ Meclis'in önemle üzerinde durduğu bu kanunun memleket sathında da ilan edilebilmesi adına dönemin gazetelerinde de maddeler halinde yayınlanması sağlanmıştır.⁶⁰⁰

20 Temmuz 1920'de İcra Vekilleri Heyeti Hıyaneti Vataniye kanunun uygulanması hususunda temel esasları belirlemiştir.⁶⁰¹ Burada ana unsur "asayiş" bozmak olarak belirtildiğinden kanunla Dâhiliye Vekâleti arasında bağ kurulması faydalıdır. İlgili Kararname 3 maddeden oluşturulmuştur. Bu kararların belirlenmesi ve alınmasındaki maksatta açıklanmıştır. Buna göre Hıyaneti Vataniye ve Harbiye kanunlarında yer alan suçların çoğunun birbirine benzemesi ve karıştırılması yüzünden kanunların uygulanışında tereddüt yaşanmış hem bu tereddütün giderilmesi hem de gelecekte uygulanabilecek maddelerin belirlenmesi için bu hususlar Heyeti Vekile tarafından oluşturulmuştur.⁶⁰² Kararda yer alan birinci maddeye göre, Hıyaneti Vataniye Kanunu, suçun olduğu yerde asayişin istikrarlı, hükümet nüfuzunun tam olduğu, idari şubelerin işlerini tam olarak yürütebildikleri bir zamanda gerçekleştirilen "vatani hıyanet" suçlarını işleyenler hakkında uygulanacağı belirtilmiştir. İkinci maddede; askeri harekâtın başladığı sırada asayişe zarar veren kişiler hakkında Hıyaneti Harbiye Kanunu'nun hükümleri tatbik edileceği ve divanı harplerde yargılanacakları açıklanmıştır. Üçüncü maddede ise Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti'nden veya cephe/kolordu kumandanları tarafından görevlendirilerek sevk edilen kıtaların kumandanları hiçbir açıklamaya gerek olmadan bastırma (tedip) görevine devam ettiği sürece müfreze fırka kumandanı yetkisini kullanırlar. Vekiller Heyeti tarafından imzalanan bu kararda, Dâhiliye Vekili olarak Hakkı Behiç Bey yer almıştır.⁶⁰³

Hıyanet-i Vataniye Kanunu, yeni kurulan BMM'nin otoritesini sağlamlaştırmak, askerlerin ordudan firar etmelerinin önüne geçmek için çıkartılsa da 4 aylık bir süre içinde

⁵⁹⁸ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, Milliyet Matbaası: İstanbul, 1929, 5.

⁵⁹⁹ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, Milliyet Matbaası: İstanbul, 1929, 5.

⁶⁰⁰ *İrade-i Milliye*, 6 Mayıs 1920, 3.

⁶⁰¹ *BCA*, 30-18-1-1/ 1-5-3/24-2. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, Milliyet Matbaası: İstanbul, 1929, 31-32.

⁶⁰² *BCA*, 30-18-1-1/ 1-5-3/24-2. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, Milliyet Matbaası: İstanbul, 1929, 31-32.

⁶⁰³ *BCA*, Kararlar Daire Başkanlığı, 30-18-1-1/ 1-5-3/24-2. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 31-32.

istenilen etkiyi yaratmadığı ilgili makamlarca fark edilmiştir. Kanunu etkin kılmak amacıyla örneğin 18 Ağustos 1920’de bazı mebuslarca “Telkin ve Tedhiş” yasasını önermişler ancak yasanın ağır hükümler içerdiği gerekçesiyle Meclis çoğunluğu tarafından uygun görülmeyerek öneri reddedilmiştir.⁶⁰⁴

Sevr antlaşmasının imza edilmesine dair Osmanlı Devleti Saltanat Şurasında alınan karar ve bu karara imza atanlar hakkında TBMM’de gerekeni yapmaya karar vermiştir. 19 Ağustos 1920’de bu minvalde karar alan Heyeti Umumiye, Saltanat Şurasında Sevr Antlaşmasının onaylanması yönünde karar alanların “ihaneti vataniye” ile suçlanması ve haklarında gıyaben hüküm verilen bu kişilerin isimlerinin her mecrada “lanetle yâd edilmesi” kararını vermiştir.⁶⁰⁵

18 Eylül 1920 tarihinde Hıyaneti Vataniye Kanunu’nun önemli bir tamamlayıcısı olan İstiklal Mahkemeleri’nin kurulmasına Meclis tarafından karar verilmiştir.⁶⁰⁶ Kurulan mahkemelerin işleyiş usulü için 29 Ekim 1793’te Fransa’da kurulan İhtilal Mahkemeleri’nden esinlenildiği uzmanlar tarafından ileri sürülmektedir. Mahkemelerin kurulmasının kabulünün akabinde 8 ayrı noktada icraata geçilmesine karar verilerek; Ankara, Konya, Isparta, Sivas, Kastamonu, Diyarbakır ve Pozantı’da açılmaya başlanmıştır.⁶⁰⁷

İstiklal Mahkemelerinin⁶⁰⁸ kurulması kararının alınmasındaki büyük etken de vatana ihanet suçlarının adliye mahkemelerinde soruşturulmasında başarısız olunması neden olmuştur. İç güvenliği sağlamak adına atılan önemli adımların tamamlayıcısı niteliğine haiz İstiklal Mahkemelerinin hazırlıkları Meclis tarafından derhal yapılmış ve görevlendirilen mebuslar ilgili yerlere gönderilerek görevlerine başlamıştır. Bu doğrultuda halkı bilgilendirmek, olası sorunları önlemek ve iç güvenliği tesis edebilmek amacıyla olsa gerek gazetelere beyannameler gönderilmiş ve demeçler verilmiştir. Örneğin göreve 11 Ekim 1920 tarihli Yeni Dünya (Eskişehir) gazetesinin 32. sayısında “Büyük Millet Meclisi İstiklal Mahkemelerinin

⁶⁰⁴ Sebile Yıldız Aybak, “Isparta İstiklal Mahkemesinde Görülmüş Bazı Casusluk Davaları”, Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi 8 (2023), 52, <https://doi.org/10.56252/turktarars.1287946>.

⁶⁰⁵ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, Milliyet Matbaası: İstanbul, 1929,48. 22 Temmuz 1920 tarihinde toplanan Saltanat Şurası’na Ayanlar, hükümet üyeleri, eski sadrazamlar, yüksek rütbeye sahip subaylar, bürokrasinin önemli isimleri olmak üzere toplamda 57 kişi davet edilmiştir. Sevr Antlaşmasının onaylanması için toplanılması nedeniyle İstanbul Hükümeti, taslağa evet diyecek kişilerin çağrılmasına özen göstermiştir. Padişah Vahdetin başkanlığında başlayan görüşmelerde Dâhiliye Nazırı Reşit Bey’in telgrafi okunmuş, Sadrazam Damat Ferit Paşa, eski Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi gibi kişiler söz alarak antlaşma lehine konuşmalar yapmışlardır. Konuşmaların ardından oylamaya geçilmiş ve üyelerden sadece Topçu Feriki Rıza Paşa ayağa kalmayarak çekimser olduğunu beyan etmiştir bkz. Kemal Yakut. “Saltanat Şûrâsı”, Atatürk Ansiklopedisi. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/saltanat-surasi-2/>. Erişim 28.06.2023.

⁶⁰⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:4, İçtima Senesi:1, 18.09.1920,192.

⁶⁰⁷ Turan, *Türk Devrim Tarihi II*, 172.

⁶⁰⁸ 31 Temmuz 1922’de ise İstiklal mahkemeleri Kanunu çıkartılarak açık bir biçimde bu mahkemeler düzenlemeye tabi tutulmuş, görevleri belirlenmiştir bkz. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.3, 8 Mart 1338-28 Şubat 1339, 108-110.

Beyannamesi” yayınlanmış ve kanun hükümleri ilan edilmiştir. Kanun hükümlerinin yanı sıra Eskişehir Kütahya Bilecik Mıntıkası İstiklâl Mahkemesi Baş kitâbeti tarafından kaleme alınan açıklamada eklenmiştir. Yazının devamında kanunun hükümleri maddeler halinde daha anlaşılır cümlelerle izah edilmeye çalışılmıştır. Eskişehir Mıntıkası İstiklal Mahkemesi azaları Antalya Mebusu Rasih, Bursa Mebusu Muhiddin Baha ve Adana Mebusu Aziz Zekai tarafından kanunun gerekçeleri şu şekilde açıklanmıştır⁶⁰⁹;

1- İstiklal Mahkemesi kanun hükümleri milleti, hilafeti düşmanın elinde bırakan anlaşmayı kabul eden kişilere ve onlar gibilerine uygulanır,

2- Gönüllü ya da muvazzaf fark etmeksizin askerliğe dâhil olan tüm efrat ve zabitanadan firar edenlere,

3- Ahali, efrat ve zabitanadan firariye sebebiyet verenler yani askerin kaçmasını kolaylaştırıcı söz söyleyen, yazı yazan, kayırmacılık yapan, hakaret eden ya da rüşvet alanlara,

4- Firarileri tutuklayan ve sevk edenlerde işini yapmayan ya da kayırmacılık yapan tüm mülki, askeri, jandarma memur, efrat ve zabitanaya,

5- Firar eden efrat ve zabitanı saklayan, beslenmesini sağlayan, kıyafet verenlere,

6- Büyük Millet Meclisinin ve millet hâkimiyetinin düşmanlarını takdir eden, onları teşvik eden ve karışıklık çıkaranlar,

7- Memleket çapında bir diğeri aleyhine nifak çıkartarak devlet ve milletin düzenini bozan, kuvvetini azaltanlara,

8- Milleti doğru olmayan haberlerle kandıranlara,

9- Meclis’in haberi olmadan millet adına düşmanla görüşenlere,

10- Düşmanlara milletin durumu hakkında bilgi verenler ile herkesin bilmesi için; İstiklal Mahkemeleri için tüm efrat, her ne rütbe-derece memuriyet ve meslekte olursa olsun herkes eşittir, Mahkemenin kararları kesindir ve hemen icra edilir, mahkemenin emrini yerine getirmeyenler derhal mahkeme edilerek kendilerine azil/uzaklaştırma/hapis/sürgün/kalebentlik/kürek ve gerektiğinde idam cezasına çarptırılırlar, mahkemeler yerinde karar verir ve gerektiğinde kaza/köy/nahiyeleri dolaşarak görevini icra eder, Mahkeme memleketin bugün ki halinden kurtulması için vicdanıyla Allah’ın adaletine sığınarak “vatan hainleri” hakkında ceza verir ve sadece Allahtan korkar.

⁶⁰⁹ Yeni Dünya, 11 Ekim 1920, 2.

Beyannamenin son paragrafında Eskişehir Mıntıkası (Eskişehir, Kütahya ve Bilecik'ten sorumlu) İstiklal Mahkemesi azaları halka seslenerek son kez ilan ettiklerini, beyannamenin yayınlanmasından sonra 10 gün içinde hemen askerliğe başvurmaları, yolsuzluklardan kaçınmaları, gereksiz sözlere inanmamaları gerektiği, vatani görevleri yerine getirmeleri gerektiği uyarısı yapılmıştır.⁶¹⁰

İstiklal Mahkemeleri'nin kuruluş gerekçelerinden ilki ise asker firarileri sorunudur. Zira İşgal güçlerine karşı koyabilmek adına alınan askeri tedbirlerin başında muhakkaktır ki savaştan nefer toplamak, bu kişileri ordu disiplinine alıştırmak ve mücadele edebilecek hale getirebilmek en mühim meselelerin başında gelmiştir. Ancak bu süreçte Meclis ve onun temsilcisi olan Ankara Hükümeti, bir yandan orduyu hem personel hem de teçhizat anlamında takviye etmeye, kısıtlı imkânlarla kalkındırmaya çalışırken bir yandan da personel kaybetmeye devam etmiştir. Bu kaybın altında yatan en önemli neden ise seferberlik⁶¹¹ ilan edilmesine rağmen orduya alınan kişilerin firar etmeleri olmuştur. Seferberlik sürerken, cephelede mücadele edecek insan sayısını arttırmak muhakkak ki Ankara Hükümeti için mühim hususlardan biri olmuştur. Hatta bu doğrultuda mahkûmlardan bile yararlanma gerekliliği görülmüştür. Böylece 15 Haziran 1920 tarihinde çıkartılan kararnameyle mahkûm ve tutukluların “*hizmeti vataniye*” edebilmeleri için hizmete uygun olanların fırka kumandanlıklarınca Müddei Umumilerden talep edilerek alınmalarına karar verilmiştir. Kararnamede imzası bulunan Dâhiliye Vekili Cami Bey olmuştur.⁶¹² Meclis açıldıktan sonra işgal güçlerine karşı koyabilmek Kuvayı Milliye güçleri ve mümkün olduğu müddetçe ordu kullanılmaya çalışılmıştır. Ancak asker firarileri sayısı günbegün artış gösterme eğilimini sürdürmüştür. Firariler hususunda haziran ayından itibaren sıklıkla sayı artışı olduğu askerlik şubelerinin yazışmalarına yansımış, bu nedenle başta Müdafaa-i Milliye Vekâleti olmak üzere diğer makamlarda konunun üzerinde önemle durmaya başlamıştır. İlgili askeri birimlerden görüş ve öneri isteyen Müdafaa-i Milliye Vekâleti kendi raporunu da paylaşmış ve önemli tespitlerde bulunmuştur. Tespit edilen firari nedenleri genel olarak; verilen maaşın oldukça az oluşu -ki en mühim sebep olarak görülmüştür-, ailenin geçimini sağlayan kişilerin askere alınması nedeniyle geride kalanların yaşadığı geçim sıkıntıları nedeniyle firar fikrinin yayılması

⁶¹⁰ Yeni Dünya, 11 Ekim 1920, 2.

⁶¹¹ 8 Haziran 1920'de İcra Vekilleri Heyeti tarafından Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi dolayısıyla 21 Temmuz 1330'da ilan etmiş olduğu umumi seferberliğin fiilen devam etmekte olduğuna dair çıkartılan kararname ile İstanbul'un işgali ve Sevr Antlaşmasının mevcut hükümleri nedeniyle seferberliğin son bulamayacağı ilan edilmiştir. Seferberliğin devam ettiğine dair çıkartılan bu kararnamede imzası bulunan Dâhiliye Vekili Cami Bey olmuştur bkz. Düstur, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 17.

⁶¹² Düstur, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 20.

-bu hususta da bedelli askerlik gibi ne tür öneriler olabileceği sorulmuştur-, cephe hatlarında yayılan Millî Mücadele karşıtı propaganda olarak sıralanmıştır.⁶¹³

Sorunları tespit eden Ankara Hükümeti ve ilgili vekâletlerin çalışmaları neticesinde ilk adım olarak ilgili bir kanun çıkartılmasına karar verilmiştir. Zira firariler hususu TBMM için çözülmesi önemli sorunlardan biri olmuştur. Bu nedenle 11 Eylül 1920 tarihinde Firariler Hakkında Kanun çıkartılarak, Millî Mücadele'nin en önemli ihtiyaçlarının başında gelen silahlı insan gücü azlığı sorununu çözmeye çalışmışlardır. 9 maddeden oluşturulan bu kanunun 1.maddesinde; muvazzaf ve gönüllü olarak askeriye de hizmet etmekteyken firar edenler, ne sebeple olursa olsun firara sebep olanların, firarileri tutuklarken tembellik edenler, firarileri saklayanlar hakkında hüküm vermek üzere Büyük Millet Meclisi Azalarından oluşturulacak İstiklal Mahkemeleri kurulmuş olduğu bilgisi yer almıştır. Madde 2'de İstiklal Mahkemesi azalarının sayısının 3 olduğu, Meclis'in ya da içlerinden birisinin kendileri tarafından Reis seçildiği, 3.maddede ise mahkemelerin sayısı ve yerlerinin Heyeti Vekilenin teklifi üzerine Meclis tarafından tayin edileceği ifade edilmiştir. İstiklal Mahkemelerinin kararlarının kesin olup, alınan bu kararların infazında tüm silahlı güçlerin devlet memuru olarak yer alacakları 4.madde ile kabul edilmiştir. Şayet İstiklal Mahkemelerinin kararını infaz etmeyenler ya da infazdan kaçınanlar hakkında ise madde 5 ile İstiklal Mahkemelerinde yargılanmaları öngörülmüştür. 6. madde ile İstiklal Mahkemelerinin kâtip ve müstahdem maaşlarının yüz lirayı geçmeyeceği belirtilirken, 7. maddede İstiklal Mahkemelerinin firari efrat için gereken her türlü vesayet ile tebliğ etmeye yetkili olduğu, 8. maddede kanunun ilandan itibaren geçerliliği, madde 9'da ise kanun icrasından Büyük Millet Meclisi sorumlu olduğu ifade edilmiştir.⁶¹⁴

Meclis, firariler hakkında uygulanacak kanun hükümlerini çıkararak sorunu çözmeyi hedeflediği gibi başka enstrümanlar kullanarak da meselenin ortadan kaldırılmasına çalışmıştır. Örneğin Ahz-ı Asker 4. Kolordu'da "Efrad Hasbihal Heyetleri" oluşturularak askerlerin yemeklerinin incelenmesi, kendileriyle sohbet edilmesi, sorunlarının dinlenmesi hedeflenmiştir. Bazı şubeler firariler hususuna yumuşak güç kullanarak müdahale etmeye çalışırken bazıları sert bir yaklaşımla paralel tedbirlerin uygulanması yönünde adımlar atmıştır. Sert tedbirlerden kasıt ise idam dahi olmuştur. Ancak bu tedbirler zaman zaman orantısız bir hal aldığından başka endişelerin doğmasına da neden olmuştur.⁶¹⁵ Firariler hususunda alınan tedbir ve uygulamalarla ilgili olarak zaman zaman Jandarma birlikleri de eleştirilerden

⁶¹³ Nuri Köstüklü, *Millî Mücadele'de Manisa-Uşak-Afyonkarahisar-Konya Hattı (8. Fırka ve Akşehir Kalem Riyasetleri 1920 yılı Şifre-i Mevrude Defteri)*, Atatürk Araştırma Merkezi: Ankara, 2009, s.31.

⁶¹⁴ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 61.

⁶¹⁵ Köstüklü, *Millî Mücadele'de Manisa*, 33-35.

kaçamamıştır. Örneğin Karaağaç'ta firarilerin takibi için Jandarma birliklerinin lakayt davrandığı iddia edilmiştir. Bunun nedeni olarak da Jandarmaların yerli ahaliden oluşması nedeniyle ciddi davranmadıkları ve bu kişilerin başka yerlere atanması istenmiştir. Öyle ki firarilerin takibi işi için özel olarak çeşitli sayılardan oluşan müfrezeler dahi kurulmuştur.⁶¹⁶

Heyeti Umumiye, 21 Ekim 1920'de aldığı kararla hıyaneti vataniye suçlamasıyla yargılanıp beraat edenlere ait kararların tasdik edilmesine gerek olmadığına karar vermiştir.⁶¹⁷ Böylece yargılanıp mahkemece suçsuz bulunanlara ait bu karar tamamen İstiklal Mahkemesi'ne bırakılmıştır.

5 Ocak 1921 tarihinde Heyet-i Vekile, gerçekleştirdiği bir toplantıda kanun tasarısı hazırlamıştır. Buna göre askeri kıtalardan firar eden kişilerin, firar sırasında götördükleri elbise ve silahların bedelinin “iki katını” memleketlerinde bulunan mal ve eşyalar üzerinden tahsil edilmesi önerilmiştir. Kararın icra makamları olarak da Müdafaa-i Milliye Vekili, Maliye Vekili ve Dâhiliye Vekili sorumlu tutulmuştur. Kanun tasarısında imzası olan Dâhiliye Vekili Namına sıfatı ile Dr. Adnan Bey olmuştur.⁶¹⁸

İstiklal Mahkemelerinin faaliyetleri, kararların kati oluşu ve hızla icrası, Meclisin yetkilerini kullanabilmeleri gibi özellikleri nedeniyle BMM'nin de sıklıkla eleştirilerin hedefi olmuştur. Eleştirilerin sıklaşması ve sertleşmesi neticesinde 17 Şubat 1921 tarihinde İstiklal Mahkemelerinin “şimdilik” faaliyetlerine son verilmesine ve ellerinde bulunan evrakların ait oldukları mahkemeler ile Divanı harplere verilmesine Heyeti Umumiye tarafından karar verilmiştir.⁶¹⁹ Ankara İstiklal Mahkemesi'nin istisna olması kaydıyla tüm İstiklal Mahkemeleri kaldırılmış fakat bu kararın ardından oldukça kısa bir süre içinde Anadolu'da iç güvenliğin tekrar bozulduğu görülmüştür. Hatta Kütahya-Eskişehir Muharebesi'nin başarısızlıkla sonuçlandırılması, İstiklal Mahkemelerinin de varlığının tekrar gündeme gelmesini sağlamıştır.⁶²⁰

Firarilerle ilgili kararlar almaya devam eden TBMM ve Ankara Hükümeti, 9 Nisan 1921'de bir karar daha çıkartmıştır. Heyeti Umumiye tarafından alınan karar doğrultusunda İstiklal Mahkemesi tarafından mahkûm olup, tekrar firar edip yakalanan kişilerin ikinci kez yargılamalarının İstiklal Mahkemesi'nin faaliyetleri durdurulmuşsa, ilgili yerdeki mahkemelerde icra edilmesi ve çıkan karar göre cezanın ifa edilmesine karar verilmiştir.⁶²¹

⁶¹⁶ Köstüklü, *Millî Mücadele'de Manisa*, 34.

⁶¹⁷ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 99.

⁶¹⁸ BCA, Kararlar Daire Başkanlığı, 30-18-1-1/2-27-1.

⁶¹⁹ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 217.

⁶²⁰ Aybak, “İsparta İstiklal Mahkemesinde Görülmüş Bazı Casusluk Davaları”, 55.

⁶²¹ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.2 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, 27.

7 Temmuz 1921’de bu kez askeri kıtalardan elbise ve teçhizatıyla firar eden efradın mükellefiyetiyle ilgili kanun çıkartılmıştır. 132 numaralı ve 5 maddeden oluşturulan kanun uyarınca, askeri kıtalarından askeri elbise ve teçhizatıyla firar edenlerin beraberinde götürdükleri askeri eşyanın tutarınca memleketlerinde bıraktıkları emlak, taşınır-taşınmaz mal ve eşyalarından tahsil edileceği kabul edilmiştir. Eşyaların rayici üzerinden kıymetleri, kolordu kumandanlıklarınca tayin edilmesi ve doğrudan efradın mensup oldukları yerlerdeki mal memurluklarına yazı ile bildirilmesi öngörülmüştür. Kanunun yayınlanma tarihinden itibaren geçerli olduğu şfade edilirken, kanunun icrasından Müdafaa-i Milliye, Maliye ve Dâhiliye Vekilleri sorumlu tutulmuştur.⁶²²

BMM’de yapılan görüşmeler neticesinde, 1921 senesinin temmuz ayında Samsun, Kastamonu, Konya’da İstiklal Mahkemeleri’nin tekrar hayata geçirilmesine karar verilmiştir. 5 Ağustos 1921’de ise BMM’si tarafından 144 sayılı kanun gereğince Başkumandanlık yetkisi verilen Mustafa Kemal Paşa’ya İstiklal Mahkemeleri de bağlanmıştır. Bu nedenledir ki örneğin 8 Eylül 1921’de Yozgat İstiklal Mahkemesi kurulmuş fakat üyelerinin istifa etmesi nedeniyle yenilerini bizzat Mustafa Kemal Paşa belirlemiştir.⁶²³

19 Aralık 1921 tarihinde ise bu kez Hıyanet-i Vataniye suçlularından bir kısmının affına dair kanun çıkartılmıştır. Böylece İstiklal Mahkemeleri tarafından Hıyanet-i Vataniye suçundan idama mahkûm edilen kişilerin cezaları müebbet kürek cezasına; müebbet kürek cezası alanların 15 sene geçici kürek cezasında çevrilmesine karar verilmiştir. Ancak yabancı bir devlete kaçmaya çalışanlar, casusluk yapanlar, halen yabancı memlekette bulunanlar ile devletten çalma ve rüşvet suçlarını işleyenler bu af kapsamının dışında bırakılarak aftan yararlanmaları engellenmiştir.⁶²⁴ Buradan bile yola çıkılarak söylenebilir ki Hıyanet-i Vataniye suçlarından sayılan “casusluk”, Ankara Hükümeti ve BMM tarafından oldukça sert bir tutumda değerlendirilerek, affı dahi kabul edilmemiştir.

Asker firarileri hususu Meclisin gündemini de çeşitli şekillerde meşgul etmiş, konunun muhatabı ise dönemin Dâhiliye Vekilleri olmuştur. Açıklamaların asker firarileriyle olmasının yanı sıra bu konuda yapılan açıklamalar bir yandan ülke iç güvenliğine, işleyişine ve bakış açısında dair berraklık sağlarken bir yandan da Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik faaliyetlerine dolaylı ya da doğrudan nasıl tepkiler verdiklerini ortaya çıkarmıştır. Örneğin 29 Aralık 1921’de ki Meclis oturumunda Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey, Tüccar Ali Rıza ve Hacı Eyüp Efendileri tutuklayan Ereğli Ahzı Asker Şube Reisi hakkında ne gibi bir uygulama yapıldığına dair soru

⁶²² *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.2 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, 91.

⁶²³ Cevdet Küçük. “İstiklal Mahkemeleri”, Diyanet İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/istiklal-mahkemeleri> Erişim 05.10 2023.

⁶²⁴ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.2 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, 192.

takririnde bulunmuştur. Tunalı Hilmi Bey, sual takririnde Halil Ağazade Ali Rıza ve Hacı Eyüb Efendilerin 20 günden beri tutuklu olduğunu sebebin askerlikten firar olduğu söylenmekte olduğu fakat böyle bir suçun İstiklal Mahkemeleri'nin görev sahasında olması nedeniyle kişilerin tahliye ettirilip, tutuklayan şube reisi hakkında ki muameleyi sorgulamıştır. Bunun üzerine Dâhiliye Vekili Fethi Bey, Ali Rıza ile Hacı Eyüp Efendilerin Ereğli'de ticaretle uğraştıklarını ve bu kişilerin yaşlılarının askerlik yaparak cephede görevli olduğunu, askerlik hizmeti davetine katılmadıklarından emsalleri gibi haklarında işlem yapıldığını ifade etmiştir. Bu iş nedeniyle önce babaları tutuklanmış, babaları mahdumlarını orduya için getireceğini taahhüt ettiğinden tahliye olmuştur. Ali Fethi Bey, bu uygulamanın Başkumandanlığın ve Garp Ordusu Kumandanlığının firariler için uyguladığı tedbirlerden olduğunu belirtmiş bunun üzerine Tunalı Hilmi Bey kendisinden Garp Ordusu Kumandanlığının tebligatını okumasını istemesi üzerine şu cümleleri sarf etmiştir: “*Firarilerin pederleri ve diğer en yakın olan akrabaları tevkif olunurlar... Mealindedir.*” Bunun üzerine Tunalı Hilmi Bey, tebligatın ve emrin kanuni olup olmadığını sorgulamış, Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey de kanuni olduğunu, Başkumandanlık salâhiyetlerine göre bu gibi tedbirlerin alındığını şayet alınmazsa ülkenin selâmetinin sağlanamayacağını, ordu için bu tarz tedbirlere gerek olduğunu belirterek uygulamayı savunmuştur. Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in açıklamasını yeterli gören Tunalı Hilmi Bey bu fikrini açıklayarak konuyu kapatmıştır.⁶²⁵

Asker firarileri hususunda Ankara Hükümeti sıklıkla önlem almaya çalışsa da uzun senelerdir harp halinde olan bir ülke için bu sorunu çözebilmek çok da kolay olmayacağı aşîkardır. Örneğin 8 Haziran 1922'de Amasya gazetesine yansıyan bir haberde, askeri firarisi olan bazı kişilerin uzak kazalara bağlı köylerde hizmetçi olarak çalışmaya başlayıp izlerini kaybettirmeye yeltendikleri fark edilmiş olduğu yazılmıştır. Bu nedenle hüviyetlerini ve askerlikle alakası olmadığını ispat edemeyenlerin hizmetlerinin hiç kabul edilmemesi ve hemen hükümete teslim olunması hususunun köy ihtiyar heyetlerine bildirilmesi gerekliliği livadan gerekli yerlere tebliğ edilmiştir.⁶²⁶

15 Nisan 1923'te ise Hiyaneti Vataniye Kanunun 1. maddesi tadil edilmiştir. Böylece Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nu 1. maddesinde yaşanan iktidar değişimine dikkat çekilerek saltanatın ilgası, hukuki hâkimiyet ve hükümrânlığın terk olması neticesinde Türkiye halkının gerçek temsilcisinin Büyük Millet Meclisinin şahsiyetinde var olduğuna dair 1 Kasım 1922 tarihli kararın aksine ya da TBMM'nin meşruiyetine isyana yazılı, sözlü ya da eylem olarak davranan, karışıklık yaratan ya da yayın yapanlar “*haini vatan*” olarak addedileceği ifade

⁶²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:15, İçtima:2, 29.12.1921, 247.

⁶²⁶ Amasya, 8 Haziran 1922, 2.

edilmiştir.⁶²⁷ Böylece saltanatın kaldırılmasının ardından tek yaşanan iktidar değişimi beraberinde vatan haini tanımında da yeniliği getirmiştir.

İdare-i örfi, örfi idare ya da günümüz ifadesiyle sıkıyönetim ise; bir ülkenin normal şartlarının dışında bir durumun ortaya çıkması halinde, memlekette yaşayanların Anayasayla belirlenen hak ve özgürlüklerinden bazıları ya da tamamının geçici süreliğine kaldırılması ya da sınırlarının daraltılmasına denilmektedir. Hükümet ya da Meclislere tanınan sıkıyönetim ilan yetkisi ise *idare-i örfiye* ya da *örfi idare* olarak adlandırılmıştır.⁶²⁸ Tarihsel açıdan idare-i örfiye, Osmanlı Devleti'nde I. Meşrutiyetin ilanı olan 1876'ya kadar hukuksal anlamda metinlerde yer almamıştır. Ancak Kanun-i Esasi'nin ilan edilmesiyle birlikte idare-i örfiye terimi hukuki metinlerde yer almıştır. Böylece Kanun-i Esasi'nin 36. maddesiyle düzenlenen idare-i örfiye ilanı belirli şartlara dayandırılmıştır. 36. maddeye göre Osmanlı Meclisi Umuminin açık ya da kapalı olması halinde idare-i örfiye ilanının zorunlu hale gelmesi durumunda izlenecek yollar belirlenmiştir.⁶²⁹ Ancak I. Meşrutiyetin kaldırılarak Osmanlı Mebusan Meclisinin kapatılmasından sonra idare-i örfi hususunda çeşitli kanunu düzenlemelere⁶³⁰ ve destekleyici kararname ve kararlar çıkartılmaya⁶³¹ devam edilmiştir.

Osmanlı Devleti için çeşitli dönemlerde ve aralıklarda idare-i örfiye, yetkililerce başvurulmuş düzen sağlayıcı önlemlerden biri olmuştur. İdare-i örfiyenin Millî Mücadele'ye evirilen dönemi ise 4 Ekim 1912'de Balkan Harbi gereği ilan edilmesiyle başlamış, I. Dünya Harbi'nde de sürdürülmüş ve mütareke gereği olarak 11 Ekim 1919'da kaldırılmıştır. Ancak 16 Mart 1919'da İstanbul'un resmi işgali sebebiyle işgal güçleri tarafından 17 Mart 1919'da tekrar idare-i örfiye ilan edilmiş ve bu düzen 11 Ekim 1922 tarihinde İstanbul'un işgal güçlerinden geri alınmasına kadar devam etmiştir.

⁶²⁷ *Düster*, Üçüncü Tertip, C.3, 8 Mart 1338-28 Şubat 1339, 81.

⁶²⁸ Hasan Refik Ertuğ, "Memleketimizde "Fevkalade Hal" Rejimleri", *AÜSBFD*, 3 (1948), 69.

⁶²⁹ Kanun 36.maddesinde de belirtildiği üzere devleti "muhataradan ya da emniyet-i umumiyyeye" zarar gelmemesi için mecburi bir durum oluştuğunda Meclis toplantı durumundaysa kanun müzakeresi yapılarak karar alınması ve tedbirlerin oluşturulması şayet Meclis toplantı halinde değilse Meclis-i Vükelâ tarafından verilen kararlar, Heyeti Mebusanın toplantısında alınacak kararlara kadar kanun kuvvetinde olduğu kabul edilmiştir. Dolayısıyla 36.maddeyle olağanüstü durumların oluşması halinde uygun tedbirleri alma hakkı hükümete verilmiştir bkz. Ertuğ, "Memleketimizde "Fevkalade Hal" Rejimleri", 71-73.

⁶³⁰ 5 Ekim 1877'de İdare-i Örfiye Kararnamesi ilan edilmiş, 3 Temmuz 1909'da ise ikinci bir kararname yayınlanarak idare-i örfiye uygulamaları tekrar düzenlenmiştir. Düzenlemeler bununla da bırakılmamış 18 Eylül 1918'de İdare-i Örfiye Kararnamesi ve buna ek olarak 24 Teşrinisani 1918'de kararname yayınlanarak düzenlemeler sürdürülmüştür. Bkz. Ertuğ, "Memleketimizde "Fevkalade Hal" Rejimleri", 71-73. Alyot, *Türkiye'de Kolluk*, 567.

⁶³¹ İdare-i Örfiyeyi destekleyici kararnameler şu şekildedir; Sefer vaktinde hükümete karşı gelenler için cihet-i askeriyece uygulanacak tedbirler içim 23 Mayıs 1915 tarihli kanun, Divan-ı Harb-i Örfilere yani sıkıyönetim mahkemelerine tahkik heyeti bulunmadığı yerlerde uygulanacak tahkik hakkında 23 Ağustos 1915'de çıkartılan kanun, Divan-ı Harbi Örfi tarafından verilen hükümlerin temyizi olmadığına dair 29 Nisan 1917'de çıkartılan kanunun, Örfi İdare ilan edilen yerlerde bulunan evrak, mektup, resmi veya gayri resmi yayınlara daire 5 Şubat 1920'de çıkartılan kararnamedir bkz. Ertuğ, "Memleketimizde "Fevkalade Hal" Rejimleri", 73.

Osmanlı Devleti tarafından çıkartılan ve Millî Mücadele sürecinde de TBMM tarafından uygulanmaya devam edilen idare-i örfiye kanunlarının geçerli olduğu/olacağı bölge, vilayet, kaza ya hudutların isimleri açık bir biçimde ilan edilmiştir. Açık bir biçimde uygulama yerlerinin ilan edilmesinin ardından, mevcut mülki kanunların ya da nizamnamelerin idare-i örfiye kararnamesine uymayan maddeleri ilan süresi boyunca uygulamaya konulmamıştır. İdare-i örfiye ilan edilen yerlerin mülki amirlerine bağlı olarak çalışan zabıta, Vükela Meclisi tarafından tayin edilen bölümü askeri makamların sorumluluğuna geçirilmiş, askeri makamların emirleri yerelin zabıta kuvvetleri tarafından uygulanır olmuştur. Yargılama usulleri hususunda da değişiklik yapılarak örfi idare ilan edilen yerlerde bir ya da birden fazla divan-ı harp kurulmuştur. İdare-i Örfi ilanı, bölgenin yönetimine ciddi yetkiler de tanınmasını sağlayan bir yönetim biçimi olmuştur. Buna göre idare-i örfiye yetkileri genel olarak şöyledir; gerekli görülen kişilerin ikametgâhları gündüz ya da gece aranabilir, hükümetçe yakalanan sabıkalı ya da şüphelileri ve idare-i örfiye alanında kalıcı bir ikametgâhı olmayanların bu bölgeden çıkartmak, ahalinin silah ve cephanesini toplatabilmek, propaganda amaçlı yayında bulunan gazeteleri hemen kapatmak, tüm cemiyetleri menetmektir. Askeri mercilerce ya da mülki sansür heyetlerinin izni olmadan yayın ve basım yapmanın muhakemesi ise doğrudan Divan-ı Harpler tarafından⁶³² gerçekleştirilmiştir.⁶³³

Osmanlı Devleti tarafından da iç güvenliği sağlamayı gerektiren durumların ortaya çıkması üzerine alınan tedbirlerden biri olan idare-i örfiye ilanı TBMM tarafından da Millî Mücadele’de uygulanmaya devam edilmiştir. Bu doğrultuda İcra Vekilleri Heyeti tarafından 26 Haziran 1920’de çıkartılan kararnameyle idare-i örfiye divanı harplerin oluşturulmasına karar verilmiştir. Kararnamede imzası bulunan Dâhiliye Vekili Cami Bey’dir.⁶³⁴ Buradan hareketle idare-i örfiyenin devam ettirildiği buna uygun olarak mahkemelerinin de kurulduğu ifade edilebilir.

Belirtmek gereklidir ki her daim vekâletler arasında idare-i örfiye uygulamaları üzerine uzlaşa sağlanamamış, hatta bu zıtlık resmî belgelere de yansımıştır. Örneğin bu Dâhiliye Vekâleti, 14 Kasım 1920 tarihinde 6864/1973 sayılı tezkeresiyle Lazistan sancağında genel emniyet ve memleketin selameti için örfi idare ilan edilmesini talep etmiştir. Müdafaa-i Milliye Vekâleti ise 7 Aralık 1920 tarihli 1072 numaralı tezkeresinde Lazistan livasında idare-i örfiye ilanına gerek olmadığı görüşünü bildirmiştir. Bunun üzerine 15 Aralık 1920 tarihli toplantısında

⁶³² 5 Şubat 1919’da çıkartılan kararname uyarınca Matbuat Kanunu’nun 2.maddesinin son fıkrası, 3. Ve 4. Maddeleri kaldırılarak kitap, gündelik gazete ya da her türlü evrakın askeri veya mülki sansür heyetlerince müsaade edilmeden basılmaları yasaklandığı gibi suç olarak tanımlanmıştır bkz. Alyot, *Türkiye’de Kolluk*, 569.

⁶³³ Alyot, *Türkiye’de Zabıta*, 567-569.

⁶³⁴ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337,26.

Heyeti Vekile, Lazistan sancağında idare-i örfiye ilan edilmemesine karar vermiştir. Bu kararın altında Dâhiliye Vekili olarak Dr. Adnan Bey'in imzası yer almıştır.⁶³⁵

Dâhiliye Vekâletinin de doğrudan yer aldığı idare-i örfiye ilanı ve uygulamaları, iç güvenliği sağlamak adına sıklıkla başvurulmuş yöntemlerden biri olmuştur. Özellikle iç isyanların bastırılması, cephe hatlarına yakın bölgelerde güvenliğin sağlanması, işgal güçlerinin saldırma ihtimalinin yüksek olduğu noktalarda asayiş tesis etmek için tercih edilen yöntemlerin başında gelen idare-i örfiye, mülki amirler ve askeri yapılar arasında da ortak çalışmayı gerektirdiğinden Dâhiliye Vekâleti ve diğer vekâletlerin ortak çalışmalarını zorunlu kılmıştır.

3.2.3. Sevk ve İskân

Türk Dil Kurumu tarafından sevk; gönderme, götürme olarak tarif edilirken⁶³⁶, iskân; yurtlandırma olarak ifade edilmektedir.⁶³⁷ Ancak belki de her iki kavramı da kapsayan genişlikte kullanılan kelime “göç” olmuştur. Göç; toplumsal, siyasi ve ekonomik gerekçeler doğrultusunda bireylerin ya da toplulukların bir yerden başka bir yere veya bir ülkeden başka bir ülkeye gitmesi, taşınması, muhaceret olarak açıklanmaktadır.⁶³⁸ Göç hareketleri açlık, doğal afetler, toprakların verimsizliği gibi nedenlerle gerçekleşebilirken; dini, siyasi ya da iktisadi sebeplerle de yapılmıştır. Toplulukların/kişilerin göç etme ya da ettirilme gerekçeleri de bu nedenle isteğe bağlı veya zorunlu olarak yapılmıştır. Böylelikle iç göçler, dış göçler, serbest göçler, kitlesel göçler, zorunlu göçler gibi çeşitli kategorilerle ortaya çıkış nedenleri belirlenmeye gayret edilmiştir. Göç edenlere ise tarihsel süreç içerisinde sürgün, mülteci, muhacir, felaketzede gibi isimler verilmiştir.⁶³⁹ Bahsi geçen yer değiştirme eylemleriyle bağlantılı olarak yürütülen iskân politikaları ise hem devletlerin hem de toplumların yaşamında pek çok açıdan mühim yer teşkil etmiştir. Devletlerin uyguladığı iskân politikaları tarihsel akışta farklı metotların uygulandığı siyasi düzenlemelerin toplamı olarak uygulanmıştır. Bu bakış açısıyla incelendiğinde de Osmanlı Devleti’nden başlayıp Millî Mücadele ve sonrasında da sürdürülen iskân politikası, güvenlik algısının getirmiş olduğu riskler, tehlikeler, tehditler ve endişelerden yola çıkılarak oluşturulmuştur. Öyle ki I. Dünya Harbi sırasında yaşanan hem iç hem de dış güvenlik sorunlarının temelinde olduğu düşünülen Gayrimüslimlere karşı sevk ve iskân politikaları geliştirilerek uygulanmıştır.⁶⁴⁰

⁶³⁵ BCA, 30-18-1-1/2-24-8/53-6.

⁶³⁶ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Sevk”, <https://sozluk.gov.tr/> . Erişim: 15.03.2023. .

⁶³⁷ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “İskân”, <https://sozluk.gov.tr/> . Erişim 15.03.2023. .

⁶³⁸ Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Göç”, <https://sozluk.gov.tr/> . Erişim 15.03.2023.

⁶³⁹ Necdet Aysal, “Türk-Rum Nüfus Mübadelesi: Ortodoksların Anadolu’dan Zorunlu Göçü”, *Geçmişten Günümüze Göç*, Ed. Osman Köse, Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017, 641.

⁶⁴⁰ Canan Emek İnan, “Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme”, *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3 (2016): 12.

Güvenlik gerekçesiyle belirlenen kişilerin/grupların/toplulukların yerlerinin değiştirilmesi yani iskân politikası, Ankara Hükümeti'nin sıklıkla başvurduğu güvenlik önlemlerinden biri olmuştur. Bu hususta belirlenen politikaların uygulanışından başta Dâhiliye Vekâleti olmak üzere diğer ilgili kurumlar bir arada çalışmışlardır. Belirtmek gereklidir ki iç güvenliği sağlamak için iskân politikaları uygulanırken, kişi ya da topluluklarla ilgili sevk kararı alındığında üstünde hassasiyetle durulan noktalardan biri yer değiştirmesi istenenlerin mağduriyetlerinin önlenmesi olmuştur. Örneğin Dâhiliye Vekâletinin başvurusu üzerine Ahmet Anzavur⁶⁴¹ İsyanında isyancılara destek verenlerin yerlerinin değiştirilmesi güvenlik gerekçesiyle uygun görülürken, bu kişilerin mağdur olmamaları için gereken desteğinde verilmesi yönünde İcra Vekilleri Heyetince karar alınmıştır.⁶⁴²

Dâhiliye Vekâleti tarafından 19 Eylül 1920 tarihinde Heyeti Vekileye verilen bir kanun tasarısı görüşülmüş ve 19 Eylül 1920'de de Mustafa Kemal Paşa tarafından Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne havale edilmiştir. Bu kanun tasarısının önemi Dâhiliye Vekâletini ilgilendiren kamu yönetimi uygulaması olmasından çok iç güvenlik hususu gözetilmesidir. Şöyle ki Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat livalarının içerisinde yer alan nahiyelerden bazıları büyüklükleri sebebiyle bir merkezden idare edilmelerinin eskiden beri zor olduğu belirtilmiş ancak en mühim zorluk “*inzibat*” konusunda yaşanan hadiseler olduğu ifade edilmiştir. Zira belirtildiği üzere de son dönemlerde Amasya, Tokat, Çorum ve Yozgat livalarında yaşanan isyan ve karışıklık hadiselerin hemen bastırılmamasının sebebi olarak bu teşkilatlanma eksikliği gösterilmiştir. Bu hadiselerle hızla müdahale edebilmek ve sorunları çözebilmek için de sayılan yerlerdeki kazalardan birinin kaldırılarak, yeniden 3 kaza ortaya çıkartılması çözüm olarak sunulmuştur.⁶⁴³ Ancak bu çözüme rağmen Millî Mücadele'nin ilk zamanlarında yerleşim yerlerinin belirlenen vilayetlere bağlanması hususunda tam bir fikir birliği sağlanamamıştır. Örneğin İnebolu kazasına bağlı Küre nahiyesinin Kastamonu vilayetine bağlanmak üzere kazaya dönüştürülmesi Dâhiliye Vekâleti tarafından 15 Kasım 1920 tarihinde 6989/649 sayılı tezkeresiyle istenmiştir. 17 Kasım 1920 tarihli İcra Vekilleri Heyeti toplantısında tezkere görüşülmüş ve neticede çıkartılan kararname de Teşkilat-ı Esasiye-i idare oluşturulana kadar siyasi önem hali oluşmadıkça bu tarz değişimlerin uygun olmadığına karar verilmiştir. Dâhiliye

⁶⁴¹ Jandarma teşkilatına mensup Ahmet (resmi kaynaklarda Ahmed olarak da yer almaktadır) Anzavur Bey, II. Abdülhamit zamanında İzmirli Çakırcalı Mehmet Efe adıyla tanınan çeteyi dağıtan kişi olarak isim yapmıştır. Bkz. Nurettin Peker. *İstiklal Savaşı Resim ve Vesikalarla İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı*. İstanbul: Gün Basımevi, 1955, 145. Birinci Anzavur Ayaklanması 1 Ekim-25 Kasım 1919'da gerçekleşmiş, İkinci Anzavur Ayaklanması ise 16 Şubat-16 Nisan 1920'de ortaya çıkmıştır bkz. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklâl Harbi VI. Cilt İç Ayaklanmalar (1919-1921)*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1964, 17-22.

⁶⁴² BCA, 30-18-1-1/1-14-17.

⁶⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, İçtima:104, Celse:1, C.6, 28 Kasım 1336, s.81.

Vekâletinin isteğine rağmen olumsuz sonuçlanan toplantının kararnamesinde Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey'in imzası yer almıştır.⁶⁴⁴

28 Kasım 1920'de ise Meclis'te önce I. maddede belirtilen hususların görüşülmesi sağlanmıştır. I. Maddede; Mecidözü kazasına bağlı Ortaköy ve Amasya merkezine bağlı Veray nahiyeleriyle, Zile kazasının Ilısu ve Çorak köylerinden meydana gelmek üzere Ilısu ve Zile'ye bağlı Kadışehir ile eski nahiyelerinden meydana gelmek üzere Devecidağı ve Tokat'a bağlı çiftilik, Kızılca, Saray nahiyelerinden meydana gelmek üzere Kızılca adıyla 3 kaza oluşturulmuş, Ilısu Amasya'ya, Devecidağı Yozgat'a, Kızılca kazası ise Tokat'a bağlı olarak idare edilmesi önerilmiştir.⁶⁴⁵ Meclis'te kanunun görüşüldüğü sırada Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Bey, Heyeti Vekileden kimsenin salonda bulunmadığını ifade etmiş, Meclis İkinci Reis Vekili olarak oturumu yöneten Hasan Fehmi Bey ise lüzum olursa heyet üyelerinin çağrılabilirliği cevabını vermiştir. Bu sırada Heyeti Vekile de yer almasa, kararda imzası olmasa da müzakere sırasında orada bulunduğu için bu kanun maddesini, Karesi Mebusu Vehbi Bey, savunmak istediğini beyan etmiştir. Vehbi Bey; Amasya, Tokat, Çorum sancaklarındaki kazaların idari ya da ekonomik durumdan çok "inzibati" bir mesele olduğunu söyleyerek sözüne başlamıştır. Vehbi Bey, son zamanlarda bu bölge ve civarında yaşanan isyan hareketleri neticesinde orada bulunan dönemin Dâhiliye Vekili Refet Bey'in de bizzat buraları dolaşıp tetkik ederek asayiş tesis edebilmek için kanunda belirtilen kazaların teşkilinin faydalı olacağını bularak, Dâhiliye Encümeninde görüş bildirmiş, encümen de konunun Meclis'e taşınmasına karar verdiğini anlatmıştır. Birinci madde hakkında görüşmeler tamamlanmış, kabul edilmiş ve ikinci maddenin görüşülmesine karar verilmiştir.⁶⁴⁶

Kanun teklifinin ikinci maddesinde ise tarihi tebliğinden itibaren yürürlükte olacak bu kanunun icrasından Heyeti Vekile sorumlu tutulmuştur. Bu maddede tarihin tam olarak belirtilmesi ya da çıkış tarihinden 15 gün sonra yürürlüğe girer gibi bir ifade kullanılması gerektiği hususunda bir düzenleme yapılması gerektiğini Vehbi Bey belirtmiştir. Bunun üzerine oturum başkanı da ikinci madde olarak kanunun tarihini ilan edilmesinden itibaren ifadesini ekletmiş, üçüncü madde olarak ise kanunun icrasında Heyeti Vekile sorumludur biçiminde bir düzenleme yapılmasını önermiş, yapılan oylamada da bu haliyle kanun kabul edilmiştir.⁶⁴⁷ Bu görüşmeler neticesinde Ilısu, Devecidağ ve Kızılca adıyla üç kaza kurulmasına karar verilmiştir.⁶⁴⁸ Ayrıca bahsi geçen illerde sansür de uygulanmıştır.

⁶⁴⁴ BCA, 30-18-1-1/1-20-17/73-20.

⁶⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, İçtima:104, Celse:1, C.6, 28 Kasım 1336, s.81.

⁶⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, İçtima:104, Celse:1, C.6, 28 Kasım 1336, s.82.

⁶⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, İçtima:104, Celse:1, C.6, 28 Kasım 1336, s.82-83.

⁶⁴⁸ BCA, 30-18-1-1/1-12-9.

Bir başka gelişme ise Giresun'da yaşanmıştır. 2 Ekim 1920 tarihinde “ivedilikle” Mustafa Kemal Paşa'ya Giresun'dan Albay Rasim Bey tarafından gönderilen bilgi metninde iç güvenlik hususunda ciddi kaygılar dile getirilmiştir. Buna göre Giresun'un durumunun oldukça karışık olduğu, hükümet kuvvetleri ile Kuvayı Milliye mensuplarının Giresun çarşısında öğleden sonra silahla çatıştıkları ve 1 jandarma erin öldürüldüğü bildirilmiştir. Albay Rasim Bey, bu çatışmanın esasında Giresun Kaymakamı tarafından Osman Ağa'ya (Topal Osman) karşı planlanan bir “komplo” olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca Giresun Kaymakamının, 1 gün önce Giresun'a uğrayan Trabzon Valisi Hamit Bey ile görüştüktan sonra böyle bir hadisenin yaşandığına da dikkat çekmek istemiştir. Zira Albaya göre Hamit Bey'in de Giresun civarındaki Kuvayı Milliye kuvvetleri arasında kötü şöhreti vardır ve Hamit Bey Trabzon'a vali olarak gönderilmemelidir. Hatta Albay Rasim, şayet Hamit Bey'in Trabzon'da vali olarak görev yapması durumunda Giresun'un sancağa çevrilerek Trabzon'dan ayırıp sancak haline getirilmesi ve başına da Ankara'ya bağlı bir mutasarrıfın gönderilmesini şiddetle önermiştir. Albay özellikle Mustafa Kemal Paşa'dan Giresun Kaymakamı ve Jandarma Komutanının hemen görevden alınmasını, alınmazsa iç karışıklığın artacağını ve tüm sahil kesimine yayılacağını ifade etmiştir. Bu yazıya cevap olarak Mustafa Kemal Paşa 2 Ekim 1920'de, Giresun Kaymakamının, Vali aracılığıyla Trabzon'a çağrılmasını ve sorunun uygun bir biçimde çözülmesi emrini vermiştir.⁶⁴⁹ Sadece bu sebeple mi bilinmemektedir ancak 4 Ekim 1920 tarihinde Trabzon Valisi Hamit Bey, Trabzon'dan alınarak Erzurum Valiliğine getirilmiştir. Bu kararın altında da dönemin Dâhiliye Vekili Rafet Bey'in imzası bulunmaktadır.⁶⁵⁰ 4 Aralık 1920'de de merkez Giresun olmak üzere Tirebolu, Görele kazaları ve Karahisarı Şarki sancağına bağlı Kırık nahiyesi alınarak Giresun müstakil livaya haline getirilmiştir.⁶⁵¹ 22 Aralık 1920'de ise Albay Rasim Bey'in bir diğer isteği olan Giresun'un ayrı bir sancak olması hususunda adım atılmıştır. Heyeti Vekile tarafından hazırlanan kanun tasarısına göre merkezi Giresun olan Giresun, Ordu ve Tirebolu kazalarından oluşan bir Giresun sancağı kurulması kararlaştırılmıştır. Kanun tasarısının altında imzası olan vekillerden biri de Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan'dır.⁶⁵² Fakat kanun tasarısı uygulanmamış ve Ordu, Giresun'a bağlanmamıştır.

Ankara'nın güvenliği sağlamada merkez haline gelerek yurt genelinde asayiş tesis edebilmek adına çözüm yolları aranırken, Yozgat isyanının yarattığı sorunlar ve tekrarlanması ihtimaline karşı da birtakım önlemler alınmıştır. Bu doğrultuda 8 Kasım 1920'de Heyeti Vekile

⁶⁴⁹ Perinçek, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.8, 25-26.

⁶⁵⁰ BCA, 30-18-1-1/1-13-18/71-1.

⁶⁵¹ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 156.

⁶⁵² BCA, 30-18-1-1/2-21-12/73-22.

tarafından çıkartılan kararnameyle Bala kazasına bağılı “*asi Yozgat*” nahiyesi Ankara’ya bağlanmış ve kararnamenin tatbikiden doğrudan doğruya Heyeti Vekile sorumlu tutulmuştur. Heyetin bir parçası olan ve kararnamede imzası bulunanlardan biri de Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey olmuştur.⁶⁵³

Ayrıca benzer bir mülki değışiklik, düşman işgalinde olan yerlere bağılı olan yerleşim birimleriyle ilgili de yapılmıştır. Örneğın Antep’in durumunun açıklığa kavuşmasına kadar “mercisiz” yani bir anlamda yönetimsiz kalan Rumkale kazasının Urfa livasına bağlanması için Dâhiliye Vekâletinin 11 Aralık 1920 tarihinde 8754/855 numaralı teklifi Heyet-i Vekilenin 17 Ocak 1921 tarihindeki toplantısında kabul edilmiştir. Bu kararda imzası olan Dâhiliye Vekili namına Dr. Adnan Bey olmuştur.⁶⁵⁴ Mülki idare değışikliklerinin bir iç güvenlik önlemi olarak görüldüğü ve uygulandığının belki de en iyi kanıtlarından bir tanesini 30 Nisan 1921’de Meclis içtimasında mebuslar arasında gerçekleştirilen bir konuşmanın içerisinde bulmak mümkündür. Bu içtimada İcra Vekilleri Heyeti tarafından, Malatya livasına bağlanmak üzere Hekimhan, Hasan Çelebi, Gelengeç nahiyelerinden oluşan ve merkezinin de Hekimhan olacağı “Hekimhan kazasının” teşkiline dair bir kanun layihası hazırlanmıştır. Kanun layihasında imzası bulunan Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey olmuştur.⁶⁵⁵ 26 Şubat 1921’de TBMM Riyasetine sunulan kanun layihası, Dâhiliye Encümenine gönderilmiş ve encümen mazbatası 30 Nisan 1921 tarihli Meclis oturumunda okunarak müzakere edilmiştir. Ayrıca İcra Vekilleri Heyeti tarafından Meclis Riyasetine “esbabı mucibe mazbatası” verilerek; Malatya ve Kangal arasında 150 km’lik bir alanda kaza merkezi bulunmadığı, kasabanın bir tarafının ise en yakın merkeze en yakın 50 km’lik uzaklıkta olduğu açıklanmıştır. Ayrıca bu bölgenin Anadolu’nun işlek yollarından olan ve hükümet merkezinden bu denli uzak kaldığı için eşkıyanın uğrak yerlerinden olduğu, her sene bu alanda yol kesilerek eşkıyalık yapıldığı bu nedenle Hekimhan adında bir merkez oluşturulmak istendiğı belirtilmiştir. Dâhiliye Encümeni mazbatasında yeni bir merkez oluşturma isteğinin “asayiş ve inzıbatın teminine bâdi olacağı” düşünülerek, uygun görüldüğü belirtilmiştir. 7 Nisan 1921 tarihli mazbatada; Dâhiliye Encümeni Reisi Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit, Kâtip Kayseri Mebusu Ahmed, Âza Niğde Mebusu Ahmet Ata, Âza Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı, Mazbata Muharriri Van Mebusu Haydar, Âza Karesi Mebusu Hacim Muhittin, Âza Karahisarı Şarki Mustafa, Âza Kayseri Mebusu Âtîf Bey’lerin imzası yer almıştır.⁶⁵⁶

⁶⁵³ BCA, 30-18-1-1/1-18-18/73-17.

⁶⁵⁴ BCA, 30-18-1-1/2-28-14/73-24.

⁶⁵⁵ BCA, 30-18-1-1/2-36-15.

⁶⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:10, İçtima: 2, 30.04.1921, 185-186.

Dâhiliye Encümeni görüşünün ardından mebuslar söz almaya başlamış, ilk sözü Malatya Mebusu Feyzi Efendi alarak fikrini beyan etmiştir. Feyzi Efendi, Hekimhan'ın Sivas ve Malatya arasında kaldığını, Malatya'dan Hekimhan'a ancak 2 günde ulaşılabilirdiğini belirtmiştir. Sivas ve Malatya arasında ise birkaç aşiret bulunduğunu hatta pek çok vukuat yaşandığı gibi Nihat Paşa'nın da burada soyulduğunu belirtmiştir. Bu nedenle buranın kaymakamlık olması gerektiğini, durumun masraf etmeye uygun olmasa da memleketin intizamı için bunun yapılması gerektiğini belirtmiştir. Sözlerinin devamında, bölgenin kazaya uzak olması sebebiyle vergilerinin de tahsil edilmediğini belirterek, *“Sivas ile Malatya arasındaki asayiş dahi tahtı temine alınamıyor. Orada bir kaza teşkil olunacak olursa hem asayiş hem de Devletçe seneden seneye zayi olan varidat tahtı temine alınmış olur. Bundan dolayı buranın kaza haline ifrağı hakkındaki teklifin kabulünü rica ediyorum”* demiştir.⁶⁵⁷

Kanun layihası için oylama yapıldığı sırada söz alan Erzincan Mebusu Emin Bey, asayiş olmaması nedeniyle bir kaza yaratılmak istendiğini ancak *“bizde şahsi bir haleti ruhiye vardır. Bir kazada asayiş tahtı temine almak için he men onu bir liva yapmak ve bir mutasarrıf tâyin etmek isteriz... Orada bir hükümet teşkil etmek için evvelâ Muvazenei Maliye Encümeninin reyî alınmalıdır”* diyerek oylamayı durdurmuştur. Ardından sözlerine devam eden Emin Bey, bölgede aşiretler olduğundan asayiş olmadığını ve mülki idarenin kurularak sorunun çözülmesinin istendiğini fakat asayiş temin etmek için kurulan yeni mülki idarenin Jandarma bölüğü tesis etmek zorunda olduğunu ancak bu masrafın nasıl ödeneceğini sormuştur. Bu nedenle kanun layihasının önce Muvazenei Maliye Encümenine gönderilmesini istemiştir. Bunun üzerine teklif kabul edilerek kanun layihası maliye encümenine gönderilmiştir.⁶⁵⁸ 18 Haziran 1921 tarihli Meclis içtimasında bu kez Maliye Encümeni mazbatasını okunmuştur. Maliye Encümeni mazbatasında, Hekimhan adıyla yeni bir kaza kurulmasına dair İcra Vekilleri Heyetinin kanun layihasına onay vermiştir. Mazbata üstüne söz alan Malatya Mebusu Lütfi Bey, kaza yaratılması fikrini tekrar savunmuş ancak bu kez Kangiri Mebusu Hacı Tevfik Efendi karşı gelmiştir. Hacı Tevfik Efendi, her mebusun kazalarına ve livalarına istiklal ya da kaza oluşturulmasını talep ettiğini bununda çoğunu başardıklarını ancak bu yüzden bütçenin zor durumda kaldığını hatırlatmıştır. Bu nedenle İcra Vekilleri Heyetinin teşkilat yapmayacağına dair teminat verdiğini, Meclis'in de bunu uygun bulduğunu belirtmiştir. Kendisinin önerisi, bir süre yeni kaza kurulması kararının ertelenmesi olmuştur. Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey de kazadan nahiye yapmak için sınırını, bütçesini, nüfusunu iyi bilmek gerektiğini oysa böyle bilgilerin mevcut olmadığını, tahkikat yapılmadan buna onay verilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Uzun süren tartışmalar sonucunda Hekimhan ile ilgili kanun layihası oylamaya

⁶⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:10, İçtima: 2, 30.04.1921, 186-187.

⁶⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:10, İçtima: 2, 30.04.1337, 187.

sunulmuş ancak oylamaya katılan mebus sayısı yeterli olmadığı gerekçesiyle sonraki oturumda tekrar oylama yapılmasına karar verilmiştir.⁶⁵⁹ 20 Haziran'daki Meclis içtimasında yapılan oylama neticesinde kanun kabul edilmiştir.⁶⁶⁰

Millî Mücadele sırasında iç güvenliği sağlamak adına uygulanan metotlardan birisi de hem olası sorunları önlemek hem de cephe hatlarına yakın yerlerde yaşanabilecek saldırılara engel olabilmek için eli silah tutan ve “*sakıncalı*” görülenlerin zorunlu yer değiştirmelerinin sağlanması olmuştur. Böylece milli kuvvetlerin etraflarının sarılması ya da iki ateş arasında sıkışıp yok olmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Örneğin Yunanlıların 1920 senesinin ağustos sonunda Uşak ve Kütahya yönüne doğru saldırıya geçmeleri, Ankara Hükümetini belirlenen bazı kritik noktalarda yaşayan Gayrimüslimlerin yer değiştirilmesi kararını almalarına neden olmuştur. Böylece Garp Cephesi Komutanlığı, İzmit, Eskişehir, Afyon, Ertuğrul ve Kütahya civarında yaşayan Gayrimüslimlerden 20 ile 40 yaş aralığında olanların başka yerlere göç ettirilmesine başlamıştır. Ancak belirtilen bu alanlarda bulunan demiryolu memuru olup Gayrimüslim tebaadan olanlarında tayinin istenmesi üzerine ilgili genel müdürlük emrin uygulanmasının mümkün olmadığını çünkü Eskişehir’de demiryolu fabrikasının bulunduğunu belirtmiştir. Çözüm olarak ise belirtilen bölge istasyonlarına Müslüman ve yaşlı memur gönderilmeye çalışılacağı da belirtilmiştir.⁶⁶¹

Dâhiliye Vekâleti, Adana ve çevresinin Fransız ve İngiliz işgal güçlerinin elinde olması nedeniyle iç güvenlik açısından bir sorun ve tehdit olabileceği ihtimali üzerine çeşitli önlemler almaya çalışmıştır. Bu manevralardan biri de bölgede yaşamasının “*sakıncalı*” ya da “*uygun*” görmedikleri kişilerin başka bölgelere nakledilmelerini istemek olmuştur. Örneğin Dâhiliye Vekâleti, 9 Kasım 1920 tarihinde aldığı bir kararla Lazkiyeli Fehime Hanım’ın Adana’da kalmasını ve yerleşmesini uygun görmemiş, kendisinin Niğde’ye gönderilmesini emretmiştir.⁶⁶²

Karahisar livasının içerisinde yer alan Suşehri kazasına bağlı Şar ve Konak adındaki Rum yerleşim yerlerinde yaşayan ahalinin Erzurum’dan gelen 12 kadar askeri öldürdüklerinin yapılan tahkikat sonucunda ortaya çıktığı ayrıca Seferberlik sırasında da pek çok askeri şehit ettikleri, bunu yaparken de siyasi bir amaçla hareket ederek cinayetler işledikleri tespit edilmiştir. Bu sebeple Dâhiliye Vekâleti 7 Kasım 1920 tarihinde 265/6521 sayılı tezkeresiyle Heyeti Vekile’ ye başvurarak bu yerleşim yerlerinin tahliye edilmesini teklif etmiştir. Bunun üzerine görüşen Heyeti Vekile, 14 Kasım 1920’de Dâhiliye Vekâletinin teklifini kabul etmiştir.

⁶⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:10, İçtima: 2, 18.06.1337, 405-414.

⁶⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:10, İçtima: 2, 20.06.1337, 428.

⁶⁶¹ Gürel, *Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk*, 20-21.

⁶⁶² BCA, 272-0-0-12/55-139-14.

Bu kararda imzası olan Dâhiliye Vekili ise Dâhiliye Vekili Namına sıfatı ile Dr. Adnan Bey olmuştur.⁶⁶³

Askeri sebepler dolayısıyla Cenup Cephesi Kumandanlığının emriyle harp mıntıklarının gerisine nakledilen 400 Rum ve Ermeni muhacirin erin nakil ücretlerinin muhacirin ödeneğinden ödenmesine ve durumun hem Nafia Vekâletine hem de Dâhiliye Vekâleti'ne bildirilmesine İcra Vekilleri Heyeti, 27 Ocak 1921 tarihli toplantısında karar vermiştir. Burada imzası olan “Dâhiliye Vekili Namına” sıfatı ile Dr. Adnan Bey olmuştur.⁶⁶⁴

9 Şubat 1921 tarihinde Heyeti Vekile Gayrimüslimlerin yer değiştirmelerine ilişkin mühim bir karar daha almıştır. Bu kararın içeriği, Dâhiliye Vekâleti ve Garp Cephesi Kumandanlığının çalışması neticesinde Müdafaa-i Milliye Vekâleti 'nin 6 Şubat 1921 tarihli 125 numaralı tezkeresi ile İcra Vekilleri Heyeti'ne bildirilmiştir. Söz konusu tezkerede son yazışmalar neticesinde kıtaların Bilecik'i tahliyesinin ardından bölgede bulunan Hristiyan gençlerin ve eli silah tutabilenlerin büyük bir kısmı Müslüman ahaliye karşı husumetle yağmaya teşebbüs etmiş, geriye çekilme sırasında Yunanlılarla beraber çekilmiş, cephe yakınında bulunan Hristiyan ahaliyle Milli kuvvetleri iki ateş arasında bırakacak biçimde bir teşkilatlanma içerisinde girdikleri tespit edilmiştir. Bu sebeple cepheye yakın olan bölgelerde kadın, erkek istisnasız bir biçimde cephe hattı gerisine nakilleri Dâhiliye Vekâleti ve Garp Cephesi Kumandanlığının gönderdiği yazı doğrultusunda, Müdafaa-i Milliye Vekâletince önerilmiştir. Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey'in de imzasının yer aldığı kararname, 9 Şubat 1921'de İcra Vekilleri Heyeti tarafından kabul edilmiştir.⁶⁶⁵

İstiklal Mahkemelerinin kararıyla veya idari makamlar tarafından yerlerinden uzaklaştırılan kişilerin aileleri tarafından hükümete yapılan başvurular üzerine Eskişehir mutasarrıflığının bildirmesi üzerine, Dâhiliye Vekâleti 28 Mart 1921 tarihinde Emniyet-im Umumiye Müdüriyeti ile 17559/2300 numaralı tezkeresinde İcra Vekilleri Heyetine konuyu bildirmiştir. Tezkerede bu kişilerin sefalet hallerinin önlenebilmesi için bu ailelerin eşlerinin ya da velilerinin yanlarına gitmelerinin iyi olacağı iletilmiştir. Dâhiliye Vekili Ata Bey'in de yer aldığı İcra Vekilleri Heyeti de 11 Mayıs 1921 tarihindeki toplantısında konuyu görüşerek ailelerin isteklerinin yerine getirilmesi kararı alınmıştır.⁶⁶⁶

11 Mayıs 1921 tarihinde gerçekleştirilen İcra Vekilleri Heyeti toplantısında, Dâhiliye Vekâletinin 13 Nisan 1921 tarihli 2550, 24 Nisan 1921 tarihli 19335, 3-4 Mayıs 1921 tarihli 2738/2864 numaralı tezkereleri okunmuştur. Bu tezkerelere göre toplantıda, Garp Cephesi

⁶⁶³ BCA, 30-18-1-1/1-19-6/95-4.

⁶⁶⁴ BCA, 30-18-1-1/2-33-5/95-5.

⁶⁶⁵ BCA, 30-18-1-1/2-35-3/95-8.

⁶⁶⁶ BCA, 30-18-1-1/3-19-14/30-8.

içerisinde yer alan Karahisar, Kütahya, Eskişehir, Ertuğrul livalarındaki ile Cenup Cephesi dâhilinde bulunan Konya, Karaman, Ereğli kazalarındaki Rum ve Ermeni nüfusun erkeklerinin Sivas ve Elaziz vilayetlerine nakledilmelerine karar verilmiştir. Nakillerin sebebi olarak gereken askeri tedbirler olarak açıklanmış, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye tarafından da gerekli gösterilmesiyle kadın, çocuk ve ailelerin nakillerinin şimdilik uygun olmadığına kanaat getirilmiştir. Bu sebeple sadece 18-50 yaş aralığındaki eli silah tutabilen Ermeni ve Rum nüfusunun Sivas ve Elaziz'e nakledilmelerine, önce Konya Ereğlisi'ne ardından buradan Sivas ve Elaziz'e gönderilmeleri için Muhacirin bütçesinden 10 bin liranın Konya Valiliğine nakit olarak aktarılmasına karar verilmiştir. Dâhiliye Vekili Ata Bey'in imzasının yer aldığı kararname doğrultusunda kararın Maliye, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye ve Dâhiliye Vekâletlerine tebliğ edilmesine karar verilmiştir.⁶⁶⁷

Dâhiliye Vekâletinin 25 Mayıs 1921 tarihli ve Emniyeti Umumiye Müdüriyeti 21468/3300 numaralı tezkeresiyle İcra Vekilleri Heyetine bir konu iletilmiştir. Tezkerede Sivas ve Erzurum yolu üzerinde “*en arızalı*” konumda bulunan -arızalıdan kasıt sorunlu- ve civarındaki Kürtlerle birlik olunarak şekavette bulunan Şerfiye nahiyesine ait 15 Rum köyü halkı olduğu bildirilmiştir. Tezkere 29 Mayıs 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından görüşülmüş ve aynı gün çıkardıkları kararname ile Giresun livasına bağlı Kırık nahiyesine 15 Rum köy ahalisinin sevk edilmelerine karar vermiştir.⁶⁶⁸ Bahsi geçen dönem belirtmek gereklidir ki Koçgiri isyanının sürdüğü ve bölgenin ciddi bir iç güvenlik sorunu haline geldiği alan olmasıdır. Bu tarz bir uygulamayla, Ankara Hükümetini zora düşürecek ve Yunan saldırıları karşısında orduyu zayıflatacak bir durumun oluşmasının önüne geçildiği aşîkârdır.

28 Haziran 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti; 11 Mayıs 1921'de çıkarılan Garp ve Cenup Cephelerinin yakınında eli silah tutan 18-50 yaş aralığındaki Hristiyanların bölgeden uzaklaştırılmasını içeren kararın Muğla, Aydın, Burdur, Antalya, Silifke livalarını da kapsamı görüşülmüştür. Çıkarılan kararname neticesinde de Antalya'da İtalyanların bulunması, Söke'de Rumların varlığı, Yunanlıların ve İtalyanların bölgede sıklıkla yer almaları sebebiyle askeri mecburiyetler neticesinde buralardaki eli silah tutan Hristiyanların Muğla, Aydın, Burdur, Antalya, Silifke livalarında uzaklaştırılması için Garp Cephesine müsaade verilmiştir. Ayrıca Müdafaa-i Milliye ve Dâhiliye Vekâletlerine de alınan kararın bildirilmesi kararlaştırılmıştır. Kararnamede imzası olan Dâhiliye Vekili Namına Refik Şevket Beydir.⁶⁶⁹

⁶⁶⁷ BCA, 30-18-1-1/3-19-7.

⁶⁶⁸ BCA, 30-18-1-1/3-23-15/95-9.

⁶⁶⁹ BCA, 30-18-1-1/3-26-10/95-13.

Yerleşim yerlerinin boşaltılması hususunda İcra Vekilleri Heyeti tarafından bir kararname daha çıkartılmış fakat alınan kararlarda doğrudan Dâhiliye Vekâleti görevlendirilmemiştir. Ancak alınan kararlar yerleşim yerlerinin boşaltılırken kimlerin yer değişimine tabi olacakları açısından oldukça büyük önem arz etmiştir. Buna göre 29 Haziran 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti toplantısında -Hariciye Vekâletinin tezkeresi üzerine- sahilden iç kısımlara doğru sevk edilen Rumlardan; Rus tebaasından olanların yerlerinde kalmasına, hangi kiliseye mensup olduğuna bakılmaksızın Rumların yer değişimine tabi olduğuna, “dost ecnebi tebaasından” olan Rumların sınır dışına çıkartılmasına müsaade edilmesine, İtalyan ve Fransız tebaasından olan Rumlara da sınır dışına çıkmaları için bir süre verilmesine, İngiliz uyrukluların ise tutuklanmasına karar verilmiştir. Kararnamede imzası olan Dâhiliye Vekili Namına Refik Şevket Bey’dir.⁶⁷⁰

Yer değişiklikleri ile iç güvenliği sağlamaya çalışan İcra Vekilleri Heyeti ve Dâhiliye Vekâleti, zaman zaman yer değişikliklerine karşı oluşturulan tepkilerle de mücadele edebilmek için yine aynı metodu kullanmak zorunda kaldığı olmuştur. Örneğin Merkez Ordusu Kumandanlığı tarafından, Samsun Balıklı köy arkasındaki arazide bulunan köyler, Bafra kazası, Bünyan ve Kocadağ bölgesi, Canik’in doğu kısmı, Amasya ilinin Lâdik ve Havza kazalarıyla Tavuşan dağları, Tokat sancağının destek boğazında ve Yaylacık ile Heris dağlarında, Yozgat livasının Akdağmadeni’nde bulunan Rumların, daha önce yer değiştirtilen arkadaşlarına destek olmak için eşkıyalık yapmaya, iç ve dış emniyeti sağlamaya çalışan Hükümete karşı hareket etmeye başladıkları ilgili birimlere iletilmiştir. Bunun üzerine Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti de konuyu bir yazı ile açıklamış bunun üzerine Dâhiliye Vekâleti 29 Haziran 1921 tarihli ve Emniyet 4060 numarası ile 2 Temmuz 1921 tarihli ve Emniyet 4109 numaralı iki müzakereyi İcra Vekilleri Heyetine iletmiştir. 2 Temmuz 1921’de toplanan İcra Vekilleri Heyeti konuyu görüşmüştür. Nihayetinde Dâhiliye Vekili Namına Refik Şevket Bey’in imzasının yer aldığı kararname çıkartılarak, Dâhiliye Vekâletinin mütalaalarını görüşmüş ve sayılan bölgelerdeki Rumların askeri lüzum görülmesi halinde yer değiştirmelerine karar vermeleri için ordu kumandanlıklarını yetkilendirmiştir.⁶⁷¹

İcra Vekili Heyeti tarafından daha önceleri çıkartılan kararname ile Karadeniz sahilinde bulunun 15-50 yaş aralığındaki Rumların memleketin iç kesimlere sevk edilmelerine karar verilmiştir. Ancak Dâhiliye Vekâleti 18 Haziran 1921 tarihinde ve Emniyeti Umumiye Müdüriyeti 3780 sayılı tezkeresiyle bu bölgede bulunan 15-50 yaş aralığındaki Rum asıllı Reji ve Bank-ı Osmani memurlarından henüz sevk edilmeyenlerin gönderilmelerinden vazgeçilmesi

⁶⁷⁰ BCA, 30-18-1-1/3-27-14/95-14.

⁶⁷¹ BCA, 30-18-1-1/3-28-3/95-15.

önerisini İcra Vekilleri Heyetine sunmuştur. İcra Vekilleri Heyeti 3 Temmuz 1921 tarihli toplantılarında konuyu görüşmüş ve Dâhiliye Vekili Namına sıfatı ile Refik Şevket Beyin imzasının yer aldığı bir kararname çıkartılarak, Rum asıllı Reji ve Bank-ı Osmani memurlarının sevk edilmelerinden vazgeçilmesine karar vermiştir.⁶⁷² Dâhiliye Vekâletinin de isteği doğrultusunda Karadeniz sahillerinde bulunan Rum erkeklerin iç kesimlere gönderilmesine karar verilmiş ve kararın icrasına başlanmıştır. Ancak bu tedbirin neticesinde başarı elde edilemediği, örneğin Havza’da iyi bir tedbir alınamayarak pek çok Rum’un dağa kaçtığı dönemin tanıklarınca iddia edilmektedir.⁶⁷³

Dâhiliye Vekâleti 2 Mart 1921 tarihinde 2142 numaralı tezkeresinde Ankara’da yaşanabilecek olası bir asayişsizlik hususuna dikkat çekmiştir. Tezkerede Ankara’ya memuriyet maksadıyla 15 günlük bir süre içerisinde 800’e yakın insanın gelmiş olduğu ve mevsim şartlarının iyileşmesiyle bu sayının daha da artacağı tahmin edildiği açıklanmıştır. Bu kadar çok insanın Ankara’da bulunması emniyet ve asayiş yönünden sakıncalı görüldüğünden, gelen insanların istihdam edilebilmesi için bir başka yol önerilmiştir. Buna göre Ankara’da bulunan ve gelecek olması muhtemel kişilerden iş ve güç sahibi olmayanların derhal Anadolu’ya gönderilmeleri, memuriyet talep edenlerin ise bir müddet içinde tayin olamadıklarında Anadolu’nun münasip bölgelerine sevk edilerek orada memuriyet etmeleri önerilmiştir. Son seçenek olması halinde mülki amir, askeri amir ve Jandarmadan birer kişinin yer aldığı bir komisyon oluşturulması ve araştırma yapması Dâhiliye Vekâletince önerilmiştir. 20 Mart 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti toplantısında Dâhiliye Vekâleti’ nin tezkeresi görüşülmüş ve Dâhiliye Vekili Namına Ahmet Muhtar Bey’in imzasının yer aldığı kararname çıkartılmıştır.⁶⁷⁴

Dâhiliye Vekâleti Ankara Hükümeti karşıtı propaganda ve yayın hususlarında güvenlik gerekçesiyle faaliyetlere giriştiği gibi zihinlerde oluşturulacak Milli yapılanmanın da önemle üzerinde durmuştur. Öyle ki bazı yer isimleri değiştirilmiştir. Örneğin Dâhiliye Vekâletinin 8 Ekim 1922 tarihinde İcra Vekillerine gönderdiği 1902/23476 numaralı tezkeresyle İzmit livasının Kocaeli olarak değiştirilmesi istendiği gibi hiçbir milli kavrama karşılık gelmeyen Eğir kazasının adının “Kemaliye” ve yabancı bir isimden türetilen Silinti kazasının da “Gazipaşa” olarak değiştirilmesi teklif edilmiştir. Bunun üzerine 21 Ekim 1921 tarihindeki toplantılarında İcra Vekilleri Heyeti ilgili tezkerayı görüşerek Dâhiliye Vekâletinin önerisini kabul etmiştir. Ancak kararnamede Dâhiliye Vekilinin imzası bulunmamaktadır.⁶⁷⁵

⁶⁷² BCA, 30-18-1-1/3-28-19/95-16.

⁶⁷³ Mehmet Fuat Zübeyirzade. *Yurdumuz Havza*, Haz. Ali Tuzcu, Ankara: Sanat Kitapevi, 1998, 52.

⁶⁷⁴ BCA, 30-18-1-1/2-39-16/14-4.

⁶⁷⁵ BCA, 30-18-1-1/5-32-8/73-47.

3.2.4. Sansür Uygulamaları

İşgal güçlerinin ile Padişah ve İstanbul Hükümeti'nin Millî Mücadele karşıtı istihbarat ve casusluk faaliyetleri sürdürdükleri, isyan hazırlıklarına destek verdikleri ve iç güvenliği tehdit edici yaklaşımları, Ankara Hükümeti tarafından sıkı bir biçimde takip edilmiştir. Bu gibi Millî Mücadeleyi zedeleyici çalışmaları engellemek adına iletişim ve seyahatte sansür uygulamalarına hızla başlanmıştır. İstanbul Hükümeti, I. Dünya Harbi sırasında benzer içerikli kararnameler çıkardığından, TBMM bu kararları günün şartlarına uygun bir biçimde geliştirmiş, değişiklikler yapmıştır.⁶⁷⁶

Böylece 16 Ağustos 1920'de İcra Vekilleri tarafından çıkartılan kararnameyle, sansür talimatnamesinde çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. 6 maddeden oluşturulan bu kararname uyarınca Sansür müfettişlerinin bağlı olduğu makamın Posta ve Telgraf ve Telefon müdüriyeti Umumiyesi olduğu, dâhili posta ve telgraf haberleşmesinin kişisel ve ticari olanları için sansür uygulanmayacağı, bu değişiklikler nedeniyle sansür talimatının 2 maddesinin mülga olduğu ilan edilmiştir. Dâhiliye Vekâleti Vekili sıfatı ile Dr. Adnan Beyin imzasının yer aldığı kararname maddeleri uyarınca kanunun icra makamı olarak Maliye Vekili mesul tutulmuştur.⁶⁷⁷ Posta ile haberleşme Ankara Hükümeti için hayati hususlardan olmuştur. Bu noktada yaşanabilecek aksaklıkları önlemek ve işlerin devamlılığını sağlamak için -cephede savaşıacak insana büyük ihtiyaç olmasına rağmen- posta müteahhitleri ve sürücülerinin askeri hizmetleri 3 Ekim 1920 tarihli kararnameyle tecil edilmiştir. Ancak bu hususta suistimal olmaması için her Posta ve Telgraf Başmüdüriyeti Dairesi ne kadar posta müteahhiti ve sürücüsü varsa hangi tarihlerde işe girdikleri bilgisinin işlendiği defter tutulmalarını, künyelerini de Ahzı Asker şubelerine vermelerine karar verilmiştir. Kararnamede imzası bulunan Dâhiliye Vekili Refet Bey olmuştur.⁶⁷⁸

12 Temmuz 1922 tarihinde Dâhiliye Vekâleti ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından 3148/14142 sayılı tezkeresini, İcra Vekilleri Heyetine sunmuştur. Tezkereyle; sansür işlemlerinin selamete ve hızla Harb-i Umumideki gibi en azından görevli memurların istihdamının zorunlu olduğu, fahri olarak görevlendirilen memurlardan da yeterli ölçüde yarar sağlanamayacağı için Samsun, Mersin, Antalya'da ikişer kişi, Ankara'da 3 kişi ve İnebolu'da 1 memurun istihdam edilmesi, bu kişilere beşer kuruş verilmesi ve ücretlerin hangi bütçeden verilmesi gerektiği İcra Vekilleri Heyetine iletilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti 30 Temmuz 1922 tarihli toplantısında Dâhiliye Vekâletinin tezkeresini görüşmüştür. Aynı tarihte Dâhiliye

⁶⁷⁶ Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, 293.

⁶⁷⁷ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 46.

⁶⁷⁸ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 88.

Vekâleti Vekili Mehmet Ata Bey'in imzasının yer aldığı kararname çıkartılarak, Dâhiliye Vekâletinin gerekli bulduğu üzere Sansür memurlarının tahsilatlarının Müdafaa-i Milliye Vekâletinin örtülü ödeneğinden karşılanmasına, uygulamanın Müdafaa-i Milliye, Hariciye, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye ve Dâhiliye Vekâletlerine tebliğ edilmesine karar verilmiştir.⁶⁷⁹

21 Aralık 1922 tarihinde Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in de imzasının yer aldığı İcra Vekilleri Heyeti tarafından, 30 Temmuz 1922 tarihli 1270 sayılı kararla Anadolu Sansür memurları için Müdafaa-i Milliye Vekâletinin örtülü ödeneğinden giderlerin karşılanmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda da bu ödenekten kalan miktarın Hariciye Vekâleti tarafından İstanbul'daki Anadolu Sansür memurlarına ödenmek üzere İstanbul'da bulunan Adnan Bey'e (Adıvar) gönderilmesine karar verilmiştir.⁶⁸⁰

3.2.4.1. İletişimde Sansür

Osmanlı Devleti, telgrafla haberleşmeyi merkezi devlet gücünü her alana yayabilmek adına bir araç olarak görmüş ve bu doğrultuda kullanmıştır.⁶⁸¹ Dâhiliye Nezaretinin yeniden kurulduğu 1869 senesinde ise çıkartılan bir kararnamede; Türkçe, Ermenice ve Rumca yapılan yayınlar/matbuatın uygun usullerle yapılması konusunda Dâhiliye Nezareti yetkilendirilmiştir.⁶⁸² Matbuat meselesi ile iç güvenlik kavramının yan yana gelişi en çok II. Abdülhamid'in iktidarı süresince denk düşmüş ve 1877'ye kadar matbuat meselelerinin idaresi Hariciye Nezaretine verilirken bu tarihten sonra matbuat idaresi Dâhiliye Nezaretine bağlanmıştır.⁶⁸³

Hükümet düşürecek ve Temsil Heyeti'nin isteklerine ılımlı yaklaşma kapasitesine sahip bir hükümetin kurulmasını sağlayan “iletişim” Millî Mücadele sürecinde Ankara'nın belki de

⁶⁷⁹ BCA, 30-18-1-1/5-22-16.

⁶⁸⁰ BCA, 30-18-1-1/6-42-15/53-20.

⁶⁸¹ Tanzimat Fermanı ilanıyla birlikte idari mekanizmada tercih edilen merkezileşme hareketi neticesinde mali alanda değişime gidildiği gibi ulaşım ve haberleşme hususlarında da yenileşme hareketi benimsenmiştir. Ulaşım hususuna özellikle eğilen hükümet ve valiler merkezi yönetimi tam anlamıyla hayata geçirmeye çalışmış, aynı düşünceyle haberleşme alanında da merkezleri birbirine bağlama çabası gütmüştür. Bu doğrultuda telgrafla haberleşmeyi hem merkezi devlet gücünü her alan ulaştırıran hem de yaygın biçimde kullanan ilk ilke Osmanlı Devleti olmuştur. Bu eğilimle birlikte telgraf, Osmanlı Devleti'nin merkezileşmesindeki vazgeçilmez enstrümanlarından biri haline gelmiştir bkz. Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 497.

⁶⁸² Mehmed İpşirli, “Dâhiliye Nezareti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C.VIII (1993), 414.

⁶⁸³ Akgündüz, Dâhiliye Nezareti, 205. Matbuat Müdüriyeti 1894 senesinde “Matbuat-ı Dâhiliye” ve “Matbuat-ı Hariciye” biçiminde ikiye ayrılmış, 1903'te kurulan Sansür Kalemi ise Matbuat Müdüriyeti altında teşkilatlandırılmıştır bkz. *Cumhuriyetin 50. Yılında İçişleri Bakanlığı I. Kitap*, 7. 1908 yılından itibaren ise Matbuat-ı Dâhiliye Müdüriyeti içerisinde 1 müdür, 5 müdür yardımcısı, 5 mümeyyiz, gazete/matbaa/tyatro denetimiyle görevli bir düzineden daha fazla müfettiş, birkaç sicil kâtibi, listeye eklenmemiş olan kâtipler çalışmaya başlamıştır. Matbuat-ı Dâhiliye Müdüriyeti, matbuat kanunu doğrultusunda, bakanlıklar arası olacak biçimde sert bir denetim yönetimi benimsemiştir bkz. Findley, *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform*, 407.

en çok faydalandığı iç güvenliği sağlama araçlarından biri haline gelmiştir.⁶⁸⁴ Ancak bu aracı sadece kendi lehine kullanmak isteyen Ankara Hükümeti olmamıştır. İletişim hususunda sansür uygulamalarına ve denetimlerine, Yunan kuvvetleri de başlamıştır. Öyle ki Nisan 1920’de Dâhiliye Nezareti, Hariciye Nezaretine başvuruda bulunarak İzmir’de en azından resmi telgraflar üzerindeki Yunanlıların uyguladığı sansürün kaldırılmasını istemiştir.⁶⁸⁵

Büyük Millet Meclisi’nin açılmasının ardından iletişim kanallarının kontrolü ve sansür uygulaması önemli iç güvenliği sağlayıcı mekanizmalardan biri olmuştur. Bu doğrultuda alınan belki de ilk kararlardan biri İstanbul Hükümeti ile resmi görüşmelerin kesilmesi hakkında çıkartılan kararname olmuştur. Dâhiliye Vekili Cami Bey’in de imzasının yer aldığı 6 Mayıs 1920’de çıkartılan kararname, 3 maddeden meydana getirilmiştir. İlk maddesinde İstanbul ile her türlü resmi iletişimin kesildiği, buradan gelecek resmi evrak ve İstanbul matbuatının derhal iade edileceği, evrakı ya da matbuatı kabul eden veya iade etmeyen memurun “*hiyaneti vataniye*” gereğince suçlanacağı kabul edilmiştir. İkinci maddede posta ve telgraf iletişiminin kişisel ve ticari olan kısmı belirlenen merkezlerden “*sansüre tabi olmak*” şartıyla serbest olduğu ancak mektupların açık bir biçimde alını-verileceği hususu belirlenmiştir. Üçüncü maddede ise iletişimin Türkçe yapılacağı, Fransızca muhaberat için gereği kadar uzmanın tayin edileceği ve bu kararın icrasından da Dâhiliye Vekâletinin sorumlu olduğu işaret edilmiştir.⁶⁸⁶ İletişimde sansür hususuna önem veren Meclis ve Ankara Hükümeti, bu doğrultuda mebuslar açısından da dikkat çekici kararlar almaktan çekinmemiştir. Heyeti Umumiye 4 Haziran 1920’de, Mebusların haberleşmesindeki sansürün Meclis tarafından seçilecek 3 aza tarafından nöbetleşe olarak kontrol edilmesine karar vermiştir.⁶⁸⁷ Dolayısıyla Meclisin üyeleri de haberleşmenin sansürlenme kararının uygulama alanlarından biri olmuş, istisnaya tabi tutulmamışlardır.

⁶⁸⁴ Millî Mücadele Dönemi’nde Sivas Kongresi sırasında Elâzığ Valisi Ali Galip tarafından Mustafa Kemal Paşa tutuklanmak istenmiştir. Kongrenin basılacağı, tutuklamaların olacağı tehditleri altında kongre toplanmış ve Millî Mücadele için önemli adımlar atılmıştır. Ancak bu hadiselerden de anlaşılacağı üzere Damat Ferit Paşa’nın başında bulunduğu İstanbul Hükümeti ile mücadelenin yürütülemeyeceği anlaşılmıştır. Millî Mücadele’yi meşru hale getirebilmek ve faaliyetleri sürdürebilmek için Damat Ferit Paşa kabinesinin esas sorun olduğu ve padişahı gerçekleri öğrenmesinden alı koyduğu tezi ortaya atılmış ve bu politika çerçevesinde temsil heyeti hareket etmiştir. 11 Eylül 1919’da Padişah Vahdettin’e gönderilen telgrafta Doğrudan dâhiliye ve hariciye vekâletleri suçlanmış ve meşru bir hükümet başa gelinceye kadar İstanbul ile tüm posta ve telgraf görüşmelerinin kesileceği bilgisi verilmiştir bkz. Atatürk, Nutuk Cilt: I 1919-1920, 137-138. Temsil Heyeti ve onun kararlarını uygulayan Anadolu’nun pek çok noktasının dirayetli duruşları neticesini vermiş ve 2 Ekim 1919’da Damat Ferit Paşa “sağlık durumunu” gerekçe göstererek istifa etmiş, yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kurulmasına karar verilmiştir. Telgrafın gücü o dönemlerde öylesine fazladır ki Mustafa Kemal Paşa, tüm telgrafçılara çabaları ve fedakârlıkları için teşekkür etmiştir bkz. Atatürk, Nutuk Cilt: I 1919-1920, 194. Haluk Selvi, “Sivas Kongresi ve Damad Ferid Hükümeti’nin İstifası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 18(2002), 849-873. Ünsal Yavuz, Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999, 54-55.

⁶⁸⁵ BOA, 55-3-37/1.

⁶⁸⁶ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 7.

⁶⁸⁷ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 11.

Mebusların mektuplaşmalarına da kontrol ve sınır getirme kararı Meclis'in gündem maddelerinden biri olduğu gibi Ankara Hükümeti'nin 2. Dâhiliye Vekili olan Hakkı Behiç Bey'in istifa açıklamasının da bir parçası haline gelmiştir. İstifasında sansür uygulaması kararı uyarınca kurşun kalemle "sansür edilmiştir" denilerek sadece 4 mebusun mektuplarının açılarak kontrol edildiğini ilan etmiştir. Açılan ve içerisinde "sansüre muhalif" bir unsur olmadığı, iç ve dış siyasetle ilgili bir hususun yer almadığı belirtilen 4 adet mektup olduğu ancak Mebus Ali Vefa Bey tarafından gönderilen mektupta kısmen Dâhiliye Vekili Hakkı Behiç Bey'le ilgili kısmen de Antalya Mutasarrıfı Kemal Bey'den kötü bahsedildiği ortaya çıkmıştır.⁶⁸⁸ Dâhiliye Vekili Hakkı Behiç Bey tarafından isminin açıklanması üzerine Antalya Mebusu Ali Vefa Bey söz alarak durumu izah etmek istemiştir. Kendisi mektubunu taahhütlü olarak postaneye verdiğini, sansür edilmemişse eğer bunu postanenin sansürlememiş olduğunu fakat zarfın üzerinde "sansür edilmiştir" ibaresinin yer aldığını belirtmiştir. Bu nedenle Ali Vefa Bey sansürsüz giden mektubun Antalya'da sansür muayenesi yapılmasında yetkisi olup olmadığını sorgulamıştır. Ayrıca Dâhiliye Vekilinin de açıkladığı üzere mektubunda iç ve dış siyasetle ilgili hiçbir husus yer almamasına rağmen neden Dâhiliye Vekilinin adının açıklanmasının nedeninin ne olduğunu sual etmiştir. Ali Vefa Bey, Antalya Mutasarrıfı Kemal Bey'in hakkında böyle bir yazıyı Dâhiliye Vekiline göndermesinin altında yatan nedenin ise Kemal Bey yerine kendisinin Antalya Mutasarrıfı olma ihtimaline bağlamış, bu ihtimalinde araştırılmasını rica etmiştir.⁶⁸⁹

Canik Mebusu Nafiz Bey de mebuslara yönelik sansür uygulamasına açıklık getiren bir başka konuşma yapmıştır. Nafiz Bey, sansür mührünün olduğunu, mebusların sansür görevini nöbetleşe yaptığını ve Meclisten gönderilen mektupların sadece Meclis'te sansür edilebileceğini başka bir yerde sansür kontrolünden geçirilemeyeceğini anımsatmıştır. Hatta dışarıdan Meclise gelecek mektupların ise hiç sansür edilemeyeceğini belirten Nafiz Bey, bu kurala rağmen cebinde sansür edildiğine dair evrakı olduğu iddia etmiştir. Kendisinin iddiası şudur ki Meclis'ten mühürleyerek gönderdiği bir mektup başka yerde açılmış, üzerine başka sansür merkezi tarafından açılmayacağını yazmasına rağmen gönderdiği yerdeki sansür memurunun açarak okumuştur. Nafiz Bey, ilgili yerlere şikâyetle bulunduğu gibi bizzat Dâhiliye Vekiline de durumu bildirdiğini açıklamıştır.⁶⁹⁰

22 Eylül 1920'de Heyet-i Vekile tarafından sansür hususunda önemli kararlar alınmıştır. Dâhiliye Vekili Refet Bey'in imzasının yer aldığı ve 8 maddeden oluşan bu kararlar dizisi haberleşme üzerinde uygulanacak sansür tedbirleriyle iç güvenliği sağlamaya yönelik adımlar

⁶⁸⁸ TBMM Zabut Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 2.08.1336, 62.

⁶⁸⁹ TBMM Zabut Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 2.08.1336, 65.

⁶⁹⁰ TBMM Zabut Ceridesi, Devre: I, Cilt: 3, İçtima Senesi:1, 2.08.1336, 66.

atıldığı aşikârdır. Alınan kararlardan 1. maddede; ülke asayışı ile ilgili olağanüstü hallerde mahalli idarede en yüksek askeri ve mülki amir, vekiller, cephe kumandanlıkları hariç olmak üzere herkes için telgraf ya da telefonla yapılacak haberleşme yasaklanmıştır. 3. maddede tüm devlet dairelerinde telgraf haberleşmelerinin olabildiğince azaltılarak, postayla haberleşmenin mümkün olduğu yerler için telgraf kullanılmayacağı kabul edilmiştir. 4. maddede fazla sözlerden arındırılarak telgraf yazılması ve şifreli yazışmalarda sadece ilgili olanlara gönderilecektir. 5. maddede resmi olarak bir makam ya da memuriyet sahibi olmayan kişiler için şifreli haberleşme yasaklanmıştır. 6. maddede ise özel olduğu şüphesi oluşan şifreli telgrafların bir sureti Posta ve Telgraf idareleri ve Dâhiliye Vekâletine gönderilmesi, şifreyle özel haberleşme sağlayan kişilerin memuriyetlerini suistimal ettikleri doğal olarak kabul edilerek, ona göre işlem yapılacağı kabul edilmiştir. 8. maddeyle de kararnamenin icrası Dâhiliye Vekâletine bırakılmıştır.⁶⁹¹

28 Ekim 1920’de ise “Sansür Talimatnamesi” yayınlanmıştır. Talimatname 2 maddeden meydana getirilmiştir. 1. maddede memleketin iç kesiminden sahile ve sahilden memleket içine gönderilecek mektuplar, kara sınırı üzerindeki mevkilere gidecek ya da kara sınırları üzerindeki mevkilerden gelecek mektupların sahilde ve kara sınırları üzerinde bulunan “büyük merkezlerde” sansür edileceği kabul edilmiştir. 2.maddede ise talimatnamenin icrasından Müdafaa-i Milliye Vekili ve Dâhiliye Vekili sorumlu tutulmuştur. Talimatnameyle sorumlu tutulan ve imzası bulunan Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey olurken, Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Bey’in imzası yer almıştır.⁶⁹²

Mektupların dili üzerine de sansür konulması hususu İcra Vekilleri Heyetinin gündemlerinden biri olmuştur. Zira Müdafaa-i Milliye Vekâletinin 12 Temmuz 1920’de hazırladığı tezkeresinde Fransızca haricinde pek çok dille yazılmış mektubun gelip-gittiği, mektupların bu nedenle sansür edilebilmesinin mümkün olmadığı bu nedenle iadelerinin gerekliliği ifade edilmiştir. Bunun üzerine 20 Temmuz 1920’de İcra Vekilleri Heyeti tarafından Dâhiliye Vekili Cami Bey’in imzasının yer aldığı kararname çıkartılmıştır. Böylece sahildeki sansür merkezine Türkçe ve Fransızca dillerinde yazılan mektupların kabul edileceği, başka bir dille yazılmış olanların ise gönderenlerine iade edilmesine karar verilmiştir.⁶⁹³

⁶⁹¹ BCA, 30-18-1-1/ 1-12-15/ 168-2. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 71-72.

⁶⁹² *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 110. İletişimin önemli bir parçası olan posta işlerinin ordu içerisinde sağlıklı yürütülebilmesi için Osmanlı Devleti tarafından 1918’de “Ordu-yı Hümayun Sabit Sahra Postaları Hakkında Muaddel Talimat” isimli bir düzenleme kabul edilmiştir. Ancak söz konusu talimatnamenin Ankara Hükümeti tarafından orduda uygulandığına dair bir bilgi mevcut değildir. Talimatnamenin uygulanmama nedeni ise posta işlerinde yetişmiş uzman ordu mensuplarının bulunmadığı iddia edilmektedir bkz. Mustafa Balcıoğlu, *Belgelerle Millî Mücadele Sirasında Anadolu’da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Yükseköğretim Kurulu Matbaası: Ankara, 1991, 58.

⁶⁹³ BCA, 30-18-1-1/1-5-5/53-13.

Sansür merkezlerinin kurularak iç güvenliği tehdit edebilecek bilgi akışının önünün kesilmesi amacıyla Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Dâhiliye Vekâleti ortak çalışma yürütmüş, bu amaçla ilgili birimlerden bilgi istenmiş ve fikir alışverişinde bulunulmuştur. Örneğin Dâhiliye Vekâleti gerek casus akışı gerekse Millî Mücadele karşıtı propagandaların engellenmesi amacıyla Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat, Kırşehir bölgelerinde sansür uygulanmasına gerek olup olmadığını Merkez Ordusu'na sormuştur. Merkez Ordusu ise ilgili şehirlerde propaganda yapıldığını belirterek sansür uygulamasına geçilmesinin uygun olduğu görüşünü bildirmiştir.⁶⁹⁴

7 Kasım 1920 tarihinde Dâhiliye Vekâleti, 1851 sayılı tezkeresiyle Heyeti Vekileden Yozgat ve çevresinde posta ve telgraf iletişiminde sansür uygulanmasını teklif etmiştir. Bunun sebebi ise Yozgat'ta birçok hem Hristiyan hem de Müslüman şahsın asillerle ve şakilerle görüştüğü bu durumda yerel yetkililerce tespit edildiği belirtilmiştir. Dâhiliye Vekâletinin bu isteği üzerine Heyeti Vekile, Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat, Kırşehir ve Samsun'da posta ve telgraf muhaberatına sansür getirilmesini 14 Kasım 1920'de gerçekleştirdiği toplantısında kabul etmiş, Meclis'e de malumat verilmesini istemiştir. Kararı Dâhiliye Vekili Namına sıfatı ile Dr. Adnan Bey imzalamıştır.⁶⁹⁵ 27 Kasım 1920 tarihinde Mecliste önce -Dâhiliye Vekâleti Vekili olarak Dr. Adnan Bey⁶⁹⁶ tarafından gönderilen- Heyeti Vekile tarafından alınan Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat, Kırşehir ve Samsun'da posta ve telgraf işlerinde sansür uygulanması kararı görüşülmüştür. Ancak mebuslar tarafından Heyeti Vekilenin bu kararı ve isteği oldukça eleştirilmiş, daha önce 4 il için aynı kararın istenip, şimdide 5 il için sansür istenmesinin hürriyeti engelleyici bir tavır olduğu hususu üzerinde durulmuştur.⁶⁹⁷ Bu yaşanan tartışma neticesinde sansür isteğinin önce Dâhiliye Encümenine gönderilmesine karar verilmiştir.⁶⁹⁸

Bahsi geçen illerde uygulanacak posta ve telgraflardan sansür hususu Dâhiliye Encümenine gönderilmiş ve 2 Aralık 1920'de Encümenin konu ile ilgili mazbatası⁶⁹⁹ Mecliste okunmuştur. Buna göre Meclis'te sansürle ilgili mebuslar arasında tartışmalar yaşansa dahi Dâhiliye Encümeni'nin mazbatası kabul edilmiştir.⁷⁰⁰ Mazbata da Amasya, Tokat, Çorum, Kırşehir, Samsun sancaklarında posta ve telgraf işlerinde sansürün uygulamasının kabulünü

⁶⁹⁴ Balcıoğlu, *Belgelerle Millî Mücadele*, 59.

⁶⁹⁵ BCA, 30-18-1-1/1-19-5/53-16.

⁶⁹⁶ Meclis Zabıtlarında Dâhiliye Vekili olarak yazılmış ancak o dönemde Dâhiliye Vekili Refet Beydir. Refet Bey bu dönemde iç isyanlarla mücadele ettiğinden Ankara'da değildir ve yerine vekâleten Dr. Adnan Bey bakmaktadır bkz. Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 553.

⁶⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, İctima:103, Celse:1, C.6, 27 Kasım 1336, s.52.

⁶⁹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, İctima:103, Celse:1, C.6, 27 Kasım 1336, s.53.

⁶⁹⁹ Mazbatada imzası bulunanlar; Encümen reisi (Saruhan) İbrahim Süreyya, Kâtip (İzmit) Hamdi, Aza (Karahisar) Şarki) Mustafa, Aza (Niğde) Ata, Aza (Bitlis) Ata bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, İctima:107, Celse:1, C.6, 2 Aralık 1336, 179.

⁷⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, İctima:107, Celse:1, C.6, 2 Aralık 1336, s.181.

içermektedir.⁷⁰¹ 9 Aralık 1920’de ise Merkez Ordusu’nun sorumlu bulunduğu bölgede mektupların sansürlenmesi uygulamasına Müdafaa-i Milliye Vekâletinin emri doğrultusunda başlanmış ve sansür görevi askerlik şubeleri tarafından tayin edilen subaylarca yerine getirileceği bildirilmiştir.⁷⁰²

Heyeti Vekile tarafından 28 Ekim 1920 tarihinde yurtiçinden yurtdışına gidecek ya da yurtiçine gelecek mektupların sahillerde ve kara sınırı üzerindeki büyük merkezlerde sansür edilmesine karar verilmiştir. Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey’in imzasının yer aldığı kararname uyarınca, mektupların sansür edilmesinin icrasından ise Dâhiliye Vekâleti ve Müdafaa-i Milliye Vekâleti sorumlu tutulmuştur.⁷⁰³

Posta ve telgraf yoluyla haberleşmenin kontrolden geçirilmesi Dâhiliye Vekâletinin iç güvenliği sağlamak hususunda yaptığı faaliyet ve aldığı tedbirlerin belki de başında gelmiştir. Örneğin Dâhiliye Vekâleti 7 Kasım 1920 ve 1851 sayılı tezkeresinde; Yozgat’ta hem Müslüman hem de Hristiyan olan pek çok kişinin “asi ve şakilerle” görüştükleri Divan-ı Harp başta olmak üzere diğer yapılarca tespit edildiği, idare-i örfi bölgesi olan Yozgat’ta tüm posta ve telgraf iletişiminin sansürlenmesi teklif edilmiştir. Bunun üzerine Heyet-i Vekile 14 Kasım 1920’de yapılan toplantıda tezkereyi kabul etmiş hatta sansür alanını genişleterek Amasya, Tokat, Çorum, Kırşehir’de de sansür uygulamasına başlanmasına kararın da Dâhiliye Vekâletine bildirilmesine karar vermiştir. Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey’in imzasının yer aldığı kararnameye, konu hakkında Büyük Millet Meclisi’ne bilgi verilmesi notu da düşülmüştür.⁷⁰⁴

Sansürü iç güvenliği sağlama aracı olarak kullanan Ankara Hükümeti ve TBMM, 14 Kasım 1920 tarihinde çıkartılan bir kararnameye bu anlayışlarını pekiştirmeye devam etmiştir. 7 Kasım 1920’de Dâhiliye Vekâletinin 1851 numaralı tezkeresiyle Yozgat’ta hem Müslüman hem de Hristiyanların, “asi ve şakilerle” yazılı ve sözlü olarak haberleştikleri yapılan tahkikatla sabit hale geldiğinden, buranın idare-i örfi bölgesi olması nedeniyle Yozgat içindeki tüm posta ve telgraf haberleşmesine sansür konulması teklif edilmiştir. Bunun üzerine Heyeti Vekilenin 14 Kasım 1920 tarihli toplantısında konu görüşülmüş ve nihayetinde Amasya, Tokat, Çorum, Yozgat, Kırşehir ve Samsun sancakları içerisinde tüm posta ve telgraf haberleşmesine sansür konulmasına karar verilmiştir. Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey’in imzasının yer aldığı kararnamenin ayrıca Dâhiliye Vekâletine tebliğ edilmesi emredilmiştir.⁷⁰⁵

⁷⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, İctima:107, Celse:1, C.6, 2 Aralık 1336, s.179.

⁷⁰² Balcıoğlu, *Belgelerle Millî Mücadele*, 59.

⁷⁰³ BCA, 30-18-1-1/1-16-8/53-15.

⁷⁰⁴ BCA, 30-18-1-1/1-19-5/53-16.

⁷⁰⁵ BCA, 30-18-1-1/1-19-5/53-16. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 155.

İletişimde sansür uygulanması hususunda verilen emirlere uyulmamasının karşılığının vatana ihanet olduğu kabul edildiğinden uygunsuz davrananlar ilgili merci İstiklal Mahkemeleri olmuştur. Bu doğrultuda istiklal mahkemelerinde çeşitli yargılamalar yapılmış ve cezalar verilmiştir. Örneğin Düzcce Göldağı sakini olan Ermeni asıllı Ardaşis, Gölpazarı Merkez Jandarma Karakolunun faaliyetleri neticesinde yakalanarak, 22 Ocak 1921 tarihinde Eskişehir İstiklal Mahkemesi kararı uyarınca “rumuzlu mektup yazmak” ile suçlu bulunmuştur. Eskişehir İstiklal Mahkemesi ise şahsın Haymana’ya sürgün edilmesine karar vermiştir.⁷⁰⁶ Rumuzlu mektup yazmak suçundan, aynı tarihte, Eskişehir İstiklal Mahkemesince, Ermeni asıllı Arslan Sandıkçıyan⁷⁰⁷ ile Ermeni asıllı Terzi kalfası ve fotoğrafçı olan Diran⁷⁰⁸ isimli kişilerin yine Haymana’ya sürülmelerine karar verilmiştir.

Telgraf ve posta iletişimde büyük hassasiyet gösteren Ankara Hükümeti ve dolayısıyla Dâhiliye Vekâleti 24 Mart 1921 tarihinde İcra Vekilleri aracılığıyla bu hususlarda yeni bir kararname yayınlamıştır. Esasında Dâhiliye Vekâleti 15 Mart 1921 tarihli 73/12118 numaralı tezkeresiyle, iletişimin kesintiye uğramaması için, iletişimin sadece mühim ve acele biçimde yapılması ve telgrafların kesinlikle kısa yazdırılmasını İcra Vekilleri Heyetine bildirmiştir. 24 Mart’ta İcra Vekilleri toplantılarında bu tezkereyi görüşmüştür. Görüşmenin sonunca icra Vekilleri Heyeti telgrafların kısa tutulması için çeşitli tedbirler almıştır. Bu hususlarda dikkat çekici olanlardan biri, telgrafların fevkalade mali, asayiş ve askeri konularla ilgili olan mühim hususlarla ilgili çekilmesi emridir. Kararda imzası olan Dâhiliye Vekili Namına Ahmet Muhtar Bey olmuştur.⁷⁰⁹

Dâhiliye Vekâleti, İcra Vekilleri Heyetine 15 Mayıs 1921’de 20778/1022 numaralı özel telgraflara sansür uygulanması hususunda bir tezkere göndermiştir. Buna göre Ümraniye hadisesi dolayısıyla Merkez Ordusu Kumandanlığı tarafından Sivas, Dersim, Malatya, Tokat, Erzincan ve Karahisarışarki sancaklarında kişiye özel olan telgraflara sansür emri verildiğini ve Elcezire Cephesi Kumandanlığı tarafından da Urfa, Birecik, Kuruç, Siverek, Vizanşehir, Reisülayın, Mardin, Nuseybin, Cizre, Siier, Diyarbakir, Elaziz ile Malatya mevkiinde sansüre gerek duyduklarını oysa sansür talimatnamesinde buna uygun bir madde olmaması sebebiyle her başvuruda İcra Vekilleri Heyetine gidildiği açıklanmıştır. Bunun yaşanmaması için bir ya

⁷⁰⁶ *TBMM Arşivi*, İstiklal Mahkemeleri, Rumuz: T5, Kutu No:5, Dosya No:79, Gömlek No:1, Sayfa No:1-16.

⁷⁰⁷ *TBMM Arşivi*, İstiklal Mahkemeleri, Rumuz: T5, Kutu No:5, Dosya No:79, Gömlek No:1, Sayfa No:1-15, *TBMM Arşivi*, İstiklal Mahkemeleri, Rumuz: T5, Kutu No:5, Dosya No:79, Gömlek No:2, Sayfa No:1-4. *TBMM Arşivi*, İstiklal Mahkemeleri, Rumuz: T5, Kutu No:5, Dosya No:79, Gömlek No:3, Sayfa No:1-4. *TBMM Arşivi*, İstiklal Mahkemeleri, Rumuz: T5, Kutu No:5, Dosya No:79, Gömlek No:4, Sayfa No:1-16.

⁷⁰⁸ *TBMM Arşivi*, İstiklal Mahkemeleri, Rumuz: T5, Kutu No:5, Dosya No:79, Gömlek No:1, Sayfa No:1-15, *TBMM Arşivi*, İstiklal Mahkemeleri, Rumuz: T5, Kutu No:5, Dosya No:79, Gömlek No:2, Sayfa No:1-4, *TBMM Arşivi*, İstiklal Mahkemeleri, Rumuz: T5, Kutu No:5, Dosya No:79, Gömlek No:3, Sayfa No:1-4, *TBMM Arşivi*, İstiklal Mahkemeleri, Rumuz: T5, Kutu No:5, Dosya No:79, Gömlek No:4, Sayfa No:1-16.

⁷⁰⁹ *BCA*, 30-18-1-1/3-16-9. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.2 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, 22-24.

da iki vekâlete sansür izni verme yetkisinin verilmesi Dâhiliye Vekâletinin tezkeresinde önerilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti 24 Mayıs 1921’de yaptıkları toplantı sırasında tezkereyi görüşmüştür. Nihayetinde Dâhiliye Vekili Ata Bey’in de imzasının yer aldığı kararname uyarınca, özel telgraflara sansür konulmayarak sansür izninin münasip olmayacağına karar vermiştir.⁷¹⁰

Posta ve telgraf haricinde yayınlar hususunda da Millî Mücadele Dönemi’nde çeşitli kısıtlamalar getirilmiştir. Örneğin Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti 23 Haziran 1921 tarihli 5401 numaralı tezkresiyle Konya’da yayın yapan Öğüt Gazetesinin 14 Haziran 1921 tarihli nüshasında askeri sırları açıkladığı ifade edilmiştir. Bunun üzerine İcra Vekilleri Heyeti 10 Temmuz 1921 tarihli toplantısında ve Dâhiliye Vekili Rafet Bey’in imzasının yer aldığı kararla, Öğüt Gazetesi hakkında gerekli incelemenin yapılmasını ve kararın Dâhiliye Vekâletine bildirilmesine karar vermiştir.⁷¹¹

Sansür uygulamaları nedeniyle mektupların geç ulaşması, uzun zaman geçmesi nedeniyle ailelerinden haber alamayan -özellikle ordu mensuplarının- şikâyetleri sık sık ilgili vekâletlere iletilmiştir. Bazı bölgelerde sorun yaşanmaması adına postanelerde sansür işlerine yardım edilmesi için subaylar görevlendirilmiştir. Örneğin 29 Ağustos 1921’de Merkez Ordusu tarafından Müdafaa-i Milliye Vekâletine bir yazı yazılarak Samsun’da sansür iş ve işlemlerinin polis komiserleri ve hükümet memurları tarafından yapıldığını ancak tayin olduklarından kadroları boş kaldığı için yerlerine öğretmenlerin getirildiği bildirilmiştir. Oluşan bu boşluğu öğretmenler tarafından doldurulmaya çalışılsa da Samsun posta işlerinin oldukça yoğun seyrettiği bir bölge olduğundan derhal önlem alınması hususunda uyarıda bulunulmuştur.⁷¹²

Haberleşme ve iletişim hususunda ciddiyetle kontrol mekanizması kurmaya gayret gösteren Ankara Hükümeti, bu doğrultuda sıklıkla karar vermeye devam etmiştir. 7 Temmuz 1921 tarihinde Dâhiliye Vekâleti ve Emniyeti Umumiye Müdüriyeti 24147/4214 numaralı tezkereyle bu kez İzmit ile İstanbul arasında direkt iletişim kurulmasına müsaade edilip edilmeyeceği hususunu sormuştur. İcra Vekilleri Heyeti de 10 Temmuz 1921 tarihli toplantısında konuyu görüşmüş ve Dâhiliye Vekili Rafet Bey’in de imzasının yer aldığı kararname ortaya çıkmıştır. Böylece İzmit ile İstanbul arasındaki telgrafla haberleşmeye müsaade edilmemesi ancak örneği İnebolu’daki gibi sansür edilerek mektup ya da Anadolu’dan gönderilen telgrafların posta yoluyla İstanbul’a gönderilmesine karar vermiştir.⁷¹³

⁷¹⁰ BCA, 30-18-1-1/3-22-18/53-17.

⁷¹¹ BCA, 30-18-1-1/3-30-9/86-4.

⁷¹² Balcioğlu, *Belgelerle Millî Mücadele*, 59-60.

⁷¹³ BCA, 30-18-1-1/3-30-5/167-2.

İcra Vekilleri Heyeti tarafından 5 Nisan 1922 tarihinde Anadolu'ya sokulabilecek ilmi ve edebi yayınların Dâhiliye Vekâleti ve Hariciye Vekâleti tarafından tespit edilmesini, bu hususların İcra Vekilleri Heyetine sevk olunmamasına karar vermiştir. Kararda imzası olan Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'dir.⁷¹⁴ Buradan hareketle Anadolu'da dağıtılacak yayınlar hususunda Ankara Hükümeti'nin büyük bir titizlik gösterdiği, dönemin önemli iki Vekâletini bu işten sorumlu tuttuğu ifade edilebilir. Ayrıca iç ve dış işlerden sorumlu iki Vekâletin görevlendirilmesi yayınların güvenlik tehdidi olarak algılanarak iş ve işlem yapıldığı kanaatini desteklemiştir.

3 Ağustos 1922 tarihinde İcra Vekilleri tarafından çıkartılan kararnameyle, Kars'ta trenlerde hareket halinde olan Malaganların sevk ve ticaretleri için sansürün geçerli olmasıyla birlikte, İstanbul ile açık mektuplarla görüşmelerde ve Anadolu sahillerindeki iskeleler arasında haberleşmeye izin verilmiştir.⁷¹⁵

20 Ağustos 1922 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından bir kanun layihası hazırlanmıştır. 3 maddeden oluşan bu layiha, kaçak mektup taşıyan ve nakleden kişilere karşı kaçak fiilinden dolayı 4 kat ücret alınacağı, kurallara uygun biçimde sansür ettirilmesi içinde Hükümet tarafından ayrıca 1 liradan 10 liraya kadar nakdi ceza ve gerekli görüldüğü takdirde taşıma ve nakil sebebiyle ayrıca kovuşturma yapılabileceği, kanunun ilanından sonra yürürlüğe konacağı ve nihayetinde kanunun icrasından Dâhiliye Vekâletinin sorumlu olduğu ifade edilmiştir. Kanun layihasında imzası olan Dâhiliye Vekâleti Vekili Mehmet Ata Bey'dir.⁷¹⁶ Bu karar neticesinde sansür uygulamalarına aykırı davranan kişilere cezalar verilmiştir. Örneğin Ankara Hükümeti'nin emirlerine uymayarak mektup kaçıran Kayserili Ali Oğlu İbrahim'e, İstiklal Mahkemesi tarafından 1 ay süreyle tutuklanmasına ve 100 lira para cezasına çarptırılmasına karar vermiştir. Sansür hususunda aksiliğe sebebiyet vermeme adına da Dâhiliye Vekâleti emniyet müfettişliklerini uyarırken, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti de askeri kuvvetlere tedbir almaları yönünde gereken emirleri vermiştir.⁷¹⁷

Ordu komutanlıklarının sansür işleri hususunda zaman zaman Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine ya da Müdafaa-i Milliye Vekâletine başvurularda bulunmuş, bilgi vermişlerdir. Hatta 29 Ağustos 1921'de de özellikle Samsun için Merkez Ordusu sansür işlerinde aksaklık yaşandığı, Dâhiliye Vekâletine bağlı birimlerin eksikliğinden söz etmiştir. Neticece 11 Aralık 1921 tarihinde Erkan-ı Harbiye-i Umumiye tarafından hazırlanan bir tezkereyle konu İcra Vekilleri Heyetine aksettirilmiştir. Tezkerede Samsun ve Sivas

⁷¹⁴ BCA, 30-18-1-1/4-53-25/86-13.

⁷¹⁵ BCA, 30-18-1-1/5-26-18.

⁷¹⁶ BCA, 30-18-1-1/5-25-4/164-5.

⁷¹⁷ Balcioğlu, *Belgelerle Milli Mücadele*, 60.

ahalisinden olan efrat arasında propaganda yapıldığı bilgisinin Garp ile Elcezire Cephesi Kumandanlıklarından verildiği, durumun oldukça önemli ve ciddi olması sebebiyle Samsun ve Sivas'ın harp mıntıkasına dâhil olmak üzere sınır içi ve sınır dışı iletişimlerinde askeri sansürün uygulanması isteği ifade edilmiştir. Tezkere 21 Aralık 1921 tarihli İcra Vekilleri Heyeti içtimaında görüşülmüş ve Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in de imzasıyla, harp mıntıkalarında gerekli olan tedbirlerin ordu kumandanlarının sorumluluğunda olduğundan icabında sansür emri verebilecekleri ancak ticaret amacıyla yapılan iletişimin engellenmemesine özen gösterilmesine karar verilmiştir.⁷¹⁸

Ticaret için gerçekleştirilen iletişim hususunda uygulanan sansür zaman zaman tüccarlar tarafından da ilgili birimlere şikâyet konusu edilmiş, Ankara Hükümeti de aksaklık yaşanmaması adına sansür uygulamalarının ticaretle ilgili olan mektuplarda istisnaya yönelik kararlar almıştır. Örneğin 2 Kasım 1921'de Dâhiliye Vekâletinin tezkeresinde konuya oldukça açıklayıcı yaklaşmış ve çözüm önerisi oluşturarak İcra Vekilleri Heyetine başvurmuştur. Dâhiliye Vekâleti ve Posta-Telgraf Müdüriyeti tarafından hazırlanan tezkerede İstanbul'a gönderilen telgrafların İnebolu, Zonguldak gibi sahil merkezlerine önce yazıldığı, buralara da toplanarak vapur yoluyla İstanbul'a gönderildiği bu yol nedeniyle yaşanan gecikmenin tüccarlar tarafından hoş görülmediği ifade edilmiştir. Bu yoldansa telgrafların İzmit üzerinden tekrar kurulacak olan bir şebeke yoluyla hızlı bir biçimde İstanbul'a ulaştırılmalarının sağlanması halinde hem tüccarların hem de halkın hoşnut edilebileceğini, şimendifer idaresince yürütülen telgraf işlerinin şimdilik Ankara-İstanbul arasında kalmak ve tüm iletişimin Ankara'da "şiddetli sansüre" tabi tutulmak şartıyla iletişimin İstanbul ile tesis edilmesinin yararlı olacağı öne sürülmüştür. İcra Vekilleri Heyeti, 8 Kasım 1921 tarihli toplantısında Dâhiliye Vekâletinin tezkeresini görüşerek, Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in imzasının da yer aldığı kararnameyi oluşturmuştur. Böylelikle askeri sansüre tabi olmak üzere İstanbul ile telgraf iletişiminin kabulüne karar vermiştir.⁷¹⁹

Posta ve telgrafın Millî Mücadele sürecindeki önemi malumdur ancak bu işleyişi sağlıklı sürdürmek dönemin şartları itibarıyla de oldukça güçtür. Ankara Hükümeti tarafından verilen emirlerle sağlıklı ve iç güvenliği zedelemeyecek biçimde yürütülmeye çalışılan posta ve telgraf işlerinde zaman zaman türlü aksaklıklar ve beklenmeyen sorunlar da yaşanmıştır. Örneğin Yeni Yozgat gazetesindeki bir habere göre seferberlik ilanının başlarında telgrafhane binalarının müsait olmadığı yerlerde telgraf müdürlerinin üst katta ikamet etmelerine izin veren bir emir verilmiştir. Bu emre uyan eski müdür Abdülhalim Efendi, telgrafhane binasının tek

⁷¹⁸ BCA, 30-18-1-1/4-41-13/53-19.

⁷¹⁹ BCA, 30-18-1-1/4-36-5/167-3

kişinin kalmasına müsaade etmesine rağmen üst katını tüm ailesinin ikametine tahsis etmiş, sıhhi duruma uygun olmayan zemin katına ise makine, posta vs. koydurmuştur. Binanın altında çalışmaya mecbur kalan memurların sağlıkları bozulmuş, telgrafhane pis bir duruma gelmiştir. Abdülhalim Bey'in yerinin değiştirilmesi üzerine Fen Müfettişi Fuat Bet ve Müstahdem Emin Bey'le birlikte makine odasıyla müfettiş odasının üst kata nakledilmesini sağlamıştır. Yeni Müdür Mehmed Galip Bey'in atanmasının ardından da telgrafhanenin şeklinde ıslahata başlanmış ve tamir edilerek bina düzgün hale getirilmiştir. Ayrıca Müdür Galip Bey, binanın zemin kayına zarif bir gişe inşa etmiş, çarşıda köşe başlarında posta kutuları koydurmuş bu çabaları nedeniyle de halkın takdirini kazanmıştır.⁷²⁰ Bahsi geçen hadiseden hareketle her ne kadar güvenliği sağlayıcı, düzeni tesis edici emirler veriliyor olsa da emirleri uygulayan kişilerin tutumları her daim önemini korumuştur. Dolayısıyla Dâhiliye Vekâletinin iç güvenliği tesis ederken yürüttüğü iş ve işlemlerde verdiği emirleri yerine getiren görevlilerin dirayetleri, mücadeleye olan bağlılıkları ve kişilik özellikleri güven ortamının oluşmasında büyük öneme sahip olmuştur.

3.2.4.2. Seyahatte Sansür

İç güvenliği Millî Mücadele'de tehdit eden pek çok hadise meydana gelmiştir. Bu hadiselerin mimarları İstanbul Hükümeti ve işgal güçleri ile onlara destek veren kişiler olduğu belgelerden de anlaşılacağı üzere sıklıkla tespit ve teyit edilmiştir. Bu nedenle ulaşımın denetlenmesi hem yeni isyanların ve hadiselerin önünü kesmek hem de olası iç güvenlik tehlikelerini bertaraf etmek açısından oldukça kritik öneme sahip olmuştur. Meclis'in açılmasının öncesinde ve sonrasında iç isyanlar her geçen gün alevlenmiş, cephede işgal güçleriyle mücadele verilirken memleket içinde de isyancı ve eşkıyalara karşı ayrı bir savaş verilmiştir.

Seyahatlerle ilgili kısıtlama, önlem ya da sansür uygulamaları Osmanlı Devleti tarafından tehlikeli durum veya olayları önlemek adına kullanılan iç güvenlik faaliyetlerinden olmuştur. Seyahatlara getirilen sansürlerin, devletin yetkili kıldığı makamlarca düzenlenen belgeler sayesinde hem kontrolünün yapılması hem de toplumsal düzenin aksamaması sağlanmıştır. Örneğin 1826'da Osmanlı Devleti'ni ve yöneticilerini uzun seneler boyunca uğraştıran Yeniçeri Ocağı kaldırılmış ve bu kez de ocak mensuplarının durumlarının yaratacağı iç güvenlik sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. İşsiz kalan Yeniçerilerin İstanbul dışına çıkartılarak memleketlerine ya da başka şehirlere gönderilmeleri için ise "Mürur tezkeresi" yani seyahat izni verilmiştir. İstanbul'un güvence altına alınabilmesi adına İstanbul dışına seyahat

⁷²⁰ Yeni Yozgat, 13 Temmuz 1922, 2.

etmeleri için belge verilen bu kişilerin bir süre sonra tekrar geri dönmek isteyenler olması durumunda bu kişilere mürur tezkeresinin verilmemesi kararı alınmıştır. Önlemlerinde bununla da yetinmeyen Osmanlı Devleti, 1826'da İhtisap Nezaretinin kurulmasını sağlamış ve gerekli yasal düzenlemelerle seyahate izin verilmesi⁷²¹ hususu bu teşkilata bırakılmıştır.⁷²² Osmanlı Devleti, özellikle I. Dünya Harbi sırasında Seyrüsefer Talimatnameleri çıkartarak seyahat sansürü uygulamasına başvurmaya devam etmiştir. Ankara Hükümeti ise hem bu talimatnameleri kabul etmiş hem de Millî Mücadele sırasında dönemin şartlarına uygun hale getirmek üzere değişiklikler yapmayı sürdürmüştür. Bu nedendir ki 2 Temmuz 1914 tarihinde yayınlanan Seyrüsefer Talimatnamesi bu süreçte de yürürlükte kalmıştır.⁷²³ İstanbul'un işgal güçlerinin denetimi altına tamamen geçmesiyle, şehrin asayiş işlerinden de sorumlu olan yabancıların istekleri doğrultusunda sadece İstanbul içinde bile pasaport vizesi kullanma zorunluluğu getirmiştir. Boğazı kullanarak karşıdan karşıya geçmeye çalışanların pasaport kullanması sağlanmış, izni olmayanlar geçememiş hatta deniz yolu kontrol edildiği gibi Haydarpaşa Tren İstasyonu da İngiliz polislerin denetimine tabi tutulmuştur.⁷²⁴

Zorlu koşullar altında sürdürülmeye çalışılan bağımsızlık mücadelesi sırasında İstanbul'dan gelen yolcular arasında tüccar, hava değişimi nedeni ya da mezun oldukları gerekçesiyle İstanbul Hükümeti tarafından görevlendirilen kişilerin Anadolu'ya geçmeye çalıştıkları sıklıkla ihbarlara konu olmuştur. Bu güvenlik problemini aşabilmek için Ankara hükümeti ve ilgili birimler dışarıdan -İstanbul'da bu dönemde memleket dışı kabul edilmiştir genelde- Anadolu'ya seyahat edecek kişilerin gizli olarak kimlik incelemesi yapılmasını ve sadece güvenilir bulunarak seyahat vesikası almış olanlara geçiş izni verilmesi emredilmiştir.⁷²⁵

İç güvenliği sağlamak açısından bir diğer alınan önlem ise Anadolu'ya geçebilmek için deniz yolu açısından kullanılan Ereğli⁷²⁶, Akçavaşir, Bartın, İzmit, Sinop, Samsun, Antalya

⁷²¹ Mürur Tezkeresi, 1831 yılına kadar kadı ve naibeler tarafından kasaba ya da kazalarda düzenlenmiştir. Bir kentten başka bir kente gitmek isteyenler, ilk adım olarak mahallelerindeki imamlardan amaçları, gidiş süreleri, nereye gideceklerinin açıklandığı bir yazı almış daha sonra bu yazıyı mahkemeye giderek kadıya vermiş, burada belirlenen ücreti ödedikten sonra Mürur Tezkeresi alma hakkı elde etmiştir. Ancak ilk adım olan imamdan yazı alma usulü, muhtarlıkların oluşturulması sonrası kaldırılmış ve bu meselede muhtarlar yetkili kılınmıştır. 10 Şubat 1841 tarihinde ise "Men-i Mürur Nizamnamesi" yayınlanarak seyahatlerle ilgili düzenlemelerine yenileri eklenerek hukuki bir zemin oluşturulmuştur. Bkz. Çadircı, "Tanzimat Döneminde", 171-172.

⁷²² Çadircı, "Tanzimat Döneminde", 170-171. Sönmez, "Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi (1840-1869)", 201.

⁷²³ Alyot, *Türkiye'de Zabıta*, 642.

⁷²⁴ Dikici, "Millî Mücadele Döneminde", 352.

⁷²⁵ Köstüklü, *Millî Mücadele'de Manisa-Uşak-Afyonkarahisar-Konya Hattı*, 41.

⁷²⁶ Ereğli stratejik anlamda TBMM için önemli olmuş fakat 8 Haziran 1919'da Fransızlar tarafından işgali bölge halkın direnişi sayesinde 18 Haziran 1920'de özgürlüğüne kavurmuştur bkz. *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı*, <https://zonguldak.ktb.gov.tr/TR-92525/tarihce.html>. Erişim 15.09.2023. Ancak Ereğli Meclis'in ve dönemin Dâhiliye Vekili olan Ali Fethi Bey'in de gündemini meşgul eden bir mesele olmuştur. Zira Samsun İstiklal Mahkemesi üyelerinin birbirleri arasındaki tartışmalar, iddialar Meclis'e taşınmış hatta Dâhiliye Vekili Fethi Bey bu konuda cevap vermek mecburiyetinde kalmıştır. Hadiselerin nedeni ise Bursa Mebusu Necati Bey'in Mülkiye Müfettişi olarak tayin edilen Sabri Bey hakkında ciddi suçlamaları içeren bir sual tavrı vermesidir. Necati Bey, Sabri Bey'in Ereğli Kaymakamı olduğu dönemde burayı Fransızların işgal etmesine zemin hazırladığı, Ereğli'de

Mersin, Trabzon ve İnebolu limanlarının denetlenmesi olmuştur. Bu limanların kullanılıyor olması bir güvenlik meselesi olarak görülmüş ve liman denetimlerini sağlamayı Ankara Hükümeti askeri olarak görüp bu hususta tedbirler almıştır.⁷²⁷ Ankara Hükümeti çeşitli tedbirler aldığı gibi bu dönemde İstanbul Hükümeti ve işgal güçleri de deniz seferlerine sansür ve denetim getirmiştir. Örneğin 1920’de İstanbul’dan Karadeniz sahillerine sadece 2 vapurun hareket etmesine izin verilmiştir. Bu vapurlardan bir tanesi Yenidünya isimli tüccar vapuru bir diğeri ise Nikomedyas adlı İtalyan bandıralı vapurdur. İstanbul Hükümeti’nin Seyrisefain İdaresi, gerekli gördüğünde İnebolu ve Ümit adlı vapurları da Karadeniz-İstanbul arası çalışması için izin vermiştir. Ancak bu vapurlara herkesin binmesi yasaklanmış, seyahat etme isteğinde bulunanların araştırmaları sonucunda işgal kuvvetleri komutanlıklarından alınan seyahat mahsuru olmadığına dair vesika ile seyahat edenlere gidiş ve geliş hakkı tanınmıştır.⁷²⁸ Şayet işgal kuvvetleri yaptıkları bir arama neticesinde belgesiz birinin seyahat ettiğini tespit ettiklerinde sert tedbirler uygulamış, bu kişi/kişiler tutuklanmış hatta akıbetlerinin ne olduğu dahi bilinmeyenler olduğu ileri sürülmüştür.⁷²⁹

Dâhiliye Vekilinin sorumlu tutulduğu, İcra Vekilleri Heyeti tarafından 2 önemli karar daha, kısa süre içerisinde alınmıştır. Bunlardan ilki 23/24 Mayıs 1920 tarihinde “Şüphelilerin ve Milli Emellere Muhalefetle Meşhur ve Meşgul Kimselerin Sınırdışı Edilmesi” isimli 12 numaralı karardır. 2 maddeden oluşan bu karara göre; İstanbul’dan Anadolu’ya geçmek üzere gelen ancak şüphe uyandıran ya da seyahat için uygun bir sebep gösteremeyenler ile Anadolu içinde milli amaçlara ters düşen faaliyetlere giren kişilerin sınır dışı edilmesi talimatı verilmiştir. Bu kararın uygulayıcısı olarak da Dâhiliye Vekili ve Müdafaa-i Milliye Vekilleri sorumlu tutulmuştur.⁷³⁰

18 Haziran 1920’de Heyeti Vekile Büyük Millet Meclisi ile görüşmek için Anadolu’ya geçecek yabancıların sadece Mudanya ve Antalya iskelelerinden kabul edileceğini, bu iskeleler dışından gelecek olan hiçbir yabancıların “kim olursa olsun” kabul edilmeyeceğine karar vermiştir. Ayrıca bu konuda Hariciye, Müdafaa-i Milliye ve Dâhiliye Vekâleti’ ni sorumlu kılmıştır. Kararda imzası olan Dâhiliye Vekili ise Cami Bey’dir.⁷³¹

7 Ekim 1920 tarihinde Heyeti Vekile tarafından, Osmanlı ülkesinde seyahat edeceklerin uyması gereken şartlar hakkında hazırlanan tüzüğü kabul etmiştir. Tüzük gereği öncelikle

asayışı sağlamadığı gibi ağır ithamlarda bulunmuş bunun üzerine Dâhiliye Vekili Fethi Bey Sabri Bey hakkında kendi araştırmasını yaptığını ancak bir sorun varsa yine araştırma yapılabileceğini ifade etmiştir bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 20, İçtima Senesi: 3, 18.05.1338, 72-76.

⁷²⁷ Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, 291.

⁷²⁸ Şevket Soğucanlı, *İstiklâl Harbinde Olaylar*, Yenicezaevi Matbaası: Ankara, 1947, 16.

⁷²⁹ Soğucanlı, *İstiklâl Harbinde Olaylar*, 18.

⁷³⁰ Perinçek, *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C.8, 237. Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 320.

⁷³¹ BCA, 30-18-1-1/1-3-20/239-1.

seyahat edecek kişinin “seyahat varakası” almasını zorunluluğu getirilmiştir. Seyahat Varakaları/vesikaları ise Ankara’da bulunan Emniyeti Umumiye Müdürlüğü ve en büyük mülki memur tarafından tasdik edilmesi gerekmektedir. Seyahat varakası, Ankara’da Emniyeti Umumiye Müdürlüğü tarafından, diğer yerlerde ise en büyük mülkiye memuru tarafından tasdik edilerek ilgili kişiye verileceği, Müslüman kadınlar hariç yolculuk edecek kişinin seyahat varakalarında fotoğraf koymaları mecbur tutulmuş, İstanbul ile sınır dışına gidecek olanların ise hüviyetleri ile gidiş sebeplerini belirten telgrafi Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine bildirmeleri, müdüriyetin ile yapacağı araştırma neticesinde gitmelerinde mahsur bulunmadığı sonucuna varılanlara Dâhiliye Vekâleti tarafından müsaade verilmesine karar verilmiştir. Sınır dışından ya da İstanbul’dan gelenler için ise geliş sebepleri ve durumları Dâhiliye Vekâletine bildirilmesi, ülke içine alınmalarında sorun olmayanların yine Dâhiliye Vekâletince onaylanmaları neticesinde seyahatlerine devam etmeleri öngörülmüştür. Kararnamede imzası bulunan Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey’dir.⁷³² Bir kişinin seyahat varakası alabilmesi için önce beyanname vermesi zorunlu tutulmuştur. İstenen beyannamenin içeriğinde gitmek istenilen yer, gidiş sebebi, ne kadar süreyle gidildiği ve kalınacağı, hangi yoldan gidileceği gibi detaylı bilgiler verilmesi istenmiştir. Kişinin istediği yere gitmesi durumunda ise geliş tarihleri, kalış süreleri aynı seyahat varakasını altına işlenmiş, şayet süre uzatılmak istenirse uygun sebepler ışığında tekrar bu varakaya ilgili makamlarca kayıt yapılmıştır. Seyahat varakası alıp belirttiği yere giden kişilerin 15 gün süre içinde hiçbir iş yapmamaları ve kalışlarıyla alakalı olarak makul bir sebep gösterememeleri durumunda geldikleri yere geri gönderilmeleri sağlanmıştır. Memleket içinden sahil kesimlerine gideceklerin seyahat varakasına herkesin fotoğrafı olma zorunluluğu getirilmiş ancak buna tek bir istisna eklenmiş o da Müslüman kadınları olmuştur. Seyahat Varakasında fotoğrafı olamayanların belgelerinin hükümsüz olduğu kabul edilirken, belgeye eklenen fotoğrafta resmi makamın mührü olması da istenmiştir. Ayrıca İstanbul ile yabancı ülkelere gitmek isteyenlerin hüviyetleri ve seyahat varakaları olmasına rağmen yine de Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine bildirimde bulunması gerekmiştir. Bu bildirim uyarınca Emniyet soruşturma yapmış, gitmelerinde mahsur bulunmayanların bilgisi Dâhiliye Vekâletine verilerek, Vekâletin izniyle gidişlerine onay verilmiştir. İstanbul’dan, yabancı ülkelere ya da düşman işgali altındaki topraklardan sahillere gelen yolcuların karaya ilk ayak bastıkları yerde önce seyahat gerekçeleri incelemeye tabi tutulmuş, aralarında şüpheli görülenler nezarete alınmış ve Dâhiliye Vekâletine başvurularak haklarında uygulanacak işlemin ne olduğu sorulmuştur. Dâhiliye Vekâleti seyahatlerini uygun gördüğü takdirde, yolculuklarına devam etmelerine müsaade edilmiştir. Fakat şüpheli görülmeseler bile

⁷³² BCA, 30-18-1-1/1-14-3/88-1. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 92.

Gayrimüslimlerin seyahatlerine izin, yolculuklarına devam ya da engellenmeleri hususlarında karar mercii tamamen Dâhiliye Vekâleti olmuştur.⁷³³

Ayrıca belirtmek gereklidir ki seyahat vesikasının yanında İstanbul’da kurulan gizli örgütlerden olan ve Anadolu’ya insan götürülmesini sağlayan başta Karakol Cemiyeti olmak üzere diğer yapılarca “tavassut vesikası” yani “aracılık belgesi” verilmiştir. Bu belge sayesinde Anadolu’ya geçen kişilerin güvenilir olduğu garanti edilmiştir.⁷³⁴ Ancak bu usul gizli istihbarat örgütlerinin ifşa olması, mühürlerinin ele geçirilmesi gibi olumsuz hadiseler neticesinde Ankara zor durumlar da yaşamak mecburiyetinde kalmıştır.

Seyahat varakası taşımayanların casus oldukları düşünülerek haklarında işlem yapılmıştır. Örneğin Isparta İstiklal Mahkemesi’nde seyahat vesikası olmayan Kıbrıslı Ahmet Kemal, Bursalı Ahmet, Taşlıcalı Abdullah ve Osman Efendi hakkında casusluk suçlamasıyla dava açılmıştır. Bahsi geçen kişilerin Kayseri, Samsun, Haymana, Kütahya gibi şehirleri seyahat vesikaları olmadan dolaşmaları Emniyet-i Umumiyye bağlı polislerin dikkatini çekmiş, ifadeleri alınarak mahkemeye sevk edilmişler ve yargılamaları neticesinde casus olduklarına dair bulguya rastlanmasa da “serseri şekilde dolandıkları” için düşman güçlerinde kolay hedef olabilecekleri gerekçesiyle Can Adası’na sürülmüşlerdir.⁷³⁵

Çıkarılan seyahat kısıtlamasına göre 1 ay içerisinde 2 kez sahillere ve cephelere yakın mahallerde seyahat kesinlikle yasaklanmış, bu yasağa istisna olarak ise tüccar vs. olduğu belirtilmiştir. Bir diğer ilginç madde ise Müslim ve Gayrimüslimlerin bir defada 10 kişiden fazla grup halinde ya da bir bölgenin yerlisiyken, başka bir bölgeye “teksif-i nüfus” sebebiyle yani nüfus arttırıcı amaç ile birer birer sürekli biçimde seyahat etmeleri yasaklanmıştır.⁷³⁶ Burada kuvvetle muhtemeldir ki aynı tarihler içerisinde işgal kuvvetleri tarafından bölgelerdeki nüfus yapısını bozucu ve değiştirici olarak insan taşındığı bilindiğinden bu engellenmeye çalışıldığı ifade edilebilir. Ayrıca bazı gölgelerde “gerekli durumlarda” seyahat yasaklanabileceği ilan edildiği gibi, yabancı tebaanın seyahati hususunda ise yine izin ve tasdik etme görevi Dâhiliye Vekâleti’ne bırakılmıştır. Hazırlanan seyahat kısıtlamalarıyla ilgili bu tüzük de imzası olan “Dâhiliye Vekili” sıfatı⁷³⁷ ile Dr. Adnan Bey’dir.⁷³⁸

⁷³³ Alyot, *Türkiye’de Zabıta*, 635.

⁷³⁴ Yurtsever, *Millî Mücadele Dönemi*, 53.

⁷³⁵ Aybak, “Isparta İstiklal Mahkemesinde Görülmüş Bazı Casusluk Davaları”, 57.

⁷³⁶ BCA, 30-18-1-1/1-14-3/88-1.

⁷³⁷ Kuvvetle muhtemeldir ki belgeye geçirilirken “vekili” sıfatı eksik yazılmıştır, oysa 21 Aralık 1920 tarihindeki Meclis zabıtlarında “Dâhiliye Vekâleti Vekili Dr. Adnan Bey olarak yazılmıştır bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre:1, C.6, İ:118, Celse:2, 21.12.1336, s. 467-468.

⁷³⁸ BCA, 30-18-1-1/1-14-3/88-1.

Seyahat vesikasının çıkartılması, Meclis görüşmelerinin gündem maddelerinden biri olmuştur. Konya Mebusu Vehbi Efendi, seyahat vesikası usulü hakkında istizah (gensoru) takriri vermiş ve Dâhiliye Vekâleti Vekili sıfatı ile Dr. Adnan Bey’de bu istizaha cevap vermiştir. Konya Mebusu Vehbi Efendi, seyahat vesikası ile ülkenin “tahrip” edildiğini iddia etmiştir. Vehbi Efendi konuşmasında ülkeye gelip giden yolcuların kayda tabi tutulmasını denetlenmesini içlerinde bulundukları şartlar sebebiyle doğru bulduğunu fakat Heyeti Vekile ‘nin aldığı kararlar kadar bunun sert usullerle yapılmasının yanlış olduğunu ifade etmiştir.⁷³⁹

Buradaki ilginç husus Vehbi Efendi’nin konuşması sırasında seyahat vesikası süresince yapılacak araştırma/soruşturma usullerinden bahsetmesi olmuştur. Bir nevi “güvenlik soruşturması” olarak da ifade edilebilecek bu araştırma ve soruşturma Vehbi Efendi’nin ifadesine göre şu biçimde gerçekleştirilmiştir; Örneğin Konya’da bir tüccar İnebolu’ya geliyor burada polis ve emniyeti umumiye tarafından eşyası, üstü, kim olduğu aranıyor/ araştırılıyor neticesi müspet olduğunda serbest bırakılıyor. Serbest bırakılan bu kişi Ankara’ya geliyor burada da aranıyor ancak kimliğine dair yeterince bilgi edinilemediğinde Dâhiliye Vekâletine başvuruluyor. Bu kez Dâhiliye Vekâleti kişinin memleketine örneğin “Alioğlu Veli” kimdir diye soruyor ancak bu sırada bin tane Konya’da Alioğlu Veli olduğundan istenilen sonuç ya geç ulaşıyor ya da sonuca ulaşamıyor. Bu kez Konya Mebusuna bu kimdir diye sorulabiliyor, o da kişiyi tanısa bile adını hatırlayamadığı ya da karıştırdığından yeterli bilgiyi veremeyebiliyor. Bu soruşturma sırasında da aylar, günler geçiyor ve gelen tüccar getirdiği eşyasını ya birine bırakıyor ya borçlanıyor ya da satıyor/satamıyor, fakir düşüp yolda kalıyor.⁷⁴⁰

Vehbi Bey vesika usulünde yaşanan aksaklık ve soruşturma sürelerinin aşırı uzunluğu sebebiyle İnebolu’dan Ankara’ya bir kişinin vesikasıyla 53 günde geldiğini de iddia etmiştir. Vehbi Bey buradaki sorunun çözümünü ise Dâhiliye Vekâlet’inin kişinin memleketine sorup beklemesindense, memleketlerde ilgili memurları görevlendirerek soruşturmayı yerelde onların yapıp hızlıca onay vermeleri ya da vermemeleri yetkisinin devredilmesini istemiştir.⁷⁴¹

Vehbi Bey’in konuşmasına cevaben Dâhiliye Vekâleti Vekili Dr. Adnan Bey söz almış ve öncelikli olarak neden Heyeti Vekilenin böyle bir seyahat vesikası usulünü getirdiğini izah etmiştir. Adnan Bey harp halinde bulunduğu, memleketin bir kısmının düşmanın elinde olduğu ve ortamın çok daha karışık olduğunu ifade etmiştir. Memleketin bazı yerleri düşmanın elinde olsa da bu yerlerinde memleket dâhilinde kabul edildiği için başka tedbirlerin uygulanmasının zorunlu hale gelmesi sebebiyle bu seyahat vesikası kararlarının alındığını açıklamıştır. Bu

⁷³⁹ TBMM Zabut Ceridesi, Devre:1, C.6, İ:118, Celse:2, 21.12.1336, 467.

⁷⁴⁰ TBMM Zabut Ceridesi, Devre:1, C.6, İ:118, Celse:2, 21.12.1336, 467.

⁷⁴¹ TBMM Zabut Ceridesi, Devre:1, C.6, İ:118, Celse:2, 21.12.1336, 468.

noktada Adnan Bey, kendisinden bir örnek vererek İstanbul mebusu olduğunu ancak İstanbul'un her ne kadar memleketin bir parçası olduğu kabul edilse de o günlerde İstanbul'a hâkim olan 2-3 devlet olduğunu ve bu devletlerinde Anadolu'da teşkil edilen hükümetin tamamen karşısında, yıkıcı hareket tarzını benimsediğini dolayısıyla buradan gelip gidenlerin kontrol edilmesinin bir zorunluluk haline geldiğini ifade etmiştir.⁷⁴²

Adnan Bey, konuşmasında seyahat vesikası alma usulünü de Vehbi Bey'in yanlış açıkladığını belirterek, esas işleyiş biçimini şöyle açıklamıştır; örneğin Karahisar' dan hareket edecek bir kişi önce Karahisar Mahalli Hükümeti'ne müracaat eder. Araştırmasını yapan Karahisar mahalli hükümet kararını belirterek seyahatinde mahsuru olmadığını ya da olduğunu Dâhiliye Vekâleti' ne bildirir. Bunun üzerine Dâhiliye Vekâleti, Emniyeti umumiye yoluyla bu kişiyi soruşturur. Burada Adnan Bey, Dâhiliye Vekâletinin yereldeki bir kişiyi tanımmasının imkânı olmadığını ileri süren Vehbi Bey'e bir başka cevap vererek Dâhiliye Vekâletinin kişileri bilmemesinin doğru olduğunu fakat kişiyi öğrenmek için Vekâletin çeşitli araçlara sahip olduğunu ve bu araçları kullanarak kişiyi tanımaya çalıştığını belirtmiştir. İç güvenlik bakış açısı için en Adnan Bey'in konuşmasındaki önemli husus ise İstanbul'dan gelenlerden isimlerini, hüviyetlerini sorup tahkikat yapmak zorunda olduklarını çünkü İstanbul'dan gelmekle yurtdışındaki bir memleketten gelmenin kendileri açısından hiçbir farkı olmadığını belirtmesi olmuştur.⁷⁴³ Buradan hareketle esasında işgal altında olan her bir vatan toprağının iç güvenlik sorunu olarak görüldüğü gibi İstanbul'un da bu kategoride yer aldığı sonucu çıkartılabilir.

Adnan Bey, konuşmasının devamında Ankara'nın merkez olması sebebiyle memleketin her yanından gelen insanların burada çalıştığını, bu kişilere Vekâletin müracaat ederek şu kişiyi tanıyor musun? Geçmişi nedir? Mesleği nedir? gibi sorular yönelttiklerini belirtmiştir. Dâhiliye Vekâletinin bu bilgi sahibi kişileri bünyesinde barındırmasının yanı sıra Emniyeti Umumiyenin de ayrıca bir teşkilatı olduğunu açıklamıştır. Adnan Bey, bu tarz bir soruşturma ile kişilerin birkaç gün kaybedebileceklerini ancak memleketin kazanacağını, şayet kişi bir "casus" ise derhal tespit etme şanslarının olduğunu belirtmiştir.⁷⁴⁴ Adnan Bey'in belirttiği üzere seyahat kısıtlamasının ve getirilen seyahat vesikası zorunluluğunun temel hedefi, Anadolu içlerine geçecek kişilerin casus olup olmadığının tespiti, iç güvenliği sağlama çabası olduğu sonucu çıkartılabilir. Dâhiliye Vekâletinin de bu hususta yetkilendirilmesi doğrudan bu tarz işlemlerin Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik faaliyetlerinden olduğu kabul edilebilir.

⁷⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, C.6, İ:118, Celse:2, 21.12.1336, 469.

⁷⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, C.6, İ:118, Celse:2, 21.12.1336, 469.

⁷⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, C.6, İ:118, Celse:2, 21.12.1336, 469.

Konuşmasının ilerleyen kısımlarında da Adnan Bey, seyahat kısıtlaması düzenlemesiyle Heyeti Vekile 'nin “*memleketin selameti ve selameti inzibatiyesi*” için faydalı bir iş yaptığını hatta bunun kanıtı olarak elinde bazı olayla olduğunu da ifade etmiştir. Adnan Bey'in açıklamasına göre İstanbul'dan düzenlenen bazı hadiseler yaşanacakken, bu tedbirler sayesinde Hükümet durumu fark etmiş ve engellemiştir. Buna rağmen Adnan Bey ticaret gibi hususlarda yaşanan bazı aksaklıklar olduğunu, bunlarında zaman içerisinde giderilebileceğini belirtmiştir.

745

Meclis'te seyahat kısıtlaması hususunda konuşulurken, meseleye Mustafa Kemal Paşa dâhil olmuş ve söz alarak kendi yaşadığı, öğrendiği bir hadiseden bahsetmiştir. Mustafa Kemal Paşa bir hükümet yetkilisinin gönderdiği telgrafla, Paşa'nın yakın akrabası olan birinin eşinin Anadolu'ya gelip görüşmek istediği bilgisi kendisine iletilmiştir. Ancak bu kişinin elinde İngilizlerin İstanbul özel memuru olan Yüzbaşı Bennett imzalı bir belge olduğunu, bununla İngilizlerin gizli bir biçimde temas kurmaya çalıştıkları iddia edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, çıkarılan seyahat yasağı doğrultusunda kendisinden görüş alınmak için başvurulmasıyla olayı öğrenebildiğini ve casus olduğuna emin olduğu bu kişinin yanına gelmesini ya da Anadolu'ya geçmesini bu şekilde önlediklerini açıklamıştır. Bu hadise üzerine Paşa, bu akrabasının tutuklanması emrini vermiş ve kendisinin casusluk yapmasının önüne geçmiştir. Konuşmasının sonunda da Mustafa Kemal Paşa, kısıtlamalardan vazgeçilmemesini çünkü düşmanlarının fazlasıyla kötü olduğunu hatırlatmıştır.⁷⁴⁶

Meclis'te seyahat kısıtlaması meselesi üzerine yapılan görüşmeler neticesinde 3 teklif ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri konunun müzakeresi yeterli oylamaya geçilsin derken, diğeri İstanbul'a gidecek kimseye izin verilmemesini ileri sürmüş, üçüncü olarak ise sadece gelip giden tüccarlar için soruşturma yapılmasını ordu mensupları içinde aynı kuralların uygulanmasını önermiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Vekâleti Vekili Adnan Bey, Erkân-ı Harbiye ile Dâhiliye Vekâleti' nin ortak olarak bu hususta ilgilendiğini, gelip güden orfu mensuplarının hüviyetinin olağanüstü biçimde incelendiğini hatta sivillerden daha fazla tetkik edildiklerini bu sebeple takrire gerek olmadığını açıklamıştır. Ancak bu takrir Müdafai Milliye ve Erkân-ı Harbiye Umumiyyeye tevdi edilmiştir.⁷⁴⁷

Heyeti Vekile, 7 Ekim 1920 tarihinde seyahat kısıtlaması kararı almış bunun sebebini de ülkenin içinde bulunduğu güvenlik durumu olarak Dâhiliye Vekâleti Vekili Dr. Adnan Bey tarafından açıklaması yapılmıştır. Ancak daha sonra Heyeti Vekile, şüpheli şahısların Heyeti

⁷⁴⁵ TBMM Zabut Ceridesi, Devre:1, C.6, İ:118, Celse:2, 21.12.1336, 469.

⁷⁴⁶ TBMM Zabut Ceridesi, Devre:1, C.6, İ:118, Celse:2, 21.12.1336, 471.

⁷⁴⁷ TBMM Zabut Ceridesi, Devre:1, C.6, İ:118, Celse:2, 21.12.1336, 477.

Vekile kararı ile tespit edilecek yerlere yaklaştırılmamasını veya sınır dışı edilmeleri ile ilgili bir kanun teklifi hazırlamış, bunu Büyük Millet Meclisine sunmuşlardır. Meclis tarafından konu Dâhiliye Encümenine sevk edildiğinden, Dâhiliye Encümeni 4 Kasım 1920 tarihinde konu ile ilgili mazbatasını Meclis'te okunmak üzere göndermiştir. Dâhiliye Encümeni, Heyeti Vekile'nin bu kararını yerinde bulmamış, tehlike yaratabilecek durumlar için İstiklal Mahkemeleri'nin kurulduğunu ve burada en ağır cezaların verilmesine imkân verildiğini dolayısıyla ek bir düzenlemeye gerek olmadığı görüşünü açıklamıştır. Okunan Dâhiliye Encümeni Mazbatası, mebusların oylarıyla kabul edilmiştir. Dâhiliye Encümeninin bu mazbatasında imzası olanlar ise şu isimlerdir; Dâhiliye Encümeni Reisi Namına Karesi Mebusu Vehbi, Kâtip Atıf, Aza İzmir Mebusu Hamdi Namık, M.M. Konya Mebusu Refik, Aza Kastamonu Mebusu Dr. Suat, Aza Yozgat Mebusu Feyyaz Âli'dir.⁷⁴⁸ 8 Kasım 1920'de de kanun teklifinin reddi Heyeti Vekilenin bilgisine sunulmuştur.⁷⁴⁹

Nüfus yapısını korumaya da gayret gösteren Ankara Hükümeti bu doğrultuda bir kararname çıkartmıştır. 28 Ekim 1920'de "*Nüfus vukuatının iki ay müddetle cezayı nakdîden muafiyetine dair*" kararnameyle memleketin her vilayet ve livasında olmak üzere resmi ve özel gazetelerle ya da gazete bulunmayan yerlerde ilanla 2 ay içinde ihbar olunacak "*nüfus vukuatından*" ceza alınmayacağı kabul edilmiştir. Fakat 2 ay içinde her mahalle ve karyenin imam ya da muhtarı kendi sınırları içinde meydana gelip henüz tescil olmayan doğum, ölüm, evlenme ve boşanma vukuatına dair resmî belgeyi takip ve tanzim ederek nüfus idarelerine vermekle zorunlu tutulmuştur. 2 ay sonunda mahalle veya kariye içinde tescil olunmamış nüfus vukuatı bulunması halinde muhtar ve imamdan nüfus için birer lira nakdi ceza verileceği gibi ihbarda bulunmaya mecbur olanlardan da 3 katı kadar nakdi ceza verileceği ilan edilmiştir. 4 maddeden oluşan kararnamenin icrasından Adliye Vekili ve Dâhiliye Vekili mesul tutulmuştur. Dâhiliye Vekili Namına kararnamede imzası bulunan Dr. Adnan Bey'dir.⁷⁵⁰

Seyahat kısıtlaması ve belge alınması hususunda ticari bakımdan sorun yaşanmaması için istisna yaratma yoluna gidilmiştir. Söz konusu amaç doğrultusunda 17 Kasım 1920'de Seyrû sefer talimatnamesinin birinci maddesine ilave yapılmıştır. Bu ilave sayesinde zorunlu ihtiyaçların alışverişi için mücavir kaza pazarlarına gitmeleri zorunlu olan köylülerin seyahat vesikası almaktan "*müstesna*" oldukları kabul edilmiştir. Kararı imzalayanlar arasında dönemin Dâhiliye Vekâleti Namına Dr. Adnan Bey de yer almıştır.⁷⁵¹ Bir diğer örnek ise Bayazıt livası⁷⁵²

⁷⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.5, Celse:1, İctima:94, 4.11. 1336, 279.

⁷⁴⁹ BCA, 30-10-0-0/106-694-3/ 92B.

⁷⁵⁰ Düstur, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 114.

⁷⁵¹ Düstur, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 130.

⁷⁵² Bayazıt livası esasında Erzurum vilayetidir bkz. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları: Ankara, 2017.

ile ilgili çıkartılan kararname olmuştur. 2 Aralık 1920 tarihinde Dâhiliye Vekâleti 2445-8200 numaralı tezkeresiyle 8 saatlik mesafede bulunan Makö ve çevresinden ihracat etme mecburiyeti bulunduğundan her gün pek çok İran tebasına mensup insanın ve mültecinin gelmesi sebebiyle seyrüsefer talimatnamesinin 12. maddesinin Bayazıt livasına uygulanma imkânının olmadığı, gelip gidenler hakkında işlem yapılmasının vakit kaybı ve şehrin idare ile iaşesinde sorun yaratması nedeniyle Bayazıt livasına seyrüsefer talimatnamesinin 12. Hükmünden muaf tutulması istenmiştir. Bunun üzerine 12 Aralık 1920’de Heyeti Vekile toplantısında konu görüşülerek Dâhiliye Vekâletinin tezkeresi kabul edilmiştir. Kararnameye Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey imzasıyla onay vermiştir.⁷⁵³

Heyet-i Vekile 14 Şubat 1921’de çıkarttığı kararname ile yerel ürünlerin ihracatını kolaylaştırmak ve bir ticaret buhranına mahal vermemek için yerel ürünlerin nakliyatını yapan hayvan ve araba sahibi olanlara “sürekli” seyahat belgesi verilmesini kabul etmiştir. Kararnamede Dâhiliye Vekili Namına sıfatı ile Dr. Adnan Bey’in imzası yer almıştır.⁷⁵⁴

Yürürlükte olan Seyrüsefer Talimatnamesi’nin uygulanmasıyla çeşitli sorunların ortaya çıkması üzerine Dâhiliye Vekâleti 13 Mart 1921 tarihinde 1981 sayılı tezkereyi İcra Vekilleri Heyeti’ne sunmuştur. Tezkerede Anadolu’dan çıkan ve dâhile gelen yerli Osmanlı tebası Müslümanların Dâhiliye Vekâletinden izin aldıktan sonra gidiş ve dönüşlerine müsaade edilmesi için pek çok yazışma yapılmakta, eşhasın hüviyetleri ve seyahatlerinde mahzur olup olmadığının takdiri bağlı bulundukları vilayet ve elviye tarafından esaslı bir biçimde karar verilebileceğinden, müsaade etme hususunun doğrudan doğruya vilayet ve bağımsız livalara vererek, Talimatnamede bulunan ilgili görevlendirmenin iptal edilmesi Dâhiliye Vekâletince önerilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti 22 Mart 1921 tarihindeki toplantısı neticesinde, Dâhiliye Vekili Namına Ahmet Muhtar Bey’in imzasının da yer aldığı bir kararname çıkartılmıştır. Böylelikle memleket içerisinde azami kolaylık sağlanması ve sınır dışına gidip gelecekler hakkında da irade ve keyfiyetin Dâhiliye Vekâletine tebliğine karar verilmiştir.⁷⁵⁵

Seyahat ile ilgili yaşanan tartışmalar, İcra Vekilleri Heyeti tarafından yeni düzenlemelerin yapılmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda 7 Nisan 1921 tarihinde Dâhiliye Vekâleti ve Emniyet-i Umumiye 18173/2457 numaralı tezkeresini İcra Vekilleri Heyetine bildirmiştir. Tezkerede İstanbul veya diğer işgal edilen yerler ile Avrupa’ya gidecek olanlar için Seyrüsefer Talimatnamesince izin alınmak için başvurulduktan sonra izin verilmesi, her yönüyle maksatlarının tasdik edilmesi ve bilinen/tanınan tacir, memur gibi kişilerin, ahalinin,

⁷⁵³ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 166.

⁷⁵⁴ *BCA*, 30-18-1-1/2-35-16/88-4.

⁷⁵⁵ *BCA*, 30-18-1-1/2-40-7. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.2 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, 13.

ailelerin istedikleri yerlere gitmelerine derhal serbest bırakılması önerilmiştir. Ayrıca şüpheli görülen kişilerinde Merkez'den (Ankara'dan) açıklama istenmesi, memleket içindeki yerlere seyahat edecek kişilerin itimat sahibi Müslüman ahali ve tüccarın, yerelin en büyük mülki amiri tarafından seyahatlerine izin verilmesi istenmiştir. Tezkereyi 1 Mayıs 1921 tarihinde görüşen İcra Vekilleri Heyeti, memleket içinde seyahat etmek isteyenlere azami kolaylık gösterilmesini ve sınır dışına gidip gelecekler hakkında da hususi işi göstermek üzere 22 Mart 1921 tarihinde ve 760 numaralı kararnamenin muhafaza edilerek, Dâhiliye Vekâletine gönderilmesi kararın yollanmasında mutabık kalınmıştır. Kararnamede imzası olan Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey'dir.⁷⁵⁶

Seyrüsefer Talimatnamesine zaman içinde yeni maddeler eklenmiş ya da düzenlemeler yapılmıştır. Zamanın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bu adımlarla iç güvenliği sağlayıcı önlemler alınmaya çalışılırken mülki idare ve dolayısıyla Dâhiliye Vekâletine yeni sorumluluklar yüklenmiştir. Örneğin 1 Mayıs 1921'de eklenen yeni maddeler uyarınca; Trabzon, Samsun, İnebolu, Söke, Antakya, Zonguldak ile Ulukışla'daki Emniyet Müfettişlikleri, yerel mülki idareye bağlanmış ve Emniyet Müfettişliklerinin seyrüsefer yetkileri yerel mülki idarelere verilmiştir. Ayrıca İstanbul ve diğer yerlerden gelenlerin yurtdışına gidecek olanlara iznin Dâhiliye Vekâletine sorularak izin verilmesine, Anadolu'ya buralardan gelecek olanların ise geldiklerinde inceleme yapılması, şüpheli olanların önce merkeze sorulması ve diğer durumlarda müsaadenin yereldeki en büyük mülki amir tarafından verilmesine karar verilmiştir.⁷⁵⁷

Kişilerin sınır dışı edilmesi hususunun da bir iç güvenlik sorunu olarak değerlendirilerek 23/24 Mayıs 1920 tarihinde “Şüphelilerin ve Milli Emellere Muhalefetle Meşhur ve Meşgul Kimselerin Sınır dışı Edilmesi” isimli kararname çıkartılmıştır. Kararın uygulayıcılarından biri Milli Müdafaa Vekâletiyken bir diğeri Dâhiliye Vekâleti olmuştur.⁷⁵⁸ Bu kararın bir uygulama örneği ise 24 Mayıs 1921 tarihinde kararın alınmasından 1 yıl sonra önemli siyasi figürleri içeren biçimde yaşanmıştır. Buna göre Dâhiliye Vekâleti ve Emniyeti Umumiye Müdüriyeti 19 Mayıs 1921 tarihinde 3173 sayılı tezkere ile İcra Vekilleri Heyetine başvurarak Trabzon'da bulunan Küçük Talat Bey ve Sarıkamış'ta bulunan Azmi Bey hakkında bir karar alınması gerekliliği bildirilmiştir. Bunun üzerine İcra vekilleri Heyeti 24 Mayıs 1921 tarihindeki toplantısında hem Dâhiliye Vekâletinin tezkeresi hem de Şark Cephesi Kumandanlığının şifreli telgrafi okunmuş ve ilgili kişiler hakkında bir karara varılmıştır. Dâhiliye Vekili Ata Bey'in

⁷⁵⁶ BCA, 30-18-1-1/3-18-12/88-6. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.2 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, 42.

⁷⁵⁷ Alyot, *Türkiye'de Zabıta*, 637.

⁷⁵⁸ Perinçek, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.8, 237. Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 320.

imzasının yer aldığı kararnameye göre, Küçük Talat Bey ve Azmi Bey'in sınır dışı edilmeleri emredilmiştir.⁷⁵⁹

Rodos'ta bulunan Amasya Mebusu Bekir Sami Bey, B    k Millet Meclisi Riyasetine gönderdiği şifreli telgrafla, Rodos'ta Vali ile yaptığı görüşmede kendisine sahillerde yabancı vapurların seyahatlerinin yasaklandığına dair bilgilerinin olduğu ve bu hususta müteessir olduklarını söylediğini iletmiştir. Bunun   zerine 29 Haziran 1921'deki toplantısında İcra Vekilleri Heyeti Dâhiliye Vekili Namına Refik şevket Bey'in de imzasının bulunduğu bir kararname çıkartmıştır. Ayrıca kararnamede İngiliz bayrağı altında bulunan Yunan ve Rum mürettebata sahip olmayan vapurlar hakkında diğer devletler bandırasına sahip olanlar gibi muamele görmelerine dair 12 Haziran 1921 tarihli 938 numaralı kararın olduğu hatırlatılmış, bu karar haricinde de Gayrimüslimlere dair başka bir karar alınmadığının Hariciye, Müdafaa-i Milliye ve Dâhiliye Vekâletine tebliğ edilmesi emri verilmiştir.⁷⁶⁰

Anadolu'yu sınır olarak kabul edip korumaya çalışan ve seyahat yoluyla gelenlerin yaratabilecekleri sorunları önlemeye çalışmak Ankara Hükümeti ve dolayısıyla Dâhiliye Vekâletinin önemli i  güvenlik adımlarından biri olmuştur. Seyahat eden kişilerin Millî Mücadele karşıtı olası faaliyetlerinin yarattığı endişe ise zaman zaman basına da yansımıştır. Örneğin 25 Mayıs 1921'de Dâhiliye Vekili Ata Bey'e İstanbul'da İngilizlerle iş birliği yapan bazı kişilerin kötü maksatlarla sınır haricinden dolaşarak Anadolu i lerine girme teşebbüsleri olduğunun basına yansıdığı ve hükümetin bu konuda ne düşündüğü sorulmuştur. Sual   zerine Ata Bey, bu tarz haberler aldıklarını, hükümetin dikkate almadığını zaten gereken tüm tedbirlerin uyguladığını, milletin birlik olmanın en hayırlı adım olacağını anladığını bu nedenle de "fesatların" kazan   elde edemeyeceklerini, memleket içinde emniyet ve asayişin iyi olduğunu açıklamıştır.⁷⁶¹

İcra Vekilleri Heyeti, 28 Ekim 1920'de "Nüfus vukuatının iki ay müddetle cezayı nakd  den muafiyetine dair" kararname çıkartarak nüfus hareketliliğini ve mevcut durumu hem öğrenme hem de kontrol etme imkânı yaratmaya çalışmıştır. Bu kez 16 Temmuz 1921 tarihinde "Nüfus vukuatının altı ay müddetle cezayı nakd  den muafiyetine dair kanunun"   kartılarak hem nüfus bildirimleri için daha fazla süre tanınmış hem de mesele kanunlaştırılmıştır. 3 maddeden oluşan ve 136 numarasını alan kanunla her vilayet, müstakil livada resmi veya hususi gazetelerde ya da gazete bulunmayan yerlerde her zamanki ilan yöntemleriyle ilan edilmesinden itibaren 6 ay içinde ihbar olunacak nüfus vukuatından nakdi ceza alınmayacağı

⁷⁵⁹ BCA, 30-18-1-1/3-22-15.

⁷⁶⁰ BCA, 30-18-1-1/3-27-16/181-1.

⁷⁶¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Mayıs 1921, 1.

kabul edilmiştir. 6 ay içinde her mahalle ve karye imam ile muhtarı buralarda meydana gelip henüz bildirilmeyen ölüm, doğum, boşanma ve evlilik olaylarına ait nüfus idarelerine belge düzenleyip vermekle mecbur tutulmuştur. Kanunun sorumlusu olarak da Adliye Vekili ve Dâhiliye Vekili gösterilmiştir.⁷⁶²

“*Seyr-ü Seyahat*” hakkında Dâhiliye Vekâleti, çeşitli aylarda ve yıllarda işlem yapılması için İcra Vekilleri Heyetine tezkereler sunmuş, bu hususta görüşmeler yapılmasını sağlamıştır. Buradan yola çıkarak yurt içi seyahatlerini kontrol etmenin bir iç güvenlik önlemi olduğu, asayiş sağlamada kullanılan mühim enstrümanlardan biri haline getirildiği ifade edilebilir. Örneğin Dâhiliye Vekâletinin Emniyet Umumiye Müdüriyeti yoluyla 20 Kasım 1921 tarihli ve 5658 numaralı tezkeresiyle seyr-ü seyahat hakkında İcra Vekilleri Heyetine başvurmuş ve toplantıda görüşülmesini sağlamıştır. Böylece 26 Kasım 1921 tarihinde toplanan İcra Vekilleri Heyeti, yurtiçi seyahatlerinde alınan “*seyahat varakalarının*” yani belgelerinin Müslümanlar için kaldırılarak sadece nüfus tezkerelerinin “*hüviyet varakası*” olarak herkesin taşıyarak bunların yurtiçi seyahatlerde yeterli olarak görülmesi kararını almıştır. Kararnamede imzası bulunan dönemin Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey’dir.⁷⁶³ Nüfus hususu Meclis gündeminde farklı gündem maddeleri içerisinde yer alarak konuşulmaya devam etmiş, bu noktada Dâhiliye Vekâleti de meseleye dâhil olmuştur. Örneğin 29 Aralık 1921’deki Meclis içtimasında Diyarbakir Mebusu Zülfü Bey’in hapisaneler hakkındaki sualine Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey’in cevabı ilginç bir noktayı hatırlatmıştır. Zülfü Bey sual takririnde hapisanelerin kötü koşullarına değinmiş, işgal altındaki yerlerden nakledilen tutukluların yetersiz kapasiteli hapisanelerde 700-800 kişinin 200 kişilik koğuşlardan barındırıldığını açıklamıştır. Zülfü Bey, “*Memleketin mütemadi surette uğradığı nüfus boşlukları karşısında her ferdin hayatını kıymetli görmek icabettiği halde*” neden hapisanelerin kötü koşullarına karşı Dâhiliye ve Adliye Vekillerinin umursamaz davrandığını sorgulamıştır.⁷⁶⁴ Zülfü Bey’in de dikkat çektiği nokta hapisanelerin kötü koşullarda olmasının yanı sıra ülkede ciddi bir nüfus azalmasının yaşandığı buna karşılık tutuklu bulunan insanların da aynı değeri taşıdıkları hususu olmuştur. Zülfü Bey’in sual takririne Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey ise açık yüreklilikle hapisanelerin durumunun “acınacak” halde olduğunu ifade etmiştir. Uygun şartlar taşımadan yapılan hapisanelerin durumunun kötü olduğunu fakat meselenin eskiden beri sorunlu olduğunu açıklamış, eksiklikleri oldukça net bir biçimde dile getirmiştir.⁷⁶⁵

⁷⁶² *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.2 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, 95.

⁷⁶³ *BCA*, 30-18-1-1/4. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.2 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, 185.

⁷⁶⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt:15, İçtima:2, 29.12.1921, 250-251.

⁷⁶⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt:15, İçtima:2, 29.12.1921, 251.

Memlekete giriş-çıkışlarla ilgili işleyişin Dâhiliye Vekâleti bünyesinde nasıl sürdürüldüğü ve bir iç güvenlik tedbiri olarak hangi biçimde uygulandığına yönelik olarak dönemin Dâhiliye Vekili olduğu sırada Ali Fethi Bey önemli açıklamalarda bulunmuştur. Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'e yönelik Talat Paşa, Said halim Paşa gibi İttihat ve Terakki'nin ileri gelen isimlerinin öldürülmesiyle sonuçlanan hadise öncesi kendilerinin memlekete girmelerinin yasaklanıp yasaklanmadığı sorusu sorulmuştur. Bunun üzerine Fethi Bey, bahsi geçen isimlerin hiçbirinin memlekete gelme isteklerini resmi bir biçimde yapmadıklarını ifade ettikten sonra kişilerin memlekete nasıl giriş-çıkış yaptığını ve hangi nedenlerle buna kısıtlamalar getirildiğini açıklamıştır.⁷⁶⁶ Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey 18 Mayıs 1922 tarihli bu Meclis toplantısında, Anadolu'ya gelip-gidecek olanların hareketlerini belirleyen Seyrüsefer Talimatnamesi olduğunu, ülkenin içinde bulunduğu durumun “harp hali” olduğunu ve harp halinde olan her ülke gibi bu topraklarında “*asayişine ve emniyetine ve gerekirse ordunun emniyet ve asayişine mütaallik tedbirler ittihat etmek*” mecburiyetlerinin olduğunu belirtmiştir. Ayrıca konuşmasında I. Dünya Harbi sırasında diğer devletlerin müttefiklerinin tebaalarına karşı dahi sert ve “ihtiyatkâr” davrandıklarını detaylı biçimde araştırma yapmadan da kimseyi ülkelerine almadıklarını hatırlatmıştır. Fethi Bey, her taraftan düşman işgaline uğranılmış olunmasına rağmen sert tedbirler almadıklarını ancak Anadolu'ya gelecek olan kişiler hakkında araştırma yaptıklarını, bu araştırma için mebusların kefaretları -kişilere kefil olmak için mebusların başvuru yaptıklarını da açıklamıştır- ya da polislerin uyguladıkları tedbirler ve kararlar sonucunda kişilerin Anadolu içlerine giriş isteklerinin kabul edildiğini söylemiştir. Anadolu'ya gelmek için istekte bulunanlara yönelik daha önce bir gazeteciye verdiği beyanatı Meclis'teki konuşmasında da yineleyen Ali Fethi Bey şu cümleyi kurmuştur: “*mücahedei milliyeyi kendisine bir emel ittihaz edenlere kapılarımız açıktır.*”⁷⁶⁷ Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in “*mücahedei milliye*” taraftarı/yanlısı olarak ifade ettiği kişilerin Anadolu'ya gelişlerinde bir sorun olmadığını açıklaması üzerine meselede bir keyfilik unsuru olduğu düşünülmüş olunacak ki Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey hemen söz alarak kişinin bu eğilimini nasıl ölçeceklerini, nasıl belirleyeceklerini sormuştur. Ancak Ali Fethi Bey, bu hususta bir sual verirse kendisinin cevap vereceğini açıkladığından konu açıklanmadan kapanmıştır.⁷⁶⁸

İcra Vekilleri Heyeti 8 Mayıs 1922 tarihinde Dâhiliye Vekili de Fethi Bey'in de imzasının bulunduğu bir kararnameyle, Avrupa'ya seyahat edeceklerine verilen pasaportlarda

⁷⁶⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 20, İçtima: 3, 18.05. 1338, 70-71.

⁷⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 20, İçtima: 3, 18.05. 1338, 72.

⁷⁶⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 20, İçtima: 3, 18.05. 1338, 72.

yazan “Namı Namii Hazreti Padişahi” ifadesi yerine “Türkiye büyük Millet Meclisi Hükümeti Namına” yazılmasına karar vermiştir.⁷⁶⁹

Dâhiliye Vekâleti 15 Temmuz 1922 tarih ve Emniyet-i Umumiye 3213/14313 numaralı tezkereyle, İcra Vekilleri Heyetine başvurarak İstanbul’dan ve diğer yerlerden kıyılarımıza gelen kişilerin hüviyetlerini ispat edemeyenlerin geri gönderildiklerini, bu kişilerin içerisinde ailelerin de olduğu bu sebeple hüviyetini ispat edemeyen yolculara yönelik genel bir kararın çıkartılması istenmiştir. 27 Temmuz tarihli toplantısında tezkereyi görüşen İcra Vekilleri Heyeti aynı gün çıkardıkları kararname ile kıyılarımıza gelen yolculardan hüviyetini ispat edemeyenlerin memlekete kabul edilmemesi kararını ilan etmiştir. Kararnamede imzası olan Dâhiliye Vekâleti Vekili Mehmet Ata Bey’dir.⁷⁷⁰ Kararname esasında sadece pasaportta bir düzenleme yapmamış, ülkenin yönetimde ve iktidarında kimin olduğunun vurgulanması açısından da oldukça dikkat çekici bir düzenleme olmuştur.

3 Ağustos 1922 tarihinde Dâhiliye Vekâleti Vekili Mehmet Ata Bey’in de imzasının bulunduğu ve İcra Vekilleri Heyetinin çıkardığı kararnameyle İzmit ve Marmara havzası hariç olmak üzere, içerideki memleketlerden memleket içinden İstanbul ve yurtdışına, yurtdışı ve İstanbul’dan memleket içine gelip gidecek memur, yerli tüccarlar ve diğer kişilerin Dâhiliye Vekâletinin müsaadesiyle seyahat etmelerine, ayrıca Anadolu sahilleri arasında da seyahate izin verilmiştir.⁷⁷¹ 29 Ekim 1922 tarihinde ise İcra Vekilleri seyahatle ilgili bu kez başka bir uygulamayı kabul etmiş ve Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey’in de onayladığı bir kararname çıkartmıştır. Çıkartılan bu kararname uyarınca Gayrimüslimlerden isteyenlerin yurtdışına çıkmalarının yasaklanmasına dair sürenin 1 ay müddetince kaldırılmasına karar verilmiştir.⁷⁷²

6/7 Kasım 1922 tarihinde Maliye Vekâletinin 59694/5438 numaralı, Dâhiliye Vekâletinin yine 6 Kasım ve 2020/27398 numaralı tezkereleri İcra Vekilleri Heyetinin 12 Kasım’da gerçekleştirilen toplantısında okunmuştur. Bunun üzerine 29 Ekim 1922 de Gayrimüslimlerin yurtdışına çıkmalarına izin veren ve Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey’in imzasının yer aldığı kararname gereğince, 12 Kasım 1922 tarihli İcra Vekilleri Heyeti toplantısında Gayrimüslimlerin taşınmaz mallarını başkalarına devretmelerine ve satmalarına izin verilmiştir.⁷⁷³

Millî Mücadele’nin başarıyla sonuçlandığının aşikâr hale geldiği 1922 senesinin sonlarında özellikle Gayrimüslimler için seyahat sansüründeki kısıtlamaların kaldırılması

⁷⁶⁹ BCA, 30-18-1-1/ 5-15-12. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.3, 8 Mart 1338-28 Şubat 1339, 81.

⁷⁷⁰ BCA, 30-18-1-1/5-21-20/88-11.

⁷⁷¹ BCA, 30-18-1-1/5-26-18. *Yeni Yozgat*, 21 Eylül 1922,2.

⁷⁷² BCA, 30-18-1-1/5-33-14/94-13.

⁷⁷³ BCA, 30-18-1-1/6-36-2/135-48.

yönünde kararlar alınmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda Müecceliyet-i Askeriye Kanunu uyarınca askerlikleri ertelenen kişilerin ertelemeleri devam ettikçe ve genel seferberliğin kaldırılmasına kadar her sene belirlenen vergiyi verdikçe tam serbestliğe sahip olacakları kabul edilmiştir. TBMM ise bu kişilere, şahsi kefalette bulunulması ya da nakdi teminatla yurtdışına gidip gelmelerine müsaade edilmesine karar vermiş ancak kefalet hususunun takibinden Dâhiliye Vekâleti sorumlu tutulmuştur.⁷⁷⁴

3.2.4.3. Millî Mücadele Karşısı Propagandalara Yönelik Sansür Uygulamaları

Millî Mücadele sürecinde haberleşme, doğru bilginin yayılması, yanlış bilgilerle mücadele etmek, dış kamuoyuna açıklama yapmak, halkı aydınlatmak Büyük Millet Meclisi için önemle üzerinde durulan hususlardan biri olmuştur. Bu amaçla atılan mühim adımlardan biri Anadolu Ajansı'nın kurularak hızla faaliyete geçirilmesidir.⁷⁷⁵ Hatta daha BMM Reisi sıfatı ile Mustafa Kemal Paşa, yayınladı genelgeyle Anadolu Ajansı'nın hayata geçirildiğini ilan etmiştir.⁷⁷⁶ Basının büyük bir güç olduğunu tespit eden Mustafa Kemal Paşa, basını milletin genel sesi olarak tanımlamıştır. Paşa'ya göre bu genel ses, milleti aydınlatmalı, tehlikelere karşı uyarıcı olmalı ve mutluluk için ortak istikamette yürünmesini sağlama vazifelerine sahip olması gerektiğini ifade etmiş ve adeta bir “rehber” olduğunu belirtmiştir.⁷⁷⁷ Bu denli büyük önem atfedilen basın ve yayın işleri başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Meclis ve Ankara Hükümeti içinde adeta bir propaganda aracı olarak görülmüştür.

Propaganda ve karşı propaganda faaliyetlerine Ankara Hükümeti büyük önem vermiştir. Zira İtilaf devletleri ve İstanbul Hükümeti'nin birlikte hareket ederek yanlış bilgi yayılımı nedeniyle Millî Mücadele sürecinin sekteye uğrama ihtimali zaman zaman ortaya çıkmıştır. Bu noktadaki en büyük karşı propaganda argümanları; askerlikten yorulan halka askerliğin kaldırıldığını ilan etmeleri, yükümlülüklerinin affedildiğini açıklamaları sayılabilir. Halkın saltanata ve halifelığe bağlılığı da bir malzeme olarak kullanılmış ve bu yollarla pek çok bölgede -ki Marmara çoğunluktadır- ayaklanma/isyan çıkartmayı başarmışlardır.⁷⁷⁸ İstanbul Hükümeti tarafından Millî Mücadele karşıtı propagandaların basın üzerinden yürütüldüğü bir gerçektir. Özellikle bu dönemde İstanbul basını, Millî Mücadele yanlısı güçlerin Bolşevik

⁷⁷⁴ *Yeni Yozgat*, 10 Ağustos 1922,2. Ayrıca

⁷⁷⁵ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 338.

⁷⁷⁶ Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 339.

⁷⁷⁷ Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1971, 182.

⁷⁷⁸ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 27.

olduğu, gerçek milliyetçi olmadıkları, dinsiz oldukları ya da asi olarak nitelendirmiş ve bu yönde sıklıkla yayın yapmışlardır.⁷⁷⁹

Belirtmek gerekir ki Ankara’da daha Büyük Millet Meclisi açılmadan, İstanbul Hükümeti’nin Millî Mücadeleyi engelleme girişimlerinin içerisinde her daim propaganda önemli araçlarının başında gelmiştir. Öyle ki Mustafa Kemal Paşa’yı da derinden üzen ve Yahya Kaptan’ın öldürülmesiyle sonuçlanacak hadisenin temelinde de Kuvayı Milliye lehine yapılan propagandayı engelleme çabaları yatmaktadır. Zira İstanbul Hükümeti ve işgal güçlerinin iş birliğiyle Gayrimüslimlere kurdukları çetelerle saldırmaya başlamış, bu şiddet zincirinin ise Kuvayı Milliye güçleri tarafından yapıldığı bilgisini her yerde yaymaya başlamışlardır. Bu kara propaganda nedeniyle bir yandan Kuvayı Milliye güçleri sıkıştırılırken bir yandan da toparlanmaya çalışan Temsil Heyeti ve destekçileri ciddi suçlamalar altında bırakılmıştır. Karşı propagandanın önlenebilmesi için İzmit’te milli müfreze oluşturarak başarılarındaki zabıtlarla bu faaliyetleri yürüten çeteleri yok etmek üzerine harekete geçilmiştir. Oluşturulan müfrezelerin en güçlülerinden biri Yahya Kaptan’a ait olanlar olmuş ve aylarca çalışan müfrezesiyle Yahya Kaptan bölgedeki çeteleri temizlemeyi başarmıştır. Ancak bir düzenleme neticesinde Yahya Kaptan öldürülmüş, ölümünden duyduğu derin üzüntüyü Mustafa Kemal Paşa, Nutuk adlı eserinde dahi dile getirmiştir.⁷⁸⁰ İstanbul Hükümeti Millî Mücadele’nin propaganda yoluyla desteklenmesine dahi müsamaha göstermemiştir. Bu husustaki örneklerden biri ise 1 Eylül 1919’da Adliye Nezareti tarafından Seydişehir Kadısı Raif Efendi’nin Kuvayı Milliye lehine gerçekleştirdiği propagandalarının “*asayiş ihlale sebebiyet*” vereceği nedeniyle açığa alınmasını yetkililerden talep etmesi olmuştur.⁷⁸¹ Dolayısıyla propaganda faaliyetleri ve asayiş oldukça bağlantılı görülmüş fakat iktidarlar kendi politikalarına uygun olarak kendi lehlerinde ve aleyhlerinde görerek mücadele yöntemi belirlemiştir.

TBMM’nin açılmasından kısa bir süre önce, Heyeti Temsiliyenin bir nevi yayın organı olan İrade-i Milliye gazetesinde İstanbul basınının -özellikle eski Dâhiliye Nazırı Ali Kemal ve Peyam-ı Sabah gazetesi- milli hareketi doğrudan hedef gösteren yazılar yayınlaması konusunda ağır eleştiriler yer almıştır. “*İstanbul ve Matbuatı*” başlıklı bu makalede Peyam-ı Sabah, Ali Kemal ve diğer gazeteler, düşman fikirlerini yayan yazılar yazdıkları, bunun için İngilizlerden para aldıkları fakat vatansız olarak nitelendirdikleri bu kişilerin propagandalarının milletin azmi

⁷⁷⁹ Osman Akandere, “Mütareke Dönemi İstanbul Basınında Kuva-yı Milliye Aleyhindeki Bazı Suçlamalar (Bolşeviklik, Sahte Milliyetperverlik, Asilik, Dinsizlik)”, Türk Basın Tarihi II. Cilt, Yayına Hazırlayan Merve Uğur, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2018, 1067-1093.

⁷⁸⁰ Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber II. Cilt*, 452. Atatürk, *Nutuk C.I*, 310-329.

⁷⁸¹ *Millî Savunma Bakanlığı Askerî Tarih Arşivi (ATASE)*, 110-9-1-11/12-0-47.

karşısında yok olduğu belirtilmiştir.⁷⁸² Yine aynı yayın organında bu kez halk Damat Ferit Paşa'nın faaliyetleri hususunda uyarılmıştır. Zira Damat Ferit Paşa'nın asker tedarik etmek ve bunları ilgili yerlere sevk etmek hususunda büyük sorun yaşadığı için "külliyeyle parayla" pek çok kişiyi Anadolu'ya gönderdiği, bu kişilerin ülkeyi İngilizlerin menfaatlerine hazır hale getirmeye çalışan "propagandacıları" olduklarından bunlara önem verilmemesi istenmiştir.⁷⁸³

Millî Mücadele karşıtı tavrın desteklenmesi hatta bununla mücadele edilmesi için padişah, halifelik sıfatını da kullanarak propaganda çalışmaları yürütmüş, Anadolu halkının Mustafa Kemal ve arkadaşlarına sırtlarını dönmesine çabalamıştır. Öyle ki yapılan propaganda çalışmaları istenilen etkileri yaratmaya başlamış bazı bölgelerin din adamları, padişah yanlıları gibi kişiler işgal güçlerine karşı gelecek kuvvetin olmadığını, böyle devam ederse barış şartlarının daha da ağırlaşacağını, liderin Mustafa Kemal Paşa'dansa padişah olduğunu telkin eden konuşmalar yapmaya başlamışlardır. Buna karşılık Millî Mücadele yanlıları barış şartlarının bu haliyle bile yeterince ağır olduğunu, padişahın düşmanlar tarafından esir edildiğini, milli hareket sayesinde herkesin kurtulacağını ve Yunan ordusuna karşı gelinmesi gerektiği anlatılmaya çalışılmıştır. Buna rağmen halkın bir kısmı anlatılanlara itimat etmediği gibi silahlı bir biçimde karşı koymaya da başlamıştır.⁷⁸⁴ Söz konusu mücadele yöntemlerine ek olarak, ahalinin haberdar olabilmesi, memleketin diğer yerlerinde yaşanan haksız işgaller ve Millî Mücadele karşıtı hareketleri öğrenmesi için şehir meydanlarına bilgi notları ve haber ajanslarının ekleri yapıştırılmıştır. Örneğin bu uygulamanın yapıldığı yerlerden biri Kastamonu ve bağlı şehirleridir.⁷⁸⁵ Fakat buradaki en belirleyici husus yerel yöneticilerin Millî Mücadele karşıtı ya da yanlısı olmalarıdır. Şayet Vali ya da Kaymakam Millî Mücadele yanlıysa bu tarz yayınlara müsaade etmiş, aleyhindeyse İstanbul Hükümeti lehine bilgi akışına destek sağlamıştır. Bu nedenle Dâhiliye Vekâletine bağlı yerel yöneticilerin tavır ve tutumlarının propagandanın gidişatında kritik öneme sahip olduğu ifade edilebilir.

Propagandanın ve iletişimin hayati nitelik taşıdığına inanan Meclis, 7 Haziran 1920'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesinin teşkil edilmesine dair kanunu çıkartmıştır. 4 maddeden oluşturulan bu kanun sayesinde kurulan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi, 1.maddede belirlendiği üzere tüm dâhili ve harici neşriyat, irşat ve istihbarat işleriyle meşgul olmak tüm matbuat işlerine merci haline gelmek üzere kurulmuştur. 2.madde ile müdüriyet, Heyeti Vekilenin tüm araçlarından ve teşkilatından istifade edeceği, madde 3'te irşat ve istihbarat masraflarının İcra Reisinin onaylaması şartıyla müdüriyet tarafından

⁷⁸² *İrade-i Milliye*, 1 Nisan 1920.

⁷⁸³ *İrade-i Milliye*, 13 Mayıs 1920, 2.

⁷⁸⁴ Fahrettin Altay, *İstiklal Harbimizde Suvari Kolordusu*, İnsel Kitapevi, 1949, 8.

⁷⁸⁵ Peker, *İstiklal Savaşı Resim*, 123.

karşılanacağı, 4. maddeyle ise kanunun yayınlandığı tarihten itibaren geçerli olacağı ilan edilmiştir. Kanunda ayrıca kalem kalem ihtiyaç duyulan bütçe belirlenmiştir. Belirlenen kalemler; Müdürü Umumi, Ajans müdürü, Dâhiliye masası, hariciye masası, bir muharrir, başkâtip, koleksiyon ve dosya memuru, iki kâtip, bir hademe, irşat ve istihbarat masrafı, kırtasiye, tesisatı iptidaiye olmuş ve toplamda 1.500.000 liralık bütçe belirlenmiştir.⁷⁸⁶ Müdüriyetin kuruluş kanunundan da anlaşılacağı üzere çalışmalarının ana noktalarından biri - belki de en çok önem atfedileni- hem yurtiçindeki Millî Mücadele aleyhine sürdürülen propaganda faaliyetlerinin önüne geçmeye çalışılmış hem de yurt dışında süreci anlatan Ankara lehine propaganda çalışmaları yürütülmüştür.⁷⁸⁷

Haziran ayı itibarıyla ordudan seferberlik sırasında firar eden askerlerin sayısı artış göstermeye başlamış ve bu durum mücadeleyi zora sokmaya başlamıştır. Yapılan araştırmalar neticesinde firar etme nedenlerinden birinin de propaganda olduğu ortaya çıkmıştır. Cephe hattında yapılan Millî Mücadele karşıtı propagandanın yürütücüsü bazen bir dini lider olarak görülen “hoca” olmuş bazen de korku etkisi yayılarak askerlerin kaçması sağlanmıştır. Hocalar askerleri kaçırmaya teşvik ettiği gibi cephe hattında örneğin Ermenilerin Pozantı civarından ilerleyerek etrafındaki tüm kadın ve çocukları öldürdükleri haberlerini yaymıştır. Yanlış ve yalan nitelikli haberlerin yayılmasını önlemek için Ankara tarafından, subayların emirlerindeki neferlere gerçekleri anlatması, sıklıkla ajans haberlerinin iletilmesi, ordunun kazandığı başarıların anlatılması ayrıca askerle dışarıdan görüşecek kimseler incelemeye tabi tutularak zararlı görülen kişilerle görüştürülmemeleri emredilmiştir.⁷⁸⁸

13 Eylül 1920’de Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal tarafından Dâhiliye Vekâleti’ne ve Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi ’ne birtakım talimatlar göndermiştir. Buna göre Adana, Pozantı⁷⁸⁹, Beledik, Kelebek, Karaisalı havalisinde bulunan Adana göçmenleri ve Kuvayı Milliye mensupları hedef alınmak üzere; Adana’ya gitmek üzere İstanbul’dan başında bir Türk paşasının bulunduğu iki fırka Osmanlı askerinin gönderilerek, Ermenilerin silahlarının Fransızlarca toplatıldığı, Adana’nın Osmanlı hâkimiyeti altına gireceği şeklinde propagandaların yapıldığı tespit edilmiştir. Bu yanlış propaganda sebebiyle ilk olarak 200-300 civarında göçmenin yurtları olan Adana’ya döndüğü, dönenlerin de Fransız ve Ermeniler tarafından iyi karşılandıkları Konya’dan bildirilmiştir. Bu hadiseler karşısında Mustafa Kemal Paşa, Dâhiliye Vekâleti’nden şiddetle “engelleyici” tedbirler almasını istemiş, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti ’nden ise hadiseleri önlemek için “aydınlatma” tedbirlerinin

⁷⁸⁶ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 15.

⁷⁸⁷ Yurtsever, *Millî Mücadele Dönemi*, 83.

⁷⁸⁸ Köstüklü, *Millî Mücadele’de Manisa*, 31-32.

⁷⁸⁹ 15 Kasım 1920’de de Pozantı’da İstiklâl Mahkemesi kurulmasına karar verilmiştir bkz. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 126.

alınmasını talep etmiştir.⁷⁹⁰ Buradan da anlaşıldığı üzere dezenformatif tarzdaki bilgi akışının önlenmesi bir anlamda iç güvenlik sorunu olarak görülmüş ve Dâhiliye Vekâletinden derhal olaya müdahale etmesi istenmiştir bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından. Aksi olsaydı ve bunun sadece bir yanlış bilgi akışı olduğu düşünülseydi Mustafa Kemal Paşa'nın Matbuat Müdürlüğüne emir vermekle yetineceği aşîkârdır.

Ayrıca 13 Eylül 1920 tarihinde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin 583 numaralı teklifi neticesinde Heyeti Vekile tarafından 16 Eylül 1920'de yapılan toplantısında Müdüriyete, 3000 lira avans verilmesine de karar verilmiş, 18 Eylül 1920'de de karar Heyeti Vekile tarafından imzalanmıştır. İmzalayan Dâhiliye Vekili Rafet Bey'dir.⁷⁹¹

25 Eylül 1920'de ise bu kez propaganda Meclis gündemine farklı bir biçimde yansımıştır. Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Bey, "sahil propagandası" yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. Sahil propagandasıyla kastettiği, limanlarda ya da sahillerde gelip-geçenlerin fikirlerine temas edebilmek için Türkçe ve Fransızca olacak biçimde neden ve niçin mücadele edildiğini anlatan yazılar basılması gerektiğini böylece sesimizin yurtdışına duyurulabileceğini ileri sürmüştür.⁷⁹² 28 Eylül'deki celsede bu kez konunun doğrudan muhatabı olan Matbuat ve İstihbarat Müdürü Galip Bahtiyar Bey açılama yapmıştır. Galip Bahtiyar Bey, Hamdullah Suphi Bey'in sahil propagandası önerisi ile yurtdışında Ankara'nın faaliyetlerinin hiç duyurulmadığını kastetmediğini düşündüğünü, Avrupa ve Amerika'nın aslında faaliyetleri gayet iyi bildiklerini vurgulamıştır. Ancak yine de yeterince yurtdışı için yeterince propaganda faaliyeti yapamadıklarını, bu nedenle de sorunlar yaşandığını bu hususta daha fazla çalışılacağını ifade etmiştir. Ayrıca Galip Bey, propagandanın çok önemli bir anahtar olduğunu nasıl ki cephelerin korunması için tüm milletin gücüne başvurulduysa aynı şekilde propaganda ve aydınlatılma yapılması doğrultusunda halkı her daim uyanık tutmak ve tüm gücün buraya aktarılmasını sağlamak gerektiğini de ifade etmiştir.⁷⁹³ Fakat Meclis celsesinde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti üzerine tartışmaların devam etmesi sonucunda hükümete bağlı olarak çalışan kurumla ilgili Mustafa Kemal Paşa açıklama yapma gereği duymuştur. Buradaki ilginç husus Müdür Galip Bahtiyar Bey'in aksine Paşa'nın, sahil propagandasının olduğunu hatta 24 saat içinde kendisine 24 rapor geldiğini, bunları da Meclise sunabileceğini belirtmiştir. Öyle ki Paşa, Karadeniz sahilinde oldukça başarılı olduklarını görevlilerin kıyıya yanaşan vapurlara derhal girerek gerekli temaslarda bulunduklarını açıklamıştır.⁷⁹⁴

⁷⁹⁰ Perinçek, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.9, 335.

⁷⁹¹ BCA, 30-18-1-1/1-13-5/85-4.

⁷⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.4, İçtimai Senesi:1, 25.09.1336, 332.

⁷⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.4, İçtimai Senesi:1, 28.09.1336, 391.

⁷⁹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.4, İçtimai Senesi:1, 25.09.1336, 397.

17 Ekim 1920 tarihinde Heyeti Vekile tarafından Anadolu'daki halkı kurtuluş mücadelesine dâhil etmek, aydınlatmak amacıyla memurlardan faydalanılmasına, Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü tarafından da en ufak yerleşim birimlerine kadar bu hususta yazıların ve beyannamelerin dağıtılmasına karar verilmiştir. Bunun haricinde de sadece Matbuat ve istihbarat Müdüriyeti görevlendirilmemiş, ilgili vekâletlerle de ortak hareket edilmesi talimatı verilmiştir. Kararda imzası olan “Dâhiliye Vekâleti Vekili Namına” Dr. Adnan Bey'dir.⁷⁹⁵ Propaganda ve halkı bu yolla “aydınlatma” faaliyetlerine gizli istihbarat örgütlerinin de katkı sağlaması sağlanmıştır. Örgütlerden, Ankara'da çıkartılan Hakimiyet-i Milliye ve Yenigün gazeteleri başta olmak üzere, burada basılan her türden eserin tüm halka dağıtılması istenmiştir. Özellikle İstanbul halkının bilgi almasına büyük önem verilmiş ve burası hedef alınarak Anadolu'da yaşanan mücadele yönünde propaganda yapılmasına gayret edilmiştir. Paşa ayrıca sahillere halk arasında propaganda amaçlı pek çok görevlinin gönderildiğini, bu çalışmaları Matbuat ve İstihbarat Müdürünün bilmemesinin normal olduğunu çünkü doğrudan hükümetçe ya da vekâletler tarafından görevlendirilmiş kişilerin çalıştığını hatırlatmıştır.⁷⁹⁶ Buradan hareketle vekâletlerin, müdüriyetlerin ve İcra Vekilleri Heyetinin iç güvenlik hususunda tam bir ortaklıkla hareket etmekte güçlük çektiği sonucu çıkartılması mümkündür.

Millî Mücadele sürecinde sadece Ankara'nın hain ya da başarısız olduğu yönündeki bilgilerin yayılmasına gayret gösterilmemiş, “Bolşevik” yanlısı denilen Rusya ve komünizm lehine propaganda gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bolşeviklik meselesi Meclis gündemine de yansımış hatta Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti bu hususta eksik çalışma yapmakla bile suçlanmıştır. Örneğin 28 Eylül 1920'de ki Meclis celsesinde Konya Mebusu Vehbi Efendi, Şeyh Servet Efendi isimli bir kişinin Konya matbaasında Bolşevik özellikler taşıyan bir eser bastırdığını, bu basıma Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin yardım edip etmediğini sormuştur. Bunun üzerine Matbuat ve İstihbarat Müdürü Galip Bahtiyar Bey, böyle bir teşebbüsten haberi olmadığını beyan etmiştir. Söz konusu beyan neticesinde müdüriyetin yeterli ölçüde çalışmadığı, sıklıkla idareci değiştirildiği hem müdür tarafından kabul edilmiş hem de diğer mebuslarca söylenmiş, hükümet eleştirilmiştir.⁷⁹⁷ Öyle ki bu süreçte Meclis hatta ordu dahi çeşitli çevrelerce Bolşevik olmakla suçlanmıştır. Rusya'nın rejim ihraç etme politikası ise I. İnönü Harbi sonrasında kendisini açık bir biçimde göstermiş ve Ermenistan ile Azerbaycan'da Komünizme geçilmiştir. Gürcistan ise Rusya'ya dirense de Rusya'nın saldırısına uğramış ve

⁷⁹⁵ BCA, 30-18-1-1/1-20-16/38-10.

⁷⁹⁶ Yurtsever, *Millî Mücadele Dönemi*, 63.

⁷⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.4, İçtimai Senesi:1, 28.09.1336, 391-392.

orada da benzer bir yapı tesis edilmiştir. Bu süreçte Ankara Hükümeti gelişmeleri yakından takip etmiştir.⁷⁹⁸

İnönü Muharebeleri ve neticelerinin zaferle sonuçlanması Yunanlılar ve İngilizler açısından bir başarısızlık öyküsü yaratmıştır. Bu başarısızlığı gizlemek, başarı gibi göstermek kısaca Türk ordusunun başarısını gölgelemek/manipüle etmek için işgal güçleri yayın yapmaya başlamış, kamuoyunu bir başarısızlık olmadığına ikna etmeye çabalamışlardır. Bunun üzerine İcra Vekilleri Heyeti 10 Mart 1921’de aldığı kararla, İngiliz ve Yunan asıllı gazetelerin İnönü Muharebesinde yaşanan başarıyı yalanlayan yayınlar yapmaya başlamaları sebebiyle halkı bu dezenformasyona karşı uyarmak için İzmir, Beyrut ve İskenderiye isimli Anadolu gazetelerine bilgi gönderilmesi emrini vermiştir.⁷⁹⁹

23 Nisan-1 Mart 1921’de gerçekleşen II. İnönü Harbi ile temmuz ayları içinde Yunanlıların tekrar taarruz edecekleri söylentileri dolaşmaya başlamıştır. Bu süreci pekiştiren bir diğer adım ise Yunan kuvvetlerine ve diğer işgal güçlerine ait uçaklardan, cephe hattı gerisine ve ordugahların bulunduğu alanlara neredeyse her gün beyanname atılması olmuştur. Atılan beyannamelerin hepsi işgal güçlerinde yazılmamış, bir kısmı da hem ordu mensuplarını hem de halkı Meclise karşı isyana teşvik etmeye çalışan Çerkez Ethem tarafından da kaleme alınmıştır. Buna karşılık Meclis yanlısı yetkililerce, ordu mensupları toplanıp beyannameleri yüksek sesle okuyarak açıklama yaparak sorunları gidermeye çalışmışlardır.⁸⁰⁰

Ankara hükümeti matbuatı hem sansürleyerek hem kendi lehine yayınlar yaparak hem de beyannameler yoluyla Millî Mücadele için propaganda faaliyetleri yürütmeye özel bir gayret göstermiştir. Bu doğrultuda da dönemin şartları göz önüne alınarak bazen sert sansür tedbirleri bazen de gevşek nitelikli önlemler alınmıştır. Örneğin Paris Barış Konferansı sürerken, Ankara Hükümetiyle yapılan görüşmelerde konuşulan barış şartları ve anlaşma içerikleri Millî Mücadele stratejisinin ne olacağıyla ilgili önemli gelişmelerden olmuştur. Bu doğrultuda 24 Mart 1922 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti, olası kötü sonuçlara engel olmak amacıyla Paris Barış Konferansında teklif edilen ateşkes şartlarının Anadolu Ajansı tarafından duyurulana kadar gazetelerde yer almaması, İstanbul gazetelerinin ise 23-24-25 Mart 1922 tarihli nüshalarının Anadolu’ya sokulmaması ve dağıtılmasının engellenmesi yönünde bir karar almıştır.⁸⁰¹

Beyannamelerin ya da gazetelerin yanı sıra TBMM’nin faaliyetlerinin anlatıldığı ya da işgal güçlerinin uygulamalarının yer aldığı yayınlar bastırmaya da özen gösterilmiştir. Örneğin

⁷⁹⁸ İncedayı, *Türk İstiklâl Mücadelesi*, 136-137.

⁷⁹⁹ BCA, 30-10-0-0/86-566-2/86.

⁸⁰⁰ İncedayı, *Türk İstiklâl Mücadelesi*, 159-160.

⁸⁰¹ BCA, 30-18-1-1/ 4-53-5/431-8.

10 Haziran 1922 tarihinde TBMM gizli celsesinde Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, Pontus sorununu ve bu husustaki faaliyetleri içeren bir kitap yazıldığını, kitabın Fransızcaya tercüme ettirilmesi için yaklaşık 2 ay önce yani takribi nisan ayında Adnan (Adıvar) Bey vasıtasıyla İstanbul'a gönderildiğini açıklamıştır. Tercümenin gerek duyulma nedeni ise yabancıların Pontus hususunda bilgi sahibi olmaları için kolay okunan bir kitap hazırlanarak “*propagandaya daha faideli olması*” amaçlandığını belirtmiştir. Bu çalışmanın yanında Müslümanlar ayonelik hasar ve ziyatı daha iyi derlemek ve mükemmel bir kitap oluşturmak için Dâhiliye Vekâleti ve Hariciye Vekâletinin ortak komisyon oluşturduğunu, kitap çalışması bittiğinde de derhal basılacağını açıklamıştır.⁸⁰² 12 Temmuz 1921’de ise yine İcra Vekilleri Heyeti tarafından alınan karar gereğince devletin genel siyaseti hakkında bilgi veren, özellikle de dış politikasıyla alakalı haberlerin basıma gidilmeden önce sansür edilmesi emredilmiştir.⁸⁰³

İstanbul yönetiminin Büyük Millet Meclisi’ne geçmesinin ardından sansür işlerinin Refet Paşa karargâhı tarafından yürütülmesi üzerine İstanbul gazetelerinin Hükümet aleyhinde yazı yazamayacakları gerekçesiyle İstanbul’da basılan gazete ve dergilerin Anadolu’ya serbestçe girmesine izin verilmiştir. 12 Aralık 1922 tarihinde İcra Vekillerince çıkartılan bu kararnamede Dâhiliye Vekili Fethi Bey’in imzası yer almıştır.⁸⁰⁴

Ankara Hükümeti’nin özellikle İstanbul basını ve faaliyetlerini bir iç güvenlik sorunu olarak gördüğü süreç incelendiğinde açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda Dâhiliye Vekâleti doğrudan İstanbul basını üzerinde sansür uygulayarak iç güvenliği sağlamaya ciddi gayretler göstermiştir. Belirtmek gereklidir ki Ankara Hükümeti’nin, İstanbul basınına karşı olan güvensizliği oldukça uzun bir müddet devam ettiği resmî belgelerden yola çıkılarak iddia edilebilir. Örneğin İcra Vekilleri Heyeti tarafından 7 Ekim 1923 tarihinde çıkartılan kararnamede Dâhiliye Vekâletinin tezkeresi neticesinde gerçekleştirilen içtimada İstanbul’da ilan edilen sıkıyönetimin sürdürülmesi ancak basına uygulanan sansürün kaldırılması yönünde karar alınmıştır. Kararnamede Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey’in imzası yer almıştır.⁸⁰⁵

3.3. Casusluk, İç Güvenlik ve Dâhiliye Vekâleti

Casuslardan bahsedebilmek için büyük resmin bir parçası olan “istihbarat” kavramı ve faaliyetlerine öncelikli olarak değinmek gerekmektedir. Zira casus olarak tarif edilen kişiler aslında bağlı oldukları resmi/gayri resmi yapılara ihtiyaç duyulan bilgi, belge ya da kişi

⁸⁰² TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İçtima:2, 10.06.1338, 409.

⁸⁰³ BCA, 30-10-0-0/83-545-6/85.

⁸⁰⁴ BCA, 30-18-1-1/6-40-19/86-16.

⁸⁰⁵ BCA, 30-18-1-1/7-35-19/106-17.

ulaştırmakla mükellef olanlardır. Bu nedenle “istihbarat” kavramı “casusluk” için oldukça bağlayıcı bir niteliğe sahip olmaktadır.

“İstihbarat” kavramı kapsamı itibariyle zaman zaman kelime anlamını aşan bir kullanıma sahip olmuştur. İstihbaratın kelime kökeni Arapça olup tekil hali “istihbardır”, anlamı da haber, yeni edinilen bilgi ya da haber almak olarak açıklanmaktadır.⁸⁰⁶ Geniş anlamda istihbaratın kelime anlamı ise haberlerin tasnif edilmesi, değerlendirilmesi ve yorumlanması neticesinde üretilen çıktı/ürün/bilgi biçiminde kullanılmaktadır. Bu nedenledir ki istihbarat faaliyetleri planlama, araştırma, dillendirme, delil toplama, bilimsel metotlar kullanılarak değerlendirme ve tüm aşamalar neticesinde bir sonuç ortaya çıkarmakla yükümlüdür.⁸⁰⁷ İstihbarat/espionaj ya da casusluk adı verilen bu tarz çalışmaların tarihi oldukça eskiye dayanmakla beraber zaman içinde hem ilmi anlamda gelişim göstermiş hem de devletlerin bu faaliyetlere duyduğu ihtiyaç sürekli oranda artmıştır. Yapısı itibariyle ise devletler olası tehlikelere karşı yapılarını muhafaza etmek için önceden bilgi sahibi olmak, tehlikelere karşı tedbirler geliştirilebilmesini sağlayabilmek ve ilgili makamlara bu hususlarda bilgi verebilmek için varlığını sürdürmektedir.⁸⁰⁸ Bu noktada belirtmek gereklidir ki istihbarat ile casusluk/espionaj aynı yapılar gibi görünse ya da kullanılan aynı kelime gibi dursa da aslında iki farklı işleyişi ifade etmektedir. Casusluk ülke ya da devletlerin gizli sayılan belki de hayati olarak kabul edilen bilgilerinin başka bir devlet yararına hedefteki ülkenin mevcut yasaları yok sayılarak alınması/çalınması olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenledir ki casusluk bizzat istihbaratı ifade etmez sadece onun bir parçası, konumu niteliğini taşımaktadır. Kontrespiyonaj ise casusluk faaliyetlerini engellemek, karşı koymak için yapılan icraatlar verilen isimdir. Bir nevi karşı istihbarat anlamını taşımaktadır.⁸⁰⁹ Uzmanlar tarafında İstihbaratın genel nitelikleri gizli olması, doğru bilgiyi içermesi, devamlılık arz etmesi, ilgili yerlere zamanında bildirilmesi, objektif içeriklerinin bulunması, elde edilen bilgilerin arşivlenmesi ve açık-anlaşılır bir raporlama yapılması olarak özetlenmektedir. Bilgi elde etmek üzere kullanılan istihbarat metotları ise gözleyerek bilgiye ulaşılması, takip edilmesi, mülakat/sohbet yöntemi, sorgulamak, belirlenen noktaya sızmak/birini kullanmak/manipülasyon olarak sıralanmaktadır.⁸¹⁰

Kanun açısından incelendiğinde ise Osmanlı Devleti tarafından 1914 tarihinde çıkartılan “Esrar-ı Askeriyeyi ifşa ve Casusluk ve Hıyanet-i Harbiye Hakkındaki Kanun” ile askeri bilgilerin açıklanması, casusluk suçlarının savaş haini olarak nitelendirilmesi

⁸⁰⁶ Yurtsever, *Millî Mücadele Dönemi*, 13.

⁸⁰⁷ Erdal İlter, *Millî İstihbarat Teşkilâtı Tarihçesi*, Millî İstihbarat Teşkilâtı Basımevi: Ankara, 2002, 1.

⁸⁰⁸ Yurtsever, *Millî Mücadele Dönemi*, 5.

⁸⁰⁹ Yurtsever, *Millî Mücadele Dönemi*, 25.

⁸¹⁰ Yurtsever, *Millî Mücadele Dönemi*, 22-25.

sağlanmıştır. BMM açısından ise iç güvenliğin sağlanması zorunluluğu nedeniyle casusluk konusu derhal ele alınmıştır. 25 Nisan 1920’de yani Meclisin açılmasından 2 gün sonra Mehmet Şükrü Beyi Meclis kararları aleyhinde davrananların ya da kurallarına uymayanların “vatan haini” olarak nitelendirilmeleri ve bu suçtan yargılanmaları için önerge sunmuştur. Meclis içinde önerge tartılmış, bazı mebuslar tarafından 1914’te çıkartılan yasanın yeterli olduğu ifade edilse de 29 Nisan 1920’de Hıyaneti Vataniye Kanunu çıkartılmıştır.⁸¹¹

Osmanlı Devleti’nde istihbaratın kullanımı çok eskilere dayansa da modern anlamda ilk kez istihbarat teşkilatının oluşturulması süreci 1839-1861 yılları arasında hüküm süren Padişah Abdülmecid⁸¹² zamanında başladığı iddia edilmektedir. 19. yüzyılda ise daha da önem kazanmaya başlamış ve 1876-1909 yıllarında Osmanlı Devleti’nin başı olan Padişah II. Abdülhamid⁸¹³ devrinde de gittikçe gelişim göstermiştir. Abdülhamid’in tahttan indirilmesini sağlayarak II. Meşrutiyeti ilan ettiren siyasi yapılanma olan İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlı Devleti’ni yönetmeye başladıktan sonra istihbarat faaliyetleri teşkilatlandırılmıştır. Neticede Enver Paşa tarafından “Teşkilat-ı Mahsusa” ya da “Umur-u Şarkiye Dairesi” adıyla istihbarat faaliyetleri teşkilat haline getirilmiştir.⁸¹⁴

Millî Mücadele sırasında ise pek çok gizli örgüt kurulmuş, zaman zaman isim, kadro ve yapı değişikliğine gidilse de genel faaliyetleri aynı kalmıştır. Bu gizli istihbarat örgütlerinden bazıları şunlardır; Mim Mim Grubu, Yıldırım Grubu, Yavuz Grubu, Nâmık Grubu (önce Hamza, Mücahid, Muharib isimlerini almış en son Felah adını kullanmıştır), Müsellah Milli Müdafaa Grubu, Fethiye Grubu ve Karakol Cemiyeti.⁸¹⁵ İsmi sayılamayan daha pek çok gizli istihbarat grupları arasında belki de en dikkat çekici olanı Karakol Cemiyeti olmuş, Mustafa Kemal Paşa’nın adı altında faaliyet gösterilse de içerisinde ki İttihatçı kişilerin bağlantıları, kendi başlarına hareket etmeleri, Mustafa Kemal Paşa’nın bilgisi olmadan orduya emirler vermeleri yapının bizzat Paşa talimatıyla kapatılmasına neden olmuştur. Böylelikle mücadele sürecinde Ankara Hükümeti ve vekâletlerin bilgisi dâhilinde istihbarat yapılarının faaliyet göstermesine özen gösterilmiştir.⁸¹⁶ Ancak Karakol Cemiyeti’nin belki de sürece en mühim katkısı, İstanbul’dan silah, insan, cephane kaçırılarak Anadolu’ya gönderilmesi ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti gibi yabancı yapılarına ait bilgilerin ilgili yerler ile bizzat Mustafa Kemal

⁸¹¹ Turan, *Türk Devrim Tarihi II*, 170-171.

⁸¹² Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, “Abdülmecid”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulmecid> . Erişim 05.08.2023,

⁸¹³ Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, “Abdülhamid II”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulhamid-ii> . Erişim 05.08.2023,

⁸¹⁴ İlter, *Millî İstihbarat Teşkilâtı Tarihçesi*, 7-8.

⁸¹⁵ Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi: Ankara, 1988, 3. Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları C.I, Ülkü Matbaası: İstanbul, 1975, 80-81. Aydın, “Millî Mücadele Dönemi’nde Anadolu’da”, 21-47.*

⁸¹⁶ Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, 3-50.

Paşa'ya iletilmesi olmuştur.⁸¹⁷ Dâhiliye Vekâleti ise sırada iç güvenliği korumak adına karşı istihbarat ve casusluk faaliyetleriyle mücadelenin bir parçası olmuştur.

Kelime anlamı olarak “casus” bağlı bulunduğu devletin veya kuruluşun gizli amaçları için faaliyet gösteren kişi anlamına gelmektedir. Bu gizli amaçlar için çalışan kişiler, doğal olarak devletin iç ve dış güvenliğini içeren “gizli” olarak tasnif edilen bilgilerini siyasi ya da askeri casusluk maksadıyla ele geçirenlerdir.⁸¹⁸ Casusluğun tanımını ve bu kavramdan TBMM Hükümeti'nin ne anladığı hususunda ise Millî Mücadele Dönemi Dâhiliye Vekillerinden olan Ali Fethi Bey Meclisteki bir konuşmasında açıklık getirmiştir. Ali Fethi Bey, “*hafiy*e” denildiğinde herkesin aklına gelenin birilerinin nereye gittiğini, kiminle konuştuğunu, araştırarak ya da araştırmadan yalan yanlış bir biçimde bazı raporlar yazarak memlekette asayiş ortadan kaldırmaya alet olan kişiler olduğunu hatırlatmıştır. Ancak memleket içinde yankesicilik gibi suçları işleyenlerin tetkik etmek ve tahkikatını yapmakla görevli olanların polis memuru olduklarını, polis memurlarından bazılarının ise zaman zaman sivil kıyafetle tahkikat ettiklerini açıklamıştır. Sivil elbiseli polislerin görevi, canileri veya diğer suçluları yakalamak, “*yapacakları vakayii günü gününe*” yani gününden önce haberdar olarak zabıtaya haber vermektir ki Fethi Bey bu durumu polisin asli vazifesi olarak tanımlamıştır.⁸¹⁹ Dolayısıyla bahsedilen kötü niyetli hafiyelerle, suçu önleyici biçimde istihbarat toplayan polis görevlileri arasında ciddi bir fark olduğu dönemin Dâhiliye Vekili Fethi Bey tarafından açıklığa kavuşturulmuştur.

Gizli yapılar sayesinde İstanbul'dan Karadeniz sahillerine oradan da Anadolu'ya geçip Millî Mücadele saflarına katılmak isteyen pek çok insan geçirilmiştir. Bu isimlerden biri de 1920'de yedek subay olarak görev yapan Şevket Soğucanlı olmuştur. Soğucanlı hatıratında, işgal güçlerinden seyahat vesikası almadan Samsun'a gitmek için dayısının oğluyla bindiği vapurda, akrabasının ince yapılı, narin görünümlü genç, üstü başı yırtık, eli yüzü yağ kaplı bir “ateşçi” yani geminin makine bölümünde çalışan bir kişiyle sohbet ettiğini görmüştür. Bu kişinin iyi derecede Türkçe konuşması ancak İtalyan bandıralı bir vapurda çalışıyor olması dikkatini çekmiştir. İşgal güçlerinin kontrol memurları ufak botla Şevket Bey'in vapuruna çıkıp biraz konuşup gittiklerinde kendilerinin yanına gelen bu genç gemici “geçmiş olsun demiş” ve gözden kaybolmuştur. Gemi hareket ettikten sonra akrabasının oğlu ile Şevket Bey'in yanına subay elbisesi giyen genç bir adam gelmiş ve bu kişinin 1-2 saat önce gemici olarak gördüğü kişi olduğunu anlamıştır. Bu gemici/ subayın daha sonra Bayındırlık Bakanı da olan Cevdet

⁸¹⁷ Yurtsever, *Millî Mücadele Dönemi*, 53.

⁸¹⁸ Aybak, “İsparta İstiklal Mahkemesinde Görülmüş Bazı Casusluk Davaları”, 53.

⁸¹⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt:20, İçtima:3, 11.6.1338, 358.

Kerim (İncedayı) olduğunu anlamıştır.⁸²⁰ Cevdet Kerim Bey, İstanbul merkezinde kurulan bu cemiyetlerde çalışan ve Anadolu'ya yardım gönderilmesini sağlayan Erkân-ı Harbiye Mektebi mezunu bir askerdir.⁸²¹

Esasında da Millî Mücadele Dönemi'nde casusluk hususunda özellikle İngiliz istihbaratı ve çalışanları Ankara Hükümeti'ni oldukça yormuştur. İstanbul'un 13 Kasım 1918'de resmi olmayan işgalinin ardından özellikle İngilizler istihbarat ağlarına büyük önem vermişlerdir. Geniş çaplı bir istihbarat ağı kuran İngilizler, Milli güçler adına çalışan kişi ve kurumları izlemek, kontrol etmek, Anadolu'ya yapılacak olası yardımları engellemekle görevlendirilmişlerdir. İstihbarattan sorumlu İngiliz subayları ise şöyledir; Captain (Yüzbaşı) Benet, Major (Binbaşı) Leyland, Colonel (Albay) Kornovila, Major (Binbaşı) Hey'dir. İngilizler, istihbarat karargâhı olarak önce Beyoğlu'nda bulunan İngiliz Frerler Okulunu seçmiş, ardından Tamsus Han'a geçilmiştir. Fakat zaman içerisinde istihbarat ağlarını hızla büyüten İngilizler, pek çok memur ve casus bünyelerine eklemiş hatta İstanbul'daki çeşitli dairelerden memur ve casuslarda alınmıştır. Yapının genişlemesiyle "deniz" ve "kara" işlerine özel 2 şubeye ayrılmış şubelerden biri Galatasaray Postanesi'nin 2. katından, diğeri ise Galata'da Yeraltı Cami'si yanındaki İstavropolo Hanı'nda konuşlandırılmıştır.⁸²² Bu geniş ağın faaliyetlerine belki de en iyi örnek Mustafa Sagir olmuş, ayrıca Antalya, Mersin, Konya ve Adana bölgesinde Ankara'ya yönelik olumsuz faaliyet ve propagandalar da gerçekleştirmiştir. İngiliz istihbaratının Ankara Hükümeti'ni yakın takibe almış hatta TBMM'nin gizli oturumlarındaki konuşmalardan bile haberdar olmayı başarmışlardır.⁸²³

İstihbarat ağına sahip olan tek ülke İngilizler olmamış, işgalin ardından Fransızlarda yapılanmaya başlanmıştır. Fransızlar 'da istihbarat dairelerini 2'ye ayırarak çalıştırmıştır. Bu dairelerden biri Beyoğlu'nda Fransız Ordusu Generali Pelle'nin direktifleriyle çalışmalarını sürdürürken bir diğeri Fransız Genelkurmayı'na bağlı olarak çalıştırılmıştır. Fransız istihbarat şubelerinin genellikle konuşlandığı yerler Ortaköy, Dolmabahçe ve Beyoğlu olmuştur. İtalyanlar ise istihbarat hususunda oldukça sınırlı imkânlarla sahip biçimde, karargâh temsilcilikleri tarafından işlerini yürütmüştür.⁸²⁴

Yabancı devletlerin casusluk faaliyetleri açısından Millî Mücadele Dönemi incelendiğinde bu noktada belki de en aktif çalışanların İngilizler olduğu ileri sürülebilir.⁸²⁵

⁸²⁰ Soğucanlı, *İstiklâl Harbinde Olaylar*, 16-20.

⁸²¹ İncedayı, *Türk İstiklâl Mücadelesi*, 13.

⁸²² Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 76.

⁸²³ Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, 292.

⁸²⁴ Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, 76-77.

⁸²⁵ TBMM'nin açılışının ardından gazetelere gönderilen ve altında "Büyük Millet Meclisi Emriyle Reisi Mustafa Kemal" adına "Büyük Millet Meclisi Beyannamesi" yayınlanmıştır. Beyannamede dikkat çeken husus, vekillerin

Öyle ki Anadolu içlerinde ve çevresinde casusluk teşkilatı kuran İngilizler, yine aynı bölgelerde Millî Mücadele lehine hem bilgi toplamış hem de karşı propaganda yapmışlardır. Özellikle Ankara, Bursa Konya, Karaman, Kayser, Urfa, Siirt ve Diyarbakır civarında casus bulundurdıkları Ankara Hükümeti tarafından da tespit edilmiştir. Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderdikleri istihbarat elemanları öğrenci, tüccar, hoca, doktor, köylü ya da dilenci olarak kendilerini tanıtmıştır. Bu kişilerin ortak özellikleri ise iyi derecede İslamiyet'i bilmeleri ve insan psikolojisinden iyi anlamaları sebebiyle tahlil ederek buna uygun hareket edebilmeleri olmuştur.⁸²⁶ Bu gizli örgütlerin kurduğu istihbarat ağı sayesinde Ankara Hükümeti, İstanbul'daki diğer ülkelerin casusluk faaliyetlerinden en kısa sürede bilgi sahibi olmuştur. Böylece Ankara, İstanbul'da yaşayan Müslüman olmayan kişilerle iletişim kuran İngilizlerin kendilerini casus olarak çalıştırdığını öğrenmiştir. Bu sayede Anadolu içlerine yayılmaya çalışan İngilizler, karışıklık çıkartma amacıyla Ermeni ve Rum asıllı kişileri teşkilatlarına katmaya başlamıştır. Öyle ki bu kişilerin Anadolu'ya işgal kuvvetleri subayları içerisinde girmeye başladığı yine Millî Mücadele lehine istihbarat faaliyeti gösteren Zabitan Grubu tarafından tespit edilerek Ankara'ya bildirilmiştir.⁸²⁷ Böylece halkla bağ kuran istihbarat elemanları propaganda yaparak ve bilgi toplayarak bağlı oldukları ülkeye hizmet etmiş ancak Millî Mücadele hareketi lehine hareket etmişlerdir.

Ardından tamamlayıcı unsur olarak da “*Dâhilden Sahillere ve Sahillerden Anadolu İçlerine Gelecek Mektupların Büyük Merkezlerden Sansür Edilmesine Dair Nizamname*” çıkartılmıştır. Sansür uygulaması he ne kadar genel bir karar gibi görünse de esasında Pontus sorununun yaşandığı Amasya, Çorum, Tokat ve Samsun ve Kırşehir civarında uygulanmaya özen gösterilmiştir. Fakat sansür uygulamasında milletvekillerinin haberleşmelerine ya da yazışmalarına engel olunmayacak biçimde tatbik edilmesi hususu da kabul edilen kurallardan biri olmuştur. Ancak söz konusu karar sebebiyle bu kez de milletvekillerinin iletişimlerinde uygulanacak denetim kurallarının ne olduğu sorusu gündeme gelmiş ve tartışma konusu edilmiştir. Müzakerelerin ardından milletvekillerinin bir anlamda kendilerini kontrol etmeleri yani “öz denetimde” bulunmalarında mutabık kalınmıştır. Öz denetim kararı gereğince sırayla 3 mebusun yer alacağı bir mebus heyetinin kurulması hususunda da TBMM kararı alınmıştır.⁸²⁸

Casusluk faaliyetlerini engellemek ve cezai yaptırım uygulayarak gizli bilgilerin yayılmasını önlemek için TBMM ve Ankara Hükümeti Millî Mücadele süresince çeşitli önlemler almaya gayret göstermiştir. Bu önlemlerden biri de 26 Eylül 1920'de “*İstiklal*

padişaha bağlı olduğu, bu hususta yemin ettikleri ancak “*İngiliz casuslarının*” padişaha isyan ettikleri yalanını söylediklerini, halkın onlara inanmaması gerektiği vurgusudur bkz. *İrade-i Milliye*, 6 Mayıs 1920, 4.

⁸²⁶ Aydın, “Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da”, 21-22.

⁸²⁷ Aydın, “Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da”, 22.

⁸²⁸ Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, 293-294.

Mahkemeleri Kanununun Birinci Maddesine Müzeyyel Kanun” olmuştur. Kanun maddesinde Büyük Millet Meclisi’nin vatanın ve hilafetin kurtuluşu maksadı için çalışırken bu maksadına karşı düşmanca emellerle kışkırtıcı, istek uyandırıcı, karışıklık yaratma amaçlı hareketlerde bulunanların ve memleketin maddi ya da manevi ne olursa olsun durumunu tehdit edenler ile “*düşman hesabına askeri ve siyasi casusluk edenler*”, 29 Nisan 1920 tarihli Hiyaneti Vataniye Kanunun belirlediği suçları işleyenlerin yargılama ve hükümlerinin verilme merci İstiklal Mahkemeleri olarak belirlenmiştir.⁸²⁹ Böylece casusluk yapmak hiyaneti vataniye suçlarından biri olarak kabul edilerek suçluların, kararları kat’i olan İstiklal Mahkemelerince yargılanmalarına karar verilmiştir. 13 Ekim 1920’de ise Heyeti Umumiye tarafından, Askeri Divanı Harplerde bulunan “*casusluk ve hiyaneti harbiye*” meselelerinin İstiklal Mahkemelerine verilmesine karar verilmiştir.⁸³⁰

Belirtilmesi gereken bir diğer husus da şudur ki Ankara’nın çıkarttığı kanunlarla ya da sadece gizli örgüt ve yapılanmalarla istihbarat elde edilmeye çalışılmadığı, bunu bir teşkilat aracılığıyla da neredeyse Meclis’in açılmasından itibaren yürütmeye çalıştığıdır. Bu tarz faaliyetlerin bir bölümünü -adından da anlaşılacağı üzere- Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü tarafından sürdürülmüştür. Bu süreçte de Dâhiliye Vekâleti bizzat dâhil olan vekâletlerin başında gelmiştir. TBMM’de istihbarat hususuna ayrı bir önem vermiş hatta propaganda ile doğrudan ilişkilendirilerek 25 Eylül 1920 tarihinde Karahisarı Sahip Mebusu ve Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey tarafından iki ayrı biçimde, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin, propaganda-ihbar-istihbarat konularının önemli olması nedeniyle vekâlet haline getirilmesi için takrir vermiştir. İzmit Mebusu Hamdi Bey ise Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin Telgraf, Posta ve Telefon Müdüriyeti ile birleştirilerek “İrşat Vekâleti” adıyla yeni bir yapıya kavuşturulmasını teklif etmiştir.⁸³¹ Takrirler uygulama alanı bulamasa da istihbarat hususu Meclis’in gündemini sıklıkla meşgul etmiştir. Bu nedenle 26 Eylül’de gerçekleştirilen celsede Mustafa Kemal Paşa konuya el atarak Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin kuruluşundan itibaren tüm mesaisini açıklayacak bir izahat vermesinin uygun olacağını belirtmiştir.⁸³²

Mustafa Kemal Paşa’nın bu açıklamasının akabinde de 28 Eylül 1920’de dönemin Matbuat ve İstihbarat Müdürü Galip Bahtiyar Bey açıklama yapmak mecburiyetinde kalmış ve istihbarat yapılanmaları hakkında bilgi vermiştir. Galip Bahtiyar Bey, 18 Haziran 1920’de müdür olan Mirliya Kâzım Paşa’nın önce yurtdışından bilgi elde etmek için bir istihbarat teşkilatı kurmaya çalıştığını belirtmiştir. Ancak teşkilatlanma olmadan bu plan ortadan

⁸²⁹ *Düster*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 78.

⁸³⁰ *Düster*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 99.

⁸³¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, C.4, İçtimai Senesi:1, 25.09.1336, 344.

⁸³² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, C.4, İçtimai Senesi:1, 26.09.1336, 374.

kaldırılmıştır. Fakat yine Kâzım Paşa'nın müdürlüğü sırasında “meşhur” diye tabir ettikleri yerlerde “istihbarat odaları” açılması yönünde çalışma başlatılmıştır. Dâhiliye Vekâleti devreye girmiş, “meşhur yerler” olarak tarif edilen Samsun, Zonguldak, Antalya, İnebolu, Balâ, Beypazarı, Bartın, Kalecik ve Haymana'da istihbarat odalarının kurulması için genelde yayınlamıştır. Ardından Matbuat ve İstihbarat Müdüriyetinin başına geçen Hamdullah Suphi Bey zamanında da istihbarat yapılanması sürdürülerek bu kez Antalya, Samsun, Trabzon ve Zonguldak için istihbarat memurları tayin edilmiş, Marmaris ve İnebolu Kaymakamlarına ise istihbarat hususunda yardım etmeleri talep edilmiştir.⁸³³

Casusluk suçunun yargılamalarını doğrudan üstlenen ilgili İstiklal Mahkemelerinde, bu konuyla alakalı Müslüman ya da Gayrimüslimler kişiler sanık olarak yer almıştır. Seyahat vesikası taşımayanların casus oldukları gerekçesiyle pek çok kişi yargılanmış bunlardan bazıları serbest bırakılmış, bazıları başka yerlere sevk edilmiş, bazıları ise idam edilmiştir. Örneğin Agop oğlu Kirkor, casus olduğu gerekçesiyle polisler tarafından ifadesi alınarak, Antalya İstiklal Mahkemesine sevk edilmiştir. Kirkor'un ifadesinde belirttiği üzere Afyon'da yaşarken seyahat vesikası olmadan Antalya'ya gelmiş olduğunu buradan mal aldığını ileri sürmüştür. Ancak şahitlerin ifadelerine başvurulmuş nihayetinde Adana'ya geçip Fransız askeri üniforması giyerek Fransız ordusuna yardım ettiği, Ermeni intikam alaylarına katıldığı ve Müslümanların paralarına el koyup, ateş ettikleri ortaya çıkmıştır. Krikor Adana'ya hiç gitmediğini söylese de mahkeme, deliller nedeniyle Adana'da düşmanla iş birliği yaptığına, onların lehine çalıştığına, vesikasız Anadolu'da dolaştığına, casusluk yaparak iç güvenli yok ettiği gerekçeleri üzerine 27 Ekim 1920'de hakkında idam hükmü vermiştir.⁸³⁴

12/13 Kasım 1920'de Heyeti Vekile tarafından çıkartılan ve “*Dâhiliye Vekili Namına*” sıfatıyla Adnan Bey'in de onayının yer aldığı bir kararname ile kimlerin casusluk suçu ile suçlanacağı ve gereğinin ne olduğu açıklanmıştır. Buna göre yetkili makamlar tarafından kendisine şifre verilen memur haricinde üzerinde kişisel ya da resmi şifre bulunan herkes “*casusluk töhmetiyle*” İstiklal Mahkemesine gönderilmesine karar verilmiştir.⁸³⁵

Ankara lehine çalışan istihbarat örgütlerinin gizliliğini koruması çalışmalarını güvenli bir biçimde sürdürebilmesi için en hayati unsurlardan biri olmuştur. Bu noktada yaşanan aksaklıklar, Millî Mücadele'nin güvenli bir biçimde sürdürülmesini de engelleme tehlikesi taşıdığından Ankara Hükümeti için bu yapıları izlemek, önemli iç güvenlik faaliyetlerinden biri olduğu ifade edilebilir. Örneğin Karakol cemiyeti içerisinde İngiliz Muhipleri cemiyetinin

⁸³³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.4, İçtimai Senesi:1, 28.09.1336, 387-388.

⁸³⁴ Aybak, “İsparta İstiklal Mahkemesinde Görülmüş Bazı Casusluk Davaları”, 57-58.

⁸³⁵ BCA, 30-18-1-1/1-19-1/168-3. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 126.

sızması neticesinde bu grubun İstanbul'dan Ankara'ya gizli bir biçimde insan taşıırken çıkardıkları vesikalarla kendilerinin Anadolu'ya geçtiği tespit edilmiştir. Öyle ki İngilizlerin kıymetli casuslarından olan Mustafa Sagir bu yolla Anadolu'ya geçmeyi başarmıştır.⁸³⁶

Bir başka örnek ise Millî Mücadele yansılı olarak kurulan ve çalışan istihbarat örgütlerinin içerisinde bile casuslar tespit edilmiş, yakalananlar İstiklal Mahkemelerinde yargılanarak çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. İstiklal Mahkemelerinin kurulmasıyla yetinilmemiş, casusların Ankara'ya ulaşmalarını engelleyebilmek için İstanbul Harbiye Nezareti'nde tutulan “muamelat-ı zatiye (subay sicil defterleri)” gizli bir biçimde Ankara'ya taşınarak, Anadolu hareketine dâhil edileceklerin sicilleri incelemekten geçirilmiştir. Alınan casus önlemlerinden bir diğerine “Salahiyattar Makamat Tarafından Kendilerine Şifre Tevdi Olunan Memurinden Maada Her Kimsenin Üzerinde Hususi veya Resmi Şifre Bulunursa Casus Töhmetyile İstiklal Mahkemeleri'ne Verilecekleri Hakkında Kararname” örnek oluşturmuştur.⁸³⁷

Casusluk, iç güvenliği bozan hususlardan olduğundan Ankara Hükümeti de bu soruna derhal müdahale edilerek olası büyük problemleri engelleme yolunu sıklıkla tercih etmiştir. Örneğin 9 Haziran 1921'de Ankara Hükümeti için adeta “Dünya'ya açılan kapısı”⁸³⁸ olarak tarif edilebilecek İnebolu Yunan zırhlıları tarafından bombardımana tutulmuş, 10 Haziran'da olayı incelemek üzere bölgeye gönderilen Muhiddin Paşa ve heyeti, İnebolu'nun Patriyos adı verilen Rum köyünde yaşayanların casusluk yaptığını tespit etmiştir. İnebolu'da başka bir iç güvenlik sorunu yaşanmaması adına da 85 kişinin Patriyos köyünden, 22 kişinin ise İnebolu'dan toplamda 107 kişinin kıyılardan iç kesimlere gönderilmesine karar verilmiştir.⁸³⁹

Casusluk faaliyetleri Meclis ve Ankara Hükümetini zora sokan, uğraş verdiren iç güvenlik sorunlarından biri olmuştur. Zira hem bu tarz çalışmaları belirlemek hem yapanların metotlarını tespit etmek hem de engellemek oldukça güçtür. Bu güçlüğü aşmak adına, TBMM ve Ankara İstiklal mahkemesi tarafından 23 Haziran 1921 tarihinde Heyeti Vekile Riyasetine

⁸³⁶ Aydın, “Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'da”, 24.

⁸³⁷ Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, 292.

⁸³⁸ Rahmi Çiçek, “Ankara Hükümetinin Dünya'ya Açılan Kapısı İnebolu Ankara Yolu”, *Atatürk Yolu Dergisi* 5/10 (1997): 399-413. İnebolu'nun önem kazanması işgal güçlerinin Mondros Mütarekesi sonrası İzmit ve çevresine yerleşerek tel örgülerle kendilerine bir alan hazırlamasına kadar uzanmaktadır. Kuvvetlerin yerleşmesinin ardından, özellikle Meclis'in açılmasının hemen öncesi ve sonrasında Adapazarı, Düzce, Bolu civarında isyanlar çıkmaya başlamıştır. 1920 senesinde ise İstanbul'da hayata geçirilen ve milli kuvvetlere karşı kullanılan “Kuvayı İnzibatiye” İzmit'te çıkartılarak Yunan ordusuyla ortak hareket etmeleri sağlanmıştır. Kuvayı İnzibatiye milli güçlerce başarısızlığa uğratılsa da Yunan kuvvetlerinin Bursa ve Uşak'ı ele geçirmelerinin ardından, İzmit'ti kontrol eden İngilizlerden burayı teslim almışlardır. Bu edenledir ki Ankara'yı besleyecek olan yeni bir ikmal yolu yaratma zorunluluğu ortaya çıkmış ve İnebolu hattı açılmıştır bkz. İncedayı, *Türk İstiklâl Mücadelesi Konferansları*, 152.

⁸³⁹ Rahmi Çiçek, “Sakarya Savaşı Öncesi Karadeniz'de Yunan Ablukası ve İnebolu Bombardımanı”, *Atatürk Yolu Dergisi* 3/10 (1992), 173, https://doi.org/10.1501/Tite_0000000242.

bir evrak göndererek konuya açıklık getirmiştir. Belgede Ankara İstiklal Mahkemesinin belgeyi gönderdikleri tarihe kadar ki süreçte görülen yargılamalarda düşman kuvvetlerinin Anadolu'ya her şekilde temas etmeye çalışıldığı ve özellikle Anadolu'da itimat edilecek kabiliyete sahip kişileri bulup “casus” olarak gönderdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca kendilerinin esasen Türklerle hızlı yapılacak bir barış anlaşmasına meyilli oldukları hissiyatı ve kanaatini Anadolu'ya telkin ederek, bu topraklarda oluşan karşı koyma kuvvetini engellemeye büyük önem verdikleri fark edilmiştir. Heyeti Vekilinin tüm vekâletler için gerekli görerek İstanbul'dan akacakları memurların “*hayât-ı mâziye ve sabıklarının, etvâr ve münâsebâtının*” incelenmesine önem verilmesi hususun dikkate alınması ve barış propagandasının Anadolu'da yayılmasına engel olmak adına tedbir alınması rica edilmiştir.⁸⁴⁰

18 Ocak 1922 tarihinde çıkarılan kararname ise casuslukla suçlanan kişilerle ilgili önemli bir kararın alınmasına neden olmuştur. Heyet-i Vekile 'nin 18 Ocak'taki bu toplantısında, casusluktan şüphe edilerek Divan-ı Harp Mahkemelerine gönderilen ancak delil yetersizliği nedeniyle beraat kararı verilen kişilerin hala şüphe taşıyanlarının cephe mıntıkasında bulunmasının risk taşıması nedeniyle geçici bir süreliğine geri mıntıkaya gönderilmesi tartışılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın da bulunduğu oturumda bahsi geçen hususta ilgili işlemin yapılması için cephe kumandanları görevlendirilerek öneri kabul edilmiş ve kararname haline getirilmiştir. Fethi Bey, Kararnamede Dâhiliye Vekil sıfatıyla imza atarak, onaylamıştır.⁸⁴¹

Casusluk hususunda Garp Cephesi Kumandanlığı tarafından Başkumandanlık makamına bir başvuru yapılmış, oradan da Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletine konu aktararak, Vekâlet tarafından 23 Aralık 1921 tarihli şube 2-8141 numaralı tezkere hazırlanmış hatta 20-21 Aralık 1921 tarihinde bu tezkere şifreli telgraf yoluyla İcra Vekilleri Heyetine iletilmiştir. İletilen bu tezkerede casusluktan şüphe edilerek Divan-ı Harblere gönderilen fakat orada da delil yetersizliğinden beraat eden kişilerle ilgili, ordu tarafından haklarında hala şüphe olanların cephe mıntıkasında bulunmasının uygun olmayacağı sebebiyle idareten geri mıntikalara gönderilebilmeleri yetkisinin ordulara verilmesi istenmiştir. İcra Vekilleri Heyeti 18 Ocak 1922 tarihli toplantısında tezkereyi görüşmüş hatta tezkere Mustafa Kemal Paşa'nın huzurunda okunarak tartışılmıştır. Bunun neticesinde Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in de imzasıyla, tezkere kabul edilmiş ve casusluktan şüpheli olanların cephe kumandanlarının izni dâhilinde cephe gerilerine gönderilebilmelerine karar verilmiştir.⁸⁴²

⁸⁴⁰ BCA, 30-10-0-0/204-392-12.

⁸⁴¹ BCA, 30-18-1-1/4-45-12/89-2.

⁸⁴² BCA, 30-18-1-1/4-45-12/89-2.

Heyeti Vekile 12/13 Kasım 1920’de bu kez şifreler hususunda önemli bir karar almıştır. Buna göre yetkili makamlarca kendilerine şifre verilen memurlar haricinde elinde özel ya da resmi şifre bulunduran kişilerin “casusluk” suçuyla İstiklal Mahkemesi’ne verilmesi Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey’in imzasının da yer almasıyla kararlaştırılmıştır.⁸⁴³

1 Şubat 1922 tarihinde ise İcra Vekilleri Heyeti şifreli haberleşme ve işlerin nasıl yapılacağına dair bir kararname yayınlamıştır. Kararnameye göre şifre ile görüşme izni olanlar sadece Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesi ve Riyaset tarafından şifre ile görüşmesine izin verilen makamlar olarak açıklanmıştır. 3 maddeden oluşan kararnamenin ilk maddesinde şifre ile görüşmelerin devletin “emniyet-i dâhiliye” ve dış ilişkileriyle ilgili önemli konularda olmasıyla sınırlandırılmıştır. Kararnamede imzası bulunan Dâhiliye Vekili Namına M. Vehpi Bey olmuştur.⁸⁴⁴ Buradan da hareketle Dâhiliye Vekâletini içeren bazı şifreli yazışmalar doğal olarak iç güvenlik faaliyetlerinde sayılabileceği ileri sürülebilir.

Kararnamenin ikinci maddesinde şifre haberleşmesinde vilayetlerde mülki amirler, muhasebeciler, defterdarlar, istinaf müdde-i umumileri (savcılar) ve İstiklal mahkemeleri yetkilendirilmiştir. Askeri taraf bu kuralın dışında tutulmuştur. Üçüncü maddede ise vilayetler arasındaki şifreli görüşmeler valilerin temsilcileri ve bağımsız mutasarrıflar arasında gerçekleştirilmesi kuralı getirilmiştir. Dâhiliye Vekili Namına Mehmet Vehbi Bey kararnameyi imzalamıştır.⁸⁴⁵ 8 Şubat 1922 tarihinde ise İcra Vekilleri Heyeti tarafından şifre ile görüşen makamlara bir istisna getirilmiş ve Ziraat Bankasının merkezi ile şubeleri arasında yapılacak şifreli görüşmelere izin vermiştir.⁸⁴⁶

Şifreyle haberleşme hususunda İcra Vekilleri Heyeti 1922 yılı içerisinde kararname çıkartmaya devam etmiştir. Bunlardan biri de Hariciye Vekâletinin notu neticesinde Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi tarafından 6 Mart 1922 tarihli ve İstihbarat Şubesi 700 numaralı tezkereyle İcra Vekilleri Heyetinden, şifre ile haberleşmenin eksik kaldığı ve İstanbul ile yapılan görüşmelerde tebliğ edilecek direktiflerin düşmanın harekât politikası ile teşebbüsü için açık biçimde yazılmasının her türlü soruna neden olabileceği sebebiyle şifreyle görüşmelere izin verilmesi istenmiştir. 8 Mart 1922’de toplanan İcra Vekilleri Heyeti tezkereyi görüşerek, Dâhiliye Vekâleti ve Hariciye Vekâleti tarafından ortak bir biçimde kararlaştırılacak belirli noktalarda şifreyle haberleşme yetkisinin Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti-i

⁸⁴³ BCA, 30-18-1-1/ 1-19-1/ 168-3.

⁸⁴⁴ BCA, 30-18-1-1/4-47-2. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.2 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, 216.

⁸⁴⁵ BCA, 30-18-1-1/4-47-2.

⁸⁴⁶ BCA, 30-18-1-1/4-47-14.

Umumiyesine verilmesine karar verilmiştir. Kararnamede imzası olan Dâhiliye Vekili Namına sıfatıyla Mehmet Vehbi Bey'dir.⁸⁴⁷

1922'nin sonlarına doğru TBMM'nin gücü ve etki alanı Anadolu'da yaygınlaştıkça bu kez mülki idare, suç, yargı, suçluların tespiti gibi konularda sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Bu sorunlardan biri de casusluk suçu üzerine olmuştur. Örneğin TBMM ve Adliye Vekâleti tarafından İcra Vekilleri Heyetine 16 Ekim 1922 tarihinde, düşman işgali sırasında millete ve memlekete genel ve özel biçimde hıyanet etmiş olanların ayırım gözetmeksizin cinsiyet, mezhep, isim ile haklarındaki bilgilerin acilen askeri makamlara verilmesi ve bunun için her alanda yerel hükümet, zabıta ve meclisleri tarafından “komisyon-u mahsus” oluşturulması, istenilen belgelerin askeri makamlara verilmesiyle kişilerin derhal yerel makamlarca gözaltına alınması ve ordunun vereceği emrin beklenmesi lüzumuyla ancak böyle bir tedbirin halkın kendi eliyle intikam almak istemesine engel olunabileceği ancak yine de örfi idare ilan edilmeyen yerlerde askeriye'nin mi yoksa mülki idarenin mi işleyişe dâhil olacağı hususunda karmaşa olduğu ifade edilmiştir. Zira özellikle mülki idarenin kurularak örfi idare ilan edilmeyen yerlerde askeri sırları ifşa etmek, casusluk ve hıyaneti harbiye hakkında 16 Ekim 1913 tarihli kanunun seferberlikte geçerli olmaması nedeniyle hâkimlerinde yakın bir zamanda hadiselerle temas etmeye başlayacağı için, işgal sırasında işlenen bu suçlarla ilgili Divan-ı Harplerde ve gerekirse örfi idare ilanı ile olayların çözüme kavuşturulması istenmiştir.⁸⁴⁸

3.4. Ayrılkçı Gayrimüslimler

Osmanlı Devleti geniş topraklara sahip bir imparatorluk olması hasebiyle bünyesinde pek çok dine ve ırka mensup halkları barındırmıştır. Ancak devletin güç kaybetmesiyle birlikte sıklıkla azından söz ettirecek olan azınlık/Gayrimüslim kavramları kullanılır olmuş, bu topluluklar yoluyla Osmanlı, Avrupalı devletler eliyle zaman zaman köşeye sıkıştırılarak çeşitli tavizler vermek zorunda bırakılmıştır.

Türk Dil Kurumu “azınlık” kelimesinin; bir memlekette bulunan ancak ayrı soy veya inanca sahip sayıca az olan topluluk/ekalliyet ya da toplulukta kendine has nitelikleri açısından farklı ve sayıca diğerlerine göre az olan anlamına geldiğini ifade etmektedir.⁸⁴⁹ Ancak azınlık kavramıyla ilgili pek çok tanım olmasına rağmen esasında üzerinde tam bir uzlaş sağlandığını söylemek mümkün değildir. Baskın Oran ise azınlık kavramını 2 açıdan ele almıştır. Bunlardan biri geniş yani sosyolojik açıdan tanımlarken, bir diğeri dar yani hukuksal açıdan kavramı

⁸⁴⁷ BCA, 30-18-1-1/4-51-17.

⁸⁴⁸ BCA, 30-10-0-0/99-642-3/4.

⁸⁴⁹ Türk Dil Kurumu, “Azınlık”, <https://sozluk.gov.tr/> . Erişim 02.07.2023.

tanımlamıştır. Geniş çerçevede sosyolojik olarak azınlık kavramı; bir toplulukta bulunan ancak sayıca az olan ve çoğunluktan farklı özelliklere sahip olan grup biçiminde bir açıklık getirilmiştir. Dar manada hukuki açıdan azınlık ise çoğunluktan etnik, dinsel ya da dilsel yönden farklı olmak, memleket genelinde sayıca az olmak, başat olmamak, vatandaş olmak kriterlerinin nesnel koşul olduğu ifade edilmektedir.⁸⁵⁰

Millî Mücadele başladığında Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan azınlıklar genel ifadeyle Hristiyan azınlıklar -ki bu grubun içerisinde Rum ve Ermeni asıllılar dâhildir-, Yahudiler ve kullanımı hususunda büyük çekinceler bulunan Müslüman azınlıklar yer almıştır. Hristiyan azınlıklar Osmanlı Devleti yönetimi altında gelişmiş, özgürce dillerini, dinlerini ve alışkanlıklarını sürdürmüş, ekonomik açıdan büyümüş, askere alınmamaları da bu süreçlerine geniş katkılar sunmuştur. Fransız İhtilali sonrası gelişen milli düşünüş ve fikirler dünyayı etkisi altına aldığı gibi Balkanlardan itibaren tüm Osmanlı topraklarını da derinden sarsmıştır. Süreci tersine çevirerek Ermenilerin ve Rumların kendisinden ayrılmasını önlemeye çalışan Osmanlı Devleti, 1839'da Tanzimat Fermanını 1856'da ise Islahat Fermanı'nı yayınlamıştır. Fermanlarla azınlıklara verilen haklara rağmen istenilen sonuç elde edilememiş, Balkan Savaşlarına kadar uzanan bir süreç yaşanmış ardından Millî Mücadele'de azınlıklara etki eden milliyetçi akımlar memleketi parçalama raddesine getirmiştir.⁸⁵¹ Bu süreçte bir diğer azınlık faaliyeti ya da diğer ülkelere destekleriyle köklendirdikleri misyonerlik faaliyetleri ve yabancı okullar eliyle bir iç güvenlik sorunu haline gelişleri uzun seneler BMM ve temsilcisi olan Ankara Hükümeti'ni yoran meselelerden olmuştur.⁸⁵²

Azınlık ya da Gayrimüslim esasında Osmanlı Devleti'nin belki de çözülemeyen sorunlarından birisi olmuştur. Bu nedenledir ki son Osmanlı Mebusan Meclisi tarafından 17 Şubat 1920 tarihinde yapılan oturum neticesinde kabul edilen Misak-ı Milli'nin 1. ve 5. maddelerinde azınlıklar hususuna açıklık getirmiştir. Misak-ı Milli'nin 1.maddesi uyarınca Osmanlı Devleti'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi sırasında düşman kuvvetlerinin işgal ettiği kısımların geleceğinin halk oylamasıyla belirlenmesi gerekli olduğundan, mütareke sınırları içinde ve dışında dinen, örfî açıdan ve amaç bakımından birbirlerine bağlı, saygı duyguları olan Osmanlı-İslam ekseriyetiyle yaşayan kısımların tamamı hiçbir sebeple ayrılma kabul etmeyen bir bütün olarak kabul edilmiştir. 5. maddede ise İtilaf Devletleri ve ortakları arasında yapılan anlaşmalar uyarınca azınlıkların hakları, komşu

⁸⁵⁰ Baskın Oran, *Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar-Teori-Lozan-İç mevzuat-İçtihat-Uygulama*, İstanbul: TESEV Yayınları, 2004, 26.

⁸⁵¹ Erdeha, *Millî Mücadelede Vilâyetler*, 26.

⁸⁵² Ayten Sezer Arıg, "Dünden Bugüne İstanbul'daki Misyonerlik Faaliyetleri". *CTAD*, 8/15 (2012),133-147. Ayten Sezer Arıg, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (1999), 169-183.

lkelerdeki Müslüman halkların da aynı haklardan yararlanması koşuluyla benimsenerek güvence altına alınacağı hükmedilmiştir.⁸⁵³

Misak-ı Milli maddelerini kendisine adeta düstur edinen Büyük Millet Meclisi ve politikalarının yürütücüsü Ankara Hükümeti, Gayrimüslimlere söz konusu maddeler ışığında yaklaşıp da Millî Mücadele'nin ilerleyen safhalarında bu grupların bir i güvenlik sorunu haline geldiğı durumlarla karşılaşmaktan kamamışlardır. Bu nedenledir ki çeşitli yöntemler denenerek i güvenlik tesisi edilmeye gayret gösterilmiştir.⁸⁵⁴ İtilaf Devletlerince Mondros Mütarekesi'nin güvenlik gerekçesiyle işgal hakkı tanınan maddeleri sayesinde Musul, Antep, Maraş, Urfa, Antalya'yı ilhak etmelerinin akabinde net bir biçimde asayiş sorunlarının kaynağının Gayrimüslimler olduğı yetkililerce tespit edilmiştir. Öyle ki Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri bahsi geçen yerlerde Gayrimüslimlerin faaliyetlerine karşı asayiş sağılamak adına çalışmak zorunda kalmıştır.⁸⁵⁵

Millî Mücadele yıllarında başta Rum Patrikhanesi olmak üzere kendilerine bağılı kilise, papaz ve görevlileri eliyle başta Karadeniz ve Ege sahilleri olmak üzere pek çok kritik noktada ciddi bir i güvenlik sorunu haline gelmişlerdir. İ güvenliğı sağılamak adına Meclis açılmadan önce Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri eliyle, Meclis açıldıktan sonra ise Ankara Hkmetine bağılı başta Dâhiliye Vekâleti olmak üzere diğerk vekâletler ve teşkilatlarıyla bu dini yapılar takip edilmiştir.

Meclis açılmadan önce Patrikhaneler, onların kurduğı Millî Mücadele karşıtı cemiyetler ve faaliyetleri hakkında elde edilen bilgiler Heyeti Temsiliye ve ilgili Kolordu Kumandanları tarafından emirleri altında bulunan birimlere gönderilerek uyarılarda bulunulmuştur. Örneğın Kasım 1919'da 20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut tarafından; Fener Rum Patrikhanesinin, Yunanistan'ın emri üzerine propaganda teşkilatını idare etmeleri için hem kilise heyeti mtevellisini görevlendirmiş, buraya Yunan asıllı pek çok kişiyi aza olarak atamış, müteveli heyetinden hariç 40 kişiden oluşıp bir heyet daha kurmuş, bir süre önce de Kastamonu'ya 8 kişilik bir heyet gönderilerek rapor hazırlatmış olduğı bilgisi verilmiştir. Ayrıca

⁸⁵³ Baskın Oran, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C: I, İletişim Yayınları: İstanbul, 2009,105-106. İslam Ansiklopedisi, "Misak-ı Milli", Türkiye Diyanet Vakfı. <https://islamansiklopedisi.org.tr/misak-i-milli> . Erişim 02.07.2023.

⁸⁵⁴ Millî Mücadele'nin başarıyla neticelenmesi sonrasında yeni devletin varlığını ve başarısını adeta tasdik ettiren Lozan görüşmelerinde azınlıklar meselesi belki de en etin mücadelelerin yaşandığı nokta olmuştur. Lozan'da alt komisyonlardan biri tamamen azınlıklar meselesiyle ilgilenmiş, "Müslüman olan azınlıklar" gibi bir kavram yaratılarak yeni ayrılıklara sebebiyet verilmeye çalışılsa da bu durumun önüne büyük mücadeleler neticesinde geçilebilmiştir. Azınlıklar sorununa bulunan çözüm ise mübadele yani karşılıklı nüfus değışimi olmuştur. Böylelikle Yunanistan'da yaşayan Türkler ve Türkiye'de Yaşayan Yunan asıllılar yer değıştirmiş -belirli koşullar ışığında- sorun zlmeye, karşılıklı husumetler giderilmeye gayret gösterilmiştir bkz. Sehal L. Meray. *Lozan Konferansı Tutanaklar Belgeler, Takım I, C: I, Kitap II*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, 1970. Bilal N. Şimşir, *Lozan Günlüğü*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2012.

⁸⁵⁵ Evsile, "Millî Mücadele Sırasında", 496.

Yunanistan'ın görevlilerinden Mareşal Aleks'in -ki kendisi Yunan hafi (istihbarat) zabıtasının İstanbul teşkilatının sorumlusudur- yardımcılarında Yüzbaşı Dimitri ve Nikolikidas "Pontus cumhuriyeti jandarmasını" düzenlemek için Trabzon'a gelecekleri uyarısı yapılmıştır. 27 Kasım 1919'da Miralay Osman tarafından gönderilen bir başka telgrafta Rum efradının gizli komite ve metropolitler eliyle İstanbul'a getirilerek, Patrikhanede Venizelos adına yemin ettirilip Anadolu'ya Yunanistan için gönüllü toplamak, propaganda faaliyetlerinde bulunmak, gizli teşkilatlar oluşturmak üzere gönderildikleri, Kasım ortasında Ankara ve Konya'dan bu amaçla 11 kişinin İstanbul'a gelip görevlendirilerek, Ayvalık ve Urfa'ya gittikleri açıklanmıştır. Gönderilen bu tarz telgraflarda, yerel yöneticilerle ortak çalışarak yakalanan kişilerin isim ve kimlik bilgilerinin derhal ilgili birimlere bildirilmesi istenmiştir.⁸⁵⁶

Zaman zaman Millî Mücadele yanlısı gazetelere de işgal güçleri liderlerinin Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan Gayrimüslimler -özellikle Hristiyanlar- adına verdikleri demeçler yer almış, bu demeçler bir noktada güttükleri politikanın da yansıtıcısı olma vazifesi görmüştür. Örneğin 19 Nisan 1920 tarihli İrade-i Milliye gazetesinde Lloyd George'un Avam Kamarasında gerçekleştirdiği bir konuşmasına yer verilmiştir. Konuşmasında Lloyd George, Anadolu'da Hristiyanların tehlikede olduğunu, İngilizlerin yürüttükleri politikayı daha fazla genişletmeye imkân olmadığını fakat Anadolu'da askerî harekât yapılmasına razı olacak hiçbir İngiliz Nazırının bulunmadığını açıkladığı ifade edilmiştir.⁸⁵⁷ Benzer haberler yerel gazetelerde de yer almış hatta işgal güçlerinin Müslümanlara yönelik tutumlarının, Gayrimüslimlere karşı uygulanmadığı vurgusu yapılmıştır. Örneğin 13 Mayıs 1920 tarihinde Bursa'nın yerel gazetelerinden Ertuğrul'da İzmit'te 500 civarında kişinin silahlarının alındığı, aralarında Rum ve Ermeni asıllı askerlerinde olduğunu bu kişilerin İzmit civarındaki Gayrimüslim yerleşim birimlerine firar ettikleri ifade edilmiştir. Haberde vurgulanan nokta ise firar edenlerin silahlarıyla bu hukuksuz eylemi yapmaları, İngilizlerin ise özellikle bu kişilere müsamaha gösterdikleri ancak Müslüman askerlerden alenen silahlarının toplandığının açıklanmasıdır.⁸⁵⁸

Gayrimüslimlerle ilgili bu tarz haber ve bilgi akışı sadece dönemin gazetelerinde değil muhakkaktır ki yeni kurulan Meclisin de bünyesinde mevcuttur. Öyle ki Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından, Amerika hükümeti ve taraf olmayan diğer hükümetlerin hariciye nezaretlerine gönderdiği notada Meclis'in açılış sürecinin haricinde, Osmanlı Hristiyanlarıyla memleket içindeki diğer ecnebilerin "milletin hâkimiyetinde" olduklarını

⁸⁵⁶ Peker, *İstiklal Savaşı Resim*, 116-117.

⁸⁵⁷ *İrade-i Milliye*, 19 Nisan 1920, 2.

⁸⁵⁸ *Ertuğrul*, 13 Mayıs 1920, 2.

ancak bunların vatanın “emniyet ve asayiş” aleyhinde hiçbir davranışta bulunmamaları gerektiği uyarısı yapılmıştır.⁸⁵⁹

Gayrimüslim ahalinin Millî Mücadele sırasında bir iç güvenlik sorunu olarak görüldüğü ve bu hususta Dâhiliye Vekâletinin de yer aldığı faaliyetlerde bulunulduğu bir gerçektir. Bu gerçekliği, Mardin livası mebusu Necib Bey, İrade-i Milliye gazetesine verdiği bir mülakatta da dile getirmiştir. Gazetenin Mardin’deki asayişin durumunu sorması üzerine Necib Bey, emniyet ve asayişin çok iyi durumda olduğunu, kumandan Kenan Bey’in çok çalıştığını ifade etmiştir. Konuşmasının devamında Hristiyanları can ve malının güvencede olduğu gibi Müslüman ahali tarafından büyük yardım gördüklerini, Hristiyanlarında yabancı işgallerini Müslümanlarla birlikte reddettiklerini söylemiştir.⁸⁶⁰ Mebusun asayiş sorusuna Gayrimüslimler bağlamında cevap vermiş olması, Millî Mücadele sürecinde bu grupların işgal güçlerine yakınlıkları ve faaliyetleri nedeniyle bir iç güvenlik sorunu olarak görülmelerini de beraberinde getirdiği aşikârdır.

5 Ocak 1921 tarihinde Heyet-i Vekile, gerçekleştirdiği toplantısında aldığı kararlar neticesinde Anadolu’daki Hristiyanlar için bir Anadolu Patrikliği’nin kurulup, İstanbul Patrikliği ’nin etkisini azaltmanın mümkün olup olunamayacağını araştırması için Adliye Vekili Celâleddin Ârif Bey’in görevlendirilmesine karar verilmiştir. Kararnamede imzası olan Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey’dir. Burada dikkat çekici bir diğer detay ise Anadolu Hristiyanların büyük bir bölümünün nesil olarak Türk olmalarına dayandırılarak “Anadolu Patrikliği” yaratma projesinin hayata geçirilmesi düşünülmüş olmasıdır.⁸⁶¹

9 Aralık 1921 tarihinde Heyeti Vekile tarafından çıkartılan bir kararname ile memleketi yeni ve eski Yunanistanlı, Adalı, İzmirli ve İstanbullu olan papazların, halkı saptırdığı ve düşmanlığa sevk ettikleri nedeniyle sınır dışı edilmelerine karar verilmiştir. Kararda imzası olan Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey’dir.⁸⁶² Heyeti Vekile tarafından 1 Mayıs 1921 tarihinde Türk-Ortodoks Kilisesi’nin kurulmasına karar verilmiştir. Kararı alanlardan biri de Dâhiliye Vekili Mehmet Ata Bey’dir.⁸⁶³

Gayrimüslimlerin Millî Mücadele karştı faaliyetleri olduğu gibi bu sürece hiç olumlu katkıda bulunmadıklarını söylemekte doğru olmayacaktır. Millî Mücadele yanlısı basın organlarında da sürekli Gayrimüslimler lehine olumsuz içerikli haber yapılmamış, bazen birleşme mesajı içeren bazen de olumlu yanlarını vurgulayan içerikler yayınlanmıştır. Örneğin

⁸⁵⁹ *İrade-i Milliye*, 13 Mayıs 1920, 2.

⁸⁶⁰ *İrade-i Milliye*, 24 Mayıs 1920, 1-2.

⁸⁶¹ BCA, 30-18-1-1/ 2-26-20/94/4.

⁸⁶² BCA, 30-18-1-1/2-35/94-3.

⁸⁶³ BCA, 30-18-1-1/3-18-14.

İrade-i Milliye gazetesinin 19 Nisan 1921’de ki 68 sayılı nüshasında Ankara’ya bağlı orgu güçlerinin Bursa yakınlarına gelmesi üzerine Rumların, camlarına Türk Bayrağı ve Mustafa Kemal Paşa’nın resimlerini astıklarını, Müslüman ahaliye karşı ılımlı bir tavır takındıkları belirtilmiştir.⁸⁶⁴

Örneğin 24 Nisan 1921 tarihli Açığsöz Gazetesi’nde Kastamonu Rum Ortodoks cemaati adına atılan imzalarla birlikte Meclis’e ve İtilaf Devletleri temsilciliklerine telgraflar çekilerek Batı Anadolu’da Yunan ordusunun gerçekleştirdiği insanlık dışı işkence ve ölümler protesto edilmiştir. Telgraflarında Yunanlıların öldürme ve tecavüz hareketlerine son verilmesi için yardım ve müdahale talep edilmiştir.⁸⁶⁵

Metropolitler, gizli komiteler, Yunan ve Ermeni iş birliği hususunda çeşitli zamanlarda ilgili haberler basına da yansımıştır. Örneğin 6 Haziran 1921 tarihli İrade-i Milliye gazetesinde İstanbul’dan İzmir’e 500 civarında Ermeni’nin getirildiği, Yunanlıların bu kişileri cephelere sevk ettiği bir kısmının da kaza ve karyelerde teşkilatlandırılan gizli komitelere görevlendirildiği ifade edilmiştir. Bu gizli komitelerin koordinasyonundan İzmir Metropolitinin sorumlu tutulduğu, amaçlarının da Türklerin dinini, sahip olduğu malı mülkü ve kızlarının namuslarını yok etmek olduğu, komitenin Müslümanlardan gasp ettikleri nakitlerin metropolite teslim edildiği belirtilmiştir.⁸⁶⁶ İrade-i Milliye’nin 29 Haziran’da ki sayısında İzmir Metropolitinin isminin Hristomas olduğu yazılmış, metropolitin İzmir hattında Rumlardan oluşturduğu 2000 kişilik bir çeteyi Makedon asıllı eşkıya Kavkin’in yönetimine verdiği belirtilmiştir. Habere göre Makedonyalı eşkıya Kevkin ve çetesi Balıkesir’de tüm Müslüman evleri basarak silah aradığı ancak bulamayınca Müslümanların gece dışarı çıkmalarını yasakladığı ileri sürülmüştür.⁸⁶⁷ Haber bilinen bir hikâyenin içeriği olsa da mühim olan husus Balkanların Osmanlı Devleti’nden koparılması için çalışmaların başlatıldığı 1800’lü yıllardan itibaren Makedon, Bulgar, Yunan çetelerinin benzer faaliyetleri sürdürdüğünün bir anlamda ispatlanmasıdır. Balkanlarda yaratılan iç güvenlik sorunu ve Gayrimüslimlerin öldürüldüğü, esir olduğu algısının bir benzerinin Anadolu toprakları üstünde yaratılmaya çalışıldığı sonucu bu noktada çıkartılabilir.

İcra Vekilleri Heyetinin 1 Mayıs 1921 tarihinde aldığı kararla Türk-Ortodoks kilisesinin kurularak, Anadolu’da bulunan Ortodoksların İstanbul Fener Rum Patrikhanesine olan “tehlikeli” bağılılığı kırılmaya çalışılmıştır. Gayrimüslimlerin, Millî Mücadele için bir iç güvenlik sorunu haline gelmesi/getirilmesi nedeniyle bu konuda çalışan Ankara Hükümeti

⁸⁶⁴ *İrade-i Milliye*, 19 Nisan 1921, 2.

⁸⁶⁵ Eski, *Kastamonu Basınında*, 32.

⁸⁶⁶ *İrade-i Milliye*, 6 Haziran 1921, 2.

⁸⁶⁷ *İrade-i Milliye*, 29 Haziran 1921, 2.

amacına ulaşmıştır. Örneğin, Yozgat Türk Ortodoks Cemaati Ruhani Reisi Papa İlyas ve Yozgat Türk Ortodoks Cemaati Heyeti İhtiyariyesi tarafından Dâhiliye Vekâletine kendileri, niyetlerini açıkladıkları bir mektup göndermişlerdir. Bu yazıya göre ırklarının Türk Ortodoks olduğunu bu nedenle Yunan isteklerine hizmet eden ve Ankara Hükûmetine ihanet eden Fener Patrikhanesiyle kesinlikle hiçbir alakalarının olmadığını belirtmişlerdir. Yazıda ilginç hususlardan biri Yozgat Türk Ortodoks Kilisesi Cemaati Heyetin, İstanbul'daki Fener Patrikhanesi hakkında ağır ifadeler kullanmaktan da çekinmemişlerdir. Buna göre Fener Patrikhanesi ekalliyetler hukukunu himaye etme vasıtası biçiminde kullanıp kendi çıkarları için çalışan, Avrupa ve Yunan Hükûmetlerinin icracısı ile “*meşedet ocağı*” haline gelmiş bir yapı olarak tanımlanmıştır. Bu yapının, Yozgat Türk Ortodoks Kilisesi Cemaati hakkındaki iddialarını tamamen reddeden heyet, BMM'nin dost tebaası olduklarını ve ekalliyetler hukukunu temin etmekle ilgili hiçbir iddiaya ihtiyaçları olmadığını ilan etmek üzere Keskin Metropolit Vekili Papa Eftim Efendi'yi vekil tayin ettiklerini açıklamışlardır.⁸⁶⁸ Heyet açıklama yapmakla kalmamış, fikirlerini yaymak üzere görevlendirdikleri Papa Eftim, “*Keskin Türk Ortodoks Reis-i Ruhaniyesi Metropolit Vekili*” sıfatıyla bir bildiri yayınlamıştır. Papa Eftim'in bildirisinde Yunan taarruzları nedeniyle Anadolu'da yaşayan Müslümanlar gibi Hristiyanlarında oldukça zarar gördüğünü hatta çoğu Anadolu Hristiyanının başlarına gelen bu felaketten İstanbul Patrikhanesini sorumlu tuttuklarını, Patrikhanenin ırksal açıdan Türk olmalarına rağmen Hristiyanlar bir bütünmüş gibi propaganda yaparak mezhepsel açıdan kışkırtılmalarına neden olduğunu iddia etmiştir. Papa Eftim, Patrikhanenin Anadolu Hristiyanlarının Türklüğünü yok etmek için çeşitli tedbirler aldığını da belirtmiştir. Ona göre Patrikhane bu doğrultuda; Hristiyanlıkta na-mahrem anlayışı yokmuş gibi davranarak kiliselerde Avrupa usulü gibi kadın ve erkeğin birlikte dua etmesini sağlamış, aile arasında teklifsiz görüşülmesini sağlamak için muallim ve muallime göndermiştir. Ancak bu tedbirlerin Anadolu Hristiyanlarında etki etmediğini çünkü Türk olduklarından kendi geleneklerinin diğer Hristiyan ırklarıyla farklılık gösterdiğini belirtmiştir. Bu nedenle Papa Eftim beyannamesinde: “*Anadolu da'vâsında biz Türk kardaşlarımızla tamâmen müşterekiz.*” diyerek BMM yanında yer aldıklarını, klişelerin siyaset yeri değil Allah'ın yerleri olduğunu, Yunanlıların sözlerine kanılmaması gerektiğini açıklamıştır.⁸⁶⁹

Papa Eftim 1921'in Mayıs ayında beyanat vererek haklarında iftiralar atılabileceğini, bunları daha o günlerden itibaren kabul etmediklerini açıklayarak haklarında kötü iddialarda bulunacak olanların başta Fener Patrikhanesi olmak üzere düşman kuvvetleri olduğunu açıklamıştır. Papa Eftim'in beyanında olduğu gibi neredeyse 1 sene sonra Kayseri'de teşekkül

⁸⁶⁸ *Yeni Yozgat*, 29 Aralık 1921, 1.

⁸⁶⁹ *Yeni Yozgat*, 29 Aralık 1921, 2.

eden Anadolu Ortodoks Kiliseleri Kongresi tarafından Anadolu’da yaşayan Hristiyanlara mezalim yapıldığı iddiası nedeniyle Papa Eftim’e protestolar gönderilmiştir. Bu iddianın asılsız olduğu Amasya Gazetesinde dillendirilmiş, esas mezalime uğrayanların Yunan işgali sırasındaki Müslümanlar olduğunu ve görmezden geldiklerini hatırlatmıştır.⁸⁷⁰

Heyeti Vekile 15 Aralık 1920 tarihinde iç güvenlik adımı olarak bu kez Gayrimüslim tebaanın askere alınması hususunda önemli bir karar almıştır. Kararın alındığı tarihe kadar Gayrimüslimlerin askere alınmadığını ancak Yunan istilasına uğrayan yerlerde yaşayan Hristiyanların işgal kuvvetleri tarafından silahaltına alınarak kendi vatandaşlarımızın vasıtasıyla aleyhimizde bir kuvvet oluşturdukları ayrıca savaşın tüm ağırlığının Müslüman ahaliye yüklenmesinin adaletli olmadığından hem düşmanların bu açıktan faydalanmalarının önüne geçme hem de hiç değilse geri kuvvet olarak Hristiyan efrattan faydalanmanın mümkün olması için Gayrimüslimlerin de silah altına alınmasına karar verilmiştir. Esasında da bu husustaki öneri Müdafaa-i Milliye Vekâleti’ nin 23 Eylül 1920 tarihli tezkeresiyle bildirilmiştir. Heyeti Vekile ise tezkereyi uygun bularak, “Dâhiliye Vekili Namına” sıfatı ile Dr. Adnan Bey’in de imzasının yer aldığı kararnameyi çıkartmıştır.⁸⁷¹

Gayrimüslimler ve Müslüman ahali arasında gerginliğin Millî Mücadele Dönemi boyunca sürekli tırmandığı bir gerçektir. Genel olarak Gayrimüslimlerin işgal güçleriyle olan yakınlıkları ve destekleri memleketin pek çok yerleşim yerinde görülmüş, bu durum Türkler arasında da ciddi nefret duygularının oluşmasına neden olmuştur. Fakat Osmanlı Devleti’nin Gayrimüslim tebaasından her birinin işgal güçlerinin yanında yer aldığını söylemek doğru olmayacaktır. Ayrıca bu nefret duygusunun gelişimi mücadele sürecinde bazı noktaların aksamasına, iç güvenlik sorunlarının yaşanmasına da neden olmuştur.

Nefret söyleminin kötü sonuçlarından bir tanesi ise demiryollarının işletilmesi hususunda yaşanmıştır. Demiryollarında görevli memurların büyük kısmını oluşturan Gayrimüslimlerden işgal güçleri safına geçmeyenler, “ihamet” edenlerle bir tutularak sert tepkilere maruz kalmışlardır. Nefret duygusuyla, Kuvayı Milliye mensubu olduğu iddia edilen kişiler tarafından Osmaneli- Adana hattı arasında Gayrimüslim demiryolu görevlilerine saldırılmış, Eskişehir’de Gayrimüslim memurlarının evlerine el konulmuş, Akhisar-Geyve-Bilecik istasyon personellerine saldırılar düzenlenmeye başlanmıştır. Bu durum istasyon memurlarının daha da korkmasına neden olmuştur. Hatta bazı Gayrimüslim çalışanların

⁸⁷⁰ Amasya, 25 Mayıs 1922,

⁸⁷¹ BCA, 30-18-1-1/2-24-10/56-5. Daha sonraki günlerde Yunan Hükümetinin Müslümanların yüklü miktarda nakit bir bedel karşılığında askerlikten muaf tutulmalarına karar verdiği haberi dönemin gazetelerine yansımıştır bkz. Adana Postası, 22 Mayıs 1921, 2.

kaçırılmaları üzerine Dâhiliye Vekâleti Vekili Dr. Adnan Bey durumla ilgili Adapazarı Kaymakamlığı'na ulaşmış ancak istenilen neticelere ulaşamamıştır.⁸⁷²

Gayrimüslimlerle ilgili meseleler Millî Mücadele'yi sonlandıran Lozan Barış Antlaşması'nın tartışma maddelerinden biri olmuştur. Öyle ki İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilere karşı Türk heyetinin verdiği mücadele neticesinde azınlık kavramına açıklık getirilmiş ve azınlıkların içerisine Müslüman olanlarında katılmasına yönelik çabalar engellenerek “Müslüman olmayan azınlıklar” kavramının kullanılması sağlanmıştır. Neticede Lozan Antlaşması'nın azınlıklar yönelik olarak hazırlanan 37.maddeden 45.maddeye kadar ki bölümünde “Gayrimüslim azınlıklar” nitelemesi kullanılmış ve burada kasıt Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler olduğu diğer grupların ise devletin egemen unsuru oldukları ifade edilmiştir.⁸⁷³

3.5. Eşkıyalık Meselesi

Eşkıya kavramı, Arapçada “şaki” kelimesinin çoğul hali olarak kullanılmış ancak Türkçeye çoğul anlamında geçmeyerek tekil bir anlam ifade etmiştir. Genel olarak bakıldığında hırsız, haydut, fesatçı, yol kesen manasında kullanılmış, bu kanun dışı ve toplum huzurunu bozan eylemler ise şekavet veyahut eşkıyalık olarak adlandırılmıştır. Eşkıyalık suçu büyük oranda şehir dışlarında, dağlarda, merkeze uzak noktalarda vuku bulmuştur. Toplu olarak çete biçiminde hareket eden bu kişiler silahla ya da güç göstererek yol kesmiş, baskınlar yapmış, mala ya da cana kastetmiş ve hem kamu düzenini hem de genel asayişe zarar vermişlerdir. Her ne kadar şehirde bu tarz suçlar işlense de bu hal ve hareketler şehir içinde gerçekleştiğinde eşkıyalık olarak tarihsel süreçte tarif edilmemiş, genelde eşkıyalık kırsal bölgelerde işlenen suçları tanımlamak için kullanılmıştır. Zaman zaman romantik bir bakış açısıyla “sosyal eşkıyalık” açısından meseleye bakan uzmanlar olmuştur. Bu açıdan bir okumada, ezilenlere yardım eden veya halkın yanında yer alan isyancı profili çizilmiştir. Eşkıyalıkla ilgili bir başka sınıflandırma ise suç türüne yönelik olarak gerçekleştirilmiş ve adli eşkıyalık ile siyasi eşkıyalık olarak ayrıma gidilmiştir. Siyasi nitelikteki eşkıyalık faaliyetleri genelde etnik kimliği, dini ya da mezhebi hedef edinen nitelik taşımaktayken -ki Rum çetelerinin eylemleri bu kategoride incelenebilir- adli nitelikli eşkıyalıkta ise amaç sadece eşkıyalık olmuştur. Siyasi nitelikli eşkıyalıkta hedef kitle kendilerinden olmadığını düşündüklerine ya da devlet gücüne olurken, adli eşkıyalıkta herkes hedef haline gelmiştir. Genel olarak dönemse bazda bakılmadan

⁸⁷² Gürel, *Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk*, 13-15.

⁸⁷³ Rıza Nur, *Lozan Hatıraları*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2008, Seha L.Meray. *Lozan Konferansı Tutanaklar Belgeler, Takım I, C.I, Kitap: I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, 1969. Meray, *Lozan Konferansı Tutanaklar Belgeler, Takım I, C.I, Kitap II*. Ali Güler, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Azınlıklar*, Elektronik Basım Yayım: Ankara, 2003.

eşkıyalığın ortaya çıkma nedenleri incelendiğinde; devlet otoritesinin zayıflaması, özgürlük yoksunluğu, yoksulluk, zulüm, genel manada sistemin çöküşü etkili olmuştur. Bu anlamda en önemli insan kaynağını eşkıyalık, yoksul ve iş bulamayan erkeklerin yoğun olduğu kırsal alanlarda bulmuştur. Özellikle eşkıyalık için en mühim kaynağı paralı askerler, aşiret üyeleri ve suhteler olmuştur.⁸⁷⁴

Eşkıyalık sorunuyla ilk kez Millî Mücadele Dönemi'nde karşılaşılmamış, iç güvenliği zedeleyici bu tür faaliyetler Osmanlı Devleti'nde yüzyıllardır görülmüştür. 16.yüzyıldan itibaren toplum huzurunu bozan eşkıyalık hareketleri Osmanlı Devleti'nde yaşanmaya başlamış ve Celali isyanları olarak süreç devam etmiştir. Eşkıyalık hareketlerinin liderleri ise genellikle halktan kişiler olmayıp, devletin yetkili kademelerinde görev alan ya da halkın ileri gelenleri olmuştur.⁸⁷⁵

Özellikle 17., 18. ve 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşların kaybedilmesi, savaşa gidenlerin kaçması, kaçanların başıboş dolaşması, idarenin günden güne zayıflaması, halka sefer masraflarının ağır usullerle karşılatılması gibi genel nedenler eşkıyalığın artmasında ya da görülmesinde etkili olmuştur. Bir diğer husus ise eşkıyalara karşı halkın sempatiyle yaklaşması sayılabilir. Örneğin 18. ve 19. yüzyılda Saruhan'da hızla varlık göstermeye başlayan eşkıyalar halktan destek ve yardım almaya başlamıştır. Bu yardımın temelinde halkın eşkıyalardan korkması, idareden nefret etmesi sebebiyle eşkıyaya sempati duyması sayılabilir. 18. yüzyılda yine Saruhan'da görülen çeşitli amaçlarla mobilize olan çeşitli eşkıya grupları görülürken, 19. yüzyılda bu yapı değişmeye başlamış, çok çeşitli eşkıyaların yerini “ayan” kavgaları almıştır. Bu değişimin temelinde ise Saruhan'da güçlü bir aile olan Karaosmanoğlularının hâkim olması ve eşkıyalığa son vermeleri yer almıştır.⁸⁷⁶

I. Dünya Harbi'ne Osmanlı Devleti'nin dâhil olmasının öncesinde ve sonraki uzun seneler içerisinde özellikle Rum çetelerinin Batı Anadolu sahilleri başta olmak üzere pek çok noktada eşkıyalık faaliyetlerine yönelerek halkın huzurunu bozmaya başlamışlardır. I. Dünya Harbi sırasında adi eşkıyalık olarak başlayan Rum çetelerinin düzen bozucu icraatları gittikçe siyasi bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Hatta ilk zamanlarda Rum çetelerinin yağma, gasp ya da katliamlarının odağında Rumlar varken bir süre sonra sadece Müslüman köylerinin hedef alınması bunun en etkili göstereşi olmuştur. Rum çeteler asayişini yok edici faaliyetlerini

⁸⁷⁴ Hakan Yaşar, *II. Meşrutiyet'in İlanından Yunan İşgaline Batı Anadolu'da Eşkıyalık (1908-1919)*, Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2015, 5-17. Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019, 9-22.

⁸⁷⁵ Osman Köse, “17. Yüzyılda Kürtün ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri”, *Tarih, Kültür ve Sanatıyla Trabzon 1*, Ed: Temel Öztürk, Arif Kolay, Şefik Memiş, Muhammet Şen, Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları: 2023, 239.

⁸⁷⁶ M. Çağatay Uluçay, *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul: Berksoy Basımevi, 1955, 56.

sürdürürken de Yunanistan, İngiltere, Fransa gibi devletlerin arzularına göre şekil almaları bir müddet sonra ortak hareket ettiklerinin de kanıtı haline gelmiştir.⁸⁷⁷

Meclis'in açılarak bağımsızlık mücadelesinin başlatılacağı süreçte seçilen mebuslar Ankara'ya gelmek üzere yola çıktıklarında da memleketin genel problemi olan eşkıyalarla karşılaşmak zorunda kalmıştır. Şanslı olanlar Ankara'ya ulaşabilmişken bazı mebuslar yolda eşkıyaya denk gelmiş hatta Trabzon Mebusu İzzet Eyüboğlu, Samsun-Çarşamba arasında bir noktada eşkıyalar tarafından öldürülmüştür.⁸⁷⁸ Söz konusu hadise bile Millî Mücadele başlangıcında memleketin genel asayişini tarife belki de en iyi örneklerden birini oluşturmuştur. BMM'de eşkıya sorununun ciddi boyutlara ulaştığını bildiğinden İstiklal Mahkemeleri'nin kurulmasının ardından yargılama alanına bir müddet sonra eşkıyalık suçunu da dâhil etmiştir.⁸⁷⁹

Bu süreçte bir yandan işgaller ve işgal güçleriyle mücadele edilmeye çalışılırken bir yandan da özellikle kırsal kesimde yakıcı etkisi gözle görülür hale gelen eşkıyalığı önlemeye karşı adımlar atılmıştır. Mütareke zamanından itibaren verilen emirlere itaat etmeye çalışan köylüler işgallere karşı ellerindeki her şeyi koyarken, gün geçtikçe eşkıyaların baskısı altında ezilmeye başlamıştır. Jandarmanın da cephelerde yer alması kırsalda bu tür faaliyetlerin artmasına iyice sebebiyet vermiş, otorite boşluğundan faydalanan eşkıyalar köylerin en zenginlerini dahi tüketmiştir.⁸⁸⁰

15 Haziran 1920'de ise Heyeti Vekile, vatani hizmette bulunmaları için tutuklu ve hükümlülerin tahkikat ve mahkemelerini tecil ederek faydalı olabilecek olanların askere alınması kararını almıştır. Bu karara imza atan Dâhiliye Vekili ise Cami Bey'dir.⁸⁸¹ Ancak zaman içerisinde verilen bu kararın sakıncalı olduğu sonucuna varılmış olunacak ki Dâhiliye Vekâletinin bir yazısı üzerine 12 Eylül 1920'de Heyeti Vekile, daha önce almış olduğu bu kararı feshetmiş, mahkûm ve tutuklular hakkındaki bu kararı düzeltmiştir. Kararda açıklandığı üzere, yaşanan tecrübeler neticesinde görülmüştür ki tahliye edilerek harp cephelerine nakledilen mahkûm ve tutuklular yarardan çok zarar sağlamıştır. Zira silahlandırılmaları üzerine bu silah ve cephaneleriyle firar edip tekrar şekavet yolunu seçmişlerdir. Bunun üzerine şekavetlerini engellemek için kaçanların birkaç katı kadar Jandarma ve askeri kuvvet toplanmak zorunda kalmış, ordu zarar görmüş ve nihayetinde asayişte bozukluk yaşanmıştır.⁸⁸² Dâhiliye Vekâleti'

⁸⁷⁷ Hakan Yaşar, "Balkan Savaşları'ndan Mondros Mütarekesi'ne Batı Anadolu'da Rum Çetelerinin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Alınan Önlemler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9/44 (2016), 589-602.

⁸⁷⁸ Haluk Selvi, Bülent Cırık, *Millî Mücadelede TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları: Ankara, 2020, 9.

⁸⁷⁹ Selvi, Cırık, *Millî Mücadelede TBMM'ye*, 14.

⁸⁸⁰ Yücel Yiğit, "Mütareke Günlerinde Balıkesir'de Eşkıyalık Hareketleri", *Osmanlı'dan Günümüze Terör, Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Ed: Osman Köse, Samsun: İlkadım Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, 2017, 574.

⁸⁸¹ BCA, 30-18-1-1/1-3-3/30-1.

⁸⁸² BCA, 30-18-1-1/1-11-1/30-2.

nin mahkûmların askere alınması kararının tekrar düzenlenmesi isteği de bu yaratılan asayiş bozukluğu olduğu kararda açık bir biçimde yer almıştır.

1920 senesinin sonlarına doğru Anadolu'nun pek çok noktasında halk eşkıyalıktan yakınırken, mebuslar da konuyu Meclis gündemine taşımıştır. Bazı mebuslar eşkıyalar tarafında gerçekleştirilen hadiselerle ilgili olarak izahat istemiş ve Dâhiliye Vekili sıfatıyla Dr. Adnan Bey bu isteği yerine getirmek üzere söz almıştır. 15 Kasım 1920 tarihinde gerçekleştirilen ve gizli olarak yapılan içtimada Adnan Bey, öncelikli olarak ülke içindeki şekavet ve onun derecesinden bahsedileceği için görüşmenin gizli olarak yapılmasına karar verildiğini ifade etmiştir. Konuşmasında İzmit Mebusu Sırrı Bey'in Tokat çevresinde eşkıya tarafından saldırıya uğradığını ve 2 saat gibi bir süre boyunca tutulduğunu, bu süre sonunda kurtarılacak kaybedtiği eşyalarının önemli kısmının da geri alındığını ifade etmiştir. Yapılan tahkikat neticesinde Tokat eşrafından olan Ziya Bey'in çiftliğinde eşkıyaların olduğu anlaşılmış olup, bizzat Ziya Bey suçluları teslim etmiştir. Adnan Bey, İzmit Mebusu Sırrı Bey gibi Ergani Mebusu Gani Bey, Yozgat Mebusu Rıza Bey ve Şevket Bey'in de eşkıyaların saldırısına uğradığını, akabinde hemen "takip müfrezelerinin" yetişerek olaylara el koyduğunu ifade etmiştir. Mebusların verdiği takirde eşkıyaların saldırısına uğrayıp soyulmaları sebebiyle parasız kaldıklarını ifade etmeleri üzerine Adnan Bey, paranın Ankara'dan gönderilerek sorunun çözülebileceğini ancak esas sorunun takibatın neden eşkıyaları önlemede etkili olamadığı hususu olduğunu ve bu konuda açıklama yapacağını söylemiştir. Dâhiliye Vekâleti Vekili Adnan Bey, memleketin bazı yerlerinde şekavet olduğunu, merkezinin de Yozgat, Çorum, Tokat, Zile ve çevresi olduğuna işaret etmiştir. Şekavetin türeme nedenini ise Yozgat ve çevresinde 2 kez çıkan isyanın bastırılması ve isyanın eşkıyalığa dönüşmesi olarak açıklamıştır. Böyle bir tespit yapmasının nedenini ise isyan ve şekavet arasındaki farka bağlayan Adnan Bey, isyan olduğunda telgraf hatlarının kesildiğini, mutasarrıfların kovulduğunu, kaymakamları ise tuttuklarını ancak şekavette böyle olmayarak bilinen biçimde köyler arasındaki yollara saldırmaya başladıklarını, son zamanlarda bu tutum sürekli hale geldiğinden Ankara Hükûmeti'nin dikkatini çeken bir hal aldığını belirtmiştir. 6 Eylül 1920'de başlayan II. Yozgat isyanının ardından Yozgat, Tokat, Çorum ve Amasya livalarındaki eşkıyalık olaylarında Kara Mustafa, Vanlı Durak, Çerkez Hasan, Hacı Küçük ağa ve Deli Küçük ağa isimli çetelerin hadiseleri gerçekleştirdiğini bunların kuvvetlerinin ise 20-100 kişi arasında değiştiğini söylemiştir. Takibat müfrezelerinin baskı uyguladığı alanlarda bu çetelerin büyüymediğini faaliyetlerinin ise büyük çaplı olmadığını eklemiştir.⁸⁸³

⁸⁸³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, Cilt: 1, İçtima Senesi: 1, 15.11.1336, 232.

Dâhiliye Vekâleti adına açıklama yapan Adnan Bey, bahsi geçen çetelerden bazılarının isyanı niteleyen eylemlerine de örnek vermiştir. Buna göre; Kuvayı Milliye ile çatışmaları ve 30 nefer esir almaları, Jandarma birlikleri ile çatışmaları, Köhne nahiyesinde bir tahsildarın mallarına gasp edip bir tahsildarı da esir etmeleri, Yozgat ve Akdağmadeni telgraf tellerini tahrip etmeleri, Akdağmadeni kaymakamı ve Yozgat Mebusu Rıza Bey'i kaçırmaları önemli örneklerden olmuştur. Bu hadiseler üzerine derhal takibata başlanmış ve halen daha takibatın sürdürüldüğünü belirten Adnan Bey, eşkıya tarafından zarar verilen Akdağ-Yozgat telgraf hattının da hemen tamir edildiğini açıklamıştır. Adnan Bey'in izahatına Yozgat olaylarından 3 gün sonra başlayan hadiselerdeki eşkıyalar Gürcü, Rum ve Çerkez asıllılardan oluşturulmuş, bu gruplar ise 150-200 kişi arasında değişiklik göstermiş ancak Tokat ve Amasya çeteleri arasında bir bağa rastlanılamamıştır. Sadece tek bir hadise meydana gelmiş bu da Hasan çetesinin Tokat ve Amasya civarında saldırılara başladığı sırada Amasya'nın Çengel Jandarma karakolunu basarak buradaki 3 Jandarmanın silah ve cephanesine el koymaları olduğunu belirtmiştir. Bundan sonra sıklıkla Jandarma karakolları basılarak jandarmaların silahları alınmış, hayvanlar çalınmış, cana ve mala kastedilmiştir. Ancak Adnan Bey, eşkıyaların Müslüman ve Rum köylerine baskı yağarak kendilerine katılmaları için teklif sunduklarını ancak reddedildiklerini belirterek hadiseyi “şayanı teşekkür” olarak Meclise aksettirmiştir. Bahsi geçen bölgede hükümetin ciddi bir çalışma yaptığını ancak durumun mühim bir vaziyet aldığını, merkez Yozgat olmak üzere İbrahim Bey önderliğinde 2. Kuvvei Seyyare birliklerinin bu alanda çalıştığını ve Amasya-Tokat-Zile hattında ise bir başka kuvvetin eşkıyaları yakalamakla uğraştığını açıklamıştır. Bunlara rağmen bölge arazisinin coğrafi şartlarının eşkıya hareketine ve faaliyetlerine son derece müsait olduğunu da vurgulamıştır.⁸⁸⁴

Adnan Bey'in Dâhiliye Vekili sıfatıyla tespitleri son derece ilginçtir zira eşkıyaların artık çok daha maharetli olduklarını, bu nedenle de çok kuvvetli takibat yapılarak ancak önlenemediklerini açıkça beyan etmiştir. Bu gereksinim doğrultusuna yeniden alaylar oluşturduklarını, bu alayların merkezinin Yozgat olduğunu ve doğrudan Yozgat Jandarmasına ekleneceklerini belirtmiştir. Yeni oluşturulan bu alayın tek görevi ise eşkıya takibi olarak belirlenirken Yozgat, Kariben ve bu civarda görev yapacakları kararlaştırılmıştır. Nihayetinde konuşmasında Adnan Bey, eşkıyalık edenlere karşı takip yapıldığını, bir kısmının yakalandığını, yakalanamayanların çevre illere ya da ilçelere kaçmaya çalıştıklarını açıkça ifade etmiştir. Adnan Bey'in açıklamasının ardından söz alan Karahisarı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey, eşkıyalık hakkında daha detaylı bilgi isteyen sorular sormuştur. Bunun üzerine söz alan Adnan Bey, memleket dâhilindeki eşkıyalığın asıl nedeninin isyanlar olduğunu

⁸⁸⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, Cilt: 1, İctima Senesi: 1, 15.11.1336, 233.

tekrarlamıştır. İsyanların temel nedenini ise açıklamaya bile gerek görmediğini söyleyen Adnan Bey, isyancıların İstanbul, düşman kuvvetleri, Rumlar ve Ermenilerden para aldıklarını ve bu sayede Meclis’e isyan ettiklerini belirtmiştir. Belirttiği bu eşkıyalık döngüsünü ise şu sözlerle açıklamıştır “*Şekavet de bir şekaveti siyasidedir.*”⁸⁸⁵

Adnan Bey, eşkıyalık hususunda bir diğer önemli noktanın “asker firarileri” olduğuna dikkat çekmiştir. Zira asker firarileri, kaçtıkları sırada köylerine geri dönemediklerinden eşkıya çetelerini bularak onlara katılıp yaşamlarını sürdürmeye devam etmiştir. Çeteler ise asker firarilerine yiyecek, giyecek ve para verdiği için bu işten hem firariler hem de çeteciler fayda sağlar hale gelmiştir. Adnan Bey’in konuşmasındaki belki de en can alıcı husus ise eşkıyalığın yok edilmesinde sadece Dâhiliye Vekâletinin görevli olmadığı, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye’nin de meseleyle ilgili olduğunu açıkça ifade etmesi olmuştur. Her iki kurumunda azami kuvvetleriyle eşkıya sorununu çözmek için çalıştığını vurgulayan Adnan Bey, şayet başka bir alay da bu iş için görevlendirilirse neticenin çok daha iyi olacağını vurgulamıştır. Ayrıca eşkıyalık meselesinde; propaganda yapılması, halka anlatılarak sorunun öğretilmesi ve firarilerin önünün alınması sağlanırsa sorunun çözüleceğini de belirtmiştir.⁸⁸⁶ Ancak konuşmasının sonunda eşkıyalığın önlenmesi için mücadele ettiklerini, yeterli gelmeyen tedbirlerin ise arttırılacağını hatta bu hususta çalıştıklarını, yakında kanun teklifinde bulunacaklarını şayet Meclis tarafından kabul edilirse “temini asayışı” sağlamanın bu sayede mümkün olabileceğini belirtmiştir.⁸⁸⁷

Adnan Bey, Meclis’teki bu konuşmasından 2 gün sonra yani 18 Kasım 1920’de yine içtimadaki bir beyanatında bu kez Dersim ve çevresindeki eşkıyalık faaliyetlerine değinmiştir. Dâhiliye Vekâleti Vekili Adnan Bey, Dersim ve çevresinde yaşanan eşkıyalık olaylarına açıklık getirdiği konuşmasında Alişir haricinde, 15. Kolordudan firar eden Yüzbaşı Mazhar isimdeki bir zabitanın etrafına birkaç kişiyi toplayarak Germini nahiyesine saldırdığını açıklamıştır. Adnan Bey’in ifadesine göre saldırı neticesinde olayları önlemek için bölgeye bir müfreze gönderilmiş, Harput vilayeti tarafından birkaç eşkıyalık durumlarının önüne geçmek için de “*mahalli müfrezeler*” kurulduğunu belirtmiştir. Yakın bir tarihte de mahalli müfrezeler sayesinde bölgedeki eşkıyalık sorununun önleneceğini hatta bu faaliyetler sayesinde Alişir’in kendi isteğiyle teslim olduğunu, kısa sürede de eşkıyalık eden Mazhar’ın da yakalanacağına ümit ettiğini belirtmiştir. Genç Mebusu Fikri Bey’in, Mazhar’ın 6 aydan beri şekavete devam ettiğini hatırlatması üzerine Adnan Bey kendisini doğrulamış ve meselenin yeni olmadığını, bölgede⁸⁸⁸

⁸⁸⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, Cilt: 1, İçtima Senesi: 1, 15.11.1336, 234.

⁸⁸⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, Cilt: 1, İçtima Senesi: 1, 15.11.1336, 235.

⁸⁸⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, Cilt: 1, İçtima Senesi: 1, 15.11.1336, 234.

⁸⁸⁸ Adnan Bey konuşması sırasında coğrafi bir sınırlamadan bahsederek “*Kürdistan’da, yani Dersim tarafında...*” şeklinde sözlerine başlamıştır. Dolayısıyla Kürdistan ifadesini bir yönetim biçimi, eyalet ya da idari bir açıklama

propaganda yapıldığına dair büyük emareler olmadığını sadece münferit olaylar olduğunu zabıta eliyle de bu kişilerin takip edilerek derdestleri için gayret edeceklerini ifade etmiştir. Adnan Bey ayrıca Dersim’e kendisinden önce Dâhiliye Vekâleti tarafından yapılan tayinlerdeki memurların sorun yarattığını ve bu durumlarda bir kısmının değiştirildiğini belirtmiştir. Hatta görevden alınanların yerine de “mahalli memurların” tayin edildiğini de eklemiştir.⁸⁸⁹ Görüldüğü üzere Dâhiliye Vekâleti başta olmak üzere Dersim ve çevresinde yaşanan iç güvenlik sorunlarında etkili olamayan ya da sorun kaynağı haline gelen mülki idareciler görevden alınarak yerlerine yerel eşraftan olan kişiler getirilmiş, böylece merkez ve çevre arasında bir uyumlaştırma politikası güdülmüştür. Ancak muhakkaktır ki bu tarz bir yöntem dönemin olağanüstü şartlarında tek başına yeterli gelmemiştir.

Nitekim Dâhiliye Vekili Namına Adnan Bey’in ifade ettiği gibi İcra Vekilleri Heyeti başta Dâhiliye Vekâleti olmak üzere eşkıyalığı önlemek adına önemli bir düzenlemeye imza atmıştır. Böylece 2 Ocak 1921 tarihinde yayınlanan kararnameyle şekavet yani eşkıyalık edenlerle ilgili önemli kararlar alınmıştır. “Dâhiliye Vekili Namına” Dr. Adnan Bey’in de imzasının yer aldığı ve 3 maddeden oluşan bu kararnamenin 1. Maddesiyle şekavet suçlularının kendilerinin teslim olmalarının kabulünü ve haklarındaki kovuşturma kararlarının ertelenmesi yetkisi Heyet-i Vekileye, mahkûm olanların affı ise Büyük Millet Meclisinin çıkaracağı kanunun icra edilmesine bırakılmıştır. 2. maddede, şakilik davalarının takibinden İstiklal Mahkemeleri sorumlu tutulmuş ve bu kişilerin affı ile soruşturmalarının ertelenmesi Büyük Millet Meclisinin kararına bırakılmıştır. 3. Maddede ise 2 kararın Adliye, Müdafaa-i Milliye ve Dâhiliye Vekâletine tebliğ edilmesine karar verilmiştir.⁸⁹⁰ Çıkarılan bu kararname Mecliste de bahsi sıklıkla geçen Demirci Mehmed Efe ile yaşanan hadisede uygulanmıştır. Buna göre şekavet ile ilgili çıkan kararname ile aynı gün 2 Ocak 1921’de Heyet-i Vekile, Cenub Cephesi Kumandanı Refet Bey’e sığınan Demirci Mehmet Efe hakkındaki kovuşturmanın ertelenmesine “siyaseten elzem” görülerek karar vermiştir. Bu kararda da tıpkı, şekavet ile ilgili kararnamede olduğu gibi yine Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey’in imzası yer almıştır.⁸⁹¹

20 Ocak 1921 tarihinde Dâhiliye Vekâleti, 12069/785 numaralı bir tezkere hazırlayarak Heyet-i Vekile ‘ye sunmuştur. Bu tezkeresinde uzun süre boyunca Midyat civarında şekavette bulunan “Şaki Haço’nun” kendisinin Milli kuvvetlere teslim olduğu, bulunulan bölgede sükûn ve asayişin sağlanabilmesi içinde kendisi hakkındaki hukuki kovuşturmanın ertelenmesi önerilmiştir. Bunun üzerine görüşen Heyet-i Vekile, 23 Ocak 1921 tarihinde Dâhiliye

olarak değil coğrafi bölge bazında kullandığı aşikârdır. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, C.5, İçtima Senesi: 1, 18.11.1336, 430.

⁸⁸⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, C.5, İçtima Senesi: 1, 18.11.1336, 430-431.

⁸⁹⁰ *BCA*, 30-18-1-1/2-26-10/30-3.

⁸⁹¹ *BCA*, 30-18-1-1/ 2-26-1/90-4.

Vekâlet'inin tezkeresini kabul ederek, Haço'nun hukuki kovuşturmasının ertelenmesine karar vermiştir.⁸⁹² Ancak söz konusu belgede dikkat çeken bir diğer husus ise Heyet-i Vekilenin kararında imzası olan Dr. Adnan Bey'in "Dâhiliye Vekili" sıfatını kullanmasıdır.⁸⁹³ 1921 yılının ocak ayı içerisinde bazı belgelerde -ki özellikle ocak ayının sonuna doğru tamamıyla- Dr. Adnan Bey'in Dâhiliye Vekili sıfatıyla kararlara imza atmıştır.

Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi Millî Mücadele sürecinde Ankara Hükümeti'ne bağlı polis ve jandarma güçleri emniyet ve asayiş sağlama görevini yürütmüştür. Her iki kurum da eşkıyalığın önlenmesi, eşkıyalık edenlerin yakalanmasında görev almıştır. Ayrıca eşkıyalık faaliyetleriyle isyanlar arasında güçlü bir bağ olduğundan isyanların bastırılmasında yer alan güçler eşkıyalığın yok edilmesinde de yer almışlardır. Örneğin kurulan Seyyar Jandarma Müfrezeleri doğrudan eşkıya takibi, isyanların bastırılması ve iç güvenliği bozan bu kişilerin yakalanmasıyla görevlendirilmiştir.⁸⁹⁴

19 Ocak 1922 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nde Tecili Takibat Hakkındaki kanun layihası okunmuş ve oylanmıştır. Kanun layihası 3 maddeden oluşturulmuştur. Kanun layihasının içeriğinde; eşkıyalık faaliyeti yürütenlerden olup kendisi teslim olanlar ya da kanunun kabulünden sonra ilan edilmesiyle teslim olanlara takibatlarının ertelenmesi kararının uygulanmasına, uygulamadan da Heyeti Vekilenin mesul olması hususları yer almıştır. Kanun layihası Meclis oturumunda oylanmış, 72 kabul ve 53 ret toplamda 125 oy verilmiştir. Ancak oylamanın geçerli olabilmesi için 160 mebusun oy vermesi gerektiğinden bir sonraki içtimada tekrar oylama yapılmasına karar verilmiştir.⁸⁹⁵ 21 Ocak 1922 tarihli Meclis içtimasında Tecili Takibat Kanunu yeterli oyu alarak kabul edilmiş ve uygulamaya konulmuştur.⁸⁹⁶ Böylece bir noktada Ankara Hükümeti'nin huzursuzluk ortamını gidererek toplumsal barışı sağlamak ve iç güvenliği sağlamayı hedeflediği sonucuna ulaşılabilir. Zira süreç dâhilinde görülmektedir ki Ankara Hükümeti öncelikli olarak olayları sulh yoluyla çözmeye çalışmış, isyan edilen bölgelere irşat heyetleri göndermiş, isyancılarla masaya oturarak huzuru sağlamaya gayret etmiştir. Ancak yumuşak güç kullanım örneklerinden sayılabilecek bu politikanın geçerli olmadığı durumlarda olağanüstü koşullarında bir gereği olarak silahlı güç kullanmak mecburiyetinde kalmıştır.

⁸⁹² BCA, 30-18-1-1/2-31-13/91-7.

⁸⁹³ BCA, 30-18-1-1/2-31-13/91-7.

⁸⁹⁴ Abdullah Cüneyt Küsmey, "Atatürk Dönemi, Eşkıya ile Mücadele Harekâtında Jandarma", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12(2003): 1136-11365.

⁸⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:16, Devre:1, İçtima Senesi:2, Celse:3, 19.1.1338.

⁸⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:16, Devre:1, İçtima Senesi:2, Celse:2, 21.2.1338, s.110-111. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.2 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, 210.

Takibatın Tecili Kanunu uyarınca iç güvenliği barış yoluyla sağlayabilmek adına alınan kararlarda sıklıkla Dâhiliye Vekâletinin yer aldığı ifade edilebilir. Örneğin Dâhiliye Vekâleti ve Umum Jandarma Kumandanlığı 3 numaralı şubesi tarafından 6 Temmuz 1922’de verilen tezkerede 21 Ocak 1922 tarihinde çıkartılan Tecili Takibat Kanunu uyarınca “şekavet” edip ilgili süre zarfında sığınması ve teslim olması neticesinde kayıt altına alınan 2346 kişinin takibatının tecil edilmesi istenmiştir. 27 Temmuz 1922’de İcra Vekilleri Heyetinin toplantısında tezkere görüşülmüş ve uygun bulunmuştur. Kararda imzası bulunan Dâhiliye Vekâleti Vekili Mehmet Ata Bey’dir.⁸⁹⁷ 31 Ekim 1922 tarihinde ise İcra Vekilleri Heyeti tarafından Meclis’e sunulan kanun layihasında 21 Ocak 1922 tarihinde çıkartılan Tecil-i Takibat Hakkındaki Kanun öncesi veya sonrası zamanda Hükümete sığınarak af dileyen eşkıyaların tekrar suç işlememeleri şartıyla kanunu takibat yapılmaması önerilmiştir. 2 maddeden oluşan kanun layihasının ikinci maddesiyle de kanunun icrasından Adliye Vekâleti ve Dâhiliye Vekâleti sorumlu tutulmuştur. Kanun layihasının altında imzası olan Dâhiliye Vekili Fethi Bey’dir.⁸⁹⁸

20 Temmuz 1922 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti hazırladıkları kanun layihasıyla Adana, Urfa, Gaziantep ve Mardin livalarında görevli Jandarmaların maaşının arttırılmasına karar verilmiştir. Bu hususta da Umum Jandarma Kumandanlığının 1922 senesi bütçesine 8 aylık olarak 128.128 lira zam yapılması maddesi eklenmiştir. Kanun teklifinde Maliye Vekili ve Dâhiliye Vekili sorumlu memur olarak kabul edilmiştir.⁸⁹⁹

21 Ocak 1922 tarihinde çıkartılan Tecil-i Takibat Kanunu gereğince müddet-i muayyenesi içerisinde hükümete sığınan ve aman dileyen eşkıyalar olmuştur. Dâhiliye Vekâleti ve Umum Jandarma Kumandanlığı bu doğrultuda hükümete sığınan 2.346 eşkıya için takibatlarının tecil edilmesi için İcra Vekilleri Heyetine bir tezkere sunmuştur. İcra Vekilleri Heyetinin toplantısında 27 Temmuz 1922 itibariyle Dâhiliye Vekâletinin tezkeresi kabul edilerek, ilgili eşkıyaların takibatının ertelenmesi emrini vermiştir. Kararnamede imzası bulunan Dâhiliye Vekâleti Vekili sıfatı ile Mehmet Ata Bey olmuştur.⁹⁰⁰

Eşkıyaların teslimi ve yetkililerce kabul edilmeleri için prosedürün nasıl olacağı ise yerel yöneticiler tarafından tespit edilmesi gereken önemli bir husus olarak karşlarına çıkmıştır. Bu sorunu aşmak adına hem eşkıyaların kabul ve teslim şartlarını netleştirmek hem de asayiş konusunda ortaklaşa ve geniş tedbirler almak için Amasya, Canik ve Tokat mutasarrıfları ile 10. Fırka Kumandanları tarafından bir heyet oluşturulmuştur. Heyet, 14

⁸⁹⁷ BCA, 30-18-1-1/5-22-4.

⁸⁹⁸ BCA, 30-18-1-1/6-34-9/30-17.

⁸⁹⁹ BCA, 30-18-1-1/5-20-21/106-14.

⁹⁰⁰ BCA, 30-18-1-1/5-22-4.

Ağustos 1922 tarihinde Amasya’da toplanarak gizli tutulan bazı kararlar almışlardır. Ancak sorun yine de tam anlamıyla çözüme kavuşturulamamıştır.⁹⁰¹

Eşkiyaların teslimi hususunda Dâhiliye Vekâletine bağlı yerel yöneticilerin faaliyetleri önemli bir yer tutmuştur. Örneğin 1922 senesinin bahar aylarında Canik Mutasarrıfı olarak görev yapan Ahmet Faik Günay Bey anılarında nasıl bir teslim süreci getirdiklerine açıklık getirmiştir. Öncelikli olarak Canik Mutasarrıfı, Karadeniz ve çevresinde Müslüman ahaliyi oldukça zorlayan Pontusçu eşkiyalara karşı Dâhiliye Vekâletinin de onayını alarak kayıtsız şartsız teslim olmalarını öngören bir antlaşma metni hazırlamıştır. Pontus eşkiyalarıyla mütareke yapabilmek için Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Halil Fikri Bey aracılığıyla gizlice görevlendirmiştir. Akabinde daha önce eşkiyalık yapan ancak kendisine bağladığı Çerkez Hasan Çavuş aracılığıyla antlaşma metnini Pontusçu eşkiya liderine göndermiş ve olumlu cevap almıştır. Eşkiyalığın son bulması için saat ve tarih tespit ederek çete başına mektup gönderen Canik Mutasarrıf, bu sayede anlaşma yaparak Samsun ve çevresinde eşkiyalığı durdurduğunu ifade etmiştir.⁹⁰²

Eşkiyalık meselesi başlı başına sorun olmakla birlikte bazı vakalarda mesele daha büyük çaplı bir iç hatta dış güvenlik sorunu haline de geldiği görülmektedir. Örneğin Iğdır ve çevresinde yaşayan Celali aşiretinin faaliyetleri bizzat Dâhiliye Vekâleti ve ilgili kurumları tarafından tespit edilerek geniş çaplı önlem alınması için konu İcra Vekilleri Heyetine taşınmıştır. Dâhiliye Vekâletinin 14 Aralık 1922 tarihli tezkeresinde Iğdır’da ile sınır üstünde göçebe olarak yaşayan, hareket halinde bulunan 7.000 nüfusa sahip Celali aşiretinin, hükümet gücünden uzakta gasp ve eşkiyalıkla hayatlarını sürdürdükleri, her buldukları fırsatta sınır ihlali yaparak “*muhill-i asayiş*” etmiş oldukları ve bu nedenle Ermenistan Hükümetiyle sorun olabilecekleri gerekçesiyle acil ve etkili tedbirler alınması için Şark Cephesi Kumandanlığı Vekâletinin yazısında bildirilmiş olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca aynı bölgede bulunan metruk köylerin müzayedelerinde ise ucuz fiyatlara Celali aşiretine verildiği ve buralarda iskanlarının sakıncalı olduğu yerel kumandanlıktan bildirilmesi üzerine Maliye ve Muavenet-i İçtimaiyye Vekâletlerinin dikkatini çekmiş olduğu fakat Celali aşiretinin iskanı, sorun yaratmamaları konularının askeri meseleleri ve diğer vekâletleri de ilgilendirdiği gerekçesiyle tezkerenin Dâhiliye Vekâletince hazırlandığı açıklanmıştır. Tezkere İcra Vekilleri Heyetinin 18 Ocak 1923 tarihli oturumunda görüşülmüş, bu tip aşiretlerin sınır çevresinden iç kesimlere ve uygun bir mesafeye alınarak iskânlarına uygun görülmüş ve bu hususun en uygun sürede temini için

⁹⁰¹ Fuat, *Yurdumuz Havza*, 57-58.

⁹⁰² Süleyman Beyoğlu, *İki Devir Bir İnsan: Ahmet Faik Günday ve Hatıraları*, İstanbul: Bengi Yayınları, 2011, 432-433.

Muavenet-i İçtimaiyye Vekâleti, Müdafaa-i Milliye Vekâleti ile Dâhiliye Vekâletince incelenerek uygulanması neticesinin de İcra Vekilleri Heyeti'ne arzına karar verilmiştir.⁹⁰³

Eşkîyalık konusu hem basit suç türlerinden olmasının yanı sıra Millî Mücadele Dönemi'nde halka yönelik olarak uyguladıkları zulüm boyutlarına varan faaliyetleri nedeniyle iç güvenliği de tehdit edici boyutlara ulaşmıştır. Muhakkaktır ki bunun nedenlerinden belki de en ağır basanı merkezden uzak bölgelerde güvenliğin sağlamlasında yaşanan zorluklar ve yetersiz imkânlar olmuştur. Bu süreçte diğer vekâletlerle yakın ilişkiler sürdüren Dâhiliye Vekâleti uzun seneler söz konusu problemle mücadele etmek mecburiyetinde kalmıştır.

⁹⁰³ BCA, 30-18-1-1/6-46-3.

4. DÂHİLİYE VEKÂLETİNİN MÜDAHALE ETTİĞİ İÇ İSYANLAR

4.1. İç İsyanlar ve Dâhiliye Vekâleti

Osmanlı Devleti sınırlarını büyütüp, bünyesinde pek çok farklı dil, din ve etnik kökene sahip insanları barındırmaya başlamıştır. Bunun olumlu anlamda pek çok getirisi olduğu gibi devleti zora sokan olumsuz yanları fazlasıyla görülmüş/yaşanmıştır. Olumsuz taraflarından en mühimi ve belki de devletin varlığını, gücünü sarsan etmeni “isyanlar” olmuştur. Millî Mücadele sırasında da Ankara Hükümeti’ni en çok uğraştıran, asayiş sorunu yaratan ve iç güvenliği derinden etkileyen sorun çıkan/çıkarılan isyanlardır. Bu isyanların temelinde dış ülke müdahaleleri, etnik-milliyetçi amaçlarla ortaya çıkan hareketler, ekonomik nedenler sayılabilir.

Millî Mücadele sırasında Ankara Hükümeti’ne karşı çıkartılan isyanların çıkış nedenleri arasında; İtilaf devletlerinin faaliyetleri, İstanbul Hükümeti’nin ayaklanmalara destek vermesi ve Millî Mücadele karşıtı tutumu önemli bir yer tutmuştur. Her iki yapının destek verdiği etnik kökene ya da dine dayalı eylemlerle, Ankara Hükümeti’nin direnci kırılmaya ve yürütülen mücadelenin etkisiz hale getirilmesine çalışılmıştır.⁹⁰⁴ Şerafettin Turan “iç ayaklanmalar” olarak tarif edilen bu kargaşa ortamının esasında sınırlı bir tanım içerisine sokulduğunu, bu ayaklanmaların gerçekte “iç savaşın birbirini izleyen yansıması veya halkası” olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla bir yandan işgallerle mücadele eden milli güçler bir yandan da iç ayaklanmalar ve çatışmalara karşı koymak zorunda bırakılmıştır.⁹⁰⁵ Ergün Aybars ise iç ayaklanmaların nedenlerini; uzun süren savaşların halkı yoksullaştırması, asker kaçakları, maddi ve manevi olarak tükenmiş halktan mücadele için daha fazla fedakârlık istenmesi onları ise bu durumdan kaçınmaya çalışmaları, halife/padişaha olan geleneksel ve dinsel bağlılık, kişisel çıkarları doğrultusunda halkı kışkırtmaya çalışan kişiler, Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın Millî Mücadele karşıtı propagandaları, Mustafa Kemal Paşa’nın İttihatçı ve Bolşevik olduğu iddiaları, TBMM’nin padişah iradesine aykırı olduğunun ileri sürülmesi, Yunan ordusunun aslında “halife ordusu” olduğu bilgisinin yayılmaya çalışılması olarak sıralamıştır. Bu denli geniş çaptaki iç güvenlik sorunlarını ortadan kaldırmak ve bir daha ortaya çıkmasına engel olmak için TBMM güçleri “*ihtilal metotlarına*” başvurmuştur. Zira koşullar olağanüstü olduğundan tedbirlerde buna oranla olağanüstü niteliğe haiz olmuştur.⁹⁰⁶

TBMM oturumlarında iç isyanlara, isyanlarda görev alan kurumlara, kişilere ve olaylara yönelik pek çok görüşme gerçekleştirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa da bir Meclis konuşması

⁹⁰⁴ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 26.

⁹⁰⁵ Turan, 1992, 163-167.

⁹⁰⁶ Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, 31.

sırasında iç isyanlara değinmiş ve bu hadiselerin neden mühim olduğu konusunu açıklamıştır. Paşa, “*dâhili isyan*” mevcutken bunu ortadan kaldırmadan düşmanla mücadele etmenin bir faydasının olmayacağını ifade etmiştir. Zira içeride sükûn ve bütünlük olduktan sonra düşmanla mücadele edilmesi gerektiğini hatırlatan Paşa, ancak içeride sükûn sağlandığında düşmanı ülke sınırları dışına çıkarmanın daha kolay olacağını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa iç isyanları bastırmanın ve iç güvenliği tesis etmenin, Yunan Ordusu’nu alıkoymaktan çok daha mühim olduğunu söyleyerek meselenin ehemmiyetine dikkat çekmiştir.⁹⁰⁷

Meseleye bu denli önem veren Ankara Hükümeti, isyanlar nedeniyle toplumsal huzurun bozulmasını engellemek ya da huzuru tekrar tesis etmek maksadıyla çeşitli kararlar almak mecburiyetinde kalmıştır. Bu doğrultuda 25 Temmuz 1920’de İcra Vekilleri Heyeti asilere katılanların, isyanı tahrik ve teşvik edenlerin hükümet yetkililerine sığınma taleplerinin 15 gün içerisinde gerçekleşmesi durumunda kabul edileceğine karar vermiştir.⁹⁰⁸

Ankara Hükümeti, 1920 senesinden itibaren iç isyanlarda konusunda Anadolu’da iç güvenliği tesis etmeyi kısmen başarsa da Koçgiri ve Pontus isyanları sürmeye, ciddi sorun oluşturmaya devam etmiştir.⁹⁰⁹ İstanbul ve özellikle İngilizler tarafından desteklenen iç isyanlar, TBMM’yi belki de en çok uğraştıran/zorlayan hususların başında gelmiştir. Öyle ki iletişim hatları kesilmiş, Ankara çevrelenmiş ve 22-23 Haziran 1920 tarihinde Yunan kuvvetleri batı yönünden Türk ordusuna saldırmaya başlamıştır. Bu tablo karşısında TBMM hem iç isyanlara hem de işgal kuvvetlere karşı mücadele edecek kapasitesi olmadığından, iç güvenliğin oluşturulması için Meclis otoritesinin sağlanması bir zorunluluk olarak görülmüştür.⁹¹⁰

İç isyanların bastırılarak güvenliğin sağlanması öncelik olmuş ve bu doğrultuda sıklıkla başarı sağlanmıştır. Ancak isyan sonrası ortaya çıkan tablo oldukça acı olmuştur. Örneğin İzmit ve çevresinin Yunan ve İngiliz kuvvetleri tarafından ele geçirilmesi, burada yaşanan isyanlar Ankara Hükümeti içinde sorun haline gelmiştir. Bu nedenle II. İnönü Harbi sonrası Yunan kuvvetlerinin başarısızlık hislerinden de yararlanmayı hedefleyerek Ankara hükümeti saldırı emri vermiş ve 20 Haziran 1921’de harekâta başlanmıştır. 28 Haziran 1921’de ise İzmit ve civarı ele geçirilmiş, bu sayede İnebolu’ya ek bir İstanbul hattı daha açılmıştır.⁹¹¹ Ancak İzmit ve etrafının Ankara’nın kontrolüne geçişi ilerleyen aylarda yaşanan başka sorunların ortaya çıkmasına engel olamamıştır. Sorunlara dikkat çekmek maksadıyla 29 Aralık 1921 tarihinde İzmit Mebusu Sırrı Bey, Dâhiliye Vekâletine bir sual takriri vermiştir. Mebusun sual takriri

⁹⁰⁷ Atatürk., Nutuk C.II 1920-1927, 463-463. Kansu, *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber*, 593.

⁹⁰⁸ BCA, 30-18-1-1/-1-5-20.

⁹⁰⁹ Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, 290.

⁹¹⁰ Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, 34.

⁹¹¹ İncedayı, *Türk İstiklâl Mücadelesi*, 153.

şöyledir: “Yunan askerinin canavarca hareketleriyle çöl haline getirdikleri İzmir livasının iadeten mamuriyeti ve dağlardan avdet eden mazlum halkın tazmini haşaratı hakkında hükûmetçe ne gibi tedabire tevessül edilecektir. Şifahen Dâhiliye Vekâletinden سوالini teklif ediyorum.”⁹¹² Dâhiliye Vekâleti takrire yazılı olarak cevap vermiş fakat İzmir Mebusu Sırrı Bey, Dâhiliye Vekâletinin سوالine sözlü olarak cevap vermesini istemiş, bu sebeple Dâhili Vekili Ali Fethi Bey söz almıştır. Konuşmasında Ali Fethi Bey, Yunanlıların işgal sırasında girdikleri bölgelerde tarihte eşi olmayan nitelikte bir vahşet yarattıklarını, yerli Rumların Yunan kuvvetiyle birleşerek Müslümanlara zulmettiklerini, yeşil ve güzel olan her yeri yakıp yıktıklarını bu metotla ahalinin sadece özgürlüğünü değil iktisadi hayatlarını da yok etmeyi amaçladıklarını ifade etmiştir. Dâhiliye Vekili Fethi Bey suale verdiği cevabında, Yunanlıların Ertuğrul Gazi’nin Söğüt’te bulunan kabrini bombayla yok ettiklerini, Şeyh Edebalı’nın Bilecik’teki kabrini parçaladıklarını, türbe ve camilerde bulunan Kur’an-ı Kerim nüshalarını yırtıp Müslüman ahalinin üstüne attıklarını belirtmiştir.⁹¹³ Fethi Bey, İzmir, Adapazarı, Karamürsel, Kandıra, Yalova ve İzmit’i içeren Yunanlıların verdiği zararları sayısal bir biçimde açıklamıştır. Aşağıda görülen tablo Fethi Bey tarafından Meclise sunulan sayısal verileri içermektedir.⁹¹⁴

Tablo 4. Fethi Bey tarafından Meclis’e sunulan İzmir, Adapazarı, Karamürsel, Kandıra, Yalova ve İzmit’i içeren Yunanlıların verdiği zararların sayısal verileri

	Bikri İzaledilen	Esir ve Kaybolan	Cerhedilen	Katil ve Şehit edilen	İrızı Hetkedilen	Emvali Gayrimenkule Zayiâtı Lira	Emvali Menkule Zayiâtı Lira
İzmit	32	72	41	83	61	6 680 430	40 117 433
Adapazarı	86	180	47	1	330	3 325 000	47 600 000
Karamürsel	3	27	15	77	17	9 785 460	436 843
Kandıra	20	1	42	88	8	1 339 610	2 113 510
Yalova			5	913		16 655 150	517 890
İzmit	51	34	1	32	114	25 817 600	1 565 164
Toplam	192	314	151	1.194	530	63 603 250	92 350 840

⁹¹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 15, İçtima: 2, 29.12.1337, 237.

⁹¹³ TBMM, Devre: I, Cilt: 15, İçtima: 2, 29.12.1337, 237-238.

⁹¹⁴ TBMM, Devre: I, Cilt: 15, İçtima: 2, 29.12.1337, 238.

Esasında Fethi Bey'in rakamlarla da ortaya koymaya çalıştığı temel husus, bu denli büyük bir yıkımın giderilmesi için hükümetin destek verdiğini ve vereceğini ancak bu desteğin yeterli gelmeme ihtimalinin yüksek olduğudur.⁹¹⁵ Dolayısıyla Milli Mücadele sırasında ortaya çıkan iç isyanlar başlı başına bir iç güvenlik sorunu olmalarının yanı sıra bir de hükümetin kıt kaynaklarını tüketen, askeri gücünü sömüren ve başka bir düşmanla mücadele etme kapasitesini ortadan kaldıran bir hadise olarak görülmesi etki alanının büyüklüğünü daha iyi ortaya koyacaktır.

İç isyanlar, nedenleri, müdahale biçimleri Meclis gündemini sıklıkla meşgul etmiştir. Öyle ki TBMM Riyaseti, milli hükümetin kuruluşundan itibaren isyan edilen yerlerle ilgili işler hakkında 7 Ekim 1921 tarihli 903 numaralı tezkereyle bilgi talep etmiştir.⁹¹⁶ Adliye Vekâleti ise Meclis'in açılmasının ardından başlayan ve içinde bulundukları döneme kadar gerçekleşen isyanlar hakkında bilgilerinin bulunmadığını, İcra Vekilleri Riyasetine 11 Ekim 1921 tarihinde iletmiştir.⁹¹⁷ 13 Ekim 1921'de ise bu kez Dâhiliye Vekâleti ile Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından hazırlanan rapor, İcra Vekilleri Heyetine sunulmuştur. Raporda hükümetin kurulmasından itibaren isyan bölgeleriyle ilgili bütün kayıtların ve tespitlerin bulunduğu dosyaların Kayseri'ye taşınması nedeniyle istenen bilgilerin verilmesinin mümkün olmadığı açıklanmıştır. İsyenlarla alakalı olarak Dâhiliye Vekâletindeki dosyalarda bilgilerin oldukça eksik olduğu, bu hususta Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinden daha geniş malumat alınabileceği belirtilmiştir.⁹¹⁸

Dâhiliye Vekâleti kendilerinde geniş bir bilgi olmadığını, esas bilginin Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetinde olduğunu bildirse de ellerindeki bilgilerden oluşan bir eki yine de İcra Vekilleri Heyetine sunmuşlardır. Dâhiliye Vekâletinin raporuna göre ⁹¹⁹;

⁹¹⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt: 15, İçtima: 2, 29.12.1337, 238.

⁹¹⁶ *BCA*, 30-10-0-0/104-676-6/6.

⁹¹⁷ *BCA*, 30-10-0-0/104-676-6/5.

⁹¹⁸ *BCA*, 30-10-0-0/104-676-6/2.

⁹¹⁹ *BCA*, 30-10-0-0/104-676-6/3-4.

Tablo 5. Dâhiliye Vekâletinin raporu

İsyanlar	Açıklamaları
Bozkır Hadisesi	Ayanlardan Zeynelabidin ve etrafındakiler tarafından ortaya çıkartılmıştır. Hadise büyümeden bastırılmıştır.
Düzce Hadisesi	İstanbul'dan gönderilen kişilerin tahrikleriyle ortaya çıkmıştır. Bolu, Gerede, Safranbolu, Mudurnu, Nallıhan, Yabanabad, Beypazarı'na yayılmıştır.
Zile Hadisesi	Postacı Nazım, Çapanoğlu Halid, Aynacılar Molla Veli ve etrafındakiler tarafından bu isyan çıkartılmıştır. İsyân Yenihan, Zile, Akdağ madeni kazalarının etrafındaki köylerden başlayarak Zile kasabasıyla Kadışehir, Kızılca, Sulusaray nahiyelerine sirayet etmiştir.
Yozgat Hadisesi	Zile ve Yenihan isyancılarından Yozgatlı Abdülcabbarzadelerin tutuklanmalarına teşebbüs edilmesi üzerine hadise ortaya çıkartılmıştır. İsyân kısa sürede yayılarak Çorum'un Alaca ve Ortaköy nahiyelerine sıçramış, Yozgat, Akdağ madeni ve Boğazlayan dâhil isyancıların işgali neticesinde ellerine geçmiştir.
Konya Hadisesi	Delibaş ismindeki “şerrin” etrafına topladığı kişilerle hızlıca Konya'yı zapt etmesiyle isyan başlatılmıştır. İsyân Karaman kazasından Konya vilayetinin içindeki tüm kazalara sirayet etmiştir.

Açıklamalar üzerine TBMM Riyaseti'nin Ekim 1921'e kadar olan isyanlar hakkında istediği malumata yönelik olarak İcra Vekilleri Heyeti; Erkan-ı Harbiye ve Dâhiliye Vekâletinden 15 Ekim 1921'de tekrar bir açıklama yapmasını istemiştir.⁹²⁰ Dâhiliye Vekâletine gönderilen bu evrakın devamında isyanlar hakkında bilgiler de eklenmiştir. Belirtilen isyanlar şöyledir⁹²¹;

⁹²⁰ BCA, 30-10-0-0/104-676-6/6.

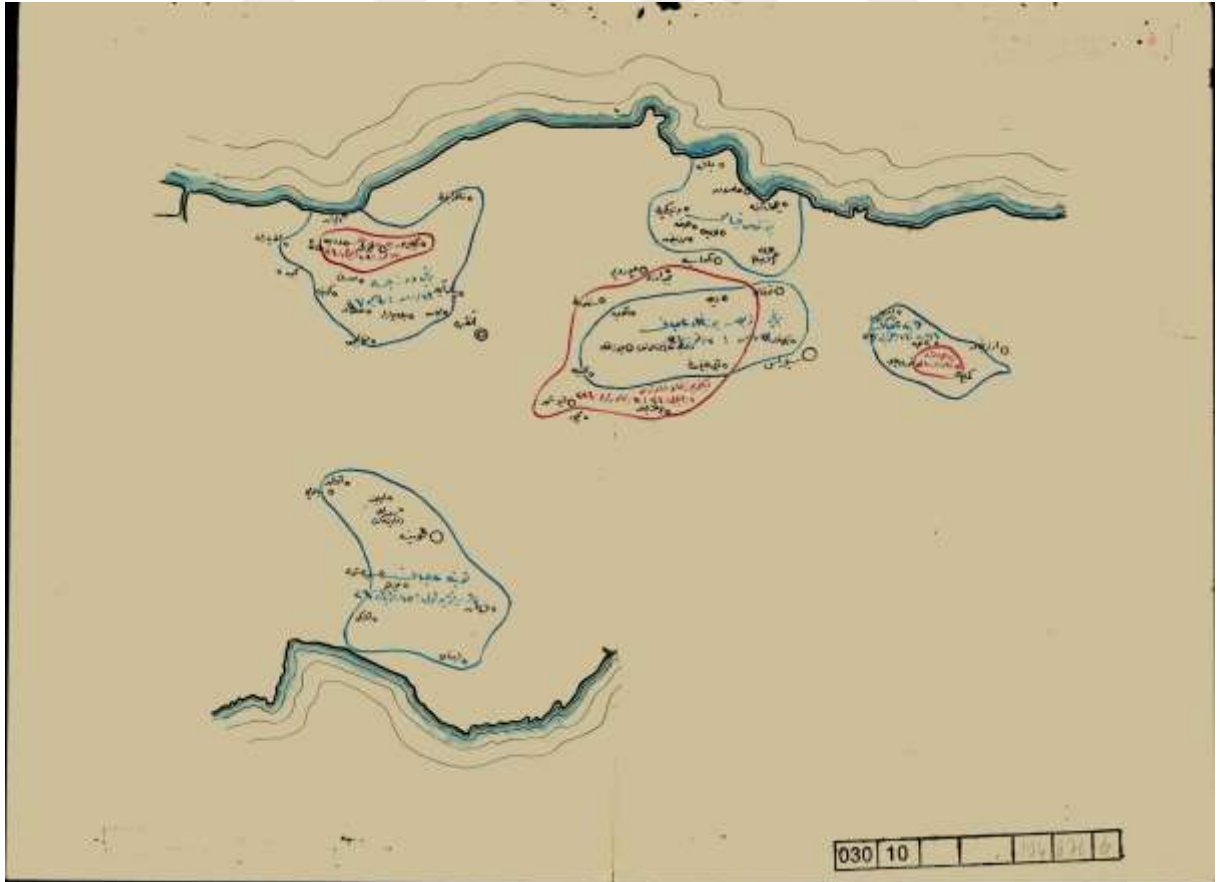
⁹²¹ BCA, 30-10-0-0/104-676-6/7.

Tablo 6. Dâhiliye Vekâleti tarafından açıklanan isyanlar

İsyanlar	Açıklamaları
I. Düzce İsyanı	13 Nisan 1920’de Çerkez ile Abazalar tarafından Düzce’de, kıtaların silahları elinden alınması ve memurlar hapsedilmeleriyle hadiseler başlamıştır. Askeri Tedbirler alınarak 30 Mayıs 1920’de isyan bastırılmıştır.
Yenihan-Zile-Yozgat İsyanı	13 Mayıs 1920’de sabık Bosna müteahhidi Nazım ve Çerkez Kara Mustafa adında iki kişinin Kuvayı Milliye aleyhine başkaldırmalarıyla başlamıştır. Çıyanoğulları olaya iştirak etmiş ve 3 Temmuz 1920’de Zile’de olaya katılanlardan 22 kişinin idam edilmesiyle isyan bastırılmıştır.
I. Düzce İsyanı	I. Düzce isyanına katılanların cepheye gitmek şartıyla affedilmeleri ve o dönemde Kuvayı Milliye kumandanlarından olan “ <i>asi Edhem</i> ” ile İbrahim Bey’in maiyetine verilmiş olan Abazalar tekrar memleketlerine dönmek için firar etmiştir. Nuhviran civarında 17 Temmuz 1920’de isyan etmeleriyle hadiseler başlamış ve 28 Eylül 1920’de isyancıların af dilemeleriyle son bulmuştur.
Refâhiye Hadisesi	Erzincan Kuruçay Jandarmasına silah götüreren bir kabile yolda 200 kişilik bir eşkıya tarafından 24 Temmuz 1920’de saldırıya uğramıştır. Bu hadise genel bir isyan özelliği göstermekten çok eşkıyanın bu alanda hâkim olmasına sadece neden olmuş ve gerekli askeri tedbirler alınarak 29 Temmuz’da harekete son verilmiştir.
II. Yozgat İsyanı	Akdağ madeninde Yozgat Mebusu Bahri ve Bolu mebusu Cevad Beyler tarafından teşkil edilerek Garp Cephesine sevk edilmekte olan Kuvayı Milliye’den meşhur eşkıya Küçük Ağa ve Deli Hacı’nın mahiyetinde bir grup 1 Eylül 1920’de kıtalarından ayrılmışlardır. Ardından bu grup eşkıyalığa başlamış ve 15 gün sonra Yozgat’a gelen Aynacıoğullarının da bunlara katılmasıyla Zile civarında bir askeri müfrezeyle saldırmışlardır. Böylece Zile-Yozgat-Kadıışehri mıntıkasında bir kısım eşkıya ve Çerkeslerin de katılmasıyla ortaya çıkmıştır. İsyan genel bir hale dönüşmeyerek sadece eşkıyanın bazı zamanlarda bazı yerlere taarruz etmeleri ve hâkimiyetiyle sürmüştür. Bunu engellemek adına alınan askeri takibatla 11 Ekim 1920’de olay yatıştırılmıştır.

Konya İsyanı	2-3 Ekim 1920'de Dalibaş ve etrafındakiler Cumra ile Konya'yı zapt etmeleriyle hadiseler başlamıştır. Kısa bir zamanda alevlenmiş ve genel bir sahaya yayılmıştır. Uygulanan takibat neticesinde 25 Kasım 1920'de isyancıların teslim olmalarıyla son bulmuştur.
Ümraniye İsyanı	İmraniye güneyinde firari takibinde bulunan bir süvari alayının bir bölüğü 2 Mart 1921'de Ümraniye'nin Yarni köyünde bir kısmı da Ümraniye'de bulunduğu sırada, Koçgiri aşiretine mensup 1500 kadar silahlı ahalinin saldırısına maruz kalmasıyla hadiseler başlamıştır. Alınan askeri tedbirler sayesinde 19 Haziran 1921'de Erzincan civarında Koçgiri aşireti reisi Alişan'ın ve diğer 20 civarındaki kişiyle birlikte teslim olmasıyla son bulmuştur.

Açılımlara ek bir de isyanlar ve mntıkalarını açıklayan aşağıda sunulan kroki hazırlanarak İcra Vekilleri Heyetine sunulmuştur.

Şekil 2. İsyanlar bölgelerini belirten kroki

Yukarıdaki resmî açıklamalardan da yola çıkılarak belirtmek gereklidir ki genel olarak Meclis açıldıktan sonra yerli ve yabancı kişiler tarafından yapılan propagandalar, kişisel hırslar, eşkıyalık amaçlı faaliyetler, askere gitmemek için firar edilmesi gibi durumlar nedeniyle isyan edilmiştir. Ayrıca her ne kadar Ankara Hükümeti nasihat heyetleri vasıtasıyla ikna ederek isyancıları engellemeye çalışsa da isyanlar büyük çoğunlukla askeri yöntemler kullanılarak bastırılabilmiştir. Buradan hareketle isyanlarda salt Dâhiliye Vekâletinin büyük rol üstlenmesinin mümkün olmadığı, bu tip hadiselerde Erkan-ı Harbiye ve Müdafaa-i Milliye gibi diğer vekâlet ve kurumlarla ortaklaşa çalışıldığı aşikârdır.

4.2. Kuvayı Milliye’den Düzenli Orduya Geçişte Asayiş Sorunları: Çerkez Ethem Olayı

Düzenli ordu ile iç güvenliğin sağlanması, Osmanlı Devleti’nin modernleşme sürecinin başladığı andan itibaren meşgul olduğu hususlardan biri olmuştur. Örneğin Padişah III. Selim, iç güvenliğin tesis edilebilmesi için Nizâm-ı Cedid adında yeni bir askeri düzen oluşturmaya çalışmıştır. Böylelikle yeni yapının, Anadolu’da düzenli askeri birlik biçiminde iç güvenliği sağlaması planlanmıştır. Ancak III. Selim’in tahttan indirilmesiyle Nizâm-ı Cedid hareketi sonuçsuz kalmıştır.⁹²² Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasının ardından ise özellikle Ege bölgesi ve civarında eşkıyalık faaliyetleri iyiden iyiye kalıcı hale gelmeye başlamıştır. Ancak bu tarz kanun dışı faaliyet gösteren kişi ya da gruplar, “eşkıya” yerine “zeybek” ya da “efe” olarak anılmıştır. Kelime açısından incelendiğinde de zeybekler, dağlık yerde yaşayan ücretli asker/savaşçı olarak tanımlanmıştır.⁹²³

Günümüzde de sıklıkla kullanılan “Kuvayı Milliye” kelimesi ise sadece Millî Mücadele’de değil, bu dönemden çok daha önce kendisine hem uygulama hem de kullanım alanı bulmuştur. Osmanlı Devleti 1877-1878 Rus Harbi, 1897 Yunan Harbi ile 1912 Balkan Harbi’nde mevcut askeri birliklerinin yanı sıra, başına bir subayın getirildiği “gerilla/milis” güçlerden oluşan ve gönüllü sivillerin yer aldığı kuvvetlerden yararlanmıştır. 1912’de yaşanan Balkan Harbi sırasında aktif olarak kullanılan bu birliklere “Kuvayı Milliye” ismi verilmiştir. Ana hedefinin düşmanla mücadele etmek olduğu bu yarı düzenli yarı askeri yarı da sivil yapılar, Millî Mücadele’nin adeta kurtarıcı unsurlarından biri halini almıştır.⁹²⁴ Yunan Ordusu’nun 15 Mayıs 1919’da İzmir’i işgal etmelerinin akabinde düzenli ordunun bulunmaması nedeniyle halk, kendi oluşturduğu güçlerle ilk direnişi başlatmış, böylece Kuvayı Milliye vücuda

⁹²² Çadircı, “Tazminatın İlanı”, 46.

⁹²³ Yetkin, *Ege’de Eşkılar*, 55.

⁹²⁴ Salim Gökçen, *Bozdağ’ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükümeti’nin İstifası*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2003, 21.

getirilmiştir. Dâhiliye Nezaretine bağlı olan mülki amirler ve yerel askeri birliklerin komutanları arasındaki iş birliğiyle Kuvayı Milliye güçleri hızla teşkilatlanmaya başlamıştır. Bu iş birliğine belki de en iyi örneklerden biri Ödemiş'te yaşanmıştır. İzmir işgalinin ardından 25-29 Mayıs 1919'da ivedilikle Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami (Günsav), Rauf Bey ve Celal (Bayar) Bey tarafından Ödemiş Kuvayı Milliye teşkilatı oluşturulmuştur. Kurulan milis gücün hemen ardından Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami Bey, haksız işgaller nedeniyle İtilaf Devletlerine protesto çekerken, Kuvayı Milliye Kumandanı Tahir Bey'de Ödemişlilere hitaben bildiri yayınlamıştır.⁹²⁵

4-11 Eylül 1919'da yapılan Sivas Kongresi'nde Temsil Heyeti Ali Fuat Paşa'yı Batı Cephesi Umum Kuvayı Milliye Komutanlığı'na atanmış ve Kuvayı Milliye güçlerini tek bir elden idare edilebilen yapıya dönüştürmeye çalışmışlardır. Ancak istenilen sonuç elde edilememiş, Yunan kuvvetlerini yıpratırsa da ilerleyişini durduramamışlardır. Yunan güçlerinin Bursa-Uşak-Sarayköy'e doğru hızlıca ilerlemelerinin altında yatan sebep olarak da düzenli ordunun bulunmayışı gösterilmiştir. Meşruiyeti tartışmalı, düzensiz, kanunu olmayan birliklerle Millî Mücadele'nin kazanılamayacağını öngören Mustafa Kemal Paşa ve ekibi, sorunun çözümünü düzenli ordu yaratmakta bulmuştur. Derhâl harekete geçen Mustafa Kemal Paşa, 16 Kasım 1919'da 12. ve 14. Kolordular ile 23., 57. ve 61. Tümen Komutanlıklarına bir şifre göndererek Batı Anadolu'da konuşlu milli kuvvetlerin birleşerek örgütlü hale gelmeleri emrini vermiştir. 31 Kasım 1919'da kolordulara sefer durumuna geçmelerini emretmiş, 9 Ocak 1920'de ise daha kapsamlı tedbirler aldırılmıştır. Ancak Ali Fuat Paşa'nın düzeli hale getirilmeden elindeki güçlerle Gediz taarruzunu başlatıp başarısız olması sürecin farklı işlemesine neden olmuştur.⁹²⁶

Bu dönemde Kuvayı Milliye birliklerinden belki de en ünlüsü Çerkez Ethem ve kuvvetleri olmuştur. Ethem Bey ve güçleri, önemli başarılar kazanmış adından sıklıkla -bazen korkuyla bazen de efsaneleşerek- bahsettirir olmuştur. Mustafa Kemal Paşa'da Ethem Bey'e önem vermiş⁹²⁷, zaman zaman kendisiyle temaslarda bulunmuş, Mecliste ağırlamıştı. Ancak ordunun düzenli hale getirilmek istenmesi üzerine anlaşmazlıklar baş göstermeye başlamış, bağımsız olarak hareket etmeye meyilli olan Ethem Bey bu durumda hoşnut olmamıştır.

Ethem Bey, II. Meşrutiyet sonrası Osmanlı Devleti'nin istihbarat teşkilatı olan Teşkilat-ı Mahsusa'ya üye olmuş, Trablusgarp, Balkan ve I. Dünya Harplerinde düşmanla mücadele etmiştir. 1918'de Irak Harekâtı sırasında yaralanmış ve Bandırma'ya geri dönmek zorunda

⁹²⁵ Gökçen, *Bozdağ'ın İşgali*, 26-27.

⁹²⁶ Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, 36.

⁹²⁷ I. İnönü Harbi öncesinde 10 Aralık 1920 tarihinde Afyon'dan Eskişehir'e gelmesi için Ethem Bey'e özel tren dahi hazırlanmıştır bkz. Gürel, *Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk*, 46.

kalmıştır. İzmir'in işgali sonrası direniş örgütleri kurulması neticesinde Ethem Bey ve kardeşi Reşid Bey, Millî Mücadele'ye katılmıştır. Ufak bir birlik oluşturarak Bandırma'dan yola çıkan Ethem Bey önce Ayvalık sonra Soma ardından da Salihli'ye gelerek Kuşçubaşı Eşref Bey'in çiftliğine yerleşmiştir. Bölgede teşkilatlanmayı sağlayan Ethem Bey, Soma'dan Akhisar'a geçmiş hatta Akhisar Kaymakamı Albay Kâzım Bey tarafından yazılan yetki belgesi sayesinde bölgenin ileri gelenleriyle görüşerek hem bir Redd-i İlhak Cemiyeti kurulmasını hem de Kuvayı Milliye birliklerinin oluşturulmasını sağlamıştır.⁹²⁸ Dolayısıyla daha faaliyetlerinin başında Çerkez Ethem önce Dâhiliye Nezaretinin ve sonraki aylarda kurulacak olan Dâhiliye Vekâletinin mülki amirleriyle yakın ilişki kurmaya başlamıştır.

Belirtmek gereklidir ki bu süreçte her mülki amir, Millî Mücadele güçlerinin yanında yer alarak ortak faaliyetlerde bulunmamıştır. Bu durumun muhakkak ki mücadeleyi sekteye uğratacağı bilindiğinden, Millî Mücadele yanlıları tarafından mülki amir ve komutanlara yönelik çeşitli müdahalelerde bulunulmuştur. Bu bapta Ethem Bey'in belki de ilk icraatlarından biri işgal güçleri yanlısı olarak bilinen ve görülen Salihli Kaymakamı Hasan Fikret Bey'i Alaşehir'e göndermek olmuştur.⁹²⁹ Celal (Bayar) Bey'de Hasan Fikret Bey'in Alaşehir'de de barınmasının tehlikeli olacağından, gözetim altında İstanbul'a gönderildiğini açıklamıştır.⁹³⁰

Çerkez Ethem'in etkisini geniş ölçüde hissettirdiği Marmara ve Ege bölgesi, Dâhiliye Nezareti içinde kritik noktalardan biri olmuştur. Öyle ki 1919'un yaz aylarından itibaren Anadolu'da inceleme yapmak üzere heyetler oluşturan İstanbul Hükümeti'nin başı Damat Ferit Paşa, bölgeden haber almak ve isyancı olarak gördükleri Millî Mücadele liderlerinin tutuklanarak İstanbul'a gönderilmelerini sağlamak için harekete geçmiştir. Belirtilen amaçlar doğrultusunda Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa, Batı Anadolu'ya gönderilmiş, halka nasihat etmek, jandarma personelini düzenlemek ve İstanbul Hükümetine bilgi vermek üzere 6 Ağustos 1919'da yola çıkmıştır. Bandırma, Balıkesir ve Uşak'a doğru hareket eden Kumandan, halkın Yunanlılara karşı harekete geçtiğini, padişaha bağlı oldukları bilgisini İstanbul'a vermiştir.⁹³¹ Celal (Bayar) Bey, Dâhiliye Nazırı Adil Bey'in bu ziyaretlerle esas amacının Kuvayı Milliye için çalışan kişilerle bağ kurarak teşkilatı köşeye sıkıştırmak olduğunu hatta Salihli ve Alaşehir'de Milli Mücadele karşıtı faaliyet gösteren İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile ortaklaşa hareket ederek kuvvetleri dağıtmayı hedeflediklerini ileri sürmüştür. Çerkez Ethem ise İstanbul yanlısı güçlerin kendilerine suikast hazırlığı yaptıklarını ancak kendisinin bunu

⁹²⁸ Gökçen, *Bozdağ'ın İşgali*, 36-38.

⁹²⁹ Gökçen, *Bozdağ'ın İşgali*, 39.

⁹³⁰ Celal Bayar, *Bende Yazdım- Millî Mücadeleye Giriş 8. Cilt*, İstanbul: Sabah Kitapları, 1997, 51. Ancak bazı kaynaklarda Salihli Kaymakamının adının Hasan Fikret değil Hasan Tahsin (Bayatlı) olduğu ileri sürülmektedir bkz. Barış Metin, Nimet Sert, "Millî Mücadele Yıllarında Salihli'nin İşgali ve Kurtuluşu", *Gazi Akademik Bakış* 14 (2020), 265.

⁹³¹ Selvi, "İstanbul Hükümeti'nin Kuvâyı Milliye", 552-554.

anlayarak ölmekten kurtulduğunu belirtmiştir.⁹³² Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa, Çerkez Ethem gibi bölgede güç sahibi bir diğer kişi olan Demirci Mehmet Efe'nin dikkatini çemiş ve nihayetinde Nazilli'de Kuvayı Milliye Kumandanı Hacı Şükrü Bey ve Demirci Mehmet Efe ile Kemal Paşa'yı alıkoymuşlardır.⁹³³

TBMM'nin açılmasının ardından ise İcra Vekilleri Heyeti, açıklamış oldukları programlarında da belirttikleri Kuvayı Milliye'nin düzenli bir hale getirilmesi hususunda hızlıca harekete geçmiştir. Böylece 16 Mayıs 1920'de "*Kuvayı Milliye'nin Müdafaa-i Milliye Teşkilatına Rabtı Suretiyle Tevdi Hakkında*" kararname çıkartılmış ve Kuvayı Milliye, Müdafaa-i Milliye teşkilatına bağlanarak halktan yardım toplanması usulüne son verilmiştir.⁹³⁴

1920 yılı mayıs ayının sonlarında Ethem Bey ve kuvvetleri Düzce'de patlak veren isyanı bastırmak üzere harekete geçmiştir. Ancak I. ve II. Anzavur isyanının bastırılmasında önemli rol oynayan Ethem Bey ile çevresi, artan itibarlarının da etkisiyle muvazzaf subayları küçük gören bir tutum benimsemeye başlamıştır. Öyle ki kuvvetleri toparlamak için Bursa'da bulundukları sırada Bursa Merkez Kumandanı Süvari Binbaşı Eşref Bey, Ethem Bey'in kardeşi Yüzbaşı Tevfik'e selam vermediği gerekçesiyle tartaklanarak, Bursa'daki askeri cezaevine kapatılmıştır. Ethem'in çevresindekilere hadiseden duyulan rahatsızlık iletildiğinde ise rahatsız olan subayların hemen idam edileceği yönünde cevap alınması meseleyi daha da derinleştirmiştir. Bu sırada Ethem Bey, Düzce'ye doğru ilerlerken uğranılan her noktadan para toplanmış, bölgenin mülki amirleri, valiler ve jandarma komutanları kendilerini şehir dışında karşılayıp uğurlamıştır. Bu ihtimam Ethem Bey ve çevresinin daha da kuvvetlenmesine, gururlanmasına sebebiyet vermiştir.⁹³⁵

Düzensiz birliklerle ilgili yaşanan sorunlara ilgili vekâletler de çare aramak üzere çeşitli çalışmalarda bulunmuşlardır. Örneğin 28 Haziran 1920'de 1117 numaralı Dâhiliye Vekâletinin başvurusu neticesinde, bazı yerlerde Kuvayı Milliye'nin iâşesini karşılamak için oktruva⁹³⁶ biçiminde gelir sağlandığı ya da suistimale yol açacak uygulamalar olduğunu İcra Vekilleri Heyeti'ne bildirilmiştir. Bunun üzerine İcra Vekilleri Heyeti 30 Haziran 1920 tarihinde aldığı kararla, Kuvayı Milliye'nin iâşesi için halkı sıkmayacak biçimde yardım toplanmasını ve bu hususta sorun yaşanmaması için Dâhiliye Vekâletini ve Maliye Vekâletini sorumlu

⁹³² Celal Bayar, Bende Yazdım- Millî Mücadeleye Giriş 8. Cilt, Sabah Kitapları: İstanbul, 1997,55.

⁹³³ Selvi, "İstanbul Hükümeti'nin Kuvâyı Milliye", 557. Bu süreçte Dâhiliye Nezareti ile pek çok yazışma yapılmış hatta konu gazetelere dahi taşınmıştır. Bu hareketlilik sonucunda da Kemal Paşa salıverilmiş ve 2 Eylül'de Denizli'den İstanbul'a hareket etmiştir bkz. Selvi, "İstanbul Hükümeti'nin Kuvâyı Milliye", 564.

⁹³⁴ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337,10. Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 319.

⁹³⁵ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 60.

⁹³⁶ Oktruva, şehir ya da kasabalara ticaret amaçlı olarak getirilen her türlü eşyadan alınan vergiye verilen isimdir bkz. Mehmet Süme, "Osmanlı Vergi Uygulamalarına Bir Örnek: Oktruva Resmi", *Belleten*, 80/288 (2016), 531-546, <https://doi.org/10.37879/belleten.2016.531>. Bazı kaynaklarda halk arasındaki tabiriyle "ayakbastı parası" olarak da ifade edilmektedir.

tutmuştur.⁹³⁷ Daha önce de bahsi geçtiği üzere İcra Vekillerinin hazırladığı programda Kuvayı Milliye kuvvetlerinin düzenli ordu haline getirilmesi Dâhiliye Vekâletinin görev alanlarından biri olarak sayılmıştır. Bu doğrultuda Dâhiliye Vekâletinin iç güvenliği, huzuru ve asayışı sağlama faaliyetleri içerisinde Kuvayı Milliye ile ilgili hususların yer alması oldukça doğaldır.

Kuvayı Milliye güçlerinin faaliyetleri ile ilgili düzenlemeler yapmaya ve başka güvenlik sorunlarının oluşmasını engellemeye gayret gösteren Ankara Hükümeti, bu kuvvetlerden olup suç işleyenlerin hangi mahkemelerde yargılanacakları üzerine de bir kararname yayınlamıştır. Bu durumun çözülebilmesi adına Dâhiliye Vekâleti 28 Haziran 1920 tarihinde 1108 numaralı tezkeresiyle Kuvayı Milliye efradınca işlenen suçlardan dolayı takibatın icrasında adliye ve askeriye'nin hangisinin sorumlu olacağı hususunu sormuştur. Bunun üzerine Müdafaa-i Milliye Vekâleti 30 Haziran 1920'de bir görüş hazırlamıştır. 30 Haziran 1920 tarihinde İcra Vekilleri Heyetince gerçekleştirilen toplantıda alınan kararla, Müdafaa-i Milliye Vekâleti emrinde tüm kuvvetlerin asker olduğu ve asker gibi kanun muamelesi görecekları, bunun haricindeki efradın işledikleri suçların ise adliye mahkemeleri olduğuna karar verilmiştir.⁹³⁸

Orduyu düzenli hale getirmeye çalışılırken bir yandan da düşmanla mücadele etmek için çabalayan Ankara hükümeti, içinde bulunulan koşullar altında harbi sagir teşkilatlanması yapmaya devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa da 12 Temmuz 1920'de Meclis konuşmasında ordunun çok güçlü olduğunu ancak küçük müfrezelerle ve bu müfrezelerin başına zabıt geçirerek mücadele etmeye devam edildiğini açıklamıştır. Bu ufak teşkilatlanma biçimini “*harbi sagir teşkilatı*” olarak adlandıran Paşa, Bulgaristan ve Almanya gibi pek çok ülkenin benzer taktikleri uyguladığını ifade etmiştir. Konuşmasında Mustafa Kemal Paşa, uzun süre muharebe edebilmek ve tüm milletin hislerini daima enerjik tutabilmek için harbi sagir taktiklerini uygulayacaklarını, bunun anlamının ise kuvvetlerin ufak kütlelerden meydana getirileceğini, başlarında ise zabıtların bulunacağını bu kararın ise heyeti İcraiye tarafından alındığını açıklamıştır.⁹³⁹

27/28 Temmuz 1920'de de TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından, tüm kolordulara, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine, bağımsız livalara ve vilayetlere 6 maddeden oluşan bir yazı gönderilmiştir. Yazıda vatan müdafaa-sı sırasında dikkat edilecekler, çalışma usulleri ve dikkat edilecek hususlar açıklanmıştır. Buna göre Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri bulundukları bölgenin en büyük mülki amirinin emri altına girmiştir. Ayrıca bu heyetlerin faaliyetleri kesinlikle hükümet reisine bildirilecek ve hükümet ile heyetlerin ortak

⁹³⁷ BCA, 30-18-1-1/1-3-14. Başa, *Kurumsallaşma Bağlamında*, 2013, 324.

⁹³⁸ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 30.

⁹³⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.2, İçtima:1, 12.7. 1336, 275.

hareket etmesi sağlanacaktır. Buradaki mühim hususlardan bir tanesi “asayiş” görevini yürütecek olan Kuvayi Milliye kuvvetlerinin “mutlaka” bulunulan yerdeki Jandarma kumandanının “kayıtsız ve şartsız” olarak emrine verilmiş olmasıdır. Verilen bu emrin yerine getirilmesinden de mülki amirler ve askeriye sorumlu tutulmuştur. Ayrıca meydana getirilen gönüllü birliklerin iâşe ve giyimleri de Jandarma ya da Müdafaai Milliye Vekâletince temin edilmesi kararı da bildirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın söz konusu yazıda belirttiği üzere Müdafaai Hukuk heyetlerinin kendi emirleri altında silahlı kuvvet bulundurmalarını yasaklamış, emre uygun hareket edilmesinden de yerel mülki amirleri ve askeriye reislerini mesul tutmuştur. Belirttiği tüm hususları ülke genelinde takip etmekle ise Dâhiliye ve Müdafaai Milliye Vekillerini görevlendirmiştir.⁹⁴⁰ Böylece ülkede iç güvenliği sağlama hususunda Kuvayi Milliye’nin Ankara Hükümeti’ne bağlı, düzenli bir silahlı unsur haline getirilmesine oldukça önem verilmiş, asayişin sağlanması noktasında önemli bir adım olarak görülmüştür.

İcra Vekilleri Heyeti 18 Eylül 1920’de, Kuvayi Milliye’nin kaldırılıp yerine Birinci ve İkinci Kuvayi Seyyare adında iki müfreze kurulması maaşlarının da Seyyar Jandarma Kanunu’na göre verilmesi hakkında Müdafaai-i Milliye Vekâletinin 19.9.1336 tarihindeki tezkeresi üzerine 16.9.36’da bu tezkerayı aynen kabul etmiştir. Kararı imzalayan Heyeti Vekile üyelerinden biri de Dâhiliye Vekili Refet Bey’dir.⁹⁴¹ Bu kararın alınmasında muhakkaktır ki Ethem Bey ve birliklerinin emir-komuta zinciri içinde hareket etmeyişi, başıbozuk davranmaları, bulundukları yerde halktan zorla iâşe toplamaları, orantısız güç kullanmaları gibi çeşitli rahatsızlıklar önemli rol oynamıştır. Ancak Çerkez Ethem düzenli ordu kurulması yönünde atılan adımlardan hoşnut olmadığı gibi, verilen emirlere itaat etmemiş, “Birinci Kuvve-i Seyyare Kumandanlığı” unvanını dahi kullanmayarak kendilerine “Umum Kuvve-i Seyyare Kumandanlığı” demeye devam etmiştir.⁹⁴²

İâşe toplanması sorunu, Ankara Hükümeti açısından çözüme kavuşturulması gereken ve toplumsal huzuru sağlamak için ihtiyaç duyulan hususlardan olmuştur ki bu doğrultuda 8 Kasım 1920’de “*Hükümeti merkeziye tarafından müsaadei mahsusa olmadıkça ahaliye tarh ve tevzi ve cem’i memnuiyetine dair kararname*” adlı çıkartılmıştır. 7 maddeden meydana getirilen bu kararname uyarınca, ne sebeple olursa olsun merkezi hükümet tarafından izin verilmedikçe ahaliden iane almak, toplamak ve dağıtmak yasaklanmıştır. İane toplanacaksa bunun ancak ianat kanununa uygun yapılacağı, bağışların ise sadece hükümet mal sandıklarına yapılabileceği belirtilmiştir. Oktruva olarak bazı yerlerde alınan vergilerin ödenmeyeceği fakat

⁹⁴⁰ Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, S.50, Aralık 1964, Yıl:13, Ankara: Genelkurmay Basımevi,31. Perinçek, Atatürk’ün Bütün Eserleri, C.9, 106.

⁹⁴¹ Perinçek, Atatürk’ün Bütün Eserleri, C.9, 355.

⁹⁴² İncedayı, Türk İstiklâl Mücâhadesi, 130.

kanun doğrultusunda bazı şehir ve kasabalara özel belediyeler tarafından oktruya uygulanabileceği kabul edilmiştir. Kararnamede dikkat çeken diğer bir husus ise şayet iane sayılan noktalar haricinde baskıya maruz kalan herkesin “*doğrudan doğruya*” Dâhiliye Vekâletine şikâyetle bulunmak hakkı tanınması olmuştur. Sayılan hususların aksi yönünde davranan mülkiye memuru, askeri ve efradı olduğu takdirde bu kişilerin yerel yönetimlerce İstiklal Mahkemesine gönderilmesi ve gasp cezasıyla yargılanacakları açıklanmıştır. Kararname ilgili vekâletlere gönderildiği gibi Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ile Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesine de tebliğ edildiği belirtilmiştir.⁹⁴³

Hükümetin aldığı kararlara rağmen düzenli ordunun oluşturulması ve çalışması için uygun ortam yaratılmakta güçlük çekilmeye devam edilmiştir. Zira Çerkez Ethem’in 1920’nin sonlarına doğru iyiden iyiye Ankara Hükümeti karşıtı bir tavır sergilemeye başlaması meselenin artık iç güvenlik sorunu haline geldiğinin göstergesi olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa sürece ilişkin 29 Aralık 1920’de Meclis gizli oturumunda yaptığı konuşmasında, Kuvayı Milliye’nin düzenli ordu haline getirilmesindeki esas maksadı, yaşanan olayları ve neden emniyet hususunda böyle bir adım atıldığını açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Meclis açılmadan önce ve sonrasında İstanbul Hükümetine karşı harekete geçildiğinde esas gayenin emniyeti sağlamak olduğunu, bunu sağlamak için de bir ordu yaratmak gerektiğini hatırlatmıştır. Bu genel emniyet halini sağlayabilmek adına mücadelenin ilk zamanlarında eldeki tüm kuvvetlerden faydalanarak hareket edildiğini ancak bu toplama kuvvetle milletin emniyetinin sağlanamayacağını ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa’ya göre kuvvet; her emre itaat eden, tam disiplin niteliğine haiz, ülkeye ve millete zarar vermeyecek ordu şeklinde tarif etmiştir. Paşa’ya göre Millete zarar vererek onların nefretini kazanan bir kuvvet ise esas amacın kaybedilmesine neden olacaktır. Mustafa Kemal Paşa, ülkenin her yanında saydığı iyi vasıflara sahip bir ordu yaratmakla meşgul olduklarını, bu gayelerinde de başarılı olduklarını belirtmiştir. Ayrıca Paşa, Kuvayı Milliye’ye Milli Mücadele’ye taraftarı herkesin dâhil olduğunu belirtirken, Kuvayı Milliye’nin ordu demek olduğunu da vurgulamıştır. Ancak bu kuvvetin kişisel çabalarla etraftan toparlanmış, hapishaneden çıkartılan, vassına ve niteliğine dikkat edilmeden oluşturulmuş bir güç olduğunu hatta “*çete*” denilebileceğini, bu kuvvetinde hem halka hem de güdülen siyasete zarar verdiğini “itiraf” ettiğini dile getirmiştir. Kuvayı Milliye’nin genel olarak Batı cephesinde kullanıldığı, burada da düzenli ordu kurmak konusunda “tembellik” edildiğini, bu tembelliğinde kendilerini zor bir duruma düşürdüğünü de açık bir biçimde söylemiştir.⁹⁴⁴

⁹⁴³ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 124.

⁹⁴⁴ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 275.

Mustafa Kemal Paşa, askeri liderlerin arasında da Kuvayı Milliye'nin durumunun devam edip etmeyeceği üzerine tartışmalar yaşandığını hatta Gediz taarruzunda bu mevzunun gözle görülür bir hal aldığını açıklamıştır. Zira Mustafa Kemal Paşa Gediz taarruzunu icra edenin Cephe Kumandanı Fuat Paşa olduğunu, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin tarruz karşısı görüş bildirdiğini, her ne kadar kendisinin de taarruz edilmemesi görüşünü benimsemiş olsa da tarafsız kaldığını ifade etmiştir.⁹⁴⁵ Neticede Erkan-ı Harbiye Riyaseti'nin olur vermemesine rağmen Gediz taarruzu yapılmış fakat düşmanın kuvvetinin fazla olması sebebiyle başarıya ulaşılamamış, ricat emri verilmiştir. Bu sırada Tevfik Bey Kuvvei Seyyare kuvvetinin başında yer almıştır ve bu kuvvet Ethem Bey'e bağlı birliklerden oluşturulmuştur. Ayrıca Fuat Paşa, Tevfik Bey'in başı olan Kuvvei Seyyare'ye emirler verdiğinde, bu emirlerin hiçbir şekilde yerine getirilmediği hatta bu sebeple Ethem Bey'in davet edilerek birliklerin itaat etmesi sağlandığı tespit edilmiştir. Yaşanan kargaşa ortamı neticesinde Bursa cephesinde düşman Yenişehir'i işgal etmiş, orada bulunan Milli kuvvetleri ele geçirmiş, Uşak'a taaruz etmiş ve Ankara Hükümeti'ne bağlı güçler yenilgiye uğramış ve Gediz taarruzu mağlubiyetle sonuçlanmıştır. Hatta Mustafa Kemal Paşa, havanın kapalı olması sayesinde sadece yenilgiyle kalındığını, şayet görüş açıklığı olan güneşli bir hava olsaydı Ankara Hükümetine bağlı Batı Cephesi kuvvetinin tamamen imha edilebileceğini ileri sürmüştür. Bu olumsuz netice üzerine Fuat Paşa, sefir olarak Moskova'ya diplomatik görüşmeleri yürütmek üzere gönderilmiştir. Akabinde geniş bir alana yayılan Batı Cephesi'nin daha kolay idare edilebilmesi için ikiye ayrılmış, batı ve güney olmak üzere iki ordu vücuda getirilmeye karar verilmiştir.⁹⁴⁶

Batı cephesini hayati bulduğunu açıklayan Mustafa Kemal Paşa, bu ehemmiyet sebebiyle ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Paşa'nın esas vazifesinin de orduların hareketlerini düzenlemek olması hasebiyle Batı ordusunun başına İsmet Paşa'nın getirildiğini ifade etmiştir. Güney cephesine ise Dâhiliye Vekili Refet Bey getirilmiştir. Bu seçimin temel nedeni Refet Bey'in Dâhiliye Vekili olmadan önce Konya, Denizli başta olmak üzere Güney cephesine giderek orada bulunan efelerle ilişkisini geliştirmesi ve iç olayları yakından takip etmiş olmasıdır.⁹⁴⁷ Refet Bey'e Güney Cephesi Kumandanlığının verilmesinin nedeni ise Konya isyanında göstermiş olduğu başarı ve bu çevreyi iyi bilmesidir. Atamalar sayesinde Refet Bey ve İsmet Bey kendi bölgelerindeki orduları düzenli hale getirmek için çalışmaya başlamışlardır.⁹⁴⁸

⁹⁴⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 275.

⁹⁴⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 276.

⁹⁴⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 277.

⁹⁴⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 277.

Millî Mücadele Dönemi'nde Çerkez Ethem ve ona bağlı milis güçler, yerelde işgal kuvvetlerine karşı başarılar elde etmiş, ismini büyük oranda Marmara ve Ege civarında duyurmuştur. Çerkez Ethem bu gücünü ve namını, TBMM açıldıktan sonra da artarak sürdürmeye devam etmiştir. Ethem Bey, zaman zaman bu etkisini yaymak, halkı Millî Mücadele'ye katkı sağlamaya teşvik etmek için bildiriler yayınlamış, yerel basında bu bildiriler kendisine yer bulmuştur. Örneğin TBMM'nin açılışından 3 gün sonra 26 Nisan 1920'de Bursa'da yayımlanan Millet Yolu gazetesinde “*Cengâver Çerkesler*” başlığıyla yayınladığı bildiriyle halkı İngiliz ve Yunan'ı yok etmeye davet etmiş, halife ve padişahın kurtarılması, din düşmanlarına karşı Allah'ın Peygamber'in intikamının alınması için mücadele çağrısı yapmıştır.⁹⁴⁹

29 Aralık 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, Meclis gizli oturumunda yaptığı konuşmasında bu süreye kadar Ethem Bey ile Ankara Hükümeti arasındaki münasebetlerden ve faaliyetlerden bahsetmiştir. Buradaki mühim husus dönemin Dâhiliye Vekili Refet Bey ile Ethem Bey'in arasında geçen olaydır. Mustafa Kemal Paşa, Diyarbakır Mebusu Hacı Şükrü Bey'in bir gün kendisine gelerek Ethem Bey'in selamını iletmesini, Ethem Bey'in oldukça üzgün olduğunu, Refet Bey'in Ethem Bey'e ait belgeyi taşıyan kişinin elinden bunları alarak imha ettiğini ayrıca Ethem Bey'in müfrezesine katılmak için Ankara'ya gelen 200 civarında bir grubu geri gönderdiğini, Ethem Bey'in müfrezesini geri istediğini buna ek olarak Refet Bey'in bu hareketini hakaret olarak algıladığını anlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa, şayet Ankara'ya böyle büyük bir grubun gelip Refet Bey tarafından geri gönderilmesi durumunun yaşanmışsa, muhakkak kendisinin bilgilendirileceğini çünkü Refet Bey'in Dâhiliye Vekili olduğunu ifade etmiştir. Akabinde de Refet Bey'e böyle bir olayın yaşanıp yaşanmadığını sormuştur. Refet Bey'de böyle bir grubu hiç görmediğini, böyle bir olayın yaşanmadığını ancak Dâhiliye Vekili olmadan önce Ankara'ya gelirken Alaca'dan geçtiğini, o civarda ahalinin kendisine başvurarak köylerinden bazı kimselerin zorla asker topladığını, mallarına mülklerine zarar verdiğini, kendilerine saldırdıklarını anlatmaları üzerine Alaca'da kalarak adamları beklemeye başladığını anlatmıştır. Bir süre sonra ellerinde belge olan kişilerin Alaca'ya geldiğini tespit eden Refet Bey, bunların ellerindeki belgeleri alıp imha ettiğini Ethem Bey'in müfrezesinden firar etmiş olanları da toplatıp geri gönderdiğini bildirmiştir. Bu hadisenin aslını Hacı Şükrü Bey'e anlatan Mustafa Kemal Paşa, Ethem Bey'e durumu açıklığı kavuşturan bir mektup yazmasını ister, daha sonra tekrar Refet Bey'e sorar yine aynı cevabı almasına rağmen Dâhiliye

⁹⁴⁹ Çerkez Ethem, “Cengâver Çerkesler!”, *Millet Yolu*, 26 Nisan 1336.

Vekâletine vekâleten bakan Dr. Adnan Bey'e de meseleyi anlatır ve konuyu bizzat kendisi araştırmıştır.⁹⁵⁰

Bu araştırma sonrası konuyu Hacı Şükrü Bey'den izah etmesini istemesine rağmen Mustafa Kemal Paşa'ya, doğrudan Çerkez Ethem tarafından bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafında Ethem Bey, müfrezesinden firar edenlerin olduğunu, bunun sebebinin Refet Bey'in Ankara'dan adamlarını geri gönderirken belgelerini yırtması ve kişilerin bundan cesaret alarak firar etmeye başladıklarını, bu suçun Dâhiliye Vekili Refet Bey'e ait olduğunu yazmıştır. Mustafa Kemal Paşa, zah ettirmesine rağmen aynı konu hakkında tekrar bir telgraf göndermesinden rahatsızlık duyduğunu bu sebeple bizzat kendisinin Ethem Bey'e bir yazı yazdığını belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa, konu ile kendisinin bizzat alakadar olarak sonucunu bildirdiğini ancak buna rağmen ısrar etmesinin doğru olmadığını Ethem Bey'e iletmiştir. Ayrıca bu sırada Eskişehir İstiklal Mahkemesi'nden gelen bir telgrafla Ethem Bey'in Dâhiliye Vekili Refet Bey'i İstiklal Mahkemesi'ne verdiği öğrenmiş, bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa meselenin hallolduğunu ve takibe lüzum kalmadığını Eskişehir İstiklal Mahkemesine bildirdiğini açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa, Ethem Bey'den Dâhiliye Vekili Refet Bey'e hakaret dolu bir telgraf geldiğini öğrendiğini de yazısına eklemiştir.⁹⁵¹ Mustafa Kemal Paşa, Refet Bey'e Ethem Bey'den hakaret dolu bir telgraf geldiğini neden bildirmediğini sorduğunda, hakaretin Dâhiliye Vekiline yapılması sebebiyle aslında hükümete yapıldığını ancak yırtıp attığını ve memleketin menfaati için bu konuyu açmadığını, unuttuğunu söylediğini yazmıştır.⁹⁵²

Mustafa Kemal Paşa konuşmasında Hacı Şükrü Bey ile Dâhiliye Vekili Refet Bey arasındaki geçmiş ilişkiye de değinmiştir.⁹⁵³ Refet Bey ve İsmet Bey, Batı Cephesini bölüştükten sonra görev yerlerine derhal geçmiş ve hazırlıklarına başlamıştır. Ancak Mustafa Kemal Paşa, daha önce de aralarında gerginlik olduğunu açıkladığı Refet Bey ve Ethem Bey ilişkisinin benzer bir biçimde sürdüğünü, Ethem Bey'in Refet ve İsmet Beylerden rahatsız

⁹⁵⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 278.

⁹⁵¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 278.

⁹⁵² TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 279.

⁹⁵³ Mustafa Kemal Paşa, Hacı Şükrü Bey'in Yunanlıların ilk taarruz ettikleri sıralarda 57. Fırka'da bir alay kumandanı olduğunu ve alay kumandanıyken Kuvayı Milliye kumandanıyım diyerek ortaya çıktığını, bu sırada da Demirci Efe ile ahbaplık ettiğini açıklamıştır. Ancak daha sonra Demirci Efe ile birbirlerini sevediklerini ve Hacı Şükrü Bey'in cepheden uzaklaştığını, Salihli civarındaki bir başka cepheye geçtiğini bu sırada da bölgede Refet Bey'in görev yaptığını ifade etmiştir. Refet Bey'in bu dönemde Hacı Şükrü Bey'den memnun olmadığını, cepheden uzaklaştırılmasını istediğini kendisine bildirdiğini, Ankara'ya gelmek üzere hazırlık yaptığı sırada bu istek geldiğinden Hacı Şükrü Bey'e kendisi ile Ankara'da buluş emrini verdiğini onun da Ankara'ya geldiğini anlatmıştır. Ancak Hacı Şükrü Bey, Ankara'ya gelirken beraberinde ufak da olsa müfreze ile gelmiş, yolda gelirken hayvan vs alınmış hatta arkalarından buna dair dilekçeler de Mustafa Kemal Paşa'ya ulaştırılmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Hacı Şükrü Bey'e yanında kalmasını, etrafındaki insanları -Mustafa Kemal Paşa "haşerat" olarak nitelendirmiştir- defetmesini bildirmiş, ardından Hacı Şükrü Bey'de kalarak mebus olmuştur bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 279.

olduğunu ifade etmiştir. Bu sıralarda Kuvvei Seyyare Kumandanı Ethem Bey rahatsızlanmış ve istirahat etmek için Ankara'ya gelmiş, vekâleten kardeşi Tevfik Bey kuvvetlerini yönetmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bir gün Ethem Bey'in Ankara'ya gelişinde kendisi ile hem dostluklarını teyit için hem de cepheden bazı raporları sunmak istediğini bildiren bir tezkere almıştır.⁹⁵⁴ Mustafa Kemal, Ethem Bey ile görüşmeyi kabul etmiş, getirdiği raporları çok anlamlı bulmamış ancak daha sonra Ethem Bey, cephenin ikiye bölünmemesini hepsinin tek bir kumanda altında olması gerektiğini anlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa, bunun kendisi ile ilgili bir karar olmadığını Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'nin tasarrufu olduğunu ancak bir asker olması hasebiyle kararı yerinde bulduğu cevabını vermiştir. Ethem Bey aynı fikri savununca Mustafa Kemal Paşa, nasıl yapalım diye sorulmuş buna karşılık Ethem Bey sorunun Refet Bey olduğunu, ona güven ve itimatlarının olmadığını söylemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Refet Bey'i savunduğunda ise Ethem Bey bu kez sorunun Refet Bey'in meziyetlerinden kaynaklanmadığını esas sorunun ise kişisel olduğu açıklaması yapılmıştır. Ethem Bey'e bizzat güvence veren Mustafa Kemal Paşa, kendisinin Refet Bey konusunda endişelenmemesini, hasta olması sebebiyle gidip dinlenmesini tavsiye etmiştir. Ethem Bey, bu tavsiyeye uysa da birkaç gün sonra, Kalemi Mahsus Müdürü'ne bir tezkere yazarak cepheden gelen telgrafları eklemiş ve Paşa'dan bunları muhakkak okumasını talep etmiştir.⁹⁵⁵

Bu sıralarda Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini, Kuvayı Seyyare Kumandanı Tevfik Bey'den gelen harp raporları çekmiştir. Raporların usulen hangi makama verilmişse onun adının yazılması gerekirken, yazılarda Batı Ordusu Kumandanlığına verildiğine dair bir ibare olmadığını Mustafa Kemal Paşa tespit etmiş, bunun neden eksik olduğunu da Tevfik Bey'e sorulmuştur. Ancak bu hususta bir cevap alamadığını açıklamıştır. Hadiseler sürerken Mustafa Kemal Paşa başka gelişmelerden de haberdar olmuştur. İsmet Bey, görevlendirildiği Batı Ordusu'nda göreve başladığında bazı kumandanların -ki özellikle I. Kuvayı Seyyare kumandanının- orantısız bir güç kullandığını, insanların asılıp kesildiğini, bu kişilerin de “casus” veya “firari” olduğunu iddia ettiklerini, bazı aileleri tehciye zorladıklarını, evlerini yaktıklarını tespit etmiştir. Hatta I. Kuvayı Seyyare Kumandanı Tevfik Bey bazı ailelerin tehcir edilmesi için Kütahya'ya göndermiş, Kütahya Mutasarrıf Vekili Kadı Efendi ailelerin perişan halde olduğunu fark edip araştırdığında da emrin Tevfik Bey tarafından verildiğini anlamış ve kendisine bu insanları neden uzaklaştırdığını, evlerini yaktığını sorduğunda kocalarının firari olduğu cevabını almıştır. Ancak Kadı Efendi, işlem yapmadan önce İstiklal Mahkemesi'ne konunun detayını öğrenmek için başvurmuş ve bu kişiler hakkında bir hüküm çıkmadığını öğrenmiştir. Bu sebeple Kadı Efendi aileleri tekrar köylerine geri göndermiş fakat bu haberi

⁹⁵⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnkat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 279.

⁹⁵⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnkat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 280.

alan Tevfik Bey, emir vererek silahlı adamlar tarafından Kadı Efendi'nin evini bastırıp kendisini cepheye zorla götürmüştür, daha sonra geri getirmiştir.⁹⁵⁶

Bu tip hadiseler neticesinde de Batı Ordusu Kumandanı İsmet Bey, bir tamim yazarak casus olduğu düşünülen kişilerin İstiklal Mahkemesi'ne verilmesi emrini vermiştir. Oysa casus olanlar İstiklal Mahkemesi tarafından da hemen idama gönderilmemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın açıklamasından anlaşıldığı üzere, casus suçlaması yapılan kişiler önce hem Erkan-ı Harbiye heyeti tarafından hem de bir istihbarat heyeti tarafından araştırılmıştır. Bu iki koldan alınan bilgiler birbiri ile karşılaştırılmış ve bu sayede yaratılan casus şebekesi ortaya çıkartılmıştır ki İstiklal Mahkemesi'ne verilmesi meşru hale getirilmiştir. Ancak Tevfik Bey, bu işleyişe itiraz etmiş ve kendi bölgelerinde işlem yapmak istediğini, casus olanların kendi bölgelerinde cezalandırıldığında diğer kişilere daha fazla tesir ettiğini iddia etmiştir. Bunun üzerine Batı Ordusu Kumandanı İsmet Bey, Tevfik Bey'i de haklı bularak önce şüphelilerin İstiklal Mahkemesi'ne göndermesini, şahısların idam hükmü aldıkları takdirde tekrar Tevfik Bey'e bu geri gönderilerek bölgelerinde idam edilebilmelerini sağlayabileceğini bildirmiştir. Ancak Tevfik Bey, bu öneriye de sıcak bakmamış, kendilerinin yetkili olduğunu öne sürerek İsmet Bey'in bu önerisine de itaat etmemiştir.⁹⁵⁷

Mustafa Kemal Paşa, Tevfik Bey ile ilgili bir başka olayı daha Meclis gizli oturumunda dile getirmiştir. Paşa, düşmanın kendiliğinden tahliye ettiği yerlerin yönetimiyle yaşanan sorunlarda Tevfik Bey'in payı olduğu ileri sürmüştür. Şöyle ki, düşman kuvvetlerinin kendi isteğiyle çıktığı yerlerde adliye, mülkiye memurları ya da yönetimden sorumlu bir hükümet vücuda getirilememiştir. Bu sebeple Kuvayı Seyyare mensubu olan ya da olmayan, çete gibi hareket eden gruplar yöneticisi olmayan "sahipsiz" yerlere girip hırsızlık yapmakta ya da yerel halkı düşmanla birlik oldukları suçlamasında bulunup öldürmeye başladıkları tespit edilmiştir. Öyle ki Mustafa Kemal Paşa, düşmandan arındırılan bazı yerlerde yerel halkın ya düşmanla birlikte buraları terk ettiğini ya da düşmana yalvararak kendilerini korumalarını ve yardım etmelerini isteklerini belirtmiş hatta daha önce Simav'da bu tarz bir hadisenin vuku bulduğunu hatırlatmıştır. İsmet Bey, her tarafta kendilerine karşı silahlanma tehlikesinin olduğunu fark ettiğinden, yerel halkın çok zor durumda kaldığını bunca sıkıntılı duruma rağmen hala askere alındıklarını, bunu aşmak için düşmandan geri alınan yerlerde halkın askerliklerini 2 ay erteleme karar vermiştir. İsmet Bey, bu kararını ilan ettikten sonra Dâhiliye Vekâletine yazarak yeni teslim alınan bu yerlere memur gönderilmesini talep etmiştir. Yerel halkın sorunlarını çözmek için İsmet Bey, Dâhiliye Vekâletinin bir memur göndermesine kadar, Eskişehir'den bir

⁹⁵⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 280.

⁹⁵⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 281.

miktar Jandarma müfrezesiyle görevlendirdiği bir kişiyi “*Simav ve Havalisi Kumandanlığı*” namıyla Simav ve civarına yollamıştır. Halka, gelen bu kişiye tüm sorunlarını anlatmalarını ve kendisinin yardımcı olacağını bildiren bir beyanname yayınlamıştır. Ancak Tevfik Bey, İsmet Bey’in bu beyannamesini kendisine bir hakaret olarak kabul etmiş ve havali kumandanlığını protesto ederek atanan kişinin gelmesi durumunda derhal iade edileceğini bildirmiştir. Kumandan ve Jandarma müfrezesi bölgeye geldiğinde Tevfik Bey hem bu kişileri bölgeden kovmuş hem de cephe kumandanına isyan etmiştir. Tevfik Bey’den ardı ardına gelen raporların bunları içerdiğini anlayan Mustafa Kemal Paşa, sorunu Ethem Bey ile Eskişehir’e giderek sessiz bir biçimde sorunu büyütmeden çözmeye karar vermiştir.⁹⁵⁸

Bilecik’e doğru İsmet Paşa ile görüşmek üzere Ethem Bey ve diğer arkadaşlarıyla birlikte Mustafa Kemal Paşa, Ankara’dan hareket etmiştir. Ancak Bilecik’e ulaşmadan Ethem Bey’in rahatsızlığı sebebiyle tren durdulmuştur. Burada İsmet Bey, Kazım Bey, Celal Bey, Hakkı Behiç Bey ve Reşit Bey ile bir toplantı yapılarak Mustafa Kemal Paşa, olayları İsmet Bey’den öğrenmeye çalışmıştır. İsmet Bey’de Tevfik Bey’in kendisine karşı geldiğini belirtmiş ancak şikâyet etmediğini çünkü sorunu çözmek için henüz bir adım atmadığını anlatmıştır. Bunun üzerine önce Reşit Bey’in kumandanlığı alması teklif edilmiş, kendisi kabul etmeyip Tevfik Bey’in başarılı olacağını söyleyince İsmet Bey, Tevfik Bey’in yerinde kalmasını kabul etmiştir. Ancak bu hususta bile anlaşma sağlamakta zorlanılınca bu kez Kazım Bey’in refakatinde Reşit Bey’in Kütahya’ya giderek sorunu çözmesine karar verilmiştir. Bu sırada Eskişehir’den Ethem Bey ve Hacı Şükrü Bey, ayrılmıştır. Reşit Bey ve Kazım Bey, Kütahya’ya vardktan sonra orada Ethem Bey’le buluşmuş ve sorunları çözmüştür. Mustafa Kemal Paşa’da Ankara’ya geri dönmüştür.⁹⁵⁹

Her ne kadar bir süreliğine çözüme kavuşulsa bile sorunların devam etmiş hatta İsmet Bey’in yerine hem Ethem Bey’in hem de düzenli ordunun güven duyduğu Kazım Bey’in geçmesi bile düşünülmüştür.⁹⁶⁰ Ancak Mustafa Kemal Paşa; Ethem, Tevfik, Reşit, Hacı Şükrü Bey’in ve Kuvayı Seyyare’lerin gizli teşkilatları olduğunu hatta gizli teşebbüslerde bulunduklarını iddia etmiştir. Öyle ki Konya’ya gizli amaçlı adamlar gönderilmiş, ellerinde Ethem Bey’in resmî belgeleri bulunmuş, kuvvet toplamak üzere harekete geçilmiş hatta mülkiye memurlarının da kendilerine yardım etmekle görevlendirildikleri fark edilmiştir. Ayriyeten Yürük Ali Efe’ye, Demirci Efe’ye ve Gökbayrak Taburu’na şifreli telgraflar ve gizi mektuplar gönderdikleri, bu mektuplarla hükümet aleyhinde davranmaları teşvik edildikleri tespit edilmiştir. Bir diğer delil ise Vacip Bey adında bir kişinin üstünde gizli mektup ve

⁹⁵⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 281.

⁹⁵⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:3, 29 Aralık 1920, 282-284.

⁹⁶⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:4, 29 Aralık 1920, 285.

Türkiye Komünist Fırkası namına teşkilat yapması için hazırlanan bir belge ele geçirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, elle geçirilen daha pek çok belge olduğunu, belgeleri taşıyan herkesin tutuklandığını ifade etmiştir. Bununla birlikte esasında Reşit Bey ve arkadaşlarının adam seçerek orduya gönderdikleri, subaylara ve efrada propaganda yaparak Ethem Bey'in yanında kalmalarının telkin edildiği ortaya çıkmış, bazı kişiler bu durumu bizzat Mustafa Kemal Paşa'ya itiraf etmiştir. Ayrıca ele geçirilen belgelerden anlaşıldığı üzere Ethem Bey; Demirci Mehmet Efe ile görüşerek Refet Bey'in ortadan kalkmadıkça sorunun çözülmeyeceğini ancak yine de Refet Bey'e itaat eder gibi davranılmasını bir yandan da kuvvet toplayıp vaziyet almasını tembihlemiştir. Hatta bu konuşma sonrası Refet Bey ve Demirci Mehmet Efe görüşmüş, Mehmet Efe'nin Isparta ve Dinar arasında kuvvet topladığı, isyan vaziyeti aldığı ortaya çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa bir yandan Ethem Bey'in kendisine samimiyetinden bahsettiği telgraflar gönderdiğini bir yandan da çeşitli teşebbüslerle adam toplamaya devam ettiğini anlatmıştır. Öyle ki Ethem Bey bulunduğu cepheyi bırakarak mahiyetindeki süvari kuvvetini Gediz'e toplamış, Pehlivan Ağa namında birinin 200 kişilik kuvvetini de Kütahya'ya biriktirmiş, gelen raporlarda da Ethem Bey'in arkadaş ve kardeşleriyle beraber bir hükümet kurmaya karar verdikleri Mustafa Kemal Paşa'ya bildirilmiştir.⁹⁶¹

Mustafa Kemal Paşa, Ethem Bey ve çevresiyle yapılan görüşmelerde sıklıkla Refet Bey'in görevinden alınmasını istediklerini oysa gerçek planın başka olduğunu ve bunun belgelerle anlaşıldığını ifade etmiştir. Bu sayede Ethem Bey'in esas gayesinin Kütahya bölgesin Demirci Mehmet Efe'ye, Isparta bölgesini Yörük Ali Efe'ye verilmesi sağlayarak ülke içinde devamlı surette kuvvetlerini genişletmeyi planladıkları tespit edilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, kendisinin artık aradan çekildiğini ve konuyu Heyeti Vekile 'ye aktardığını, Heyeti Vekilenin de I. Kuvayı Seyyare'nin şartsız bir biçimde TBMM kanunlarına, emirlerine ve nizamına itaat yükümlülüğü olduğunu, I. Kuvayı Seyyare Kumandanlığının askeri yapısı sebebiyle de Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin sorumlu kurum olduğuna karar vermiştir. Heyeti Vekilenin bu kararını Mustafa Kemal Paşa, bölgedekilere bildirmiş ve vazifelerinin bittiğini açıklamıştır.⁹⁶² Bu sırada Batı Ordusu Kumandanlığı' na ve Erkân-ı Harbiye-i Umimiye Riyaseti'ne Kuvayı Seyyare Kumandanı Ethem Bey imzasıyla telgraflar gönderilmiştir. Mustafa Kemal Paşa böylelikle, Ethem Bey ve çevresinin bir hükümet kurma teşebbüsünde bulunduklarını, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye'nin de Ethem Bey'i kumandanlıktan azlederek hakkında kanuni işlem yapma emri verdiğini beyan etmiştir.⁹⁶³

⁹⁶¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:4, 29 Aralık 1920, 286.

⁹⁶² TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:4, 29 Aralık 1920, 287.

⁹⁶³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:4, 29 Aralık 1920, 288.

Ethem Bey, 29 Aralık 1920 tarihinde “*Ankara’da Millet Meclisi Riyasetine*” başlığıyla bir telgraf göndererek, İstanbul Hükümeti tarafından gönderilen ancak tutuklanan kişilerin serbest bırakılması ve teklif ettikleri barışın kabul edilmesini istediği gibi TBMM’ye de sert cümleler sarf etmiştir. Telgrafını “*Kuvveti Seyyare ve Kütahya Havalisi Umum Kumandanı Çerkez Ethem*” olarak bitirmiştir.⁹⁶⁴ Mustafa Kemal Paşa, 30 Aralık 1920’de Kütahya Garp Cephesi Harekât Şubesi Müdüriyetine, Karahisar 12. Kolordu Kumandanlığı’na, İsmet ve Refet Beylere gönderdiği yazıyla Meclise Ethem Bey ve arkadaşlarının icraatlarından bahsettiğini ancak konunun kan dökülmeden çözülmesi için son bir teklif yapılarak Ethem Bey ve kardeşlerinin hükümete sığınmalarının teklif edilmesini, neticenin ise tekrar kendisine ulaştırılmasını istemiştir.⁹⁶⁵ Ancak Ethem Bey, 19 Şubat 1921 tarihinde askerlere yönelik, sert bir üslupla Ankara’yı ve Mustafa Kemal’i suçlayıcı bildiriler göndermeye devam etmiştir.⁹⁶⁶

30 Aralık 1920 tarihinde Meclis gizli oturumunda Ethem Bey ile ilgi başka görüşmeler de gerçekleştirilmiştir. Bu görüşme sırasında söz alanlardan biri Saruhan Mebusu Mahmur Celâl Bey olmuştur. Mahmut Celâl Bey, bir heyetle Kütahya’ya giderek meselenin çözülmesine katkıda bulunan isimlerden biri olmuş, bu hususta yaşadıklarını da Meclis gizli oturumunda açıklamıştır. Kütahya’ya vardıklarında misafir oldukları evde gece vakti Mustafa Kemal Paşa’dan, Kuvayı Seyyare’den bazı birliklerin Kütahya ve Gediz civarında vaziyet aldıkları ve bu konuda kendisine bilgi verilmesini isteyen bir telgraf aldıklarını anlatmıştır. Telgrafi aldıklarının ertesi günü ise Ethem Bey’in kardeşi Tevfik Bey ile görüşmüşlerdir. Tevfik Bey, emir komuta zinciri içerisinde hareket edeceklerini ancak Kuvayı Seyyarenin dağıtılmasını doğru bulmadığını ifade etmiştir.⁹⁶⁷ Kütahya’daki Kuvayı Seyyare’nin liderlerinin Dâhiliye Vekili Refet Bey’in orduda kumandanlık etmemesini isteklerini bildirdikleri sırada, Eskişehir’den Kütahya’ya mühimmat ve asker geldiği bilgisi, Kuvayı Seyyare efradı arasında gerginliğe sebep olmuştur. Mahmut Celal Bey, İki tarafında gergin olduğunu gözlemleyen heyet üyeleri herhangi bir olumsuz durumun yaşanmaması için bu hareketliliğin sebebini bizzat sorduklarını ifade etmiştir. Refet Bey’in kumandası altındaki askerlerin de Karahisar’a geldiği anlaşılınca, Kuvayı Seyyare liderleri daha da gerilmiş ancak bir süre sonra İsmet Bey’den durumu açıklayıcı ve Kuvvei Seyyare kuvvetlerinin Gediz tarafına çekilmesini emrettiği telgrafın gelmesi üzerine gerginlik azalmıştır. 29 Aralık sabahında ise heyet üyelerine

⁹⁶⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat:123, Celse: 1, 27 Aralık 1920, 270.

⁹⁶⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat:123, Celse: 1, 27 Aralık 1920, 270.

⁹⁶⁶ “*Asker Kardeşler Ethem kuvvetlerini imha ettik diyerek Ankara Meclisinde Mustafa Kemal alkışlanırken kendi iflasını hazırlayan Millet Meclisine bu telgrafi keşide ettiğim vakit Meclislere lâıyk bir temkin ve teenni ile karar kılınca idi ne ben ve ne de bu son fırsat gaip olmaz ve sizler de iyi kötü bir huzuru kalple memleketlerinizde işinizin çoluk çocuğunuzun başında bulunur idiniz. Talihsiz kardeşler.*” bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat:123, Celse: 1, 27 Aralık 1920, 270.

⁹⁶⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 126, Celse:2, 31 Aralık 1920, 291.

dilediklerinde yola çıkabilecekleri ve Ankara'ya geri dönmeleri için hazırlık yapıldığı söylenmiştir.⁹⁶⁸ Bunun üzerine Mahmut Celal Bey, Reşit Bey ve Ethem Bey'le görüşse de müspet bir cevap alamamış, Ankara'ya geri dönmüştür. Buradaki kritik hususlardan birisi ise - ki Mahmut Celal Bey'in de yoğun bir üzüntü yaşamasına neden olan- söz konusu bölge de kahramanca iş yapan, vatani savunan ve aynı amacı taşıyan düzenli kuvvetler arasında böyle bir gerginliğin hâsıl olması olmuştur. Kütahya'dan ayrılıp Eskişehir'e gelen heyet, İsmet Bey ile görüşmüş ve üzüntülerini dile getirmiş, Meclis konuşması sırasında da Mahmut Celal Bey meselenin silah yani zor kullanılmadan çözülmesini dilediklerini bildirmiştir.⁹⁶⁹

Meclis'teki görüşmeler neticesinde bazı mebuslar Ethem Bey meselesinin çözümü için heyet ya da encümen oluşturulması gibi çeşitli öneriler vermiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, düzenli hale getirilen ordunun, I. Kuvayı Seyyare'yi zararlı hale gelmesini önlemek adına çeşitli önlemler almaya başladığını, mebusların önerilerindeki gibi önlemlerin ise verilen emir ve talimatların gecikmesine sebep olabileceğinden Heyeti Vekilenin onay vermeyebileceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın tavrı üzerine Konya Mebusu Refik Bey, hassas olan bu mevzunun çözülmesi için “*fili tedbirlerin*” uygulanmasına devam edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Paşa, silah zoru olmadan bir buçuk ay kadar bir süre içerisinde gece gündüz meselenin çözümü için çalışıldığını, kendisinin teoride değil pratikte de bölgeye giderek müdahale ettiğini hatta 29 Aralık'ta Ethem Bey'in başlattığı bu itaatsizlik hadisesinin bir buçuk ay evvelen bu sebeple başlamadığını ilan etmiştir. Ancak burada Paşa'nın dikkat çektiği mühim husus, buçuk aydan beri Ethem Bey'in bu durumuyla ordunun büyük kısmının meşgul olmasından ötürü şgal kuvvetleriyle mücadele edilemediği, tam da bu sebepten meselenin uzamasına imkânı olmadığıdır. Paşa, meselenin yine de sulh yoluyla çözülebilmesi için Batı Ordusu Kumandanı İsmet Bey'in Kütahya'ya geldiklerini ve Kuvayı Seyyare'yi oradan çekmelerini Ethem Bey'e bildirdiğini ifade etmiştir.⁹⁷⁰

Ethem Bey ile ilgili mesele görüşülüp durumun detayları tartışılırken Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa, Dâhiliye Vekili Refet Bey'in Afyonkarahisar'da bulunan ordunun başına geçmesini eleştirmiştir. İsmail Fazıl Paşa, Refet Bey'in Konya Mersin, Adana ve Afyon'dan Akdeniz'e olan ki kısmını içeren geniş bir cephenin hem başına geçmesini hem de hala Dâhiliye Vekili olmasının nasıl mümkün olabileceği sorusunu Meclise yöneltmiştir. Bu atamayla ilgili sorular sorulup konuşulması üzerine Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, hükümetin neden konuşulduğunu ve bu müzakereyi de fazla gördüğünü söylediğinde Mustafa Kemal Paşa

⁹⁶⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 126, Celse:2, 31 Aralık 1920, 292.

⁹⁶⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 126, Celse:2, 31 Aralık 1920, 293.

⁹⁷⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 126, Celse:2, 31 Aralık 1920, 295.

kendisine katıldığını sorunun “*hükümet gibi düşünülerek konuşulmasından*” kaynaklandığını ifade etmiştir.⁹⁷¹

Mustafa Kemal Paşa, ayrıca Heyeti Vekilenin duruma tamamen hâkim olduğunu, hükümetin elinde olan istihbarat kaynaklarıyla sağlanan bilgiler olmadığından Meclis’te bu tarz eleştiriler yapıldığını ancak meselenin çözülmesi için Heyeti Vekilenin harekete geçtiğini hatırlatmıştır. Ethem Bey’in faaliyetlerine destek veren Demirci Efe, Yörük Ali Efe gibi isimler olduğunu da belirten Mustafa Kemal Paşa, bu kişilere karşı tedbirler alındığını hatta kendisine konuşma sırasında gelen telgrafla Demirci Efe’nin Hükümet kuvvetlerine sığındığını ilan etmiştir. Mecliste sürekli dile getirilen “*silahlar patlayacak*” korkusunun yersiz olduğuna dikkat çeken Mustafa Kemal Paşa, Kütahya’nın tam bir sakinlik içerisinde ele geçirildiğini ve Ethem Bey’in kuvvetlerinin Gediz civarına çekilmiş olmalarının muhtemel olduğunu anlatmıştır. Paşa, Erkan-ı Harbiye Riyaseti’nin Ethem Bey kuvvetlerini itaat etmeye mecbur edeceklerini ve onlar silaha başvurmamakla sorunun zor kullanmadan hallolabileceğini ümit ettiğini eklemiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın açıkladığı bir diğer husus ise Ethem Bey ile anlaşma olup olmayacağıdır. Paşa, meselenin Ethem Bey ve Refet Bey arasında bir sorun olsa anlaşma sağlanabileceğini ancak sorunun doğrudan hükümet meselesi olduğunu ve tüm sulh yollarının denendiğini ancak bunlarda başarılı olunamadığını hatırlatmıştır.⁹⁷²

Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, Mustafa Kemal Paşa’nın açıklamaları üzerine neden daha önce Ethem Bey ve kardeşlerinin tutuklanmayıp, tekrar kuvvetlerinin başına gönderildiklerini sual etmiştir. Mustafa Kemal Paşa da daha önce ellerinde belge, kanıt olmadığını ayrıca mühim bir kuvveti hemen dağıtmanın doğru bir hareket olmayacağını fakat içinde zamanla ellerine kanıt geçtiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte hata yapıldığında hemen imha etmektense, ıslah etmeye çalışılması fikrinin benimsenip uygulandığını da eklemiştir.⁹⁷³ Karesi Mebusu Basri Bey’in, Ethem Bey’in Balıkesir civarında hiç çapulculuk yapmadığını söylemesi üzerine Mustafa Kemal Paşa, oldukça net bir ifadeyle Ethem Bey hakkında ne düşündüğünü Meclis’e açıklamıştır: “*Diyorsunuz ki; Ethem Bey iyi adamdır. Halbuki öyle değildir. Ethem Bey şakidir. İdare edilerek kullanılıyordu. Şaki, daima şakidir. Bunun itimada şayan bir ciheti yoktur.*”⁹⁷⁴ Hatta Paşa, bazı yerlerde bu kuvvetlerin koyunları bile gasp ettiğini, kendilerine müracaat eden insanların parasının ödendiğini, Hükümetin ise bu gibi durumlara karşı “*ağzını kapatmış ve kulaklarını tıkamış*” olduğunu söylemiştir.⁹⁷⁵

⁹⁷¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 126, Celse:2, 31 Aralık 1920, 298.

⁹⁷² TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 126, Celse:2, 31 Aralık 1920, 299.

⁹⁷³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 126, Celse:2, 31 Aralık 1920, 300.

⁹⁷⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 126, Celse:2, 31 Aralık 1920, 300.

⁹⁷⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 126, Celse:3, 31 Aralık 1920, 301.

Görüşmeler sırasında mebusların neden Ethem Bey'e karşı "hain" muamelesinin yapıldığını sorguladıklarında Mustafa Kemal Paşa, eline ulaşan bir telgrafi da açıklamak mecburiyetinde kalmıştır. Telgrafta; Batı Ordusu'nun büyük bir bölümünün Kütahya'ya girdiği, Güney Ordusu'nun kuvvetlerinin muhtemelen Altıntaş'ta konuşlandığı, I. Kuvayı Seyyare'nin dar bir alanda kaldığı ve henüz silahlı bir çatışma yaşanmadığı bildileri yer almıştır. Mustafa Kemal Paşa, Ethem, Reşit ve Tevfik Beyler hakkında kanuni hükümlerin ağır olduğunu ancak yine de bölgede bulunan komutanların barışçıl teklifler yapılarak, kumandadan çekilmeleri karşılığında hayatlarına dokunulmama garantisinin verilebileceğini önermiştir.⁹⁷⁶

Mustafa Kemal Paşa, Heyeti Vekilenin Ethem Bey'e karşı faaliyet alanını aşan uygulamalar içerisinde bulunduğu eleştirisini yapan mebuslara konuşmasına sık sık cevap vermiştir. Bu sırada Ethem Bey ve Demirci Efe'yi karşılaştıran Paşa, Demirci efe hadisesinin cehalet ve gafletten ileri geldiğini ancak son durumun tüm sebebinin Ethem Bey olduğunu ileri sürmüştür. Zira son zamanlarda Demirci Efe'nin sakinlik içerisinde olduğunu, daha sonra isyan ettiğini, üzerine gelen orduya silahla karşılık vermediğini ve kendisinin koşulsuz bir biçimde teslim olduğunu nihayetinde TBMM'ye karşı bir harekete girişmediğini eklemiştir.⁹⁷⁷

8 Ocak 1921 tarihinde Heyeti Vekile tarafından resmi bir beyanname yayınlanmıştır. Beyannamenin giriş cümlesinde Ethem Bey şu biçimde tanımlanmıştır: *"Öteden beri gitgide artan keyfi icraat ile ahaliye karşı her türlü zulüm icrasından çekinmeyen ve bir buçuk aydan beri memleketde yağma ve haydutluk üzerine müesses bir Derebeylik Hükümeti kurmak temayüllerini gösteren Birinci Kuvve-i Seyyare Kumandanı sâbıkı Edhem Bey ve kardeşleri Tevfik ve Reşit Beyler, nihayet Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine ve kanunlarına karşı bilfiil isyan etmişlerdir."*⁹⁷⁸ Beyannamede "kardeşkanı dökülmesine engel olmak" amacıyla TBMM'nin Ethem Bey ve kardeşlerine nasihatlerde bulundukları, onları hakikate davet ettikleri ancak buna rağmen onların bir yandan Bolşevikleri iğfal edip halkı ihtilale teşebbüs ettirmeye çalıştıklarını bir yandan da Yunanlılarla ittifak ettikleri iddia edilmiştir. Hatta Garp Cephesinde Ethem Bey ve kardeşlerine ait olan kuvvetlerle Yunanlıların birlik olup Ankara Hükümeti'nin ordusuna saldırmış oldukları ancak kuvvetlerinin içinde bulunan kişilerin bu sakıncalı durumu fark ederek Hükümete teslim olmaya başladıkları açıklanmıştır. Kişilerin teslim olarak bu isyana ortak olmamaları ve hükümetin şiddetli takibatı neticesinde Ethem Bey'in elinde sadece 300 kişi kaldığı bilgisi de verilmiştir. Ayrıca beyannamede Ankara Hükümeti'nin asıl suçlu olarak sadece Ethem, Tevfik ve Reşid'i tanıdığını, diğer reislerin ve efradın Hükümete teslim olmaları halinde bu teslimiyetlerinin kabul edileceği vurgulanmıştır.

⁹⁷⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 126, Celse:3, 31 Aralık 1920, 302.

⁹⁷⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 126, Celse:3, 31 Aralık 1920, 305.

⁹⁷⁸ BCA, 30-18-1-1/2-27-3.

Beyannamede son mühim husus ise şu cümle olmuştur: “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti müstainen-billah her zaman daha kavi olan vahdet-i milliyeye istinaden harici ve dâhili düşmanlara karşı vatan ve milletin selametini kâfi bir suretde vazifesini ifa ideceğini beyan ve ilan eder.*”⁹⁷⁹

22 Ocak 1921’de Ethem Bey’in abileri ve 26 Ocak’ta da kendisi Yunan işgali altındaki bölgelere geçerek sığınma talep etmiştir. Ethem Bey Millî Mücadele’nin niyete ermesine kadar İzmir’de kalmış, ardından Midilli adasına geçmiş ve her iki yakada Yunan taaruzunu destekleyerek Anadolu’yu içten parçalamaya dönük faaliyetlere destek vermiştir.⁹⁸⁰ İcra Vekilleri Heyeti 22 Ocak 1921 tarihli toplantısında da İzmir ve Midilli’de bulunan Çerkez Ethem, Reşid ve arkadaşlarının affedilmeleri halinde Anadolu’ya gelme isteklerini, düşmanla birlikte hareket etme ihtimali sebebiyle reddetmiştir.⁹⁸¹ Beyannamede de belirtildiği gibi Ethem Bey’in kuvvetlerinde zaman zaman kopmalar yaşanmaya başlanmıştır. Bunlardan birine örnek; Ethem Bey’in müfrezesinden ayrılarak teslim olan Haymanalı Osmanoğlu Hamza ve iki arkadaşı için 23 Ocak 1921 tarihinde Heyeti Vekile tarafından verilen kanuni kovuşturmanın ertelenmesi kararıdır.⁹⁸² Buradan hareketle Ankara Hükümeti’nin yayımladığı beyannamenin işe yaradığı ve Ethem Bey’in kuvvetlerinde çatlak yaratıldığı çıkarımı yapılabilir.

28 Mayıs 1921 tarihinde Dâhiliye Vekâleti ve Emniyeti Umumiye Müdüriyeti 3352 numaralı tezkeresinde “*Asi Ethem İsyanı*” sırasında propaganda yapmak suçlamasıyla Kuşçubaşızade Eşref, kardeşleri ve diğer ilgili kişilerin tutuklanıp Konya’da serbest kalmalarının uygun görülmemesi nedeniyle Cenup Cephesi Kumandanlığınca tutuklanarak, Ankara’ya gönderildikleri bildirilmiştir. İcra Vekilleri Heyeti 5 Temmuz 1921 tarihindeki toplantıda, tutuklanan kişilerin mahkemeye sevk edilmeleri bunun sonucunda delil yokluğu olması halinde “*kefaleti şahsiyeye rabıtları*” yani bir kişinin kefil olması koşuluyla serbest bırakılmaları kararını almıştır.⁹⁸³

Çerkez Ethem ve abilerinin Yunanistan’a geçişiyle tamamen TBMM karşıtı bir tutum takınmaları nedeniyle ülkeye girişleri yasaklanmıştır. Buna rağmen ayrılıkçı faaliyetlerini sürdürmüşler ve nihayetinde Ethem Bey, 1948 senesinde Amman’da vefat etmiştir.⁹⁸⁴ Ankara Hükümeti, Kurtuluş Savaşı’nın en zorlu dönemeçlerinde Ethem Bey ve çevresiyle ilgili uzun soluklu bir mücadeleyi sürdürmek mecburiyetinde kalmıştır. Ethem Bey’in Ankara

⁹⁷⁹ BCA, 30-18-1-1/2-27-3.

⁹⁸⁰ Şaduman Halıcı, “Çerkes Ethem (1886- 1948)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ethem-1886-1948/> Erişim 10.11.2023,

⁹⁸¹ BCA, 30-18-1-1/4-45-16./92-16.

⁹⁸² BCA, 30-18-1-1/2-31-8/92-13.

⁹⁸³ BCA, 30-18-1-1/3-29-16/92-14.

⁹⁸⁴ Şaduman Halıcı, “Çerkes Ethem (1886- 1948)”.

hükümetiyle Dâhiliye Vekili Refet Bey'i bir nevi bahane ederek başlattığı sürtüşmesi isyana dönüşmüş ve ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Ankara Hükümeti başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere meseleyi öncelikli olarak silahsız nihayet erdirmeyi sık sık denesede istenilen sonuca bir türlü ulaşamamıştır. Dâhiliye Vekâletinin de yakından takip ettiği süreçte bir iç güvenlik sorunu haline gelen Ethem Bey meselesi, kati bir biçimde silahla çözülmüştür.

4.3. Bolu Hadisesi (I. ve II. Düzce Ayaklanması)

TBMM'nin açılmasından önce başlayan ve etkisi Ankara'ya kadar ulaşan Bolu hadisesi ya da Düzce ayaklanması olarak anılan başkaldırı hareketi, 13 Nisan 1920'de⁹⁸⁵ Düzce'de ortaya çıkmıştır. Düzce'den Bolu, Adapazarı, Sapanca, Akyazı, Hendek, Gerede, Nallıhan ile Beypazarı'na kadar yayılmıştır. İsyân hareketinin genişlemesi nedeniyle Ankara, Safranbolu, Kastamonu olaylardan etkilenmiş ve ayaklanma 31 Mayıs 1920'ye kadar sürmüştür.⁹⁸⁶ Hadiselerin her ne kadar bastırıldığı düşünülse de 8 Ağustos-23 Eylül 1920 tarihleri arasında tekrar isyan patlak vermiştir.⁹⁸⁷ Meclisin açılmasına çok az bir zaman kala ciddi bir iç güvenlik sorunun ortaya çıkması başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere tüm Millî Mücadele mebusları ve yöneticileri içinde isyanın endişe edilen bir konu haline gelmesine neden olmuştur.

Hadiseler önce Düzce'ye yakın bir mesafede bulunan Ömer Efendi köyünde silahlı kişilerin toplanıp Düzce Asayiş müfrezesinde görevli Süvari Yüzbaşı Avni'yi görüşmeye gelmesi için çağırımlarıyla başlamıştır. Yüzbaşının gelmemesi üzerine silahlı asiler müfreze karargâhını basmış, piyade bölüğüne saldırmıştır. Silahlı çatışma sırasında Yüzbaşı Avni Bey yaralanmış, Teğmen Ruhsar şehit edilmiştir. Sayıları 4 bine varan isyancılar, Düzce'ye girerek hükümet binası, jandarma ve telgrafhaneyi işgal etmişlerdir. Ayaklanmanın başını çeken isimler ise şöyledir; Berzek Sefer, Çerkez Beyi Vahab, Emekli Jandarma Yüzbaşı Çerkez Koçbey, Emenli Jandarma Binbaşı Maan Ali'dir.⁹⁸⁸

Meclis'in açılmasına sayılı günler kala başlayan bu isyan dalgası karşısında önce Mustafa Kemal Paşa, ardından TBMM'nin açılmasıyla Ankara Hükümeti hızlıca önlemler

⁹⁸⁵ 28 Ekim 1919'da Adapazarı ve civarında bir grup Adapazarı telgrafhanesine gelerek padişahla görüşmek istemişler, olayı duyan Kaymakam Tahir Bey ise 25 atlı göndererek asilerin hareketini engellemiştir. Elebaşları yakalanmış, İstanbul Hükümetinden para alanlar tespit edilmiş ve bölgede asayiş sağlansa da bu uzun süreli olmamıştır. 16 Kasım 1919'da Düzce Mahkemesi tarafından birkaç eşkıyanın Amasya'ya sürülmesi kararını tatbik etmek üzere yola çıkan jandarmaların önü kesilmiş ve 30 kadar Çerkez atlısı eşkıyaları kaçırmıştır. Ardından Düzce Hâkimi ve Düzce Jandarma Bölük Kumandanı merkezde şehit edilmiştir. Şehirdeki hadiselerin önlenmesi için kurulan asayiş müfrezesinin başına getirilen Binbaşı Mahmut Nedim hem Kuvayı Milliye hem de İstanbul Hükümetine yakın durmaya çalışan bir politika izlediğinden bölgede tam bir asayiş sağlanamamıştır bkz. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt.*, 43-45.

⁹⁸⁶ Günay Çağlar, "Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası (Nisan-Mayıs 1920)", *Atatürk Yolu Dergisi* 2/5(1990): 85, https://doi.org/10.1501/Tite_0000000235. Erdeha, *Millî Mücadelede Vilâyetler*, 226.

⁹⁸⁷ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt.*, 84.

⁹⁸⁸ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt.*, 44-45.

almaya başlamıştır. Öncelikli olarak Mustafa Kemal Paşa hadiseye derhal müdahale etmiştir ancak önlemler tam manasıyla etki edememiş olacak ki 14 Nisan'da Beypazarı isyan etmiş, 18 Nisan'da Bolu'daki isyancılar Boğaz'daki Jandarmalara saldırmış ve Bolu asilerin eline geçmiş, 20 Nisan'da Gerede düşmüştür.⁹⁸⁹ Dâhiliye Nezareti ise İzmit Mutasarrıflığına 14 Nisan 1920 tarihinde gönderdiği resmi yazısında, Adapazarı'na Kuvayı Milliye mensubu 60 civarında kişinin gelerek ahaliden para istediklerini, bunun üzerine ahalinin silahla karşı koyduğunu ve Kuvayı Milliye'den 15 kişinin öldüğünü bildirmiştir. Ayrıca Nezaret tarafından, olaylar nedeniyle Kuvayı Milliye'nin Adapazarı'nı terk ettiği fakat Sapanca'da hala konuşlandıkları, hangi nedenle ve isimle olursa olsun kanun haricinde ahaliden para alınamayacağı için hızlıca tedbir alınması ve uygulanması emri verilmiştir.⁹⁹⁰ Belgeden de anlaşılacağı üzere hadiselerin ortaya çıkışını Dâhiliye Nezareti, Kuvayı Milliye güçlerine bağlamış ve hedefe milli güçleri koymuştur.

Düzce'de hadiseler sürerken, Beypazarı'nda da hareketlilik baş göstermiştir. Millî Mücadele karşıtı Beypazarlı bir grup ilçe kaymakamına gelerek, Padişah tarafından gönderilen fetvanın olduğu postayı almak istediklerini söylemiştir. Bir yandan da postane basılarak, postane müdür tehdit edilmeye başlanmıştır. Olayları yatıştırmaya çalışan kaymakam, öne postayı isyancılara vermiş ardından ellerinde bulunan 30 civarındaki tüfeği teslim etmiştir. Ankara Hükümeti ise hadise büyümeden önünü kesmek maksadıyla Binbaşı Şemsettin'in başında bulunduğu müfrezeyi 20 Nisan'da Ankara'dan olay yerine göndermiş ancak askerler Beypazarı'na asilerin saldırısı nedeniyle giriş yapamamıştır.⁹⁹¹

Müfrezenin Ankara'dan Beypazarı'na gönderildiği gün isyan hareketinin hızını yavaşlatmak ve İstanbul Hükümeti'nin isyan mıntıkasındaki etkisini kırmak için Mustafa Kemal Paşa, 20 Nisan 1920'de Devrek, Ereğli, Mudurnu, Bartın, Göynük ve Zonguldak Kaymakamlarına bir telgraf göndermiştir. Paşa, kaymakamlara telgrafın ellerine ulaştığı dakikadan itibaren Kastamonu vilayetine bağlı olduklarını, buradan verilecek her türlü emri tamamen uygulamakla yükümlü olduklarını, herhangi bir sebep/bahane/savsaklama halinde sorun oluşması durumunda sorumluluklarının “şedit” yani şiddetli olacağı bilgisini vermiştir.⁹⁹² Bu dönemde isyan mıntıkası Kastamonu Valisi (Hatipzade Ahmet) Cemal Bey⁹⁹³ tarafından

⁹⁸⁹ Çağlar, “Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası”, 85-86.

⁹⁹⁰ BOA, 53-44/1.

⁹⁹¹ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 51-52.

⁹⁹² *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı 48, Yıl:13, Haziran 1964, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1964, Vesika No:1122. Erdeha, *Millî Mücadele Valileri*, 226.

⁹⁹³ Cemal Bey, İstanbul'dan yola çıkmış ve 16 Kasım 1919'da önce İnebolu'ya gelmiş, atlı Jandarmaların eşliğinde Kastamonu'ya uğurlanmıştır. 18 Kasım'da Kastamonu girişinde diğer idari amirler tarafından karşılanmış ve yaptığı ilk konuşmasında Millî Mücadele, Kuvayı Milliye lehine konuşmalar yaparak halkın güvenini kazanmaya başlamıştır. Görevine başlar başlamaz Müdafaai Hukuk Cemiyetinin kendi bölgesinde teşkilatlanması emrini vermiştir. Ayrıca Cemal Bey, Kastamonu'da görevine başlar başlamaz daire amirleriyle görüşmeler yapmış,

yönetilmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Bolu Mutasarrıflığına bağlı olan Devrek, Ereğli, Mudurnu, Bartın, Göynük, Zonguldak ilçeleri Cemal Bey'in yönetimine geçmiştir.⁹⁹⁴ 22 Nisan'da ise daha büyük bir kuvvetle olaylara müdahale edilmesinin hazırlıkları yapılmış ve bir müfreze yola çıkarılmışken, Nallıhan bu kez isyancılar tarafından ele geçirilmiştir.⁹⁹⁵ Böylelikle Dâhiliye Vekâletine bağlı bir vali iç güvenliği sağlamak adına görevlendirilerek, isyan sürecinde liderlik üstlenmiştir.

Düzce, Beypazarı, Nallıhan ve diğer noktaları hızla ele geçiren isyan ateşi, Ankara Hükümeti ve ilgili vekâletleri askeri ya da mülki tedbirler almaya yöneltmiştir. Ancak sorunun salt askeri yöntemlerle çözmenin tam manasıyla yarar getirmeyeceği düşünülmüş olunacak ki bölgeye Nasihat Heyetlerinin gönderilmesine karar verilmiştir. Heyete, bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından Trabzon Mebusu Binbaşı Hüsrev Gerede başkan olarak seçilmiş ve heyette üye sıfatıyla Bolu Mebusu Şükrü Bey (Güleç), Rize Mebusu Osman Bey (Özgen), Dr. M. Fuat Bey (Umay) yer almıştır. Halkı aydınlatıp, Meclis otoritesini tanımak amacıyla seçilen Nasihat Heyeti, 21 Nisan 1920'de Ankara'dan ayrılmış ve 23 Nisan'da Gerede'ye ulaşmıştır. Ancak heyet Gerede'de pusuya düşürülüp esir alınmış, Hüsrev Bey çatışma sırasında sırtından yaralanmıştır. Gerede'de bir süre tutulan heyet üyeleri, zincirlenerek güvenlik gerekçesiyle Düzce'ye⁹⁹⁶ gönderilmişlerdir.⁹⁹⁷ 23 Nisan'da Adapazarı eşrafından olan Sait Bey'in ve Kazım Bey'in yer aldığı bir nasihat heyeti daha Budaklar köyünde asilerle görüşmeye gitmiş ancak asiler tarafından öldürülmüşlerdir. Bu hadise üzerine Batı Cephesi Komutanı Ali Fuat Paşa⁹⁹⁸, Geyve'ye hareket etmiş, meydana getirdiği tüm kuvvetleriyle Geyve boğazını kapatmaya başlamıştır.⁹⁹⁹

TBMM açıldıktan 2 gün sonra yapılan 25 Nisan 1920 tarihli celsesinde ise Antalya Mebusu Hamdullah Subhi Bey, Bolu'da çıkan isyan ve hadiselerle değinmiştir. Subhi Bey konuşmasında, Bolu'da yaşanan hadiselerin yerel meseleler olmadığına, aksine dalga dalga memleketin birçok köşesini kuşatma ihtimali bulunduğu ve esas tehlikenin de bu

hangisinin Millî Mücadele yanlısı olduğunu tespit etmiş, lehte davranmayanlarla görüşmeler yapsada ikna edemediklerinin görevine son vererek, vilayet dışına çıkartılmaları emrini vermiştir bkz. Peker, *İstiklal Savaşının Vesika*, 111-115.

⁹⁹⁴ Erdeha *Millî Mücadele Valileri*, 226-227.

⁹⁹⁵ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt.*, 52.

⁹⁹⁶ Düzce'ye getirildiklerinde Nasihat Heyeti üyeleri önce hapishaneye götürülmüş, ardından Hürriyet ve İtilaf Fırkası binasına gönderilmişlerdir. Bu binada heyet üyelerinin yanındaki odada, isyan sırasında karşı çıkan Yüzbaşı Avni Efendi, Jandarma Kumandanı Cemal Bey, 14. Fırkanın yakalanan subayları da tutulmuştur bkz. Çağlar, "Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası", 91.

⁹⁹⁷ Turan, *Türk Devrim Tarihi II*, 173.

⁹⁹⁸ Bu tarihlerde Ali Fuat Paşa, Anzavur isyanı ve Yunan saldırıları nedeniyle moral ve umutları kalmayan halka destek olmak, inceleme yapmak üzere Bursa'dadır. Düzce'de yaşanan hadiseyi öğrendiğinde de derhal bölüğünü toplayarak Geyve'ye hareket etmiştir. Zira II. Anzavur isyanı Bursa ve çevresinde tamamen bastırılmış, ortalık sakinleşmiştir bkz. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 58.

⁹⁹⁹ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 49.

olabileceğine dikkat çekmiştir.¹⁰⁰⁰ Nitekim Antalya Mebusunun öngörüsü gerçekleşmiş, Bolu ve Düzce'ye akseden isyan, bir süre sonra Safranbolu'ya doğru genişlemeye başlamıştır. Ayaklanmanın önünü kesebilmek için Millî Mücadele yanlısı Kastamonu Valisi Cemal Bey, kendisine bağlı kuvvetleri belirlediği noktalara yerleştirmiştir. 29 Nisan 1920'de ise Mustafa Kemal Paşa'ya Safranbolu'da hareketliliğin başladığını, dükkânların kapandığını, telgraf iletişiminin kesildiğini, Safranbolu'ya gönderilen Jandarma Takım Komutanının görevden el çektirildiğini, buna rağmen 28 Nisan'da gönderdiği kuvvetlerin Çerkeş ve Safranbolu'ya girerek örfi idare ilan ettikleri bilgisini vermiştir. Vali Cemal Bey ayrıca bölgede yaşayanlara yönelik olarak, isyan hareketlerinden haberdar olunduğunu ve suçluların en ağır biçimde cezalandırılacaklarını ilan eden bir bildiri yayınlamıştır.¹⁰⁰¹ Mustafa Kemal Paşa Vali Cemal Bey'e cevaben, tüm valiliklere Hıyaneti Vataniye Kanunu'nun uygulanması yönünde emir verdiğini bildirmiştir.¹⁰⁰² Dolayısıyla isyanın bastırılmasında mülki amirler, Ankara Hükümeti ile askeri yetkililer ortaklaşa hareket ederek meseleyi çözmeyi hedeflemişlerdir.

Düzce'den ateşlenen ayaklanmanın başında Sefer Bey isimli şahıs yer almış, Sefer Bey'in eniştesi Çilimlili Mehmed Ağa ise Nasihat Heyetinin ihtiyaçlarını tutuklu bulundukları sürede gidermekle görevlendirilmiştir. Bu sırada Mehmed Ağa ile Dâhiliye Nazırı Ali Kemal arasındaki telgraf trafiğinde, nasihat heyetinin İstanbul'a gönderilerek Beyazıt Meydanı'nda asılmalarını istedikleri fakat Sefer Bey'in Kuvayı İnzibatiye Kumandanı Süleyman Şefik Paşa ile görüşmek için İzmit'te bulunması nedeniyle üyeleri gönderemedikleri anlaşılmıştır. Bir müddet sonra Kuvayı Milliye güçlerinin kontrolü askeri yöntemlerle ele almaya başlamış, Nasihat Heyeti üyeleriyle görüşen Sefer Bey'e Millî Mücadele anlatılmaya çalışılsada başarılı olunamamıştır. Zaman içerisinde İstanbul'un tutumundan şüphe eden, Meclis güçlerinin de bölgede hâkimiyet kazanmaya başlamasıyla endişeye kapılan Sefer Bey, Nasihat Heyeti üyeleriyle görüşmeye başlamıştır. Görüşmeler neticesinde Sefer Bey ve çevresindekiler, Ankara'yla uzlaşarak Düzce isyanını sonlandırmaya karar vermişlerdir. Nasihat Heyeti Reisi Hüsrev Bey, vakit kaybetmeden bu gelişmeyi 23 Mayıs 1920'de Meclis'e bildirerek Düzce halkının korktuğunu, Sefer Bey'in uzlaşma istediğini, Ethem Bey'in Düzce'ye gelmesini halkın istemediğini yazmıştır. Sefer Bey'e, Ethem Bey Düzce'ye gelmeden Mustafa Kemal Paşa ile uzlaşma sağlandığı bildirsede, 26 Mayıs'ta Kuvayı Seyyare güçlerinin Düzce'ye hızlıca girişi

¹⁰⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.1, İçtimai Senesi:1, 25.4.1336, 49-50.

¹⁰⁰¹ Erdeha, Milli Mücadele Valileri, 227.

¹⁰⁰² Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Türk İstiklal Harbi VI. Cilt, 54.

engellenememiştir.¹⁰⁰³ Nitekim aynı gün Çerkez Ethem, Sefer Bey'i hükümet konağı önünde astırmıştır.¹⁰⁰⁴

Bolu hadisesi sadece Ankara Hükümeti'nin değil İstanbul Hükümeti'nin de ilgi alanlarından biri halini aldığı, bu doğrultuda sorumlu olan yapının Dâhiliye Nezareti olduğu aşîkârdır. Öyle ki İzmit Mutasarrıf vekili İbrahim Hakkı Bey¹⁰⁰⁵ 12 Haziran 1920 tarihinde Dâhiliye Nezaretine, Bolu'da başlayıp Düzce isyanı halini alan olaylarla ilgili bir rapor göndermiştir. Raporunda Nezarete, 26 Nisan 1920'de Adapazarı'na gelişinden itibaren kendi açısından yaşananlar hakkında bilgi vermiştir. Adapazarı'na geldiğinde Düzce, Hendek ve çevresinin Padişaha olan bağlılıklarıyla kendisini karşıladıklarını ifade etmiştir.¹⁰⁰⁶ Raporunda dikkat çekici hususlardan biri Düzce, Hendek, Adapazarı ve çevresinden Kuvayı Milliye güçlerine karşı topladıkları 10.000 civarındaki gönüllülerin yeterli silah, cephane, malzemelerinin olmadığı Mayıs ayında bölgeye gelen İzmit Fevkalade Kumandanı Süleyman Şefîk Paşa'ya iletiildiği ancak çözüm sağlanamadığı, olaylara Paşanın gerekli müdahalelerde bulunmadığı bilgisi olmuştur. İzmit Mutasarrıf Vekili İbrahim Hakkı Bey, raporunda Anzavur ve Damat Ferit Paşa ile olan münasebetlerini ve İzmit civarındaki silahlı hareketlerine de açıklık getirmiştir. Nihayetinde Mayıs 1920 sonunda Adapazarı ve Düzce civarında yaşanan Millî Mücadele karşı hareketin başarısız olduğunu çünkü İstanbul'dan İzmit'e gönderilen kumandanların “*asilerle boğuşmak azminde olan milisleri*” hızlıca düzenlememesi, Sakarya boğazının tutulmasını dikkate almamaları, Düzce'ye yeterli teçhizatı göndermemeleri, oluşturulan milis kuvvetin iâşe ve sağlık ihtiyaçlarının giderilmemesi, İzmit-Bolu'nun “*asilere*” geçmesine neden olmaları böylece Kuvayı Milliye'nin saldırıya geçerek kritik bölgeleri ele geçirdiği iletilmiştir.¹⁰⁰⁷ Önce vekâleten daha sonra da asaleten İzmit Mutasarrıflığına atanan İbrahim Bey'in bir müddet sonra İngilizlerle yakın ilişki kurarak İzmit ve çevresinde Ermeni, Çerkez, Boşnak, Arnavut, Kürt ve Rum azınlıklardan oluşturulan bir federasyon kurma çabası içinde olduğu İstanbul Hükümeti tarafından da fark edilmiş, Damat Ferit Paşa bizzat görevden almaya çalışmış fakat başarılı olamamıştır.¹⁰⁰⁸

¹⁰⁰³ Çağlar, “Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası”, 92-95. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 63-64.

¹⁰⁰⁴ Turan, *Türk Devrim Tarihi II*, 174.

¹⁰⁰⁵ Can Erdem, “İbrahim Hakkı Bey'in İzmit Mutasarrıflığı”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 5(2004): 105-123. Fahri Yetim, “Millî Mücadele Döneminde İsyânların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7/13 (2011), 55-69.

¹⁰⁰⁶ İbrahim Bey'in kendi ifadesinde Adapazarı'na gelerek gönüllü topladığı, Adapazarı ahalisine Padişahın selamlarını getirdiğini söyleyerek 150 lira maaşla kaydettiğini ve “İzmit Mutasarrıfı Çerkez İbrahim” olarak Mustafa Kemal Paşa kendisini tarif etmiştir bkz. Atatürk, Nutuk, Cilt II, 444.

¹⁰⁰⁷ BOA, 41-76/1-2-3.

¹⁰⁰⁸ Erdem, “İbrahim Hakkı Bey'in İzmit Mutasarrıflığı”, 109-110.

3 aydan fazla süren Bolu, Adapazarı ve Düzce’yi içine alan Ankara yakınına kadar sirayet eden isyan, Haziran 1920 başında durdurulsada 29 Temmuz 1920’de tekrar başlamıştır. İsyanın tekrarlanmaması adına Ankara Hükümeti önlemler almak zorunda kalmış, bu nedenledir ki 5 Eylül 1920’de Heyeti Vekile tarafından Batı Cephesi’ni ilgilendiren kritik bir karar daha verilmiştir. Kararname’de “açıklanmayan” bazı siyasi ve askeri sebeplerden Bolu, Geve, Ertuğrul, Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar, Denizli, Burdur, Isparta livalarında bulunan Rum ve Ermeni asıllı “şimdilik” 20-40 yaş aralığındaki erkeklerin belirli mevkilere muhafaza altında sevk edilmeleri emri verilmiştir. Karardan sorumlu tutulan vekâletlerden biri Müdafaa-i Milliye Vekâletiyken bir diğeri Dâhiliye Vekâleti olmuştur.¹⁰⁰⁹ Böylelikle Dâhiliye Vekâleti, önleyici iç güvenlik faaliyetlerinden olan sevk ve iskân yönteminin uygulayıcılarından biri olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, bu isyan sonunda Binbaşı Hayri, Yüzbaşı Ali, Mülâzimievvel Şerefettin, Mülâzimievvel Hayrettin, Makinalı tüfek zabiti Mehmet Hayri, Tabur Kâtibi Hasan Lütfi, Cerrah İbrahim Etem Efendilerin asi başları gibi muamele gördüklerini açıklamıştır.¹⁰¹⁰ Nitekim resmi evraklarda da görülmektedir ki isyan sonrası yapılan inceleme ve yargılamalar neticesinde çeşitli meslek gruplarına ve kişilere kanunen uygun görülen cezalar verilmiştir. Örneğin Beypazarı isyanında “müşevvik ve medhaldar olmak” suçuyla Ankara İstiklal Mahkemesi; Beypazarlı Eski Zonguldak kadısı Abdullah, Beypazarlı emekli mal memuru aynı zamanda Hürriyet ve İtilaf Fırkası Reisi Hacı Ziya, Beypazarlı Mekteb-i İbtidaiye öğretmeni Münir ve Beypazarlı emekli mülazım Reşad’ı yargılamıştır. 19 Aralık 1920’de Ankara İstiklal Mahkemesi bahsi geçen kişilerin yargılamasının devamına ancak kefaletle serbest bırakılarak tahliyelerine karar vermiştir.¹⁰¹¹ Suçlu oldukları tespit edilerek ceza verilen kişiler içerisinde söz konusu bölgelerde mülki idare görevleri üstlenenlerde yer almıştır. Ancak zaman zaman Heyeti Vekile’nin almış olduğu kararlarla, İstiklal Mahkemesi yargılamalarının sonuçlarını değiştirmiştir. Örneğin; Safranbolu Posta ve Telgraf Müdürü Sabri, Jandarma Receb, Ziraat Bankası memuru Ali, Orman muamelatı memuru Fikri Efendilerin affedilmesiyle ilgili olarak Dâhiliye Vekâleti, 27 Kasım 1920 tarihinde 7707/2248 numaralı tezkeresini Heyeti Vekile’ ye sunmuştur. Tezkereyi görüşen Heyeti Vekile, Bolu ve Safranbolu olaylarına karışanların hükümete sığındıkları için cezalarının affedilmesini Büyük Millet Meclisi’ ne arz etmeye 15 Aralık 1920 tarihinde karar vermiştir.¹⁰¹²

¹⁰⁰⁹ BCA, 30-18-1-1/1-11-17/95-1. Perinçek, *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C.9, 341.

¹⁰¹⁰ Atatürk, *Nutuk*, 1920-1927 Cilt II, 446-447.

¹⁰¹¹ TBMM Arşivi, İstiklal Mahkemeleri, Rumuz: T2, Kutu No:4, Dosya No: 40, Gömlek No:1, Sayfa No:1.

¹⁰¹² BCA, 30-18-1-1/ 2-24-12.

Bolu, Düzce, Hendek ve Adapazarı bölgesi TBMM açısından sıklıkla iç güvenlik sorunlarının yaşandığı, bu nedenle tedbir, uygulama ve bilgi gerektiren alanların başında yer almıştır. Bu doğrultuda bölgede görev yapan Dâhiliye Vekâletine bağlı mülki amirlerden ve onlara bağlı teşkilatlardan iç güvenlik meselelerini geniş perspektiften açıkladıkları raporlar, Ankara Hükûmetine gönderilmiştir. Bu raporlardan belki de en geniş kapsamlı olanlarından biri Adapazarı kazası Kaymakamı ve Mal Müdürü tarafından hazırlanan rapor olmuştur. Adapazarı Mal Müdürünün raporuna göre; Adapazarı'nın 30 milyonu geçen senelik geliri varken, Mondros Mütarekesi sonrası kazanın hazinesinde büyük bir azalma yaşanmıştır. Büyük çaplı gelir azalışına; Adapazarı'nda temettü, arazi ve emlak vergilerinin kaynağı olan Ermenilerin, İstanbul Hükûmeti'nin hem 5-6 milyon civarında gelir getiren vergiden hem de tüm genel tekâlif-i emirlerden muaf tutulması kararı almaları neden olmuştur. Ardından Adapazarı'nın yaşadığı felaketler, işgaller sırasında Ahmet Anzavur'un mahiyetindeki izmit Mutasarrıfı İbrahim Hakkı Bey'in gayrimeşru biçimde belediye gibi yerlerden topladığı 50 bin lira ve ahaliden cebren emanet biçiminde aldığı arazi, temettü vergileri ile mal sandıklarında bulunan 20 bin liraya el koyması olmuştur. Kuvayı Milliye'nin yokluğunu fırsat bilen Aralık, Yazlık, Kuruçeşme, Kazım Paşa, Salihîye, Dreköy, Ecildere, Mahmudiye, Meşeli ve Sedivan gibi Çarık'ın ötesindeki yerlerde bulunan Abaza, Rum ve Ermenilerden oluşturulan çetelerin varlığı yüzünden açıklanan bölgelere 3 aydan beri tahsildar gönderilemediğinden "*tahsili asayîşi*" sebebiyle 1.500 liralık vergi toplanamamıştır. Rumlardan alınan 1.000-1.500 lira arasında değişen vergi ise bu kişilerin çok büyük bir kısmının başka yerlere gitmesi nedeniyle kesilmiştir. Bunların arasında 40.000 lira kadarlık vergisi bulunan Hendek, Akyazı ve Karasu'nun geliri, Geyve ve Düzce mal sandıkları adına alınmış ancak kazaların masrafına karşılık alınmaları nedeniyle bütçe açığına neden olmuşlardır. Kasabanın ve asayîşi sağlanan köylerin vergileri ise %90 oranında toplanmıştır. Ayrıca bölgede yaşayan bazı yabancıların başka yerlerdeki emlak vergileri, daha önce başka sandıklar namına tahsil edilirken artık tahsil edilemediği bildirilmiştir. Mal müdürünün 4 Ocak 1921 tarihinde yukarıdaki bilgileri verdiği bu raporda dikkat çeken bir diğer husus ise gelir olmadığından askeri ve mülki memurların maaşlarının verilemediği, bu meblağının büyüdüğü ve bu konuda harekete geçilmesi gerektiği vurgusu olmuştur.¹⁰¹³ Raporda dikkat çeken husus devletin kamusal ihtiyaçları giderebilmek için önemli gelir kaynaklarından olan vergileri toplayamaması, buna hem gayrimüslimlerin durumu hem de iç güvenliğin sağlanamamasının neden oluşudur. Vatandaşından vergi geliri elde edemeyen devlet, en temel ihtiyaçlardan görülen güvenlik gereksinimlerini karşılamakta zorlanmaya başlamış ve durum bir sarmal halini almıştır.

¹⁰¹³ BCA, 30-10-0-0/64-431-2/2-4.

Mal Müdürünün raporuyla birlikte Adapazarı Kaymakamı Edhem Şevki Bey, 5 Ocak 1921 tarihinde Heyeti Vekileye kasabanın mülki ve askeri vaziyeti hakkında detaylı bir rapor ve harita göndermiştir. Rapora göre; askeri gereklilikler nedeniyle Kuvayı Milliye'nin Eylül 1920'de Adapazarı'nı tahliye etmesini fırsat olarak gören Abaza, Rum ve Ermeni çetelerden oluşturulan bir kuvvet, merkez kazaya gelerek burada bir hükümet kurmuşlardır. Kurulan bu yapı tamamen milli gayelere aykırı fikirlerden meydana geldiği için kasabayı ellerinde tuttukları 1 aylık sürede cinayetler ve iftiralar atarak idari düzenle alakası olmayan bir “*anarşi üslûnî*” uygulamışlardır. Anarşi usulleri uyarınca önce mali hazineye ait olan paralar çetelerin ihtiyacı için kullanmış, Duyun-ı Umumiye ve bankalar gibi mali birimlere “*musallat olarak*” kanun dışı biçimde halka ait serveti tüketmişler, iane defterleri alınarak kura ahalisinin özel serveti alınmış, yine kura ahalisine çeteleri musallat ederek halkın her şeyine el koymuş, tehditlerle paralar istenmiştir. Kaza ve çevresinde her biçim ve şekilde servet tahsil ettikten sonra halka karşı zalimliğe başlanmış, milli istihbarat ve askeriye tam anlamıyla oluşmadığından halk her muameleye boyun eğmek mecburiyetinde kalmıştır. 8 Ekim 1920'de Adapazarı'nı yöneten bu “*muzlim kuvvetleri*” yok etmek için Kuvayı Milliye'den gönderilen bir miktar mücahit taarruz ederek Abazaların da dahil olduğu Hristiyan çetelerini buradan çıkartmıştır. Ancak Kuvayı Milliye güçleri 9 Ekim'de geldikleri yere geri dönmeleri hususunda aldıkları emir gereği Adapazarı'ndan ayrılmışlar ve bölgede hükümetin olmamasından ötürü ahali sahipsiz kalmıştır. Bu halden şaşırarak halk önce mahalle teşkilatları yapmış ve gece mahallelerine saldıran Abaza eşkıyaların hırsızlıklarını engellemek, saldırılarını önlemek gibi başarılar elde etmişlerdir. Ardından gittikçe artan uyanış ve fevranla küçük, büyük herkes muazzam bir çalışma yaparak silahlanmış, kurulan askeri mevzilere koşmuştur. Mahalli bir heyetin hükmüne tabi olarak asayiş sağlamaya, kanunları uygulamaya, hücum eden çetelerle mücadele etmek ve Yunan taarruzlarını engellemek için “*Milis Jandarma teşkil edilmiş*” ve büyük gayretler gösterilerek “*halk teşkilâtının pek parlak bir numunesi fi'ilen vücûd bulmuştur.*”¹⁰¹⁴ Kaymakam Edhem Şevki Bey'in raporunda yer alan önemli detay da halkın iç güvenliği sağlamakta bizzat yer alışı olmuştur. Gayrimüslimlerle birleşerek çeteleşen yapılarak karşı halk doğrudan harekete geçmek mecburiyetinde kalmıştır.

Adapazarı Kaymakamı Edhem Şevki Bey'in hazırladığı rapora eklediği krokinin, ilgili kumandanlıklarca onaylanan ve havzanın bir tarafındaki coğrafi sahayı açıklayan “kita krokisi” olduğunu açıklamıştır. Adapazarı havzası içinde kalan ve 3 aydan beri düşman hücumlarına maruz kalan, çeşitli felaketlere uğrayan kasaba ile tüm köyler raporun yazıldığı sırada adaleti ve korumayı sağlayan milli kuvvetlerin muhafazasına geçmiştir. Bu kuvvet ise halkın iftiharına

¹⁰¹⁴ BCA, 30-10-0-0/64-431-2/ 5.

mazhar olmuş, Kuvayı Milliye'nin ve TBMM Hükümeti'nin emirlerine harfiyen itaat etme vazifesi olan bir yapı olduğunu ancak “*bî-teraflik maskesi*” altında olduğundan ileride bu yönetimden büyük faydalar sağlanacağını belirtmiştir.¹⁰¹⁵

Şekil 3. Adapazarı Kaymakamı Edhem Şevki Bey'in raporunda bulunan kroki

¹⁰¹⁵ *BCA*, 30-10-0-0/64-431-2/ 5.

sayesinde memleketi muhafaza edebildikleri bu “*hengâmede*” düşmanla cephe de ki temasların sadakatle muhafaza edilmesi ve Batı ordumuzun ileri karakolu konumunda bulunan Adapazarı ahalisinin düşmana karşı set görevi görmesi oldukça mühim olacağı değerlendirilmiştir. Edhem Bey, Adapazarı milli teşkilatının yavaş yavaş büyüyerek ciddi bir gelişim gösterdiğinden de bahsetmiştir. Öyle ki önceden hiçbir silahı olmayan tüm köy halkı peyderpey silahlandırılmış, aralarında bağ ve irtibat sağlayacak “seyyar müfrezeler” oluşturmuş, telgraflar hatları kurulmuş, bir tarafta sınır içinde kalan nahiye ve köylerde asayiş ve kanun icrasını hakkıyla uygulamak için Adapazarı’nda bu konulardan sorumlu bir “*milli temsil heyeti*” ile icraata başlamıştır. Böylece tarafsız gibi bir görüntü çizilerek aslında Kuvayı Milliye’nin ufak bir parçası olarak hareket eden memleket gençleri sayesinde askeri teşkilatlanma yapılmış ve 500 kişilik bir milis kuvvet oluşturulmuştur.¹⁰¹⁶

Adapazarı Kaymakamı Edhem Bey, raporunda mal müdürünün görüşlerine yer vermiştir. Kaymakam bey, mal müdürünü haklı bularak mali durumlarının “*acınacak*” vaziyette olduğunu belirtmiştir. Zira Anzavur isyanı Adapazarı ve çevresinde yaşandığından 3 aylık bir süreçte ticaret yapılamamış, milli servet azalmış hatta dörtte üçü kaybedilmiştir. Anzavur sonrası ise Mutasarrıf İbrahim bu kez şehrin nakdi servetine el koymuş, trenlerin çalışmaması ve Abazaların 3 kez şehre saldırmaları nedeniyle mal ile mahsullerini nakite çeviremeyen halkın son servetini Mutasarrıf İbrahim, daha sonra Kaymakam vekili Fuat almıştır. Adapazarı bi taraf olduğunu ilan etmiş ve milli silahlı bir teşkilat yaratmak için milislere gereken askeri teçhizat ve malzemeler borçlanarak sağlanmıştır. Böylece halk elinde kalan son gücünü de istiklal uğruna harcamıştır.¹⁰¹⁷ Kaymakam bölgede bulunan memurlara, muhafazayı sağlamakla görevlendirilen ücretli milislere vs. gruplara maaş verilemediğini belirtmiştir.¹⁰¹⁸

Son olarak Kaymakam Bey, bölgesinde yaşanan sorunlara açık bir biçimde Ankara’dan isteklerini ve önerilerini raporuna eklemiştir. Kaymakam; Adapazarı’nın içinde bulunduğu durum dikkate alınarak halktan nakit için istekte bulunulmamasını, memur kadrosunun mevcut haliyle sınırı aştığı için buraya mülki memur gönderilmemesini, idari icraatlarında serbest bırakılmalarını ya da askerî harekât yapılarak tamamen ele geçirilmelerini istemiştir.¹⁰¹⁹

17 Ocak 1921 tarihinde Heyet-i Vekile tarafından çıkartılan kararname ile Bolu’dan Safranbolu’ya sıçrayan isyana iştiran edenlerin, adı karışanların hükümete sığındıkları takdirde affedilecekleri ve haklarındaki kovuşturmanın erteleneceğine karar verilmiştir. Kararda imzası

¹⁰¹⁶ BCA, 30-10-0-0/64-431-2/ 5.

¹⁰¹⁷ BCA, 30-10-0-0/64-431-2/ 5.

¹⁰¹⁸ BCA, 30-10-0-0/64-431-2/ 6.

¹⁰¹⁹ BCA, 30-10-0-0/64-431-2/ 6.

olan Dâhiliye Vekili Namına Dr. Adnan Bey'dir.¹⁰²⁰ Adapazarı Kaymakamlığından gönderilen ve kazanın genel durumuna açıklık getiren bu rapor ise İcra Vekilleri Heyetinin 22 Ocak 1921 tarihindeki toplantısında görüşülerek gereğinin yapılması üzerine İktisat Vekâletine gönderilmiştir.¹⁰²¹ Buradan hareketle Ankara Hükümeti isyanlara sadece Dâhiliye Vekâleti ya da Erkan-ı Harbiye üzerinden incelememiş, meseleyi çok daha geniş bir alanda tahlil etmeye gayret göstermiştir. İsyen dalgalarının altında yatan nedenlerin belki de en mühimlerinden olan ekonomik düzenin bozulmuşluğu, işsizlik gibi hususların tahliline gerek duyan hükümet, belki de bu nedenle isyan raporunun gereğinin yapılması üzerine İktisat Vekâletine gönderilmesine karar vermiştir.

4.4. Yozgat ve Çapanoğulları

13 Nisan-31 Mayıs 1920'de Beypazarı, Bolu ve Düzce'yi içine alan büyük isyan hareketi başlamış ve milli kuvvetlerce bastırılmaya çalışılırken, 15 Mayıs- 20 Ağustos'ta Yozgat olayları meydana gelmiştir. 8 Temmuz 1920'de ise milli kuvvetler var güçleriyle isyan dalgasını bastırmaya gayret gösterdiği sırada Yunan kuvvetleri, Bursa'yı işgal etmiştir.¹⁰²² Yozgat isyanı ile ilgili yapılan araştırmalarda, hadisenin çıkış tarihlerinde ufak uyumsuzluklar bulunsa da hadiselerin 2 isyan dalgası biçiminde gerçekleştiği üzerinde uzlaşa sağlanmıştır. Bu doğrultuda 1. Yozgat isyanı 15 Mayıs-27 Ağustos 1920 arası, 2. Yozgat isyanı ise 5 Eylül-30 Aralık 1920'de cereyan etmiştir. İsyanda rol oynayan iki önemli faktörden birisi bölgedeki Çerkez hareketlenmesi ve hoşnutsuzluğuken bir diğeri, Yozgat'ta sözü geçen köklü bir ailelerden Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlısı “Çapanoğulları” olmuştur.¹⁰²³

Anadolu'nun ortası olarak tarif edilebilecek konumda bulunan; Yozgat, Yenihan ve Boğazlıyan çevresinde başlayan isyan hareketi uzunca bir süre Ankara Hükümetini meşgul etmiştir. Özellikle 14 Mayıs 1920'de Postacı Nazım, Çerkez Kara Mustafa ve etraflarına topladıkları 30-40 civarı kişiyle önce Yenihana bağlı Kaman'da isyan başlatılmış ve bu isyan ateşi hızla yayılım göstermiştir. 27-28 Mayıs'ta Çamlıbel'de görev yapan müfreze ve aynı gün Tokat çevresindeki tabur esir alınmış, 6-7 Haziran'da askerlerin mücadelesine rağmen Zile ele geçirilmiş, 23-24 Haziran'da Boğazlıyan'a baskın yapılarak müfreze etkisiz hale getirilmiştir.¹⁰²⁴ 13 Haziran'da ise Çapanoğullarından Edip, Celal, Salih ve Halit Beyler, Ayrancıoğulları ile Deli Ömer çeteleri başta olmak üzere çevredeki diğeri eşkıyaları bir araya

¹⁰²⁰ BCA, 30-18-1-1/ 2-28-12/30-4.

¹⁰²¹ BCA, 30-10-0-0/64-431-2/1.

¹⁰²² Emin Sazak. *Emin Bey'in Defteri- Hatıralar*. Yay. Haz. Himmet Kayhan. Ankara: Tolkun Yayın, 2007, 147-148.

¹⁰²³ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 176.

¹⁰²⁴ Atatürk, *Nutuk II. Cilt*, 447.

getirerek önce Köhne'yi, 14 Haziran'da ise Yozgat'ı işgal etmiştir. Bu karışıklığı bastırmak için Sivas'tan kuvvet getirilse de başarı elde edilememiş bu nedenle Eskişehir'de bulunan Ethem Bey ile Bolu'dan İbrahim Bey'in kuvvetleri çağırılmıştır.¹⁰²⁵ Yozgat isyanını bastırmak üzere görevlendirilen Ethem Bey, Kuvayı Seyyare kuvvetlerini 16-19 Haziran'da Ankara'dan Eskişehir'e taşımıştır. Ethem Bey'e verilen yeni görev doğrultusunda kuvvetlerine “*Kuvayı Tedibiye*” adı verilmiştir. Kuvayı Tedibiye'nin temel görevi, isyancıları dağıtmak, asayişini temin etmek, isyana sebebiyet veren örgütü ortadan kaldırmak ve isyana sebebiyet verenleri cezalandırmaktır. 20 Haziran'da Ankara'dan yola çıkan Kuvayı Tedibiye, 23 Haziran'da Yozgat'a ulaşarak isyancılara müdahale etmeye başlamıştır.¹⁰²⁶ Olaylar haziran sonunda bastırılrsa da II. Yozgat hadisesi kısa bir süre sonra tekrar patlak vermiştir. Bu arada ise İcra Vekilleri Heyeti Yozgat hadisesiyle ilgili kararlar almayı sürdürmüş, asayişini sağlamaya gayret göstermiştir.

Yozgat hadisesiyle ilgili olarak 22 Temmuz 1920'de İcra Vekilleri Heyeti, asilerin aileleriyle ilgili önemli bir karar almıştır. Yozgat Hadisesine karışıp bu nedenle firarda bulunan asilerin eş ve kızları gibi yakınlarının divan-ı harb-i örfi tarafından haklarında yapılan tahkikat nedeniyle tutuklu bulunanların başka bir yere sürülmelerinden ya da gönderilmelerinden kaçınılması istenmiştir. Uygulanmadan Müdafaa-i Milliye ve Dâhiliye Vekâletleri sorumlu tutulmuştur.¹⁰²⁷ Kuvvetle muhtemeldir ki İcra Vekilleri Heyeti ailelerin zarar görmesinin önüne geçmek ve hadiselerin tırmanmasını önlemek maksatlı “ılımlı” adımlar atmaya özen göstermiştir.

Aynı gün yani 22 Temmuz'da İcra Vekilleri Heyeti almış oldukları 88 numaralı kararla; Çapanoğullarından ile Düzce, Bolu ve Yozgat hadiselerine karışanlardan sığınma talebinde bulunanlar için ilan edilen kararnamenin yayınlanmasından itibaren 15 gün süreyle sığınma taleplerinin kabul edileceği ilan edilmiştir. Ayrıca bu kararnamenin uygulanmasında Müdafaa-i Milliye ve Dâhiliye Vekâletleri sorumlu tutulmuştur.¹⁰²⁸ 25 Temmuz 1920'de ise Heyeti Vekile tarafından 22 Temmuz'da alınan karara atıf yapılarak bir karar daha alınmıştır. Böylece; tahrikçi ve teşvikçi olup hakkında kovuşturma kararı olanların yine 15 gün içerisinde “*cephede hidmet etmekten ziyade efkârı teskin edeceğinden*” teslim olmaları halinde sığınma taleplerinin kabulüne karar verilmiştir.¹⁰²⁹ Kararnamelerden de anlaşıldığı üzere isyan hadisesinde ortak sorumluluk verilen Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Dâhiliye Vekâleti, ortaklaşa bir politika

¹⁰²⁵ Atatürk, *Nutuk* II. Cilt, 448.

¹⁰²⁶ Şaduman Halıcı, “Kuvâ-yı Seyyare”, Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kuva-yi-seyyare/#:~:text=M%C3%BClaz%C4%B1m%20Tahsin%20Bey%20M%C3%BCfrezesi'nin,insan%20g%C3%BCC%C3%BC%20326%20ki%C5%9Fiden%20olu%C5%9Fmaktad%C4%B1r.> Erişim 28.08.2023.

¹⁰²⁷ BCA, 30-18-1-1/1-5-4.

¹⁰²⁸ BCA, 30-18-1-1/1-5-10.

¹⁰²⁹ BCA, 30-18-1-1/1-5-20.

belirleyerek uygulamıştır. Ayrıca hükümet sertlik yanlısı bir tutumla isyanın sonlandırılmasındansa, toplumsal barışı önceleyen bir tutum takınarak Yozgat hadisesine isyan müdahale ettiği yorumun bulunmak, bu paralelde yanlış olmayacaktır. Zira bu yorumu destekleyecek bir başka adım da şöyle atılmıştır; Yozgat isyanında yer aldığı tespit edilerek Divanı Harp'te yargılanıp idam edilen Kadı Remzi Efendi'nin, 8 kişilik ailesinin “*zaruret ve perişanîyet*” halinde oldukları bilgisi Yozgat Mutasarrıflığı tarafından, Dâhiliye Vekâletine bildirilmiştir. Dâhiliye Vekâleti 31 Temmuz 1920'de konu hakkında hazırladığı 415 numaralı tezkeresini Heyeti Vekileye iletmiştir. Nihayetinde Heyeti Vekile, Kadı Remzi Efendi'nin ailesinin dul ve yetim (eytam ve eramil) maaşı talebinde bulunabileceklerine karar vermiştir.¹⁰³⁰

Aileler konusunda Ankara Hükümeti hassasiyet göstermiş ancak iç güvenliği sağlamak adına uygulanan önleyici yöntemlerden sevk ve iskân metodlarını da Yozgat hadisesinde sert bir biçimde kullanmaktan geri durmamıştır. Örneğin Yozgat olaylarının düzenleyicilerinden olan Celal başta olmak üzere hadiseye karışanlar bölgeden uzaklaştırılmıştır. Ancak daha sonra Yozgat'a geri dönüp dönemeyecekleri sorulmuş ilgili birimlerce sorulmuş, İcra Vekilleri Heyeti ise bu isteği yerinde bulmayarak Yozgat'a geri dönmelerine izin vermemiştir.¹⁰³¹ Bu hususta bir diğer örnek ise Çapanoğulları'na akraba olmaları sebebiyle geçici süreliğine Afyon'a gönderilen Yozgatlı Hacı Halil Beyzade Ferid, Ömer, Faik, Şükrü Efendilerin affedilmeleri ve Ankara'ya geri dönmeleri hususunda Dâhiliye Vekâletinin 12 Ağustos 1920'de hazırladığı tezkeredir. Heyeti Vekile 16 Ağustos 1920'de bu kişilerin Afyon'da kalma hallerinin devam etmesi gerektiğine karar vermiştir.¹⁰³² Aynı gün, 11 Ağustos 1920'de Dâhiliye Vekâleti tarafından 2892/567 numaralı tezkeresinde yine Çapanoğulları'nın akrabası olması sebebiyle Afyon'a gönderilen Yozgatlı Kadızade Muhlis Efendi'nin de Afyon'da kalmasının devamlılığına Heyeti Vekile karar vermiştir.¹⁰³³

Yozgat isyanını bastırmakta görevlendirilen Kuvayı Tedibiye iâşesinin merkezden karşılanmasını sağlamak, kuvvetin büyüklüğü ve dönemin şartları sebebiyle oldukça güç olduğundan ihtiyaçlar yerelden giderilmiştir. Bu durumun bir sorun yaratmaması adına 2 Eylül 1920'de Heyeti Vekile, Kuvayı Tedibiye tarafından alınan 2.500 koyun ve 500 sığırın bedeli olan 25.000 liranın sahiplerine ödenebilmesi için Müdafaa-i Milliye Vekâletine avans verilmesini kabul etmiştir.¹⁰³⁴ Bu sayede isyan mıntıkasında TBMM güçleriyle halk arasında olası bir gerginliğin de önüne geçilmeye çalışıldığı aşikârdır. Ancak Mustafa Kemal Paşa 29 Aralık 1920 tarihinde Mecliste yaptığı konuşmasında Kuvayı Milliye içerisinde tehlikeli

¹⁰³⁰ BCA, 30-18-1-1/1-7-6/118-4.

¹⁰³¹ BCA, 30-18-1-1/1-10-3/ 90-4.

¹⁰³² BCA, 30-18-1-1/1-9-3/90-2.

¹⁰³³ BCA, 30-18-1-1/1-9-5/90-3.

¹⁰³⁴ BCA, 30-18-1-1/1-10-9/42-1.

kişilerin yer aldığını bu sebeple Yozgat isyanını bastırmak üzere giden bu kuvvetin, orada bulunan masum insanlara zarar verdiğinin tespit edildiğini açıklamıştır.¹⁰³⁵

Haziran ayının sonunda hadiseler yatıştırılmış görünsede alınan tüm önlem ve müdahalelere rağmen, 7 Eylül’de Zile ve Erbaa başta olmak üzere Tokat civarında yine Ayrancıoğullarının dahiliyle isyan hareketi başlatılmıştır. Bu isyanı bastırmak ise neredeyse aralık ayına kadar sürmüş ve aralıktan sonra ancak durum kontrol altına alınabilmiştir.¹⁰³⁶

İcra Vekilleri Heyeti tarafından daha önce, isyan hadisesine dahil olanların hükümet yetkililerine teslim olmaları haline kabul edilecekleri yönünde bir karar almıştır. Böylelikle 19 Ocak 1921’de Heyeti Vekile tarafından, son Yozgat isyanında yer alan Çavuş köylü Hayri Çavuş, Durakdedefakı’lı Salim, Katil Mustafa ve Seyyid Ahmed’in sığınma isteklerinin Dâhiliye Vekâletinin 16 Ocak 1921 tarihinde verdiği tezkeresi neticesinde kabul edilmiştir.¹⁰³⁷ Kararnameden de anlaşılacağı üzere isyancıların sığınma taleplerini İcra Vekilleri Heyeti gündemine taşıyan Dâhiliye Vekâleti olmuştur.

Meclis’te yapılan görüşmeler sırasında Yozgat ve çevresi gündem maddelerinden biri olmuştur. Bu hususta Tokat Mebusu Rıfat Bey söz alarak; Tokat, Zile, Yozgat arasında bulunan yollarda Aynacıoğlu, Körbekiroğlu, Alioğlu Memet, Yusuf gibi isimlerin birleşerek 1500-2000 atlı haline gelip çevrede bulunan ahaliyi soyduklarını açıklamıştır. Bunları durdurabilmek içinde Yozgat’ta Seyyar Jandarma Birliklerinin teşkil edildiğini hatırlatmıştır. Ancak kış mevsimi olduğundan eşkıyaların dağıldığını ve saklandığını, ancak ilkbahar geldiğinde dağlara çıkabildikleri zaman tekrar ahaliye zarar verebileceklerini ileri sürmüştür.¹⁰³⁸ Buradan hareketle, Yozgat ve çevresinde eşkıyalık hadiseleri her ne kadar çeşitli tedbirler alınsada artış göstermeyi sürdürmüş, iç güvenliği tehdit edici unsurlar varlığını devam ettirmiştir.

Zile, Yeni Han, Akdağmadeni, Yozgat çevresinde yaşanan isyan hareketinin sanıkları İstiklal Mahkemesine sevk edilmiş ve orada yargılamaları gerçekleştirilmiştir. Yargılanan kişilerin dosyaları ise oldukça kabarık olup, karye basmak, haneye tecavüz, kolluk güçlerinin şehit edilmesine neden olmak, hırsızlık, cinayet, yağma, tehdit gibi ciddi suçlamalar yer almıştır. Halka olduğu kadar bölgedeki Jandarma birliklerinin silahlarını alan, neferlerini ve kumandanlarını şehit eden, tehdit ve zorla mal ile paralarına el koyan bu kişilerin bir kısmına idam cezası verilerek derhal uygulanmış, 8 kişi çeşitli sürelerde hapis ve kürek cezasına çarptırılmış, 4 kişi seferberlik ilanı sonlandırılana kadar Kastamonu hapishanesinde kalmasına, 28 kişinin beraatına, firari durumda olan 24 kişinin ise gıyaben idam cezası verilmesine karar

¹⁰³⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnkat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, s.275.

¹⁰³⁶ Nutuk II. Cilt, 448. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 177.

¹⁰³⁷ BCA, 30-18-1-1/2-30-16/90-5.

¹⁰³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.8, İçtima Senesi:1, İçtima: 148, 10.02.1337, s.164.

verilmiştir.¹⁰³⁹ Ancak her mahkemece verilen her hüküm uygulamaya tabi tutulmamış bazılarında çeşitli gerekçelerle erteleme kararları alınmıştır. Örneğin 25 Temmuz 1920-22 Eylül 1920 arasında davası görülen Çorumlu Azmi, isyanda “*fiilen medhaldar olmak*” suçuyla yargılanmıştır. Mahkeme kaydında delil olarak üstünde bulunan iki zarf olmasına ve suçu sabit bulunmasına rağmen Ankara İstiklal Mahkemesi Azmi’nin cephede olması nedeniyle yargılamasının ertelenmesine karar vermiştir.¹⁰⁴⁰

Yozgat hadisesinde Dâhiliye Vekâleti ve Müdafaa-i Milliye Vekâletinin ortak çalıştığı açıkça görülmektedir. Söz konusu tespitin yanı sıra Yozgat hadisesinde iç güvenliği sağlamak adına tatbik edilen sevk ve iskân metodlarına Ankara Hükümeti sıkı bir biçimde bağlı kalırken, Dâhiliye Vekâleti tarafından hazırlanan tezkerelerle bazı kişilerin tekrar Yozgat’a dönüşlerine yönelik taleplere olumlu cevap verilmediği gözlemlenmiştir. Buna rağmen isyancıların ailelerine aynı sertlikte bir tutum takınılmamış, ailelerin yapılarını ve durumlarını gözetmeye gayret edilmiştir. Bu noktada muhakkaktır ki yerel yönetimlere sıkı temas etme yetkisine sahip Dâhiliye Vekâletinin rolü kıymetlidir. Zira isyan suçlusu kişilerin ailelerinin içinde bulundukları maddi güçlükler doğrudan yerel yönetimler tarafından Dâhiliye Vekâletine bilgi verilerek konu hakkında işlem yapılması sağlanmıştır.

4.5. Doğu Anadolu ve İç Güvenlik

Doğu illeri, Millî Mücadele Dönemi’nin çok daha öncesinde başlayan güç ve istihbarat savaşının ortasında yer alan kritik alanlardan biri olmuştur. Ancak belirtmek gereklidir ki yabancı ülkeler Doğu illeriyle sadece Millî Mücadele sırasında ilgilenmemiş, bu ilgi ve planların tarihi çok daha eskilere dayanmıştır.

Bu hususta 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi neticesinde iki devlet arasında 3 Mart 1878’de imzalanan Ayestefanos Antlaşması doğu illeri için ayrı dönüm noktası olmuştur. Antlaşma neticesinde “resmi” bir biçimde ilk kez “Ermeni meselesi” dile getirilmiş ve Osmanlı Devleti, Ermenilerin yaşadığı bölgelerde ıslahat yapma taahhüdü vermiştir. Ancak batılı devletler Ayestefanos Antlaşması’ndan hoşnut olmamış bu nedenle 13 Temmuz 1878’de Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Berlin Antlaşması’nda da ahalinin Ermeni kökenli olduğu bölgelerde Osmanlı Devleti “zorunlu” olarak ıslahat yapmakla görevlendirilmiştir.¹⁰⁴¹ Ancak I. Dünya Harbinin başlamasıyla ıslahat planları uygulanmamıştır.¹⁰⁴² I. Dünya Harbi’de ise Doğu

¹⁰³⁹ *Yeni Yozgat*, 8 Aralık 1921.

¹⁰⁴⁰ *TBMM Arşivi*, İstiklal Mahkemeleri, Rumuz: T2, Kutu No:82, Dosya No:1013, Gömlek No:1-2, Sayfa No:1-17.

¹⁰⁴¹ Korhan Demir, Mehmet Kurum, “Osmanlı İmparatorluğu Gayrinizami Harp Tecrübeleri ve Jandarma”, *Miras ve Değişim: Osmanlı’dan Cumhuriyete Jandarma*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2018, 223-224.

¹⁰⁴² Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 28-29.

Cephesi açılarak 1 Kasım 1914 tarihinde başlayan Çarlık Rusya'nın saldırılarına karşı mücadele edilmiştir. 1915'te Ruslar; Erzurum, Muş ve Bitlis'i ele geçirse de 1917'de ki Bolşevik İhtilali sebebiyle savaştan çekilmiştir. Çekilmenin ardından 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Anlaşması'yla Ruslar hem işgal ettikleri yerleri boşaltmış hem de Elviyeisela'se'yi yani Kars, Ardahan ve Batum'u Osmanlı Devleti geri almıştır. Ne var ki Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla Osmanlı Devleti, Elviyeisela'se'den çekilmek zorunda kalmıştır. Çekmeyle bölge de asayişin kaybedilmesi yüzünden yerel halk, Ermeni ve Gürcülere karşı kendilerini korumak maksatlı “*milli şura*” adında silahlı yapılar kurmuştur. 17-18 Ocak 1919'da toplanan Büyük Kars Kongresi'nde, Cenûbigarbî Kafkas Hükûmeti Muvakkate-i Milliyesi oluşturulmuştur. 13 Şubat 1919 ise İngilizler Kars'a girmiş, önce kurulan Ulusal Hükûmeti tanımış ancak 12 Nisan'da hükûmet üyelerini tutuklayarak Malta'ya sürgüne göndermiştir. Böylelikle Kars Ermenilere, Batum Gürcülere verilmiştir.¹⁰⁴³ Bu sırada 18 Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı, doğu bölgesi için planların görünür hale gelmesini sağlamıştır. Konferansta kendini Ermenilerin temsilcisi olarak tanıtan Bogos Nubar¹⁰⁴⁴; Van, Bitlis, Diyarbakır, Sivas, Harput, Erzurum, Trabzon, Maraş, Kozan, Cebelibereket, İskenderun ve Adana'yı içine alan bir Ermeni devleti kurulmasını istemiştir. Kürtlerin temsilcisi olduğunu iddia eden Şerif Paşa ise Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgeleri içine alan bir alanının özerk bir yapıyla İngiliz mandası haline getirilmesini talep etmiştir. Bu amaçla İngilizler, Kürt Teali Cemiyeti'nin kurulmasını sağlayarak isyan hazırlıkları, örgütlenme ve istihbarat faaliyetleri için Binbaşı Noel'i¹⁰⁴⁵ Doğu Anadolu'da çalışmak üzere görevlendirmiştir.¹⁰⁴⁶

İtilaf Devletleri ile İstanbul Hükûmeti arasında yapılan çeşitli görüşmeler ve anlaşmalarla Doğu Anadolu'nun kaderi belirlenmiştir. Bu doğrultuda 12 Aralık 1919 tarihinde “*Heyet-i Temsiliye Namına*” Mustafa Kemal Paşa, 15. Kolordu'ya bir telgraf yazarak, Sadrazam Damat Ferit Paşa ile İngilizlerin 12 Eylül 1919'da padişah tarafından onaylanan gizli antlaşmaya açıklık getirmiştir. Gizli antlaşma uyarınca İngilizler, Osmanlı Devleti'nin koruyucusu olarak kabul edilmiş ve Osmanlı Devleti'nin bağımsız bir Kürt devletinin

¹⁰⁴³ Hakan Uzun, “Doğu Cephesi'nin Değerlendirilmesi”, *Türk İstiklal Harbi'nde Kuvayımillîye, Düzenli Ordu ve Cephe*, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2014, 33-35. Selâhattin Tansel, *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı 1919-1922*, Türkiye Vakıflar Bankası Kültür Yayınları: Ankara, 1965, 64-65.

¹⁰⁴⁴ Bogos Nubar, Venizelos gibi isimler ve ayrı bir devlet kurma faaliyetleri dönemin gazetelerine de konu olmuştur. Hatta İrade-i Milliye gazetesinin 19 Nisan 1920 sayısında bahsi geçen isimlerin yeni bir ülke, devlet kurarak tarihe isimlerini yazdırmaya çalıştıklarını ancak Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın kendi devletini yıkmaya çalışarak kötü şöhret sahibi olacağı kıyası yapılmıştır bkz. *İrade-i Milliye*, 19 Nisan 1920.

¹⁰⁴⁵ Sivas Kongresi öncesinde ve sırasında Elâzığ Valisi Ali Galip ile ortak hareket eden Noel, Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklayarak Millî Mücadele hareketini başlamadan bitirmeye çalışmışlardır bkz. Erdeha, *Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler*, 120-137. Gökçen, *Bozdağ'ın İşgali*, 73.

¹⁰⁴⁶ Mesut Çapa, “Bir Millet Uyanıyor: Millî Mücadele Başlıyor”, *Çağdaş Türkiye Tarihi*, Ankara: Pegem Akademi, 2019, 141-147.

oluşturulmasına engel olmayacağı taahhüt edilmiştir.¹⁰⁴⁷ Antlaşmanın imzalandığı sırada da Şeyh Eşref ismli ki bir kişi, Bayburt'un ilçesi Hart ve çevresinde ayaklanma çıkartmıştır. 26 Ekim-24 Aralık 1919'da gerçekleşen Hart Olayı sırasında Şeyh Eşref'in kurduğu tarikat sayesinde isyan hem dini motifli hem de milli birlik karşıtı bir hal almıştır.¹⁰⁴⁸ Ankara Hükümeti, Doğu Anadolu için çizilen bu çerçeve ve uygulamalar ışığında iç güvenlik faaliyetleri belirlemek zorunda kalmıştır. Karadeniz'de Rumlar başta olmak üzere çeşitli etnik ve dini içerikli iç güvenlik sorunları bu süreçte hükümet güçlerinin önüne çıkmış, Dâhiliye Vekâleti de bu hususlarda çalışmalar yürütmüştür.

TBMM'nin açılmasının ardından 14 Haziran 1920'de Heyeti Vekile; Sivas mıntıkasındaki "*fesadın*" Karadeniz sahillerinden yönetildiği tespit edildiğinden, sahillerdeki bütün İtilaf Devlerinin memur, temsilci ve zabitlerinin tutuklanarak güvenli yerlerde muhafaza edilmeleri kararını almıştır. Kararda icracı olarak gösterilen kurumlar Adliye, Müdafaa-i Milliye ve Dâhiliye Vekâleti olmuştur.¹⁰⁴⁹ Ayrıca İcra Vekilleri Heyeti, 9 Kasım 1920 tarihinde Diyarbakır'da İstiklâl Mahkemesinin kurulmasına karar vermiştir.¹⁰⁵⁰ Bu sayede Doğu Anadolu'da iç güvenlik tesis edilmeye çalışılmış, Diyarbakır İstiklal Mahkemesi bu konuda icracı kılınmıştır.

Doğu'da iç güvenliğin sağlanabilmesi adına incelemeler yapılarak, ilgili görülen vekâletlerin ortak çalışmaları sağlanmıştır. Böylece 21 Şubat 1921'de Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Bey, Nafia Vekili Fevzi Bey ve Dâhiliye Vekili Namına Mehmed Vehbi Bey tarafından oluşturulan bir komisyon, daha önce doğu illerinin durumu hakkında yazılan bir çalışmayı incelemiş ve yeni bir rapor düzenleyerek yol haritası oluşturmuştur. Kurulan bu üçlü komisyon önce İcra Vekilleri Heyetinde şifahen kararlaştırılan 7 maddeyi rapora eklemiştir. Raporda Said-i Kürdi ve Hasan Lâmi efendilerin Müdafaa-i Milliye Vekâleti tarafından davet edildikleri; İlyas Sami Efendi, Diyarbakır mebusu Zülfi, Muş mebusu Rıza, Siverek mebusu Abdülgani, Bitlis mebusu Sadullah, Van mebusu Haydar ve Temyiz Mahkemesi azası Şefik Bey'in Doğu illerine gönderilmeleri için Şefik Bey haricinde de Mustafa Kemal Paşa tarafından tebligat gönderilmesi gerektiği; Simkoyi İsticlab ve Haydaranlı aşireti reisi Hüseyin Paşa'ya

¹⁰⁴⁷ Kâzım Karabekir, *Türk İstiklâl Harbimizin Esasları*, İstanbul: Sinan Basımevi, 1951, 158. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 29-30.

¹⁰⁴⁸ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 8-9. Şeyh Eşref hadisesine yönelik olarak ilerleyen yıllarda -ki hadise BMM açılmadan önce olmasına rağmen- çeşitli karar ve önemler alınmıştır. Bu doğrultuda 26 Mart 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından gerçekleştirilen toplantıda 1920'de Bayburt'un Hart karyesinde yaşanan Şeyh Eşref meselesinden sebep 10 senem mahkûm olup, Erzurum hapisanesinde mahkûm olarak bulunan ve adı sayılan 13 kişinin kalan süredeki mahkûmiyetleri affedilmiştir. Kararın altında imzası olan Dâhiliye Vekili Namına Ahmet Muhtar Bey'dir bkz. *BCA*, 30-18-1-1/3-18-7. 20 Ekim 1921'de ise Bayburt'un Hart ilçesinde meydana gelen Şeyh Eşref olayıyla alakası olan herkesin affedilmesine karar verilmiştir bkz. *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.2 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, 151.

¹⁰⁴⁹ *BCA*, 30-18-1-1/1-2-14/90-32.

¹⁰⁵⁰ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337, 125.

Hükümet tarafından destek verileceğinin Haydar Bey'e tebliğ edildiği; Hakkâri'ye eski Beyazıd mutasarrıfı Ziya Beyin, bulunamaması sebebiyle tayin edilemediği; Musul'a eski Konya Valisi Muammer Bey'in tayin kararı verildiği; eski Sivas valisi Sabit Bey'e Van'a vali olması için teklif edildiği fakat ailevi nedenle olumlu cevap alınamadığı; Muşlu Hacı Musa'ya, Şırnaklı Agaysurzade Abdurrahman Ağaya, Garzanlı Pençar aşireti reisi Cemil Çeto'ya, Muş'da Şeyh Ziyaeddin efendiye, Bitlis'te Küfrevi şeyhi olan Şeyh Abdalbaki efendiye, Hacı İbrahim Efendi'ye ise mektuplar gönderildiği belirtilmiştir.¹⁰⁵¹

Sayılan 7 maddenin ardından raporda, doğu illeriyle ilgili ileriye yönelik adımları sıralamıştır. Bu kararlar uyarınca Van'da bir alay piyade ve bir batarya top olması için Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'ye yazı yazılmasına; dışarı ile posta yolunun kurulması için Müdafaa-i Milliye ve Dâhiliye Vekâletlerinin bütçelerinden örtülü tahsisat ayırarak Van'a gönderilmesine; sınır dışındaki Nasturileri, İngilizlerin Ankara Hükümeti'ne karşı kullandığı tahrik silahının kullanılmasına; Haydar Bey'e tahsisat ayrılması için Mustafa Kemal Paşa'ya arza çıkılması ve Mustafa Kemal Paşa tarafından Haydar Bey'e özel şifre anahtarı verilmesine; Temyiz heyeti azasından olan Şefik Bey'in abartmasından uzak durulmasına; doğu illerinde bulunan kıtanın görevini yerine getirebilmesi için Şark kumandanı ile görüşülmesine; Siirt livası mebuslarından bir kişinin Siirt civarına gönderilmesine (Müftü Halil Hulki Efendi'nin) karar verilmiştir. Ayrıca Haydar Bey'den başka bölgeye gidecek mebusların şu hususlara ve sorulara yönelik çalışma yapmaları belirlenmiştir. Buna göre;

a-İngiliz ve Faysal'ın girişimlerini açık hale getirmeleri ve bildirmeleri,

b-İngiliz propagandasının derecesi, önemi nedir?,

c-Buna alet olan ve kandırılanlar kimlerdir?,

d-Bu kişilerin vazgeçirilmesi için iltifat, parasal mükafat, nişan, memuriyet derecesinin değiştirilmesi ya da tehdit usullerinden hangisinin uygulanması yerinde olacaktır?

e-Halkın genel kanaatinin merkezi nedir?,

f-Birliği temin, İngilizlerin amaçlarını hükümsüz bırakmak, ikaz etmek, doğru yolu göstermek, nasihat etmek, halk arasında din ve vatan uğruna birliğin teminini sağlamak ve aşiretler arasında ihtilaf yaratmaktan uzak durulması,

g-TBMM'nin maksadını halka anlatmak,

h-Hükümet taraftarı olan aşiretlerin reislerini gücendirmemek ve nüfuzlarını kaybetmekten uzak durmak, hükümet karşıtlarını halkın nazarında düşürmek,

¹⁰⁵¹ BCA, 30-18-1-1/4-51-5/96-14.

i- Hediye verilmesi gerekirse bütçenin durumunu daima göz önünde tutup vali ve mutasarrıf ile istişare etmek şartıyla vilayete verilecek tahsisattan karşılamak,

j-Gittikleri mıntikalarda mülkiye memurlarına mahsus şifre anahtarıyla görüşmeler yapmak,

k-Hükümet memurlarının mevkilerini takviye etmek, hatalarını uygun bir dille uyarmak, iyi iletişim kurmak hususlarında resmi olmayan şekilde talimat vermek,

l-Türklerle Kürtlerin ayrı ayrı yaşamalarının imkânı ve ihtimalinin olmadığı anlatılacak.

m- Musul’a gelen 4 tabur İngiliz askeri arasında bir tek gerçek İngiliz olmayıp, Nasturui Geldani, Ermenilerden oluştuklarını açıklamaya yönelik çalışmalar gerçekleştirmek.¹⁰⁵²

Üç vekilden oluşan komisyonun hazırladığı bu rapor, İcra Vekilleri Heyeti’ne iletilerek belirtilen maddelerin icrasına başlanması istenmiştir. 5 Mart 1922 tarihindeki toplantıda raporu görüşen İcra Vekilleri Heyeti, raporu kabul ederek uygulanmasına karar vermiştir.¹⁰⁵³ Raporda belirtilen maddeler incelendiğinde şifreyle görüşmelerin yapılarak gizliliğe önem verildiği, doğu illerini yönetecek en yüksek mülki amir olan valilerin seçiminde Ankara Hükümeti’nin oldukça dikkatli davrandığı, bölgeye heyetler göndererek hem yerel halkla bağlantı kurulmasına hem de doğu üzerinde çeşitli çalışmalar yürütülmesine, TBMM aleyhine propagandaya izin verilmemesi ancak lehine propagandanın da desteklenmesine, bölgede faaliyet gösteren İngilizlerin incelenmesine, aşiretlerle sıkı ve iyi ilişkiler kurulmasına önem verildiği aşikârdır. Bu doğrultuda hazırlanan raporun, Doğu Anadolu özelinde yaratılmala çalışılan iç güvenlik politikasının belirleyicisi olduğu yorumunun yapılması yerinde olacaktır.

25 Nisan 1921’de ise İcra Vekilleri Heyeti ilginç bir tayin kararı vermiştir. Kararda “*hükümetin nüfuzunu arttırabilmesi*” amacıyla Sivas Valisi Cemâl, Defterdarı Faik, Mektupçusu Asım ve Sıhhiye Müdürü Niyazi Beyler görevlerinden azledilmiştir. Sivas vilayetine ise 15000 kuruş maaşla eski Dâhiliye Nazırı Hazım Bey tayin edilmiştir.¹⁰⁵⁴ Buradaki mühim husus eski bir Dâhiliye Nazırının, Anadolu’da bulunan bir vilayete vali olarak atanmasıdır. Burada hareketle Sivas vilayetinin dönemin İcra Vekilleri Heyeti için mühim bir yer taşıdığı, orada “*hükümet nüfuzunun*” arttırılması gerekliliğinin ortaya çıktığı ileri sürülebilir.

Doğu Anadolu’da iç güvenliğin sağlanması, mülki idare amirleri ile kolluk kuvvetlerinin kanuna uygun iş ve işlemleri, zaman zaman Meclisin gündemini oluşturan

¹⁰⁵² BCA, 30-18-1-1/4-51-5/96-14.

¹⁰⁵³ BCA, 30-18-1-1/4-51-5/96-14.

¹⁰⁵⁴ BCA, 30-18-1-1/3-18-4/ 71-21.

hususlardan olmuştur. Bunlardan biri 29 Aralık 1921'deki Meclis toplantısında cereyan ederek Dersim Mebusu Hasan Hayri Bey ve arkadaşları, Eski Elaziz Valisi Abdülkadir Bey ile Jandarma Alay Kumandanı Hamdi Bey hakkında Dâhiliye Vekâletinden 8 maddeden oluşan bir sual takriri vermişlerdir. Mebuslar, Eski Elaziz Valisi Abdülkadir Bey ile Jandarma Alay Kumandanı Hamdi Bey'e yapılan muamelenin Dersim'i derinden etkilediği için sual takriri verdiklerini açıklamıştır. Oldukça ağır ithamlar içeren sual takririnde; Harput'un bazı ilçelerinde yolsuzluk yapıldığı, Dişidi Nahiyesi Takım Kumandanı Mülazım Abdülaziz Efendi sahte evrak düzendiği ve İmam İsmail Efendi'yi darp ederek para istedikleri hatta çocuğunu kaçırp karşılığında para aldıkları, Takım Kumandanının şikâyet edilmesine rağmen meselenin örtbas edildiği, namuslu çalıştığına inanılan Elaziz Jandarma Bölük Kumandanı Ali Niyazi Efendi'nin görevden alınarak yerine açıkta kalan bir yüzbaşının tayin edildiği, yine namuslu olarak bilinen Elaziz Polis Müdürü Ahmed Bey'in görevden el çektirildiği, bölgede sözü geçenlerin diğer kişilere zulmettikleri, Vali Abdülkadir Bey'in hane tecavüzü ile cinayet suçları bulunan bazı kişileri himaye ettiği ve gayrı kanuni hareketlerine rağmen neden Elaziz'de kalmasına müsaade edildiği sual edilmiştir. Ancak ağır ithamlar içeren sual takriri, sual sahibi mebus görüşme sırasında Meclis'te bulunmadığından Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'den cevap alınamamıştır.¹⁰⁵⁵ Sual takriri yoluyla Dâhiliye Vekâletine usulsüz muamele suçlamaları yapılsada, Doğu Anadolu bölgesinin mebusları tarafından ortaklaşa verilmiş olması bölgedeki asayiş sorununa ve toplumsal huzura dikkat çekmesi anlamından dikkat çekmektedir.

Anadolu'da yaygın olarak yapılanan aşiretler ise iç güvenlik açısından kritik bir öneme sahip olmuştur. Aşiretler, I. Dünya Harbi ve sonrasında özellikle Bağdat Yolu civarında ülke için bir güvenlik sorunu haline gelmiştir. Bu bilinen gerçek, Meclis içtimalarında da mebuslar tarafından açıkça dile getirilmiştir. Örneğin 30 Nisan 1921 tarihli içtimada Malatya Mebusu Fevzi Efendi Sivas ve Malatya arasında aşiretlerin yaşadığını ve Atnalı Aşiret, Kütük Aşireti gibi isimlere sahip olduklarını açıklamıştır.¹⁰⁵⁶ Ankara Hükümeti, yaşanan bu iç güvenlik sorununu ortadan kaldırmak adına çeşitli önlemler almıştır. Bu doğrultuda heyetler oluşturarak isyan edenlerle görüşmeler yapıp, zor kullanmadan meselelerin yatıştırılmasına çalışılmıştır. Örneğin 11 Ağustos 1921'de Meclis gizli oturumunda Karahisar-ı Şarki Mebusu İsmail Şükrü Efendi, doğu illerinde yaşanan asayiş sorunlarına ve heyet üyesi olarak bölgeye gittiğinde yaşadıklarına dair bir konuşma yapmıştır. İsmail Şükrü Efendi Erzincan'a gittiğinde burayı “*tehdit altında*” gördüğünü ifade etmiştir. Zira Kazım Karabekir'e teslim olmak için yola çıkan bazı kişiler Fırat'ın Kötür Köprüsünden geçmek istedikleri sırada köprünün tel örgütle bağlı olduğunu görmüş ve geri dönerken askerlerin hareketliliğinden korkup dağa kaçmışlardır.

¹⁰⁵⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:15, İçtima:2, 29.12.1921, 248-250.

¹⁰⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:10, İçtima: 2, 30.04.1921, 186. Akın, TBMM Devleti (1920-1923), 298.

Mebusa göre bu kişilerin amaçları Erzincan'ı vurmak olmamış fakat tebdili kıyafetle Dersim'in huzurunu bozmaya yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. 200 civarına ulaşan ve çete haline gelen bu yapının durdurulması için Erzincan Mutasarrıflığına emir verilmiş, eğer eşkıyaları yakalamazlarsa kendilerinin idam edileceği bildirilmiştir. Bunun üzerine nahiye müdürü, 120 nefer toplayıp 2.000 metre civarındaki dağa çeteler üzerine operasyona gitmiş, nahiye müdürü bu sırada vurulmuş ve çoğu neferi şehit olmuştur. Çatışmadan kurtulabilen 20 nefer ise Erzincan'a gelse bile eşkıyalar ahalinin hayvanlarını, mallarını ve paralarını gasp edip canlarını almaktan çekinmez hale gelmişlerdir. Bu vaziyette Dersimliler, Erzincan'a gelerek hoca Şükrü Efendi, Erzincan Mutasarrıfı ve bölgenin beylerinin bulunduğu bir heyetle görüşme yapmaya başlamışlardır. Görüşmeler bir hafta kadar sürmüş ve 22 aşiret üyesi, 30-40 civarında ağa ile beraberlerinde 500 kişilik mahiyet katılmıştır. İsmail Şükrü Efendi konuşmasında, bu kişilerin harp esnasında asla dine ve sadakate aykırı hareketlerde bulunmayacaklarına “*ahdü misak ettiklerini*” ifade etmiştir. Ancak aşiret ve ağalar, Koçgiri hadisesinin bazı cahil kimseleri aşırı heyecanlandığını ve onların önüne geçmediklerini, bu yüzden onlara iyi niyet gösterilerek tutuklu kişilerin affedilmelerini önermiştir. Böylece aşiretlerini tatmin ederek, fitne ve fesadın önüne geçebileceklerini söylemeleri üzerine İsmail Şükrü Efendi, Nurettin Paşa'ya şifreli bir telgraf yazdığını açıklamıştır. Telgrafına karşılık veren Nurettin Paşa, Dersimlilere üç şart sunmuş, bunları yerine getirmeleri halinde anlaşmanın sağlanabileceğini bildirmiştir. Nurettin Paşa bu aşiretlerden; Dersim'de sükûneti muhafaza etmelerini, hiçbir vukuata izin vermemelerini, üç seneden beri yerlerinden ayrılmış olan Ovacık kazası hükümet memurlarının geri gelmelerine ve hükümet idaresi kurmalarına yardım edilmesini şart koşturmuştur. İsmail Şükrü Efendi bu şartları Dersimlilerin kabul ettiklerini, hatta memurlara kendilerinin haber göndererek görüştiklerini, 2-3 aydan beri o civarda vukuat çıkmadığını ancak buna karşılık hükümetin Dersimlilerin istediğini yapmadığını iddia etmiştir.¹⁰⁵⁷

Bu görüşmeyle bir anlamda Ankara Hükümeti'nin, bölgedeki güçlü aşiretlerle iç güvenliğin sağlanması adına anlaşmaya vardığı ifade edilebilmektedir. Esasında bu yaklaşım Osmanlı Devleti ile Ankara Hükümeti'nin asayiş sorunlarıyla baş etme yöntemlerinde bir paralellik olduğunun bir nevi kanıtıdır. Zira Osmanlı Devleti, asayiş sorunu yarattıklarında aşiret liderleriyle vergilendirmeler ve askerlikten muaf tutulmaları karşılığında sıklıkla uzlaşmaya varmıştır. Böylece hem bölge güvenliği sağlanmış hem de merkezi yönetim yerelin desteğini kazanmıştır. Osmanlı'nın kullandığı bu uzlaşma yöntemi, Ankara Hükümeti tarafından da uygulanmıştır. Belirtmek gereklidir ki daha Millî Mücadele'nin başlarında Elcezire Cephesi (Diyarbakır) Komutanı Nihat Paşa'nın 150 km civarındaki görev sahasında güvenlik sorunları

¹⁰⁵⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt:2, İçtima:2, 11.08.1337, 203-204.

baş göstermiştir. Dolayısıyla Ankara Hükümeti, önceden beri dikkatini çeken hadiselere karşı hem yerli halkın desteğini almak hem de bölgede asayişsizlik ve iç güvenlik sorunlarının yaşanmaması adına aşiret liderleri ve ağalarla uzlaşa sağlamaya yönelmiştir. Bölgede yaşanan huzursuzluğu lehlerine kullanmak İngilizler ise aşiretler sayesinde Ankara'yı zora sokmayı planlamıştır. Böylece İngilizler Musul'da Nasturi liderlerinden Ağa Patros'u kendi taraflarına çekerken Fransızlar, Antep'te Derizo ve Habur'da bulunan diğer aşiretleri elde etmeye çalışmıştır.¹⁰⁵⁸

6 Mart 1922'de ise TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa; Siirt Mebusu Halil Hulki Efendi, Van Mebusu Haydar Bey, Muş Mebusu Rıza Bey, Diyarbakır Mebusu Zülfi Bey, Siverek Mebusu Abdülgani Bey, Bitlis Mebusu Sadullah Bey ve Muş Mebusu İlyas Sami Bey'in "vezaifi mühimmesi vataniyeye" memur edildiğini Meclis'e açıklamıştır. Bunun üzerine Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey; Kürdistan olarak adlandırılan alanda bazı hadiselerin önüne geçilmesi için heyet gönderildiği söylentisinin yayıldığını, bu heyetten beklentilerin ve görevlerinin ne olduğuna dair Dâhiliye Vekâletine istihzah takriri vermiştir. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa, bahsi geçen isimlerin bir heyet olarak gönderilmediklerini ancak "*mühi telakki ettiği vazife için*" bölgeye gittiklerini ifade etmiştir. Açıklamanın ardından istizah takriri oylamaya sunulmuş ve reddedilmiştir.¹⁰⁵⁹ Ancak bu görüşme Mustafa Kemal Paşa'nın Doğu Anadolu'yu yakından tekip ettiğinin önemli bir kanıtı olmuştur.

Bir müddet sonra Elcezire Cephesi Komutanı Nihat Paşa hakkında "*nüfuzu memuresini suistimal ve hilafı kanun muamele icra etmek*" gerekçesi ile TBMM tarafından soruşturulma başlatılmıştır. Konu görüşülmeden önce Mustafa Kemal Paşa'nın imzasını taşıyan ve İcra Vekilleri Heyeti tarafından Elcezire Cephesi Kumandanı Mirliva Nihat Paşa'ya gönderilen 6 maddelik talimatname açıklanmıştır. Talimatname uyarınca; idari mahalliyetler kurulacağı, Kürtlerin TBMM idaresinde yaşamaya talip olduklarını açıkça ilan etmeleri gerektiği, Kürdistan dâhili siyasetinin Elcezire Cephesi Kumandanlığı tarafından birlik ve idare edileceği gibi maddelerle bölgenin idare yöntemine açıklık getirilmiştir.¹⁰⁶⁰ Soruşturma açılmasının ardından Başkomutanlık yoluyla Nihat Paşa savunma vermiştir. Nihat Paşa savunmasında Sivas'taki Ümraniye hadisesi nedeniyle isyancılardan silahların toplanmaya başlandığı, ancak bu tedbirin Kürtlerin silahlarının toplatacağı biçiminde yayıldığını ve bu yalan bilginin cephe mıntıkasında bir galeyana dönüştüğünü ifade etmiştir. Bunun üzerine Nihat Paşa, silahların Merkez Ordusu mıntıkasında toplatılmasını fakat cephe mıntıkasında uygulanmaması için Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine önermiş olduğunu belirtmiştir. Ayrıca hükümetin

¹⁰⁵⁸ Akın, *TBMM Devleti (1920-1923)*, 298-299.

¹⁰⁵⁹ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Devre: I, Cilt:3, İçtima Senesi:3, 06.03.1338, 41-42.

¹⁰⁶⁰ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Devre: I, Cilt:3, İçtima Senesi:3, 22.07.1338, 550-551.

silahları toplatmak gibi bir arzusu olmadığını, tam tersine Kuvayı Milliye hizmetine girenlere silah verildiğini halka anlatmaya çalıştığını eklemiştir. Hatta Şemmer aşireti, Kerkeri Aşireti, Cebve aşireti gibi ailelerin üyelerine silah ve madalya vererek Ankara Hükümetine bağlamaya çalışmıştır. Bu tarz çabalar sayesinde cephe mıntıkasında bulunan ve aşırı Kürtçü olarak tanınan İngiliz Binbaşı Tuvbel refakatinde “*Kürtçülük tohum ve fesadını saçan*” Ekrem’in, Kürt aşiret reisi tarafından tutulduğunu iddia etmiştir. Nihat Paşa, mıntıkasında görevli mülki amirlerin yetersiz olduğunu, Kürdistan vilayetlerinin çok “*afif*” yani namuslu memurlarca TBMM’ye yakın hale getirilebileceklerini ileri sürmüştür. Hatta vali hakkında Diyarbakır’da bulunan Ziya Gökalp’in bilgisine başvurularak, bölge hakkında karar verilmesini talep etmiştir.¹⁰⁶¹

Doğu Anadolu’daki iç güvenlik sorunu olarak Ankara Hükümeti’nin önüne gelen hususlar genellikle; aşiretler, aşiretlerin milliyetçilik körüklenerek “Kürt” ayrılıkçı hareketini destekleyen düşman güçleri ve casuslarının faaliyetleri olmuştur. Örneğin Diyarbakır gazetelerinden ve Ziya Gökalp’in¹⁰⁶² imtiyaz sahibi olduğu Küçük Mecmua’nın 5 Haziran 1922 tarihli birinci sayısında “*Türklerle Kürdler*” başlıklı bir makale yayımlanmıştır. Makalede Misakı Milli sınırlarında ayırım olmaksızın Kürtler ve Türklerin yaşadıkları yerlerin ortak yer aldığı, hiçbir Türk yerleşiminin düşman elinde kalınmasına rıza gösterilmediği gibi hiçbir Kürt yerleşimi için de farklı düşünülmediği belirtilmiştir. Misakı Milli’de Türklerle Kürtlere aynı değerin verilmesini, iki millet arasındaki vefa bağı ve sadakatin en samimi örneği olarak tarif edilmiştir. Ayrıca Meşrutiyetten beri devletin Kürtlerden yana hiçbir rahatsızlığı bulunmadığı, aşiret kavgalarından zarar görenlerin yine aşiretler olduğu hatırlatılmıştır. Aşiret kavgalarının hükümete isyan ya da ahaliye eşkıyalık maksadı taşımadığı iddia edilirken, Balkan Harbi’nden itibaren en zor zamanlarda dost elini uzatan vefalı milletin Kürtler olduğu hatırlatılmıştır. Aşiretler halinde yaşanılmasına değinilmiş ve Türkmenlerin de aşiret halinde yaşadıkları hatırlatılmıştır. Aşiret halinde yaşamalarının nedeni olarak; bazı aşiretlerin çölde yaşamaları, çölde daima seferberlik halinde bulunmak zorunda kalmaları, onlarla komşu olan ahalinin de göçebe olmak ve silah taşımak mecburiyetleri bulunduğu böylece hayatlarını korudukları ifade

¹⁰⁶¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, Cilt:3, İçtima:3, 22.07.1338, 553-559. Akın, TBMM Devleti (1920-1923) 300.

¹⁰⁶² Asıl adı Mehmed Ziya olan Ziya Gökalp, 23 Mart 1876 tarihinde Diyarbakır’da doğmuştur. 1890 senesinde Diyarbakır Askeri Rüştıyesi ’nden mezun olmuş, 1 sene özel eğitim gördüğünden 1891’de Diyarbakır Mülki İdasi’ne 2.sınıftan kaydolmuştur. Ancak 4.sınıfta eğitiminin 7 yıla çıkarılması üzerine 1894 senesinde tastikname almıştır. 1895 senesinde Mülkiye Baytar Mektebine yazılmış, 1898’de 4. Sınıftayken gizli toplantılara katıldığı gerekçesiyle tutuklandı, salıverilesede tekrar okula alınmamıştır. Diyarbakır’da İttihat ve Terakki’nin şubelerini kurmuş orada faaliyet göstermiştir. İstanbul’da tutuklanarak, Malta’ya sürülmüş ve 1921 senesinde Türkiye’ye dönerek Ankara Hükümeti adına çalışmıştır.25 Ekim 1924 senesinde İstanbul’da vefat etmiştir bkz. İslam Ansiklopedisi, “*Gökalp, Ziya (1876-1924)*”, Türkiye Diyanet Vakfı. Erişim Tarihi 7 Ekim 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gokalp-ziya>

edilmiştir. Aşiret halinde yaşayan Türkler ve Kürtlerin bu sorundan kurtulabilmeleri için çöldeki aşiretlerle aralarına “*Çin seddi gibi bir duvar*” örülmesi önerilmiştir.¹⁰⁶³

Böyle bir ortam içerisinde Doğu Anadolu, Millî Mücadele Dönemi’nde isyanların odağında yer almıştır. Özellikle İngilizlerin yoğun ilgisi ve bölgenin ileri gelenlerinin hırsları eklendiğinde bölge, Ankara Hükümeti ve Dâhiliye Vekâleti için yakından takip edilmesi gereken bir iç güvenlik meselesi halini almıştır. Burada çıkan/çıkartılan belki de pek çok isyanın ateşleyicisi konumunda ise Ümraniye hadisesi ve Koçgiri isyanı yer almıştır.

Koçgiri/Koçkiri esasında bir aşiret adıdır. Koçgiri aşireti; Zara, Koçhisar, İmranlı, Suşehri, Refahiye, Kemah, Kangal, Divriği, Ovacık, Kuruçay kazalarından, Zımara ve Hamo bucaklarından ile etrafında bulunan 135 civarındaki köyde hüküm sürmüştür. 135 köyün tamamı aşirete ait olmasada, 16 tanesi tamamen aşiret mensuplarının yaşadığı alanlardan oluşmuş, aşiretin bulunduğu toplam alan 2.000 km²’lik olmakla birlikte, 40.000 kadar kişiyi barındırmıştır. Koçgiri aşiretinin yaşadığı alan oldukça kırsal ve altyapısız olduğundan halk çoğunlukla hayvancılıkla uğraşmış, asayişi sağlamak için silahlanmıştır. Coğrafi olarak komşularından uzak olsalarda silahlarını genelde vahşi hayvanlardan sakınmak veya kendilerini korumak için kullanmışlardır. Halkın, hükümet temsilcileriyle birebir teması olmadığından, bu bağlantı aşiret reislerince yürütmüş bu da halkın devletle olan bağıni zedelemiştir. Halk, devlet yerine aşiret liderleriyle bağ kurduğundan ahali üzerinde bu kişilerin yadsınamaz bir güçleri oluşmuştur. Bölge hâkimi olan Koçgiri aşireti, 5 büyük kabileden oluşmuştur bunlar; İbolar, Zazalar, Balular, Kertelliler ve Sarular’dır. İçlerinde en güçlü olanları İbolar olmuş hatta ayaklanmanın yürütücülüğü İbolar’a mensup kişiler üstlenmiştir.¹⁰⁶⁴

Koçgiri aşiretinin yaşadığı bölge Sivas’a 20, Zara’ya ise 10 saat civarında bir mesafede bulunduğu Osmanlı Devleti, idari yapılanmaya dâhil edebilmek için Koçgiri kazası adında yeni bir yerleşim birimi kurmuştur. Zamanla burası sancak hatta Zara kazası olarak da adlandırılmıştır. 1848 senesinde ise Dersim Sancağına bağlı bir kaza statüsünde vergilendirilmeye tabi tutulmuştur. Dersim Sancağı’ndan yönetilir hale getirilen Koçgiri aşireti, 1854 senesinde kaza olarak kabul edilmiş ve kazaya müdür tayin edilmiştir. 1857’de bu kez Sivas Sancağına bağlanan Koçgiri kazasının merkezi ise Zara olmuştur.¹⁰⁶⁵

1900’lü yılların başından itibaren çeşitli siyasi cemiyetler kurulmuş, akabinde Doğu Anadolu’da ayaklanmalar baş göstermeye başlamıştır. Cemiyetlerin üyeleri isyanlarda önemli roller üstlenmiş ve zaman zaman Osmanlı ordusuyla çatışmalar yaşanmıştır. Bu

¹⁰⁶³ Küçük Mecmua, 5 Haziran 1922,

¹⁰⁶⁴ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 151-152.

¹⁰⁶⁵ Dilek Kızıldağ Soileau, *Koçgiri İsyanı Sosyo Tarihsel Bir Analiz*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, 170-171.

yapılanmalardan olup Koçgiri hadisesinin de temelini oluşturan örgüt, Kürt Teavün ve Terakki Cemiyeti olmuştur. Cemiyet, 1909 yılında aktif hale gelmiş ancak adını çok duyuramamış, 1918'e kadar sessizliğini korumuştur.¹⁰⁶⁶ 1919-1920'den itibaren Doğu Anadolu'da yaşanan silahlı eylemler, devlet otoriteleri tarafından takip edilmiştir. Hatta Mustafa Kemal Paşa, Erzurum Kongresi'ne Dersim ve Koçgiri'nin desteğini alabilmek için Alişan Bey'i davet etmiş ancak Alişan Bey iş birliğine yanaşmayarak ayrı bir devlet kurma isteklerini savunacaklarını iletmiştir. Bu süreçte Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti, Doğu Anadolu'da şubeleşmeye başlamış ve Haydar Bey İmranlı'da (Ümraniye) cemiyet kurarak başına geçmiştir. Böylece Dersim ve çevresinde cemiyet propagandasına başlanmıştır.¹⁰⁶⁷ Ayrılıkçı hareketler İngilizler tarafından desteklenmiş, Kürt aşiretleriyle bağ kurma maksatlı görevlendirdikleri kişiler bu bölgeye göndermiştir. 1919 senesinden itibaren bu isimlerin en dikkat çekenleri Binbaşı Noel ve Yüzbaşı Wooley olmuş, görevliler Kürt Teali ve Teavün Cemiyeti ile yakın ilişki tesis etmiştir.¹⁰⁶⁸

Koçgiri isyanı başlamadan önce bölgede hareketlilik gözlemlenmeye başlamıştır. 25 Temmuz 1920 tarihinde Koçgiri aşiretinin liderlerinden Alişir (Alişer) ve eski Jandarma Çavuşu aynı zamanda Şadan Aşireti Reisi Paşo'nun emrinde 300 kişiden oluşan silahlı çete, hükümete ait cephaneyi gasp etmiş, ardından Refahiye'ye saldırmıştır. Gelen askeri birlikler ve İmraniye Nahiye Müdürü Alişan Bey'in desteğiyle 26 Ağustos 1920'de olaylar son bulmuştur. Bir süre sonra olayları yatıştırmak adına Ankara Hükümeti Alişan'ı vekâleten Refahiye Kaymakamı, kardeşi Haydar'ı ise Ümraniye Nahiye Müdürü olarak atamıştır.¹⁰⁶⁹ İsyen eden bölgelerin ileri gelenlerinin yine aynı yerlere yönetici olarak atanması Osmanlı Devleti'nin iç güvenlik tedbirlerinden biri olduğu gibi Ankara Hükümeti'de aynı geleneği sürdürmüştür. Ancak bu hamle meselelerin kökleşmesine, ilgili ailelerin nüfuzunun yerelde daha da artmasına sebebiyet vermiştir.¹⁰⁷⁰ Dolayısıyla açık bir biçimde görülmektedir ki Ankara hükümeti, Dersim ve civarında yaşanan iç güvenlik sorununa, bölge insanı olarak görülen kişileri hükümet yetkilisi haline getirerek son vermek istemiştir.

Doğu Anadolu'da yaşanan asayiş sorunları, Sevr Antlaşmasının İstanbul yönetimince kabul edilmesiyle daha artmıştır. Bu gelişmeyle Fırat nehrinin doğu tarafı için özerk Kürt devleti kurma arzusu duyanlar harekete geçmiştir. Öyle ki Koçuşığı Aşireti Reisi, Dersim ve

¹⁰⁶⁶ Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler Cilt I*, 404-413.

¹⁰⁶⁷ Balcıoğlu, *Belgelerle Milli Mücadele*, 119. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 152-153. Kızıldağ Soileau, *Koçgiri İsyanı*, 179.

¹⁰⁶⁸ Yusuf Sarıınay, "Hoybun Cemiyeti ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14 (1998), 208-244.

¹⁰⁶⁹ Kızıldağ Soileau, *Koçgiri İsyanı*, 182. Balcıoğlu, *Belgelerle Milli Mücadele*, 121.

¹⁰⁷⁰ Suat Akgül, "Cumhuriyet Dönemine Kadar Dersim Sorunu". *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 4 (1993):15, https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000352.

Ovacık Aşiretleri Riesleri ile Alişir, Kemah Kaymakam Vekili Halet Bey'e gönderdikleri resmi bir yazıyla 10 Ağustos 1920 tarihi itibarıyla Kürdistan muhtariyeti ilan edildiğini, Ovacık'ta teşkilatlandıklarını, Alişir'in de Erzincan Mutasarrıfı olduğunu iddia etmişlerdir. Ankara hükümeti hadiseleri yakından izlemiş, meseleyi yine sulh yoluyla halledebilmek adına nasihat heyetleri göndermiş ancak olumlu cevap alamamıştır. Nitekim Ekim 1920'de Kürt Teali ve Teavün Cemiyetinin İmranlı şubesi sekreteri Alişir, yaklaşık 150 kişilik çetesiyle Kemah ilçesinin köylerine saldırmıştır. Aynı zamanlarda Haydar Bey, Divriği Kaymakamı olarak atanmış ancak kendisi görevine başlamadan Dersim'e ailesiyle yerleşmiştir. Alişir'in tedhiş hareketlerine hız vermesi üzerine, Haydar Bey ve Alişan Bey, görünürde hükümete bağlı olan gönüllü bir Koçgiri müfrezesi oluşturarak harekete geçtiklerini bildirmiştir. Oysa Alişir, müfreze tarafından takip edilmeyerek sadece hadiselerin üstü kapatılmıştır. Ankara Hükümeti bu dönemde pek çok iç ayaklanmayla mücadele ettiğinden, bölgeye kuvvet göndermeden meselenin sulh yoluyla çözülmesinden memnun olmuştur. Her ne kadar meselenin yatıştırıldığı iddia edilse de bu "uyumlu" görüntünün nedeni kış mevsimine girilmiş olması ve Dersim civarında olası bir isyana hava durumunun uygun olmayışındır. Ankara hükümeti, bu süreçte uyum sağlamak adına aşiret reislerinin TBMM'ye girmesini sağlayarak olayların hızını yavaşlatmaya çalışmıştır. 9 Aralık 1920'de ise Nurettin Paşa'nın liderliğinde Merkez Ordusu kurularak, bölgede görevlendirilmiştir.¹⁰⁷¹ Dersim aşiretlerini birleştirerek hükümet aleyhinde harekete geçmelerine teşvik eden, daha sonra da pişmanlık duyarak teslim olan "*Koçgirili Alişir*" hakkında İcra Vekilleri Heyeti 24 Kasım 1920'de kovuşturmasının ertelenmesi kararını almıştır.¹⁰⁷² Söz konusu karardan da anlaşıldığı üzere Ankara Hükümeti, Koçgiri aşireti ile yaşanan hadiseleri önce sulh yoluyla çözmeyi denemiş, bir yandan da olası bir isyan hadisesine mahal vermemek adına askeri yapılanmayı sürdürmüştür.

Hadiseler kış ayına rağmen kendisini göstermeye başlamış ve şubat ayında ete kemiğe bürünmüştür. Doğu Anadolu bu denli karmaşıkken, Yıldızeli isyanın kışkırtıcısı olan Zalim Çavuş'un İmranlı civarında görüldüğü ilgili makamlarca tespit edilmiştir. Zalim Çavuş'u yakalamak için 6. Süvari Alayı 14 Şubat 1921'de İmranlı'ya gönderilmiş fakat bu hareketlilik Kürtlerin öldürüleceği söylentisinin yayılmasına neden olmuştur. İmranlı, Zara'ya bağlı olduğundan 6. Süvari Alayı Zara Kaymakamı ile ortaklaşa çalışmaya başlamıştır. Kaymakam, İmranlı sakinlerine haber göndererek eşkıyayı teslim etmeleri gerektiğini bildirmiş, ahali ise köylerine gelen birini teslim edemeyeceklerini fakat Zalim Çavuş'un köyden çıkar çıkmaz nereye gittiğini söyleyeceklerini temin etmişlerdir. Bu sırada Zalim Çavuş, affedilirse teslim olabileceğini ifade etse de Zara Kaymakamı her iki öneriyi de reddetmiştir. Eşkıyalarla

¹⁰⁷¹ Balcıoğlu, *Belgelerle Millî Mücadele*, 122-125.

¹⁰⁷² BCA, 30-18-1-1/2-21-14/78.

mücadele etmek amacıyla kurulan 6. Süvari Alayı çalışmalarına kararlılıkla devam ederken, yakaladıkları çetecileri Zara'ya sevk etmek üzere yola çıkartmıştır. 3-4 Mart 1921'de Ümraniye'ye yakın bir noktada eşkıyaları kurtarmak için süvari alayına saldırı gerçekleştirilmiştir. İsyancılar 6 Mart 1921'de İmranlı'ya saldırmış ve olaylar Alay Komutanı Binbaşı Halis Bey, Jandarma Takım Komutanı Müştak Bey ve dört erin isyancılar tarafından şehit edilmeleriyle daha da şiddetlenmiştir. Haydar Bey'in başını çektiği, neticesinde İmraniye'nin isyancıların eline geçerek yağmalanmasına neden olan hadise tarihe “Ümraniye Hadisesi” olarak geçmiştir. Ankara hükümeti önce olayları ikna yöntemiyle çözmek için yerel halk tarafından takdir gören kişilerin bölgeye telgraf göndermelerini sağlamış, ardından eski Danıştay üyesi Şefik Bey'i Zara'ya göndermiştir. Ancak ılımlı çabalar karşılık bulamamış ve askeri yöntemlerle meselenin çözümü kaçınılmaz hale gelmiştir.¹⁰⁷³

10 Mart 1921'de Dâhiliye Vekili Namına Mehmet Bey'in imzasının da yer aldığı İcra Vekilleri Heyeti tarafından çıkartılan kararnameyle Elâzığ Vilayeti, Erzincan Sancağı, Sivas'a bağlı olan Divriğ ve Zara kazalarında örfi idare ilan edilmiştir. Kararnamede; “*İdare-i Örfiye cari olan mahallerde Devletin emniyyet-i Dâhiliye ve hariciyesini ihlâl eden carâim erbabının rû'yet-i deavisi Divan-ı Harb-i Örfi'ye aittir*” denilmiş, bu nedenle Sivas'ta Divan-ı Harb-i Örfi kurulacağı da öngörülmüştür.¹⁰⁷⁴ 13 Mart'ta ise İcra Vekilleri Heyeti 6 maddeden oluşan bir başka kararnameyle Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa'nın Ümraniye çevresinde asayişsizliğe son vermek adına yetkilerini arttırarak, bölgeye gitmesine karar vermiştir. Kararnamenin üçüncü maddesi uyarınca; Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa'nın “*te'min-i asayişe müteallik*” eylemlerinde mıntıkası olarak ilan edilen Karahisar-ı Şarki, Erzincan, El'aziz'de görevli mülki idarenin doğrudan kendisine itaat etmesi, sadece olaydan ve eylemlerden Dâhiliye Vekâletinin usulen haberdar edimesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Kumandan asayişle ilgili meselelerde gerekli görürse mıntikasındaki memurlara derhal el çektirebilir, kararının kesin hale gelmesi için ise hemen ait oldukları vekâletlere bilgi vermesi istenmiştir. Kararnamenin önce vekâletlere, onlar aracılığıyla müstakil kolordu kumandanlarına, tüm vali ve müstakil mutasarrıflara tebliğ edilmesi istenmiştir.¹⁰⁷⁵

10 Mart'ta çıkartılan kararnamenin kapsamına Sivas Vilayetinin tamamı alınmamıştır. Ancak hadiselerin boyutu artış göstermiş olacak ki İcra Vekilleri Heyeti 12 gün sonra yeni bir karar alarak bölgeye dair bir başka düzenleme yapma ihtiyacı hissetmiştir. Müdafaa-i Milliye Vekâleti, Sivas vilayetinin Kangal, Gürün, Darende kazalarının “*Kürtlük muhitine civar ve az*

¹⁰⁷³ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 153-156. Kızıldağ Soileau, *Koçgiri İsyanı*, 188-190. Balcıoğlu, *Belgelerle Millî Mücadele*, 126-129.

¹⁰⁷⁴ BCA, 30-18-1-1/2-38-14.

¹⁰⁷⁵ BCA, 30-18-1-1/2-38-20.

çok alâkadar oldukları” gerekçesiyle tüm Sivas Vilayetini kapsayacak bir idare-i örfiye mıntıkası oluşturulmasını teklif etmiştir. İcra Vekilleri Heyeti tezkereyi uygun bularak 22 Mart 1921’de Sivas’ı tamamen örfi idare mıntıkası ilan etmiştir.¹⁰⁷⁶

Bu sırada bir yandan askeri hazırlıklar devam ettirilirken bir yandan Merkez Ordusu Kumandanı, bölgedeki olayları yatıştırmaya ve asileri teslim olmaya yönlendiren bildiriler yayınlamıştır. Merkez Ordusu’nun hazırlıklarını tamlamasıyla, 11 Nisan 1921’de harekâta başlanmıştır. Harekât süresince sert takibata maruz kalan isyancılar Fırat nehrini geçemeyeceklerini fark etmeleri üzerine civarda bulunan mağaralara sığınmış, asilere yardım ve yataklık eden köylere yönelik harekât sürdürülmüştür. 19 Nisan’da İmranlı geri alınarak telgrafhane işler hale getirilmiş ve mülki idare tekrar tesis edilmiştir. Nisan ayında asiler ve Merkez Ordusu güçleri arasındaki çatışmalar tüm şiddetiyle devam etmiş, 24 Mayıs 1921’de Nurettin Paşa Erkan-ı Harbiye-i Umumiye İmranlı harekâtını sonlandırmak üzere olduklarını ve bu tarihe kadar isyan bölgesi olan Fırat Nehri, Erzincan ve İmranlı üçgeninde 500 kadar asinin yok edildiğini bildirmiştir. Ancak hadiseler sürmüştü, 17 Haziran 1921’de isyanın elebaşlarından olan Alişan ve 32 isyancı yetkililere teslim olmuş toplamda 500’ü bulan bu kişiler Sivas’a¹⁰⁷⁷ yargılanmak üzere gönderilmiştir. Nurettin Paşa, bölgenin isyancılardan tamamen arındırılması için geniş kapsamlı bir harekât daha yapılmasını teklif etse de Meclis içinde büyük tepkiyle karşılaşmış, öyle ki Koçgiri isyancılarının affı istenmiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Vekâleti ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa’nın görevini sonlandırmıştır.¹⁰⁷⁸ Hadiseler sürerken İcra Vekilleri Heyeti 25 Nisan 1921’de çıkardıkları kararnametle “*Nüfuz-u Hükümetin halelden*” Sivas Valisi Cemâl, Defterdarı Faik, Mektupçusu Asım ile Sıhhiye Müdürü Ferruh Niyazi’nin azledilmelerine, Cemal Bey’in¹⁰⁷⁹ yerine Sivas Vilayetine 15000 kuruş maaşla Eski Dâhiliye Nazırı Hazım Efendinin tayini uygun görülmüştür.¹⁰⁸⁰

Koçgiri hadisesinde olduğu gibi Pontus isyanının bastırılmasında da görev alan Merkez Ordusu, suçlulara zaman zaman kendileri ceza vermiş, bu durum olumsuz fikirlerin

¹⁰⁷⁶ BCA, 30-18-1-1/2-40-12/53-8. İcra Vekilleri Heyeti 27 Kasım 1921 tarihinde aldıkları kararla başta Sivas’ta ilan edilen örfi idarenin kaldırılmasına karar vermiştir. Kararnamede Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey imzası yer alan vekillerden olmuştur bkz. BCA, 30-18-1-1/4-39-9/53-10.

¹⁰⁷⁷ Sivas’ta kurulan İstiklal Mahkemesinin faaliyetlerine esasında 30 Nisan 1921’de son verilmiştir bkz. BCA, Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 30-18-1-1/3-18-10/90-23. Ancak İcra Vekilleri Heyeti, 30 Nisan’da kaldırdıkları Sivas İstiklal Mahkemesi’nin tekrar kurulması için “*görülen lüzuma binaen*” 15 Haziran 1921’de bir kararname çıkartarak konunun BMM Riyasetine arz edilmesine karar vermişler, kararnamede imzası yer alan Dâhiliye Vekili ise Ata Bey olmuştur bkz. BCA, 30-18-1-1/3-24-20/8-2. Sivas İstiklal Mahkemesi yargılamalarına 17 Şubat 1921’de son vermiştir bkz. Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, 123.

¹⁰⁷⁸ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 163-171.

¹⁰⁷⁹ Görevden alınan Sivas Valisi Cemal Bey, Dâhiliye Vekâletinin 6 Temmuz 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyetine verdiği tezkeresi sayesinde, 10 Temmuz 1921’de tekrar istihdam edilmesine karar verilmiştir. Kararnamede imzası bulunan Dâhiliye Vekili Refet Bey olmuştur bkz. BCA, 30-18-1-1/3-30-3/71-37.

¹⁰⁸⁰ BCA, 30-18-1-1/3-18-4/71-21.

yayılmasına neden olmuştur. Olumsuz algıyı kırmak adına Ankara Hükümeti, hukuk anlayışına zarar vermemek için suçluların İstiklal Mahkemelerine sevk edilmelerini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat bu yönde arzusunu açıkça belirtmesiyle, harp divanlarının dahi suçluları yargılamasının önüne geçilmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın Zara, Ümraniye, Koçgiri yargılamaları için tek mahkemenin görevlendirilmesini istediğinden, 17 Ağustos 1921'de göreve başlayan Samsun İstiklal Mahkemesi yargılamaları üstlenmiştir. 3 Ekim 1921'de ise Yozgat İstiklal Mahkemesi göreve başlayarak Koçgiri aşireti ile ilgili davaların bir kısmını üstlenmiştir.¹⁰⁸¹ Belirtmek gerekir ki Koçgiri isyanıyla alakalı yargılamaların bir kısmı da Sivas'ta kurulan mahkeme tarafından üstlenilmiştir. Hatta bu mahkemede isyancılar tüm suçun Nuri Dersimi ve Alişir'e ait olduğunu beyan etmiş, Ankara'dan gönderilen tetkik heyeti ifadelerle benzer sonuçlara ulaşan bir rapor hazırlamıştır.¹⁰⁸²

Dersim ve çevresinde yaşanan huzursuzluk Meclis içtimalarına sirayet etmiş, bu tartışmaların odağında Dâhiliye Vekâleti yer almıştır. Görüşmeler Dersim Mebusu Hasan Hayri Bey ve arkadaşlarının Dersim'in durumuna dair Dâhiliye Vekâleti ve Maliye Vekâletlerinden istizah takriri istemesi, bunun üzerine dönemin Dâhiliye Vekâleti vekili Adnan Bey'in cevap vermesiyle başlamıştır. 4 maddeden oluşan istizah takririnde; Dersim'e tayin edilecek memurların durumuna dair 6 Eylül 1920'de verilen sual takririne neden cevap verilmediği, senelik aşar vergisinin aşaire verilmeyerek aşair üzerinde ki ihalelerin fesih edilmesinin nedeni, Dersim'de ne gibi uygunsuzlukların olduğunun açıklanarak Hükümetin buna karşı hangi tertibatlar da bulunduğu, Kürdistan'da propaganda yapan kişilerin olup olmadığı, şayet bu kişiler varsa hükümetin aldığı tedbirlerin neler olduğu sorulmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın istizah takririnin anlaşılmadığını belirtmesi üzerine, açıklama yapmak için Dersim Mebusu Hasan Hayri Bey söz almıştır. Hasan Hayri Bey, Dersim'in 400 yıldan beri Osmanlı Devleti'nin meselesi olduğunu, bunu çözmek üzere tayin edilen memurların kötü idareleri nedeniyle ahalinin zihninde devletle aralarında bir zıtlık oluştuğun iddia etmiştir. Dersim Mebusu Hasan Hayri Bey, senelerdir Dersim ve çevresinde birtakım hadiseler meydana geldiğini, bu hadiseler nedeniyle hem Türklerin hem de Kürtlerin zarar gördüğünü belirtmiştir. Kendisinin ifadesine göre Dersim, Mondros Mütarekesi sonrası hiçbir hükümet ya da yapıya boyun eğmezken, TBMM'nin açılmasıyla buraya bağlanmayı kabul etmiştir. Ancak buna rağmen bölgede asayiş sorunları olduğunu hatırlatan mebus, buralarda Kürdistan Hükümeti'nin kurulması için Avrupalı devletlerin imzalar attığını, padişahın bunu kabul ettiğini söyleyen propagandacı kişilerin olduğunu ve hükümetin bunlara karşı neler yaptığını sorgulamıştır.¹⁰⁸³

¹⁰⁸¹ Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, 168-175.

¹⁰⁸² Akgül, "Cumhuriyet Dönemine Kadar Dersim Sorunu", 15.

¹⁰⁸³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, C.5, İçtima Senesi: 1, 18.11.1336, 428-429.

Mebusunun Dersim hakkındaki tespitleri oldukça ilginçtir. Zira kendisi Dersim ahalisini “*öteden beri aç bir millet*” olarak tanımlamış, bunun nedenini ise yılın 8 ayı dışarıdan bir şeyler alarak -muhtemeldir ki hava koşulları- yaşamalarına bağlamıştır. Hasan Hayri Bey, bu alışveriş nedeniyle hırsızlık ve eşkıyalığın yaygın olduğunu ileri sürmüştür.¹⁰⁸⁴ Mebus beyin tespiti son derece mühimdir, zira dönemin belki de en yakıcı problemlerinden biri olan eşkıyalığın iç güvenlik sorunu haline gelmesindeki en temel etken bozuk ekonomik yaşam olduğu aşikârdır. Çalışma yaşamında olması gereken ancak askeri görevlerinden kaçanların oluşturduğu çeteler, onların daha da büyüyerek politik gayelerle de mobilize olmaları bunun neticesinde ortaya isyanların çıktığı bir gerçektir.

Dersim Mebuslarının istizah takririne cevap vermek üzere söz alan Dâhiliye Vekâleti Vekili Adnan Bey, sözlerine memur atamaları hususundaki soruyla başlamıştır. Memur tayinlerinde yetki hakkının İcra Vekilleri Heyeti’nde olduğu, heyetin bu hususta tam serbestliğinin bulunduğunu hatırlatmıştır. Ardından Dersim’de yaşanan “*uygunsuzluklara*” değinen Adnan Bey, hali hazırda bölgede endişe edici hiçbir vakanın bulunmadığını açıklamıştır. Dersim Mebusunun ifadesinde geçen Kürtlük ve Türklük hususunda ise böyle bir mevzunun bulunmadığını, sadece Alişir isminde birinin çevresine birkaç kişi toplayarak hareket ettirildiğini belirtmiştir. Adnan Bey’in konuşmasına göre Alişir, Kemah’ın bazı mahallelerine saldırmış, birkaç ev yakmış, yağmalamıştır. Bunun üzerine Koçgiri reislerinden Alişan Bey tayin edilerek, Alişir’in takibine başlanmıştır. Son alınan telgrafa göre takibat neticesinde Alişir’in affedilmek için hükümete müracaat ettiği, bu istek karşısında hükümetin bir karar vereceğini ifade etmiştir. Adnan Bey, Alişir’in esas gayesinin yağma olmadığını, kendisinin Dersim ve çevresinde propaganda yaptığını belirtmiştir. İstizah takririnde sorulan propagancılardan birinin Alişir olduğunu da ekleyen Adnan Bey, Kürdistan istiklali için konuşmalar yaptığını ve bu kişilerin aslında köklerini “*uzaklardan*” aldıklarını söylemiştir. Propagandanın genişleme imkânı bulamasada bazı kişiler arasında “*tohumu fesat*” ekildiğini, hükümetin esas takip edeceği şeyin ise Alişir’in derdest edilerek sığınması olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁸⁵

Nihayetinde İcra Vekilleri Heyeti, 24 Kasım 1920’de Alişir’in Dersim ve civarında isyana teşvik etme suçu için başlatılan kovuşturmanın ertelenmesi kararını vermiştir. Ancak 23 Ağustos 1921 tarihli kararname uyarınca Alişir hariç olmak üzere, Zara ve Ümraniye

¹⁰⁸⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.5, İçtima Senesi: 1, 18.11.1336, 430.

¹⁰⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.5, İçtima Senesi: 1, 18.11.1336, 430.

hadiselerinde dahli olanların soruşturmalarının ertelenerek, Sivas Divan-ı Harbi Örfi'sinde isyana ait yargılamaların 2 ay içinde sona erdirilmesine karar verilmiştir.¹⁰⁸⁶

Dersim bölgesinde sadece hükümet aleyhine çalışan aşiretler ya da çeteler yer almamış, bazıları hükümet güçleriyle isyanın bastırılmasına birlikte rol almıştır. Örneğin Dâhiliye Vekâletinin tezkeresi üzerine 8 Eylül 1921'de İcra Vekilleri Heyeti'nin aldığı kararla, Dersim olayları sırasında Kuvayı Askeriyeye yardım eden Sadyot Çete Reisi Necip Ağa ve arkadaşları aleyhine açılan davaların görülmesi halinde halk arasında intikam hissinin ortaya çıkarak “*asayiş mahalliye muhtel olacağı*” gerekçesiyle davalarının ertelenmesine karar verilmiştir.¹⁰⁸⁷ Böylece Ankara Hükümeti, isyanı bastırırken toplumsal huzura da önem vermeyi sürdürmüştür.

1 Ekim 1921 tarihli Meclis içtimasında ise “*Koçgiri hadisei isyanı*” hakkında Adliye, Müdafaa-i Milliye ve Dâhiliye Encümenleri tarafından müşterek hazırlanan mazbata okunmuştur. Encümen mazbatasında ifade edildiği üzere, Koçgiri hadisesi araştırıldığı sırasında Dâhiliye Vekâleti Vekili Refet Paşa'dan da konu hakkında bilgi alınmıştır.¹⁰⁸⁸ Encümenlik mazbatasında; Koçgiri hadisesinin sorumlularını ortaya çıkarmak için bir tahkikat heyetinin oluşturulmasını, heyetin Dersim ve çevresi hakkında ayrı çalışma yaparak daha iyi bir idare sisteminin nasıl olabileceği hususunda belirledikleri maddeleri Meclis'e sunmalarını önermiştir.¹⁰⁸⁹

Encümen mazbatasında belirtilen öneriler üzerine, Meclis Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Bey bir açıklama yapmıştır. Fehmi Bey, Başkumandanlık tarafından encümenin matbatası üzerine Amasya İstiklal Mahkemesine, Koçgiri hadisesi sebebiyle derhal Amasya'dan çıkarak Zara'ya hareket etmeleri emiri verdiğini ilan etmiştir. Ayrıca Heyeti Vekile, Başkumandanlık ve Meclis Riyaseti Celilesi; Meclis'ten üç kişi, bir kişi Adliyeden, bir kişi Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiyeden, bir kişi Dâhiliye Encümenlerinden seçerek Dersim'in gelecekteki teşkilatı hakkında esaslı bir tetkikte bulunmak üzere komisyon teşkil edildiğini ifade etmiştir. Hatta konuyu görüşmek üzere Hasan Fehmi Bey, Dâhiliye Vekâleti Vekili Refet Paşa'yı aradığını belirtmiştir.¹⁰⁹⁰ Meclis, Koçgiri hadisesi üzerine görüşmelerin kapalı celsede devam ettirilmesinin daha uygun olunacağına karar vermiştir.¹⁰⁹¹ Oturum sırasında Dâhiliye Vekili Refet Paşa, 4-5 ay önce Koçgiri hadisesinin meydana geldiğini bu sırada Dâhiliye Vekili olmadığını fakat yine de kendisini sorumlu hissettiğini ancak kendisinin ne kadar

¹⁰⁸⁶ BCA, 30-18-1-1/3-31-13/90-15.

¹⁰⁸⁷ BCA, 30-18-1-1/3-32-3.

¹⁰⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.13, İçtima Senesi:2, İçtima: 84, 01.10.1337, 71.

¹⁰⁸⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.13, İçtima Senesi:2, İçtima: 84, 01.10.1337, 71-72.

¹⁰⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.13, İçtima Senesi:2, İçtima: 84, 01.10.1337, 72.

¹⁰⁹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.13, İçtima Senesi:2, İçtima: 84, 03.10.1337.

aksaklıklardan sorumluysa Meclisin icracı konumu kadar sorumlu olduğunu vurgulamıştır. Bunun üzerine bazı vekiller tepki göstererek, esas sorumluların Heyeti Vekile olduğunu dile getirmişlerdir. Refet Paşa bu tutuma karşılık, Dâhiliye Vekili sıfatıyla ortada bir kabahat olmadığını sadece encümenlerin bölgeye tetkik heyeti göndererek esas suçluların belirlenmesi ve adaletin tecelli etmesini önerdiklerini hatırlatmıştır.¹⁰⁹²

Gizli oturumda mebusların bir kısmı; Koçgiri hadisesi sırasında ve sonrasında -ki isyanın olduğunu kabul etmektedirler- idaresizliğin olduğu ve “*tarzı teskinin*” yetersiz kaldığı iddiaları üzerinden tepki göstermişlerdir. Erzincan Mebusu Fevzi Efendi söz alarak, isyan furyasına açıklık getiren açıklamalarda bulunmuştur. Fevzi Efendi, Koçgiri hadisesinin Erzincan ve çevresine yayıldığını bu sebeple hükümetin mahalli kuvvetle birleşerek “*fitne ve fesadın*” yok edilmesi için silahlı yönetime başvurulduğunu söylemiştir. Hatta yerel yönetim ile mevki kumandanlıklarının bilgisi ve izni dâhilinde; daha önceden tanıştığı Dersim ağalarının bazılarına tazminat gönderildiğini, Erzincan civarına gelerek uzlaşa sağlanmasını teklif ettiklerini, teklifin bölgede husumetli olanlar tarafından da kabul edilerek uzlaşma için geldiklerini eklemiştir. Fevzi Efendi Koçgiri hadisesinde yaşanan olayın sebeplerini; Alişo gibi birkaç kişinin fesat çıkarması, mülki idare memurlarının bölgeyi yönetememesi ve suçlu kişiler hakkında aşırı uygulamaların halk üstünde ki olumsuz etkisinden bozguncuların faydalandığı, alevi-kürt kökenlilerin Ermeniler gibi tehcir edilecekleri yönünde bozguncuların haber yaydığını böylelikle meselenin alevlenmesi, şiddet eğilimli davranışların ortaya çıkması şeklinde sıralamıştır.¹⁰⁹³ Buradan da hareketle dönemin Dâhiliye Vekâletine bağlı olarak çalışan valilik ve diğer mülki amirlerin, yöreyi idare biçimleri iç güvenliği sağlamada önemli rol oynadığı ifade edilebilir.

Hararetli görüşmeler neticesinde Koçgiri, Umraniye ile Lark vilayetlerindeki inzibat olayları hakkında müzakere açılması talebi kabul edilerek Adliye, Müdafaa-i Milliye ve Dâhiliye Encümenlerinin mazbataları okunmuş, yaşanan tartışmalar uyarınca Meclis azalarından seçilecek 5 aza ile İcra Heyetinin derhal toplanıp, tetkik yaparak Meclis’e saat 10’a kadar bilgi vermeleri istenmiştir.¹⁰⁹⁴ 4 Ekim 1921 tarihinde gerçekleştirilen bu Meclis gizli oturumunda daha önce tahrir verilen Koçgiri hadiseleri üzerine Dâhiliye Vekili Refet Paşa, tekrar görüşlerini açıklamıştır. Mebusların Koçgiri hadiseleri sırasında bölgedeki memurların idare edememeleri hatta yolsuzluk yaptıkları yönünde görüş bildirmeleri üzerine Dâhiliye Vekili Refet Bey, konunun esasında “*asayiş*” meselesi olduğunu, Koçgiri hakkında verilen tahririn de asayiş üzerine olduğunu bu sorunların çözülebilmesi için derhal “*Müfettişi*

¹⁰⁹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.13, İçtima Senesi:2, İçtima: 84, 01.10.1337, 250.

¹⁰⁹³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, C.13, İçtima Senesi:2, İçtima: 85, 03.10.1337, 251-252.

¹⁰⁹⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:2, İçtima:86, 04.10.1337, 258.

Umumilikler Kanununun” çıkartılması gerektiğini ileri sürmüştür. Refet Paşa, Koçgiri hadisesinde “*asayiş meselesinin en esaslısı bu mesele içine girmiştir*” diyerek konunun ciddi bir güvenlik meselesi olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁹⁵ Dolayısıyla Koçgiri hadisesinin iç güvenlik yönünden Dâhiliye Vekâletinin faaliyet alanlarından biri olduğu, dönemin Dâhiliye Vekilince açıklanmıştır.

Dâhiliye Vekili Refet Paşa, Müfettişi Umumilik önerisini konuşması sırasında tekrar etmiştir. Öyle ki “*Müfettişi Umumilik olmadıkça memleketin idaresi olmaz*” diyerek meselenin kritik olduğunu açıklamıştır. Bu önerisinin sebebini ise merkezde oturan bir Dâhiliye Vekilinin, buradan vereceği emirlerle ülkenin yönetilmesinin mümkün olamayacağını biçiminde ifade etmiştir.¹⁰⁹⁶ Refet Paşa memleketin her yerinde asayişsizliğin sürdürdüğünü, bunun aksini iddia etmenin çocukluk olacağını ancak asayiş yoktur demenin de doğru olmadığını belirtmiştir. Memleketin asayişini ise şu örnekle açıklamıştır; Katil İlyas ve 30 kadar Rum toplanarak bir müfreze yakalamış, onları soyarak üç defa padişahım çok yaşa diye bağırtmış, esas gayeleri ise Sakarya hattında mücadele ederken Keskin ve Yozgat yolunu askerlerin arkasından kapatmak olduğu ortaya çıkmıştır. Refet Paşa bu tarz örneklerin İstanbul hükümeti ve İzmir’deki Yunanlılar tarafından tertiplendiğini, cephede düşmanla mücadele edilirken cephe asayiş sorunlarıyla boğuşulduğunu anlatmıştır. Ayrıca Refet Paşa, Yozgat, Bolu ve İnebolu yolu üzerinde birilerinin soyulabileceğini ancak büyük eşkıyalık yapanların Deveci dağlarında Yozgat asilerinden olan Ayrancıoğulları ile birleşenler olduğunu ifade etmiştir. Bu olayları bastırmak için kendi prensibinin, muntazam olmayan insanlar ve kuvvetlere çalışmamak olduğunu bu sebeple isyan bölgelerine işini iyi bilen kumandanlar gönderdiğini izah etmiştir.¹⁰⁹⁷

Refet Paşa’nın konuşması üzerine, Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Bey Kayseri’ye giderken konakladıkları bir köyün kendilerinden hemen sonra eşkıyalar tarafından baskına uğradığını, köylülere Jandarma efradının yardım etmediği iddiasında bulunmuş, bu Jandarmaların ceza alıp almadığını sorugulamıştır. Bunun üzerine Dâhiliye Vekili Refet Paşa, Meclis’in Muvazenei Maliye Encümeni tarafından jandarma kadrosunun adedinin azaltılarak, mevcut jandarma zabitanının 3’te 2’sinin açığa alındığını hatırlatmıştır. Ardından bir kalemde en az 300 jandarma zabitanının atıldığını, Jandarmada hizmet edenlerin kalitesinin düştüğünü bir nevi itiraf etmiştir. Konuşmasında Kayseri Jandarma Tabur Kumandanının merkeze müracaat

¹⁰⁹⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:2, İçtima:86, 04.10.1337, 262.

¹⁰⁹⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:2, İçtima:86, 04.10.1337, 262.

¹⁰⁹⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:2, İçtima:86, 04.10.1337, 263-264.

edip, 4 aydır tüm efradın maaş alamadığını ve orduya gideceklerini bildirdiğini, Jandarmanın bu şekilde çalışamayacağını anlattıklarını da açıklamıştır.¹⁰⁹⁸

Aynı Meclis içtimasında Erzincan Mebusu Emin Bey, Umraniye hadisesi sırasında bölgede olduğundan olayı açıklamak istediğini dile getirmiştir. Emin Bey'e göre; Karaca Ören nahiyesinde uzun sürelerden beri var olan 18-20 kişilik bir eşkıya grubu, şekavet etmelerinden ötürü mahkûm olmalarına rağmen tekrar eşkıyalık yapmaya başlamış, bölgede kötü şöhretiyle tanınan Alişir bu gruba dâhil olmuş ve eşkıyalıklarına "*siyasi bir renk*" vermeye başlamıştır. Bu hadiseleri bilen Sivas Vilayeti, bölgeyi kontrol altına almak için Jandarma Tabur Komutanı İzzet Bey'i görevlendirmiştir. Şakilerle karşılaşan bazı Jandarmaların silahları ellerinden alınmış bunun üzerine İzzet Bey, Nahiye Müdürü Haydar Bey'e müracaat ederek silahların Jandarmaya iade edilmesi sağlanmıştır. Ancak eşkıyaların cezalandırılmaması cesaretlerini arttırmış, sayıları artmıştır. Hükümet bunun üzerine Halis Bey'i görevlendirmiş fakat kendisi vefat ettiğinden sonuçsuz kalınmıştır. Bu sıralarda Zara Kaymakamı, Tortum Kaymakamı Şakir Bey ve Halis Bey Nahiye Müdürü Haydar Bey'in konağına misafirlğe gitmiştir. Akşam üzeri içlerinden biri elini cebine atıp Haydar Bey'e idam fermanının kendi elinde olduğunu, Ermenilere benzetip kendilerini imha edebileceğine dair bir konuşma yapmıştır. Bu sırada Erzincan'dan bir ağa aynı konakta misafir olduğundan konuşma duyulmuş ve Ermenilere benzetilmeleri sebebiyle halk yönetime tepki vermeye başlanmıştır. Umraniye'ye 1 saat kadar uzaklıkta bulunan Hacer Köyünde o sırada konuşlanan birkaç askerlerle münakaşa edilmesi üzerine bölgeye asker sevk edilmiştir. Tam da bu sırada Halis Bey vefat etmiş, hatta askerlerden de şehit verilmiştir. Bunun üzerine Sivas Valisi Cemal Bey, Mahkeme-i Temyiz Azası olan Şefik Bey'i nasihat etmesi için bölgeye göndermiştir. Şefik Bey, bölgeye gitmiş ve hükümet adına insanlarla görüşerek telkinlerde bulunmuştur. Şefik Bey hükümetin; Umraniye ahalisinden yani Koçgiri aşiretinden olanların silahlarını Hükümete teslim etmeleri, firarilerin ve Karaca Ören karyesindeki asilerin teslim olmaları isteklerini halka iletmiştir. Hatta konuşma sırasında orada bulunan dört Ören asisi hemen yakalarak Şefik Bey'e teslim edilmiş, Haydar ve Alişan Bey'e ait yüklü bir miktar para da taksitle verilebilecekken topluca teslim edilmiş, makbuz alınmamıştır. Bu teslimiyet hükümete bildirilmiştir. Erzincan Mebusu Emin Bey, anlattığı biçimde asilerin teslim olmalarına rağmen Nurettin Paşa'nın suçsuz olanlara saldırdığını iddia etmiştir. Bu sebeple yöre halkının sabredemediğini, 5 milyon ile 18 milyon arasında değişen bir rakamda servetin yok olduğunu, kendisinin bunları ispat edebileceğini ileri sürmüştür. Emin Bey, sert iddialarını sürdürerek Dâhiliye Vekâletine Dersim ile ilgili tahrir vereceğini, halen Tortum Kaymakamı olan şahsın bilerek bazı gazeteleri Dersim'e

¹⁰⁹⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:2, İçtima:86, 04.10.1337, 265.

gönderildiğini, bu yayınlarda “*Kürtleri de Ermenilere benzeteceğiz*” tarzında ifadeler olduğunu iddia etmiştir.¹⁰⁹⁹

Gizli oturumda 5 Ekim’de de Koçgiri üzerine konuşmalar yapılmaya devam edilmiştir. Bu konuşmalar sırasında isyan edenlerin içerisinde Dersimin olduğu söylenmiş, bunun üzerine Dâhiliye Vekili Refet Paşa, konunun Koçgiri olduğunu ve Dersim’in karıştırılmaması gerektiği konusunda uyarıda bulunmuştur. Hatta Refet Paşa, Dâhiliye Vekâletinin Dersim halkının müspet hareketlerinden dolayı memnun ve müteşekkik olduğunu ve Dersimlilere teşekkür ettiğini açıklamıştır. Dersim’le ilgili halkın beslenmesi, imarı, dağlık yerlerden çıkartılarak ovalara yerleştirilmesi üzerine çalışma yapılmasının ise ayrı bir mesele olduğunu hatırlatmıştır. Refet Paşa, Ümraniye Hadisesi’nin Halis Bey’in hareketlerinden kaynaklanmış gibi görünsede aslında hükümete karşı bir isyan halini aldığını ancak hem hükümet güçlerinin hem de halkın birbirine orantısız şiddetle yaklaştığını belirtmiştir. Bazı mebusların af çıkarılsın isteğine cevap veren Dâhiliye Vekili Refet Paşa, isyan edenlere af çıkartılmasının adaletsizlik olduğunu hatta Dâhiliye Vekili olarak suçların kovuşturulmasının tecili kararının kaldırılması taraftarı olduğunu açıklamıştır.¹¹⁰⁰ Uzun soluklu görüşmeler neticesinde, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa’nın Nurettin Paşa’yı savunmasına rağmen TBMM, Nurettin Paşa’nın mahkemeye çıkartılması ve görevden alınmasına karar verilmiştir.¹¹⁰¹

Meclisin büyük dikkatini cezbeden Koçgiri isyanı ve Ümraniye hadisesi nedeniyle Dâhiliye Vekili başta olmak üzere ilgili vekiller görüşlerini ve olayları açıklamıştır. Buna rağmen Kasım 1921 tarihinde Meclisten bir heyet oluşturularak, olayları yerinde tahlil etmekle için Sivas ve Zara’ya gönderilmiştir. Ayrıca Koçgiri isyanının başladığı 6 Mart kritik bir eşik olmuş, Yunan ordusu 23 Mart’ta Türk ordusu ile çarpışarak II. İnönü Muharebesi gerçekleşmiştir. Hadiselerin arka arkaya oluşu, tıpkı diğer isyanlarda gibi Yunan ilerleyişine alan açmak için tasarlanmış oldukları iddialarını güçlendirmiştir.¹¹⁰²

İsyan sadece askeri ya da siyasi yönden incelenmekle kalınmamış, sosyal açıdan da çeşitli aksaklıklar engellenmeye gayret edilmiştir. Bu doğrultuda 28 Şubat 1921 tarihinde Koçgiri hadisesi nedeniyle sefaletle uğrayanlar için bir kanun çıkartılmıştır. Böylece sefaletle uğrayanlara askeriye tarafından erzak, tohum ve yemeklik verilmesine bu giderin ise Maliye bütçesinde yeniden açılacak bir kalem üzerinden tahsil edilmesine karar verilmiştir. Kanunun icrasından Maliye, Müdafaa-i Milliye ve Dâhiliye Vekili sorumlu tutulmuştur.¹¹⁰³ Böylece yerli

¹⁰⁹⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:2, İçtima:86, 04.10.1337, 268-270.

¹¹⁰⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: I, C.2, İçtima Senesi:2, İçtima:87, 05.10.1337, 276.

¹¹⁰¹ Kızıldağ Soileau, *Koçgiri İsyanı*, 285.

¹¹⁰² Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt*, 171-172.

¹¹⁰³ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.2 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, 227.

halkın hem iaşelerini devam ettirmeleri hem de zararlarının devlet tarafından karşılanması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu kanunun tamamlayıcısı ve yol göstericisi olarak ise 30 Nisan 1922’de 12 maddelik bir talimatname yayınlanmıştır. Talimat uyarınca en büyük mülki amirin yönetimi altında ziraat memurları, meclisi idare ve belediye azalarından birer kişiyle, uzman iki kişiden toplamda yedi kişilik yerel bir komisyon oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu komisyon, muhtaç olanların zararlarını derecelendirerek tespit etmekle yükümlü hale getirilmiştir.¹¹⁰⁴

29 Aralık 1921’de ki Meclis içtimasında Koçgiri hadisesi için bu kez “*Koçgiri Heyeti Tahkikiyesinden*” gelen telgraf okunmuş ve son durumla alakalı bilgi verilmiştir. 25 Aralık 1921’de Koçgiri Heyeti Tahkikiyesi üyeleri Sinop Mebusu Hakkı Hami ve Bolu Mebusu Yusuf İzzet Bey tarafından Meclis’e gönderilen telgrafta; çıkartılan af kararı gereğince Koçgiri hadisesinden tutuklu bulunanlar hakkında kanuni muamelenin uygulanması için tüm evrakın Sivas Merkez Müdde-i Umumiliğine gönderilmesine karar verdikleri, hadisenin tahkikatına dair Sivas’ta ki işlerin son bulduğu, neticenin bir an önce Meclis’e arz edilmesinin gerekli görüldüğü ayrıca Samsun hakkındaki tahkikata katılmanın uygun olmaması nedeniyle doğrudan Ankara’ya geleceklerini arz etmişlerdir. Telgrafın ardından 27 Aralık 1921’de Meclis’e bu kez Koçgiri Tahkik ve Dersim Tetkik Heyeti Namına Amasya Mebusu Mehmed Ragıp Bey tarafından bir telgraf daha gönderilerek Koçgiri hadisesiyle ilgili evrakların Sivas Merkez Müdde-i Umumiliğine teslim edilmeyip, heyetçe araştırmaya ve muameleye devam edildiği bildirilmiştir.¹¹⁰⁵

Koçgiri isyanı ve Doğu Anadolu’da yaşanan ayaklanma Millî Mücadele’nin kritik zamanlarında Ankara Hükümeti açısından endişe verici bir hal aldığı muhakkaktır. Bu doğrultuda Dâhiliye Vekâletinin yer aldığı iç güvenliği tesis edici, isyanın yayılmasını önleyici ve mevcut durumu kontrol altına almaya yönelik faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Ankara açısından önemle takip edilen bu süreçte, mülki amirler büyük katkılar sağlamıştır. Örneğin Koçgiri isyanının bastırılmasında yardımları olduğu ve bu dönemde Erzincan Mutasarrıfı olarak görev yapan Zühtü Bey’in¹¹⁰⁶ İstiklal Madalyası ile taltif edilmesi Dâhiliye Vekâleti tarafından önerilmiş, 10 Mart 1926 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti teklifi kabul ederek konunun TBMM Riyasetine iletilmesini emretmiştir.¹¹⁰⁷ 18 Mart 1926’da Erzurum Valisi Zühtü Bey’in İstiklâl madalyasıyla taltifi hakkında Başvekâlet tezkeresi Meclis’e sunulmuş ancak tezkere

¹¹⁰⁴ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.3, 8 Mart 1338-28 Şubat 1339, 70-71.

¹¹⁰⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt:15, İçtima:2, 29.12.1921, 240.

¹¹⁰⁶ Eski Mülkiye Müfettişi olan Zühtü Bey Koçgiri isyanı sırasında vekâleten Erzincan Mutasarrıflığı görevini yürütmüştür. Ancak İcra Vekilleri Heyeti, Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey’in de imzasının yer aldığı bir kararnameyle 19 Kasım 1921’de kendisini asaleten atamıştır bkz. *BCA*, 30-18-1-1/4-37-5/71-49.

¹¹⁰⁷ *BCA*, 30-10-0/195-334-4/232.

Müdafaa-i Milliye Encümenine sevk edilmiştir.¹¹⁰⁸ 25 Mart 1926'da bu kez Müdafaa-i Milliye Encümeni mazbatası Meclis toplantısında okunarak tartışılmış, nihayetinde Zühtü Bey'e beyaz şeritli İstiklâl madalyası verilmesine karar verilmiştir.¹¹⁰⁹

Koçgiri hadisesi Doğu Anadolu'nun iç güvenlik yapısının incelenmesini ve aksiyon alınmasını bir anlamda zorunlu kılmıştır. Bu nedenledir ki gerek araştırma heyetlerinin oluşturulması gerek mülki amirlerin çalışmaları gerekse doğrudan Dâhiliye Vekâleti çeşitli güvenlik niteliğine haiz çalışmalar yürütmüştür. Meselenin sadece halk tutumundan kaynaklanmadığı, yurt dışı müdahalelerin varlığı iç güvenliği zorlayıcı bir başka etmen olarak Ankara Hükümeti'nin karşısına çıkmıştır. Tüm olumsuz koşullara rağmen Ankara Hükümeti ellerinde bulunan imkânlar dahilinde politika üretmek iç güvenliği tesis etmeye gayret göstermiştir.

4.6. Konya İsyanı

Konya ve çevresi Ankara'da Büyük Millet Meclisi açılmadan öncesinde ayaklanma ve isyan hareketlerinin yaşandığı bölgelerden biri olmuştur. Konya Ayaklanması 2 Ekim-15 Kasım 1920 arası gerçekleştirilmiştir.¹¹¹⁰ Ancak bölge bu tarihten önce de Eylül-Kasım 1919'da Bozkır Ayaklanması adı altında isyan sorunu yaşamıştır. Bu dönemde ayaklanmanın temelinde İngiliz Muhipleri Cemiyeti'nin ve İstanbul Hükümeti destekçisi olan Konya Valisi Cemal Bey yer almıştır.¹¹¹¹ Hatta ilk isyan hareketleri başlamadan 19 Temmuz 1919'da 20. Kolordu Kumandanı, Konya Valisi Cemal Bey'in Millî Mücadele aleyhinde hareket ettiği ve ordunun dağıtılması için çalıştığı bilgisini Mustafa Kemal Paşa'ya verilmiştir.¹¹¹² Ancak Vali Cemal Bey, Konya'da yaşanan otorite boşluğundan faydalanarak Millî Mücadele aleyhinde konuşmalar ve propaganda yaparak halkı aleyhte davranmaya teşvik etmeye başlamıştır. Halkın desteğinin alınması, ardından hapisanede tutuklu bulunanların serbest bırakılarak silahlandırılmaları neticesinde bölgede asayiş ortadan kaldırılmıştır. Yaşanan iç güvenlik sorununu çözmek üzere Heyeti Temsiliye, Albay Refet (Bele) Bey'in Konya'ya göndermiştir. Albay Refet Bey ile Millî Mücadele yanlısı Konyalıların birleşmesi sebebiyle endişelenen Vali Cemal Bey, 27-28 Eylül 1919'da İstanbul'a gitmek üzere Konya'dan ayrılmıştır. Mülki amirsiz kalan Konya halkının ileri gelenleri Mehmet Vehbi Efendi'yi Konya Valisi ilan etmiş böylece Konya, Heyet-i Temsiliyenin etki alanına girmiştir. Ancak Vali Cemal Bey, İngiliz Papazı Frew

¹¹⁰⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt:23, İçtima Senesi: 3, 18.03.1926, 251.

¹¹⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, Cilt:23, İçtima Senesi: 3, 25.03.1926, 340-342.

¹¹¹⁰ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklâl Harbi VI. Cilt İç Ayaklanmalar (1919-1921)*, 118.

¹¹¹¹ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklâl Harbi VI. Cilt İç Ayaklanmalar (1919-1921)*, 9-13.

¹¹¹² ATASE, 110-9-1-11/12-0-2.

ve diğer işgal güçleriyle bağlantısı bulunan Bozkırlı Zeynelabidin ve etrafındakiler tarafından I. Bozkır Ayaklanması çıkartılmıştır. Bozkır Jandarması basılmış, kendilerine karşı gelenler öldürülmüş, evler yağmalanmış ve neticede bir uzlaşa sağlamak için isyancılarla görüşme yapılması sağlanmıştır.¹¹¹³

Konya’da sükunetin sağlanmasının ardından Ankara Hükümeti uzlaşa ortamı için adımlar atmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Konya’da fesat çıkartan ve karışıklığa neden olan kişilerin yakalanıp 3 ay kadar Konya hapishanesinde tutuklu kaldıkları, Konya halkının hadiselerden etkilenmediği, suçluların başka bir faaliyette bulunamayacakları için affedilip salıverilmeleri Konya Vilayeti tarafından Büyük Millet Meclisi’ne teklif edilmiştir. TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, Konya Vilayeti’ne önerilerinin kabul edildiğini ve kişilerle ilgili gerekli işlemlerin yapılması istendiğini bildirilmiştir.¹¹¹⁴ 23/24 Mayıs 1920 ise İcra Vekilleri Heyeti tarafından Konya Valisi Subhi Beyin “*kıfayetsizliği*” sebebiyle görevinden azledilmesi kararı verilmiştir.¹¹¹⁵ 28 Haziran 1920’de Sivas Valisi olarak görev yapan Ali Haydar Bey, Konya Valisi olarak atanmıştır.¹¹¹⁶ 13 Temmuz 1920’de Mustafa Kemal Paşa, TBMM’ye tayinler hakkında açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Açıklamasında İdarei Umumiye-i Vilayat Kanunu’nun 8. Maddesine göre, Meclisi Vükela kararıyla valilerin atandığını ancak Dâhiliye Vekâletinin öneri yazısı üzerine bu atamanın gerçekleştirildiğine dikkat çekmiştir. Zira Vekiller Heyetinin her valiyi tek tek bilmesi ya da kontrol etmesi mümkün değildir ki aynı biçimde valilerin ya da kaymakamların azledilmesi yine bu usulle gerçekleştirilmektedir. Mebuslar neden Konya’ya bir vali atanmayarak görevden alınan vali yerine vekil tayin edildiğini sorgulamıştır. Paşa, bunun nedenini bilmediğini, ilk başta Konya meselesi sebebiyle Nurettin Paşa’nın vali olarak bölgeye gönderilmesinin görüşüldüğünü, ancak Nurettin Paşa ile yaşanan fikir ayrılığı nedeniyle Konya’ya kendisi gönderilmediğini açıklamıştır.¹¹¹⁷ Mustafa Kemal Paşa’nın izahatıyla Dâhiliye Vekili Cami Bey’de hem kendisini hem de Vekâleti müdafaa etmek zorunda kalmış/bırakılmıştır. Cami Bey’e yönelik olarak, Konya Hadisesi nedeniyle buraya vali ataması yapılmaması, bu hususta başarısızlık olunarak yanlış kişilerin seçildiği eleştirileri yapılmıştır. Cami Bey Meclis konuşmasında Konya ile ilgili alınan kararların merkezinde kabine olduğunu, valilerin atamasının İdare-i Umumiye-i Vilâyat Kanunun 8.maddesi uyarınca Heyeti Vekile tarafından yapıldığını hatırlatmıştır. Konya’ya hadiesinin ardından buraya vali atanırken Vekiller Heyetinin konuyu yakından takip ettiğini, buraya görevliler göndererek derinlemesine araştırmalar yapıldığını, nihayetinde Haydar Bey’in vali

¹¹¹³ Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklâl Harbi VI. Cilt İç Ayaklanmalar (1919-1921)*, 9-12.

¹¹¹⁴ Perinçek, *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C.9, 33.

¹¹¹⁵ BCA, 30-18-1-1/ 1-1-12-71-4.

¹¹¹⁶ BCA, 30-18-1-1-/5-30-3.

¹¹¹⁷ Perinçek, *Atatürk’ün Bütün Eserleri*, C.9, 48.

olarak tayin edildiğini ifade etmiştir. Cami Bey, Konya hadisesini ve vali atamalarını tamamen Dâhiliye Vekâletine yüklemenin yanlış olduğunu ifade etmiştir.¹¹¹⁸

2 Ekim-15 Kasım 1920 tarihinde Konya’da tekrar isyan başlamış, isyanın başında “Delibaş” isminde bir eşkıya ve 500 kadar asker firarisi yer almıştır. İsyancılar önce Çumra’yı ardından Konya’yı işgal etmiştir. Konya Valisi Haydar Bey ve Kumandan Avni Bey Konya’da bu işgale karşı az sayıda ordu mensubu ve jandarmayla karşı koymaya çalışmıştır. Ancak çabalarında başarıya ulaşamayarak, isyancılar tarafından ele geçirilmişlerdir. İsyan dalgası hızla yayılmaya başlamış hatta bölgedeki karışıklığı önlemek üzere gönderilen nasihat heyetine Çekil civarında 300 kişiden oluşan asiler, ateş açmıştır.¹¹¹⁹

Konya isyanı başladığı bu sırada ise Batı Ordusu Kumandanı Ali Fuat Paşa, bir tesadüf eseri Konya’dadır. Mustafa Kemal Paşa Meclis konuşmasında, ordu kumandanlarının görev yerlerindeki asayiş, emniyet, genel inzibattan sorumlu olduğunu, Konya’nın Fuat Paşa mıntıkasında bulunduğundan isyanda doğal olarak görevli olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Konya isyanının bastırılması için çareler ararken bu hususta mesul olan Fuat Paşa’yı da görüşmek üzere çağırmıştır. Görüşme sırasında Fuat Paşa, isyanı bastırmak için Dâhiliye Vekili Refet Bey’in bölgeye gitmesini önermiştir. Mustafa Kemal Paşa bu öneride bir gariplik sezse, Dâhiliye Vekilinin görev tanımında gördüğü ve töhmet altında kalmaması adına Refet Bey’in Konya’ya giderek isyanı bastırması emrini vermiştir. Ayrıca Refet Bey’i zeki, tedbirli ve asker olarak tanımlayan Mustafa Kemal Paşa, bu özelliklerinin yanında Konya halkını iyi tanımasının da bir avantaj olduğundan bu kararı verdiğini açıklamıştır.¹¹²⁰ Ancak Mustafa Kemal Paşa her ne kadar makul sebeplerle ve doğal bir görevlendirme olarak görse de Dâhiliye Vekili Refet Bey, Konya’ya gitme emrini büyük bir üzüntü ile karşılamıştır. Hatta Refet Bey, Meclis tarafından seçilerek elde ettiği Dâhiliye Vekilliğini büyük bir görev olarak düşündüğünü ancak bir isyan çıktığında Dâhiliye Vekâletinin mühim işlerini bırakarak isyan bölgesine gitmesinin istendiğini, bu emri eksiksiz bir itaatle yerine getireceğini ancak Dâhiliye Vekilliğinden istifa etmek istediğini Mustafa Kemal Paşa’ya iletmiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu isteğini reddetmiş, esas arzularının Dâhiliye Vekilliğinden istifa etmesinin değil isyanı bastırarak görevin başına geri dönmesi olduğunu açıklamıştır. Bunun üzerine Refet Bey, istifa etmekten vazgeçip, Paşa’nın açıklamasını bir emir olarak kabul ettiğini belirtmiştir.¹¹²¹ Nihayetinde durumun kontrol altına alınması için İcra Vekilleri Heyeti, Dâhiliye Vekili Refet

¹¹¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt: 2, İctima Senesi:1, 13.07.1336, 297-298.

¹¹¹⁹ Atatürk, *Nutuk C.II*, 494.

¹¹²⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İctima:1, İnkat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 277.

¹¹²¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İctima:1, İnkat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 277.

Bey'in Konya'ya gitmesini istemiştir. İsyanı bastırması için Dâhiliye Vekili Refet Bey'in emrine bir alay verilmiş, Refet Bey hızla bölgeye hareket etmiştir.¹¹²²

İsyanın bastırılması için bu sırada Afyon ve Kütahya'dan Kolordu Kumandanı Derviş Paşa ve kuvvetleri gönderilmiştir. Bu kuvvetler Konya'nın kuzeyindeki asilerle çatışmaya başlamıştır. Dâhiliye Vekili Refet Bey kumandanlığında bir başka kuvvet ise Meydan istasyonu civarından gelerek Derviş Paşa'nın ordusuyla birleşerek güçlerini arttırmış, bu güce Adana cephesinden bir başka kuvvet daha eklenmiştir.¹¹²³ 5 Ekim 1920 tarihli bir raporda isyancıların Konya'da dükkanları basıklarını ve gasp ettiklerini, Konya Valisi Haydar Bey ve subayların ise Aleaddin Tepesi'nde tutulduklarını, Konya Hükümet binasında memurların kendilerini isyancılara karşı müdafaa etmeye çalıştıklarını, tüm bunlar ışığında top kullanılması gerektiği ilgili yerlere bildirilmiştir.¹¹²⁴ Oluşturulan orduyla 6 Ekim 1920'de Konya, isyancıların işgalinden kurtarılmıştır. Kaçanlar bu kez Afyon-Konya arasındaki bölgeyi işgal etmeyi denemiş ve engellemek için Kaymakam Osman Bey kumandasında bir başka güç gönderilmiştir. Kaymakam Osman Bey'in kuvvetleri başarı sağlayarak ilgili yerlerin kurtarılmasını sağlamıştır. Delibaş'ın isyancıları pek çok noktaya dağılmış bir kısmı Ankara Hükümeti yetkililerine teslim olmuş oysa Delibaş, Mersin'de konuşlanan Fransızlara sığınmıştır.¹¹²⁵

23 Ekim 1920'de Meclisteki gizli celsede Karahisar Mebusu Şükrü Bey'in Konya'nın durumu hakkında verdiği sual takriri üzerine, Dâhiliye Vekâleti Vekili Dr. Adnan Bey açıklamalarda bulunmuştur. Adnan Bey, Konya isyanının uzun mücadeleler neticesinde bastırılabilindiğini, bugün itibarıyla “*usattan*” temizlendiğini, bazı firararilerin Antalya livasına doğru geçtiğini, Akseki civarında da hareketlilik olduğunu fakat hepsinin akşama doğru nihayete erdirileceğini açıklamıştır. Adnan Bey, konuşmasında önemli bir noktaya değinerek Konya'daki hadiseleri tetkik etmek üzere gönderilen memurlar hakkında da işlem yapıldığını belirtmiştir. Dâhiliye Vekili Adnan Bey, memurlara Hiyaneti Vataniye Kanunu doğrultusunda hüküm verildiğini, bunların askeri kumandanlık tarafından uygulandığını hatta yapılan araştırma sonucunda Meclisin iki azasının da hüküm aldığını üzüntüyle bildirmiştir.¹¹²⁶ Mustafa Kemal Paşa 29 Aralık 1920 tarihli Meclis konuşmasında Konya isyanının büyük ölçüde

¹¹²² Özdemir, *Refet Bele*, 63. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklâl Harbi VI. Cilt İç Ayaklanmalar (1919-1921)*, 120.

¹¹²³ Atatürk, *Nutuk C.II*, 494.

¹¹²⁴ Köstüklü, *Millî Mücadele'de Manisa*, 39.

¹¹²⁵ Atatürk, *Nutuk C.II*, 494-495.

¹¹²⁶ *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, Devre: I, C.1, İçtimai Senesi:1, 23.10.1336, 198.

bertaraf edildiğini, Dâhiliye Vekili Refet Bey'in hızlı ve adil bir biçimde olaylara son verdiğini açıklamıştır.¹¹²⁷

Konya isyanı bastırılrsa da 5 Ocak 1921 tarihinde Heyeti Vekile, çıkarmış olduğu bir kararname doğrultusunda Konya hadisesini yerinde incelemek için bölgeye tahmini 1 ay süreyle çalışacak altı kişi ve üç kâtip göndermeye karar vermiştir.¹¹²⁸

Konya olayları sadece Konya ile sınırlı kalmamış, Akseki ve Alaiye'de (Alanya) sıçramıştır. Akseki ve Alaiye'de başlayan hadiseleri engellemek için takip edilenlerin teslim olmaları halinde affedilecekleri ilan edilmiştir. İlanın ardından Alaiye Mıntika Kumandanı Binbaşı Şükrü Bey'e sığınan şaki Bız Halil isimli şahıs, silahını teslim etmek üzere köyüne serbest bırakılmış ancak bu sırada cihat-i adliyece yakalanmış ve Isparta İstiklal Mahkemesi de tutuklu yargılanmasına karar verilmiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Vekâleti 24 Şubat 1921 tarihli 14976/1725 numaralı tezkeresiyle hem hadise hakkında bilgi vermiş hem de yargılanmasının ertelenmesi gerekliliğini açıklamıştır. 8 Mart 1921 tarihili İcra Vekilleri Heyeti toplantısında Dâhiliye Vekâletinin tezkeresi görüşülmüş, Bız Halil'in silah ve hayvanı alınmak kaydıyla yargılanmasının ertelenmesine karar verilmiştir.¹¹²⁹ 19 Mart 1921'de ise Konya isyanı sırasında vazifesi için Şehit olan Bozkır Kaymakamı Demir Asaf Bey'in zevcesi Samiye Hanımla iki çocuğuna şehit olma tarihinden itibaren 1.000 kuruş maaş tahsis edilmesine karar verilmiştir.¹¹³⁰

Konya'da yaşanan isyan neticesinde bazı kişiler Erzurum ve Bitlis'e gönderilmiştir. Bu kişilerle ilgili olarak 9-13 Nisan 1921 tarihli Dâhiliye Vekâleti ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından hazırlanan tezkere de Erzurum ve Bitlis'e gönderilen bu kişilerin çok zor durumda kaldıkları, İcra Vekilleri Heyetine bildirilmiştir. 24 Nisan 1921'deki toplantılarında İcra Vekilleri Heyeti, Konya olayı sebebiyle uzaklaştırılan kişilerden muhtaç durumda olanların Muhacirin ödeneğinden yararlandırılmalarına karar vermiştir.¹¹³¹

Konya isyanı sırasında isyancılar, isyanlar sırasında kullanılan demiryollarını tahrip etme seçeneğine başvurmuştur. Fakat daha sonra yapılan tahkikatlarda Konya ve çevresinde bulunan demiryolu istasyonlarında çalışan Gayrimüslim memurlara isyancılar tarafından dokunulmadığı ve kişilerin ifadelerinde abartılı söylemlerin bulunduğu yetkililerin dikkatini çekmiştir. Böylece 12. Kolordu Komutanlığı tarafından Konya ve civar hatlarında görevli Gayrimüslim memurların, Müslüman memurlarla yer değiştirmeleri ilgili genel müdürlükten

¹¹²⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre: 1, C.1, İçtima:1, İnikat: 125, Celse:3 29 Aralık 1920, 277.

¹¹²⁸ BCA, 30-18-1-1/2-26-15.

¹¹²⁹ BCA, 30-18-1-1/2-38-12/90-8.

¹¹³⁰ Düstur, Üçüncü Tertip, C.2 10 Mart 1337-28 Şubat 1338, 10.

¹¹³¹ BCA, 30-18-1-1/3-17-20/90-9.

istenmiştir. Ancak genel müdürlük, olaylarda asilerin Müslüman memurlara dokunmadığını buna rağmen yaralanan Gayrimüslim memurların olduğunu ve korktukları için abartılı ifade verdiklerini bildirmiştir. Hatta Konya isyanının ilk etapta Gayrimüslim demiryolu memurlarınca çekilen telgraf ile anlaşıldığı, Demiryolları İdaresinin ilgili komutanlığa bu sayede haber verebildiği açıklanmıştır.¹¹³² Ancak 9 Aralık 1921’de Bağdat Hattı İşletme Müdürü Serf’in görevini suistimal etmesi neticesinde görevinden alındığı, Hristiyan istasyon müdürlerinin askeri nakliyelara zarar verdiği tespit edilmiştir. Hatta Konya isyanı sırasında trenle yapılan muhaberatı kestikleri de tespit edilen hususlar arasında yer almıştır.¹¹³³

Konya isyanı, Dâhiliye Vekilliği koltuğuna yeni oturan Refet Bey’in olaylara doğrudan müdahale etmesi açısından önemli bir iç güvenlik olayı olma özelliği kazanmıştır. Refet Bey’in daha önce Konya ile kurduğu bağların da isyanı bastırmasında etkisinin olduğu aşîkârdır. Mustafa Kemal Paşa’nın, Refet Bey’i Dâhiliye Vekili olmasına rağmen bir iç isyanı bastırmakla görevlendirmesi, Konya olayına verilen öneme bir başka kanıt oluşturmaktadır. Muhtemeldir ki Konya’nın Ankara’ya yakın bir konumda bulunması, isyanın Ankara’ya sıçrayarak Millî Mücadele’yi tehdit etmesi olası görülmüştür. İsyân sırasında vekilini dahi bölgeye gönderen Dâhiliye Vekâleti, yerel yöneticileriyle de sürece dahil olmuştur. Bu sırada Bozkır Kaymakamı Demir Asaf Bey şehit olmuş, Kaymakam Osman Bey ise operasyonlara doğrudan katılarak silahlı mücadeleyi sürdürmüştür. Dolayısıyla Dâhiliye Vekâleti gerek isyanın bastırılması çalışmalarında silahlı olarak gerekse yatıştırmaya yönelik politikalarda icracı konumda yer almıştır.

4.7. Pontus İsyânı

Millî Mücadele Dönemi’nde Karadeniz kıyılarında yaşanan iç güvenlik sorunlarının başında “Pontus meselesinin” yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Pontus devletinin kurulması amacıyla Karadeniz’de yaşayan Rumların büyük bir kısmı birleşerek iç güvenliği bozucu, Ankara Hükümetini zora sokan terör içerikli eylemler gerçekleştirmiş, bu kanlı düzene işgal güçleri destek vermekten çekinmemiştir.

Pontus meselesi olarak ifade edilen “Karadeniz’de bir Rum devleti kurulması” planında yer alan “Pontus” kelimesi esasında Latince kökenli olup, Rumcayla bir bağlantısı bulunmamaktadır. Önceleri “Pontus” kelimesi deniz çevresinde gerçekleşen olayları anlatmak için kullanılmış, bir süre sonra ise tüm Karadeniz sahilini, burada yer alan nesneleri, halkları ve

¹¹³² Gürel, *Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk*, 22-23.

¹¹³³ BCA, 30-10-0-0/154-85-2/156.

şehirleri tarif etmekte kullanılır olmuştur.¹¹³⁴ 18. yüzyıl ve sonrasında Karadeniz, ticaretin geliştiği, ekonomik büyümeyle yabancı devletlerin dikkatini cezbederek temsilcilik açıp misyoner göndermeye başladıkları bir alan olmuştur. Mondros Mütarekesi sonrası ve Mili Mücadele sürecine girilirken Karadeniz çevresinde Yunanistan, Rusya, Fransa, İngiltere, ABD ve İtalya söz sahibi devletlerden olmuştur.¹¹³⁵ Tam manasıyla Karadeniz için Pontus devleti fikrinin ve eylemlerinin ortaya çıkışı ise Yunanistan aracılığıyla hareket eden Fener-Rum Patrikhanesi, Karadeniz’de görevli metropolitler ve Rum okulları eliyle oluşturulan Pontuşçu fikirlerin bölge halkına yaymasıyla sağlanmıştır. Balkan Savaşlarıyla artış gösteren Pontus fikri ve eylemleri, I. Dünya Harbi ile iyiden iyiye yükselişe geçmiş ve İtilaf Devletlerinin Yunanistan ile olan iş birliğiyle dünyaya bu akımı görölür hale getirmiştir. 1917’ye kadar Çarlık Rusya’dan destek gören Pontuşçular, Rusya’nın savaştan çekilmesiyle İngiltere’nin desteğini almaya başlamış ve Millî Mücadele’de de iş birliği devam ettirilmiştir. Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasının akabinde 24.madde uyarınca Doğu Anadolu ve Karadeniz işgal alanı halini almıştır. Böylece İngilizler, Ermeni ve Rum desteğiyle işgal ortamı yaratarak hem Karadeniz’e çıkışı olan bir Ermeni devleti yaratmak hem de Pontuşçuluğu güçlendirme imkânına sahip olmuştur.¹¹³⁶

Karadeniz bölgesindeki iç güvenlik sorunları İstanbul Hükümeti tarafından yakından izlenmiştir. Örneğin 27 Ocak 1919 tarihinde Canik Mutasarrıfı, Dâhiliye Nezaretine gönderdiği telgrafta Samsun ve çevresi için iç güvenlik açısından önemli bilgiler verilmiştir. Canik Mutasarrıflığına göre; İtilaf devleri zabitanlarının davranışları bölgedeki Rum ahaliyi şekavete teşvik etmiş, İngiliz zabitanının bir olay yerine Yunan asıllı kişiyle inceleme yapmaya gitmesi, Rumlar cesaretlendirmiştir. Canik Mutasarrıfı, bu tutumun devam etmesi halinde işgal için fırsat kollayan Rumların bölgedeki asayiş büyük ihtimalle ihlal edecekleri uyarısında bulunmuştur.¹¹³⁷ 24 Şubat 1919 tarihinde Sürmene Kaymakamlığı, Dâhiliye Nezareti ve Canik Mutasarrıflığına gönderdiği telgrafta Samsun bölgesine asayiş yönünden dikkat edilmesi gerektiğini bildirmiştir. Telgrafta; Sohum’da toplanan Rumların, İtilaf devletlerinin müdahalesine zemin hazırlamak için Trabzon, Polathane, Giresun, Ordu, Ünye ve Fatsa ve Samsun’da oluşturdukları komitelerin 100 kadar üyesiyle hazırlık yaptıkları uyarısında

¹¹³⁴ Osman Emir, “Pontos/ Pontus Kavramı ve Tarihsel Süreç”, *Karadeniz’de İsyân Mübadele ve Propaganda*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Rahmi Çiçek, Mehmet Okur, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020, 15.

¹¹³⁵ Mehmet Okur, “Karadeniz Bölgesi’nde Rum ve Ermeni Çete Faaliyetleri ve İtilaf Devletleri’nin Rolü”, *Karadeniz’de İsyân Mübadele ve Propaganda*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Rahmi Çiçek, Mehmet Okur, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020, 57.

¹¹³⁶ Okur, “Karadeniz Bölgesi’nde Rum ve Ermeni Çete Faaliyetleri”, 57-59.

¹¹³⁷ BOA, 612-54.

bulunulmuştur.¹¹³⁸ Dolayısıyla Samsun ve civarında yaşanan ya da yaşanması muhtemel Rum hareketliliği İstanbul Hükümeti'nin Dâhiliye Nezaretine tarafından da bilinip, takip edilmiştir.

Canik Mutasarrıfı tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir başka telgraftan anlaşıldığı üzere; 13 Mart 1919'da Samsun'la yakından ilgilenen işgal güçleri bölgeye inceleme yapmak üzere gelmiştir. Buna göre; Mondros Mütarekesi hükümlerinin uygulanışını teftiş etmek üzere bir İngiliz vapuruyla Yüzbaşı Solter¹¹³⁹, Harst ve Berig isimli zabitle, Amerikalı Amiral Bristol ise Amerika bandıralı bir gemiyle Samsun limanına çıktığı ifade edilmiştir.¹¹⁴⁰ Samsun'a gelen İngiliz görevlilerinin hızlıca Rumların lehine çalışmaya başladıkları arşiv belgelerinden izlenebilmektedir. Örneğin 22 Mart 1919'da Canik'ten Dâhiliye Nezaretine gönderilen telgrafta İngiliz komiserinin, Bafra kazasına bağlı Rum köylerine daha önce yerleştirilen Rumeli muhacirlerinin 4 gün içinde başka köylere tahliye edilmelerini istediği belirtilmiştir.¹¹⁴¹ 26 Mart 1919'da İngiliz Subayı Cilton ise Samsun'da tutuklu bulunan Rumların tahliye edilmelerini talep etmiştir.¹¹⁴² 27 Martta Canik Mutasarrıflığının bir başka telgrafında bu kez İngiliz Zabit Turner'ın, 12 tutuklunun tahliye edilmesi için yoğun ısrar ve talepte bulunduğu bunun üzerine 12 tutukluğunun hastanede tedavi olduklarına dair rapor alınarak hapisneden çıkartıldıkları Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir.¹¹⁴³

2 Nisan 1919'da daha önce İngiliz komiser tarafından, Bafra'ya yerleştirilen Rumeli muhacirlerinin buradan çıkartılmaları isteği resmiyete dönüştürülmüştür. Canik Mutasarrıflığından gönderilen telgrafta; Samsun İngiliz Komiser vekili tarafından Bafra Rum köylerinde yaşayan muhacirlerin bulundukları haneleri 15 gün içinde tahliye etmeleri istendiği, bazı yerlerin boşaltıldığı kalanların ise 2 güne kadar tahliye edileceği bilgisi verilmiştir.¹¹⁴⁴ Samsun ve çevresinin asayiş durumu, gün geçtikçe Müslüman ahali aleyhine değişmeye başlamıştır. Bu kötü gidişatı Canik Mutasarrıflığı, Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir. 5 Nisan 1919'da gönderilen telgrafta Rumlara karşı Müslüman ahalinin katliam girişiminin olmadığı, gelecekte de böyle bir ihtimalin düşünülmediği ancak Rum çetelerinin Müslüman Canik ahalisine karşı saldırısının sürdüğü ifade edilmiştir.¹¹⁴⁵

¹¹³⁸ BOA, 617-42.

¹¹³⁹ İngiliz Zabit Solter, Samsun'da çalışmaya başlamış ve Canik Mutasarrıfından "tehcir" hakkındaki emirlerin suretlerinin tercüme edilerek kendisine verilmesini emretmiştir. Bunun üzerine Canik Mutasarrıfı, Dâhiliye Nezaretine başvurarak nasıl bir muamele yapılması istenildiğine dair kendisine bilgi verilmesini istemiştir bkz. BOA, 621-110. Canik Mutasarrıflığının bu sorusuna İstanbul Hükümeti Emniyet-i Umumiye Müdüriyesi tehcir hakkındaki evrakın tercüme edilerek verilmesinin uygun olduğunu Canik Mutasarrıflığına bildirmiştir bkz. BOA, 97-278.

¹¹⁴⁰ BOA, 620-43.

¹¹⁴¹ BOA, 622-12.

¹¹⁴² BOA, 622-117.

¹¹⁴³ BOA, 623-11.

¹¹⁴⁴ BOA, 624-38.

¹¹⁴⁵ BOA, 624-103.

11 Mayıs 1919’da Canik Mutasarrıflığı artan şekavetin önlenmesi için gönüllü Jandarma birliklerinin oluşturulmasını Dâhiliye Nezaretinden talep etmiştir.¹¹⁴⁶ 14 Mayıs’ta Canik’ten Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir başka telgrafta Canik civarındaki Rumların şekavedinden korunabilmek için Müslüman ahalinin köylerinde parayla “*müsellah korucu*” çalıştırmaya başladıkları ancak bu korucuların bir süre sonra “*çete harekâtı*” biçiminde davrandıkları, hem Rumların hem de Müslümanların oluşturduğu bu çetelerin takibinde Jandarma gücünün yetersiz kaldığı bildirilmiştir.¹¹⁴⁷ 15 Mayıs 1919’da Canik’ten Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir başka telgrafta Rumların kendi lehlerine gerçekleştirdiği nüfus ve çete faaliyetleri konusunda bilgi verilmiştir. Buna göre Yunan vapuru vasıtasıyla Batum’dan Samsun’a 500-600 kadar Rum’un geldiği, bu kişiler arasında Samsun’da çetecilik yapan kaçak Vasil ve Kadıköylü Esteryo’nun olduğu anlaşıldığından Canik Mutasarrıflığı karaya çıkmalarını engellediği bildirilmiştir.¹¹⁴⁸ Korucu düzeni kurarak kendilerini savunmaya çalışan Karadeniz’in Müslüman ahalisi, her ne kadar geliştirdikleri savunma mekanizmasıyla yaşamlarını garanti altına alsalar da devlet düzeni içinde bir iç güvenlik sorunu haline gelmekten kaçamamışlardır. Dâhiliye Nezaretine Canik Mutasarrıfının gönderdiği telgrafta “*korucu*” olarak ifade edilen bu silahlı güçler, İngiliz görevli Yüzbaşı Hurst’un raporunda “*Laz çeteleri*” olarak tarif edilmiştir. 19 Mayıs 1919 tarihinde hurst tarafından yazılan raporda Samsun, Alaçam ve Bafra arasında Laz çetelerin yol kapattığını, mülki amirlerin çetelere karşı yürüttüğü faaliyetlerin az olduğunu açıklamıştır. Bu “az” takibata rağmen Bafra’da çete lideri Laz Süleyman yok edilerek beraberindeki 7 kişinin yakalanıp Bafra’da hapse gönderildiği yine Hurst tarafından yazılmıştır.¹¹⁴⁹

Mustafa Kemal Paşa, bölgede yaşanan iç güvenlik sorunlarını ve kaynağını yakından incelemeye çalışmış hatta 17 Mayıs 1919’da Harbiye Nezaretine gönderdiği bir yazı ile Canik ve Canik’in güney kısmında asayiş tesis edebilmek için Jandarma güçlerine takviye yapılmasını ve 1000’de fazla erin silahaltına alınması gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁵⁰ Ayrıca Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkarak¹¹⁵¹ Mustafa Kemal Paşa, Samsun’a ayak bastığı andan itibaren düşündüğü ilk şeyin “*memleketin asayişin istikrarına kendi vesaitimiz ile muktedir bulunduğumuzu görmek*” olduğunu söylemiştir.¹¹⁵² Paşa, konuşmasının devamında Canik yani Samsun livası için asayişin hızla sağlanması gerektiğini vurgulamıştır.

¹¹⁴⁶ BOA, 629-72.

¹¹⁴⁷ BOA, 630-19.

¹¹⁴⁸ BOA, 630-48.

¹¹⁴⁹ Merve Doğan Kader, “Millî Mücadele Dönemi’nde Karadeniz Bölgesi’ndeki Çetecilik Faaliyetleri”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 37/2 (2022): 498, <https://doi.org/10.18513/egetid.1226547>.

¹¹⁵⁰ Balcıoğlu, *Belgelerle Millî Mücadele*, 2.

¹¹⁵¹ Mustafa Kemal Paşa’nın Samsun’a çıkışı Canik’ten Dâhiliye Nezaretine gönderilen şifreli telgraf ile bildirilmiş ve görevine başladığı açıklanmıştır bkz. BOA, 630-122.

¹¹⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, C.1, İçtima:1, 24.4.1336, 9.

Zira Samsun'dan edindiği izlenime göre Rumların hâkimiyeti, Atina yani Yunanistan ve “*Dersaadet komiteleri*” tarafından Pontus Hükümeti'nin idare edilmektedir. Ayrıca Paşa, iç ve dış Millî Mücadele karşıtı güçler tarafından idare edilen Pontus Hükümeti'nin, Karadeniz sahilleri, kısmen Amasya ve Tokat'ın kuzey kazalarında bulunan Osmanlı Rumlarının hayallerini süsleyen en önemli unsur olduğunu hatırlatmıştır.¹¹⁵³

Karadeniz kıyıları ve iç kesimlerinde Millî Mücadele müddetince yaşanan iç güvenlik sorunlarının temelinde büyük ölçüde Pontusçu Rumlar, Ermeniler, bu grupların oluşturduğu çeteler ve eşkıyalar yer almıştır.¹¹⁵⁴ Yunanlılar ve İngilizler birlikte çalışarak Pontus Rum çetelerini desteklemiş, serbestçe kıyılarda dolaşan İngiliz ve Yunan bandıralı gemileriyle Karadeniz'e “*göçmen*” ve askeri malzeme taşınmıştır. Rusya'ya gönderilecekleri bahanesiyle Ege adalarından pek çok Rum gemilere bindirilerek önce İstanbul, ardından Trabzon ve Samsun'a getirilmiştir. Bu yolla Karadeniz'de kurulan, büyütülen Rum çetelerine insan kaynağı sağlanmış ve sürekli beslenmiştir.¹¹⁵⁵ Samsun¹¹⁵⁶ ve çevresi Millî Mücadele'de Rum çetelerinin oldukça aktif oldukları merkezlerden biri olmuştur. Bunun sebeplerinden biri Mondros Mütarekesi sonrasında Samsun ve civarında görev yapan Türk askeri birliklerinin sayı ve teçhizatlarının azaltılmadığıdır. Samsun'da görevli yetkililer tarafından gönderilen telgraflarda her gün sürekli bir artış gösteren cinayet, gasp, silahlı soygun ve baskın bilgileri yer almıştır.¹¹⁵⁷ Demografik açıdan Canik sancağı incelendiğinde; 1918 senesinde genel nüfusunun %68,4'ü Müslümanlardan, %24,4'ü Rumlardan, %7'si Ermenilerden ve %00,2'si diğer Gayrimüslim halktan meydana gelmiştir. Ancak Mondros sonrası, Canik sancağının nüfus oranlarında değişim görülmeye başlanmıştır. Bunun temelinde yatan en önemli etmen işgaller neticesinde Pontus devletini kurmak için yapılan Rum asıllı göç hareketlerinin artması olmuştur. 1919-1921 seneleri arasında Pontus devleti kurma idealiyle oluşturulan gizli cemiyetler eliyle Rum nüfusunu fazla göstermek adına Canik sancağına da pek çok Rum asıllı göçmen taşınmıştır. Bu

¹¹⁵³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, C.1, İçtima:1, 24.4.1336, 9.

¹¹⁵⁴ Çapa, “Bir Millet Uyanıyor: Millî Mücadele Başlıyor”, 151-153. Turan, *Türk Devrim Tarihi II*, 163-167.

¹¹⁵⁵ Okur, “Karadeniz Bölgesi'nde Rum ve Ermeni Çete”, 58-59.

¹¹⁵⁶ Samsun, Osmanlı Devleti'nin idari yapılanması içerisinde Sivas eyaletine bağlı Canik sancağı olarak yer almıştır. Ancak 1847 senesinde Canik sancağı, Trabzon eyaletine bağlanmıştır. Canik sancağının merkezi Samsun olmak üzere Bafra, Ünye, Çarşamba kazaları ve Terme, Alaçam ile kavak nahiyelerinden meydana getirilmiştir. 1892'de Fatsa kazası da Canik sancağına eklenmiş ve nihayetinde 1911 senesinde Trabzon vilayetinden ayrılarak müstakil bir sancak olma şansına kavuşmuştur. 1918 yılına gelindiğinde ise Canik sancağı; Samsun merkez olmak üzere Bafra, Ünye, Fatsa, Çarşamba ile Terme kazalarından oluşturulmuş bir idari yapılanma sahip halde Millî Mücadele'ye girmiştir bkz. Bünyamin Kocaoğlu, *Millî Mücadele Yıllarında Samsun (15. Fırka'nın Samsun'daki Faaliyetleri 1919-1921)*, Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, 2008, 13-14.

¹¹⁵⁷ Okur, “Karadeniz Bölgesi'nde Rum ve Ermeni Çete”, 61-62.

faaliyetlerin arkasında ise İstanbul Rum Patrikhanesi, Trabzon Metropolit Hrisatos, Samsun Metropolit Ghermanus ve Yunan Hükümeti üstlenmiştir.¹¹⁵⁸

Rumlar, çeteler kurularak Pontus devleti kurma gayesi adına Müslümanlara yönelik tedhiş hareketleri uygulayıp buna karşılık Rum nüfusunu arttırarak Wilson prensiplerinden¹¹⁵⁹ biri olan self-determinasyon ilkesiyle “halkların kendi kaderlerini tayin etmeleri hakkı” üzerinden meşruluk sağlamaya çalışılmıştır. Wilson prensiplerinden; Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerin Türk egemenliğinde kalmasını ancak diğer ulusların özerk gelişimlerinin sağlanmasını öngören 12.maddesi ayrılıkçı hareketlere önemli bir zemin sağlamıştır.¹¹⁶⁰ Tüm bu süreçte Dâhiliye Nezareti, TBMM açılmasının ardından Dâhiliye Vekâleti Pontus meselesiyle yakından ilgilenmiştir.

1920 yılına girildiğinde Samsun’a bağlı yerleşim yerlerinden olan Doğanavcı, Kocaman, Bazlamaç, Alemdağ ve Terme’de asayiş bozan çeteler Ermeni ve Rumlardan meydana gelmiştir. Türklere karşı faaliyet yürütme hususunda ortak hareket etmeye başlayan Ermeni ve Rum çeteleri, bahsi geçen köylere baskın yaparak cinayet, gasp ve yol kesmek gibi asayiş temelinden bozucu faaliyetlerde bulunmuşlardır. Sadece kara yoluyla da değil, Terme’nin ırmak ağzı noktasında kayık bağlayarak hava şartları uygun olduğunda nehirde yol alıp köy ve karakollara saldırmışlardır. Canik Sancağı mülki amirleri yaşanan iç güvenlik sorununu önleyebilmek adına çetelerin bulunduğu yerler belirlenerek eşkıyalar yakalanmaya çalışılmıştır. Eşkıyaların gazabına uğrayan bu bölgenin köylerinden, vergi dahi tahsil edilemez

¹¹⁵⁸ Salim Gökçen, “Yunanistan’ın Millî Mücadele Dönemi’nde Karadeniz Bölgesi’ne Yönelik Göç ve İskân Politikası”, *Karadeniz’de İsyân Mücadele ve Propaganda*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Rahmi Çiçek, Mehmet Okur, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020, 95-101.

¹¹⁵⁹ Wilson İlkeleri/prensipleri; 8 Ocak 1918’de ABD Kongresi’nde ABD Başkanı Woodrow Wilson tarafından yapılan konuşmayla ortaya çıkmıştır. 14 maddeden oluşturulan bu prensipler zincirinin esas gayesi I. Dünya Harbi sonrasında kurulacak yenedünya düzeninin sağlıklı biçimde kurulmasını sağlamaktır. Wilson prensiplerinden belki de en çok ses getireni ve dünya düzeninin değişimine neden olan “self determinasyon” kavramı olmuştur. Self determinasyon her ne kadar “halkların kendi kaderlerini tayin edebilme hakkı” olarak ifade edilsede aslında halkların geleceklerini belirleyecek, onlara hükmedecek bir vekil sisteminin oluşturulmasıdır. Kısaca “özerklik” olarak bir noktada ifade edilebilir bkz. Asena Boztaş, “Wilson İlkeleri’nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif”, *Gazi Akademik Bakış*, 7/14 (2014), 163-176, <https://doi.org/10.19060/gav.31799>.

¹¹⁶⁰ Boztaş, “Wilson İlkeleri’nin Türk Dış Politikasına Yansımaları”, 169. Belirtmek gereklidir ki nüfus açısından üstünlük sağlama çabası sadece Karadeniz üzerinde değil başta İzmir olmak üzere üstünlük sağlanabilen pek çok nokta için uygulamaya konmuştur. Söz konusu politika dönemin gazetelerinde bile açıkça ifade edilmiştir. Örneğin İrade-i Milliye gazetesinin 29 Mart 1920 tarihli nüshasında, 13 Mart’ta İzmir’de bulunan bir Yunan vapuruna 1 asker, 4 Jandarma, 26 köylünün -içlerinde yaşlılarda mevcut- elleri kelepçelenip birbirlerine bağlı bir biçimde bindirildiklerini, daha önce bu şekilde sürgün edilen kişilerden haber alınmadığı yazılmıştır. Yunan kuvvetlerinin bu hareket tarzları ise şu cümlelerle açıklanmıştır: “Maksadları İslâmları bu sûretle imhâ ederek ekseriyeti te’min itmekdir” bkz. İrade-i Milliye, 29 Mart 1920, 4. Böylece Karadeniz’de başta olmak üzere diğer pek çok bölgede nüfussal bağlamda fazla olduklarını ispat etme yarışına giren Yunanistan ve Rumlar amaçlarını gerçekleştirmek için pek çok örgüt kurmuştur. bkz. Gökçen, “Yunanistan’ın Millî Mücadele Dönemi’nde”, 95-101.

hale gelinmiştir. Ancak eşkıyaları yoğun çabalarla yakalanması üzerine Amasya’da görev yapan divan-ı harbe gönderilerek, yargılanmaları sağlanmıştır.¹¹⁶¹

Rum ve Ermeni çetelerin tedhiş hareketlerini Canik mutasarrıflığı, Dâhiliye Nezaretine bildirmesine rağmen İstanbul Hükümeti’ne bağlı bu kurumlar beklenenin aksine bir tavır takınmıştır. Örneğin 15 Ocak 1920’de Dâhiliye Nezaretine bağlı olan Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Canik Mutasarrıflığına gönderdiği telgrafta Ünye ve çevresinde bulunan Ermenilere “*karşı tecavüzlerin*” önlenmesi istenmiştir.¹¹⁶² 16 Ocak 1920’de ise Canik Mutasarrıfı tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen cevap telgrafında, Ünye ve çevresinde bulunan Ermenilerin rahat bir biçimde yaşamlarını sürdürdükleri, buradan hiçbir Ermeni’nin tutuklanmadığı ama sadece Ermeni çetelerin Müslümanlara yönelik işledikleri cinayet suçlarının listesinin ayrıca posta yoluyla gönderileceği bilgisi verilmiştir.¹¹⁶³ Buradan da fark edileceği üzere Dâhiliye Nezareti ve ilgili birimlerinin Canik sancağına yönelik benimsedikleri politikanın bölgedeki Ermeni ve Rum nüfusu lehine olduğu ifade edilebilir.

İngiliz Temsilci Yüzbaşı Perring, Samsun ve civarından sıklıkla yetkili makamlarına raporlar göndererek bilgi vermiştir. 23 Nisan 1920’de gönderdiği raporda ilginç olan husus Türklerin, Rumlar tarafından tahrik edilmedikçe sürece saldırma ihtimallerinin olmadığıdır. Ancak TBMM’nin açılmasının ardından 24 Nisan’da gönderdiği raporunda Türklerin tavır değişikliğine giderek, Rumlara saldırmak için Ankara’dan haber beklediklerini iddia etmiştir.¹¹⁶⁴ Perrin, Samsun’un “milliyetçi” kişiler tarafından ele geçirildiğini iddia etmiş, hatta İstanbul Hükümeti’nin buraya müdahale etmesini sağlamaya çalışmıştır. Buna rağmen 17 Haziran 1920 tarihli raporunda Samsun Mutasarrıfı Ahmet Nafiz Bey’in kendisine Sevr Antlaşmasının reddedileceğini ve köleliği kabul etmeyeceklerini söylediğini bildirmiştir.¹¹⁶⁵ 4 Temmuz 1920’de Ankara Hükümeti ve dönemin Dâhiliye Vekilinin imzasıyla Samsun Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluşunun tamamlanması sağlanana kadar Canik Mebusu Emin Bey’in izinli sayılması sağlanmıştır.¹¹⁶⁶

Ağustos 1920’de İcra Vekilleri Heyeti, tehcir vs. gibi nedenlerle İstanbul Hükümeti tarafından Samsun’da kurulan Samsun Divanı Harbi Örfisinin kaldırılmasına için bir kararname çıkartmıştır.¹¹⁶⁷ Divanı Örfi Mahkemesi kaldırılrsa da 15 Temmuz 1920’de TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, kişiye mahsus şifreli olarak 3. Kolordu Kumandanı Selâhattin

¹¹⁶¹ Nevzat Sağlam, “Samsun ve Civarında Ermeni ve Rumların Faaliyetleri (1880-1920)”, *Ermeni Araştırmaları*, 68 (2021), 80, <https://doi.org/10.36542/erma.813258>.

¹¹⁶² BOA, 106-61.

¹¹⁶³ BOA, 657-2.

¹¹⁶⁴ Doğan Kader, “Millî Mücadele Dönemi’nde Karadeniz”, 509.

¹¹⁶⁵ Doğan Kader, “Millî Mücadele Dönemi’nde Karadeniz”, 510.

¹¹⁶⁶ BCA, 30-10-0-0/4-23-6.

¹¹⁶⁷ *Düstur*, Üçüncü Tertip, C.1 23 Nisan 1336-28 Şubat 1337,44.

Bey'e, 5. Fırka Kumandanı Cemil Cahit Bey'e, 15. Fırka Kumandanı Şefik Avni Bey'e ve Samsun Mutasarrıflığına gönderdiği yazı ile Samsun ve çevresinde yaşanabilecek asayiş sorunlarına dikkat çekmiştir. 3 maddeden oluşan bu bilgilendirmede, Samsun'da bulunan İngiliz temsilcisinin ve gambotlarının çekilmesi üzerine, Yunanlıların tek başlarına ya da diğer işgal güçleriyle birleşerek Samsun ve çevresine çıkarma yapmalarının mümkün olduğu bu sebeple belirlenen adımların uygulanması gerektiği yazılmıştır. Belirlenen 3 adım ise şöyledir; İlk olarak askeri kıtaların mevcutlarının tamamlanması ve gerekli görülen bütün askeri tedbirlerin alınması, ikincisi Mudanya ve Karamürsel'de İngilizler başta olmak üzere işgal güçlerinin gece vakitlerinde baskın yaparak askeri kıtaları, kumandanları ve memur reislerini esir aldıklarından aynı hadiselerin yaşanmaması için askeri kıtaların ve mülki memurların teyakkuz haline geçmesi, son olarak ülke içinde ki Rumların, çıkarmalar sırasında düşman kuvvetleriyle birlikte hareket ettikleri her yerde tespit edildiğinden Samsun'da da aynısını yapmak için teşkilatlarının olduğu tespit edilmiş, bunun önlenmesi için kati askeri ve mülki tedbirlerin alınmasını istemiştir. Ayrıca Yunanlıların çıkarma yapması durumunda, Rumlar harekete geçmemiş olsalar bile, belirlenen önleyici tedbirlerin hemen uygulanması emri de eklenmiştir. Yazıda belirtilen kumandanlık ve Samsun Mutasarrıflığı haricinde, Dâhiliye Vekâletine ve diğer vekâletlere de tebliğ olunduğu eklenmiştir.¹¹⁶⁸ 18 Temmuz 1920'de de İcra Vekilleri Heyeti tarafından bu maddeler aynen karar haline getirilerek, kabul edilmiştir.¹¹⁶⁹

Karadeniz bölgesi Millî Mücadele Dönemi'nde belki de iç güvenlik açısından en "sorunlu" olanlardan biri olmuştur. Bu doğrultuda iç güvenliği sağlamakla mesul olan Dâhiliye Vekâleti ve vekilleri iç güvenliği tesis etmek için çeşitli çalışmalar yapmış, ciddi çaba harcamıştır. Bu noktada aşağıda belirtilen yerlerde Dâhiliye Vekâletinin bi-fiil aktif olarak yer aldığı, çalıştığı şehirler seçilmiş ve üzerine araştırma yapılmıştır.

Karadeniz, iç güvenliği tesis etme açısından TBMM'yi ve dolayısıyla Dâhiliye Vekâletini zorladığı gibi halkı da bir hayli yıpratmıştır. Bu nedenle sahilde artan asayiş sorunları ve alınacak tedbirleri görüşmek üzere Merzifon'da "*Asayiş Kongresi*" toplanmasına karar verilmiştir. Kongre için yerel birimleri temsil etmek amacıyla azalar seçilmiş ve Merzifon'a gönderilmiştir. 3 Temmuz 1920'de yapılan Merzifon'daki Asayiş Kongresi neticesinde yereldeki güçlerin kullanımı gibi hususlarda önemli kararlar alınmıştır.¹¹⁷⁰ Alınan

¹¹⁶⁸ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, S.50, Yıl:13, Vesika no: 1158, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, Aralık 1964, s.25. Perinçek, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.9, 57.

¹¹⁶⁹ BCA, 30-18-1-1/ 1-4-19/49-1.

¹¹⁷⁰ Merzifon Kongresi neticesinde asayişle ilgili alınan kararlar şöyledir; 1-Ladik, Havza, Köprü, Merzifon kazaları tarafından belirlenen birer "kuvve-i muhafaza" oluşturulacak, 2- Oluşturulan kuvve-i Muhafaza Kır Bekçileri Kanunu esasında teşkil ve idare edilerek Merzifon'da 20 süvari ve 40 piyade, Ladik-Havza-Gümüşhacı kazaları için 20'ser süvari, 20'ser piyade ile Köprü kazası için 20 süvari ve 30 piyade olacağı saptanmıştır, 3-Kuvve-i Muhafaza kuvvetlerinin sevk ve idaresi yerel yönetimin takdirindedir, 4- Kuvve-i Muhafazanın görevi genel

kararlardan belki de en mühimi oluşturulacak “*Kuvve-i Muhafaza*” isimli kuvvetle belirlenen bölgelerin asayişinin sağlanması, Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Dâhiliye Vekâletine bağlı olan kolluk güçleriyle koordineli çalışılması kararı olmuştur.¹¹⁷¹

Pontus meselesinin çözümü için Ankara Hükümeti’nin iç güvenliği sağlama maksadıyla bulduğu çözüm yollarından belki de en mühimi, Merkez Ordusunun kuruluşu olmuştur. Fakat Merkez Ordusu kurulmadan önce, Sivas’ta konuşlanan 3 Kolordu ve ona bağlı olan Samsun’da 15.fırka, Amasya’da 5. Kafkas Fırkası Karadeniz’in asayişini sağlamakla görevlendirilmiştir. Ancak bu birlikler personel açısından oldukça kısıtlı olduğundan, Ankara Hükümeti harekete geçmiş bölgedeki fırka ve kolorduları içerisine alan etkili bir askeri güç oluşturmaya karar vermiştir.¹¹⁷² Ayrıca daha sonra Merkez Ordusu’nun görev alanı içerisinde yer alacak olan Tokat ve Amasya’da “*Asayiş Mıntıkaları Teşkilatı*”, “*Oymak Teşkilatı*”¹¹⁷³ adı altında asayiş sağlama görevini üstlenen yapılar oluşturulmuştur. Bu yapıların kurulmasını sağlayan 3. Kolordu, ufak çaplı eşkıyalık hareketlerine zamanında müdahale edilip büyümesini önleme amaçlı oluşturmıştır. Teşkilatlar, Köprü ve Tokat bölgelerinde bölge halkıyla ortak çalışarak başarıyla sonuçlanan operasyonlarda bulunmuştur.¹¹⁷⁴

8 Ocak 1921 tarihinde Dâhiliye Vekâleti, Canik livasına göndermiş olduğu yazısında Oymak Teşkilatı’nın bölgede görevli mülki idare amirlerinin ve jandarmanın emrinde olması gerektiğini, bu emir komuta zinciri oluşmadığında teşkilatın başındaki kişilerin halka zulmetme ihtimallerinin olabileceğini bildirmiştir. Ayrıca halktan zorla yardım almamak ve onları rencide etmemek koşullarıyla Oymak Teşkilatı gibi yapıların kurulmasının “zorunlu” olduğu şayet Samsun’da başarı gösterilirse Ordu’da da böyle bir yapının oluşturulabileceği ifade

asayişle ilgili olan hususlarda Jandarma’ya takviye kuvvet olmak ve başka görev verilirse onları yerine getirmek, 5-her kazanın durumuna göre mıntıkası belirlenecek ve her mıntıkaya Müdafaa-i Milliye tarafından emir ve kumanda edecek birer memur tayin edilecektir. Özel bir dairede görev yapacak bu memur aynı zamanda her mıntikanın eşrafından oluşturulan irşat işleriyle de görevli birer heyet oluşturulmasını sağlayacaktır. Heyet mevcut cephan ve silah miktarını, silahlı olmıyıp silah kullanabilecek olanları tespit ve kayıt işlerinden de sorumludur. Her 15 günde 1 kez olmak üzere mıntika merkezine önceden verdikleri talimat üzerine kuvayı Umumiyenin talim ve irşadına nezaret etmekle sorumludurlar, 6- Kazalarda, gere Kuvve-i Muhafaza gerekse Kuvayı Milliye bir diğerine destek olmayı kabul etmiş, kendisinden destek isteyen her kaza için ise durumlarını, ihtiyaçlarını açıklayarak azami miktarda yardım edilmesi kabul edilmiş, 7- Kuvve-i Muhafaza Teşkilatı hemen ve Müdafaa-i Milliye’nin onayıyla temmuz sonuna kadar oluşturulacaktır bkz. Zübeyirzade Yurdumuz Havza, 50-51.

¹¹⁷¹ Fuat, *Yurdumuz Havza*, 50-51.

¹¹⁷² Balcıoğlu, *Belgelerle Milli Mücadele*, 3. Kocaoğlu, *Milli Mücadele Yıllarında Samsun*, 44.

¹¹⁷³ Merkez ordusu kurulmadan önce 15. Fırkanın komutanı olan Şefik Avni Bey’in de başında olduğu halkın içerisinde yer aldığı “Oymak Teşkilatı” adı verilen bir yapı oluşturularak Rum çetelerin Müslüman halka karşı tedhiş hareketleri önlenmeye çalışılmıştır. Esasında Samsun, Bafra, Çarşamba ve Kavak bölgesinde yaşayan halktan oluşturulan Oymak Teşkilatı, bölük ve manga düzenine sahip, milis güçler olarak yetiştirilmeye başlanmış ve adeta gerilla taktikleriyle mücadele eden bir yapı olarak kurulmuştur. Şefik Avni Bey tarafından talimatnamesi ilgili yerlere gönderilen bu teşkilatta, “oymak kır ağası” adı verile “başkanın” direkt mıntika komutanına bağlı olarak çalışması, teşkilat bölgedeki her olayı bilip takip etmesi, asayiş sağlama görevleri verilmiştir. Ayrıca oymaklar, teşkilatlandıkları köylerin ismine göre 1’de başlayarak numara verilerek isimlendirilmesine karar verilmiştir bkz. Balcıoğlu, *Belgelerle Milli Mücadele*, 18.

¹¹⁷⁴ Balcıoğlu, *Belgelerle Milli Mücadele*, 17.

edilmiştir.¹¹⁷⁵ Dâhiliye Vekâletinin bu yaklaşımından yola çıkarak, bölgede vekâlete bağlı olarak görev yapan mülki amirler yoluyla hem de jandarma aracılığıyla iç güvenliği sağlamaya yönelik denenen çeşitli yollardan biri de Kuvayı-ı Milliye benzeri silahlı teşkilatlanmaların denenmesi olmuştur. Ancak belki de her iki yapının da en büyük odak noktasını “kontrol altında tutulmalarının zorunlu görülmesi” olduğu ifade edilebilir. Zira yazıda da belirtildiği gibi bu tarz devlet dışı/ gayr-ı nizami teşkilatlar bir müddet sonra kurulma amaçlarının dışına çıkarak, halk için olmaktan çok halka zarar veren bir hale dönüşme ihtimalleri oldukça yüksektir ki Dâhiliye Vekâleti de bu endişeyi taşıyarak Canik livasına gereken uyarılarda bulunmuştur.

İcra Vekilleri Heyeti 9 Aralık 1920 tarihinde 407 numaralı kararnameyle Merkez Ordusu Kumandanlığına Mir-i Liva (Tuğgeneral) Nureddin Paşa tayin edilmiştir. Oluşturulan Merkez Ordusunun mıntıkası, Canik, Sinop, Amasya, Tokat, Çorum ve Yozgat olarak belirlenmiştir. Bağlılığı ise Erkân-ı Habiye-i Umumiyye ve Müdafa-i Milliye Vekâleti olarak belirlenmiştir.¹¹⁷⁶ Nurettin Paşa 11 Aralık’ta Merkez Ordusu karargâhı olarak Amasya’yı seçtiğini, aksi bir görüş varsa bildirilmesini ve hangi yolla Amasya’ya gitmesinin istendiğini Erkan-ı Harbiye-i Umumiye’ye sormuştur. Bunun üzerine en kısa sürede hızlıca Amasya’ya gitmesini emreden cevabı almış ve hazırlıklarına başlamıştır. Amasya’yı seçme nedeni ise 3. Kolordunun ana merkezi olan Sivas’ın Pontus sorunun merkezi olan Canik ve civarına uzak olması, Rumların isyanını bastırmada geç kalınma olasılığı olduğu ileri sürülmektedir.¹¹⁷⁷ 23 Aralık 1920’de Nurettin Paşa Amasya’ya Merkez Ordusu karargâhına gelmiştir.¹¹⁷⁸ Samsun ve Sivas’ın batı kısmının Bafra’ya yakın olan alanda “Nebyan” adlı yerleşim yeri Pontus Rum çetelerinin aktif bir biçimde barındığı bölge olmuştur. Aralık 1920’de 56. Alay tarafından yapılan bir araştırmaya göre Nebyan Dağı ve civarında bulunan 10’dan fazla Rum çetesi ile toplamda 500 civarı çete olduğu ortaya çıkmıştır.¹¹⁷⁹

30 Ocak 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından, Nureddin Paşa’nın diğer ordu kumandanları gibi kendi bölgesindeki vilayet ve bağımsız sancakların mülki amirlerine “*asayiş-i dâhili*” ve askeri hususlarda doğrudan doğruya emir ve talimat verme yetkisine sahip olduğu, çıkartılan bu kararnamenin Müdafaa-i Milliye, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine ve Dâhiliye Vekâleti’ne tebliğ edilmesine karar verilmiştir.¹¹⁸⁰ Ayrıca Yozgat livası hariç olmak üzere, Merkez Ordusu mıntikasını içerecek biçimde İdare-i Örfiye ilan edilmesi gerektiği Müdafaa-i Milliye Vekâleti’nin 2 Mart 1921 tarihli 552 numaralı tezkeresiyle İcra Vekilleri

¹¹⁷⁵ Balcıoğlu, *Belgelerle Milli Mücadele*, 19-20.

¹¹⁷⁶ BCA, 30-18-1-1/2-22-4.

¹¹⁷⁷ Balcıoğlu, *Belgelerle Milli Mücadele*, 11.

¹¹⁷⁸ Balcıoğlu, *Belgelerle Milli Mücadele*, 13.

¹¹⁷⁹ Okur, “Karadeniz Bölgesi’nde Rum ve Ermeni”, 61-65.

¹¹⁸⁰ BCA, 30-18-1-1/2-33-10.

Heyeti'ne bildirilmiştir. Bunun üzerine İcra Vekilleri Heyeti 5 Mart 1921 tarihindeki toplantısında konuyu görüşmüş, Ordu, Canik, Tokat, Amasya, Çorum livalarının dâhil olduğu silah toplatmak esasında “*asayiş-i umuminin*” temini için idare-i örfi ilan edilmesine karar vermiştir.¹¹⁸¹

13 Mart 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından çıkartılan kararname ile Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa, Ümraniye civarında meydana gelen asayişsizlik hareketini bertaraf etmesi için yetkilerinin arttırılmasına karar vermiştir. Kararname ile Merkez Ordusu mıntıkasına Karahisar-ı Şarki, Erzincan livaları ve Dersim livasının bulunduğu El'aziz vilayeti eklenmiştir. Merkez Ordusu Kumandanı ise asayişle ilgili gördüğü hususlarda mıntıkası dâhilinde sayılan yerlerde görev yapan memurlara derhal işten el çektirebilme ve kararı kesinleştirmek için ilgili bulundukları vekâletlere derhal bilgi vermekle yükümlü kılınmıştır.¹¹⁸² Merkez Ordusu Kumandanı çıkartılan kararname sayesinde mıntıkasında yer alan askeri kıtalar ve inzibatiye ile mıntıkasına girecek olan tüm kuvvetleri emrine alma hakkı elde etmiştir.

Karadeniz sahillerini, işgal güçleri kontrol altına alma amacıyla sadece karadan değil denizden de müdahale etmiştir. 27 Mart 1921'de İnebolu kıyısına gelen ve bandırası olmayan bir savaş gemisi tarafından 5-6 tane top atışında bulunmuştur. Bu gelişmenin ardından da - özellikle İnebolu üzerinden insan ve malzeme sevkiyatının artmasıyla birlikte- Ankara Hükümetine ait güçler bölgede dikkatli takibatlarına başlamıştır. 9 Haziran sabahı ise İnebolu kıyılarına 2 zırhlı ve bir torpido giriş yaparak, kasabanın liman reisi, kumandan ve polis komiserinden oluşan bir heyete Yunan subayı tarafından askeri malzemelerin yok edilmesi, askerlerin kendilerine teslimi, iletişim hatlarının tahribi gibi hususları içeren bir nota vermiştir. İsteklerinin kabul edilmediği bilgisinin verilmesi üzerine Türk topçularının karışlığına rağmen top atışlarıyla İnebolu kasabasını vurmuştur.¹¹⁸³

Bombalama hadiseleri neticesinde 3 Temmuz 1921 tarihinde İcra Vekilleri yapmış oldukları toplantıda Karadeniz sahilleri ile ilgili olarak önemli bir karar almıştır. Çıkartılan kararnamede Yunan donanmasının Ereğli ile son olarak İnebolu'yu bombalaması ve Averof ile bir Yunan torpidosunun Bartın'ın kuzeydoğusuna doğru ilerlediği tespit edildiği, düşmanın Karadeniz sahillerine taarruz etmesi ve buradan kendilerine taraftar Rumlarla karşı saldırıya geçmeleri mümkün olduğundan 12 Haziran 1921 tarihinden itibaren Karadeniz bütün sahilinin harp bölgesi ilan edilmesine karar verilmiştir.¹¹⁸⁴ Aynı tarihte İcra Vekilleri tarafından alınan bir başka kararla Yunan donanmasının Karadeniz'deki faaliyetleri ve İnebolu'nun

¹¹⁸¹ BCA, 30-18-1-1/2-38-2/53-7.

¹¹⁸² BCA, 30-18-1-1/2-38-20.

¹¹⁸³ Çiçek, “Sakarya Savaşı Öncesi Karadeniz’de”, 170-172.

¹¹⁸⁴ BCA, 30-18-1-1/3-28-5.

bombalanması nedeniyle Samsun'a bir girişimde bulunulması ihtimali çıktığından sahildeki 15-50 yaş aralığında eli silah tutan Rumların iç kesimlere gönderilmeleri istenmiştir.¹¹⁸⁵

13 Haziran 1921'de ise Dâhiliye Vekâleti ve Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından İcra Vekilleri Heyetinin Karadeniz sahillerindeki Hristiyanların iç kısımlara nakledilmeleriyle ilgili çekincelerinin ifade edildiği resmi bir rapor hazırlanıp İcra Vekillerine gönderilmiştir. Dâhiliye Vekili Fethi Bey'in imzasını taşıyan raporda, Hristiyanların nakli uygun görülmüş olursa da Yunan donanmasının Samsun, Ordu, Giresun gibi şehirlere saldırımları halinde Hristiyanların katliam yapması ve düşmanın şehirleri işgal etmesi büyük olasılık olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu ihtimalin Erkan-ı Harbiye, Merkez Ordusu Kumandanlığı, Giresun Mutasarrıflığı tarafından da bildirilmesi nedeniyle bir hareket hattının belirlenmesi talep edilmiş, Sinop Mutasarrıflığının da şehre top atılması durumunda kimsenin kurtarılamayacağını bu nedenle kadın ve çocukların kasaba dışına çıkmasına izin verilmesini istediği iletilmiştir. Tüm bu talep ve bilgiler neticesinde Dâhiliye Vekili Fethi Bey, bölgede bulunan Hristiyanlara dikkat edilmesini, yeni durum karşısında Heyeti Vekilenin tekrar inceleme yapılmasını oldukça gerekli gördüğünü arz etmiştir.¹¹⁸⁶

Ankara Hükümeti'nin güvenliği sağlama çabaları olumlu sonuçlar vermeye başlamış olacak ki Müdafaa-i Milliye Vekâleti 21 Kasım 1921 tarihinde hazırladığı tezkeresinde 5 Mart 1921'de Ordu, Canik, Tokat, Amasya, Çorum livalarında ve 22 Mart 1921'de Sivas vilayetinde ilan edilen idare-i örfinin kaldırılmasının gerekip gerekmediğini İcra Vekilleri Heyetine sormuştur. 27 Kasım 1921 tarihli İcra Vekilleri Heyeti toplantısında tezkere görüşülmüş ve bahsi geçen livalarda idare-i örfiyenin kaldırılmasına karar verilmiştir.¹¹⁸⁷

1920 yılının ortalarından itibaren gerek Paris Barış Konferansı'nda gerekse yerli Rumların gönderdiği telgraflarda ya da görevli temsilcilerin raporlarında yer aldığı üzere Rumlar, Samsun ve civarındaki Müslümanların kendilerine saldırdığını iddia etmiştir. Oysa gerçek tam tersi olmuş Samsun, Terme, Çarşamba civarında Rumlar tarafından yaratılan çeteler Müslümanları katletmeye devam etmiştir. Buna rağmen Rumların istekleri gerçekleşmiş ve İngilizlerin dikkatini çektiklerinden inceleme yapılmak üzere Karadeniz kıyılarına teftiş gezisi yapılması kararı alınmıştır. 1921 yılına gelindiğinde ise İngilizlerle birlikte Yunanistan kuvvetleri 26 Mart 1921'de Karadeniz kıyılarını abluka altına almış, kontrol mekanizmalarını ağırlaştırmıştır.¹¹⁸⁸

¹¹⁸⁵ BCA, 30-18-1-1/3-24-12.

¹¹⁸⁶ BCA, 30-18-1-1/3-24-12.

¹¹⁸⁷ BCA, 30-18-1-1/4-39-9.

¹¹⁸⁸ Doğan Kader, "Millî Mücadele Dönemi'nde Karadeniz", 512.

Ağustos 1921’de Dâhiliye Vekâletinin yönlendirmeleri neticesinde Rum köylerinin boşaltılması sürerken, eşkıyalarının da büyük kısmı Nebyan dağlarına çekilmiştir. Bu sırada İstiklal Mahkemesi hızlı ve kati kararlar alarak eşkıyaları korkutmaya başlasa da bu gruplar faaliyetlerine devam etmeyi sürdürmüştür.¹¹⁸⁹ 1921’in sonlarına doğru iyiden iyiye artan Pontus sorunu ve Rum çeteleri faaliyetleri neticesinde Dâhiliye Vekâleti tarafından bölgede inceleme yapılarak tedbirler alınmasına karar verilmiştir. Bu teftiş gezi Tokat, Amasya ve Samsun’u kapsamıştır. Bu doğrultuda Dâhiliye Vekili ve Özel kaleminin bölgeye gitmesi için bütçe ayrılarak, hazırlıklara başlanmıştır.¹¹⁹⁰ Pontusçu çetelerle mücadele etmek için 9 Aralık 1920’de Merkez Ordusu oluşturulsada 1921 yılına Pontus isyanını bastırmakta yeterli yol kat edilememiştir.¹¹⁹¹

29 Aralık 1921’de Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, İzmit Mebusu Sırrı Bey’in Anadolu’ya yönelik gerçekleştirilen Rum ve Pontus propagandası hakkında sual takririne cevap vermiştir. Fethi Bey’in konuşması sadece sual takririne yönelik olmamış, Pontus meselesi hakkında geçmişten 1921 senesine kadar ki süreci özetleyen nitelikte bir açıklamaya dönmüştür. Zira Fethi Bey açıklamasının başında, Dâhiliye Vekâletinin Pontus adı altında Müslümanlara yönelik yapılmış olan mezalim boyutunu burada tartışmanı uygun gördüğünü belirtmiştir. Fethi Bey, Osmanlı Devleti’nin harp ilanı ettikten sonra Anadolu Rumları ve özellikle sahillerde yaşayan Hristiyanların ülkeyi parçalamak amacıyla düşmana destek olduklarını, bir süre sonra Karadeniz sahilindeki Rumların düşman desteği sayesinde çeteleşmeye, casus teşkilatı kurmaya, ordudan firar ederek düşman saflarına katılmaya başladıklarını hatırlatmıştır. Gittikçe güçlenen Pontus çeteleri, Mondros Mütarekesi ardından daha da faaliyetlerini arttırmış, İstanbul Rum Patrikhanesinin desteğiyle Avrupa’ya heyetler göndermiş, İstanbul ve Samsun’da gazetelerle propaganda yapmaya başlamıştır. Yunan hükümeti destek sağlanmış, Rusya’dan gelen Rumlar nüfusu arttırmak için Samsun’a buralara göç ettirilmiştir. Samsun’a yabancı zabıtlar teftiş bahanesi ile gelmiş fakat bölgedeki Rumlara destek vererek hükümete karşı ayaklandırmaya teşvik etmiştir. Karadeniz’de Pontus Devleti kurmak için metropolitler, papazlar, kiliseler, okullar birlikte hareket etmiş, çocuklara dahi Pontus armaları taktırarak sokaklarda Pontus şarkıları söylettirilmiştir.¹¹⁹²

Ali Fethi Bey, Mütareke döneminde Pontus faaliyetlerine İstanbul Hükümeti’nin bir karşılık vermediğini, düşmanla birlikte hareket ettiğini nihayetinde TBMM’nin vücuda getirildiğini hatırlatmıştır. Bu dönemde Fethi Bey, Pontus çalışmalarının sessizce sürdürülmüş

¹¹⁸⁹ Fuad, *Yurdumuz Havza*, 54.

¹¹⁹⁰ BCA, 30-10-0-0/ 199-360-2/237.

¹¹⁹¹ Çapa, *Pontusçu Çetelerle Mücadele Günlerinde*, 348.

¹¹⁹² *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt:15, İçtima:2, 29.12.1921, 239.

gibi gözükse de aslında Rum çetelerinin dağlara çıktığını ve Müslümanlara zulme devam ettiklerini, Rum köylerinden destek aldıklarını, TBMM kuvvetlerinin ise düşmanla meşgul olduğunu açıklamıştır. Akabinde Yunan ordusu ileri harekâta başlamış, bunu fırsat bilen Pontus teşkilatı memleketi parçalamak için hızla harekete geçmişlerdir. Ali Fethi Bey, bu nedenle Ankara Hükümeti'nin tedbir olarak bölgedeki 18-50 yaş aralığındaki Rumları iç kısımlara sevk ederek askeri güçleri tehdit etmelerinin önüne geçmeyi hedeflemiştir. Bu sırada düşman Karadeniz sahilinde askeri hareketlilik başlatmış, sahili koruyan hükümet müfrezeleri bir yandan düşmanla mücadele ederken bir taraftan Rum çetelerince etrafı sarılmıştır ki Fethi Bey böylesi mücadeleye hiçbir kuvvetin dayanamayacağını belirtmiştir. Bu dar boğazdan kurtulmak için derhal 18-50 yaş arası Rumlar sevk edilmeye ve silahlarının da alınmasına karar verilerek ilk icraat Samsun'da bulunan Merkez Ordusu Kumandanlığı ve mülki amirliklere emir verilmiştir. Zira Fethi Bey'de en önemli merkezin Samsun olduğunu belirtmiş, burada silahları alınmak istenen Rumlar asla emre itaat etmemiş ve hükümet yetkililerine 1 silah dahi teslim etmemiştir.¹¹⁹³ Bu nedenle Fethi Bey, tutuklamaların başlatıldığını ve hemen büyük tepkiler verilerek çocuklarıyla birlikte dağlara kaçıp, Ankara Hükümetine isyana başladıklarını açıklamıştır. Rum çeteleri en çok Bünyan dağlarını tercih etmiş, zorlu coğrafi yapıya sahip bu alanlarda saklanarak Müslüman yerleşim yerlerine saldırmayı sürdürmüşlerdir. Ankara Hükümeti bu süreci durdurmak için asker sevk etmek zorunda kalmıştır. Dağlarda bulunan 180-200 kişiden oluşan 50-60 tane Rum çetesinin kumandanları ise genelde yabancı ve Yunan zabitleri olmuş içlerinde de en az 4 Avrupa dilini bilen zabitler yer almıştır.¹¹⁹⁴

Ankara hükümeti bu kuvvetlere karşı uzun süreli bir harekâta girişerek çetelerin bir kısmını imha ettiğini Ali Fethi Bey açıklamış, yok edilen çetelerin tamamının Yunan üniforması giyen ve Yunan teçhizatlarına sahip kişilerden oluştuğunu söylemiştir. Harekât neticesinde Giresun, Samsun, Ordu, Trabzon, Amasya, Tokat metropolitlikleri ve okullarının Pontuscu hareketleri, Yunan ordularıyla birlikte hareket ettiklerinin yer aldığı belgeler ele geçirilmiştir. Merzifon Amerikan Mektebinde Türkçe hocası olan Zeki Bey, okul bahçesinde dolaşırken kendi öğrencisinin saldırısına uğrayarak öldürülmüş olduğunu anlatan Fethi Bey, bu hadise üzerine hükümetin gözlerini bu okula çevirdiğini ve hemen icraata başladıklarını, neticede

¹¹⁹³ Merkez Ordusu Kumandanı Nureddin Paşa, Karadeniz sahillerinin bombalanması ve çemberin sürekli daraltılması üzerine düşmanın ve onun fikirlerinin taraftarı olan, eli silah tutabilen Rum asıllı kişilerin dâhile nakledildiklerini, bu kişilerden bazılarının yapılması gereken tedbirler kapsamında tüm ailesiyle de nakletmeye mecbur kaldıklarını açıklamıştır. Çünkü önce eli silah tutanlar sadece seçilirken, yaşlıların bu kez işgal güçlerine destek verdiklerinin ortaya çıkması üzerine ihtiyarlara da itimatlarının kalmayarak hepsinin gönderilmesini değerlendirdiklerini belirtmiştir. İlk gönderilen kabile sırasında çevredeki Rum köylerindeki eşkıyaların saldırısına uğradıklarını, çevredeki köylülerden yardım alınarak nakillerin gerçekleştiğini, nakledilenlerin ise yerleşerek hayatlarına devam ettiğini açıklamıştır bkz. Serpil Sürmeli, "Merkez Ordusu Kumandanı Nureddin Paşa'nın Pontus İhaneti Hakkındakı Açıklamaları", *Atatürk Dergisi*, 4 (2004), 25-26.

¹¹⁹⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: I, Cilt:15, İçtima:2, 29.12.1921, 240.

buranın bir okul olmaktan çıkarak Pontus için siyasi bir kurum haline getirildiğini tespit ettiklerini açıklamıştır. Tutuklananlar İstiklal Mahkemelerine gönderilmiş ve kendilerine uygun cezalar verilmiştir.¹¹⁹⁵

Sual takririnin verildiği Aralık 1921’de Mecliste Samsun, Amasya, Tokat mebusları bir araya gelmiş, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa ve Dâhiliye Vekili Fethi Bey Pontusçuluk üzerine toplantı yapmıştır. Toplantıda Pontusculuk adına genel seferberliğin ilk yılından itibaren Samsun, Çarşamba, Erbaa yönünden Tokat’a 1 buçuk saatlik uzaklıkta bulunan Yaylacık dağına kadar ormanlık alanın da hem hariç hem de dâhil olduğu bölgede Müslümanlara yönelik Rum mezalimine son verilmesi için gereken tedbirler hakkında görüşme yapılmıştır. Toplantı neticesinde bahsi geçen “*harekâtı isyankârane ve şakavetkârane*” son verilmesi için ilkbahardan önce harekete geçilmesine karar verilmiştir. Bunun üzerine Samsun, Amasya, Tokat sancaklarındaki 97,98, 99 efradın sadece bölgedeki kuvvetleri takviye etmesi için istihdam edilmesi, bu sayede askerî harekât yapılması ve harekâtın başında “*amir ve amil olarak*” Dâhiliye Vekili Fethi Bey’in yer almasında mutabık kalınmıştır. Erkan-ı Harbiye Umumiye Reisi Fevzi Paşa ise silahaltına alınan efradın elbisesinin yerelde temin edilmesini teklif etmiş ve bu teklif de kabul olunmuştur. Alınan kararlar neticesinde ise Dâhiliye Vekili Fethi Bey, Pontus mücadelesini bizzat yerinden yönetmek üzere Karadeniz’e gidiş hazırlıklarına başlamıştır.¹¹⁹⁶

Ali Fethi Bey, Dâhiliye Vekili olarak göreve başladığı sırada Pontus meselesinden sorumlu olan kurumun Merkez Ordusu Kumandanlığı olduğunu, kumandanlığın eşkıya takibi konusundaki sorumluluğunu mülki makamlara devrinden itibaren ise kendisinin konuyla yakından ilgilendiğini açıklamıştır. Ancak askerlerin azlığı vs. gibi hususlarda bölgeden sürekli şikâyet olduğunu, mebuslarında istek ve şikâyetlerden haberdar olduğunu hatta bir gün Dâhiliye Vekâletinin encümenin de üç livanın mebusuyla toplantı yapıldığını, bu toplantıda çeşitli kararlar alındığını ifade etmiştir. Alınan kararlar şunlardır; efradın silahaltına alınması, bölgedeki fırkanın takviye edilmesi, kaput vs. ihtiyaçlarının yerelden karşılanması, eşkıya takibine havaların ısınmasıyla başlanılarak özellikle “*ormanların yapraklanması mevsimiyle*” eşkıyaların ortadan kaldırılacağıdır. Fethi Bey, Pontus meselesine ne kadar önem verdiğini göstermek ve meseleye son vermek amacıyla bizzat bölgeye gitme kararı almıştır.¹¹⁹⁷

25 Ocak’ta İcra Vekilleri Heyetine Dâhiliye Vekili Fethi Bey; Amasya, Canik ve Tokat livaları çevresindeki Rum eşkıyalarının faaliyetlerinin bir an önce sona erdirilmesinin zorunlu

¹¹⁹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:15, İctima:2, 29.12.1921, 241.

¹¹⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:20, İctima Senesi:3, 18.05.1922, 67-68. Çapa, “Pontusçu Çetelerle Mücadele Günlerinde”, 348-349.

¹¹⁹⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İctima:2, 10.06.1338, 372.

hale gelmesinden ötürü tedbir alınması ve uygulanması için bizzat gitmesinin zorunlu olduğunu bildirmiştir.¹¹⁹⁸ 28 Ocak 1922’de Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, Karadeniz’e gitmek üzere yanında Özel Kalem Müdürü Raşit Bey ve dönemin Jandarmanın Genel Komutanı Miralay Galip (Yenen) Bey ile Ankara’dan yola çıkmıştır.¹¹⁹⁹ 30 Ocak 1922’de ise Tokat, Amasya ve Canik’te ki Rum eşkıyalarını bastırmak için bölgeye gidecek Dâhiliye Vekili Fethi Bey ve Özel Kalem Müdürünün yevmiyelerinin verilmesi kararlaştırılmıştır.¹²⁰⁰

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, yola çıktığı sırada Merkez Ordusuna emir verildiğini, kendisini Keskin’e vardığı sıralarda verilen emirlerin aksine efradın silahaltına alınmadığını fark etmiştir. Fethi Bey bu vaziyetin Merkez Ordusu’nun konuya gerekli önemi göstermemesinden kaynaklandığını tespit etmiştir. Bu nedenle Ali Fethi Bey, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine başvurmuş ve akabinde efrat silahaltına alınmaya başlanmıştır. Dâhiliye Vekili, Merzifon ve Havza’ya ulaştığında Merkez Ordusunun görevli kaldığı sürece eşkıya takibinin mülkiyenin mi? yoksa askeriyenin mi? görev sahasında olduğu sorusunun bir sorun haline geldiğini görmesi üzerine Merkez Ordusunun lağvedilmesini istemiştir. Böylece Merkez Ordusu kaldırılmış, Cemil Cahit Bey yeni fırkanın kumandanlığına tayin edilmiş ve asıl işin bu süreçten sonra başladığını Ali Fethi Bey vurgulamıştır.¹²⁰¹ 8 Şubat 1922’de yaşanan bu gelişmeyle Pontusçu çetelerle sert bir biçimde mücadele eden Merkez Ordusu lağvedilmiş, yerini 10.Fırka Komutanlığına bırakılarak -ki komutanı İsmail Hakkı Bey değiştirilmiş yerine Miralay Cemil Cahit Bey getirilmiştir- Dâhiliye Vekili Fethi Bey’in görev ve sorumluluğu arttırılmıştır.¹²⁰² Ali Fethi Bey, bu değişikliğin ardından yeni güçlerin hazırlıklarını yaparak 22-23 Şubat’ta genel bir takibata başladıklarını, önce eşkıyanın en çok bulunduğu Noyan (Nebyan) dağlarına harekât yapıldığını ve bunun birkaç kez üst üste tekrarlandığını daha sonra diğer mıntıkalarla Tavşan dağına doğru sürecin devam edildiğini açıklamıştır.¹²⁰³

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, Pontus harekâtı için Samsun’a gitmek üzere yola çıkmış, fakat önce Havza’da çevredeki mülki amirlerle buluşmak istemiştir. Bu nedenle Samsun Mutasarrıfı Faik (Günday) Bey ile Amasya Mutasarrıfı Osman Bey Havza’ya geçerek Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey’le görüşmüş ve harekâtın başlangıç noktası saptanmıştır. Bu toplantı uyarınca Samsun Mutasarrıfı Faruk Bey’in önerisiyle 10. Fırkanın Samsun ve Kavak istikametinden Kocadağ ile Nebyan Dağlarını içine alan Kızılırmak’a kadar ki büyük alanda operasyona başlanmasına karar verilmiştir. Görüşmenin ardından Ali Fethi Bey ile ekibinde

¹¹⁹⁸ BCA, 30-10-0-0/199-360-2/237.

¹¹⁹⁹ Çapa, “Pontusçu Çetelerle Mücadele Günlerinde”, 349.

¹²⁰⁰ BCA, 30-10-0-0/199-360-2/237.

¹²⁰¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İçtima:2, 10.06.1338, 372.

¹²⁰² Çapa, “Pontusçu Çetelerle Mücadele Günlerinde”, 350.

¹²⁰³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İçtima:2, 10.06.1338, 372.

bulunan Jandarma Genel Komutanı Miralay Galip Bey, Jandarma müfettişi Binbaşı Rasim (Canpolat) Bey, Özel Kalem Müdürü Raşit Bey ve Miralay Cemil Cahit Beylerle 10 Şubat 1922 akşamında Samsun'a gelmiştir.¹²⁰⁴ 28 Ocak-25 Mart 1922 tarihlerinde Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in bizzat bölgeye giderek yürüttüğü Pontus harekâtı sırasında, Samsun'da incelemeler yaparken burada bir beyanname yayınlamıştır. Beyannamesinde 1 hafta içinde eşkıyaları yakalamak maksadıyla askeri tedbirlere başlanılacağını ancak kayıtsız olarak Hükümete teslim olacaklar varsa hemen teslim olmaları gerektiğini ilan etmiştir. Bunun üzerine kayıtsız şartsız teslim olanlar olmuş, bu kişiler hakkında da gerekli kanunlar uygulanmıştır. Teslim olanların içinde “aceze” grubundan olanlar ise memleketin iç kesimlerine sevk edilmiştir.¹²⁰⁵

Ali Fethi Bey, harekâtın yapılmasına karar verilmesinin ardından yakından izlemek ve durumu yönetip takip etmek maksadıyla, Jandarma Genel Komutanı Miralay Galip Bey ve Samsun Mutasarrıfı Faik Bey ile 1922 yılının şubat sonunda Bafra'ya geçmiştir. Burada 3-4 gün konaklamış ardından Kızılırmak nehri boyunca harekât alanını oluşturan güney yönün de ilerlemişlerdir. Ancak kış ayına denk gelinmesi ve çetelerin sarp kayalıklarda bulunan mağaralara aileleriyle saklanmaları harekâtın başarıya ulaşmasını engellemiştir.¹²⁰⁶ Öyle ki yaşananlara açıklık getirmek amacıyla bizzat Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey mağaralarda yaşananları anlatmıştır. Zira Pontus harekâtına kadar ki süreçte Karadeniz bölgesinde ki çeteler Müslüman köylerine ciddi zararlar vermiştir. Ali Fethi Bey, çetelerin hareket tarzını bizzat kendisi açıklamıştır. Pontusçu çeteler bu “*hattı harekât*” sırasında önce işgal etmek istedikleri köyleri ablukaya almış, aniden ve şiddetli bir biçimde yayılım ateşine maruz bırakarak ahalinin telaşa düşmesi sağlanmış, telaşlarından yararlanarak çetelerin yanlarında getirdikleri “aceze” olarak tarif edilen kadın ile silahsız erkekler hemen evlerin içine girerek sakladıkları “*kundakları*” evlere sokmuş, hanelerde buldukları ve alabildikleri tüm erzakları sırtlanarak çıkmışlardır. Pontus çeteler “aceze (*düşkün*)” ya da “*nisvan (kadın)*” adı verdikleri bu kişileri; erzak nakillerinde, muhafazalı yerler oluşturmak üzere, eşkıyanın yiyeceği erzak için tarlada ürün yetiştirmek ve sürmek gibi işlerde kullanmışlardır. Acezenin teslim olmalarını engelleyen çeteler, bu kişileri öldürmekle tehdit etmiştir. Bu hareket tarzına Dâhiliye Vekil Ali Fethi Bey Bafra civarında bulunan Asacık mağarasına düzenlenen operasyonu örnek göstermiştir. Fethi Bey, 20-30 metre yüksekliğinde dik bir kayanın içinde açılmış bir delik olarak tarif ettiği Asacık mağarasının çıkılması çok zor bir mağara olduğunu belirtmiştir. Eşkıyanın iple inip çıktığı mağaranın içinde kendileriyle birlikte silahsız kadın/çocuk/erkek yaşadığı tespit edilmiş, bu kişiler teslim olmaya ikna edilmiş, yapılan operasyonlarda askerler mağaraya girilerek 1 ile 5

¹²⁰⁴ Çapa, “Pontusçu Çetelerle Mücadele Günlerinde”, 350-351.

¹²⁰⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İçtima:2, 10.06.1338, 408. *Hâkimiyeti Milliye*, 14 Şubat 1922.

¹²⁰⁶ Çapa, “Pontusçu Çetelerle Mücadele Günlerinde”, 354.

gün arasında burada kalmış ancak yorgunluk sebebiyle mağaradan çıkılmıştır. Eşkılar eskiden olduğu gibi askerlerin gelip gideceğini düşündüğünden, önce teslim olmamış bunun üzerine Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey mağaradaki eşkıyanın telef ya da teslim olana kadar bırakılmaması emrini vermiştir. 40 gün sonra eşkıyalar nihayetinde teslim olmuş, daima kurtulacaklarını düşündüklerinden acezeleri yanlarında tutmaya devam etmişlerdir.¹²⁰⁷

Ali Fethi Bey her ne kadar 25 Mart'ta Karadeniz incelemesini bitirerek Ankara'ya dönmüş fakat bölgede eşkıya takibi yapılarak Dâhiliye Vekâletinin bünyesinde iç güvenlik faaliyetleri sürdürülmeye devam edilmiştir. 28 Mart 1922'de Ali Fethi Bey'in Karadeniz gezisine beraber çıktığı Jandarma Genel Komutanı Miralay Galip Bey, Hâkimiyet-i Milliye gazetesine vermiş olduğu demeçte bölgede irili ufaklı güvenlik sorunları, yol kesmek gibi hadiseler yaşandığını ama güvenlik güçlerinin devamlı surette takibatı sürdürdüklerini ve etkili tedbirler alındığını açıklamıştır. Açıklamasında belirttiği üzere sıkı takip tedbirleri sayesinde, Çorum'da eşkıyalık eden bir çete lideri Yozgat'ta güçlerine teslim olmuştur.¹²⁰⁸

Karadeniz'de yaşanan Pontus sorununun çözümü için kurulan ve Dâhiliye Vekâletine bağlı çalışan Onuncu Fırka çetecilerle mücadelesini etkin bir biçimde sürdürmüştür. Bu doğrultuda Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti 27 Mart 1923'te 1007 sayılı tezkeresinde, Samsun ve civarında 10. Fırkanın çalışmasına gerek kalmadığı, bu alanda birkaç tane Rum çetesinin kaldığı bu nedenle fırkanın kendilerine iade edilmesini talep etmiştir. İcra Vekilleri Heyeti 19 Nisan 1923'te ki toplantısında konuyu görüşerek, "*Samsun ve havalisindeki şekavetin men ve izalesi zımnında Samsun'da Dâhiliye Vekâleti emrinde bulunmakta olan mezkûr Onuncu Fırkadan üç binden fazla efradın Müdafaa-i Milliye emrine verilmesi takarrür etmiştir*" Kararnı almıştır.¹²⁰⁹ İcra Vekilleri Heyetinin bu kararından hareketle 19 Nisan 1923 tarihi itibarıyla nihayetinde Samsun ve çevresinde Pontus idealinden kaynaklanan asayiş sorunları büyük oranda çözülmüş, bu çözümün önemli bir parçası Dâhiliye Vekâleti ve ona bağlı güçler olmuş, sorunun sonuçlandırılmasında görevli kuvvetler ordu gücü olarak Müdafaa-i Milliye Vekâletine verilmiştir. Buradan da hareketle Pontus meselesinde iki vekâletin arasında yaşanan yoğun iş birliği en dikkat çekici hadiselerden biri olmuştur.

Dâhiliye Vekâleti 17 Nisan 1922 tarihli tezkeresiyle İcra Vekilleri Heyetine başvurarak Çarşamba kazasının durumunu açıklamıştır. Buna göre teftiş sırasında Rum asıllı eşkıyalar tarafından köyleri yakılan Çarşamba kazası ahalisinin oldukça zor durumda olduğu, Çarşamba'nın Ayvalık mıntıkasında açlık sebebiyle her gün insanların hayatlarını kaybettikleri

¹²⁰⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İçtima:2, 10.06.1338, 375.

¹²⁰⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 28.03.1922.

¹²⁰⁹ BCA, 30-18-1-1/7-16-18.

iletilmiştir. Terme kazasında ise emanet aşarı olarak tutulan 32 bin kilo mısırın ambarlarda olduğu, çürümelerindense zaruret hali dolayısıyla muhtaç olan ahaliye dağıtılması ya da o nispette tahsilat sağlanması Dâhiliye Vekâletince önerilmiştir. 30 Nisan 1922 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti Dâhiliye Vekâletinin tezkeresini görüşmüştür. Görüşme neticesinde çıkartılan kararnameyle Müdafaa-i Milliye Vekâletinin emrinde bulunan 32 bin kilo mısırın ödenmesi hususunun Müdafaa-i Milliye, Maliye ve Dâhiliye Vekâletlerine tebliğ edilmesine karar verilmiştir.¹²¹⁰ Böylelikle Dâhiliye Vekâleti olası bir toplum sağlığı sorununun ya da kamu güvenliği problemlerinin önüne geçmeyi başarmıştır.

Pontus harekâtı ile iç güvenlik faaliyetlerine devam eden Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey hakkında 15 Mayıs 1922 tarihinde Tokat Mebusu Rifat Bey ve Hamdi Bey tarafından önce sual/istizah takriri verilmiş¹²¹¹ ardından takrir 18 Mayıs tarihli içtimada okunmuştur. Takrirden yapılan harekâtın başarıya ulaşmadığı, özellikle Tokat ve çevresinde yoğun asayiş sorunlarına neden olduğu iddia edilmiştir.¹²¹²

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey Karadeniz gezisi ve bu sırada yürüttüğü Pontus harekâtı neticesi hakkında Meclis'te verdiği bilgilere göre Müslümanlar açısından şu sonuçlar ortaya çıkmıştır.¹²¹³

Tablo 7. Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey Karadeniz gezisi ve bu sırada yürüttüğü Pontus harekâtı neticesi hakkında Meclis'te verdiği bilgilere göre Müslümanlar açısından çıkan sonuçlar

	15 Ekim 1921'e kadar	Merkez Ordusu Zamanında (9 Aralık 1920-8 Şubat 1922)	15 Ekim 1921- Aralık 1921	Aralık 1921- 15 Mayıs 1922	Toplam
Yok edilen hane ve köyler	3.303	3.300	415	151	7.169
Öldürülenler		1.700 kişi	69 kişi	82	1.851
Dağa kaçırılanlar		1037 kişi			1037
Yaralananlar		148	51	26	225
Dağa kaldırılanlar		145 kişi		5	150
Açıklama		3.869 Hane Yok Olmuştur. (Rakamların içinde yer alan Ali Fethi Bey'in Dâhiliye Vekili olduğu 10 Ekim 1921'den Mayıs 1922'ye kadar ki süreçte ise toplamda 1566 hane yok olmuştur.)			10.432

¹²¹⁰ BCA, 30-18-1-1/4-55-7/139-16.

¹²¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:20, İçtima: 3, 15.05.1922, 58.

¹²¹² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: I, Cilt:20, İçtima: 3, 18.05.1922, 67-68.

¹²¹³ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İçtima:2, 10.06.1338, 372-373.

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey Karadeniz gezisi ve bu sırada yürüttüğü Pontus harekâtı neticesi hakkında Meclis'te verdiği bilgilere göre Pontus eşkıyaları açısından şu sonuçlar ortaya çıkmıştır¹²¹⁴

Tablo 8. Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey Karadeniz gezisi ve bu sırada yürüttüğü Pontus harekâtı neticesi hakkında Meclis'te verdiği bilgilere göre Pontus eşkıyaları açısından çıkan sonuçlar

15 Ekim 1921'e Kadar	15 Ekim 1921-Ocak 1922	Ocak 1922-Mart 1922 (Harekât Sırasında)	20 Mart 1922-15 Mayıs 1922
638 eşkıya teslim olmuş		2.238 eşkıya teslim olmuş	1.150 eşkıya teslim olmuş
332 eşkıya diri olarak ele geçirilmiş		33 eşkıya diri olarak ele geçirilmiş	1.559 eşkıya diri olarak ele geçirilmiş
24 eşkıya yaralı olarak ele geçirilmiş		3.136 eşkıya yaralı olarak ele geçirilmiş	8 eşkıya yaralı olarak ele geçirilmiş
53 eşkıya ölü olarak ele geçirilmiş	588 eşkıya ölü olarak ele geçirilmiş	1.275 eşkıya ölü olarak ele geçirilmiş	3.777 eşkıya ölü olarak ele geçirilmiş
Toplam (ölü ya da diri): 1538 eşkıya yakalanmıştır.	Toplam (ölü ya da diri): 1397 eşkıya yakalanmıştır.	Toplam (ölü ya da diri): 6.782 eşkıya yakalanmıştır	
Tüm Senelerin Toplam Eşkıya Sayısı (ölü ya da diri):	-16.928 Eşkıya Ele Geçirilmiştir. -Tüm Toplam Rakamdan Sadece 1.588 kişisi Merkez Ordusu Tarafından Ele Geçirilmiştir. -Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey Dönemi'nde 15.340 kişisi Ele Geçirilmiştir.		

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, daha önce eşkıyaların kendilerine yerleşim yerleri kurarak erzak depolarının olduğunu ancak bu alanların Pontus harekâtı sırasında tahrip edildiğini, hiç erzaklarının kalmadığını ve aç olduklarını Meclis'e açıklamıştır. Pontus çetelerinin aç bırakılması yöntemini ise “*en müessir bir tedbir*” olarak tanımlayan Ali Fethi Bey, etkili olmasına rağmen yöntemin sakıncalı olduğunu, aç kalan adamların etraflarına saldırdıkları ve erzak tedarik etmeye çalıştıklarını belirtmiştir. Bu sebeple daha önce eşkıyaların saldırdıkları köyleri tamamen yakıp neredeyse tüm hayvanlar ve erzaklara el koyduklarını ancak artık çete üyelerinin ya öldürüldüğünü ya da esir alındığını ayrıca bu saldırılara ahalinin karşılık verdiği için fazla zarar veremediği kaçmak zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Ali Fethi Bey, bölgede aç olan eşkıyaların sayısı hakkında tam bir bilgi verilemeyeceğini belirtmiş bunun nedeni ise aç olarak gelip Hükümete sığınan bu kimselerin uzun zamandan beri ot ve yabancı pancar gibi besinleri tükettiğinden, Samsun'da Amerikan Muavenet Heyeti tarafından verilen sıcak çorba, ekmek gibi besinleri yedikten sonra da vefat ettiklerini ilan etmiştir. Bu biçimde

¹²¹⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İctima:2, 10.06.1338, 372-373.

vefat edenlerin sayılarının günde 30-40 civarında olduğunu belirten Ali Fethi Bey, içtimadan birkaç gün önce kendisine Samsun Mutasarrıflığından bölgede kalan Rum ahalinin, Müslümanların %5 kadarını oluşturduğunu oysa daha önceden sadece Samsun livasında 85.000 civarında Rum'un olduğunu hatırlatmıştır. Söz konusu rakamlardan hareketle Ali Fethi Bey, Pontus harekâtının istenilen sonuçları verdiğini, görevinin eşkiyanın bitmesine kadar sürdüreceğini belirtmiştir. Ali Fethi Bey Pontus harekâtında kendisinin görevini şu cümlelerle tanımlamıştır: “Benim vazifem bana verilmiş olan vesaiti askeriye ve inzibatiye ile azamî surette istifadeyi düşünerek eşkiyayı bilâarâm takip ve tenkil etmektir ve bu hususta zerre kadar kusur ve terahî gösterenleri şiddetle tecziyeden ibarettir ve zannederim zerre kadar tekâsül gösterenleri tecziyede kusur etmedim.”¹²¹⁵ Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey’in de belirttiği üzere Mayıs ayının sonlarında bile Karadeniz çevresinde 10. Fırkanın iç güvenliği sağlama yönündeki faaliyetleri sürdürülmeye devam edilmiştir. Bu sayede Samsun’a konuşlanan Rum çetelerinin büyük bir kısmı bu bölgeden uzaklaşmış, kaçmaya çalışanlar çatışmalarda ölmüş ya da yakalanmıştır.¹²¹⁶

Ali Fethi Bey görev alanıyla ilgili olarak yaptığı harekât sırasında müfrezenin başında müfreze kumandanı ya da fırka kumandanı olarak yer almadığına açıklık getirmiştir. Çünkü bu sırada kendisinin takip harekâtına yön vermek için gerek kumandan ile gerekse mutasarrıfla faaliyet alanlarını belirlemek için Karadeniz bölgesine gittiğini açıklamıştır. Ayrıca Pontus harekâtının tüm sorumluluğunun kendi üstünde olduğunu belirten Ali Fethi Bey, hala bu sorumluluğu taşıdığını ancak tüm müfrezelerin başında bir Dâhiliye Vekilinin bulunmasına hem imkân hem de gereklilik olmadığına dikkat çekmiştir.¹²¹⁷

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey bizzat yerinde takip ettiği ve yürüttü Pontus harekâtı hakkında bilgiler verirken, açık bir biçimde Tokat civarında alınan tedbirlerin karşılığını bulmadığını kendisinin ifadesiyle “*itiraf etmiştir*”. Bunun nedenini ise Tokat’a gönderdikleri mutasarrıftan büyük beklentilerinin olmasına rağmen bu beklentileri karşılayamamasına bağlamıştır. Neticede Tokat’a bizzat uygun bir kaymakam arayarak bulunduğunu ve mutasarrıf olarak gönderdiğini bildirmiştir. Mutasarrıfın yetersiz uygulamalarının düzeltilmesi için Tokat ve civarına 10. Fırka kumandanlığının hem kumandanı gitmiş hem de fırkanın piyade kumandanını bölgeye gönderilerek takibatlar da bulunulmuştur. Nihayetinde Ali Fethi Bey kendisinin son aldığı malumatı paylaşmıştır. Buna göre Darıdere bölgesinde eşkiyanın tenkili amacıyla 10-16 Mayıs 1922 tarihinde toplamda 6 gün ve gece süren çatışmada asilerden 726’sı ölü, 52’si canlı olarak ele geçirilmiş, kaçanların yakalanması için Piyade Kumandanı Zühtü

¹²¹⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İçtima:2, 10.06.1338, 374.

¹²¹⁶ Hâkimiyeti Milliye, 25 Mayıs 1922.

¹²¹⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İçtima:2, 10.06.1338, 409.

Bey'in emrindeki kuvvetler takibe devam etmiş, tedbirlerin uygulandığı sırada Zabıt Vekili İsmail Hakkı Efendi, 6. Alay 3. Taburdan Mülazım Abdusselam Efendi, kıtadan 25 nefer şehit olmuş, 54 kişi de yaralanmıştır.¹²¹⁸ Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey Tokat'ın harekât sırasında ihmal edildiği eleştirileri üzerine neden bu bölgeye gidemediğini açıklamak mecburiyetinde kalmıştır. Tokat ve Erbaa'ya gitmeyi istediğini, oranın ahalisiyle tanışmayı arzuladığını ancak bunu gerçekleştirmek üzere yola çıktığında, Dâhiliye Vekâletine vekâleten bakan Karesi Mebusu Vehbi Bey'den telgraf aldığını ve derhal Ankara'ya dönmesinin istendiğini ifade etmiştir. Acilen çağrılmasının nedeni ise Dâhiliye Vekâletinin ve vekilin bütçesinin neredeyse kalmaması ve Meclis'te bu hususun müzakere edileceğinden her şeyi bırakarak gelmesi istenmiştir. Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, Tokat'a gidememe kabahatlinin kendisinde olmadığını, buna Meclis'in neden olduğunu sert bir biçimde ifade etmiştir. Hatta konuşmasında Tokat'ın ilerisine geçmek istediğini ancak vakitsizlikten sadece Amasya'da mutasarrıfın ısrarı üzerine 1 gece kalabildiğini eklemiştir.¹²¹⁹ Ali Fethi Bey'in bahsi geçen rotası ise şöyledir; 8-14 Mart 1922 tarihleri arasında Trabzon, Ordu ve Giresun'da incelemelerini bitirmiş ardından 15 Mart günü Samsun'a geçmiş, 17 Mart 1922'de ise Ankara'ya gitmek üzere yola çıkmıştır.¹²²⁰ 25 Mart 1922 tarihinde ise Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, Ankara'ya ulaşmıştır.¹²²¹

Ali Fethi Bey, pek çok iç güvenlik faaliyetinde birlikte çalışılan Müdafaa-i Milliye Vekâletiyle Pontus harekâtı sırasında da iş birliği yapıldığını vurgulamıştır. Bu iş birliği özellikle harekâtı yürüten efradın iaşesi hususunda olmuştur. Ali Fethi Bey, Dâhiliye Vekâletinin iaşelerin temini için doğrudan Müdafaa-i Milliye Vekâletine başvurduğunu ve birlikte temin etmeye çalıştıklarını belirtmiştir.¹²²²

Mecliste Pontus meselesi tartışılırken, Yunan donanmasının Samsun önlerine gelmesi sebebiyle Amerikan tebaasının torpidolara alınması için Amerikan Torpidosu Kumandanının müracaat etmiştir. Ancak bu isteğin yerine getirilmediği Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletinin 7 Haziran 1922 tarihli tezkeresiyle İcra Vekilleri Heyetine bildirilmiştir. 7 Haziran 1922 tarihli İcra Vekilleri Heyetinin toplantısında da ilgili tezkere görüşülmüş; dost ve harp dışında olan tebaanın iç kesimlere doğru güvenli yerlere nakledilmeleri ve korunmaları için Dâhiliye Vekâleti, askerlikle ilgili olan hiçbir yabancının askerî harekât devam ettiği müddetçe harp sahası memleketten dışarı çıkmaması hususunun Hariciye ve Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletlerine tebliğ edilmesine karar verilmiştir.¹²²³ Kararnamede belirtildiği üzere iç güvenliği

¹²¹⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İçtima:2, 10.06.1338, 374-375.

¹²¹⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İçtima:2, 10.06.1338, 409.

¹²²⁰ Çapa, "Pontusçu Çetelerle Mücadele Günlerinde", 356.

¹²²¹ Hâkimiyeti Milliye, 26.03.1922.

¹²²² TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İçtima:2, 10.06.1338, 376.

¹²²³ BCA, 30-18-1-1/5-17-19/248-5.

sağlamak adına yürütülen sevk ve iskân uygulamalarından genellikle Dâhiliye Vekâleti sorumlu tutulmuştur.

7 Haziran 1922 tarihili Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti tezkeresinde ise Samsun önlerine gelen Yunan filosu amiralinin, Samsun Mutasarrıflığına bir ultiatom verdiğini bildirilmiştir. Söz konusu ultiatomda Samsun’da bulunan askeri malzemelerin Yunan zabitanlarının gözetiminde yok edilmesini, aksi takdirde verilen sürenin sonunda Lahey 2. Konferansının 10. maddesi uyarında hareket edileceği iletilmiştir. Bunun üzerine Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti hazırladığı tezkeresinde Samsun’da inzibat ve asayişin sürdürülebilmesi, her türlü oluşacak kötü durumun önlenmesi için kısa bir zaman için idare-i örfiye’nin kabul edilmesini önerilmiştir. 7 Haziran 1922 tarihli toplantısında tezkereyi görüşen İcra Vekilleri Heyeti Samsun merkezinde geçici süreliğine idare-i örfiye ilan edilmesine kadar vermiştir.¹²²⁴ Yunan Donanmasının, Türklerin Hristiyanlara mezalimde bulundukları iddiasıyla verdikleri ultiatom neticesinde Samsun’u bombalamışlardır. Bombalamanın neticeleri ve bu sırada mülki amirlerce alınan önlemler ise dönemin gazetelerine gönderilen telgrafların yayınlanmasıyla ilan edilmiştir. Bu doğrultuda Samsun Mutasarrıfının telgrafında; bombalama sırasında ahali ağırbaşlı tavrını muhafaza ettiği, istisnasız her zabıta memurunun görevini fedakâr bir biçimde ifa ettiği yazılmıştır. Hapishaneyi muhafaza etmekle görevlendirilen takım kumandanı mülazım Hamdi Efendi, hükümet dairesinin şiddetli bombardımanı sırasında dahi yerini terk etmemiş ve hapishaneyi her türlü tehlikeye karşı muhafaza etmiştir. Sıralanan bu kahramanlıkları nedeniyle Samsun Mutasarrıfı, Mülazım Hamdi Efendi’nin taltifini istemiştir. Ayrıca telgrafta Samsun’da bombardıman nedeniyle şehit olan ve yaralananlar olduğunu, buna rağmen şehrin emniyet ve asayişinin sağlanması için her türlü tedbirin alındığı bildirilmiştir. Telgrafın ekinde ise 11 maddelik şehrin hasar raporu gönderilmiştir.¹²²⁵

Pontus meselesi bir iç güvenlik sorunu olduğu kadar Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey için hakkında gensoru verilmesine neden olan siyasi mesele halini almıştır. Karadeniz’de mücadeleler sürerken 10 Haziran 1922’de Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve arkadaşları Pontus meselesi hakkında Dâhiliye Vekilinden istizah talepleri Meclis’te görüşülmüştür. İstizahnamenin 7.maddesinden itibaren Pontus meselesinin yer alması nedeniyle müzakereye buradan başlanması uygun görülmüştür. İstizahnamenin 7.maddesinde sahilten iç kesimlere gönderilmeleri emredilen Hristiyanlardan esas tehlikeli olanlarının bazı “münevver” kişilerce Trabzon’da alıkonulmaları, bazılarının ise İstanbul’a gitmelerine izin verildiği iddia edilmiştir. 7. Maddede bu iddiayı destekleyen 2 örnek yer almıştır. Bu örneklerden ilki merkezden verilen

¹²²⁴ BCA, 30-18-1-1/5-17-20.

¹²²⁵ *Yeni Yozgat*, 15 Haziran 1922, 2.

emir üzerine Akçaabat kazasından dâhile sevk edilmek istenen ve biraderi hakkında Amasya İstiklal Mahkemesi tarafından idam kararı verilen Enfiyecioğlu'nun, vali tarafından kafileden alınarak Trabzon'da tutulduğu iddiası olmuştur. İkinci örnek ise Mondros'un imzalanmasından sonra Trabzon'da olan bir mahkeme sırasında Türklerin bu civarda yaşama hakkının olmadığı, bölgenin Pontus Hükümetine ait olduğu gibi cümleler kuran komitacı Akrididi'n İstanbul'a gitmesine izin verildiği ileri sürülmüştür.¹²²⁶ İstihzalin okunmasının ardından Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey söz alarak önce Tokat Mebusunun istizah tahririnde yer alan Rumların tekrar kin ve nefretle Müslümanların başına bela edilmesinin hesabını Vekil Beyden sorarız ifadesine değinmiştir. Ali Fethi Bey, istizah tahririnde sanki kendisinin Rumları, Müslümanların başına “bela etmiş” gibi suçlandığını, münakaşayı böyle başlatmaları nedeniyle bu tavrı “mugalata” yani yanıltma olarak nitelendirmiştir. Ayrıca kendisini böyle suçlamanın vicdani olmadığını, Rumların bu tarz hareketlerinin harbi umumiden beri var olduğu ve neredeyse 8 sene geçtiğini, bu kadar uzun senelerdir “memleketin başına bela olan bu Rumları” bir an önce temizlemek adına kendisinin şimdiye kadar uygulanmış olan en tesirli tedbirleri uyguladığını ileri sürmüştür.¹²²⁷

Ali Fethi Bey konuşmasında alınan tedbirlerin ilkinden ve mebusların istizah tahriri nedenlerinden olan, Rumların memleket içlerine gönderilmesi hususu üzerine açıklama yapmıştır. Öncelikle haziran ayında Karadeniz sahillerinin Yunan bandıralı gemilerce bombalanması üzerine Heyeti Vekilenin 15-50 yaş aralığında olan ve eli silah tutan Rumların dâhile nakledilmeleri kararını aldıklarını hatırlatmıştır. Bu karar Trabzon Fırka Kumandanlığına tebliğ edilmiş, Trabzon Fırka Kumandanlığına vekâlet eden Miralay Seyfi Bey sahildeki Rumların tehcir edilmesi gibi bir algı oluşmaması için Müslüman ve Gayrimüslimlerin Trabzon'da ahzı asker kanunu uyarınca 1 hafta içinde -merkeze bağlı yerlerde 15 gün- şubelerinden askeri vesika almalarını, aksi halde “meşkûk” kuşku uyandıran olarak ilan edileceklerini ve fırkanın en uzak noktasına gönderileceklerini ilan etmiştir. Sadece Trabzon ve ona bağlı yerler için geçerli olan bu uygulama neticesinde büyük miktarda kişi vesika almamış ve derhal fırka kumandanı, Hristiyan yerlerini araştırarak vesikası olmayanları bölgelerinde ki en uzak noktaya gönderilmiştir. Ali Fethi Bey, işlemlerin kendisinden önce yapıldığını, bu kişilerin belirlenmesini ise yerel ihtiyar heyetleri vasıtasıyla askeri memur ve mülkiye üyelerinden oluşan bir heyet eliyle gerçekleştirildiğini hatırlatmıştır. Neticede sadece Trabzon Hristiyan bölgelerinde yapılan araştırma sonucunda 439 nefer tutuklanmış, bunlardan 256'sı kamyonla 173'ü ise yaya olarak sevk edilmiştir. Ancak asıl tehlikeli olarak görülen Hristiyanların Trabzon'da alıkonularak diğerlerinin İstanbul'a gönderilmesine izin verildiği

¹²²⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İçtima:2, 10.06.1338, 368.

¹²²⁷ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İçtima:2, 10.06.1338, 369.

hususunda hiçbir bilginin olmadığını ifade eden Ali Fethi Bey yine de Trabzon'a konuyu sorduğunu, takirde belirtilen Enfiyecioğlu'nun diğerleri gibi memleketin iç kısımlarına sevk edildiği bilgisinin geldiğini eklemiştir. Ayrıca yine takirde adı geçen bazı kişilere İstanbul'a gidiş izni verilmiş olabileceğini örneğin İstanbul için Osmanlı Bankası Hukuk Müşaviri Akrididi İnsitat Efendi'ye seyahat vesikası verildiğini belirtmiştir. İşleyişte Dâhiliye Vekâleti Müsteşarı Hamit Bey'in seyahat izinlerini verdiğini, kendisinin uzun seneler Trabzon Valisi olarak görev yaptığını, iznin bu şekilde verildiğini çünkü Osmanlı Bankasının memleketin maliye kurumu olduğunu, Maliye Vekâletinin de bankanın isteklerinin reddedilmemesi yönünde tavsiyesi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Hristiyanların dâhile ve harice gitmesi için bazı kayıtları yapmaları gerektiği ancak harice gitmelerinde bir yasak olmadığını hastalık vs. durumunda da engellenemeyeceğini, engellenirse de bu hareketin gayri insanı olduğunu vurgulamıştır.¹²²⁸

Pontus harekâtı hakkında Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, Canik Mebusu Emin Bey ve Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey tarafından oldukça sert eleştirilere maruz kalmıştır. Hakkındaki ithamlara Meclis kürsüsünde 10 Haziran 1922'de gizli oturumda cevap vermiştir. Öncelikle Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in ilkbahardan önce neden Pontus eşkıyasını tamamen yok etmediğini ve bu hususta Samsun, Amasya, Tokat ahalisi tarafından askerin üst-baş ihtiyacının bile karşılanmasına rağmen mart ayından önce eşkıya imhasının niçin sonlandırılmadığını sormuştur. Canik Mebusu Emin Bey ise Pontus harekâtı sırasında tedbirsizlik yapıldığını, eşkıyanın takip edilemediğini hatta daha önce yapılan operasyonlardan daha fazla eksiklik olduğunu ileri sürmüştür. Her iki mebusta Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'i az kuvvet kullanmakla suçlamıştır. Bunun üzerine Ali Fethi Bey, eşkıya takibi için muhakkak ki başvurulacak çarenin kuvvet toplamak olduğunu ancak içinde bulundukları zamanda Yunan cephesi ve taarruzu karşısında kuvvet bulundurmak zorunda kalındığını, memleketin istikbalinin de Garp Cephesi'nde elde edileceğini ifade etmiştir. Garp Cephesi'nin oldukça önemli olduğunu vurgulayan Ali Fethi Bey, böyle bir cephe hattında kuvvet azalmaya gidilmesinin kesinlikle uygun olmadığını, buna rağmen birkaç tane süvari alayının bu hattan alınarak Pontus harekâtı için verildiğini ve daha fazlasını istemenin mümkün olmadığına dikkat çekmiştir. Pontus harekâtı için fazlaca kuvvet istenmesinin neticesinde cephede başarısızlık olduğunda tüm suçun Dâhiliye Vekâletinin üzerine atılması muhtemel olduğundan, böyle bir maddi ve manevi yükü kaldırmayacağını belirtmiştir. Buna rağmen uygun şartlar olduğunda

¹²²⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İçtima:2, 10.06.1338, 370-371.

Ali Fethi Bey bizzat Erkan-ı Harbiyeden kuvvet takviyesi için çalışmış ve istemiştir fakat böyle bir imkân olmadığını görünce verilene kanaat etmek zorunda kaldığını söylemiştir.¹²²⁹

Pontus harekâtı sebebiyle mevcut kuvvetlerden kaçan asilerin Samsun'a girmeye çalıştıkları ve Samsun'un tehlikede olduğu iddiası Meclis gizli celsesinde dile getirilince Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey, bu hususta açıklama yapma gereği duymuştur. Açıklamasında Samsun'un tehlikede olmadığına vurgu yapmış, bu bilginin yanlış olduğunu dile getirmiştir. Zira Samsun'a gelip giren eşkıya sayısı oldukça kısıtlıdır, bu gelen asiler de arkadaşlarına erzak götürmek için gelmiş ve gece vaktinde şehrin kenar kısmında bulunan evlerden malzeme alıp dönmeye çalışmışlardır. Bu işlem sırasında Jandarma ve askeriye ait karakollar ile şehre uzak noktada bulunan geçit yerlerinde pusu kuran yine Jandarma ve askeri kuvvetler, Samsun'a girmeye çalışan bu kişilerle sıklıkla çatışmış, neticede asiler öldürülmüş ya da tutuklanmıştır.

1230

Ali Fethi Bey'in sorumlu olduğu Pontus harekâtı hakkında değinilmesi gereken ve dikkat çeken husus şudur ki kendisinin 10 Haziran'daki Meclis gizli celsesinde ifade ettiği üzere, Pontusçu çetelerin tamamen yok edilmediğidir gerçeğidir. Konuşmasında tamamıyla asilerin yok edilmedikleri gibi hala eşkıyanın takip edildiğini, bu işle meşgul olduğunu belirtmiştir.¹²³¹ Harekât çeşitli yönlerden ağır bir biçimde eleştirilirken, özellikle Trabzon ve çevresinde görevli personelin hal ve hareketleri de ağır iddiaların odağında yer almıştır. Bu doğrultuda Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey, Yomra'da asayiş sorunu olmadığını belirten Ali Fethi Bey'e karşı çıkarak bölgeden gelen telgrafları okumuştur. Birkaç köy muhtarı tarafından imzalanarak gönderilen telgraflarda; Rum eşkıyasını takiple görevlendirilen Jandarma müfrezelerinin Müslümanlara zulmettiği, köyde soygun yaptıkları, kötü muamele ettikleri, bazı kişilerin darp raporu ile kanıtlasa da suçlu olan personelin serbestçe dolaştığını, hükümete müracaat ettiklerini fakat seslerini duyuramadıklarını iddia etmişlerdir.¹²³²

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey gerek gizli gerekse de açık celse de hakkında verilen istizah takriri uyarınca önemli açıklamalarda bulunmuştur. Bunun üzerine bazı mebuslar tarafından istizah neticesinde Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'e itimat beyan edilmesini teklif etmiştir. İctimayı Reis sıfatıyla yöneten Rauf Bey, Ali Fethi Bey'e itimat verecek olanların "beyaz", itimat vermeyeceklerin ise "kırmızı" oy pusulası bırakacaklarını açıklamıştır.

¹²²⁹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İctima:2, 10.06.1338, 404-405.

¹²³⁰ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İctima:2, 10.06.1338, 407.

¹²³¹ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre:1, Cilt: 2, İctima:2, 10.06.1338, 410.

¹²³² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt: 2, İctima Senesi:3, 10.06.1338, 313.

Neticede 163 mebus oylamaya katılmış, 36 mebus itimat vermemiş, 117 mebus ise itimat oyu vermiş, 1 oy ise isimsiz beyaz kâğıt olduğundan iptal edilmiştir.¹²³³

Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in Pontus gezisi hem asayiş bakımından oldukça önemli bir yere sahip olmuş hem de gezi neticesinde halkın ruh halini tahlil etme şansı elde etmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa'yı gezi sonrası ziyaret ederek halkın uzun zamandır zaferi beklediği için “*gevşeklik*” belirtileri gösterdiklerini, bunu seyahati öncesinde de hissederek aslında Melis'e bilgi verdiğini hatırlatmıştır. Gazi Mustafa Kemal Paşa'da durumun farkındadır ki Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in hissettiği, mücadeleye eskisi kadar sıcak bakmayan tavır Paşa'nın Başkumandanlık yetkilerinin uzatılması için yapılan Meclis oylamasında kendisini göstermiştir. Daha önceki oylamalarda başkumandanlığı oy birliğiyle uzatılan Mustafa Kemal Paşa'nın bu kez 11 ret, 15 çekimser oy almıştır.¹²³⁴

Karadeniz'de Rum çeteler eliyle yaratılan korku ve güvensizlik hali Ankara Hükümeti tarafından engellenmeye çalışılmış fakat basında görüldüğü üzere bölgede hareketlilik sürmeye devam etmiştir. Örneğin 18 Haziran 1922 tarihinde Edirne'de çıkartılan Ahali gazetesinde yer alan bir haber de, Samsun'un Çorak karyesi civarında otlatılan koyun ve sığırları götürmek için Rum eşkıyaları saldırı düzenlediğinden bahsedilmiştir. Rum eşkıyasının keşif gücüyle gerçekleştirdiği bu saldırıya karşılık köylülerin müdahalesi geciktiğinden neticede 29 koyun, 69 sığır, manda, 10 eşek gasp edilmiş ve koyunlara çobanlık eden 3 çocuk şehit edilmiştir. Köylünün gücünü aştığından eşkıya üzerine “takip müfrezesi” gönderilmiş ve hem suçluları hem de hayvanları ele geçirmek için çalışma başlatıldığı bilgisi verilmiştir. Bunun yanında Hisarcık ve Tuvak taraflarında eşkıyanın hala köylere baskınlarda bulunduğu yine hayvanların alındığı bilgileri geldiği belirtilmiştir.¹²³⁵ Çetelerin ufak saldırıları devam etse de etki alanının azaldığına kanaat getirilmiş olunacak ki 21 Haziran 1922 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti, Samsun merkezinde geçici süreliğine ilan edilen idare-i örfiyenin kaldırılmasına karar vermiştir.¹²³⁶

16 Temmuz 1922'de ise İcra Vekilleri Heyeti, bir kanun layihası onaylanmıştır. Kanun layihasında Samsun, Amasya ve Tokat livalarında asayişin temini için bölge Jandarmasının takviye edilmesi amacıyla Umum Jandarma Kumandanlığının 1922 senesi bütçesine 455.037 lira ödeme yapılmıştır. Layihada kanun 1 Ağustos 1922 tarihinden itibaren geçerli olduğu, kanunun icrasından da Maliye Vekili ve Dâhiliye Vekilinin sorumlu olduğu ifade edilmiştir.¹²³⁷

¹²³³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt: 2, İctima Senesi:3, 10.06.1338, 333-335.

¹²³⁴ Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, 297.

¹²³⁵ Ahali, 18 Haziran 1922.

¹²³⁶ BCA, 30-18-1-1/5-18-15/53-12.

¹²³⁷ BCA, 30-18-1-1/5-20-1.

18 Temmuz 1922’de bu kez İcra vekilleri Heyeti, Amasya ve çevresinde görev yapacak bir İstiklal Mahkemesinin kurulmasına karar vermiştir.¹²³⁸ Böylelikle kuvvet takviyesi sağlamak ve İstiklal Mahkemesi kurulmasına karar verilerek Ankara Hükümeti, Pontus harekâtı sırasında ve sonrasında iç güvenliği sağlamak adına çeşitli önlemler almayı sürdürmüştür.

İcra Vekilleri Heyeti tarafından 5 Eylül 1922 tarihinde çıkartılan bir başka kararnamede Pontus meselesine dair TBMM’den gönderilen önergeler neticesinde, Müdafaa-i Millîye Vekâleti ve Dâhiliye Vekâletinin alacağı tedbirlerin tespiti için kararın İcra Vekilleri Heyeti bırakılmasına karar verilmiştir.¹²³⁹

12 Eylül 1922 tarihinde ise İcra Vekilleri Heyeti tarafından çıkartılan kararnameyle Pontus sorununun çözümü için 10. Fırkanın görevlendirilmesine karar verilmiştir. 6 maddeden oluşan kararnamede yer alan bazı hususlar şu şekildedir; 10. Fırkanın silahlı kuvvetinin 2.000 neferden oluştuğu için takibatta bu kuvvetin yeterli olmaması sebebiyle Müdafaa-i Milliye Vekâleti tarafından 1000 nefer daha kuvvet ilave edilmesine, 10. Fırka Kumandanı görevine atanan Miralay Mustafa Bey üç livada yaşanan eşkıyalık hadiselerini önlemek için tedbir amaçlı yer değiştirmeler yapmak istediğinde memurlara vereceği talimatların hemen uygulamaya konulmasına, 10. Fırkanın kovuşturmanın bitimine kadar Dâhiliye Vekâletinin emrinde kalmasına ve ilgili yerlerin inzibat durumunun vaziyetiyle ilgili talimatları önce Dâhiliye Vekâleti sıralı olarak da kumandanlığın vermesi, takibatla görevlendirilecek kıtaların iâşelerine imkân olmadığında efrada kumanya dağıtarak iâşe sorununun giderilmesi ve kovuşturmaya katılan Jandarmaların maaşından mahsup edilmek üzere Fırka Kumandanlığı tarafından aynı biçimde iâşelerinin sağlanması, Maliye Vekâleti asker ve jandarmaların tahakkuk edecek iâşe alacaklarını geri ödemesi ve 3 liva içindeki 10. Fırkanın aylık masrafı 46.170 lira olmasına, Müslüman ahalinin silahlandırılmasının faydalı olup olmadığına dair Mutasarrıflıklardan alınan cevaplarda Canik Mutasarrıfı Canik’in her yerinde eşkıyanın tamamen aman dilediklerini ve 2 aydan beri mahalli asayişte bir sorun olmadığını bu sebeple de ahalinin silahlandırılmasına gerek olmadığını ifade ettiğine yer verilmiştir. Belki silahlandırılmanın faydalı olabileceği üzerine Amasya 1000 ve Tokat 500 silah istemiştir. Ancak köylerde yeterli miktarda silah bulundurulması sebebiyle bunun tatbikine gerek duyulmaması yönünde karar verilmiştir. Kararnameyle ilan edilen ve Pontus meselesinin defedilmesi için gereken tedbirlerin hızlıca alınması için Müdafaa-i Milliye, Maliye, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye ve Dâhiliye Vekâletlerine kararların tebliğ edilmesi istenmiştir.¹²⁴⁰

¹²³⁸ BCA, 30-18-1-1/5-20-5.

¹²³⁹ BCA, 30-18-1-1/5-27-5.

¹²⁴⁰ BCA, 30-18-1-1/5-28-11.

Dâhiliye Vekâletinin doğrudan müdahalelerde bulunduğu ve Ankara Hükümetini uzunca bir süre uğraştıran Pontus isyanı 1922 senesinin neredeyse sonuna kadar sürmüştür. Nihayetinde alınan tedbiler ve askeri müdahaleler sonuç vermiş, Millî Mücadele'nin de Ankara Hükümeti lehine sonuçlanmasıyla Pontus meselesi sonlandırılmıştır.

5. SONUÇ

İç güvenlik kavramı ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilir temelde ulusların en önemli kaygısı olarak tarif edilen “güvenli kalma/olma hali” olarak tarif edilmektedir. Her ülkenin coğrafi, siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel gerçekleri birbirinden farklılık göstermesi ise iç güvenlik anlayışlarını ve politikalarını belirlemede kilit rol oynamıştır. Bu nedenle Türkiye özelinde Ankara Hükümeti’nin benimsediği ve yürüttüğü iç güvenlik anlayışı; kendine has özelliklere sahip olan, ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü şartlarla belirlenen ve 1920-1923 arasındaki dönemde esas odağın “*düşmandan kurtulmak*” biçiminde seyrettiği bir bütün olarak ifade edilebilir. Ankara Hükümeti’nin bir parçası ve iç güvenliği sağlamada doğrudan sorumluluk sahibi olan Dâhiliye Vekâleti ise bu sürecin önemli yürütücülerinden biri olmuştur. Nitekim Dâhiliye Vekillerin kim olduğu, hangi dönemde seçildiği ve asayişin sağlama yöntemleri Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik politikasını belirleyen unsurların başında gelmiştir. Öyle ki Dâhiliye Vekilinin siyasi görüşü dahi iç güvenlik açısından kritik rol oynamıştır. Bu doğrultuda Mustafa Kemal Paşa zaman zaman gayri resmi müdahalelerde bulunmuş ve bir anlamda “*sakıncalı*” gördüğü kişilerin devletin belki de en mühim mekanizmasına müdahale edememesi için Dâhiliye Vekili olmalarının önünü kapatmıştır.

Memleketin işgal altında bulunduğu, İstanbul’da resmi olarak çalışan bir hükümet olması, Ankara’da açılan Meclisin kimi çevrelerce asi olarak kabul edilmesi ve bu fikrin yerleşmesi adına yerli yabancı desteklerle propaganda yapılarak isyan dalgasının başlatılması, Meclis otoritesinin sağlanmasını oldukça güçleştirmiştir. İç güvenlikten doğrudan sorumlu tutulan Dâhiliye Vekâleti ise ne teşkilat açısından ne de ekonomik yönden böylesine sorunlu bir alanda kısa sürede sükûneti sağlaması mümkün olmamıştır. Dâhiliye Vekâleti teşkilat eksikliğini gidermek adına Müdafaa-i Milliye Vekâleti, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti başta olmak üzere çeşitli vekâlet ve kurumlarla ortaklaşa çalışarak iç güvenlik faaliyetlerinin büyük bir kısmını yürütmüştür. Bulunan bu ortaklaşa çalışma formülünün en büyük nedeni ise olağanüstü dönem şartlı ve gereklilikleri olmuştur.

Dâhiliye Vekili ya da vekâleten vekil olarak seçilen isimlerin büyük bir kısmı, daha önce Osmanlı Mebusan Meclis’i üyeliği yapmıştır. Osmanlı Mebusan Meclisi üyesi olmanın dışında Dâhiliye Nazırı, Dâhiliye ile ilgili memuriyet ve amirlik yapanlarda mevcuttur. Örneğin Ali Fethi Bey, Dâhiliye Nazırlığı yapmış ve bunun yanı sıra Ankara Hükümetinde de Dâhiliye Vekilliği görevini üstlenmiştir. Bu açıdan incelendiğinde her ne kadar yapısal farklılıklar gözlemlense de aslında Dâhiliye Vekâletinin, Dâhiliye Nezaretinin devamı niteliğinde olduğu ve kurum kültürünü yansıttığı ifade edilebilir. Ancak en büyük farklılık iki yapının Millî

Mücadele'ye ve iç güvenliğe bakışlarında yaşanmıştır. Dâhiliye Nezareti, İstanbul Hükümeti'nin bir parçası olması nedeniyle doğal olarak hükümet politikasını iş ve işlemlerine yansıtırken, Dâhiliye Vekâleti tam anlamıyla Millî Mücadele'nin yürütücü unsurlarından olmuştur. İç güvenlik politikaları açısından incelendiğinde Dâhiliye Nezareti örneğin Gayrimüslimlerle ilgili yaşanan sorunları işgal güçlerinin dikkatini çekmeden, “*mağdur*” olabilecekleri endişesiyle adımlar atma eğilimi göstermişken, Dâhiliye Vekâleti Gayrimüslimlerin esas Müslümanlara saldırdığını ve ciddi bir iç güvenlik problemi haline geldikleri görüşü doğrultusunda politikalarını belirlemiştir.

Ayrıldıkları noktaların yanı sıra Dâhiliye Nezareti de Dâhiliye Vekâleti de muhtemel suç unsurlarını önlemek maksadıyla çeşitli önemler almış hatta yeni teşkilatlar kurmuştur. Örneğin Osmanlı Devleti'nin suçu önlemek maksadıyla Emniyet-i Umumiye Müfettişliğini kurulmuştur. Bu müfettişlik Dâhiliye Vekâleti tarafından da kullanılmaya devam edilmiştir. İç güvenlik sorunlarını önleme maksatlı kurulan yapılardan bir diğeri ise Askeri Polis Teşkilatı olmuştur. Askeri Polis Teşkilatı her ne kadar doğrudan Dâhiliye Vekâletine bağlanmasa da vekâletle oldukça yakın bir ilişki sürdürmüştür. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde de var olan ve Dâhiliye Vekâletine aktarılan hatta Millî Mücadele'nin sonuna kadar ikili yapı olarak devam eden Jandarma ve Emniyet teşkilatları, iç güvenliği sağlamada başvurulan kolluk güçlerinden olmuştur.

Arşiv belgelerinden yola çıkılarak hazırlanan bu tez çalışması uyarınca Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik faaliyetleri çeşitli kategorilere ayrılarak saptanmıştır. Bu noktadaki ilk adımı memlekette yaşanabilecek iç güvenlik sorunlarını önlemek, var olan iç güvenlik sorunlarının daha da büyümesinin önüne geçmek amacıyla uygulanan yöntemler oluşturmıştır. Önleyici iç güvenlik yöntemlerden biri halka doğru bilgiler vermek ve özellikle isyan halinde silahlı bastırma yöntemleri uygulamadan yatıştırmak maksatlı görevlendirilen irşat heyetleridir. İsyan hareketlerine karşı iç güvenliği sağlamak açısından Dâhiliye Vekâleti, meseleleri sadece kolluk gücü ya da askeri metotlar kullanarak çözmemiştir. Bu noktada İkna yöntemi kullanılmış, heyetler oluşturulmuş isyan bölgelerine gönderilmiştir. Hatta bizzat Dâhiliye Vekilleri isyan bölgelerine giderek halkı ikna etmeye çalışmış ve zaman zaman başarılı da olunmuştur. Başarılı olunamadığında ise askeri yöntemler denenerek iç güvenlik sağlanmaya çalışılmıştır. İrşat heyetleri oluşturularak halka çeşitli maksatlarla temas eden sadece Ankara Hükümeti olmamış, İstanbul Hükümeti de bu yönteme sıklıkla başvurarak kendi politikaları doğrultusunda halkı yönlendirmeye gayret etmiştir.

Önleyici yöntemlerden bir diğeri, olağanüstü kanun niteliğine haiz olan “Hıyanet-i Vataniye Kanunu ile Örfi İdare ilanı” çıkartılarak devletin zor kullanma gücü üzerinden iç

güvenlik sağlanmaya gayret edilmesidir. Bu kanunların doğal bir parçası ve uygulayıcılarından biri Dâhiliye Vekâleti olmuştur. İç güvenliği tehdit edenlerin başka bir bölgeye sevk ve iskân edilmeleri ise bir başka kullanılan önleyici yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirlenen grup, topluluk ya da kişiler ciddi bir iç güvenlik sorunu yaratmış, tekrar yaratma ihtimali olan, düşmanla yoğun iş birliği halindeki kitleler olduğundan, yerlerinin değiştirilmesi bir zorunluluk halini almıştır. Ancak söz konusu dönemde özellikle işgal güçlerinin basın organları gayrimüslimlere yönelik sevk ve iskân uygulamalarını Ermeni tehcirine benzettiğinden, Ankara hükümeti adımlarını oldukça dikkatli atmaya özen göstermiştir.

Dâhiliye Vekâletinin önleyici faaliyetlerinden belki de en kapsamlısını sansür uygulamaları oluşturmuştur. Zira araştırmalar neticesinde çalışmada iletişim, seyahat, propaganda olarak kategorize edilen bu uygulamalar Ankara Hükümeti tarafından sıklıkla başvurulmuş, iç güvenliği sağlamak açısından da kritik olarak görülen faaliyetlerden olmuştur. Özellikle yetkililer arasında mektup ve telgraf aracılığıyla sürdürülen haberleşmenin şifrelenmesi, şifrelerin gizli tutulması, mektupların sansür birimleri tarafından gözden geçirilerek ilgili kişilere ulaştırılması gibi çeşitli güvenlik bariyerleri oluşturulmuştur. İletişim hususunda sansür ve güvenliğe büyük önem verilmiş, öyle ki İstiklâl Mahkemeleri yetkisiz kişilerin telgraf şifrelerine sahip olmasını veya mektuplarda gizli ilgilere yer verdiğini tespit etmesi üzerine “Hıyanet-i Vataniye” kapsamında ağır hükümler içeren yargılamalar yapmakla görevlendirilmiştir. Benzer bir yaklaşım seyahat hususunda da uygulanmış, seyahat vesikası/varakası olmayanlara cezalar öngörülmüş, Dâhiliye Vekâletinin izni doğrultusunda seyahat edilmesi sağlanmıştır. Bir diğer sansür alanını ise Millî Mücadele aleyhine yapılan propaganda faaliyetlerinin önlenmesi ve karşı propaganda yapılması hususu oluşturmuştur. İsyanların çıkmasında, halkın Millî Mücadele’ye mesafeli durmasında, Ankara Hükümeti’nin padişah karşıtı olarak algılanmasına sebep olan propagandaları engellemeye yönelik Dâhiliye Vekâletinin çabaları, kritik ehemmiyet taşımıştır. Bu hususta Dâhiliye Vekâletiyle bağlantılı olarak yerel yöneticilerin durumu açıklayan beyannameler yayınlaması, halkla doğrudan temas etmesi, yerel gazete ve dergilerin kullanılması, aleyhte propaganda yapanların tespit edilerek tutuklanması önleyici faaliyetleri meydana getirmiştir.

Önleyici iç güvenlik faaliyetlerinin yanı sıra doğrudan iç güvenlik sorunu olarak görülen noktalar Dâhiliye Vekâletinin çalışma sahasını oluşturmuştur. Bunlar genel olarak casusluk, iç güvenlik sorunu haline gelen Gayrimüslimler, eşkıyalık ve iç isyanlar olarak tasnif edilmiştir. Casusluk devletlerin gizli bilgilerini bir başka devlete, kuruma ya da kişiye aktarılmasını içerdiğinden doğal olarak suç kabul edilmiştir. Ankara Hükümeti, Hıyanet-i Vataniye kanunu çerçevesinde casusluğu önlemeye çalışmış, Dâhiliye Vekâletiyle doğrudan bağlantısı olan

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti eliyle istihbarat çalışmalarına girilmiş, zaman zaman sevk ve iskân uygulamalarıyla casusluğun önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Dâhiliye Vekâletinin bir başka güvenlik amaçlı faaliyet alanını, Gayrimüslimler oluşturmuştur. Bir yandan kitleler halinde -ki özellikle Karadeniz civarında- işgal güçleriyle ortaklaşa çalışan Gayrimüslimlerin büyük çoğunluğu isyan çıkartılmasında, Müslüman köylerinin basılmasında, yağma ve yerleşim yerlerinin yok edilmesinde, sistematik olarak belirli bölgelerde Müslüman nüfusunun azaltılmasına yönelik cinayet işlenmesinde yer almışlardır. Bu noktada Dâhiliye Vekâletinin en sık başvurduğu metod sevk ve iskân uygulamaları olurken, bir yandan da seyahat yasaklarıyla nüfus yapısının topluca değişmesine engel olunmaya çalışılmıştır. Hatta Fener Rum Patrikhanesinin ayrılıkçı tutumuna karşılık Türk-Ortodoks Kilisesi kurulmuş ve kilise cemaatinin temsilcileri Dâhiliye Vekiline mektuplar göndererek hadiselerin sulhle çözülmesine gayret etmiştir. Ancak tüm çabalara rağmen pek çok açıdan Gayrimüslimler özellikle Rumlar bir iç güvenlik sorunu haline gelmiş, nihayetinde olaylar Lozan Barış Antlaşması gereğince mübadele ile neticelenmiştir.

İç isyanlar ise Ankara Hükümetini Millî Mücadele Dönemi boyunca belki de en çok köşeye sıkıştıran ve zorlayan olayların başında gelmiştir. Bir yandan düşman işgaline karşı düzenli/düzensiz orduyla karşılık vermeye çalışan Ankara, bir yandan da Meclis'in varlığını dahi tehdit edecek kadar büyüyen iç isyanları bastımaya büyük çabalar harcamıştır. Kuvvetlerini cephe hatlarından çekmeden iç isyanları bastırmakta zorlanan ve cehpe gerisinde de güvenlik anlamında sıkışan Ankara Hükümeti, bu sorunu aşmak adına Dâhiliye Vekâletinin görevlendirilmesi başta olmak üzere önce önleyici faaliyetlerle, bunların yetersiz gelmesi durumunda askeri tedbirlerle meselenin sona erdirilmesini sağlamıştır. Bu dönemde pek çok iç isyan hadisesi vuku bulmuştur ancak arşivlerde yapılan tarama ve inceleme neticesinde belgelerde Dâhiliye Vekâletinin sıklıkla yer aldığı, ilişkili olduğu isyanların açıklamasına tez çalışması içerisinde yer verilmiştir. Buna göre belirlenenler; Çerkez Ethem hadisesi, Bolu İsyanı, Yozgat ve Çapanoğlu İsyanı, Koçgiri İsyanı, Konya İsyanı ve Pontus İsyanı olmuştur. Bahsi geçen isyanların neredeyse hepsinde TBMM'nin de katkısıyla Dâhiliye Vekâleti irşat heyetleri yoluyla ya da doğrudan bölgeye Dâhiliye Vekilinin gitmesiyle yumuşak güç kullanarak olayları yatıştırmayı ya da önlemeye gayret gösterdiği tespit edilmiştir. TBMM üyeleri ise isyanların çıkışına, sebebine, nasıl bastırıldığına yönelik sıklıkla hükümeti mercek altına almış, yoğun eleştiriler genellikle Dâhiliye Vekillerine yönelmiştir. Öyle ki bir noktada Dâhiliye Vekilleri isyanlardaki faaliyetlerinin eksik olup olmadığına dair sual takrirleriyle ve neticede haklarında gerçekleşen güven oylamalarına muhattap olmak zorunda kalmış, bazıları istifa etmiştir.

Belirlenen isyanlar üzerinde yapılan incelemeler neticesinde zaman zaman hadiselerin tırmanmasında Dâhiliye Vekâletine bağlı çalışan yerel yöneticiler yer alırken, bazen de olayların yatıştırılmasında rol üstlendikleri saptanmıştır. Bu nedendir ki isyanlarda Dâhiliye Vekâletine bağlı yöneticiler, mülki amirler iç güvenliği sağlamada kritik roller üstlenmiştir. Örneğin Kuvayı Milliye'den düzenli orduya geçişte yaşanan hadiselerle önlemler almaya çalışan Dâhiliye Vekâleti, Çerkez Ethem İsyanının olmasını engelleyememiştir. TBMM otoritesinin sağlanması ve devlet mekanizmasının işleyebilmesi adına iç güvenlik sorunu oluşmaması için Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri yerelde en büyük mülki amire, Kuvayı Milliye güçleri ise Jandarma Kumandanlarının emrine verilerek, Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Dâhiliye Vekâletinin ortaklaşa çalışması öngörülmüştür. Ancak Çerkez Ethem, düzenli orduya katılmama kararını bir anlamda meşrulaştırmak adına dönemin Dâhiliye Vekili Refet Bey ile dozu artan bir tartışma sarmalı içerisine girmiştir. Dolayısıyla hadiselerin merkezinde Dâhiliye Vekâleti ve vekili ister istemez yer almıştır.

Bolu isyanı noktasında ise Dâhiliye Vekâleti ve mülki amirler doğrudan görevlendirilmiştir. Bu noktada Kastamonu Valisi Cemal Bey, doğrudan isyan mıntikasının yönetimini devralmış ve ilgili faaliyetleri tek elden yürütmüştür. İsyan sonrasında da diğer hadiselerde de olduğu gibi yerel yöneticilerin hazırladıkları raporlar başta Dâhiliye Vekâleti olmak üzere, ilgili birimlere iletilmiştir.

Yerel yöneticiler, hareketli görülen bölgelere gönderilen heyetler ve bu kişilerin yazdıkları raporlar Dâhiliye Vekâletinin iç güvenlik faaliyetlerini belirleyen önemli yapı taşlarından olmuştur. Benzer yaklaşım, Doğu Anadolu bölgesinde gerçekleşen olaylar, Konya İsyanı ve Pontus isyanında da uygulanmış. Bu sayede hükümet bir iç güvenlik politikası belirleyerek kamu huzur ve güvenliğini sağlamaya dönemin şartları çerçevesinde gayret göstermiştir. Ancak unutulmaması gereken en mühim hususların başında 1920-1923 arası dönemde ülkenin olağanüstü bir durum içinde yer alması ve bunun getirdiği olağanüstü uygulamalar olduğudur. Dolayısıyla her hadisenin büyüklüğü, olayın yapısı, uygulanan gücün sert ya da yumuşak nitelikli olması dönemin olağanüstü şartlarının bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Nihayetinde denilebilir ki 1920-1923 yılları arasında Dâhiliye Vekâleti, elinde bulunan kısıtlı imkânlar çerçevesinde, şartlar el verdiği kadarıyla tutarlı bir iç güvenlik politikası takip etmeye gayret göstermiştir.

KAYNAKÇA

Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

Millî Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (ATASE)

TBMM Arşivi

Resmi Yayınlar

Düstur

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Gizli Celse Zabıtları

Kitap ve Kitap Bölümleri

Akandere, Osman. “Mütareke Dönemi İstanbul Basınında Kuva-yı Milliye Aleyhindeki Bazı Suçlamalar (Bolşeviklik, Sahte Milliyetperverlik, Asilik, Dinsizlik)”, *Türk Basın Tarihi II. Cilt*, Yayına Hazırlayan Merve Uğur, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2018.

Akbulut, Erden, Tunçay, Mete. *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*. İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları, 2007.

Akdemir, Naci. “Suç Önleminin Teorik ve Kavramsal Çerçevesi”, *Dünya Örnekleri ile Suç Önleme Stratejileri ve Güvenlik*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu-Naci Akdemir-Can Ozan Tuncer. Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı, 2021.

Akgündüz, Ahmet. *Arşiv Belgeleri Işığında Dâhiliye Nazâreti Tarihi*. Ankara: Türk İdari Araştırmaları Vakfı, 2015.

Akın, Rıdvan. *TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2021.

Altay, Fahrettin. *İstiklal Harbimizde Suvari Kolordusu*. İnsel Kitapevi, 1949.

Alyot, Halim. *Türkiye’de Zabıta Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Akademisi Türk Polis Tarihi Araştırmaları Merkezi, 2008.

Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Bursa: MKM Yayıncılık, 2013.

Aslan, Ramazan, “Değişen Uluslararası Güvenlik Algıları ve Ekonomi Politığe Etkileri”, *Teoriden Uygulamaya Güvenlik ve Terörizm Çalışmaları*, Ed. Serkan Yenal, Ankara: Nobel Yayınevi, 2021, 89-140.

Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk C.I 1919-1920*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.

Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk C.II 1920-1927*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.

Avaner, Tekin. “İç Güvenlik Yönetiminin Karşılaştırılabilirliği Üzerine”, *Karşılaştırmalı İç Güvenlik Yönetimine Giriş Ülke Örnekleri*, Ed. Tekin Avaner, Cam Umut Çiner, Gazi Kitabevi: Ankara, 2019.

Avcıoğlu, Doğan. *Milli Kurtuluş Tarihi 1938’den 1945’e III. Kitap*. İstanbul: Tekin Yayınları, 1983.

Aybars, Ergun. *İstiklal Mahkemeleri*. Ankara: Bilgi Basımevi, 1975.

Aysal, Necdet. “Türk-Rum Nüfus Mübadelesi: Ortodoksların Anadolu’dan Zorunlu Göçü”, *Geçmişten Günümüze Göç*. Ed. Osman Köse. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017.

Babaoğlu, Resul. “Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey’in (Okyar) Londra Misyonu Örneğinde Millî Mücadele’nin İkili Diplomasi Boyutu”, *Dördüncü Uluslararası Sakarya Meydan Muharebesi ve Haymana Sempozyumu (11-12 Eylül 2019)*, Yay. Haz. Temuçin Faik Ertan- Hasan Dinçer, Ankara Üniversitesi Basımevi: Ankara, 2021, 347-366.

Balcıoğlu, Mustafa. *Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Anadolu’da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası, 1991.

Başa, Şafak. “Dâhiliye Vekâleti Kuruluşu ve Kurumsallaşma Dönemi: 1920-1920”, *T.C. İçişleri Bakanlığı Tarihi (1920-2014)*, Ed. Mehmet Çelik, Ankara: Türk İdari Araştırmaları, 2015.

Başa, Şafak. *Kurumsallaşma Bağlamında Dâhiliye Nezareti’nden Dâhiliye Vekâleti’ne Geçiş (1920-1923)*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 2013.

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, *TBMM Albümü 1920-2010, 1. Cilt 1920-1950*. TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, Ankara: Korza Yayıncılık, 2010.
- Bayar, Celal. *Bende Yazdım- Milli Mücadeleye Giriş 8. Cilt*. İstanbul: Sabah Kitapları, 1997.
- Baysal, Başar. “Güvenlik Kavramı ve Güvenliğin Dönüşümü”, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik, Derleyen Başar Baysal*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul, 2022.
- Belgelerle Türk Polis Tarihi C.8*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Belge Yönetimi ve Koordinasyon Daire Başkanlığı, 2021.
- Beyoğlu, Süleyman. *İki Devir Bir İnsan: Ahmet Faik Günday ve Hatıraları*, İstanbul: Bengi Yayınları, 2011.
- Bilgiç, Alper. *Düzenli Karmaşa: İç Güvenlik Yapılanmasında Çoklu Kolluk Sistemi*, Ankara: Gazi Kitapevi, 2019.
- Birinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1920-1922) Cilt-8/2*, Ömer Kesikbaş Kerim Akar, Hanefi Erkul, Eyüp Ertüren, Mustafa Çakmakçı, Özgür Yaydemir, Sebile Yıldız Aybak, Ayfer Coşkun Tören, Ankara: TBMM Basımevi, 2023.
- Cumhuriyetin 50. Yılında İçişleri Bakanlığı I. Kitap*, Yayın Komitesi: Nafi Demiröz, Naci Babacan, Zakeriya Çelikkilekli, İstanbul: Anadolu Yayıncılık, 1973.
- Çapa, Mesut. “Bir Millet Uyanıyor: Millî Mücadele Başlıyor”, *Çağdaş Türkiye Tarihi*, Ankara: Pegem Akademi, 2019.
- Çelebi, Mevlüt. *Heyet-i Nasîha Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*. İzmir: Akademi Kitapevi, 1992.
- Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi (Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-1923), C.I*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No:4., 1994.
- Çoker, Fahri. *Türk Parlamento Tarihi Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923 III. Cilt I. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, 1995.
- Demir Korhan, Kurum, Mehmet. “Osmanlı İmparatorluğu Gayrinizami Harp Tecrübeleri ve Jandarma”, *Miras ve Değişim: Osmanlı’dan Cumhuriyete Jandarma*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Emir, Osman. “Pontos/ Pontus Kavramı ve Tarihsel Süreç”, *Karadeniz’de İsyan Mücadele ve Propaganda*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Rahmi Çiçek, Mehmet Okur, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020.

Erbuğ, Orhan. “50. Yılda Türk Polisi”, Polis Magazin Dergisi. İstanbul: Yörük Matbaası, 1974, 11-28.

Erdeha, Kâmil. *Millî Mücadelede Vilâyetler ve Valiler*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1975.

Eski, Mustafa. *Kastamonu Basınında Millî Mücadele’nin Yankıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

Ethem, Çerkes. *Anılarım*. Berfin Yayınları, 1993.

Evsile, Mehmet. “Millî Mücadele Sırasında Cephe Gerisinde Güvenlik Problemleri”, *Osmanlı’dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*. Editör: Osman Köse. Samsun: İlkadım Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, 2017.

Findley, Carter V. *Osmanlı İmparatorluğunda Bürokratik Reform: Babıali, 1789-1922*, Çev. Ercan Ertürk. İstanbul: Alfa Tarih, 2019.

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklal Harbi VI. Cilt İstiklal Harbinde Ayaklanmalar (1919-1921)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974.

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Türk İstiklâl Harbi VI. Cilt İç Ayaklanmalar (1919-1921)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1964.

Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi Türkiye Büyük Millet Meclisi Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1984.

Gökçen, Salim, “Yunanistan’ın Millî Mücadele Dönemi’nde Karadeniz Bölgesi’ne Yönelik Göç ve İskân Politikası”, *Karadeniz’de İsyan Mücadele ve Propaganda*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Rahmi Çiçek, Mehmet Okur, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Gökçen, Salim. *Bozdağ’ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükümeti’nin İstifası*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2003.

Güler, Ali. *Osmanlı’dan Cumhuriyete Azınlıklar*. Ankara: Elektronik Basım Yayım, 2003.

Gürel, Ziya. *Kurtuluş Savaşında Demiryolculuk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2011.

Hablemitoğlu, Necip. *Millî Mücadele’de Yeşil Ordu Cemiyeti*. İstanbul: Bir Half Yayınları, 2006.

Himmetoğlu, Hüsnü. *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları C.I*. İstanbul: Ülkü Matbaası, 1975.

İlter, Erdal. *Millî İstihbarat Teşkilâtı Tarihçesi*. Ankara: Millî İstihbarat Teşkilâtı Basımevi, 2002.

İlter, Erdal. *Millî İstihbarat Teşkilâtı Tarihçesi-Milli Emniyet Hizmetleri Riyâseti (M.E.H./MAH) (1927/1965)*, Ankara: Millî İstihbarat Teşkilâtı Basım Evi, 2002.

İnalcık, Halil. “Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. Ed. Emre Yalçın. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.

İnan, Afet. *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. Yayına Hazırlayan: Arı İnan. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

İncedayı, Cevdet Kerim. *Türk İstiklâl Mücâhedesini Konferansları*. Haz. Yusuf Kodaz, Konya: Palet Yayınları, 2021.

Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi: *Asayiş ve Kolluk Tarihi İçerisinde Türk Jandarma Teşkilatı, C.I*. Ankara: Jandarma Genel Komutanlığı Yayınları, 2002.

Kansu, Mazhar Müfit. *Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber II. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002.

Karabekir, Kâzım. *Türk İstiklâl Harbimizin Esasları*, İstanbul: Sinan Basımevi, 1951.

Keskin, Mustafa. *Atatürk’ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.

Kızıldağ Soileau, Dilek. *Koçgiri İsyanı Sosyo Tarihsel Bir Analiz*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Kocaoğlu, Bünyamin. *Millî Mücadele Yıllarında Samsun (15. Fırka’nın Samsun’daki Faaliyetleri 1919-1921)*, Samsun: Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı, 2008.

Kocatürk, Utkan. *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*. Ankara: Edebiyat Yayınevi, 1971.

Koçer, Gökhan. “Savaş ve Barış: Temel Seçenekler”, *Uluslararası Politikayı Anlamak ‘Ulus-Devlet’ten Küreselleşmeye*, Ed. Zeynep Dağı, İstanbul: Alfa Yayınları, 2007.

Köse, Osman, “17. Yüzyılda Kürtün ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri”, *Tarih, Kültür ve Sanatıyla Trabzon I*, Ed: Temel Öztürk, Arif Kolay, Şefik Memiş, Muhammet Şen, Trabzon: Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2023.

Köstüklü, Nuri. *Millî Mücadele’de Manisa-Uşak-Afyonkarahisar-Konya Hattı (8. Fırka ve Akşehir Kalem Riyasetleri 1920 yılı Şifre-i Mevrude Defteri)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2009.

Köylü, Murat. “Mondros Mütarekesi Sonrası ve Millî Mücadele Dönemi’nde Jandarma Teşkilatı”, Miras ve Değişim: *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Jandarma*. Editörler: İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan, Yücel Yiğit. Ankara: Berikan Yayınevi, 2018.

Kuneralp, Sinan. *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricâli (1839-1922) Prosopografik Rehber*, İstanbul: İsis, 1999.

Meray, Seha L. *Lozan Konferansı Tutanaklar Belgeler, Takım I, C.I, Kitap: I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, 1969.

Meray, Sehal L. *Lozan Konferansı Tutanaklar Belgeler, Takım I, C: I, Kitap II*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, 1970.

Nur, Rıza. *Lozan Hatıraları*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2008.

Okçabol, Derviş. *Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları: 2016.

Okur, Mehmet. “Karadeniz Bölgesi’nde Rum ve Ermeni Çete Faaliyetleri ve İtilaf Devletleri’nin Rolü”, *Karadeniz’de İsyan Mübadele ve Propaganda*, Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Rahmi Çiçek, Mehmet Okur, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020.

Okyar, Fethi. *Üç Devirde Bir Adam*, Yayına Hazırlayan Cemal Kutay. Tercüman Yayınları: İstanbul, 1980.

Okyar, Osman, Seyitdanlıoğlu, Mehmet. *Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye Fethi Okyar’ın Anıları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Oran, Baskın. “Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği”, *Türk Dış Politikası; Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, C.I: 1919-1980*, Ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Oran, Baskın. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C: I. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Oran, Baskın. *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar-Teori-Lozan-İç mevzuat-İçtihat-Uygulama*. İstanbul: TESEV Yayınları, 2004.

Ortaylı, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayınları, 1987.

Ortaylı, İlber. *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.

Özdemir, Nuray. “Türkiye’de Demiryollarının Millileştirilmesi ve Şimendifer Mektebi”, XVII. *Türk Tarih Kongresi 15-17 Eylül 2014*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara, 2018.

Pehlivanlı, Hamit. *Kurtuluş Savaşı İstihbaratında Askeri Polis Teşkilatı*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1992.

Peker, Nurettin. *İstiklal Savaşı Resim ve Vesikalarla İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı*. İstanbul: Gün Basımevi, 1955.

Perinçek, Şule, *Atatürk’ün Bütün Eserleri 8 Temmuz-30 Eylül 1920*, C 9. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004.

Perinçek, Şule. *Atatürk’ün Bütün Eserleri (1 Ekim 1920—31 Ocak 1921)*, C.10. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004.

Perinçek, Şule. *Atatürk’ün Bütün Eserleri 23 Nisan-7-8 Temmuz 1920*, C.8. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2004.

Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III (Açıklamalı Kronoloji) TBMM’den Sakarya Savaşı’na (23 Nisan 1920-22 Ağustos 1921)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

Sarıkavak, Kazım. *Merkez ve Taşra Teşkilatlarıyla Dâhiliye Nezâreti (1836-1922)*. Ankara: Türk İdari Araştırmalar Vakfı, 2021.

Sazak, Emin. *Emin Bey’in Defteri- Hatıralar*. Yayına Hazırlayan: Himmet Kayhan. Ankara: Tolkun Yayın, 2007.

Selvi, Haluk, Cırık, Bülent. *Millî Mücadelede TBMM’ye Anadolu’dan Çekilen Telgraflar*. Ankara: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2020.

Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*, Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 2017

Soğucanlı, Şevket. *İstiklâl Harbinde Olaylar*. Ankara: Yenicezaevi Matbaası, 1947

Sönmez, Ali. “Tanzimat Fermanı’nın İlanı Sonrasında Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi ve 1846 Tarihli Asâkir-i Zaptiye Nizamnamesi” *Miras ve Değişim: Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Jandarma*. Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Ahmet Özcan, Yücel Yiğit. Ankara: Berikan Yayınevi, 2018.

Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmani* 5, Yay. Haz. Nuri Akbayan, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Sürmeli, Serpili. *Millî Mücadele’de Tekalif -i Milliye Emirleri*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998.

Şapolyo, Enver Behnan. *Kemâl Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*. İstanbul: Rafet Zaimler İstanbul, 1958.

Şimşek, Erdal. *Türkiye’de İstihbaratçılık ve Mit*. Kum Saati Yayıncılık, 2004.

Şimşir, Bilal N. *Lozan Günlüğü*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2012.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi II. Cilt Batı Cephesi V. Kısım I. Kitap Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1995.

Tansel, Selâhattin. *Atatürk ve Kurtuluş Savaşı 1919-1922*, Ankara: Türkiye Vakıflar Bankası Kültür Yayınlar, 1965.

Tekir, Süleyman. *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Jandarma Kuruluş Teşkilat ve Mücadele (1903-1938)*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.

Tevetoğlu, Fethi. *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Tevetoğlu, Fethi. *Türkiye’de Sosyalist ve Komünist Fââliyetler (1910-1969)*. Ankara: 1967.

Tezcan, Nuran. *Atatürk’ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri*. Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1997.

Tongur, Hikmet. *Türkiye’de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2006.

Tosun, Tanju. “Devlet: Nereden Nereye?”, *Uluslararası Politikayı Anlamak ‘Ulus- Devlet’ten Küreselleşmeye*, Alfa Yayınları: İstanbul, 2007, 1-42.

Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasal Partiler CİLT I İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988.

Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasal Partiler CİLT II Mütareke Dönemi 1918-1922*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986.

Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi II Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetler- Programlar ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 1 (24 Nisan 1920-22 Mayıs 1950), Haz. İrfan Neziroğlu- Tuncer Yılmaz, Ankara: TBMM Basımevi, 2013.

TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Birinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1920-1922) Cilt-8/2, Haz. Ömer Kesikbaş Kerim Akar, Hanefi Erkul, Eyüp Ertüren, Mustafa Çakmakçı, Özgür Yaydemir, Sebile Yıldız Aybak, Ayfer Coşkun Tören, Ankara: TBMM Basımevi, 2023.

Türkiye Cumhuriyeti’nin 50. Yılında İçişleri Bakanlığı, II. Kitap. Emniyet Genel Müdürlüğü, 1973.

Uluçay, M. Çağatay. *18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan’da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri*. İstanbul: Berksoy Basımevi, 1955.

Uzun, Hakan. “Birinci İcra Vekilleri Heyeti Üzerine Genel Bir Değerlendirme (3 Mayıs 1920-24 Ocak 1921)”. Millî Mücadele 1920, Edt. Umut Karabulut-İbrahim Bozkurt. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020, 29-54.

Uzun, Hakan. “Doğu Cephesi’nin Değerlendirilmesi”, *Türk İstiklal Harbi’nde Kuvayımiliye, Düzenli Ordu ve Cepheler*, Ankata: Genelkurmay Basımevi, 2014.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1988.

Yavuz, Ünsal. *Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

Yetkin, Sabri. *Ege’de Eşkiyalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Yılmaz, Mehmet Serhat. “Tekâlif-i Milliye Emirlerinin Uygulanması: Kastamonu Örneği”, *Mütarekeden İstiklâl 1921 Yılında Millî Mücadele*. Yay. Haz. Cezmi Eraslan, Nilüfer Erdem, Umut Dere, Özlem Arslan. İstanbul: Türk Ocağı Yayınları, 2021.

Yılmaz, Reha, Yiğit Anıl Güzelipek, “Uluslararası Güvenlik Sorunu Olarak Çatışma Kavramı ve Dağlık Karabağ Örneği”, *Güvenliğin Gündeminden Çatışma, Ayrılıkçı Ayaklanmalar ve Terörizm*, Ed. Saadat Rustemova Demirci, Ankara: Nobel Yayınevi, 2015, 41-71.

Yiğit, Yücel. “Mütareke Günlerinde Balıkesir’de Eşkıyalık Hareketleri”, *Osmanlı’dan Günümüze Terör, Osmanlı’dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Editör: Osman Köse. Samsun: İlkadım Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, 2017.

Yurtsever, Serdar. *Millî Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri-Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013.

Zengin, Ozan, Tekin Avaner, “Türkiye’de İç Güvenlik Yönetimi: Bir Giriş Denemesi”, *Türkiye’de İç Güvenlik Yönetimi*, Ankara: Gazi Kitapevi, 2019.

Zübeyirzade, Mehmet Fuad. *Yurdumuz*. İstanbul: Vatan Matbaası, 1341.

Zübeyirzade, Mehmet Fuat. *Yurdumuz Havza*. Hazırlayan: Ali Tuzcu. Ankara: Sanat Kitabevi, 1998.

Makale, Bildiri ve Ansiklopedi Maddeleri

Akgül, Suat. “Cumhuriyet Dönemine Kadar Dersim Sorunu”. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 4 (1993): 1-22. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000352.

Akın, Ahmet. “Genel Zabitanın Problemleri, Asayiş Şurası ve Müşavirlikleri Kurulması Hakkında Kişisel Görüşler”, *Türk İdare Dergisi*, 48/ 357 (1977): 7-11.

Ayyıldız, Hakan. “Kolluk Faaliyetlerinin Denetimi Hakkında Genel Bir Değerlendirme”. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. 32/143(2019).

Aydın, Mesut. “Millî Mücadele Dönemi’nde Anadolu’da Giriş ve Çıkışları kontrol Altında Tutan Kuruluşlar”. *Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. 2/5 (1990): 261-274.

Aytepe, Oğuz. "Millî Mücadele de Bilecik Görüşmesi". *Atatürk Yolu Dergisi*. 9/33(2004): 23-31. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000095.

Balkaya, İhsan Sabri. “Büyük Taarruz Öncesi İngiltere Nezdinde Barış Girişimleri ve Türk Bağımsızlık Mücadelesinin Avrupa Kamuoyuna Duyurulması”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 19 (2003): 1115-1131.

Borak, Sadi. “Mustafa Kemal Büyük Taarruz Gününü Bütün Dünyadan Nasıl Gizli Tuttu?”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 6 (1990): 381-390.

Boztaş, Asena. “Wilson İlkeleri’nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif”. *Gazi Akademik Bakış*. 7/14 (2014): 163-176, <https://doi.org/10.19060/gav.31799>.

Çadırcı, Musa. “Tanzimat Döneminde Çıkarılan Men'-i Mürur ve Pasaport Nizamnameleri”. *TTK Belgeler*. 15/19 (1993): 170-181.

Çadırcı, Musa. “Tazminatın İlanı Sırasında Anadolu’da İç Güvenlik”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. 13 (1980): 45-58. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000029.

Çağlar, Günay. “Hüsrev Bey Heyet-i Nasihası (Nisan-Mayıs 1920)”. *Atatürk Yolu Dergisi*. 2/5(1990): 85-96. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000235.

Çapa, Mesut. “Pontusçu Çetelerle Mücadele Günlerinde Dâhiliye Vekili Fethi (Okyar) Bey’in Karadeniz Gezisi (28 Ocak-25 Mart 1922)”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*. 13/26 (2019):347-362. <https://doi.org/10.18220/kid.562281>.

Çiçek, Rahmi. “Ankara Hükümeti’nin Dünya’ya Açılan Kapısı İnebolu-Ankara Yolu”. *Atatürk Yolu Dergisi*. 5/10 (1997): 399-413. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000148.

Çiçek, Rahmi. “Sakarya Savaşı Öncesi Karadeniz’de Yunan Ablukası ve İnebolu Bombardmanı”. *Atatürk Yolu Dergisi*. 3/10 (1992): 169-179. https://doi.org/10.1501/Tite_0000000242.

Demircioğlu, İsmail Hakkı; Demircioğlu, Ebru; Güven, Onur; Kayıcı, Özgür Kaan. “Türk Jandarma Teşkilatı’nda Hukuk Eğitiminin Tarihsel Gelişimi”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 39 (2023): 1-38. <https://doi.org/10.33419/aamd.1301721>.

Demircioğlu, İsmail Hakkı; Güven, Onur. “Osmanlı’dan Günümüze Jandarmada Okuma Yazma Faaliyetleri”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 38/106 (2002): 263-310. <https://doi.org/10.33419/aamd.1195577>.

Dikici, Ali. “Millî Mücadele Döneminde İç Güvenlik ve Türk Polisi”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 23 (2007): 339-382.

Doğan Kader, Merve. “Millî Mücadele Dönemi’nde Karadeniz Bölgesi’ndeki Çetecilik Faaliyetleri”. *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 37/2 (2022): 493-520. <https://doi.org/10.18513/egetid.1226547> .

Ergin, Feridun. “Birinci Dünya Savaşı’nda ve Atatürk Döneminde Fiyatlar ve Gelirler”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 3/7 (1986): 59-84.

Ekinci, Ekrem Buğra. “Osmanlı İdaresinde Âdem-i Merkeziyet ve İmtiyazlı Eyaletler”. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*. 6 (2008): 7-84.

Emek İnan, Canan. “Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme”. *Göç Araştırmaları Dergisi*. 3 (2016): 10-33.

Erdem, Can. “İbrahim Hakkı Bey’in İzmit Mutasarrıflığı”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*. 5(2004): 105-123.

Erhan, Çağrı. “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 56/4 (2001): 77-93. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001871 .

Ertuğ, Hasan Refik. “Memleketimizde “Fevkalade Hal” Rejimleri”. *AÜSBFD*, 3 (1948): 68-82.

Gökbilgin, Tayyip. “Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri”. *Belleten*, 31 (1967): 93-112.

Güven, Onur. “Doğu Anadolu’da Jandarma Birliklerinin Asayiş Sağlama Çabaları (1890-1915)”. *History Studies*. 12/5 (2020): 2673-269. DOI:10.9737/hist.2020.937.

Gökdemir, Oktay. “Belediye Meclisi Kararlarına Göre İşgal Yıllarında Akhisar’da Fiyatlar (1920–1922)”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (1991): 184-200.

İbrahim, Yılmaz. “Osmanlı Demiryollarında Alınan Asayiş Tedbirleri”. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 13/3(2002): 1126-1142.

İleri, Turgut. “Lozan Konferansı Öncesinde TBMM’nin Ankara Dışına Taşınmasına İlişkin Meclis’te Yapılan Tartışmalar”. *Atatürk Yolu Dergisi*. 69 (2021): 328-342. <https://doi.org/10.46955/ankuayd.1028403> .

Kayıran, Mehmet. “Tekâlif-i Milliye Emirleri ve Uygulanışı”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 5 (1989): 639-664.

Kılınç, Ahmet. “Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Uygulanan Kürek Cezasının Hukuki Tahlili”. *Belleten*. 79(2015): 531-558. <https://doi.org/10.37879/belleten.2015.531> .

Küsmez, Abdullah Cüneyt. “Atatürk Dönemi, Eşkiya ile Mücadele Harekâtında Jandarma”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. 12(2003): 1136-1365. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1346710> .

Metin, Barış, Sert, Nimet. "Millî Mücadele Yıllarında Salihli'nin İşgali ve Kurtuluşu". *Gazi Akademik Bakış*. 14 (2020): 261-278.

Mutlu, Cengiz. “Refet Paşa’nın TBMM Hükûmeti Adına Yönetimi Devralmak İçin İstanbul’a Gelişi ve Faaliyetleri”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 37 (2021): 1-34. <https://doi.org/10.33419/aamd.926253> .

Özcan, Ahmet. “Osmanlı Devleti’nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. 32 (2013): 173-194. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000539.

Sağlam, Nevzat. “Samsun ve Civarında Ermeni ve Rumların Faaliyetleri (1880-1920)”. *Ermeni Araştırmaları*. Sayı 68 (2021): (57-106). <https://doi.org/10.36542/erma.813258> .

Sakal, Fahri. “Millî Mücadele’de ve Cumhuriyetin ilk Döneminde Propaganda ve Tanıtım Çalışmaları”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 19(2003):83-103.

Sarıalioğlu, İrşat. “Büyük Taarruz Öncesi Diplomasi: Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey’in Londra Misyonu”. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 24 (2):2022, 636-661. <https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.1101899> .

Sarınay, Yusuf. “Hoybun Cemiyeti ve Türkiye'ye Karşı Faaliyetleri”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 14 (1998): 208-244.

Selvi, Haluk. “İstanbul Hükümeti'nin Kuvâyı Milliye Hareketini Bölme Teşebbüsü: Jandarma Umum Kumandanı Ali Kemal Paşa'nın Batı Anadolu Gezisi”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 15(44):1999, 547-567.

Selvi, Haluk. “Sivas Kongresi ve Damad Ferid Hükümeti'nin İstifası”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 18(2002):849-873.

Sezer Arıç, Ayten. “Dünden Bugüne İstanbul’daki Misyonerlik Faaliyetleri”. *CTAD*. 8/15 (2012):133-147.

Sezer Arıç, Ayten. “Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Misyonerlerin Türkiye'deki Eğitim ve Öğretim Faaliyetleri”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 16 (1999):169-183.

Sönmez, Ali. "Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi (1840-1869)". *Tarih Araştırmaları Dergisi*. 25 (2006): 199-219. https://doi.org/10.1501/Tarar_0000000227 .

Süme, Mehmet. "Osmanlı Vergi Uygulamalarına Bir Örnek: Oktruva Resmi". *BELLETEN*. 80/288 (2016): 531-546. <https://doi.org/10.37879/belleten.2016.531>.

Sürmeli, Serpil. "Merkez Ordusu Kumandanı Nureddin Paşa'nın Pontus İhaneti Hakkındaki Açıklamaları". *Atatürk Dergisi*. 4 (2004): 17-28.

Torun, Fatih Sadık. "Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876)". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*. 32 (2012): 81-97.

Tunaya, Tarık Zafer. "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Kuruluşu ve Siyasî Karakteri". *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 23 (1958): 227-247.

Yalçın, Edip Semih. "Dâhiliye Vekili Nazım Bey'in İstifası Meselesi". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 11 (1995): 405-416.

Yaşar, Hakan. "Balkan Savaşları'ndan Mondros Mütarekesi'ne Batı Anadolu'da Rum Çetelerinin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Alınan Önlemler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9/44 (2016): 589-602.

Yetim, Fahri. "Millî Mücadele Döneminde İsyanların Gölgesinde Düzce ve Çevresinde Asayiş Sorunları", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 7/13 (2011): 55-69.

Yıldız Aybak, Sebile. "İsparta İstiklal Mahkemesinde Görülmüş Bazı Casusluk Davaları". *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 8 (2023): 50-63. <https://doi.org/10.56252/turktarars.1287946>.

Yılmaz, İbrahim. "Osmanlı Polis Teşkilatında Taharri Memurları: Sivil Polisler", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (2022): 22-39. <https://doi.org/10.51290/dpusbe.1070644>.

Yılmaz, Sefer. "Türkiye'nin İç Güvenlik Yapılanmasında Değişim İhtiyacı", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21/3 (2012): 17-40.

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Adana Postası

Ahali

Ahali Gazetesi (Edirne)

Amasya

Doğru Söz

Ertuğrul

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Hakikat

Hâkimiyet-i Milliye

İrade-i Milliye

Küçük Mecmua

Millet Yolu

Milliyet

Resmî Gazete

Sinop

Yeni Dünya

Yeni Hayat

Yeni Yozgat

Tezler

Akyıldız, Ali. *Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Reform (1836-1856)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1992.

Başa, Şafak. *Kurumsallaşma Bağlamında Dâhiliye Nezareti'nden Dâhiliye Vekâleti'ne Geçiş (1920-1923)*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

Doğan, Mustafa. *Sâdaret Kethüdâhlığı (1780-1836)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

Erdoğdu, Abdullah Teyfur. *Dâhiliye Nezareti Teşkilatı Tarihi (1836-1922)*. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

Eren, Hayrettin. *Önleyici Kolluk Hizmetleri Bakımından Kolluğun Zor ve Silah Kullanma Yetkisi, Kolluğun Genel Sorunları, Çözüm ve Öneriler*. Yüksek Lisans Tezi, Melikşah Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Fincan, Erkan. *Heyet-i Nasîha'dan İrşat Heyetlerine: Millî Mücadele'de Halkı İkna Çalışmaları*. Yüksek Lisans Tezi, Millî Savunma Üniversitesi Alparslan Savunma Bilimleri Enstitüsü, 2020.

Kaya, Halit. *Refet Bele'nin Askeri ve Siyasi Hayatı (1881-1963)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008.

Koparan, Necdet. *Türk Jandarma Teşkilâtı (1908-1923)*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2007.

Özdemir, Mehmet. *Refet Bele*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 1992.

Uzun, Zübeyir. *Millî Mücadele'de Çerkez Ethem ve Kuva-yı Seyyare'nin Faaliyetleri (1919–1920)*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Van, Nureddin. *İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmiyyesi; Kuruluşu, Teşkilâtı ve Faaliyetleri (1909-1918)*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2012.

Yalçın, Edip Semih. *İçişleri Bakanlığı'nın Cumhuriyet Dönemi Teşkilatlanması (1920-1946)*. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.

Yaşar, Hakan. *II. Meşrutiyet'in İlanından Yunan İşgaline Batı Anadolu'da Eşkıyalık (1908-1919)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2015.

Ansiklopedi ve Sözlükler

Altıntaş, Ayten. “Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı)”, *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sihhiye-ve-muavenet-i-ictimaiye-Vekâleti-saglik-ve-sosyal-yardim-bakanligi/> Erişim 30.04.2022.

Beydilli, Kemal. “Vak’a-i Hayriyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42:2012, 454-457,

Güneş, İhsan. “Mudanya Mütarekesi”, *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mudanya-mutarekesi/> Erişim 26.08.2023.

Halıcı, Şaduman. “Kuvâ-yı Seyyare”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kuva-yi-seyyare/#:~:text=M%C3%BClaz%C4%B1m%20Tahsin%20Bey%20M%C3%BCfrezesi'nin,i%20g%C3%BCc%C3%BC%202326%20ki%C5%9Fiden%20olu%C5%9Fmaktad%C4%B1r> .Erişim 28.08.2023.

Halıcı, Şaduman. “Çerkes Ethem (1886- 1948)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ethem-1886-1948/>. Erişim 10.11.2023.

İpşirli, Mehmed. “Dâhiliye Nezareti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, 8(1993): 414.

İslam Ansiklopedisi, “Gökalp, Ziya (1876-1924)”, Türkiye Diyanet Vakfı. <https://islamansiklopedisi.org.tr/gokalp-ziya>. Erişim 07.10.2023.

İslam Ansiklopedisi, “Misak-ı Milli”, Türkiye Diyanet Vakfı. <https://islamansiklopedisi.org.tr/misak-i-milli>. Erişim 02.07.2023.

Küçük, Cevdet. “İstiklal Mahkemeleri”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/istiklal-mahkemeleri>. Erişim 05.10 2023.

Toksöz, Fikret. “Kolluk Kuvvetleri”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. C.6, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983, 1626.

Türk Dil Kurumu, “Azınlık”, <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim 02.07.2023.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Göç”, <https://sozluk.gov.tr/> . Erişim 15.03.2023.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Güvenlik”, <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim 20.11.2023.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “İrşat”, <https://sozluk.gov.tr/> . Erişim 02.07.2023.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “İşkân”, <https://sozluk.gov.tr/> . Erişim 15.03.2023.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Sevk”, <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim: 15.03.2023.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Devlet”, <https://sozluk.gov.tr/> . Erişim 20.11.2023.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, “Egemenlik”, <https://sozluk.gov.tr/>. Erişim 20.11.2023.

Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, “Abdülhamid II”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulhamid-ii>. Erişim 05.08.2023.

Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, “Abdülmecid”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulmecid>. Erişim 05.08.2023.

Güneş, İhsan. “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (Anayasa)”, *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/teskilat-i-esasiye-kanunu-anayasa/>. Erişim 02.06.2023.

Uluslan, Şayan. “Sevres (Sevr) Antlaşması (10 Ağustos 1920)”, *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sevres-sevr-antlasmasi-10-agustos-1920/> .Erişim 25.06.2023,

Yakut, Kemal. “Saltanat Şûrâsı”, *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/saltanat-surasi-2/>. Erişim 28.06.2023

Yılmaz, Erdal. “Câmi Bey (Baykurt) (1877- 1949)”, *Atatürk Ansiklopedisi*. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cami-bey-baykurt-1877-1949/>. Erişim 21.10.2023.

İnternet Kaynakları

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://zonguldak.ktb.gov.tr/TR-92525/tarihce.html>. Erişim 15.09.2023.

EKLER

EK-1: Dâhiliye Vekâleti tarafından verilen pasaport defteri kapağı

EK-2: Dâhiliye Vekâleti tarafından verilen pasaport defteri 2. ve 3. Sayfaları

EK-3: Dâhiliye Vekâleti tarafından verilen pasaport defteri 11. ve 12. sayfaları

EK-4: Dâhiliye Vekâleti tarafından verilen pasaport defteri 13. ve 14. sayfaları

EK-5: Cami (Abdülkâdir Cami Baykurt) Bey ve Hakkı Behiç (Bayiç) Bey

EK-6: Nazım (Öztelli) Bey ve Refet (Bele) Bey

EK-7: Ata (Ataullah Atay) Bey ve Ali Fethi (Okyar) Bey

EK-8: Seyahat Varakası/Vesikası örneği

EK-9: Seyahat Varakası/Vesikası örneği

EK-10: Casusluk Suçu İşlediği Tespit Edilen ve İstiklal Mahkemesi Tarafından Yargılanarak Hakkında İdam Kararı Alınan Tevfik Faik'in Seyahat Varakası

EK-11:

EK-12: Hükümete karşı yapılan isyanlar hakkında TBMM'ye hazırlanan rapor

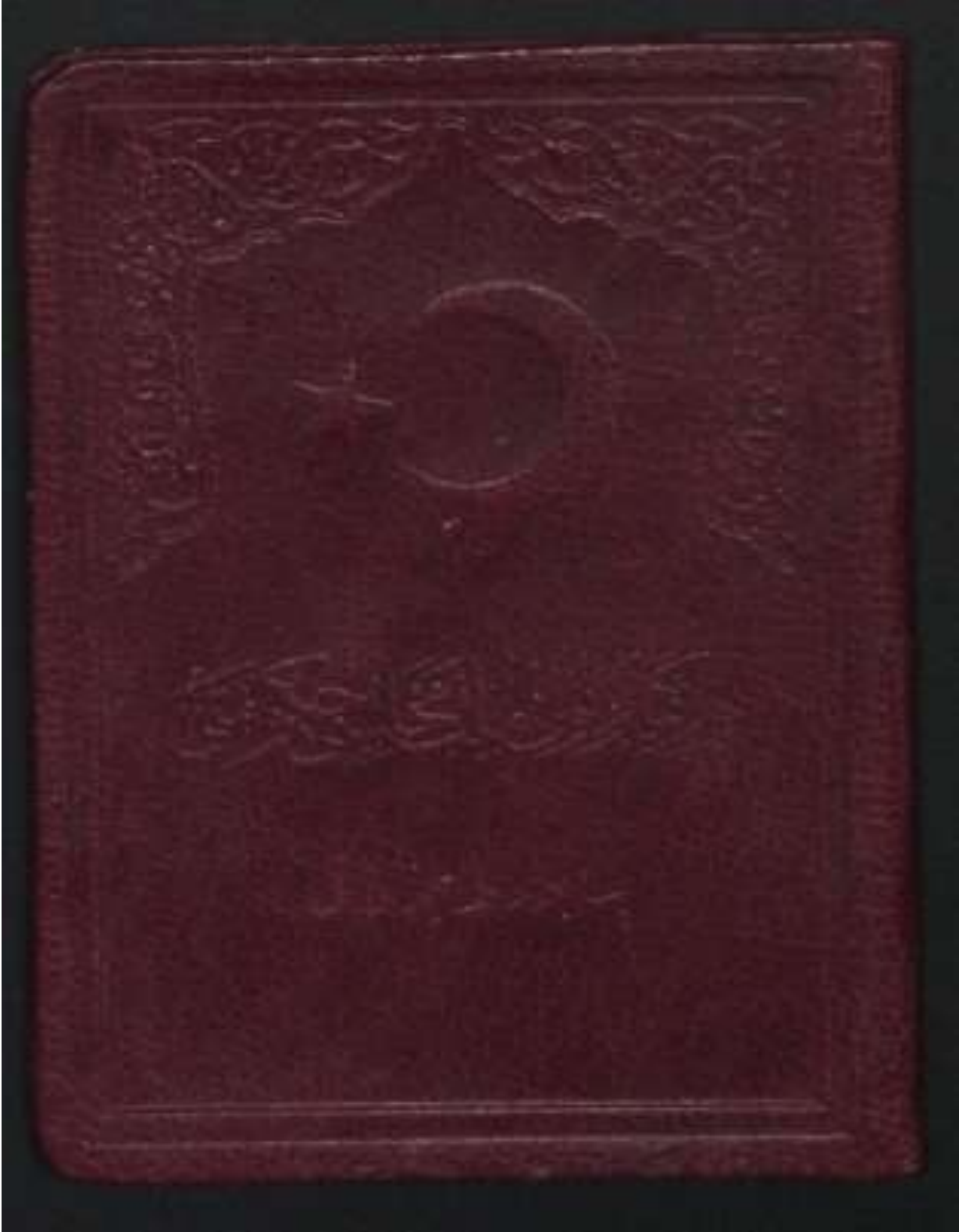
EK-13: Hükümete karşı yapılan isyanlar hakkında TBMM'ye hazırlanan rapor

EK-14: İcra Vekilleri Heyeti tarafından, Konya Vilayetine tenvir ve irşat göreviyle 5 kişinin gönderilmesine ve icrasından Dâhiliye Vekâletinin sorumlu tutulmasına dair kararname belgesi

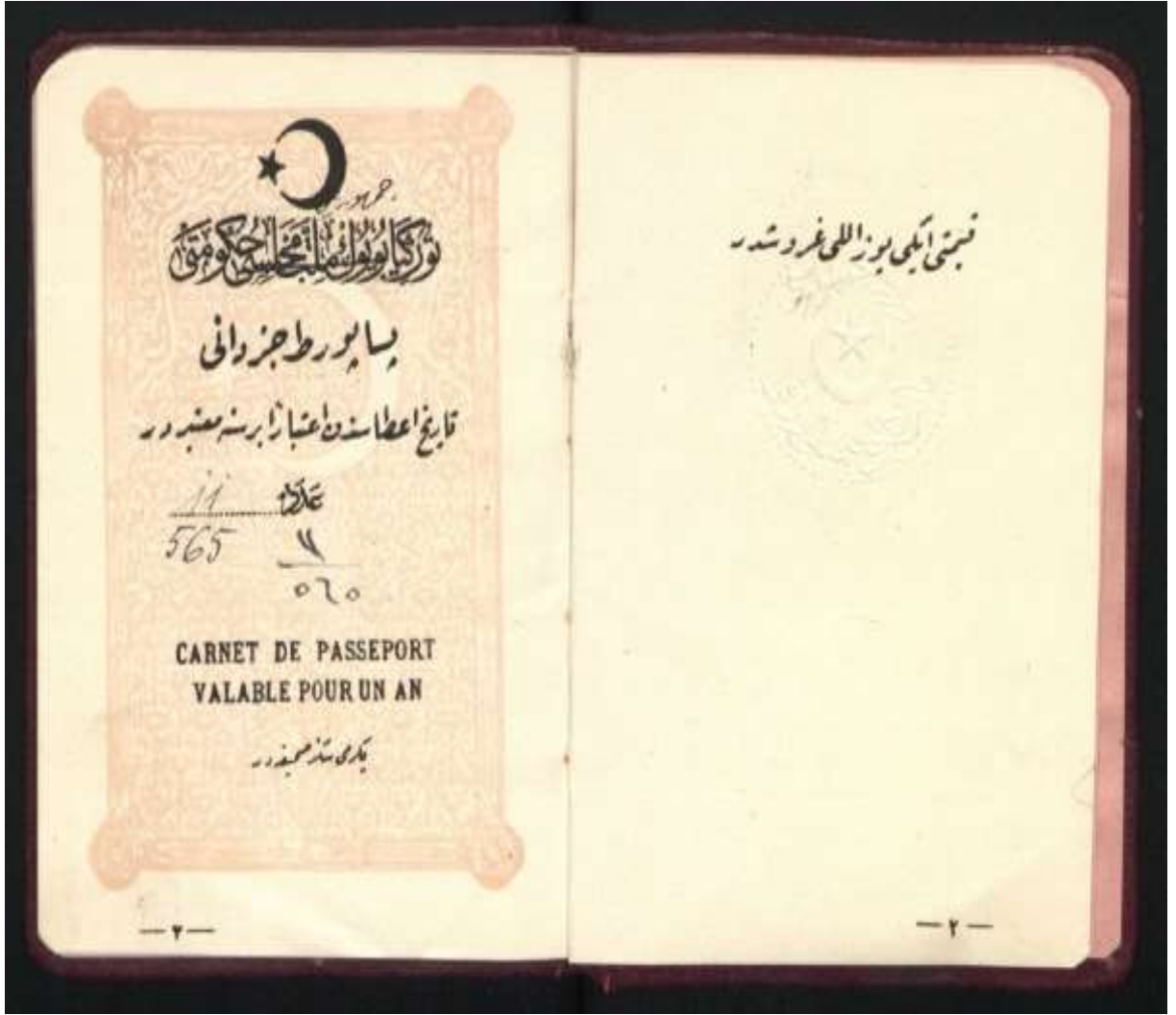
EK-15: Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey'in 19 Şubat 1923 tarihli İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Celilesine Pontusculuğun imha edilmesine rağmen Rum çetelerinin yine Rum halkı tarafından silah desteği gördüğüne dair bilgi verdiği belge

EK-16: 12 Eylül 1922 tarihinde Pontus sorunu üzerine tedbir alınması kapsamında Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Dâhiliye Vekâleti tarafından alınan kararların süratle uygulanması, ilgili vekâletlere bilgi verilmesi ve bu konuda 10. Fırkanın görevlendirilmesi üzerine çıkartılan kararname

EK-1. Dâhiliye Vekâleti tarafından verilen pasaport defteri kapağı

EK-2. Dâhiliye Vekâleti tarafından verilen pasaport defteri 2. ve 3. sayfaları

1241

¹²⁴¹ TBMM Arşivi, İstiklal Mahkemeleri, Rumuz: T3, Kutu No:41, Dosya No:75-68, Gömlek No:1136, Sayfa No:4.

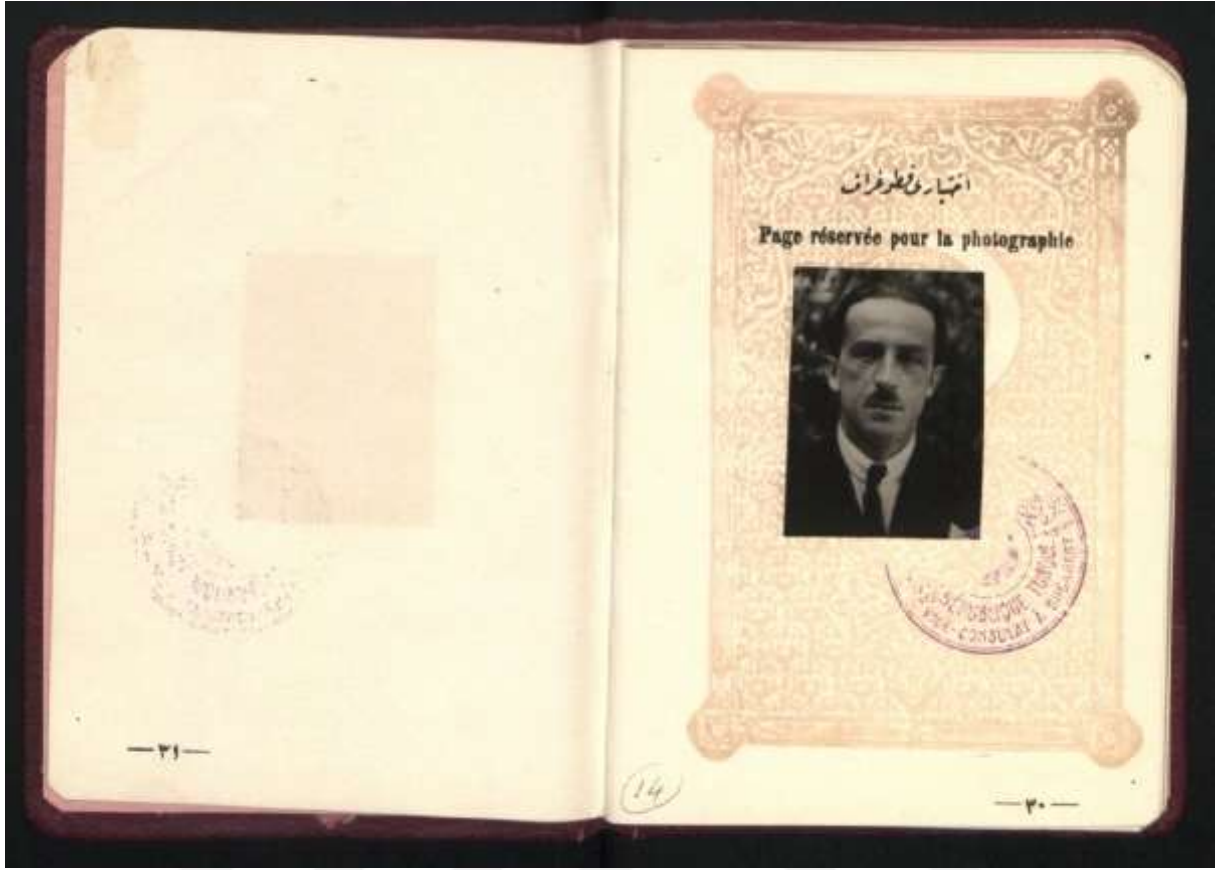
EK-3. Dâhiliye Vekâleti tarafından verilen pasaport defteri 11. ve 12. sayfaları

1242

¹²⁴² TBMM Arşivi, İstiklal Mahkemeleri, Rumuz: T3, Kutu No:41, Dosya No:75-68, Gömlek No:1136, Sayfa No:9.

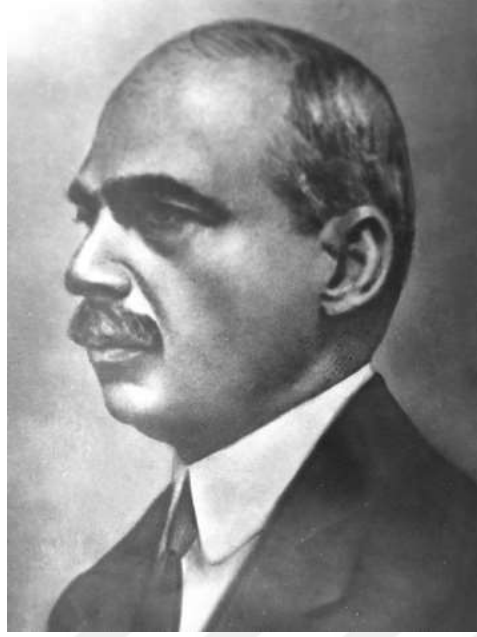
EK-4. Dâhiliye Vekâleti tarafından verilen pasaport defteri 13. ve 14. sayfaları

1243

¹²⁴³ TBMM Arşivi, İstiklal Mahkemeleri, Rumuz: T3, Kutu No:41, Dosya No:75-68, Gömlek No:1136, Sayfa No:10.

EK-5. Cami (Abdülkâdir Cami Baykurt) Bey

1244

Hakkı Behiç (Bayiç) Bey

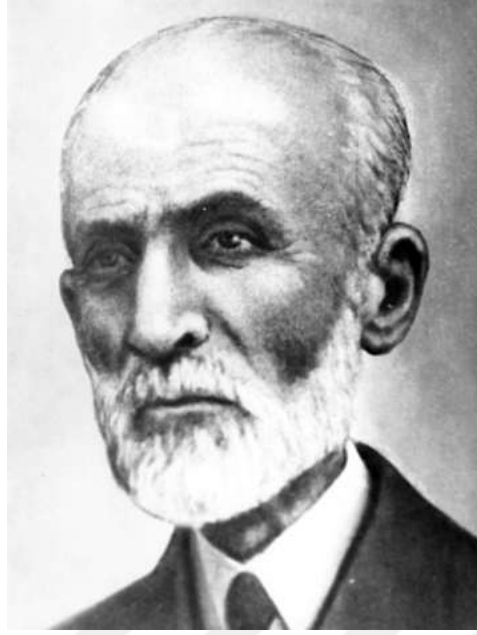

1245

¹²⁴⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, *TBMM Albümü 1920-2010*, 1. Cilt 1920-1950, 13.

¹²⁴⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, *TBMM Albümü 1920-2010*, 1. Cilt 1920-1950, 21.

EK-6. Nazım (Öztelli) Bey

1246

Refet (Bele) Bey

1247

¹²⁴⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, *TBMM Albümü 1920-2010*, 1. Cilt 1920-1950, 59.

¹²⁴⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, *TBMM Albümü 1920-2010*, 1. Cilt 1920-1950, 36.

EK-7. Ata (Ataullah Atay) Bey

1248

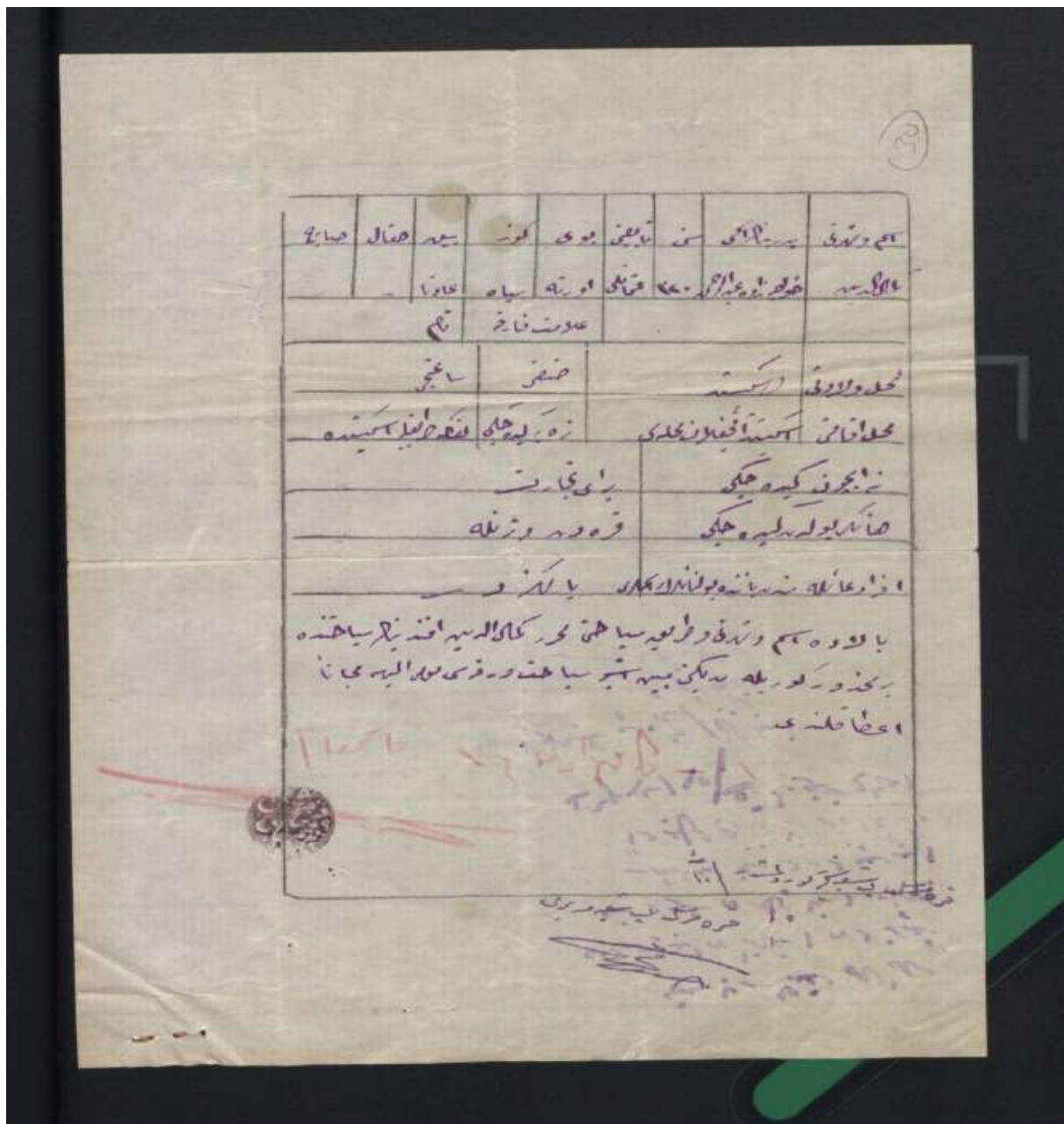
Ali Fethi (Okyar) Bey

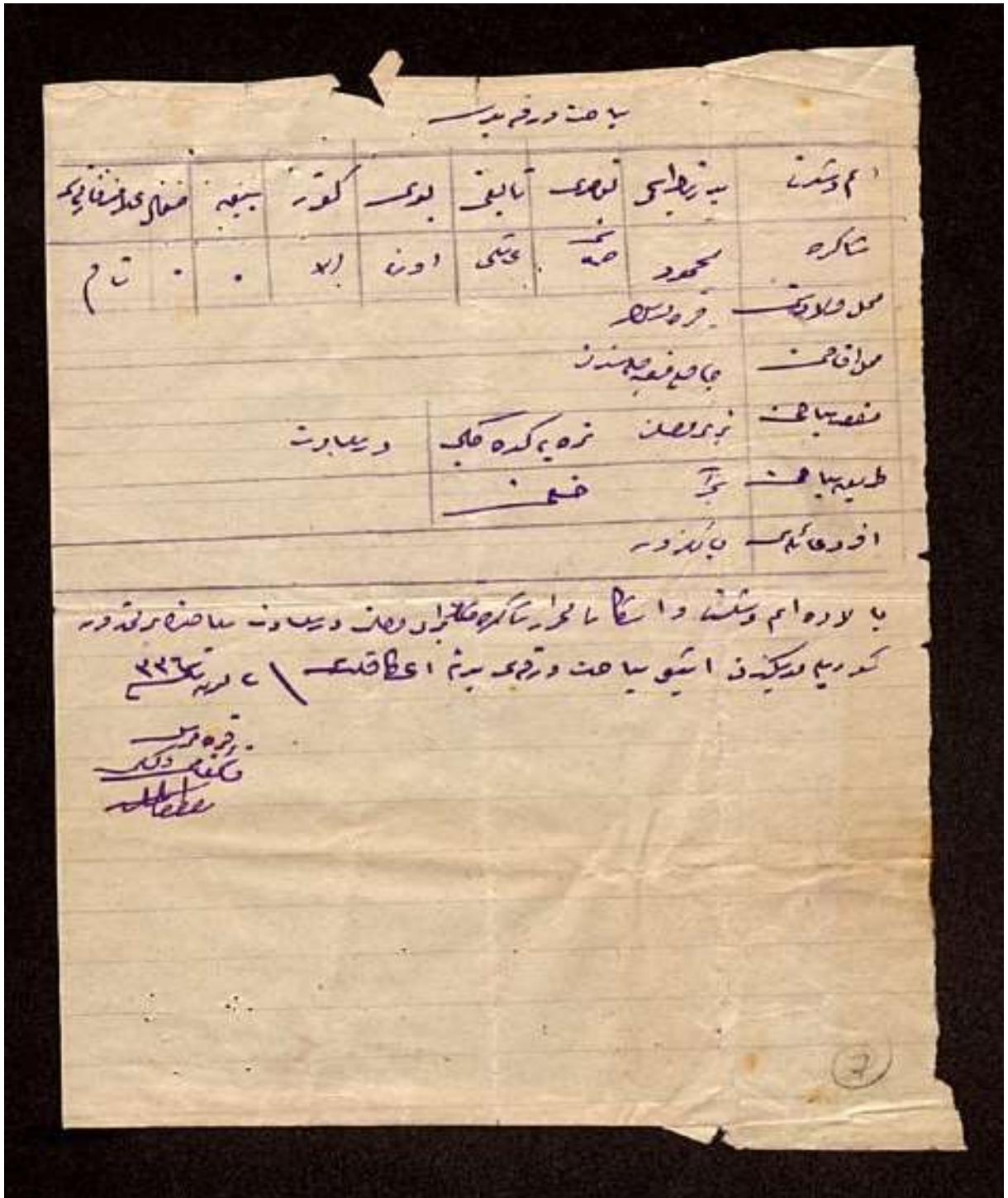

1249

¹²⁴⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, *TBMM Albümü 1920-2010*, 1. Cilt 1920-1950, 53.

¹²⁴⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, *TBMM Albümü 1920-2010*, 1. Cilt 1920-1950, 34.

EK-10. Casusluk Suçu İşlediği Tespit Edilen ve İstiklal Mahkemesi Tarafından Yargılanarak Hakkında İdam Kararı Alınan Tevfik Faik'in Seyahat Varakası

سیاحت ورقه سی

اسم و شهرتی	دینك اسمی	نسی	تاریخی	بوی	کوز	بیق	مقال	ساج
توفیق فایک	توفیق فایک	توفیق فایک	توفیق فایک	توفیق فایک	توفیق فایک	توفیق فایک	توفیق فایک	توفیق فایک
علامت ورقه	نه							
محل ولادت	دیادان	صنعتی	زاده توفیق فایک					
محل اقامت	ارمن کوه	زوجه کیده جکی	حصونه					
نه ایون کیده جکی								
هانکی بولدن کیده جکی								
افراد عائله ستدن یاننده بولانلر کاسم و سنلری								
بالاده اسم و شهرتی و طریق سیاحتی محرو اولان								
سیاحتده بر محذور کوریه مدیکنی مین اشبو سیاحت ورقه سی مومی الیه بجاناً								
اعطای قلدی	۷/۷	۳۳	عورته مضرد					
مهر رسمی و امضا								
مساعیده ایادان								
ورقه بی اعطای ایدن مقام و مأموریت								
دوره و ده میوزیک								
ارکیش نخسده اعطای ایدن								
سیاحت								
ریاسته								
لال و خیره سی								

1252

¹²⁵² TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, *Birinci Dönem Ankara İstiklal Mahkemesi (1920-1922) Cilt-8/2*, Ömer Kesikbaş Kerim Akar, Hanefi Erkul, Eyüp Ertüren, Mustafa Çakmakçı, Özgür Yaydemir, Sebile Yıldız Aybak, Ayfer Coşkun Tören, Ankara: TBMM Basımevi, 2023, 298.

EK-11.

*“Samsun ve Civarında İka’ı Fecai ve Şekavet Eden Pontuscu Rum Eşkiyelerinin Tenkiline
ve Daire-i İtaate Davet Eden Heyet”*

1253

¹²⁵³ Dâhiliye Vekili Fethi Bey Samsun’da (sağdan sola): Dâhiliye Vekâleti Özel Kalem Müdürü Raşit Bey. Jandarma Genel Komutanı Miralay Galip (Yenen) Bey, Dâhiliye Vekili Fethi Bey, Samsun Mutasarrıfı Faik (Günday) Bey, Samsun mebusu Süleyman Bey. Bkz. Mesut Çapa, “Pontusçu Çetelerle Mücadele Günlerinde Dâhiliye Vekili Fethi (Okyar)”, 362.

تاریخ مکتوبه فوری بنده عصیان

بزرگ ملت مجلسی
انجمن نمایندگان

P.C.
SASRAKANLIK
T. ANSIVI

۱- بزرگواران: اعیانہ زیر العابدیہ ابدہ نقای مکتوبہ اثری بنده

برقہ سرائہ بدہ و بکسویہ مکتوبہ ابدہ

۲- وزیر عارثی: دوزخ عارثی: استخوانہ کونہ بدہ انحصار کربانہ طور انجمن و بولی

کرده، زعفرانی، مدنی، نقاشانہ، بانیہ باد، بکبار بنده

سربانہ

۳- وزیر عارثی: یونہی نظم و بیانہ اوعلی خانہ و اینہ جیدونہ

مدوی و نقاشانہ چقا۔ یعنی بوعصیانہ بکسایہ سربانہ

آه شمع مدنی قضا رند و نقاشانہ فراونہ بانیہ بدہ سربانہ

نقشہ و نقاشانہ، قلم، صوفی سربانہ نامہ سربانہ انجمن

۴- بزرگواران عارثی: نقاشانہ عیالانہ بزرگواران عارثی عارثی زودہ

نقشہ و بکسایہ عیالانہ عارثی

030	10			106	676	6	2

1254

۹۵
بیکر، ملت محاسبی

T.C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

نوفصلیه قیادت ایلم اورزیه حیضه بوقصه عصیانیه
از زمانه نوع ایله یل چورومت آوج واورنه کوی
ناجه لرله سرانه انج و بوغلاو، او صغ مدق، بوغلاو
وی عصانک دأره انخاله کجند.

۵- فونیه حادثه ی:

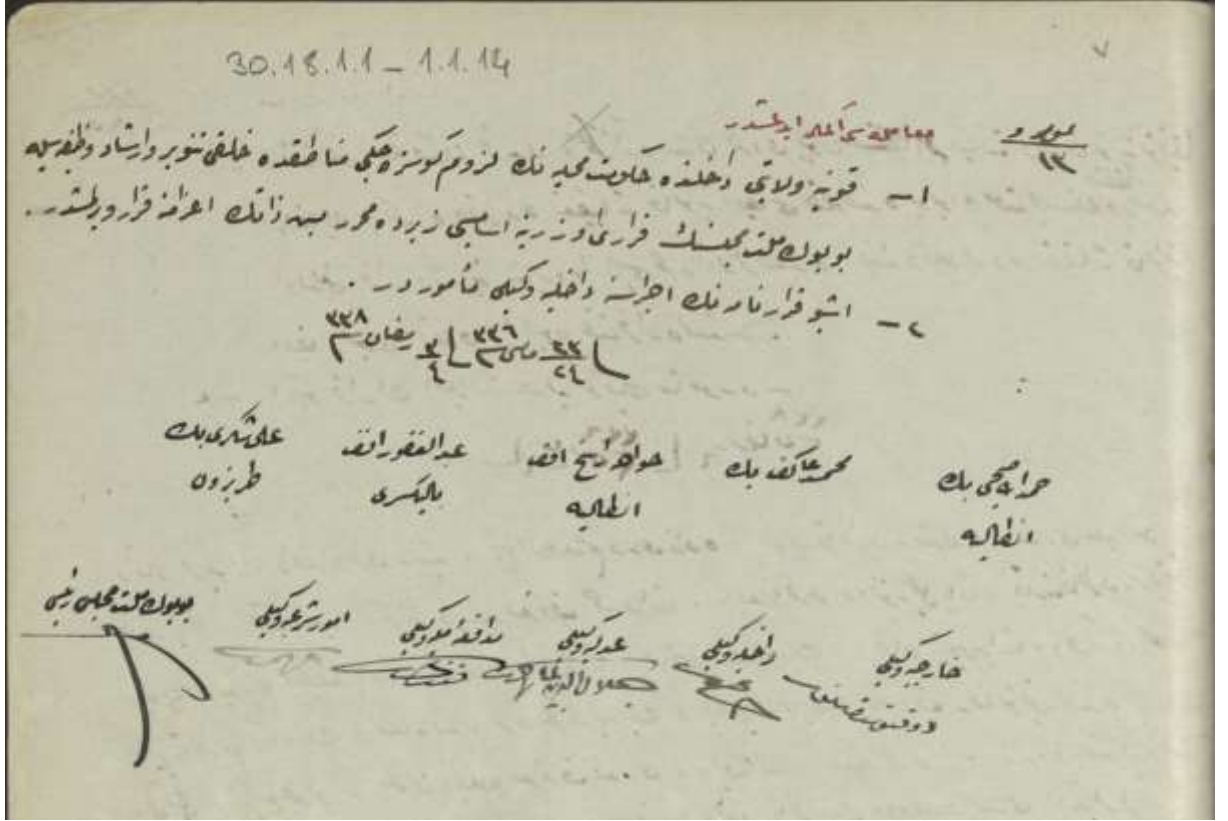
دی بجه ناضده کی سرین بانه شوبد و فنی انجه ایله
باجیم فونیه ی خط انجه موئله باندیانه بو عصبانه
فره ماهه قضاغه ماعدا فونیه و لاینی واضق بونه قضاغه
سرینه ایلمند.

030	10	104	676	6

3

1255

EK-14. İcra Vekilleri Heyeti tarafından, Konya Vilayetine tenvir ve irşat göreviyle 5 kişinin gönderilmesine ve icrasından Dâhiliye Vekâletinin sorumlu tutulmasına dair kararname belgesi

1256

EK-16. 12 Eylül 1922 tarihinde Pontus sorunu üzerine tedbir alınması kapsamında Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Dâhiliye Vekâleti tarafından alınan kararların sûratle uygulanması, ilgili vekâletlere bilgi verilmesi ve bu konuda 10. Fırkanın görevlendirilmesi üzerine çıkartılan kararname

1258

ÖZGEÇMİŞ

Ayça Yenilmez Koyuncu, 2012 yılında Trakya Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünden mezun oldu. 2018 yılında “*Dernekten Siyasal Partiye: Toprak, Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi (T.E.S.T.)*” isimli tez çalışmasıyla Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü’nden Yüksek Lisans derecesi aldı. 2020 senesinden başlamak üzere günümüzde de Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi’nde araştırma görevlisi olarak akademik hayatını sürdürmektedir.

